

Міністерство оборони
України

Національний
військово-історичний
музей України

ВІЙНА НА ДОНБАСІ. 2014 – 2016 рр.

II Всеукраїнська наукова
військово-історична
конференція

ВІЙНА НА ДОНБАСІ. 2014 – 2016 рр.

Відповідальні редактори: Тинченко Я.Ю., Мороз І.В.
Збірник наукових праць. – К., 2017.

Війна на Донбасі. 2014 – 2016 рр. [Текст] : зб. наук. праць за матеріалами II Всеукр. наук. військ.-істор. конф., 20 квітня 2017 р. / Нац. військово-історичний муз. України. – К., 2017. – 290 с.

Під загальною редакцією заступника директора Національного військово-історичного музею України з наукової роботи к.і.н. Я.Ю. Тинченка

Рецензенти: В.А. Брехуненко – доктор історичних наук
Т.В. Вронська – доктор історичних наук
О.Є. Лисенко – доктор історичних наук

Схвалено вченою радою Національного військово-історичного музею України
14 квітня 2017 року, протокол №2

Оргкомітет конференції:

Микола Садовський   Директор департаменту військової освіти, науки, соціальної та гуманітарної політики Міністерства оборони України, генерал-майор

Владислав Таранець   Директор Національного військово-історичного музею України

Ярослав Тинченко   Заступник директора Національного військово-історичного музею України з наукової роботи

Редакційна колегія: Владислав Таранець, Ярослав Тинченко, Ірина Мороз
Технічні редактори: Ксенія Ляшенко, Оксана Корнієнко

У науковому збірнику опубліковані доповіді і повідомлення науковців, краєзнавців, музейних, освітніх та архівних працівників, матеріали і документи.

Доповіді та повідомлення надруковані згідно з поданими авторами текстами
© Національний військово-історичний музей України

ВІД ОРГАНІЗАТОРІВ КОНФЕРЕНЦІЇ

«Розслідування Іловайська та інших подібних операцій потрібно для того, аби у майбутньому ми намагались не повторити помилок» – так підсумував прагнення дізнатись правду про 29 серпня 2014 року народний депутат України, командир батальйону МВС України Андрій Тетерук. Війна на Донбасі 2014–2017 років стала чи не «найпрозорішим» збройним конфліктом сучасності. Завдяки бурхливому розвитку Інтернету пересічні громадяни мають змогу спостерігати за бойовими діями майже в онлайн-режимі. Не встиг вщухнути той або інший бій, а в соцмережах або на ютубі вже викладаються відео про подію, зняті на мобільний телефон. Причому, часто – з обох боків. Стався артилерійський обстріл українських позицій – і через деякий час завдяки супутникам можна побачити мапу місцевості, вкриту воронками вибухів. Дані про бойові зіткнення ретельно фіксуються міжнародними спостерігачами, що легально працюють у зоні бойових дій. Практично всі тіла загиблих направляються до судово-медичних експертиз, де встановлюється точна причина смерті. Попри все це, в історії Війни на Донбасі ще залишається чимало «білих плям». Навіть остаточної назви збройного конфлікту, що четвертий рік палає на Сході України, досі немає. Використовуються такі поняття, як Антитерористична операція, захист територіальної цілісності та недоторканості України, російсько-українська війна, відсіч російської збройної агресії тощо.

Скласти загальну картину подій можна лише за допомогою ретельного дослідження бойового шляху тієї або іншої частини, кожного бою, факту втрати військової техніки, поранення або загибелі бійця тощо. Найбільш цінну інформацію можуть зібрати фахівці-дослідники, знайомі з військовою справою, що самі проходили службу у лавах Збройних Сил України або інших формувань. Неоцінену роль у висвітленні подій 2014–2017 рр. можуть зіграти військові дослідники та експерти, на підставі праць яких можна буде відтворити цільну картину подій Війни на Донбасі. Висловлюємо подяку всім, хто взяв участь у конференції та сподіваємось на продовження співпраці.

РОЗДІЛ I

Анексія Автономної Республіки Крим Збройними Силами Російської Федерації

УДК 327 (470+571): 477.75 "2014"

Олександр НАШИВОЧНИКОВ (Київ),
Світлана ХОРОШИЛОВА (Київ)

ПРИЧИНИ ОКУПАЦІЇ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ КРИМУ В 2014 РОЦІ

Анотація. У статті висвітлено основні причини окупації Кримського півострова в 2014 р. Проаналізовано історичні передумови російської агресії та захоплення значної частини українського військового флоту.

Ключові слова: Військово-Морські Сили України, окупація, Чорноморський флот, Крим, Севастополь.

Однією з трагічних, але разом з тим маловивчених і суперечливих сторінок історії України та її Військово-Морських Сил є втрата практично всього наявного складу авіації, кораблів, берегових ракетних комплексів та великої частини берегової інфраструктури під час окупації Криму Російською Федерацією. Адже саме з цих подій 2014 р. почався акт агресії з боку Російської Федерації, який поширився на Схід України.

В цілому стосовно хроніки військового протистояння та подій, що відбувалися в Криму у лютому-березні 2014 р., існує ціла низка наукових статей і публіцистичних видань, але, на нашу думку, невиправдано мало уваги приділено аналізу причин, які призвели до окупації Кримського півострова військами Російської Федерації та втрати українського військового флоту. Зокрема досить дивним виглядає те, що автори лише поверхово розглядають події в Криму, зосереджуючи основні зусилля своїх досліджень на збройному конфлікті, що відбувається на Сході України. Проте, на наш погляд, саме швидке та майже безкровне захоплення Кримського півострова військами Російської Федерації за допомогою місцевих колаборантів відкрили шлях російській агресії на Сході України [1, С. 8, 11].

Спираючись на знайдені джерела, де різною мірою розкривається процес російсько-українського протистояння, автор формулює мету даної статті, яка полягає у розкритті основних причин окупації Криму в 2014 р. та висвітленні ролі Військово-Морських Сил Збройних Сил України (далі – ВМС ЗС України) і Чорноморського флоту Російської Федерації у цих подіях. Крім того, автори в досягненні означеної мети керуються також спогадами безпосередніх учасників подій і особистими враженнями. Зазначимо, що 11 жовтня 1991 р. Верховна Рада України ухвалила концепцію оборони та будівництва Збройних Сил України. Згідно з нею до

їх складу мав входити і такий вид Збройних Сил як Військово-Морські Сили [3, с. 768]. Процес творення національного флоту не був простим і мав свої характерні особливості. Якщо на більшості території України перехід дислокованих там військових частин та з'єднань під юрисдикцію нашої держави пройшов порівняно легко та безболісно, то у відношенні кораблів та частин Чорноморського флоту це було далеко не так.

Хоча на референдумі 1 грудня 1991 р. населення Криму в переважній більшості і підтримало акт проголошення незалежності України, все ж суспільне середовище у Криму і Севастополі, де переважно знаходилися кораблі і частини Чорноморського флоту, не було налаштоване на підтримку Української державності.

На початку квітня 1992 р. стало зрозуміло, що масового добровільного переходу особового складу Чорноморського флоту разом з кораблями і частинами під юрисдикцію України не буде. Оскільки, якщо в суходільному війську та військово-повітряних силах за складання присяги на вірність народу України не переслідували, то у флоті за це спочатку виводили за штат, а потім звільняли зі служби [4]. Саме тому, на нашу думку, більшість особового складу флоту хоча і цікавилася, але в основному байдуже поставилася до процесів Українського державотворення і, в умовах морального тиску з боку проросійськи налаштованого командування флоту, воліла в цьому разі дочекатися спочатку "політичного рішення" щодо подальшої долі флоту.

Отже, ситуація вимагала від провідних українських і російських політиків свого термінового вирішення. Тому Президент України Л. Кравчук 5 квітня 1992 р. видав Указ "Про невідкладні заходи по будівництву Збройних Сил України" [9, арк.175-176], де зазначалося: "Розподіл Чорноморського флоту здійснюється між Сторонами згідно з наступними основними принципами: з'єднання і частини всіх родів сил флоту – надводних кораблів, підводних човнів, військово-повітряних сил, берегових військ, з'єднання, частини, установи, об'єкти оперативного, бойового, технічного і тилового забезпечення, а також приміщення і споруди, що знаходяться на їх балансі; озброєння,

боєприпаси, військова техніка та інше рухоме майно Чорноморського флоту за станом на дату підписання окремої угоди про розподіл та умови базування Військово-Морського Флоту Росії на території України підлягають розподілу між Україною та Російською Федерацією у співвідношенні 50 на 50 відсотків" [8]. У відповідь президент Російської Федерації Б. Єльцин одноосібно перевів Чорноморський флот під юрисдикцію Російської Федерації і підпорядкував його Головнокомандуючому Об'єднаними Збройними Силами Держав Співдружності [6, с. 244-245]. Таким чином, питання щодо Чорноморського флоту переводилося у площину міждержавних переговорів України і Російської Федерації [6, с. 246], а сам Чорноморський флот колишнього СРСР став тією формацією, боротьба за яку на довгі роки створила чисельні проблеми Україні. З офіційних документів відомо, що в травні 1997 р. остаточно була вирішено питання щодо розподілу Чорноморського флоту ВМФ СРСР між Україною і Росією: на його базі створювалися відповідно ВМС ЗС України і Чорноморський флот Російської Федерації. Проте, на наш погляд, саме тоді політичне керівництво Російської Федерації вирішило віддати частину Чорноморського флоту, щоб згодом повернути до

сфери свого впливу не тільки весь флот, а також територію, на якій він базувався.

В подальшому, завдяки зусиллям політичного керівництва Російської Федерації та внаслідок капітулянтській політиці президентів України, в Криму і Севастополі був сформований специфічний статус Чорноморського флоту Російської Федерації [5].

По-перше, штаб Чорноморського флоту був розташований у центрі м. Севастополя, водночас штаб ВМС ЗС України знаходився поблизу торговельних комплексів, що значно принижувало статус українського військового флоту і його особового складу зокрема.

По-друге, телебачення і газети Чорноморського флоту на протязі всього часу перебування в Криму здійснювали активну інформаційно-пропагандистську, ідеологічну і культурну діяльність, спрямовану не лише на сім'ї своїх військовослужбовців, а також на місцевих жителів. Так, наприклад, філія Московського державного університету імені М.В. Ломоносова знаходилася на території Чорноморського флоту (Лазаревські казарми, м. Севастополь), формуючи українську молодь за російськими програмами з історії, політології, тощо [5].

Також, в 2006 р. після візиту мера м. Москви Ю. Лужкова до Севастополю, у центрі міста на

"Дом Москвы" – м. Севастополь, площа П.С. Нахімова

УДК 94:355.48(477.6/7:470)[070:316.776.23]»2014/2016»

Ольга ГАПЕЕВА (Львів)

ПОДІЇ НА КРИМСЬКОМУ ПІВОСТРОВІ ТА НА СХОДІ УКРАЇНИ
У ДОСЛІДЖЕННЯХ РОСІЙСЬКИХ ВЧЕНИХ (2014 – 2016 рр.)

Анотація. *Останні історичні події на Україні стали об’єктом наукових пошуків російських політологів, декілька років соціологів, істориків, правознавців, фахівців з медакомунікацій та інформаційних технологій. У статті проаналізовано доробок російських вчених з актуальних питань новітньої історії України – “возз’єднання Криму з Росією” та проведення Антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей. Наявні наукові студії за тематикою нашого дослідження розміщені на повнотекстових електронних ресурсах Російської Федерації e-library.ru та ciberleninka.ru. Автором виявлено загальну тенденцію студіювання подій на Кримському півострові та на Сході України та досліджено її динаміку протягом 2014-2016 рр. Встановлено збільшення кількості публікацій з питань інформаційного протистояння – основної складової російсько-української “гібридної війни”.*
Ключові слова: *півострів Крим, Антитерористична операція, інформаційне протистояння, наукова періодика Російської Федерації.*

Інформаційне протистояння між “східним сусідом” та Україною належить до маловивчених питань новітньої історії України. Більшість українських дослідників стверджують, що Україна програла “війну” Російській Федерації в інформаційному просторі, адже не змогла дати гідну й своєчасну відповідь на фальсифікацію історичних фактів і подій; дезінформацію та маніпуляцію історичною свідомістю російськомовного населення на Кримському півострові та на Сході нашої держави. Однією з причин, що призвели до цього, стала відсутність у 2014 р. державних структур та наукових інституцій з питань ефективної протидії російській інформаційній агресії. У попередніх наукових студіях нами розглянуто діяльність громадсько-політичних організацій на

Кримському півострові в контексті формування проросійських настроїв у молодіжному середовищі; форми і методи інформаційного впливу на російськомовне населення Автономної Республіки Крим зі сторони Російської Федерації із залученням проросійських громадських організацій у період проведення спільних українсько-американських навчань “Sea Breeze” протягом 1997-2006 рр. та особливості інформаційної кампанії навколо подій на острові Коса Тузла у 2003 р.[1-3]. Так, за підтримки громадсько-політичних організацій проросійського спрямування на півострові були розгорнуті потужні інформаційно-пропагандистські кампанії з метою ревізії історичних подій, формування негативної думки про керівництво і політичну еліту України, дискредитації української армії, країн-членів НАТО, усілякій перешкоді бойовому вишколу українських військовиків. Також нами досліджувалось питання формування негативного іміджу українських військовиків на шпальтах російської періодики на початку проведення АТО на території Донецької та Луганської областей. Слід зауважити, що науковий доробок російських вчених щодо подій на Сході України та Кримському півострові є достатньо великим: для проведення аналізу динаміки змісту публікацій протягом 2014-2016 рр. нами відібрано 96 наукових праць, розміщених у 58 наукових виданнях, які побачили світ у період, визначений хронологічними рамками дослідження та відповідають обраній тематиці. Проте через скорочення обміну науковими виданнями між Україною та Російською Федерацією пошук проведено виключно по електронних ресурсах. Виявлені наукові праці нами згруповано за двома ознаками: рік видання та напрям наукового дослідження (Табл. 1).

Таблиця 1. Кількість наукових праць за напрямами 2014-2016 рр.

2014							2015							2016						
напрями наукового дослідження																				
медіакомунікації	політичні науки	соціологічні науки	історичні науки	інформбезпека	філологічні науки	правознавство	медіакомунікації	політичні науки	соціологічні науки	історичні науки	інформбезпека	філологічні науки	правознавство	медіакомунікації	політичні науки	соціологічні науки	історичні науки	інформбезпека	філологічні науки	правознавство
12	18	5	3	4	-	2	8	13	4	2	6	1	-	2	7	1	1	5	2	-

площі П.С. Нахімова з’явилася добудова, в якій в лютому 2007 р. був відкритий московський культурно-діловий центр “Дом Москвы” [2]. Підкреслимо, що ця організація була створена урядом Москви з метою забезпечення ефективної співпраці органів виконавчої влади Москви, організацій і підприємств столиці Російської Федерації з партнерами в м. Севастополі в економічній, науково-технічній, спортивної, культурної та гуманітарної областях. Відтак, на наш погляд, саме з цього центру здійснювалася координація дій щодо впливу на громадську думку всього півострову за основними сферами життя. Слід додати, що практично з 90-х рр. минулого століття в Севастополі існували такі культурні центри міста, як Будинок офіцерів Чорноморського флоту [7] та Матроський клуб Чорноморського флоту, проте культурні центри ВМС України того ж масштабу були відсутні. До того ж, Морська бібліотека м. Севастополя, яка є однієї з центральних бібліотек міста, знаходилася під патронатом командування Чорноморського флоту. Наведені факти свідчать, що діяльність командування Чорноморського флоту не обмежувалася вирішенням суто військових питань. Практично з 90-х рр. ХХ ст. відповідні структури Чорноморського флоту проводили багато пропагандистських заходів з залученням російських політиків, журналістів та митців в контексті великої державної політики Російської Федерації. Цілком свідомо, що зростання культурно-інформаційного впливу поступово тягне за собою і зростання політичного впливу. За ці роки Чорноморський флот Російської Федерації перетворився в потужний культурно-політичний, ідеологічний і пропагандистський інструмент глибокого проникнення в усі соціально-ментальні тканини кримського суспільства. Як слід, в 2014 р. значна частина місцевого населення відкрито допомагала російським військам, а багато військовослужбовців ВМС ЗС України зрадили державі. Отже, українська влада практично не приділяла уваги Криму [1, С. 13]. За двадцять років незалежності держави не було забезпечено створення належних військово-морських спроможностей України. Також було допущено тривале базування російського Чорноморського флоту в Криму, незважаючи на чисельні провокації з боку політичного керівництва Російської Федерації. В той же час, на відміну від українських політиків, політичне керівництво та військове командування Російської Федерації усвідомлювали важливу роль Чорноморського флоту, як основного важеля тиску на суспільно-політичну ситуацію в Криму. Використовуючи міжнародні угоди про базування Чорноморського флоту в Криму Ро-

сійська Федерація поступово нарощувала його сили та здійснювала багаторічну інформаційну кампанію, що дало змогу перекинувши морем основні запаси й найбільш боєздатні війська в 2014 р. захопити півострів [10, С. 11]. Таким чином, на нашу думку, основними причинами захоплення Кримського півострова в 2014 р. Російською Федерацією були: поступки з боку політичного керівництва України на користь Росії у питаннях базування та діяльності Чорноморського флоту; низький контроль з боку українського Уряду за діяльністю російських політичних, військових та культурологічних організацій в Криму; байдужість до створення та подальшого розвитку ВМС України, як важливого елемента захисту української державності; відсутність зацікавленості політичного керівництва щодо поширення в регіоні української культури, мови і державницької ідеї.

Джерела та література:

1. Война на три буквы. Между внутренним конфликтом и внешним вмешательством: хроника противостояния в репортажах и свидетельствах / Екатерина Сергацкова, Артём Чапай, Владимир Макасов; худож.-оформитель Л.П. Вировец. – Харьков: Фолио, 2015. – 381 с.: фото.
2. Дом-Москвы. Фото // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wikimapia.org/>
3. Історія українського війська (1917 – 1995). – Львів: Світ, 1996. – 840 с.;
4. Игорь Касатонов: “Тех, кто принимал украинскую присягу, я увольнял” // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ktelegraf.com.ru/6757-igor-kasatonov-tex-kto-prinimal-ukrainskuyu-prisyagu-ya-uvolnyal.html>
5. Лосев И. Черноморский флот РФ как культурно-политический феномен юга Украины // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.3republic.org.ua/ru/ideas/11307>
6. Мамчак М. Військово-морське будівництво в Україні у ХХ ст. Збірник документів. – Севастополь. – Вид-во «Просвіта», 2013. – 316 с.;
7. Севастопольский Будинок офіцерів Чорноморського флоту // Інформаційний портал про суспільні та культурні події в Україні “Мій дім Україна”: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mydim.ua/companies/music/2670/>
8. Угода між Україною та Росією “Про невідкладні заходи по формуванню ВМС України та ВМФ Росії на базі Чорноморського флоту” від 17.06.93 р. (м. Москва): [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/643_046
9. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), Ф. 5233, Оп. 1, Спр. 42, 252 арк.
10. Якім’як С.В. Небезпечне море // Народна армія. – 2017. – 16 березня.

Аналіз отриманих результатів дає підстави зробити висновки, що протягом 2014 р. найбільша кількість наукових праць щодо “возз’єднання Криму” та проведення Антитерористичної операції на Сході України виконано фахівцями з медіакомунікацій та політичних наук; значно менше уваги приділено дослідженню соціологічних, правничих та історичних аспектів зазначеної проблематики.

Виявлена динаміка зберігається й протягом 2015 р., проте у той же період часу спостерігається збільшення кількості досліджень з питань дотримання інформаційної безпеки та ведення інформаційної боротьби. У наступному, 2016 р., виявлено зниження кількості досліджень з медіакомунікацій, політичних, історичних і соціологічних наук при збереженні уваги до теоретичних питань інформаційного протистояння.

Вважаємо за доцільне зупинитись на змістовній складовій наукового доробку російських вчених за проблематикою, що досліджується. Так, основними темами наукових праць за напрямом “медіакомунікації” є:

- виявлення особливостей відображення подій на Україні на шпальтах іноземних ЗМІ (французької, в’єтнамської, турецької, американської, словацької, російської);
- дослідження інструментарію інформаційної війни,
- проблематика достовірності відображення подій на Україні та конструювання телевізійних сюжетів;
- формування іміджу Російської Федерації на міжнародній арені;
- висвітлення подій “громадянської війни” на Україні на шпальтах російських ЗМІ та створення медіаобразу українських військовиків.

Слід додати, що у наших попередніх наукових студіях було здійснено аналіз публікацій у військових періодичних виданнях Російської Федерації щодо формування іміджу військовослужбовців Збройних Сил України та українського війська. Отримані результати дають підстави стверджувати про цілеспрямовану діяльність російських науковців і публіцистів у цьому напрямку, практично, з перших днів Незалежності. Характер публікацій змінюється відповідно до зовнішньополітичного курсу нашої держави і характеризується тенденцією до появи вкрай некоректних висловлювань у період загострення протиріч між двома державами. Ключовими питаннями, на яких було зосереджено увагу дослідників, є:

- статус і приналежність Кримського півострову,
- розділ і базування Чорноморського флоту;

- наявність ядерної зброї в Україні та ядерна політика нашої держави;
- проведенням АТО на Сході України.

Підсумовуючи отримані результати щодо змісту та риторики публікацій у військовій періодиці Російської Федерації ми зробили висновок, що таким чином формується підґрунтя інформаційних кампаній проти незалежної України, а негативна (сфальсифікована) інформація, що в них міститься, поширюється серед читацької аудиторії [4].

У наукових студіях за напрямом “політичні науки”, передусім, спостерігаються спроби інтерпретації подій на Сході України та у Криму в якості “громадянської війни”, що викликана, на думку авторів, низкою причин політичного, релігійного, економічного та етнічного характеру. Основними темами за цим напрямом досліджень є:

- запровадження економічних санкцій проти Росії через події на Україні;
  - “гібридних війни”;
  - актуальні виклики та загрози національній безпеці Російській Федерації;
  - сукупність складових війни на Сході України;
  - різниця у відображенні подій на Україні у російському та американському дискурсах;
  - порівняння “арабської весни” та подій Революції Гідності.
- Зауважимо, що у публікаціях російських вчених щодо подій на Україні у січні-квітні 2014 р. часто застосовуються терміни: “державний переворот”, “збройний мятеж”, тощо. Цікавою для нашого дослідження є спроба проведення соціологічних опитувань різних вікових категорій громадян Російської Федерації щодо отримання їхньої оцінки подій на Україні:
- сприйняття подій на Україні очимами молодого покоління різних регіонів країни;
  - позиція російської діаспори у США;
  - вплив українських подій на масову свідомість населення,
  - гендерні відмінності щодо оцінки подій на Україні.

Значна кількість публікацій присвячена питанням дослідження інформаційної ситуації навколо України, у тому числі психоаналітичним та психоісторичним аспектам цього явища. Так, протягом 2014-2016 рр. побачила світ низка колективних праць щодо ведення інформаційної війни у контексті “політичної кризи” на Україні та у Криму, досліджується роль американських НКО у веденні інформаційної війни; особливості застосування Концепції “soft power”, інформаційно-психологічних маніпуляцій, тощо. Зокрема, розглядаються питання інформаційного

протистояння між російськими та зарубіжними ЗМІ у зв’язку із приєднанням Криму та військовими діями на Україні.

Вважаємо за необхідне зупинитись на дослідженні С. Устюгова [6], у якому автор акцентує увагу на необхідності збереження “єдиної історичної свідомості” та “загального потоку національної історії”, оскільки інформаційне протистояння розповсюджується на історичну сферу. Автор вважає, що здійснюється “...тиск на необхідність перегляду подій Великої Вітчизняної війни з метою трансформації російської ментальності під західні стандарти, які виключають традиційно високий рівень патріотизму та оборонної свідомості населення. На думку автора, існує нагальна необхідність створення у Росії відповідного органу оперативного управління інформаційним протистоянням та спеціальними операціями, а також удосконалення системи зовнішньої пропаганди” [6, с. 25].

Якщо розглянути публікації за історичним напрямом, можна побачити їх порівняно невелику кількість, проте у дослідженнях з інформаційного протистояння зростає питома вага публікацій, тематикою яких є питання маніпуляції історичною свідомістю. У 2016 р. також збільшується кількість досліджень з філологічних наук, що пов’язано із виробленням лінгвістичного інструментарію інформаційного протистояння.

Загалом характер публікацій щодо подій на Україні спрямований на обґрунтування загальновідомої офіційної точки зору російського політикуму щодо “возз’єднання Криму з Росією”, захисту російськомовного населення, неприйняття подій Революції Гідності, спроби інтерпретувати події на Сході України як внутрішньодержавний конфлікт та “громадянську війну”.

Отримані результати дослідження дають підстави зробити висновки про наявність певної динаміки у відображенні подій на Кримському півострові та на Сході України, яка залежить від перебігу російсько-українського конфлікту.

Спостерігається збільшення уваги до питань ведення інформаційних війн, інструментарію інформаційного протистояння та використання історичних подій в якості складових інформаційного впливу: ґрунтовні дослідження історичних аспектів подій на Україні поступово замінюються дослідженнями, у яких історичні факти використовуються в якості поводу для здійснення інформаційних акцій, заходів та кампаній проти суверенної держави. Також підтверджується факт залучення науково-дослідних інституцій Російської Федерації до пропагандистської діяльності в інформаційному просторі України.

Джерела та література:

1. Гапеева О.Л. Інформаційні кампанії Російської Федерації на Кримському півострові (1997–2006 рр.): історичний аспект // Гілея: збірник наукових праць. – 2016. – № 115 (12). – 2016. – С. 84–87.
2. Гапеева О. Л. Діяльність громадсько–політичних організацій на Кримському півострові в контексті формування проросійських настроїв у молодіжному середовищі / О. Л. Гапеева // Схід. – №5 (145). – С.40–45.
3. Гапеева О. Л. Інформаційно–пропагандистська кампанія Росії проти України під час конфлікту на острові Коса Тузла / О. Л. Гапеева // Військово–науковий вісник. – №25. – С. 266–280.
4. Гапеева О.Л. Створення негативного образу української армії на сторінках російського видання “Независимое военное обозрение”. Матеріали науково-практичного семінару “Застосування СВ у конфліктах участності” Львів, 17 листопада 2016 р. С. 77-78.
5. Марчуков А.В. Противостояние национальных проектов на Украине в контексте современных событий / А.В. Марчуков // Уроки Новороссии для будущего России: сб. тр. конф. – М., 2015. – 160 с.
6. Устюгов С.В. К вопросу об информационной ситуации, складывающейся вокруг Российской Федерации на фоне событий в Украине / С.В. Устюгов // Информационные войны. – № 3(31), 2014. – С.23-28.

УДК 82 (9)

Володимир ТИМЧУК,
Олена ТИМЧУК (Львів)

ВІДТВОРЕННЯ ЧАСТИНИ БОЙОВОГО ШЛЯХУ РОЗВІДУВАЛЬНОЇ РОТИ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ І ВИСВІТЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КОМАНДИРА РОТИ КАПІТАНА СТЕПАНА ВОРОБЦЯ (НА ОСНОВІ СПОГАДІВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІДРОЗДІЛУ)

РОЗДІЛ II

Перебіг Війни на Донбасі, 2014 – 2016 рр.

Анотація. Метою статті є спроба висвітлення бойового шляху розвідувальної роти (далі – рр) штабного батальйону 24-ї окремої механізованої бригади імені короля Данила під час останнього етапу першої фази Антитерористичної операції (АТО), що полягало в очищенні території України від незаконних збройних формувань (НЗФ). Джерелами є виключно спогади учасників цих подій, що є однією із ланок повномасштабного дослідження.

Ключові слова: капітан Воробець Степан Степанович, розвідувальна рота, бої за Ямпіль і Закітне.

Кавалер Ордена Богдана Хмельницького I ступеня капітан Воробець Степан належить до плеяди без перебільшення найкращих синів України [1–3]. З часу випуску з Академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного він очолював (2009–2014) розвідувальну роту штабного батальйону у 24-й окремій механізованій бригаді (див. рис. 1). Коли частини Збройних Сил України (далі – ЗСУ) перевели до вищого ступеню бойової готовності в лютому 2014 року та далі оголосили Антитерористичну операцію розвідувальна рота одразу засвідчила свій професіоналізм. За час АТО розвідувальна рота спромоглася на показовий бойовий шлях: Ямпіль, Крива Лука, Сєверськ, Лисичанськ, Георгіївка, Лутугіне, Волнухіно, Дмитрівка, Новоайдар, Жолобок, Орехово, Кримське, 29-тий, Трьохізбенка, Бахмутська траса.

В статті висвітлюється ймовірний бойовий шлях розвідроти під час останнього етапу першої фази АТО (до оголошення наказу Верховного Головнокомандувача ЗСУ про одностороннє припинення вогню з 22.00 20 червня 2014 року), що полягало в очищенні території України від НЗФ після формування усіх владних структур України. В основі розвідки – виключно спогади учасників подій, що, безумовно, вносить певний суб'єтивізм, але метою є дати бачення картини виконання бойових завдань із самої їх безпосередності. Вочевидь,

Рис. 1. Наукова емблема розвідувальної роти (дизайн: Воробець С.С., 2011)

наступним кроком стане введення в науковий обіг офіційних документів.

Першу батальйонну тактичну групу (БТГр) у військовій частині – польові пошти (далі – в/ч п/п) В4680, як і в інших з'єднаннях Сухопутних військ і Високомобільних десантних військ ЗСУ, сформували у перших числах березня 2014 року.

Так, уже 8 березня 2014 року за тривогою три БТР-80 – 270-й, 271-й і 273-й, як частина загальної колони БТГр, здійснили марш на МЦМБ, до військового містечка ВЕРБЛЯНИ (Яворівський район, Львівська область). Наступного дня було здійснено переміщення до «бліндажа Неделіна», де розпочали бойове злагодження впродовж трьох днів. Перед розвідувальним взводом (далі – рв) було поставлене традиційне завдання: викрити місця розташування штабів, замасковані позиції піхоти, танків, зенітних установок, великокаліберної зброї, оцінити чи-

Рис. 2. Розвідувальна рота на сході України (травень 2014 р.)

сельність і склад «противника». Командир розвідроти капітан Воробець С.С. і раніше не допускав «не справжньої роботи», наприклад, «взаємодії» зі знайомими командирами чи вивчення організаційного наказу командира частини тощо, окрім того, довелося «працювати» по невідомій в/ч п/п В4673 та здійснювати координацію з розвідками інших частин. Злагодження рв було завершено 11 березня тренуванням із визначення координат.

12 березня 2014 року визначені сили виконали марш на одну з залізничних платформ, де було здійснено повантаження на рампу, і через два дні – на Чернігів-північний. Вночі сили зробили марш на Прилуки (це виявився чи не перший у новітній історії частини марш такої тривалості і протяжності: здолали, петляючи-вибираючи протидемаскуючий маршрут, 145 км за 12 годин («гуслянки» перевезли резервною залізничною колією)). На базі, що в Прилуках, було продовжено бойове злагодження, але вслід прибула в/ч п/п В1688, тож наступне місце перебазування – населений пункт (далі – н.п.) ЯРМОЛИНЦІ Сумської області, де розгорнули базовий табір частини (див. рис. 2). 15 травня – вже у Ром-

нах, 19 травня – у н.п. КИСЛІВКА Харківської області, а звідти у супроводі конвою силами в/ч п/п В4252 (щоб запобігти засадам) передислокувались у н.п. ВАРВАРІВКА Луганської області (кожна колона складалася з 12 одиниць бронетехніки: колісної та гусеничної). Через кілька днів один БТР-80 рв у головному дозорі, посилюючи 1 мр, висунувся у н.п. РУБІЖНЕ, де на озері «поплавали», готуючись до потенційного форсування річки СІВЕРСЬКИЙ ДОНЕЦЬ, зокрема відпрацювали завдання з прикриття понтонерів і артилерії. Невдовзі БТГр перекинули у н.п. КРЕМІННА на підкріплення сформованої (відповідно до Указу Президента України від 17 березня 2014 року № 303 «Про часткову мобілізацію») в/ч п/п В0576. На відповідному блокпості рв перебував упродовж до десяти діб. На обстріли стрілецькою зброєю з боку диверсантів зі складу НЗФ не реагували, лише були виставлені мінно-вибухові загородження, насамперед сигнальні міни. Саме тоді командир розвідроти відпрацював питання виклику вогню артилерії по умовній цілі. Серйозна увага приділили налагодженню порозуміння з місцевим населенням та з мобілізованими військовослуж-

бовцями взаємодіючих частин, які не вбачали загрозу в сепаратистських проявах на окупованій території. Після цього БТГр перемістилися в район н.п. БОРОВА Харківської області і далі – на південь у напрямку на Красний Лиман до н.п. СТАВКИ і КІРОВСЬКЕ Донецької області, де розставили блокпости. Вперше і востаннє БТГр «сусідувало» з одним із підрозділів Національної гвардії України, озброєння якого вражало: БТР-4Е, кевларові шоломи, коліматорні приціли, планки Пікатінні, тактичні окуляри, індивідуальні засоби зв'язку.

Підрозділи в зазначеному районі (також зі складу в/ч п/п В0377) зазнавали нападів диверсійних груп НЗФ, що перебиралися через Сіверський Донець поблизу Ямполья через міст, аж доки його не висадили в повітря.

16 червня БТГр подавила «Ямпільський блокпост» НЗФ, який являв собою сильний укріпрайон (ймовірні сили – понад сотню бойовиків) і контролював розв'язки доріг і міст. Суцільний вогневий вал був створений вогневими засобами бронегрупи (танк, три БМП і три БТР) і артилерії (чотири 2С3 «Акація»), і тривав майже 30 хв. Завдання розробили комбриг і компроти (див. рис. 3). Зайняття блокпосту не було проведене.

17 і 18 червня БТГр стягнуло свої сили з блокпостів до району поблизу н.п. КІРОВСЬКЕ (супровід механізованих підрозділів забезпечив рв). В ніч на 19 червня була проведена артилерійська підготовка (силами до двох батарей Д-30 від в/ч п/п В0377 та до батареї БМ-21 БТГр).

На світанку 19 червня розпочався наступ, який підтримав з повітря МіГ-29.

Бойовий порядок кожної колони БТГр був наступним: танк, БТР, танк, три БМП, танк.

Спогади розвідника А.: «Проїхали з Кіровська на південь і розділилися на дві колони. Наша – ліворуч, лісовою дорогою пройшла 2 км, наїхала на житловий сектор, головний танк пробив прохід крізь будівлю. Людей – одиниці, які повідомляли, що «сепарів немає». За селом уже виднівся міст. Артилерія працювала по висотках, танк – по зеленці, а батальйони – вибудували атаквальну лінію, наче у фільмах. І все рухається і стріляє! Підійшли до берега. Командир розвідроти виступив з ініціативою знайти брід – комбат дає згоду. По нас стали працювати – я бачу вогневу точку правобіч, даю вказівку – ПКТ її давить. Озираю поле бою і враз аж холоду – зліва бачу, що на нас летить граната з РПГ... Постріл пройшов поміж двома нашими бетеерами. Стали «на плав», але виявилось, що брід неможливий: на вали намотуються водорості і, незважаючи на максимальну потуж-

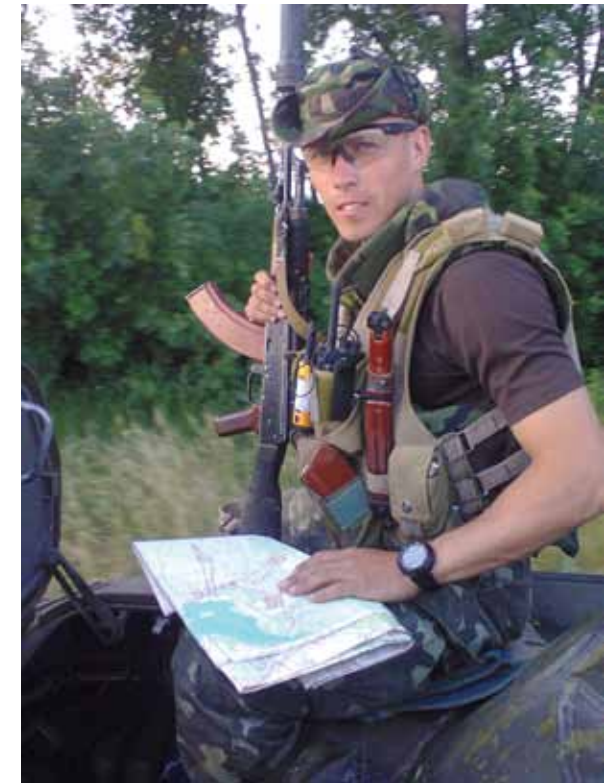

Рис. 3. Одна з останніх прижиттєвих світлин командира рр капітана Воробця С.С. на командирській машині (середина червня 2014 р.)

ність двигуна, нас віднесло за течією метрів сто п'ятдесят. У той час на протилежному боці уже діяла наша піхота, що вийшла по дамбі. Одна з БМП спробувала нас витягнути, але бракувало потужності та й дерева заважали. Одне з них власноруч спилив Воробець. Витягнув нас танк. (Поки викарабувались, снайпери спостерігали за мостом.) Зупинилися в районі церкви с. Закітне. Командири подалися до моста на реконструкцію».

Розвідзводу було поставлено завдання зачистити район. Рухаючись, виявили один за одним полишені новісінькі два «Камази», які долучили до колони (див. рис. 4). Взвод продовжив рух, але майже одразу надійшов запит від 1-ї і 2-ї механізованих рот про допомогу. Комбат приймає рішення рухатися далі у напрямку на Сіверськ, помчали швидко, подолали десь 30 кілометр і наїхали на місце засідки, яку бойовики НЗФ влаштували, однак, позицій (вочевидь, через швидкоплинність просування підрозділів ЗСУ) зайняти не встигли. У русі зав'язався бій: у ворога на позиціях – БРДМ-2, ПТУР, АГС, НСВТ. Розвідники, що на броні, знищили кількох сепаратистів, але ворожі кулі не минули і військовослужбовців ЗСУ. Перший БТР зупинився і став давати задню, вдаривши спочатку КАМАЗ, але потім все ж відійшовши під під-

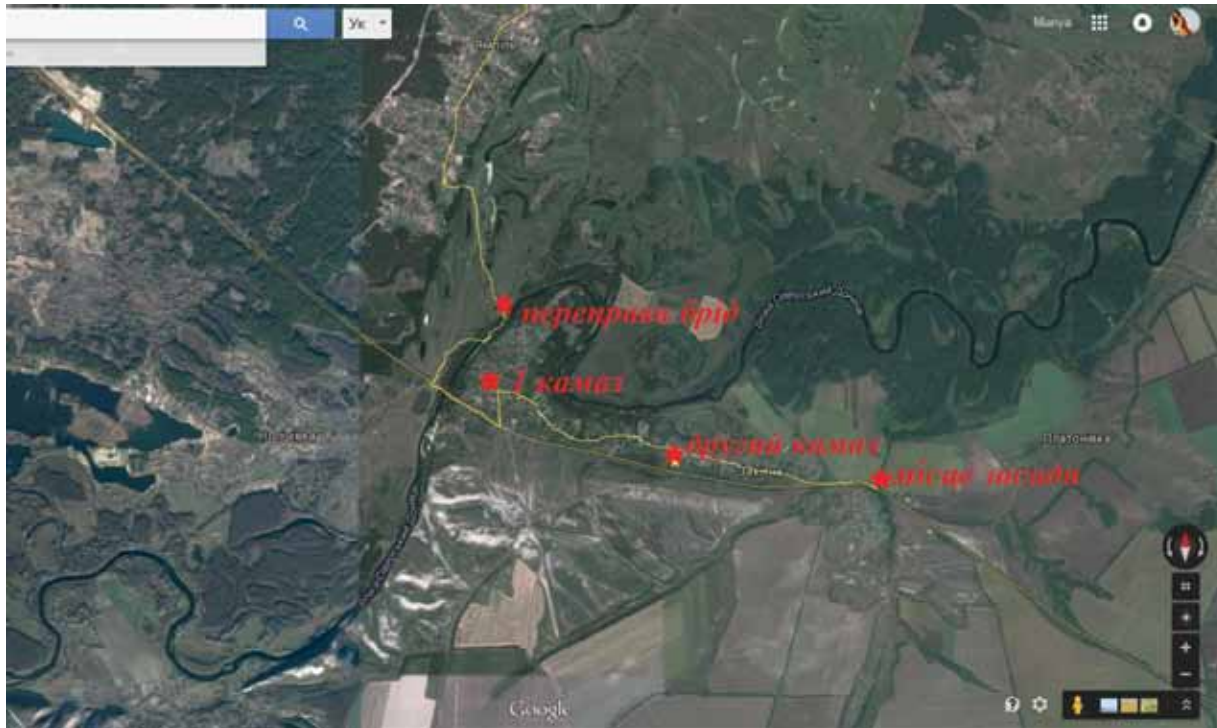

Рис. 4. Шлях розвідувального взводу на ділянці Ямпіль – Закітне 19 червня 2014 р. (реконструкція: розвідник А., жовтень 2015)

йом, другий БТР обійшов своїх зліва і прорвався крізь засаду.

Спогади розвідника А.: «Бачу плавний поворот, а на ньому – двох молодих сепарів, які перебігають дорогу зліва направо. Побачили нас і вкли. Воробець одразу зробив постріли – ті впали. Стьопа кричить: «До бою!» – я через трімплекс, а ми рухались далі, бачу, що їх там, як мурашок, і вони несуться на свої позиції ПТУРів і АГС. Кричу кулеметнику: «Вогонь!» і той палить по сепарській «таблетці», на якій НСВТ із заправленою стрічкою – фіксує, що вісім патронів з нього уже відстріляні. Наш снайпер вигукнув, що поранений – було видно: нога, живіт, багато крові – рани несумісні з життям. Кулеметник одразу став накладати джгут, затягнув шомполом, але кров все одно безперервно лляла із черевної порожнини».

Спогади розвідника Р.: «По обіді надійшла команда: «Вперед!». Ми спочатку були в десантному, та доводилося часто спішуватися, тож поступово перебралися на броню... Почули постріли і зауважую: підполковник Ляшенко так якось уповільнено-швидко падає. Наші з броні: О., К. наче лягають – гадав, що вони ховаються за колесо, тому й сам став відкидатися назад, одночасно вистрілюючи по сепару в банді, який нісся до АГС. Я взагалі за дві хвилини 6 магазинів випустив – ось де знадобилися навики із тактичної перезарядки. Куля ж, випущена в мене, розірвала один із магазинів і під-

сумок. Коли від'їхали від місця засідки зо три кілометри, повернули правобіч. У Сивака – розірвана нога. Надаємо йому першу медичну допомогу, а в нього рана більша, ніж долоня – ІПП не допомогло. Зафіксували попереду на віддалі 1 км табір ворога і вирішили відійти. Але БТР засів. Тут водій із ноги «врубав» обидва мости – не знаю як (зчеплення виявилось згорілим) ми поїхали. Листа топокарти з районом ділянки, де ми опинилися, у нас не було. Не хотілося гинути, але і потрапляти до полону не збиралися. Подіставали гранати та кинули їх в каски, їх вулики – вже розігнуті. А ми один одному усміхаємося. Командир зчитав з GPS координати (його зарядили від аккумулятора) і передав по радіо. За мить наші сказали куди нам їхати. Прикро, але ніде не бачимо БТР-4Е, які перед тим були поруч із нами. Артилерія в Закітне не дотягувала. Через Ямпільський міст спробували прорватися десантники, та не змогли».

Коли командирська машина відійшла в Закітне (разом із трьома БМП механізованого підрозділу, що висувався наступними), по них відкрили вогонь із будинків. Стрільба припинилась, коли вогонь у відповідь наніс танк сил БТГр. По місцю засідки був викликаний вогонь артилерії. Удар також був нанесений із Су-25. Обидва бетеери розвідки зустрілися на висотці. Команда на відхід надійшла о 19:20, сили БТГр повернулися на лівий берег Сіверського Дінця. Поранених помістили у відсіки, полеглих – звер-

Рис. 5. Фрагмент меморіального стенду в м. Яворів Львівської області про військовослужбовців, які віддали свої життя за Україну (розвідники рр — у верхньому ряді від сьомого до дванадцятого)

ху. Втрати: перший БТР – четверо: капітан С. Воробець, підполковник І. Ляшенко, солдат В. Семчук, солдат М. Шайнога (троє були залишені на полі бою: І. Ляшенка та В. Семчука того ж дня привезла піхота, М. Шайногу віднайшли в могилі, яку зробили місцеві, 7 липня), другий БТР – двоє: старший солдат Ю. Прихід і солдат В. Сивак, КАМАЗ – 1: старший сержант А. Повстюк (залишився на полі бою, могилу віднайшли 7 липня) [2, 3].

За спогадами інших розвідників, у капітана Воробця поранення були в нирку та селезінку. Були знайдені кулі калібру 5,45 з фіолетовим

ободком, це – бронебійні кулі із сердечником зі збідненого вольфраму, що прийняті на озброєння РФ у 2008 році.

Спогади розвідника Р.: «Після того бою ми сиділи в таборі та нікуди не виїжджали. Комбриг приходив вітатися, підтримати. Перший шок пройшов і ми не розкисли, не ридали – сиділи та виконували поточні розпорядження. Тіло капітана Степана Воробця накрили прапором України – він якось говорив, що якщо станеться непоправиме, то так і слід вчинити. На жаль, мали лише один Державний прапор, тож це саме з іншими побратимами зробити не змогли».

Рис. 6. Стенд пошани випускника АСВ капітана Воробця С.С.

Рис. 7. Плита на місці загибелі розвідників (Луганська область)

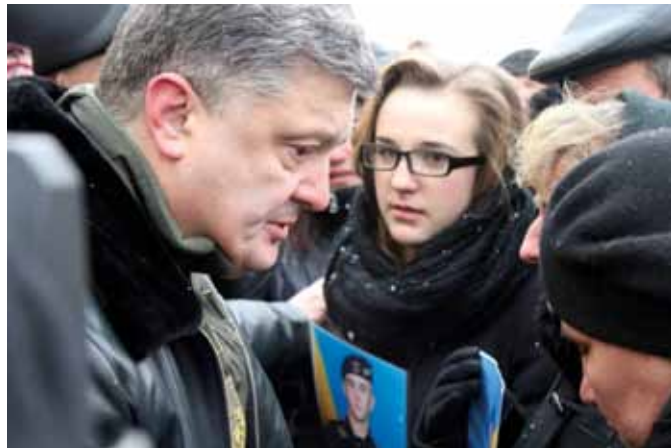

Рис. 8. Зустріч Президента України – Верховного Головнокомандувача ЗСУ з родинами загиблих військовослужбовців під час АТО: світлина розвідника Ю.Прихода тримає сестра

Насамкінець офіційна інформація: «За особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі, високопрофесійне виконання службового обов'язку» нагороджені орденами Богдана Хмельницького I ступеня (посмертно) підполковник Ляшенко Ігор Вікторович, капітан Воробець Степан Степанович [6], «За особисту мужність і високий професіоналізм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України» нагороджені орденами «За мужність» III ступеня (посмертно) старший солдат Прихід Юрій Степанович, солдат Семчук Віктор Ярославович, солдат Сивак Віктор Олександрович [5], старший сержант Повстюк Андрій Олексійович і старший солдат Шайнога Микола Романович [4] (див. рис. 5–8).

Висновки

1. Військові частини виявилися готовими до виконання завдань у районах призначення в особливий період, незважаючи на широко відомі нині руйнівні процеси щодо функціонування Збройних Сил України у період після відновлення незалежності. Окремі підрозділи, зокрема розвідувальна рота штабного батальйону 24-ї окремої механізованої бригади, виявилися зразком реалізації заходів бойової підготовки в мирний період.
2. Основну роль у звільненні підконтрольних НЗФ територій України із початків АТО відіграли Збройні Сили України, адже на сході України розпочалися класичні бойові дії із застосуванням усього спектру озброєнь: від стрілецької зброї та мінно-вибухових загороджень до авіаційної підтримки та нанесення артилерійських і ракетних ударів.
3. Окремих втрат на першому етапі проведення

АТО можна було уникнути. З іншого боку, ініціативні дії розвідувального взводу, вочевидь, дозволили не допустити більших втрат сил АТО у випадку влаштування цієї засідки на колону, яка б рухалася з певністю, що в результаті проведених бойових дій сили НЗФ знищені.

4. За особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вищим керівництвом держави на першому етапі нагороджувалися переважно військовослужбовці, що загинули у боях.

Джерела та література:

1. Володимир Тимчук. Спілкування-спогади з капітаном. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://maysterni.com/publication.php?id=102031> (перевірено 19.12.2015).
2. Воробець Степан Степанович / Національна академія сухопутних військ імені Гетьмана Петра Сагайдачного: Герої АТО. Книга пам'яті. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.asv.gov.ua/?q=knygaramyati/kapitan-vorobec-stepan-stepanovich> (перевірено 19.12.2015).
3. Воробець Степан Степанович / Книга пам'яті полеглих за Україну. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://memorybook.org.ua/3/vorobec.htm> (перевірено 19.12.2015).
4. Указ Президента України №144/2015 від 14 березня 2015 року. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/144/2015> (перевірено 19.12.2015).
5. Указ Президента України №593/2014 від 15 липня 2014 року. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/593/2014> (перевірено 19.12.2015).
6. Указ Президента України №660/2014 від 21 серпня 2014 року. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/660/2014> (перевірено 19.12.2015).
17. Ирина Уманец. Эксклюзивное интервью с командиром десантного корабля «Константин Ольшанский» (рус.). Одесская жизнь (23.04.2014).

УДК 94(477) «2014»

Максим ДЗЬОБА (Харків)

БІЙ ЗА ЯМПІЛЬ ОЧИМА УЧАСНИКА

Анотація. Анексія Кримського півострову та вторгнення російських військ на терени України спричинили військовий конфлікт на Донбасі, який триває дотепер і уже увійшов до сторінок новітньої історії України. Антитерористична операція, а саме так українська влада офіційно визначила воєнний конфлікт, триває вже три роки і складається з невеликих бойових епізодів та зіткнень. Однією зі сторінок літньої кампанії 2014 року стала операція зі звільнення Ямполя, яка написана на спогадах учасника антитерористичної операції старшого солдата командира відділення Дзюби Максима Володимировича. У ній розповідається про перебіг бойових дій спрямованих на визволення Донбасу від бойовиків.

Ключові слова: бойові дії, антитерористична операція, бойовики, військова техніка, Ямпіль, Закотне.

Події трирічної давнини, які позначилися вторгненням російських військ на терени Криму та Донбасу, початок антитерористичної операції та її перебіг уже стали сторінками новітньої історії України. Бойові дії, що розпочалися у квіт-

ні 2014 року і тривають дотепер, пронизані мужністю та героїзмом наших співвітчизників, військових, переможними операціями зі звільнення населених пунктів та великими втратами як серед військових, так і серед цивільного населення. Ця війна складається з невеличких бойових епізодів та зіткнень. Однією зі сторінок літньої кампанії 2014 року стала операція зі звільнення Ямполя, яка й досі не знайшла належного висвітлення в історичній літературі. Окремим подіям, політичним, правовим та соціально-економічним факторам сучасної антитерористичної операції на Донбасі присвячені розвідки Кульчицького С.В. [5], Головка В.В. [2], Коропатника М. [4], Василенко К.М. [1]. Нажаль, у своїх розвідках автори оминають бойові операції та їхнє військово-історичне значення на сучасному етапі проведення антитерористичної операції. Так як проведення бойових операцій зі звільнення української території від бойовиків не знайшло належного висвітлення у історичній літературі, то

досить вагомим підґрунтям є свідчення та спогади учасників тих подій. Саме вони стають на сьогодні єдиним головним джерелом у дослідженнях бойових операцій на Сході України. Темою цієї статті є висвітлення операції, яка пов'язана з визволенням селища міського типу Ямпіль, за спогадами одного з учасників – автора цього матеріалу. Він був старшим солдатом командиром відділення 24 механізованої бригади. Після звільнення Красний Лиман став плацдармом для подальшого наступу у напрямку Ямполь. У цьому районі підрозділи 24 окремої механізованої бригади зайняли Т-подібне перехрестя доріг [3].

Бої за звільнення Ямполь розпочалися 19 червня 2014 року, у них взяли участь частини 25 повітрянодесантної бригади, 24 окрема механізована бригада, 95 аеромобільна бригада

та підрозділи Національної гвардії України. 1-у батальйонно-тактичну групу 24 механізованої бригади очолював досвідчений офіцер підполковник Ляшенко І.О. (позивний «Беркут»). У нас в бригаді його називали Комбатом Першим, але не тому, що він командував першим батальйоном, а тому, що він завжди і у усьому був першим. Він був зразком виконання службового обов'язку. Про таких, як Ігор, завжди казали «комбат-батяня». Він першим з бригади пішов на виконання бойового завдання, першим вступив у бій і першим з бригади прийняв його на себе. Такі, як він, не вмирають вони стають легендами.

1-а батальйонно-тактична група 24 механізованої бригади стала основною силою у цій операції. Це був цілком боєздатний батальйон, що на 90% складався з військовослужбовців військо-

вої служби за контрактом. Щодо забезпечення військовою технікою та озброєнням, слід зазначити, що проблем не було. Під час проведення операції були задіяні 30 БМП-2 та 10 танків Т-64БВ.

18 червня 2014 року, за день до виконання бойового завдання, командири повідомили, про необхідність зайняття висоти, що знаходилася західніше Ямполь, та зачищення таких населених пунктів, як Ямпіль і Закотне. Почалась підготовка обмундирування, боєприпасів і виїзд. У психологічному плані ні солдати, ні командири взводного рівня не були готові до бою.

Відповідно до плану звільнення зазначених територій було визначено два напрямки, зокрема, підрозділи Національної гвардії та частини 25 повітрянодесантної бригади рухалися в обхід висоти, а 1-а батальйонно-тактична група 24 механізованої бригади мала взяти міст та рухатися на Ямпіль.

Перші виїхали два відділення розвідувальної роти, дух і настрій був бойовий. Усі молоді хлопці були зацікавлені лише в одному – успішному виконанні поставленого наказу. Ніхто не знав, що чекає попереду, але під час руху виникла якась тривога і незрозумілі відчуття. Проте інформація про потужну підтримку артилерії заспокоювала.

Зайшовши в Ямпіль бійці помітили свіжі сліди

відходу бойовиків. Однак, у самому місті було все спокійно. Його було зачищено без пострілів та втрат серед особового складу.

Після зачищення Ямполь військовими підрозділами Збройних Сил України надійшов новий наказ, що передбачав взяття під контроль моста поблизу Закотного та самого населеного пункту. Ці позиції мали стати плацдармом для подальшого звільнення Сіверська.

Наша бригада продовжуючи рухатися далі дісталась річки Сіверський Донець. Тут було дуже тихо, що насторожило командирів. Вони віддали команду готуватися до бою. Уся піхота спішилась з броні. І в цей час пролунав перший постріл, то був снайпер з протилежного берегу. Почався бій. Два відділення бригади упритул наблизилися до річки. З протилежного берега лунали постріли РПГ. Через велику кількість кущів та дерев ворога було погано видно. Проте всі вели бій у бік противника наосліп.

Бригада просувалась далі у напрямку Закотного. Попереду був міст, який необхідно було перейти. Через можливість підризу мосту під час просування колони, командування прийняло рішення руху техніки через міст по одній машині.

Почалась зачистка Закотного. Побачивши велику кількість техніки, бойовики відступили зі своїх позицій, покинувши 2-3 джипи та багато зброї. Під час руху по Закотному натикалися на поки-

нуту бойовиками техніку, наприклад, це була БРДМ, КАМАЗ з російськими номерами та прапором. Командир роти наказав мені їхати на ньому за ними. Це був мій перший досвід водіння. Коли перебралися на інший берег, ми побачили розбиті позиції бойовиків, які були добре укріплені.

У самому Закотному було дуже багато легкових машин, що палили вогнем.

1-а батальйонно-тактична група 24 механізованої бригади продовжуючи виконання завдання по захопленню висоти потрапила у засідку:

Я пригадую, що попереду рухалися два БТР. На першому БТРі знаходився командир роти. Техніка поїхала швидше і мені довелося їх наздоганяти. Почався плавний спуск. Дорога була вузькою і за кущів нічого не було видно. На повороті мені довелося пригальмувати і саме в цей час розпочався щільний вогонь. Було зайнято кругову оборону. Я пригнувся за кермо. У цю ж мить загальмував БТР, що їхав попереду. Різке гальмування нічого не дало і КАМАЗ протаранив його. На дорозі я побачив вбитого товариша. Військовослужбовці та командир роти, які їхали зверху БТРа були вже мертві. Знаходячись в кабіні КАМАЗа мені притиснуло ногу, але за якісь секунди я звідти вискочив на праву

сторону в кущі. Далі я знепритомнів. Мене підбрала піхота на БМП.

Під час бою, командир розвідувальної роти С. Воробець зумів вбити двох бойовиків, але загинув сам. Бронегрупа, яка підійшла на допомогу знищила засідку противника, але на жаль, врятувати героїв не встигла.

Бій вівся і в самому селі Закотне. Але через втрату командира батальйону та командира розвідувальної роти було втрачено керування подальшим ходом операції. Тому було прийнято рішення відступити.

У цей день загинуло 7 героїв 24-ї механізованої бригади: командир 1-о механізованого батальйону підполковник Ігор Ляшенко, командир бригади розвідувальної роти капітан Степан Воробець, старший сержант Андрій Повстюк, старший солдат Юрій Прихід, солдат Микола Шайнога, солдат Віктор Сивак, солдат Віктор Семчук. За особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі, високопрофесійне виконання службового обов'язку указом Президента України №660/2014 від 21.08.14 р. І. Ляшенко та С. Воробець були нагороджені орденом Богдана Хмельницького I ступеня (посмертно)

За особисту мужність і високий професіоналізм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України», указом Президента України №144/2015 від 14 березня 2015 року А. Повстюк, Ю.Прихид, В.Сивак, В.Семчук та М.Шайнога були нагороджені орденом «За мужність» III ступеня (посмертно). На місці загибелі героїв 24-ї окремої механізованої бригади, які визволяли Ямпіль та Закотне від російсько-терористичних військ, встановлено пам'ятник. Уже другий рік поспіль командування бригади, місцеві мешканці, волонтери та рідні загиблих приїждять у цей день віддати шану захисникам територіальної цілісності нашої держави, які власним прикладом показали, що за свою Батьківщину та вірність присязі готові стояти на смерть.

Джерела та література:

1. Василенко К.М. Перебіг воєнних подій на Сході України в інтерпретації редакцій національних інтернет-видань / К.М. Василенко // Наукові записки Інституту журналістики. – 2016. – Т. 62. – С. 42-46.
2. Головки В.В. Україна в умовах антитерористичної операції та російської збройної агресії (2014) / В.В. Головки // Український історичний журнал. – 2015. – № 3. – С. 176-193.
3. Злочин і Кара. Ямпільський казус. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://feldhermhalle.livejournal.com/15179.html>
4. Коропатник М. Україна у двох війнах – з Гітлерівською Німеччиною та Путінською Росією: історичні паралелі / М. Коропатник // Сіверянський літопис. – 2015. – № 1. – С. 49-60.
5. Кульчицький С.В. Суспільно-політичне і соціально-економічне становище України в 2010 – першій половині 2015 рр. / С.В. Кульчицький // Український історичний журнал. – 2015. – № 3. – С. 154 - 175.

УДК 355.1 (091)

Анатолій ДЕЙКО (Київ)

ДІЯЛЬНІСТЬ 169 НАВЧАЛЬНОГО ЦЕНТРУ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

Анотація. Досвід бойових дій на сході України підтверджує значення вишколу, бойової підготовки та готовності військовослужбовців до виконання завдань за призначенням. Аналіз та вивчення досвіду з підготовки молодших спеціалістів надає можливість визначити подальші кроки у створенні школи з підготовки кадрів для Сухопутних військ Збройних Сил України.

Метою даної статті є узагальнення досвіду підготовки молодших спеціалістів для Сухопутних військ Збройних Сил України (на прикладі 169 навчального центру). Вона присвячена діяльності 169 навчального центру Сухопутних військ Збройних Сил України під час його участі в антитерористичній операції на території Донецької та Луганської областей, роль і місце центру в підготовці молодших спеціалістів для Сухопутних військ.

Ключові слова: навчальний центр, полк, батальйон, батальйонна тактична група, ротна тактична група, молодші спеціалісти.

Сухопутні війська являються основою бойової могутності Збройних Сил України. За своїм призначенням та обсягом покладених завдань вони відіграють вирішальну роль у виконанні Збройними Силами України своїх функціональних завдань як у мирний, так і у воєнний час, що успішно демонструють військові частини та підрозділи Сухопутних військ під час участі у проведеному антитерористичній операції на території Донецької та Луганської областей.

Підготовка військовослужбовців рядового та сержантського (старшинського) складу для Сухопутних військ Збройних Сил України за фахом здійснювалася у навчальних центрах.

Діюча мережа навчальних центрів Збройних Сил України давала змогу реалізувати підготовку рядового сержантського та старшинського складу військ (сил) за наступними спеціальностями:

169 навчальний центр Сухопутних військ (смт. Десна) – танкові, механізовані, розвідувальні, артилерійські, зенітні ракетні, автомобільні, ремонтно-відновлювальні спеціальності; 179 об'єднаний навчальний тренувальний центр військ зв'язку (м. Полтава) – спеціальності телефонного, телеграфного, радіо та радіорелейного зв'язку;

навчальний центр підготовки інженерних військ (м. Кам'янець-Подільський) – інженерно-саперні спеціальності;

180 навчальний центр підготовки фахівців РХБ захисту (м. Харків) – спеціальності військ радіаційного, хімічного, біологічного (РХБ) захисту;

64 топогеодезичний центр (м. Шепетівка) – спеціальності картографії, топогеодезії та топографії;

865 навчальний центр логістики (м. Шепетівка) – спеціальності ракетно-артилерійського озброєння, пально-мастильних матеріалів, бронетанкової, речової та продовольчої служб;

навчальна медична рота 9 військового госпіталю (смт. Десна) – спеціальності молодшого медичного персоналу.

Одним із найбільших і найпотужніших у Сухопутних військах Збройних Сил України був і залишається 169 навчальний центр. Головним завданням якого є підготовка та забезпечення Сухопутних військ молодшими спеціалістами та фахівцями військової служби за контрактом. Якщо звернутися до історії, то нинішній 169-й навчальний центр свою історію починає з 5-ї гвардійської Звенигородської орденів Бойового Червоного Прапора та Олександра Суворова II ступеня повітрянодесантної дивізії. Її формування розпочалося 8 грудня 1942 р. в районі м. Кіржач Іванівської області.

За час війни дивізія пройшла понад 1922 кілометрів по дорогах Росії, України, Молдови, Румунії, Угорщини та Австрії. За період війни гвардійці знищили 29830 і захопили в полон 12806 ворожих солдат. Було знищено 1263 танки, 876 гармат, 23 САУ, 102 бронемашини, 4376 автомобілів, 8 літаків. За мужність і героїзм в боях з ворогом тисячі воїнів нагороджені орденами і медалями, а 26 із них були удостоєні звання «Героя Радянського Союзу».

У післявоєнний період дивізія була переформована в стрілецьку і довгий час дислокувалася у Білій Церкві. 1 листопада 1959 р. з'єднання було передислоковано в с. Виповзів Чернігівської області, де поруч було засновано селище

Десна. 1 квітня 1964 р. дивізію було переформовано у 48 навчальну танкову дивізію.

З 1 грудня 1987 р. з'єднання було переформовано у 169-й окружний навчальний центр для підготовки молодших фахівців танкових військ. У 1992 р. особовий склад навчального центру одним з перших склав присягу на вірність народу України [1].

У період 1992–2000 рр., до складу навчального центру входило 6 (шість) полків: три навчальні танкові полки; навчальний мотострілецький полк; навчальний артилерійський полк та навчальний зенітний ракетний полк. Також організаційно до складу центру ввійшли 7 (сім) окремих навчальних батальйонів, серед них: окремий навчальний розвідувальний батальйон; окремий навчальний батальйон зв'язку; окремий навчальний інженерно-саперний батальйон; окремий навчальний батальйон радіаційного, хімічного та біологічного захисту; окремий навчальний ремонтно-відновлювальний батальйон; окремий навчальний автомобільний батальйон та окремий навчальний медичний батальйон.

4 жовтня 1994 р. навчальному центру було вручено Бойовий прапор.

30 червня 2000 р. з'єднання переформовано у 169 навчальний центр Сухопутних військ Збройних Сил України.

Станом на 2011 р. до складу навчального центру вже входило тільки чотири навчальних полки та два окремих навчальних батальйонів.

Вся історія Сухопутних військ Збройних Сил України – це історія постійної оптимізації, скорочення та реформування.

Всього до початку антитерористичної операції було зроблено три спроби реформувати Збройні Сили України і зокрема Сухопутні війська. Всі ці програми передбачали повний перехід армії на контрактну основу і створення мобільних частин для вирішення можливих локальних конфліктів. Існувала думка, що після завершення Другої світової війни і розпаду СРСР, військових конфліктів з масованим застосуванням військ на наших землях не варто очікувати. У 2009 р. через брак коштів було призупинено виконання заходів, передбачених Указом Президента України від 22.06.2004 р. № 670. З цієї ж причини також не виконані три цільові програми переозброєння армії, затверджені у 2007 р. Йдеться, зокрема, про оснащення армії оперативного-тактичним ракетним комплексом “Сапсан” та новітнім танком “Оплот”. Замість “Оплоту” ще в 2005 р. в армію почав надходити бюджетний варіант танка Т-64 БМ “Булат”. Цими бойовими машинами укомплектовані підрозділи, які беруть участь у бойових діях на Дон-

басі. Третя програма реформування і розвитку ЗСУ до 2017 р. була затверджена Указом Президента України від 2 вересня 2013 р. Нестачу коштів планувалося компенсувати за рахунок реалізації надлишкового військового майна. Указом Президента України № 562 від 14 жовтня 2013 р. було скасовано обов'язковий призов на строкову службу у Збройні Сили України, що дозволило заявити про повний перехід на контрактний принцип комплектування. На ділі ж вийшло так, що на кінець 2013 р. чисельність Збройних Сил становила 165,5 тис. осіб, у тому числі – 120,9 тис. військовослужбовців. Крім того, поза чисельністю Збройних Сил перебувають на утриманні до 2,4 тис. осіб, які проходять службу у військовому резерві. Скорочено 16,8 тис. посад, у тому числі майже 14 тис. військовослужбовців. Загальна чисельність Сухопутних військ станом на початок 2013 р. становила 49100 чоловік особового складу, 683 танків, 72 бойових вертольоти, 1965 бойових броньованих машин, 379 артилерійських систем калібру 100-мм і більше [2, с. 11].

Станом на кінець 2012 р. підготовку молодших фахівців для Сухопутних військ Збройних Сил України забезпечував 169 навчальний центр Сухопутних військ (сmt. Десна), та 184 навчальний центр Академії Сухопутних військ ім. гетьмана Петра Сагайдачного (с. Старичі). Але вищим військовим керівництвом у 2013 р. було прийнято рішення про скорочення 169 навчального центру. На кінець 2013 р. велика кількість військової техніки та майно військових частин 169 навчального центру були передані на бази зберігання та склади, казарми були зачинені та знеструмлені. Значна частина офіцерів та військовослужбовців військової служби за контрактом були переведені до інших місць військової служби або звільнилися з лав Збройних сил України.

Російська агресія проти України, що розпочалася у лютому 2014 р., показала, що попереднім режимом відбувалося повне ігнорування проблем розвитку власних Збройних Сил. Унаслідок недостатнього фінансування не було зроблено дієвих кроків зі створення належних умов для зменшення плинності військових кадрів. Тому продовжувалося зниження конкурентоспроможності військової служби на ринку праці і як результат – поступове щорічне зменшення рівня укомплектованості військ (сил), що стало одним із факторів окупації Криму та війни на сході України.

На початку березня 2014 р. вищим керівництвом держави було зупинено виконання заходів Державної комплексної програми реформування і розвитку Збройних Сил України на пері-

од до 2017 р., як такої, що не відповідає сучасній воєнно-політичній обстановці та не забезпечує спрямування наявних державних ресурсів на пріоритетні напрями розвитку Збройних Сил [8]. Призупинено дію директив щодо реорганізації та скорочення військових частин, зокрема це стосувалося і 169 навчального центру Сухопутних військ Збройних Сил України. Він залишився у структурі Сухопутних військ і приступив до виконання завдань з підготовки фахівців для Сухопутних військ.

1 березня 2014 р. Збройні Сили були приведені у бойову готовність ПОВНА [6], а 17 березня 2014 р. оголошено часткову мобілізацію в Україні [3]. З цього часу держава почала функціонувати в умовах особливого періоду [4].

На початку березня 2014 р. на базі 169 навчального центру була сформована батальйонна тактична група, яка була задіяна у посиленні охорони державного кордону з Росією, спочатку на території Чернігівської області, а потім, з березня по травень 2014 р. передислокована в Сумську область, в район населених пунктів Велика Писарівка та Охтирка, здійснивши при цьому за 18 годин на БМП марш протяжністю 450 км. Впродовж 3-х місяців військовослужбовці центру несли службу по охороні державного кордону у взаємодії з прикордонниками. Ці три місяці стали для військовослужбовців прекрасною можливістю випробувати себе, та провести бойове злагодження.

Агресивні дії незаконних збройних формувань в окремих районах Донецької та Луганської областей, призвели до припинення діяльності місцевих органів влади. 14 квітня 2014 року керівництво держави прийняло рішення щодо проведення на цих територіях антитерористичної операції [7] та виконання завдань територіальної оборони.

Для безпосереднього управління силами і засобами, які залучалися до участі у проведенні антитерористичної операції, був створений оперативний штаб на чолі з керівником Антитерористичного центру при Службі безпеки України.

З самого початку бойових дій на сході України 169-й навчальний центр Сухопутних військ зробив свій гідний внесок у зміцнення обороноздатності держави. У складний для України час, коли держава відбивала атаки терористів і регулярної армії Російської Федерації, 169 навчальний центр організував підготовку військовозобов'язаних для бойових підрозділів збройних Сил України.

Підготовка здійснювалася за двома напрямками:

- підготовка військовозобов'язаних, які були призвані за своєю військово-обліковою спеціальністю. Вона здійснювалася протягом 26 дб,

з яких на загальновійськову підготовку відводилося дві доби і 24 – на підготовку за фахом;

– підготовка військовозобов'язаних, які прийшли не за прямою військово-обліковою спеціальністю або не проходили військову службу. Здійснювалася за 40-денною програмою. При цьому дві доби – загальновійськова підготовка і 38 дб – підготовка за фахом.

При підготовці навчальних програм у першу чергу було враховано досвід бойових дій. На кожному навчальному занятті відпрацьовуються завдання, які виконуються в зоні АТО. Відповідні зміни були внесені в курс стрільб, у програму з тактичної підготовки, приділялося більше уваги психологічній підготовці, яка проводилася на психологічних смугах з використанням засобів імітації. Кожен військовослужбовець, який проходив курс підготовки у 169-му навчальному центрі, виконував вправи зі стрілецької зброї, навчався кидати бойові гранати, протитанкові кумулятивні гранати, виконував вправи стрільб з гранатомета і обов'язково проходив обкатку танками.

Крім своєї спеціальності, усі військовослужбовці обов'язково проходили навчання з військово-медичної підготовки. Вона була спланована у комплексі з заходами тактичної підготовки.

Підготовка військовослужбовців здійснюється більш ніж за 100 спеціальностями. Навчання проходили у семи навчальних військових частинах. Безпосередньо для навчання було задіяно всі об'єкти 169 навчального центру, а саме:

- 6 парків бойової техніки на 1020 машиномісць;
- 162 класи у 7 навчальних корпусах;
- 17 казарм на 5562 військовослужбовців;
- 4 спортивні комплекси та 6 спортивних містечок, які дозволяють одночасно займатися 6000 військовослужбовців;
- 3 солдатських їдалень на 3300 посадкових місць;
- матеріально-технічна база 33-й полігону, до якого веде залізниця протяжністю 10,9 км.

З моменту оголошення часткової мобілізації упродовж 2014–2016 рр., 169-й навчальний центр Сухопутних військ ЗС України підготував десятки тисяч військовослужбовців, які після проходження навчання були направлені до бойових частин та підрозділів.

У липні 2014 р. на базі 169 навчального центру була сформована зведена ротна тактична група (РТГ), яка по липень 2015 р. брала участь в антитерористичній операції на сході України у складі військ (сил) сектору “С”. Спочатку вона була направлена в район населеного пункту Степанівка, де змінила там частину підрозділів 93 окремої механізованої бригади. Завдан-

ня виконували разом з 34 кіровоградським батальйоном територіальної оборони. Особовий склад РТГ ніс службу на блокпостах на донецькій трасі та навколо населеного пункту Костянтинівка. І хоча це місто під час бойових дій тоді особливо не постраждало, але, тим не менш, практично кожен день, особливо вечорами, велися обстріли з боку терористів.

Згодом РТГ отримала бойове завдання виставити блокпости навколо м. Горлівки. Поставлену задачу виконували спільно з 34 батальйоном територіальної оборони. Група 34 батальйону висунулася з боку Дзержинська (нині – Торецьк), а група 169 навчального центру з боку н.п. Майорськ. Перші серйозні бої РТГ 169 навчального центру провела саме під Майорським, біля шахт № 6 та № 7. Завдання було виконано і група вийшла звідти без втрат. Були обладнані блокпости, на яких особовий склад ротної тактичної групи разом з військовою технікою (БМП-1, артилерійські гармати Д-30) посилював бойові позиції 34-го батальйону територіальної оборони.

Наприкінці липня РТГ зайшла у м. Дебальцеве, де поруч з нею виконували завдання 11, 41 батальйони територіальної оборони та підрозділи 25 повітрянодесантної бригади. Командуванням сектору “С” була поставлена задача обладнати блокпости. Ротна тактична група 169 навчального центру пішла вперед, у напрямку населеного пункту Нікішине, де на перехресті доріг в районі населеного пункту Міус (Луганська область) був виставлений блокпост, який пізніше отримав назву “блокпост Балуги”. Згодом цей блокпост був переданий 11 батальйону територіальної оборони. Після цього група зайшла в н.п. Нікішине, потім в н.п. Кам'янка і далі – в район кургану “Могила Гостра” та н.п. Орлово-Іванівка. Ці місця згодом стали найгарячішими точками регіону. Вони постійно обстрілювалися з усіх видів озброєння (“Гради”, міномети, стрілецька зброя). Противник всіляко хотів вибити звідти підрозділи, але, незважаючи ні на що, особовому складу ротно-тактичної групи вдалося там закріпитися.

У лютому місяці, після виходу з Дебальцівського плацдарму, особовий склад ротної тактичної групи виконував бойове завдання по обороні території поблизу н.п. Попасна, Донецької області.

У липні 2015 р. ротна тактична група 169 навчального центру повернулася до пункту постійної дислокації.

До виконання бойових завдань в районах проведення АТО залучалося 80 % постійного складу 169 навчального центру.

У боях на сході України навчальний центр втра-

тив 23 своїх бойових побратимів. 28 військовослужбовців було поранено, один – безвісти зниклий.

За особисту мужність і самовідданість, виявлені особовим складом центру під час захисту державного суверенітету та територіальної цілісності України військовослужбовців було нагороджено державними нагородами та відомчими відзнаками, з них:

1. орденом Богдана Хмельницького III ступеня – 14;
2. орденом “За мужність” III ступеня – 26;
3. медаллю “За військову службу Україні” – 5;
4. медаллю “Захиснику Вітчизни” – 16;
5. відзнакою Міністра оборони України – нагрудний знак “За військову доблесть” – 86;
6. відзнакою Міністра оборони України – нагрудний знак “Знак пошани” – 10;
7. відзнакою Міністра оборони України – нагрудний знак “За зразкову службу” – 53;
8. відзнакою начальника Генерального штабу – Головнокомандувача Збройних Сил України “За вірцевість у військовій службі” – 1.

У відповідності до вимог Указу Президента України від 22.08.16 № 344/2016 “Про внесення змін до Указу Президента України від 30 жовтня 2000 р. № 1173” [9] перейменовано та присвоєно нове найменування 169 навчального центру.

24 серпня 2016 р. під час Маршу незалежності з нагоди 25-ї річниці незалежності України навчальному центру вручено Бойовий Прапор.

З 2014 р. у 169 навчальному центрі Сухопутних військ на базі 197-го центру підготовки сержантського і старшинського складу розпочато підготовку сержантів-інструкторів. 197 Центр є однією з кращих навчальних частин, які здійснюють підготовку сержантського складу. Інструктори Центру пройшли неодноразову підготовку в Україні та за кордоном, мають бойовий досвід антитерористичної операції. Під час проведення занять ними впроваджується не лише практика виконання завдань у бойових умовах антитерористичної операції, а й досвід провідних країн світу.

Система підготовки сержантів передбачає багаторівневість, за зразком армій країн-членів НАТО. Програми курсів підготовки складаються з базового, середнього, підвищеного та вищого рівнів. Кожен з них включає два етапи – підготовку командира-лідера та фахову підготовку, відповідно до роду військ, виду Збройних Сил, військово-облікової спеціальності. Після закінчення навчання сержантам видаються відповідні сертифікати міжнародного зразка. Протягом 2014–2016 рр. фахівцями центру було підготовлено близько 700 сержантів. У 2017 р. заплановано проведення навчання для понад

1000 військовослужбовців. З початку 2017 р. вже підготовлено 120 сержантів [5].

Ведення бойових на сході України диктує основні вимоги до професійної придатності та кваліфікації військовослужбовців Сухопутних військ Збройних Сил України. Низка поразок та самовільних відступів окремих підрозділів викрили суттєві недоліки мобілізації та підготовки особового складу, що спричинило необхідність термінових заходів із удосконалення навчального процесу в системі підготовки фахівців для Сухопутних військ.

Із врахуванням досвіду АТО, та з метою якісної підготовки фахівців для Сухопутних військ Міністерством оборони України, та Генеральним штабом Збройних Сил України були внесені зміни до нормативно-правових документів, зміни в організацію та програму бойової підготовки, удосконалено організаційно-штатну структуру 169 навчального центру.

На сьогоднішній день 169 навчальний центр Сухопутних військ Збройних Сил України успішно виконує основне завдання щодо одиночної підготовки військовослужбовців військової служби за контрактом, сержантів та кваліфікованих солдатів строкової служби.

Джерела та література:

1. 169 Навчальний центр. / Електронний ресурс – Режим доступу: [uk.wikipedia.org/169-й_навчальний_центр_\(Україна\)](http://uk.wikipedia.org/169-й_навчальний_центр_(Україна)).
2. Біла книга 2013: оборонна політика України. – К. Заповіт, 2014. – С. 11.
3. Закон України “Про затвердження Указу Президента України “Про часткову мобілізацію” № 1126-VII від 17 березня 2014 р.” / Електронний ресурс – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-18.
4. Закон України “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію” № 3543-XII від 21 жовтня 1993 р.” / Електронний ресурс – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12.
5. Колектив 197 Центру підготовки сержантського складу відзначив третю річницю від дня створення установи. / Електронний ресурс – Режим доступу: www.mil.gov.ua/kolektiv-197-czentru-pidgotovki-serzha.
6. Указ Президента України № 189/2014 від 2 березня 2014 року “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 1 березня 2014 року “Про невідкладні заходи щодо забезпечення національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України” / Електронний ресурс – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/189/2014.
7. Указ Президента України № 405/2014 від 14 квітня 2014 року “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року “Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України II. / Електронний ресурс – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/405/2014.
8. Указ Президента України № 468/2014 від 13 травня 2014 року “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2014 року “Про заходи щодо підвищення ефективності планування в секторі безпеки і оборони” / Електронний ресурс – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/468/2014.
9. Указ Президента України №344/2016 від 22 серпня 2016 року “Про внесення змін до Указу Президента України від 30 жовтня 2000 року № 1173” / Електронний ресурс – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2016.

УДК 94 (477) «20»

Роман СТЕГНІЦЬКИЙ (Львів)

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА БОЙОВА ДІЯЛЬНІСТЬ 2-ї БАТАЛЬЙОННО-ТАКТИЧНОЇ ГРУПИ 51-ї ОКРЕМОЇ МЕХАНІЗОВАНОЇ БРИГАДИ У СЕРПНІ 2014 РОКУ, СПОГАДИ УЧАСНИКА

Анотація. В статті автор, базуючись на власному досвіді та спостереженнях, розкриває бойову діяльність 2-ї батальйонно-тактичної групи 51-ї окремої механізованої бригади у серпні 2014 року.

Ключові слова: 2 БТГр 51 ОМБР, полігон, техніка, заняття з тактики, АТО, група Пивоваренка, с. Стила, Старобешеве.

До Збройних Сил України я, попри слабкий зір, пішов добровольцем у першій хвилі мобілізації. Офіційно мене мобілізували 26 березня 2014 року. Спочатку я служив у 7-му окремому полку армійської авіації, де обійняв посаду заступника командира роти з виховної роботи батальйону охорони.

Полк застосовував транспортні та бойові гвинтокрили від самого початку т. зв. АТО. Бойові машини розташовувались спочатку в Сумах, далі в Чугуєві Харківської області, потім їх перевели в Луганську область. Моя рота застосовувалась для охорони бази і служб полку в Чугуєві. В критичний момент в 20 числах серпня були направлені для охорони бази біля населеного пункту на кордоні з Росією в Луганській області. Там, здається, був штаб сектору. Рота попала під обстріл з Російської території, як і вся база. Евакуювалась звідти без втрат в людях, втративши деяке майно. Був один солдат поранений. Мені відомо про один збитий гвинтокрил. Екіпаж його загинув.

З початку мобілізації, як мені пояснювали офіцери частини, штатний розпис був розширений з урахуванням планованого розгортання полку в бригаду. Тому, наприклад, батальйон охорони, який до березня 2014 року налічував біля 30 контрактників, розширювався по штатному розпису до 126-ти (здається) військовослужбовців. Ці вакансії заповнилися за рахунок мобілізованих першої хвилі. Згодом був отриманий новий штатний розпис батальйону з кількістю військовослужбовців більше 300. Ці вакансії були заповнені в травні 2014 року за рахунок другої хвилі мобілізованих, які в переважній більшості поступили з Вінницької області.

ФОРМУВАННЯ 2 БТГр 51 ОМБР

Тим часом у 51-й окремій механізованій бригаді наказом від 20-го липня 2014 року почала формуватись 2-а батальйонно-тактична група. Як згодом мені пояснював полковник-кадровик з Західного оперативного командування, коли виникла потреба формувати цю частину, він, шукаючи людей, знайшов їх в нашому полку. За його словами, командування кінець-кінцем відмовилось від ідеї розгортання полку в бригаду. Командуванню 7-го окремого полку армійської авіації було наказано відправити в Рівне на полігон 256 (здається) військовослужбовців. Серед них був і я. В процесі заповнення вакансій штатного розпису батальйону і на протязі наступного місяця більше двох десятків військовослужбовців були повернуті до 7-го полку. Штаб батальйону сформований на половині з військовослужбовців 51-ї бригади (командир, його заступник, начальник зв'язку, начальник РЕМ та евакуації, начальник господарської частини, начальник штабу). Їх відправили з Широкого Лану в Рівне. Інші вакансії були заповнені прикомандированими. Підрозділи 2-ї БТГр 51-ї омбр склалися в більшості з військовослужбовців 7-го полку, в три рази менша група була з 51-ї бригади, розвідники – з 8-го полку з Хмельницького. Солдатів та офіцерів прислали також з багатьох інших військових частин та воєнкоматів.

У серпні – вересні 2014-го року я служив у званні старшого лейтенанта і обіймав посаду заступника начальника штабу 2-ї батальйонно-тактичної групи 51-ї окремої механізованої бригади. Я займався кадрами та супутньою документацією, підготовкою наказів. Був в батальйоні від моменту його створення і до моменту, як нас по наказу повернули до 7-го полку. Кількість особового складу в батальйоні по штатному розписі налічувала 477 військовослужбовців. Всі вакансії були заповнені.

Батальйон складався з:

1. Управління: командир, заступник командира, заступник з озброєння і технічної частини, головний сержант, заступник по тилу, помічник по озброєнню РАО, помічник з артилерії.

2. Штаб. Туди входили: начальник штабу, його заступник та заступник по кадрах, передовий авіа навідник, начальник зв'язку.

3. 4-а механізована рота. Три механізовані взводи по три відділення в взводі. 9 військово-вслужбовців у відділенні (екіпаж БМП). У відділенні були командир відділення бойової машини, заступник командира оператор, старший стрілець, навідник, номер обслуги, гранатометник, помічник гранатометника, стрілець санітар, механік водій.

4. 5-а механізована рота. Склад ідентичний.

5. Танкова рота. Входило два танкові взводи, по три танки на взвод. Плюс один командирський танк.

6. Гаубична самохідна артилерійська батарея. Згідно розпису два взводи по дві САУ типу «Акація» на взвод, а також командування батареї, відділення управління батареї, відділення підвозу боєприпасів, взвод управління командира, відділення зв'язку.

7. Гранатометний взвод. Три відділення, озброєні АГСами.

8. Розвідувальний взвод. Три відділення розвідників.

9. Польовий вузол зв'язку. Одна радіостанція дальньої дії, радіотелефоністи.

10. Інженерно-саперний взвод.

11. Взвод матеріально-технічного забезпечення: відділення підвозу боєприпасів, відділення підвозу ПММ, господарче відділення.

12. Ремонтно-евакуаційна група: два відділення тех.-обслуговування і відділення евакуаційне.

13. Взвод охорони (три відділення).

14. Медичний пункт.

Наявна техніка була в жахливому стані. БМП за час підготовки були всі на ходу, але в кожній щось не працювало. З танків два було не знаходу. Їх притягнули в Дачне, де намагались оживити весь той час, скільки ми там знаходились. 5 танків брали участь в бойових діях. Два з них під Іловайськом, два на якомусь блок посту. Ще один мені не відомо де. Всі вантажні машини були «металобрухтом». Наше пересування складалось з того, що ламалась машина, потім її або ремонтували на ходу, або тягнули за собою. По САУ не пам'ятаю: їх якась кількість прибула в Дачне, зі мною було їх 2. Одна була на ходу, але в ній не працювало навідне обладнання. Інша була не на ходу, але могла стріляти. Її возили за собою на лафеті. Коли треба було вирушати в зону проведення АТО, наш начальник технічної частини і кілька ремонтників так і залишились в Рівному на полігоні – доремонтовувати якусь техніку.

Коли ми прибули до Рівного для формування БТГр, нас всіх зібрали в актовому залі поліго-

ну. Полковник з Західного оперативного командування сказав, що ми відбудемо в зону проведення АТО. Нас на протязі місяця встигнуть підготувати, оскільки, за його словами, військова техніка така зараз «тупа» у використанні, що найтупіший солдат здатен її швидко освоїти. У цю мить я згадував мемуари одного з учасників Другої світової війни, галичанина, добровольця у 14-й гренадерській дивізії СС «Галичина». Їх прийняли у дивізію в липні 1943 року і ввели в бої в липні 1944 року. Цілий рік їх готували, вони здавали екзамени, і тільки потому командування прийняло рішення про їх боєготовність. Начальник штабу Гайке писав в своїх мемуарах, що німецьке командування ще й сперечалось: на яку менш небезпечну ділянку фронту у другій лінії оборони застосувати дивізію. Це був 1944-й. У 2014-му бувший радянський офіцер проголосив, що ми будемо абсолютно готові за 1 місяць. Мобілізовані за той місяць вчилися від нуля стріляти, водити техніку.... Ну і все.

Заради справедливості хочу сказати, що наші солдати показали відмінні показники у стрільбі. Наш заступник командира батальйону тішився цим, як мала дитина. З гордістю доповідав «наверх».

Але цього було мало. Я маю досвід страйкбольних ігор і знаю, який хаос починається, коли в «бій» сходиться 2 групи всього лиш по 10 чоловік. А це тільки гра, і там застосовується стрілокотня з дальністю дії в 20-50 метрів, і імітація гранат. Добре підготовлена в тактичному плані група з нормальним командиром здатна розшматовувати, без перебільшення, натовпи озброєних людей.

Елементарні тактичні заняття з тактики, які намагались проводити у 2-й БТГр, показували, що навіть на рівні взводу офіцери не здатні налагодити взаємодію. Відпрацювання взаємодії на рівні рот та батальйону взагалі жодного разу не відбувалось. Щось подібне на тактику в навчальному бою змогла показати тільки розвідрота, яка була в основному укомплектована з військовослужбовців 8-го полку спецпризначення. В мене склалось враження, що жодний офіцер не має навиків управління і цього їх не вчать в принципі.

Більшого, ніж навчити водити та стріляти з різних видів зброї, ніхто під час підготовки 2-ї БТГр не робив. Взаємодія між частинами, зв'язок, порядок радіообміну були відсутні. Я, як радіооаматор, добув у волонтерів звичайні цивільні радіостанції, і весь зв'язок організовував ними (радіостанції, які нам видали у Дачному, відмовили відразу по виїзді з того ж Дачного. Тому ми всі розгубились вже під час переходу в колоні – ще за межами бойових дій).

ВИРУШЕННЯ НА СХІД

22-го серпня 2014 року ми відбули з Рівного двома ешелонами. Наших два ешелони і були тою бойовою частиною, про яку згадував президент коли казав, що Іловайська трагедія відбулась через те, що певна бойова частина запізнілась на три дні. Ми запізнилися тому, що на час нашої планованої відправки не була готова техніка, солдати не отримали належної бойової підготовки, і командир батальйону відмовлявся підписувати акт готовності частини. Командування на нього натиснуло, і з запізненням ми поїхали в стані «так як є». Це було не смішно, але до станції, яка від полігону знаходилась 14 км, в селі під Рівним, деяка техніка доїхати не змогла.

У Рівному, а також по дорозі відстало більше десятка військовослужбовців, а також 14 чоловік «відказників» та «хворі».

Командир 51-ї бригади Пивоваренко зустрічав в Чаплино Дніпропетровської області перший ешелон. До нього входила частина штабу, командир БГТр, 4-та рота, розвідка, танкова рота, польовий вузол зв'язку, інженерно саперний взвод. Розвантажувались з ешелону і своїм ходом прибули спочатку у Дачне, далі на КП (вночі з 24 на 25 серпня). В 7.30 ранку 25-го серпня бійці першого ешелону вибули в район бойових дій в сторону Старобешеве. Командир 2-го батальйону залишив начальника штабу, і кількох інших людей зустрічати колону з другого ешелону.

Станція Дачне, про яке йдеться, це не та, що коло Курахово, а на кордоні Дніпропетровської та Донецької областей – біля села Новопавлівка та недалеко районного центру Межова. «Бойовий» командний пункт 51 ОМБр знаходився в районі сіл Степове та Березине.

Другий ешелон з 5-ю ротою, артилеристи, евакуаційний взвод, МТЗ, медична служба, гранатометний взвод – відбув 23-го з Рівного. Прибув у Чаплине в обід 24-го серпня, далі вночі відбув на Дачне. 25-го серпня, в обід, одна частина 2-го ешелону на чолі з заступником командира батальйону і 5-ю ротою змогла дісталась до КП. Цю частину відправили слідом за 4-ю ротою в Старобешеве в обід 25-го. Інша частина ешелону через поломки прибула 25-го вночі на КП. Ця група ночувала там (я теж, оскільки оформляв документи в стройовій КП до 3-ї ранку). Місце розташування КП вже обстрілювалось артилерією. Коло 9-ї ранку 26-го серпня останню частину батальйону, яка складалась в основній масі з тилових служб, відправили в с.Стила (я теж знаходився в цій колоні).

Перша частина другої колони, в якій знаходився я, прибула на КП 25-го в обід. Перед 10-ю вечора – решта. Відразу в обід перша частина

колони з другого ешелону відбула в напрямку Старобешеве.

ПРОРИВ ГРУПИ ПИВОВАРЕНКА ДО ІЛОВАЙСЬКА

Тим часом, сам Пивоваренко, разом з нашим командиром 2-го БГТр полковником Нестеренком, четвертою ротою і частиною танкової роти в складі 2-х танків, поїхали в Іловайськ. Я так розумію через Старобешеве. За с. Стила командир БГТр залишив два відділення 4-ї роти на 2-х БМП на чолі з командиром роти прикривати дорогу, оскільки в Пивоваренка була інформація від розвідки, що в сусідньому селі бачили танки противника. Саме вони пізніше попали під обстріл і втратили бійця.

Таким чином під Іловайськ разом з Пивоваренком потрапили не повна рота нашого батальйону і, наскільки мені відомо, два танки. Один з них був втрачений в результаті якоїсь поломки під час виходу коридором і замінований (з розповіді мехводія). Інший вступив в бій, нажаль не знаю в якому районі. Знаю що вогнем танку керували наші десантники по радіо, зі слів навідника, ними було подавлено якусь групу російських солдат і щось там знищено, про що по радіо передав той десантник який корегував вогонь. В процесі бою командир танку вибів «для уточнення задачі» і не повернувся. Танк отримав кілька попадань, через що навідник отримав контузію (хлопчина з Калинова з мого батальйону). В результаті бою всі вони потрапили в полон. Танкісти вже в полоні зустрілись з своїм командиром танку. В полоні були в чеченів, які їх передали росіянам, а ті в свою чергу сепарам. Сепаратисти їх просто відпустили, то ж в невдовзі всі були в шпиталі десь на українській території. Той хлопчина з Калинова потім ще довго лікувався через ту контузію, на службі після цього я його майже не бачив аж до демобілізації.

Крім двох згаданих, у нас було ще три танки. Один був відправлений на якийсь блокпост, і, за словами танкіста цього танку, навіть взяв участь в обстрілі ворожої колони. Далі їх щільно накривали артилерією, і нічого корисного він зробити більше не міг. Ще два танки так і залишались в Дачному на ремонті.

З розповіді заступника командира четвертої роти по виховній роботі, лейтенанта, який теж служив в Калинові в моєму батальйоні, він вступив в бій проти російського танка, здається в районі с. Агрономічного, пробуваючи уразити того з ПТУР. Нажаль заряд самопідвищував, а сам той лейтенант попав під обстріл того танка (за кілька десят метрів за ним був знищений якийсь сарай) і на додачу ще й під обстріл снай-

пера. Але на щастя з того бою вийшов не ушкоджений і зміг пізніше неушкодженим вибратись з котла. Про Пивоваренка він нічого розповісти не зміг. Про нашого командира БГТр казав що з моменту як вони опинились в Іловайську він командира не бачив, а вже випадково зустрів вночі після розгрому їх колони в «коридорі» вже пораненим в плече. Поранення було досить важке, командир лікувався кілька місяців. Розповідь заступника командира 4ї роти про вихід з оточення: вони вишикували колону, рушили в сторону Старобешеве, кудю мали виходити. Виїхали на якусь асфальтову дорогу, то перед ними за 1 км поклали дві міни. Вся колона пішла на розворот (саме тоді загубили Перепелицю). Десь перед Старобешевим за 5 км в результаті того хаосу спричиненого розстрілом колони, водій їх БМП не впорався з керуванням і заїхав в якесь болото, де і залишили БМП, оскільки та там застрягла. До вечора перечекали в лісосмузі десь поруч, і випадково, після заходу сонця зустріли нашого командира БГТр який разом з хлопцями з «Донбасу», «Айдару» виходив з оточення. Разом вони добрались на Комсомольськ, звідки їх вивезли в Волноваху. Саме Старобешеве вже тоді було зайняте росіянами.

ДІЯЛЬНІСТЬ ДРУГОГО ЕШЕЛОНУ 2-Ї БГТР 51-Ї ОМБР

Після відбуття 4-ї роти на чолі з комбатом і Пивоваренком під Іловайськ, начальник штабу чекав на решту частини нашого батальйону за с. Стила. Вони попали під легкий обстріл зі стрілецької зброї і з терикону – по ним почав працювати снайпер. На перший обстріл навіть не реагували, а на терикон дали мінометний залп з АГС, після чого снайпер вже не перешкоджав всі наступні дні. З 8-ї вечора кілька раз пристрілювався «Град».

Тим часом в Стилу прибула частина 5-ї роти з другого ешелону. То вже було коло 12-ї ночі 25-го серпня. Заступник командира 2го БГТр, який був за старшого в другому ешелоні, десь коло Докучаївська «роззув» БМП, і тому прибув в Стилу десь коло третьої ранку 26-го серпня. Тоді ж вночі з сторони Тарасівки в Стилу заходив якийсь підрозділ нашої 79-ї бригади. Наша техніка ще не вся мала опізнавальні знаки, то ж завдяки заступнику начальника штабу, який був з того боку і зміг докритись до них, сталося так, що вони не перестріляли один одного. Від ранку 26-го числа начальник штабу «штурмував» заступника командира БГТр, який був за старшого там, щоб той вийшов на зв'язок з КП і уточнив завдання. Той відмовлявся, тож начальник штабу сам

додзвонився, і йому сказали, щоб вони там чекали підкріплення.

Те, що наш заступник командира 2ї БГТр, відбуваючи в район села Стила, не мав жодних завдань, то можу підтвердити. Його завдання на моїх очах виглядало як «Бегом н...й атсюда», після чого він дуже швидко зник на чолі колони в сторону с. Стила. Тим часом артилерія батальйону, взвод охорони, евакуаційники, частина господарників, застрягла десь ще по дорозі на КП з Дачного через поломки техніки. Тож замкомбат відбув в с. Стила з тими що були в наявності – це в основному 5-та рота.

Там в Стилі, ввечері, мене вразив захід сонця. Над горбом велике червоне красиве сонце і на фоні його диску велике красиве дерево яке вписувалось своїми розмірами в диск. Я йшов перевіряти позиції до артилеристів і зупинився як вкопаний.

Ранком 26-го, після «уточнення задачі», замкомбат дав команду окопатись на початку села Стила. Зв'язку ні з ким не було, завдань не було, було тільки попередження, що в сусідньому селі російські танки.

Тим часом ранком 26-го числа з КП виїхала остання частина нашого батальйону, яка напередодні відстала від колони замкомбата. Номінально старшим в них був я, але тою колоною командував майор, начальник евакуаційної служби. В складі нашої колони було дві «Акації». Завдань не було ніяких, крім як прибути в Стилу «до своїх». Я згадав ці дві «Акації» через те, що розвідники нашого батальйону, які вже знаходились в с. Стила і мали попередження про те, що поряд десь є російські танки, побачивши нашу колону, сприйняли її за російську, підняли велику паніку (кілька днів пізніше, один з солдатів натхненно мені розповідав, що він на власні очі бачив 50 російських танків). Внаслідок того за кілька хвилин частина підрозділів, які були в с. Стила, втекла на КП, а решта залишивши позиції й об'їхавши нас полями, пробувала зібратись до купи. В результаті всі погубились, лише на вечір 26-го зібрались у переважній більшості на КП.

Тим часом ми прибули на ці покинуті позиції, і відразу стали свідками артилерійської дуелі «Градами». Але хто стріляв, куди і для чого було не зрозуміло. Заряди в обидва боки проходили над нашими головами, так тривало з дві – три години. Ми всі неподалік ховались в лісосмузі. Де були наші, а де супротивник – не відомо. Цивільним транспортом до нас в Стилу привезли з десятків обідраних і брудних з хлопців 3-ї БГТр. Вони сказали мені, що їх блокпост і всю техніку розгромили і після цього вони поїхали на КП. Майор, командир нашої колони, не зустрівши

в с. Стила наші обіцяні бойові підрозділи, прийняв рішення шикувати нашу кухонно-ремонтну колону, посилену артилерією, і повертатись назад на КП. Проте відразу після виїзду, як тільки з'явився мобільний зв'язок, його розвернули погрозами військовим судом. Ми повернулись на позиції і залишились ночувати. Я організував щось подібне на кругову оборону, виставив секрети і роздав паролі. За зв'язок в нас служили чотири цивільні радіостанції з наполовину розрядженими батареями. Ситуація була абсолютно не зрозуміла: жодної інформації про обстановку довкола ми не мали. Ввечері через с. Стилу в напрямку Старобешево прослідувала невелика колона з не то «Ураганамі» не то «Смерчами». Далі пів ночі я спостерігав в напрямку Старобешево заграву.

Зранку 27-го серпня на нас вийшла наша ж батальйонна розвідка, а за нею з лісосмуги з південного напрямку висипала частина 5-ї роти, яка напередодні заблукала десь а полях, втікаючи від нас.

Тим часом на КП командира 51-ї бригади (а старшим тоді був там здається начальник штабу, або заступник командира з виховної роботи) намагались повернути наших солдат з 2-го БТГр та інших підрозділів. З розповідей згаю, що командири абсолютно втратили управління бригадою, і їх ніхто не хотів і не збирався слухати.

Вірогідно, коли у штабі бригади усвідомили, що втратили управління, і що нема змісту нашої посиленій артилерією кухні і майстерні знаходитись довше в с. Стила, нам дали команду повернутись на КП. Через пів десятка годин, як я прибув на КП, я застав формування колон з подальшим відбуттям на Дачне і завершення формування колони добровольців на Стилу-Старобешево. Цю колону очолив наш замкобат 2-ї БТГр, підполковник Охримчук. В складі її була розвідка 51-ї бригади, частина бійців нашої 2-ї БТГр, десь коло 12-ти одиниць бойової техніки.

За розповідями хлопців тої злощасної колони, десь під Новокатеринівкою вони попали під щільний обстріл. Від початку обстрілу управління колоною було втрачено. Техніка вся виведена з ладу, далі хлопці вибирались: хто як міг. Один з моїх солдат з Калинова казав, що спочатку бігали по полях, бо їх, як горобців, де б вони не зупинились, відразу накривали «Градом». Далі змогли добути якісь дві цивільні машини і проскочити попри блокпост. Так і добрались на КП і далі на Дачне.

Командир тої колони з'явився на Дачному десь через 4 дні весь обірваний і без нічого, втративши навіть мобільний телефон. Наш командир саперного взводу, капітан, так само з'явився силь-

но вимученим: не міг розмовляти кілька днів. Командир 5-ї роти разом з кількома своїми хлопцями обгорів і попав якимось в шпиталь в Дніпропетровськ. Проте рани не були надто серйозні, тож за кілька днів мені хтось з управління шпиталю дзвонив з проханням організувати транспорт, щоб цих «безхатченків» забрати звідти.

В Штабній БМП знаходився наш калинівський боєць, який в подальшому внаслідок попадання в БМП був контужений і в одиночку самотійно вибирався з-під Новокатеринівки до Вуглегірська, звідки він зміг вийти на зв'язок і звідки ми його евакуювали. Йшов він лісосмугами, вночі. Про загальні втрати цієї колони мені не відомо. Маршрут пересування, думаю, Березне, Докучаївськ, Стила, далі – на Новокатеринівку. Біда в тому, що майже всі від солдата до начальника штабу не мали інформації і не орієнтувались на місцевості, тому коли я їх розпитував про події, то майже ніколи не могли дати прив'язку до місцевості.

Після відбуття тої злощасної колони під Новокатеринівку, процес формування і відбуття колон з КП на Дачне продовжувався. Після того, як поїхали всі наші солдати з БТГр, я теж вибув в супроводі колони з боєприпасами і з завданням позбирати і провести облік військовослужбовців нашого БТГр. На КП залишилась група офіцерів, які знаходились там кілька днів під обстрілом (а попадати починали по нашим колонам вже перед вечором 27 числа і прицільно били по самому штабу). Так і не дочекавшись команди на відступ попри те, ще майже все довкола вже горіло, ці ентузіасти також покинули КП, і після того всі солдати, хто зміг відступити, і командування знаходились на Дачному.

Після приїзду в Дачне я складав списки тих, кого міг знайти. Частина солдат з Дачного самовільно поїхала в ППД в Калинів. Кілька днів знаходився в Межовій в районній лікарні, оскільки на фоні виснаження (не їв нічого більше ніж 3 дні) мав сильні приступи головного кружіння (не міг без сторонньої допомоги втрапити в намет). Але там глюкозою, якимись фізрозчинами і спеціальними для тих випадків таблетками за три дні в мене повернули дух, а за п'ять, здається, виписали. Далі до наказу на вибуття в ППД знаходився в Дачному. В Калинів з собою я привіз 33 бійця всього лиш. Решту або в перші дні «дременули» в ППД, або чекали на розпорядження і не отримавши їх почали самі відбувати в ППД. Це виглядало сумно: солдати ходили до офіцерів і до мене в тому числі з запитаннями про свою долю, я дзвонив в Калинів і питав в командирів на місці, але ніхто нічого не міг сказати. Ці останні дні на Дачному виглядали жахливо, повна дезорганізація, табір пе-

ретворився з військового на не зрозуміло що. З рештою нас наказом відправили, я оформив документи і ми вибули.

Зі Збройних Сил України я демобілізувався 16-го березня 2015-го року.

Я думаю що командування бригадою почало втрачатись ще на початку інтенсивних боєвих дій 24-го серпня. Ніхто не був готовий до війни в новому форматі. Остаточо командування було втрачено після відбуття Пивоваренка в Іловайськ. Вже на Дачному робились спроби відновити управління, згуртувати боєздатних солдат, різні командири пробували хоч якось утримувати ситуацію, але все закінчувалось «мордобоями». Прибували навіть з Західного оперативного командування якісь полковники, але їх теж ледь не побили: тікали кущами. Довіри до абсолютно всіх вищих офіцерів 51-ї в солдат не було, тому згодом прислали як ТВО комбрига полковника з ЗОК, який пізніше формував 54-ту бригаду і командував нею. Всіх прикомандированих, які не виявили бажання залишитись в 51-й (а виявили бажання з нашого БТГр тільки двоє чоловік, про яких мені відомо), в середині вересня повернули до 7-го полку. Звідти той надлишок солдат був переведом переданий в 128-му бригаду і в якийсь інженерний підрозділ на Закарпатті. Через місяць ще той залишок від надлишку, який залишився, передали в нову 54-ту. Офіцерів, таких як я, не передавали нікуди, оскільки командир полку неохоче віддавав своїх офіцерів.

Як на мою думку, попри те, що до вересня 2014 року 51-а бригада успішно вела бої, її розформування було справедливим: після втрати контролю над бригадою вона була втрачена як боєздатна одиниця. Це все відбувалось на моїх очах, оскільки я, як штабний офіцер, по роду служби мав змогу спостерігати за подіями безпосередньо. З іншого боку, з людської сторони, в бригаді були чудові люди, офіцери, з якими в мене склались дружні стосунки.

УДК [355.4:711.553.9+725.39] (477.62) “342:2014–2015”

Володимир ЗАБОЛОТНЮК,
Олександр ФЕДОРОВ (Львів)

ЗИМА 2014 – 2015 РОКІВ.

СТОРІНКИ ГЕРОЇЧНОЇ ОБОРОНИ ДОНЕЦЬКОГО АЕРОПОРТУ

Анотація. Метою даної статті є з'ясування загальної картини оборони Донецького аеропорту Збройними Силами України в ході зимової компанії 2014 – 2015 років та висвітлення окремих епізодів бойових дій, що відбувалися навколо нього. На підставі аналізу офіційних джерел, спогадів безпосередніх учасників подій та інших джерел, автори розкривають роль звичайних військовослужбовців в боротьбі за незалежність України. Актуальність статті обумовлена тим, що Російська Федерація не відмовилася від своїх намірів та продовжує розпалювати збройний конфлікт в східних регіонах України. Протистояти цій агресії можуть лише вмотивовані, добре підготовлені та виховані на героїчних вчинках вояки.

Ключові слова: Антитерористична операція, незаконні збройні формування, Донецький аеропорт, опорний пункт, Путилівський міст, танк Т-64БВ.

Незважаючи на певні досягнення України, які були закріплені Мінськими домовленостями, укладеними 19 вересня 2014 року по стабілізації обстановки в східних областях, загальна ситуація, що склалася в зоні проведення антитерористичної операції (далі АТО) протягом грудня 2014 року та січня 2015 року була складною та мала стійку тенденцію до загострення. Дотримуючись основних положень закріплених в домовленостях, Збройні Сили України (далі ЗСУ), інші військові формування та правоохоронні органи здійснили планове відведення артилерійських систем калібру більше 100 мм на визначені відстані та продовжували реалізацію мирного плану щодо двостороннього припинення вогню. Основні зусилля військових частин і підрозділів ЗСУ в зоні проведення АТО, у той час, зосереджувалися на стабілізації обстановки на підконтрольних територіях, перегрупуванні сил і засобів, поповненні запасів боєприпасів та інших матеріальних засобів, відновленні боєздатності військ у визначених районах, удосконаленні інженерного обладнання базових таборів, блокпостів та опорних пунктів. Водночас, незаконні збройні формування (далі НЗФ) ДНР та ЛНР, завдяки підтримці з боку Російської Федерації, постійно порушували Мінські домовленості та ставили собі за мету – захопити нові території включно до адміністратив-

них кордонів Донецької і Луганської областей. Незважаючи на оголошене з 10.00 9 грудня 2014 року повне припинення вогню НЗФ, за сприянням регулярних підрозділів Збройних Сил Російської Федерації, не припиняли провокацій та здійснювали постійні обстріли позицій сил АТО та населених пунктів. Так, за офіційними даними з 9 грудня 2014 року до 15 січня 2015 року по українських військах з боку бойовиків було здійснено щонайменше 1052 обстріли [1]. Наприкінці 2014 року значна кількість важливих об'єктів інфраструктури (ТЕЦ, ГРЕС, залізничні та автомобільні вузли, аеродроми тощо), а також великі промислові підприємства знаходилися на території, яка контролювалася силами АТО. Одним з таких важливих об'єктів був і Донецький аеропорт (далі ДАП). Важливість його утримання обумовлювалася низкою факторів. Основними з яких були:

по перше – у разі захоплення, він міг стати для Російської Федерації перевалочною базою для постачання до району конфлікту повітряним шляхом зброї, боєприпасів та бойової техніки. Відтак, було б непотрібно перетинати сухопутну ділянку державного кордону України та при цьому виправдовуватися перед світовою спільнотою;

по друге – з вересня 2014 року аеропорт перетворився на передову позицію наших військ на усьому Донецькому напрямку і його утримання не давало можливості противнику вийти на оперативний простір та захоплювати нові території та навпаки для наших військ він був певним плацдармом для подальших активних дій у тому числі і для взяття Донецька [2];

по третє – у разі відходу сил АТО від аеропорту, виникла б реальна загроза захоплення АВДІВКА – ДОНЕЦЬК, що знаходився поблизу АВДІВКИ. Під час виконання цього завдання особовий склад танкового взводу, що входив до складу зведеного підрозділу проявив мужність, героїзм та відданість військовій присязі. Саме на таких вчинках мають виховуватися майбутні покоління справжніх патріотів України. Тому на діях цього підрозділу зупинимось більш детально. Вранці, 18 січня 2015 року, після завершення заходів бойового злагодження, в район опорного пункту «Зеніт» прибуває танковий підрозділ одним із взводів якого командує лейтенант Ждан Іван Володимирович. На той час опорний пункт «Зеніт», або як його ще називали «Катер» розташовувався неподалік ДАПу, та був однією із ключових позицій між населеними пунктами ОПИТНЕ та АВДІВКА. Із «Зеніту» було добре видно околиці Донецька та його летовище, а до опорних пунктів бойовиків від позицій наших

Саме ці, та інші фактори, пояснюють чисельні спроби НЗФ, за підтримки спецпідрозділів ЗС Російської Федерації, будь-якою ціною його захопити.

Практично з травня 2014 року, коли аеропорт був звільнений від сепаратистів, у наших під-

розділів, які здійснювали його оборону, не було тактичної та вогневої взаємодії з іншими силами зі складу угруповань АТО – тобто ці підрозділи виконували завдання, залишаючись фактично в оточенні. Для розширення контрольованих територій силами АТО було необхідно в першу чергу нанести вогневе ураження по бойовикам, які розташовували свої бази та вогневі точки в житлових кварталах Донецька та його передмісті, а це могло призвести до значних втрат серед цивільного населення. Крім того, для проведення таких дій було необхідно мати резерви сил та засобів, яких на той час у керівництва АТО не було.

Під час захисту аеропорту наші підрозділи у якості оборонних позицій використовували термінали, технічні приміщення та комунікації. Обладнати вогневі позиції, як того вимагали бойові статuti, облаштувати протитанкові рови в ґрунті, який складається з будівельного сміття, під постійним вогневим впливом противника фактично було не можливо.

За оборону на відкриття вогню сепаратисти використовували на свою користь. Завдяки цьому вони змогли впритул наблизитися до аеропорту, встановити додаткові блокпости, вдосконалити існуючі укріплення, а на загрозових напрямках влаштувати нові. При цьому бойовики будували свої укріплення на околицях житлових кварталів, нехтуючи безпекою їх мешканців.

З метою введення керівництва АТО в оману щодо напрямку головного удару, 15 січня 2015 року противник розпочав активні бойові дії по захопленню аеропорту. Ці дії мали примусити керівництво АТО перекинути до «сектору Б» додаткові сили і засоби з інших секторів та районів; скувати наші війська веденням бойових дій на іншому напрямку та дозволити противнику наростити склад власних угруповань на напрямку головного удару – Дебальцевському плацдармі.

Штурм Донецького аеропорту розпочався з масованих артилерійських та ракетних обстрілів по новому терміналу. Використовуючи результати вогневого ураження, противник перейшов у наступ та зміг заблокувати підрозділи 81-ї окремої аеромобільної бригади ЗСУ, які на той час перебували у новому терміналі, та захопити частину території аеропорту.

З 18 січня українське командування розпочало операцію з деблокування оточених захисників аеропорту та недопущення захоплення нового терміналу бойовиками. Для виконання цього завдання залучалися підрозділи високомобільних десантних військ; механізованих і танкових військ; підрозділи ракетних військ і артилерії, які

входили до складу 95-ї, 79-ї та 81-ї окремих аеромобільних бригад; 25-ї окремої повітряно-десантної бригади; 30-ї та 93-ї окремих механізованих бригад; 1-ї окремої танкової бригади; 169-го навчального центру Сухопутних військ ЗСУ; 26-ї, 55-ї та 43-ї окремих артилерійських бригад; 15-го та 107-го реактивних полків. На семи аеродромах було зосереджено 18 вертольотів армійської авіації та 8 літаків штурмової і бомбардувальної авіації, які через погані погодні умови (густий туман, видимість менше 100 метрів) на жаль не застосовувалися [3].

О 06.55 18 січня сили АТО нанесли вогневі удари по розвіданих об'єктах противника. Безпосередньо операція з деблокування підрозділів 81-ї окремої аеромобільної бригади розпочалася діями 2-го механізованого батальйону 93-ї окремої механізованої бригади в напрямку ПІС-КИ; «Вольво-центр»; ВЕСЕЛЕ. Під час дій частина сил батальйону вийшла в район «Вольво-центру», але зустрівши сильний опір з боку противника не змогла утриматися на досягнутому рубежі та була змушена відійти і закріпитися на східній околиці ПІСКІВ, тим самим взявши їх під свій контроль.

На іншому напрямку – на північний схід від ДАП, розпочав штурмові дії зведений підрозділ в складі 1-го аеромобільно-десантного батальйону 95-ї окремої аеромобільної бригади, танкового взводу 2-го окремого танкового батальйону 1-ї окремої танкової бригади та 3-го парашутно-десантного батальйону 25-ї окремої повітряно-десантної бригади. Зведений підрозділ мав завдання: оволодіти СПАРТАКОМ, вивести з ладу Путилівський міст, знищити блокпост противника поблизу шахти «Путилівська» та взяти під контроль залізничний міст на залізничній ділянці АВДІВКА – ДОНЕЦЬК, що знаходився поблизу АВДІВКИ.

Під час виконання цього завдання особовий склад танкового взводу, що входив до складу зведеного підрозділу проявив мужність, героїзм та відданість військовій присязі. Саме на таких вчинках мають виховуватися майбутні покоління справжніх патріотів України. Тому на діях цього підрозділу зупинимось більш детально. Вранці, 18 січня 2015 року, після завершення заходів бойового злагодження, в район опорного пункту «Зеніт» прибуває танковий підрозділ одним із взводів якого командує лейтенант Ждан Іван Володимирович. На той час опорний пункт «Зеніт», або як його ще називали «Катер» розташовувався неподалік ДАПу, та був однією із ключових позицій між населеними пунктами ОПИТНЕ та АВДІВКА. Із «Зеніту» було добре видно околиці Донецька та його летовище, а до опорних пунктів бойовиків від позицій наших

підрозділів було трохи більше тисячі метрів. Близько 10 години ранку 18 січня командир танкового взводу лейтенант Ждан разом з командирами танків прибув для отримання бойового завдання в штабний відсік бункеру в якому розгорнувся командний пункт. На командному пункті разом з командиром «Зеніту» його зустріли командувач високомобільних десантних військ та начальник Генерального штабу – Головнокомандувач ЗС України, який знаходився на «Зеніті» в період з 18 по 26 січня включно та здійснював загальне керівництво обороною ДАП. Він і визначив командирів взводу бойове завдання. Воно полягало в наступному – танковий підрозділ мав підтримати дії 1-го батальйону 95-ї аеромобільної бригади по захопленню СПАРТАКА та виходу підрозділів до Путилівського мосту, в подальшому забезпечити утримання займаного рубежу до тих пір поки інженерні підрозділи не знищать міст. Цей міст та сама Путилівська розв'язка була дуже зручним для російських найманців напрямком по якому батальйон «Сомалі» практично безперешкодно висувався з ДОНЕЦЬКА й атакував позиції наших підрозділів в новому терміналі аеропорту, а також обстрілював конвою забезпечення та позиції в ОПИТНОМУ і на самому «Зеніті».

На підготовку до бою виділялося лише дві години. Цього часу вистачало тільки на те щоб перевірити та доправити техніку, поповнити запас боєприпасів! Детально спланувати порядок дій, організувати управління та взаємодію з підрозділами, що мали вести бій разом з танкістами часу не вистачало. Крім того у командування сил АТО не було фактично ніякої інформації про противника який знаходився в СПАРТАКУ, його кількісний та якісний склад, озброєння, розташування вогневих позицій тощо. В подальшому ці фактори зіграють негативну роль та не дозволять зведеному підрозділу виконувати поставлені завдання в повному обсязі та обійтися без втрат. Крім того під час підготовки техніки виявилось, що один з п'яти танків технічно не справний та не зможе прийняти участь у бойових діях, що суттєво знижувало бойові можливості підрозділу.

Близько 12 години почався наступ в якому прийняли участь чотири танки та шість БТР, ГАЗ-66 із ЗУ-23 зі складу батальйону десантників. З початком бою танкісти прямою наводкою знищили спостережні пункти противника на шахті «Бутовка». В подальшому було знищено передовий блокпост на околиці СПАРТАКА, але противник швидко оговтався та почав чинити опір. Висування до СПАРТАКА наші підрозділи здійснювали вже під щільним мінометним вог-

нем, з будинків на його околиці найманці відкрили вогонь зі стрілецької зброї та гранатометів. Зав'язався бій. Десантники відкрили вогонь у відповідь знищуючи противника, але просунутися вперед не змогли. Танкісти ж навпаки, зайшли в СПАРТАК і вузькою вулицею на швидкості пішли прямо на міст. Безпосередньо в самому населеному пункті противник не зміг організувати відбиття атаки. Вочевидь не очікував таких зухвалих і рішучих дій з боку наших підрозділів. Окремі спроби противника зупинити просування танків за допомогою стрілецької зброї результатів не дали. Гранатометники, що з'являлися на шляху їх руху знищувалися кулеметним вогнем з танків.

Було близько 13-ої години, коли наші танкісти, стрімко просуваючись вперед, вийшли в район мосту. З цього моменту події почали розгортатися стрімко набираючи оберти та змінюючись кожної секунди.

Уточнюючи обстановку, що склалася на той час, командир танкового взводу лейтенант Ждан зрозумів, що десантників поряд немає – вони не змогли прорватися крізь оборону противника та продовжували вести бій на підступах до СПАРТАКА. Це означало, що танки при веденні бою в населеному пункті залишаються без прикриття та можуть стати легкою здобиччю для противника який під час ведення бою в місті мав тактичну перевагу [4. стр. 85]. Кожен будинок та кожне вікно несли потенційну загрозу нашим танкам, в кожному провулку їх могла чекати підготовлена засідка. Лейтенант Ждан намагався доповісти обстановку та уточнити завдання у старшого командира, налагодити взаємодію з підрозділами прикриття, викликати саперів але радіозв'язок, незважаючи на незначну відстань (близько 3,5 км) до своїх, не працював. На заваді могли стати, або особливості рельєфу місцевості або противник застосував спеціальні засоби радіоелектронної боротьби для придушення радіомереж управління, які використовувалися нашими військами. Розуміючи усі ризики і небезпеку, враховуючи важливість знищення мосту лейтенант Ждан прийняв рішення продовжувати виконання поставленого завдання. Для цього він уточнив рішення та визначив підлеглим, що два танки, його танк та танк старшини Анатолія Скрицького рухаються попереду в напрямку мосту, а два інших танки залишаються позаду та прикривають тил та шляхи відходу.

По завершенню уточнення завдань два наших Т-64БВ продовжили рух та вже через мить вискочивши з за повороту лейтенант Ждан та старшина Скрицький практично одночасно, побачили противника – два російських танки зна-

ходилися під Путилівським мостом та були розгорнуті до наших танків кормою. Їх екіпажі спільно завантажували боєприпаси, готуючись виїхати на звуки бою, що тривав на підступах та в самому населеному пункті. Крім танків під мостом вони побачили й іншу бронетехніку, вантажівки і легковики противника. Оцінивши обстановку, наші танкісти зрозуміли, що бойовики під мостом обладнали склад боєприпасів та в даний час займалися його поповненням. Один із найманців, що завантажував снаряди, побачивши танки із українськими прапорами, просто заціпенів зі снарядом у руках. Старшина Скрицький запитав у навідника: «Бачиш ціль?» – «Так». – «Стріляй!». Одночасно відкрив вогонь і танк лейтенанта Ждана. Почали горіти та підриватися танки противника, автомобільна техніка та боєприпаси. Збігли лічені секунди, а під мостом вже вирувало справжнє пекло. Бойовики «Сомалі» не могли чинити опір, а наші танки вели по них прицільний вогонь з гармат та кулеметів майже впритул. Від потужного вибуху ворожої техніки та боєприпасів міст обвалився! Таким чином два танкові екіпажі впоралися із завданням по знищенню мосту і без саперів [5]!

Переконавшись, що міст практично зруйнований лейтенант Ждан наказав відходити. Першими почали відхід танки прикриття, слідом за ними танк лейтенанта Ждана та старшини Скрицького. І в цю саму мить з провулка, із засідки просто на танк Скрицького вилетів російський танк Т-72. Дистанція якихось 50 метрів! Гармата танка Скрицького все ще була розгорнута в напрямку мосту, він тільки почав рух, тому ворожий танкіст вистрелив без перешкод. Пряме влучання – і наш Т-64БВ завмер ставши ідеальною мішенню. Екіпаж лейтенанта Ждана зреагував миттєво – здійснити другий постріл ворожий Т-72 вже не встиг, бо кумулятивний постріл від українців виявився для нього фатальним. Стріляти вдруге нашим не довелося, танк противника був підбитий, а його екіпаж залишився похованим в середині нього. Не гаючи часу старшина Скрицький разом із механіком-водієм старшим солдатом Сергієм Кушніром і навідником старшим солдатом Андрієм Гуменюком з підбитого танка перебралися на броню танка лейтенанта Ждана. Необхідно було прориватися до своїх, тому наш Т-64БВ на максимальній можливій швидкості почав рух по вузьким вуличкам СПАРТАКА в напрямку «Зеніту». Але на зворотному шляху їх вже чекали. Противник опанував ситуацію та зміг налагодити оборону, про це свідчив постійний та щільний вогонь зі стрілецької зброї та гранатометів, який вівся по нашим танкістам практично з усіх

сторін. Звичайно небезпечніше та складніше з усіх було екіпажу старшини Скорицького, який знаходився «на броні».

Під час обстрілу старшого солдата Андрія Гуменюка прошила кулеметна черга, пробила йому печінку, вирвала нирку. Старшина підтягнув пораненого бійця вище на башту танка, аж раптом вона почала крутитися – навідник хотів поцілити по танку противника, який наздоганяв українців. Механік-водій підбитого танка Сергій Кушнір, який так само знаходився на «броні» та був поранений не втримався від такого неочікуваного маневру та впав з башти. Його обличчя і груди заливала кров. Всі були впевнені, що він загинув, але танкіст залишився живий та потрапив в полон. Згодом сепаратисти водили його вулицями Донецька як «кіборга». Після того як Сергій Кушнір впав, старшина міцніше схопив пораненого Андрія Гуменюка, зважаючи на його стан на ходу зробив йому знеболювальну ін'єкцію.

Під час подальшого прориву до своїх було підбито ще один український танк командиром якого був Богдан Пантюшенко. Після влучання в танк його башта стала не керованою – почала рухатися по колу, чіпляючись за дерева та стовпи лінії електропередач. Незважаючи на це танк продовжував рухатися та на великій швидкості йшов вперед. Сепаратисти продовжували вести по ньому вогонь та підбили гусеницю. Не зважаючи на це Пантюшенко разом зі своїм екіпажем продовжував боротися – на практично не керованій машині їм вдалося протаранити танк противника. Від цього зіткнення танк перекинувся в кювет. Пантюшенко витягнув з танку Івана Лясу, який був без свідомості та мав поранення в голову та Дмитра Костецького який отримав поранення ноги. Після цього Пантюшенко дістав гранату та хотів підірвати підбитий танк, але зрозумів що відтягнути поранених бійців подалі від танка не встигне. За якусь мить біля наших танкістів з'явилися озброєні найманці, які і взяли їх у полон. Через декілька місяців Сергія Кушніра та Богдана Пантюшенко вдалося обміняти на полонених сепаратистів.

Неподалік від блокпоста противник підбив ще один український танк, але його екіпажу вдалося самотужки неушкодженими добратися до позицій, які займали наші підрозділи.

Таким чином з чотирьох танків, що виїхали на виконання завдання з бою вийшов лише один – танк лейтенанта Івана Ждана, четверо з двадцяти танкістів потрапили в полон, з яких двоє невдовзі були обміняні на полонених сепаратистів, а ще двоє й досі залишаються в полоні.

УДК 94(477)»2014/2015»355.4

Лілія СКОРИЧ (Львів)

ЗВЕДЕНИЙ ЗАГІН ПОВІТРЯНИХ СИЛ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ:
БОЙОВИЙ ШЛЯХ, ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА КОМПЛЕКТАЦІЇ (2014 – 2015 рр.)

Анотація. Проаналізовано особливості формування, комплектації та бойовий шлях зведеного загону Повітряних Сил Збройних Сил України, названого згодом «Дика качка». Акцентовано увагу на найважливіших військових операціях, наголошено на втратах особового складу. Констатовано, що військовослужбовці зведеного загону ПС ЗСУ упродовж 2014 – 2015 рр. демонстрували високий патріотичний дух, дисципліну та згідністю виконували поставлені завдання. Зважаючи на те, що військовослужбовці ЗСУ повинні виховуватись на героїчних вчинках своїх побратимів, основна мета статті полягає у всебічному висвітленні бойового шляху зведеного загону ПС ЗСУ у досліджуваній період, актуалізації проблеми якнайшвидшого звільнення території Донбасу та Криму від російської окупації.

Ключові слова: Донбас, АТО, «Дика качка», війна, пункт «Зеніт».

Після підписання Мінських угод 17 вересня 2014 р. та оголошення намірів керівників самопроголошених псевдореспублік («ДНР / ЛНР») захопити територію Донецької області, керівним складом Збройних Сил України (ЗС України) було вжито заходів щодо посилення оборони позицій на лінії зіткнення з незаконними формуваннями у зоні проведення Антитерористичної операції (АТО). Згідно з рішенням начальника Генерального штабу – Головнокомандувача Збройних Сил України від 12 вересня 2014 р. створено зведений загін Повітряних Сил Збройних Сил України (ПС ЗС України) [10]. Командиром зведеного загону (згодом отримав назву «Дика качка») призначено офіцера штабу Командування ПС ЗС України, полковника Б. Бондаря (позивний «Санта») [1]. Його заступником призначено полковника М. Левицького («Дера»), а начальником штабу загону – підполковника О. Березіна («Береза») [3; 4]. Основне завдання новоствореного підрозділу – заміна особового складу штатного окремого зенітно-ракетного дивізіону на позиції військового містечка (в/ч А1428), а також недопущення його захоплення силами самопроголошеної «ДНР» і військовими підрозділами Російської Федерації (РФ) [10]. А. Тригуб відзначає, що укомплектовано зве-

дений загін у Василькові (Київська область), а бойову майстерність понад 60 військовослужбовців-добровольців відточували на полігоні біля Житомира на базі 240-го Центру підготовки підрозділів 8-го армійського корпусу, після чого 24 вересня відбули до Дніпра, а наступного дня – до с. Тоненьке Ясинуватського району [10]. Саме у цьому населеному пункті загін прийняв перше «бойове хрещення»: 29 вересня об 04:35 год добровольців ЗСУ «накрили» залпи реактивних систем залпового вогню БМ-21 «Град» з Донецька [2].

За словами очевидців, обстріл був настільки сильним, що одразу ж було знищено 5 з 9 грузовиків загону [6]. Решта машин вціліли виключно завдяки героїзму водіїв – прапорщика Р. Климика, сержанта Р. Ярового, молодшого сержанта А. Українця та ін., що вивели машини з-під шквального обстрілу та не допустили детонації боєприпасів (один з водіїв, старший прапорщик І. Польний, отримав осколочне поранення) [10]. Внаслідок обстрілу, згідно з повідомленнями А. Тригуба, техніка та вантаж загону серйозно постраждали: по-перше, згоріли усі продукти харчування, по-друге, більшість особового складу залишилися без особистих речей (уніформи, спальних мішків тощо) [6]. Однак, того ж дня у Вінниці товариші по службі командира загону та його заступників, а також вінницькі волонтери розпочали збір коштів, речей і продуктів харчування для підрозділів, а штаб АТО упродовж доби поповнив запаси загону зимовим одягом [3]. Наступного дня військовослужбовці «Дикої качки» прибули на місце постійної дислокації (опорний пункт «Зеніт» поблизу Авдіївки) [10]. Вони змінили місцевий гарнізон – дивізіон, який було виведено на відпочинок та доукомплектування [5].

У зоні проведення АТО зведений загін першої ротації провів 44 дні, з яких 40 – поблизу Донецького аеропорту [10]. При такій інтенсивності обстрілів, нажаль, не обійшлося без втрат – підрозділ «Дика качка» втратив одного загиблого (майор Я. Костишин («Ярік»), уродженець Івано-Франківська), ще семеро – поранено та кантужено [4]. Указом Президента України від 27 листопада 2014 р. №892/2014, «за особис-

В результаті запеклого бою українським танкістам вдалося з ризиком для власного життя вивести з ладу Путилівський міст, знищити склад з боєприпасами, чотири танки противника та багато іншої техніки.

Після прибуття в розташування своїх військ в той же день, увечері пораненому старшині Скрицькому особисто подзвонив президент України Петро Порошенко, подякував йому за проявлений героїзм та мужність. В подальшому за цей бій лейтенант Ждан був нагороджений орденом «Богдана Хмельницького» 3-го ступеня. Ордена «За мужність» отримали старшина Скрицький та ще троє військовослужбовців, що приймали участь у тому бою [6, 7]. Лейтенант Ждан та старшина Скрицький залишилися на «Зеніті» і прийняли активну участь у всіх наступних боях за ДАП. Вони неодноразово виїжджали на злітну смугу, викликаючи вогонь «на себе» та били по виявленим вогневим точкам противника покращуючи тим самим положення захисників аеропорту, які з останніх сил ціною власного життя боронили новий термінал.

Висновок: На сьогоднішній день можна сміливо стверджувати, що ДАП, оборона якого тривала 242 доби, для усього українського народу стала справжнім символом мужності і героїзму наших бійців. Навіть вороги визнали, що вистояти в пеклі боїв, які тривали навколо нього могли лише «українські кіборги». Окремі сторінки його оборони, такі як танковий бій біля населеного пункту СПАРТАК мають стати яскравим прикладом відданості українських вояків військовій присязі, їх беззаперечній волі до перемоги та самовідданості. Обов'язок усієї української спільноти знати ці подвиги, та героїв, які здійснили їх ризикуючи власним життям. Саме на таких прикладах повинно будуватися українське військо, виховуватись майбутні покоління, які побудують вільну та незалежну Україну.

Джерела та література:

1. Генеральний штаб ЗС України. Аналіз бойових дій на сході України в ході зимової кампанії 2014–2015 років. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua>;
2. Оксана Коваленко. Аеропорт. Невідомі подробиці найтрагічнішої спецоперації АТО. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua>
3. Генеральний штаб ЗС України. Аналіз бойових дій на сході України в ході зимової кампанії 2014–2015 років. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua>;
4. Бойовий статут механізованих і танкових військ Сухопутних військ ЗС України (частина II батальйон, рота)/ Командування Сухопутних військ ЗС України, Київ – 2016/ стр. 85;
5. Іван Риб'янець. Пекло для «Сомалі». [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://viysko.com.ua>;
6. Указ Президента України від 5 жовтня 2015 року № 568/2015 «Про відзначення державними нагородами України»;
7. Указ Президента України від 27 січня 2015 року № 32/2015 «Про відзначення державними нагородами України».

ту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірності військовій присязі та незламність духу», майор посмертно нагороджений орденом «За мужність» III ступеня. Згодом державні нагороди отримали також Б. Бондарь, М. Левицкий (орден Данила Галицького) та О. Березин (орден Богдана Хмельницького III ступеня) [5].

Друга ротація зведеного загону ПС ЗСУ почала формуватися 25 жовтня 2014 р. (командир – полковник В. Засенко, начальник штабу – підполковник А. Бабій, заступник командира по роботі з особовим складом – підполковник В. Мошня, заступник командира зведеного загону з тилу – підполковник А. Фарбота) [2; 5]. На 62 посади загону прибуло 234 військовослужбовці-добровольці. Марш в зону АТО був здійснений 6 листопада. Тоді ж загін замінив 1 ротацію на позиції «Зеніт». Упродовж ротації, втрати військовослужбовців були мінімальними – один загиблий (капітан І. Бенера) [5].

Відзначимо, що особовий склад зведеного загону ПС ЗСУ продемонстрував високий патріотичний дух, дисципліну та згідністю виконав поставленні завдання – з позиції постійно здійснювалось ефективне наведення артилерії по прикриттях Донецького аеропорту [6]. За результатами дій загону з оборони Донецького аеропорту за клопотанням десантників, командира загону нагороджено відзнакою Міністра оборони України «Вогнепальна зброя». Високими державними нагородами відзначені й інші військовослужбовці «Дикої качки». Вихід з позиції по ротації був здійснений в один етап без втрат особового складу та техніки [2; 3; 6].

Упродовж третьої ротації (17.12. 2014 р. – 17.02. 2015 р.) російсько-терористичні війська бл. 10456 разів обстрілювали позиції зведеного загону [9]. Один із найважчих боїв цього періоду відбувся 22 січня 2015 р. і тривав понад 10 год. [2]. Під час бою противнику (т. зв. батальйон «Восток») вдалося вторгнутися на територію військового містечка, проте внаслідок рішучих / сміливих дій особового складу зведеного загону (підполковник О. Климбовський, підполковник С. Мартинюк, майор О. Тютюнник, старший солдат І. Ємельянов, та ін.), вмілого і впевненого керівництва боєм командира загону, полковника О. Турінського, противник змушений був відступити із значними втратами у бойовій техніці та особовому складу (знищено бл. 10 сепаратистів, захоплено в полон понад 30) [2; 3]. На жаль, від кулі ворожого снайпера у цьому бою загинув майор В. Петренко, згодом – солдат Д. Попович [9].

У лютому – квітні 2015 р. виконання бойових за-

вдань в районі Донецького аеропорту поблизу міста Авдіївки було знову ж таки покладено на зведений загін «Дика качка» (командир 4 ротації – полковник В. Сазонов) [11]. В окреслений період на позиції велися інтенсивні бойові дії з використанням російсько-терористичними ракетної системи залпового вогню «Град», танків Т-72, 152-мм самохідної артилерійської установки, ЗУ-23-2, протитанкового ракетного комплексу «Фагот», СПГ-9, АГС-17 – 682 обстріли та ін. зброї [6; 11]. Під час виконання бойових завдань, особовий склад загону відбив 47 атак та 11 спроб розмінування мінно-вибухових загороджень позиції [6]. За підсумками виконання бойового завдання 16 військовослужбовців загону відзначені державними нагородами. У цей же період загинув один військовослужбовець (рядовий Ю. Савіцький) [11].

Не менш героїчно зведений загін ПС ЗСУ боровив свої позиції під час 5-ї (07.04 – 02.06. 2015 р.) та 6-ї ротацій (02.06 – 02.08. 2015 р.) [7; 13]. Командири загонів – полковник В. Хлоп'ячий та полковник І. Левчук відповідно [7]. Основні зусилля зведеного загону були зосереджені на зриві спроб противника захопити позицію з південного, східного та західного напрямків [6; 7]. З метою придушення вогневих точок противника, ураження бойової техніки, знищення живої сили та відсічі спроб диверсійно-розвідувальних груп (ДРГ) проникнути до позицій зведеного загону, противнику наносилось вогневе ураження із стрілецької зброї, ПКМ, великокаліберних кулеметів ДШК, «Утес», АГС-17, СПГ-9, ЗУ-23-2 та ПТРК 9К111 «Фагот» [13].

Шквальні обстріли зведеного загону «Дика качка» тривали й під час 7-ї ротації (02.08 – 26.09. 2015 р., командир загону – полковник Е. Зюзін), проте, знову ж таки, були блискавично відбиті українськими військовослужбовцями [12]. Після підписання чергового меморандуму про припинення вогню і відведення танків, артилерійських систем на 15 км від лінії розмежування, Генеральний штаб ЗСУ прийняв рішення про заміну зведеного підрозділу Повітряних Сил «Дика качка» на підрозділ 93 бригади [8].

Таким чином, згідно з рішенням начальника Генерального штабу – Головнокомандувача Збройних Сил України від 12 вересня 2014 р. створено зведений загін ПС ЗС України, що згодом отримав назву «Дика качка». Упродовж 2014 – 2015 рр. військовослужбовці героїчно відстоювали позиції ЗСУ в опорному пункті «Зеніт» поблизу Авдіївки, вживали рішучих заходів щодо посилення оборони українських позицій на лінії зіткнення з незаконними формуваннями у зоні проведення Антитерористичної операції.

Джерела та література:

1. Баранова І, Качмар О. «На позиції «Казантип» нас було шестеро, всі добровольці», – боець з позивним «Бізон» / І. Баранова, О. Качмар [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zsu-info.com/faces/napozicii-kazantip-nas-bulo-sheste/>
2. Баранова І, Качмар О. Позивний «Морган»: Ми тримали оборону на «Зеніті» / І. Баранова, О. Качмар [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zsu-info.com/faces/pozivniy-morgan-mi-trimali-oboronu>
3. Борис «Тавр» Статій у програві «Лінія Війни» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://trkrai.com/?m0prm=4&?sort=1&m1prm=101&entry=20&showItem=1817>
4. Воїни зведеного загону ПС на сторожі рідної землі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua/news/2015/09/19/voini-zvedenogo-zagonu-ps-na-storozhi-ridnoi-zemli-/>
5. Вони називають себе «Дикою качкою» – зведений загін авіаторів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=fuJAmlrvAyk>
6. Донецький аеропорт. «Дика качка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=yJ-Hu0F9HnA>
7. Журко С. «Дика качка» захистила «Зеніт» / С. Журко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://skmisto.com/news/1237-prodozhennjastatt-dika-kachka-zahistila-zen-t.html>
8. Журко С. Загін «Дика качка» (продовження) / С. Журко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://starkonnb.info/news/city/zagin-dika-kachka-prodovzhennya.html>
9. Тригуб О. Донецький похід «Пілігрима» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zsu-info.com/faces/doneckiy-pokhid-piligrima>
10. Тригуб А. Как виннички летчики «Диких уток» на фронт посылали / А. Тригуб [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vindaily.info/kak-vinnitskiye-letchiki-dikikh-utok-na-front-posylali.html>
11. У Васильків із зони АТО повернувся зведений загін Повітряних Сил ЗСУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vasilkivrd.gov.ua/news/main/163-u-vasilkv-z-zoni-ato-povernuvsia-zvedeniy-zagn-povtryanih-sil-zsu.html>
12. «Якщо взяв до рук зброю – будь чоловіком» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zaxid.net/news/showNews.do?yakshho_vzyav_do_ruk_zbroyu_bud_cholovikom&objectid=1383810
13. 150 вояків зведеного загону Повітряних Сил ЗСУ повернулися з Донбасу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.5.ua/video/150-voiakov-zvedenoho-zahonu-povitrianykh-syl-zsu-povernulysia-z-donbasu-82817.html>

УДК 355.457.1

Олег АНАНЬІН (Київ)

ОПЕРАТИВНО-ВІЙСЬКОВІ ВІДДІЛИ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ «КРАМАТОРСЬК» ТА «ВЕЛИКА НОВОСІЛКА» у 2014 – 2015 РОКАХ

Анотація. Розглянуто участь прикордонних підрозділів у забезпеченні та проведенні Антитерористичної операції в межах Донецької та Луганської областей наприкінці 2014 та на протязі 2015 років.

Ключові слова: Державна прикордонна служба України, прикордонні підрозділи, лінія розмежування, антитерористична операція.

У військовій історії, часто трапляється так, що при висвітленні бойових дій за участю частин Збройних Сил, на другий план відходить дослідження бойової діяльності інших суб'єктів сектору безпеки і оборони. Зокрема, відомств, чиї підрозділи виконують завдання із забезпечення безпеки на нещодавно звільнених від ворога територіях, у населених пунктах та районах, безпосередньо прилеглих до зони бойових дій. Зазначене напряму стосується органів та підрозділів Державної прикордонної служби України (далі – Держприкордонслужба). На виконання доручень Президента України

та Уряду Держприкордонслужба з 01.10.2014 почала виконувати завдання із захисту національних інтересів в смузі безпеки вдовж лінії розмежування в окремих районах Донецької та Луганської областей, яка складала 586,6 км. Оперативна побудова охорони лінії розмежування визначалася: по I рубежу (оборона) у смузі місцевості від лінії контрольованої території угрупованням АТО на глибину полоси оборони батальйонних тактичних груп від ЗСУ, Нацгвардії, батальйонів територіальної оборони та добровольчих батальйонів; по II рубежу (охорона та режимні заходи) в смузі місцевості від тилової межі на глибину полоси оборони, контрольованої силами та засобами Держприкордонслужби у взаємодії з підрозділами Нацгвардії, територіальними органами МВС та СБУ. Восени 2014 року, з визначенням лінії розмежування у межах Донецької та Луганської областей постала нагальна потреба у протидії незаконному переправленню на територію підконтрольну

Рис. 1. Розташування ОВВ відповідно схеми смуги безпеки (кінець 2014 – початок 2015 рр.)

українській владі зброї, боєприпасів, проникненню бойовиків, а також неконтрольованому переміщенню осіб, товарів та транспортних засобів в обхід визначених контрольних пунктів в'їзду-виїзду (далі – КПВВ) поза межами встановлених транспортних коридорів. З цією метою у структурі Держприкордонслужби було сформовано принципово нові прикордонні підрозділи – оперативно-військові відділи (далі – ОВВ) «Краматорськ» та «Велика Новосілка». Обидва ОВВ створено відповідно до наказу Адміністрації Держприкордонслужби України від 12.09.2014 № 133. Свої назви вони отримали за місцем дислокації підрозділів управління. Кінець 2014 року був для них періодом становлення та початку функціонування й організації несення служби на визначених ділянках. 2015 рік став роком безпосередньої службово-бойової діяльності з виконання завдань у смузі безпеки. Це пов'язувалося із загостренням бойової обстановки у районах проведення АТО та наступом російсько-терористичних угруповань у районі м. Дебальцеве. ОВВ «Краматорськ» та «Велика Новосілка»

отримали статус самостійних структурних підрозділів Східного регіонального управління Держприкордонслужби. Службово-бойова діяльність здійснювалася шляхом військових, оперативно-службових та оперативно-розшукових дій, а також проведенням фільтраційних заходів, у взаємодії з органами МВС та СБУ. Загальна протяжність лінії контрольованої території на ділянці відповідальності ОВВ «Краматорськ» у межах Луганської та Донецької областей складала 161 км; ОВВ «Велика Новосілка» – 112 км, у межах Донецької області. Виходячи з аналізу обстановки у смузі безпеки наприкінці 2014 та протягом 2015 років, були визначені основні чинники, які впливали на службово-бойову діяльність прикордонних підрозділів: систематичними порушеннями незаконним збройними формуваннями таз званих «ДНР» та «ЛНР» положень Мінських домовленостей, укладених 19.09.2014 [1]; нарощування присутності військових підрозділів Російської Федерації у невідконтрольованих державній владі східних областях України, у по-

Фото 1. ОВВ «Краматорськ» (фото автора)

Фото 2.

Фото 2, 3. Блок-пост ЗСУ у с. Карлівка (фото автора)

єднанні з незаконною діяльністю терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР» щодо подальшої дестабілізації соціально-політичної ситуації на Донбасі та намагання розширити межі території, що знаходилися під їхнім контролем; продовження проведення АТО з метою відновлення контролю над окупованими територіями, у тому числі над тимчасово неконтрольованою ділянкою українсько-російського державного кордону у межах Донецької та Луганської областей; активізація організованої злочинності у сферах

незаконного переміщення на територію України зброї, боєприпасів, контрабанди наркотиків та переміщення товарів з порушенням правил, встановлених чинним законодавством.

У таких умовах ОБВ виконували спеціальні завдання щодо недопущення проникнення через лінію розмежування бойовиків незаконних збройних формувань, диверсійно-розвідувальних груп, переправлення зброї, боєприпасів, припинення неконтрольованого переміщення цивільного населення, транспортних засобів і вантажів з території, підконтрольної незаконним квазідержавним утворенням «ДНР» та «ЛНР». Окремим завданням визначалося (за необхідності) – участь у забезпеченні розгортання угруповань військ (сил) ЗСУ.

В основу службово-бойової діяльності ОБВ покладалося комплексне застосування різномірних сил та засобів у взаємодії із підрозділами Збройних Сил, Нацгвардії та Служби безпеки України.

У різні періоди наприкінці 2014 та на протязі 2015 років до складу ОБВ «Краматорськ» входили: мобільні прикордонні застави «Ізмаїл» та «Бортничі»; оперативно-бойові прикордонні комендатури (далі – ОБПК): «Ізмаїл»; «Моги́лів-Подільський»; «Бі́лгород-Дні́стровський-1»; «Бі́лгород-Дні́стровський-2»; «Котовськ»; «Одеса». Контроль осіб, транспортних засобів та

Фото 4. Прикордонники у м. Лисичанськ (фото В. Патоли)

вантажів, які перетинали лінію розмежування у межах смуги безпеки, ОБВ здійснював на 5 КПВВ: «Су́ха Балка», «Не́ліпівка», «Микола́ївка», «Арте́мівськ», «Лисича́нськ».

На протязі тих самих періодів до складу ОБВ «Вели́ка Ново́сілка» (місце дислокації с. Вре́мівка) входили ОБПК: «Жи́томир»; «Мука́чеве»; «Лу́цьк-1»; мобільна прикордонна застава «Бортничі». Контроль осіб, транспортних засобів та вантажів, які перетинали лінію розмежування у межах смуги безпеки, ОБВ здійснював на 4 КПВВ («Волно́ваха», «Буга́с», «Гео́ргіївка», «Кура́хове») та 7 контрольних постах («Благода́тне», «Ри́бінське», «Го́рняк», «Се́лідове», «Кера́мік», «Водя́не», «Коста́нтинівка»).

Із назв прикордонних підрозділів, що входили до складу ОБВ можна зробити висновки про досить розширену географію участі органів Держприкордонслужби у забезпеченні та проведенні АТО на Донбасі.

Протягом 2015 року підрозділи ОБВ піддавалися чисельним артилерійським та мінометним обстрілам та взяли участь у 11 бойових зіткненнях («Краматорськ» – 8; «Вели́ка Ново́сілка» – 3) з них у 5 випадках – з протидії диверсійно-розвідувальним групам противника. Крім того прикордонники ОБВ «Краматорськ» (ОБПК «Моги́лів-Подільський») брали безпосередню участь у бойових діях на Дебаль-

Фото 5. Перевірка транспортних засобів. КПВВ «Миколаївка» (фото С. Данилюка)

цевському плацдармі протягом січня – лютого 2015 року.

Проводилися активні заходи з протидії незаконному переміщенню через лінію розмежування товарів та вантажів на таких основних напрямках:

Антрацит – Дебальцево, Горлівка – Артемівськ: через КПВВ «Артемівськ» (вугілля, горілчані вироби, м'ясна продукція); Сніжне – Шахтарськ – Торез – Курахівка: через КПВВ «Курахівка» (вугілля);

Фото 6.

Фото 6, 7. Перевірка паспортних документів. КПВВ «Миколаївка» (фото В. Патолі)

Донецьк – Волноваха: через КПВВ «Волноваха» (вугілля, прокат металу, сталь, труби); Донецьк – Курахівка: через КПВВ «Курахівка» та «Костянтинівка» (вугілля, м'ясна продукція, тютюнові вироби). Зокрема, 02.03.2015 прикордонним нарядом, в районі м. Волноваха було затримано колону з 11 вантажних автомобілів, які перевозили до міст Донецьк та Макіївка вантаж м'ясної продукції загальною вагою понад 144 тон. У ре-

зультаті перевірки з'ясувалося, що на вантаж відсутні дозвільні документи органів ДФС. Для протидії проникненню на підконтрольну українській владі територію представників незаконних збройних формувань «ДНР» та «ЛНР» проводилися фільтраційно-перевірочні заходи. Зокрема, 02.03.2015, у районі м. Селидове на автошляху сполучення Донецьк – Красноармійськ, прикордонним нарядом у рейсовому автобусі «Донецьк – Красноармійськ» було затримано громадянина України за підозрою в участі у незаконних збройних формуваннях. Під час перевірочних заходів було встановлено, що даний громадянин брав активну участь у бойових діях у складі «спецбригади Восток» так званої «ДНР». Важливою складовою службово-бойової діяльності прикордонних підрозділів на звільненій від терористів території стала робота з місцевим населенням. Її мета полягала у створенні в місцях дислокації прикордонників сприятливого соціального клімату та високого рівня довіри з боку місцевих мешканців. Ця робота відбувалася у дуже складних соціальних умовах. Позначалися наслідки розгорнутої противником на теренах Донбасу антиукраїнської інформаційної війни. Місцеве населення зустрі-

Фото 8.

чало українських військовослужбовців вкрай насторожено, а довіра до української влади була вкрай низькою. В той же час терористи, незважаючи на оголошення дотримуватися Мінських домовленостей та перемир'я, намагалися будь-що завдати удару українським військовослужбовцям та правоохоронцям. При цьому вони ні нехтували ані можливістю використання української символіки для маскування свого пересування, ані прикритися цивільним населенням. У березні 2015 року фахівцями Науково-дослідного інституту Держприкордонслужби були проведені соціологічні дослідження щодо визначення рівня довіри місцевих мешканців до прикордонників. Робота проводилася на ділянках відповідальності ОВВ «Краматорськ» та «Велика Новосілка». За результатами – рівень довіри склав 40 % [2, с. 302]. У цей же час, за даними Центру Разумкова, чії фахівці також здійснювали дослідження у районах в межах смуги безпеки, рівень довіри громадян до інших правоохоронних органів, ЗСУ та місцевої влади складав: ЗСУ – 45,0 %; міліція – 22,4 %; СБУ – 29,4 %; прокуратура – 13,2 %; місцева влада – 34,9 % [3, с. 8]. Після створення 21.08.2015 Краматорського прикордонного загону та введення ОБПК до

Фото 8, 9. На Дебальцевському плацдармі (фото В. Патолі)

Фото 10.

Фото 10, 11. КПВВ «Лисичанськ» (фото автора)

штатів прикордонних загонів (Краматорського, Луганського та Донецького) ОВВ «Велика Новосілка» припинив своє існування. ОВВ «Краматорськ» було приведено до нової оргштатної структури. Після чого з 30.10.2015 службово-бойова діяльність прикордонних підрозділів в районах проведення АТО поча-

ла здійснюватися угрупованням ОВВ «Краматорськ» у складі 3 прикордонних загонів – Луганського, Краматорського, Донецького та загону Морської охорони (м. Маріуполь), які тепер виконували завдання у складі оперативно-тактичних угруповань «Луганськ», «Донецьк» та «Маріуполь», створених замість секторів «А», «С», «Б» та «М».

Таким чином, службово-бойова діяльність ОВВ «Велика Новосілка» склала одинадцять місяців. За цей невеликий проміжок часу його підрозділи встигли зробити значний внесок в процес охорони смуги безпеки вздовж лінії розмежування. ОВВ «Краматорськ» продовжив подальшу участь у забезпеченні та проведенні АТО на Донбасі, але тепер у, дещо, зміненому статусі.

Звичайно, історією цих двох прикордонних підрозділів аж ніяк не вичерпано тему участі прикордонників у збройному протистоянні на Сході України. На переконання автора підрозділи Держприкордонслужби ще займуть своє гідне місце у військово-історичних дослідженнях, присвячених захисту незалежності та територіальній цілісності України.

Фото 12. КПВВ «Артемівськ» (фото автора)

Фото 13. ОБПК Луцьк-1, м. Новогродівка (фото автора)

Джерела та література:

- ОБСЄ оприлюднило текст Меморандуму, підписаного у Мінську [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/politics/987314-obse-opriyudnila-tekst-memorandumu-pidpisanogo-u-minsku.html>
- Суботін В. О. Робота із забезпечення довіри до прикордонників з боку місцевого населення у зоні проведення Антитерористичної операції на південному Сході України / Історія, сучасність та перспективи розвитку Державної прикордонної служби України та охорони державного кордону: тези Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 26 травня 2015 року). – Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2015. – С. 300 – 303.
- Оцінка громадянами ситуації в Україні та стану проведення реформ, ставлення до політиків та соціальних інститутів, електоральні рейтинги: результати соціологічних досліджень. – К.: Центр Разумкова, 2015. – 12 с.

УДК 355.457.1

Леонід БАРАН (Київ)
Олександр ФІЛЬ (Київ)

РОЗВИТОК ОБСТАНОВКИ В РАЙОНАХ ПРОВЕДЕННЯ АТО ТА ДЕЯКІ РЕЗУЛЬТАТИ ОПЕРАТИВНО-СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ У 2015 РОЦІ

Анотація. Представлено загальний огляд обстановки, що склалася в районах проведення Антитерористичної операції та участі прикордонних підрозділів в її забезпеченні та проведенні у 2015 році.

Ключові слова: Державна прикордонна служба України, антитерористична операція, лінія розмежування.

З початком 2015 року бойова діяльність сил Антитерористичної операції (далі – АТО) базувалася виходячи із положень Мінських домовленостей, укладених 19 вересня 2014 року [1]. Збройні Сили України, інші військові формування та правоохоронні органи здійснювали планове відведення артилерійських систем калібру більше 100 мм на визначені відстані, а основні їх зусилля зосереджувалися на: удосконаленні системи управління створеними угрупованнями сил АТО, їх переформуванні з чотирьох секторів «А», «Б», «С», «М» у три оперативно-тактичні угруповання «Луганськ», «Донецьк» та «Маріуполь», об'єднаних під єдиним керівництвом оперативного угруповання військ (сил) «Центр»; фортифікаційному обладнанні опорних пунктів та позицій вздовж лінії розмежування; здійсненні планової ротації підрозділів та відновленні їх боєздатності; ремонті озброєння та військової техніки. Незважаючи на низку спірних питань щодо визначення на місцевості лінії розмежування сторін, активні наступальні дії штабом АТО не планувалися та не проводилися. На початку 2015 року незаконні збройні формування (далі – НЗФ) так званих «ДНР» та «ЛНР» за всебічної підтримки з боку Російської Федерації ставили собі за мету повернення контролю над втраченими територіями у 2014 році, щонайменше – до адміністративної межі Донецької та Луганської областей. Дії противника мали значний негативний вплив на соціально-економічний стан у державі. Окрім того, важливо враховувати злочини, що вчинялись російсько-терористичними угрупованнями на території України, які протягом року

неодноразово порушували гуманітарне право відкриваючи вогонь по населених пунктах. Зокрема, 13 січня, на контрольно-пропускному пункті автошляху Маріуполь – Слов'янськ, поблизу с. Бугас Волноваського району Донецької області, в результаті артилерійського обстрілу загинуло 13 та поранено 18 мирних громадян – пасажирів рейсового автобуса «Златоустівка – Донецьк», які проходили перевірку паспортних документів. 22 січня здійснено артилерійський обстріл зупинки громадського транспорту «Завод Донгормаш» Ленінського району м. Донецька, в наслідок чого, загинули 8 та поранено 13 мирних мешканців міста. 24 січня, терористичним угрупованням «ДНР» із лівобережжя річки Кальміус було вчинено серію артилерійських обстрілів по житловому мікрорайону «Східний» м. Маріуполь та блок-постах Збройних Сил України, у результаті чого загинули близько 30 мешканців міста та 1 військовослужбовець, а також близько 120 осіб було поранено. Відповідальність за здійснення цих терористичних актів офіційно взяв на себе лідер терористичної організації «ДНР» О. Захарченко. 10 лютого, з РСЗВ «Торнадо» здійснено обстріл житлових кварталів м. Краматорська, аеродрому поблизу міста та оперативно-військового відділу «Краматорськ». Загинули 17 мирних жителів, поранені 64 особи, у тому числі 1 прикордонник. Розуміючи, що слабо керовані озброєні загони бойовиків так званих «ДНР» та «ЛНР» не зможуть реалізувати плани з повернення контролю над втраченими територіями, російські куратори доклали чималих зусиль для їх об'єднання під єдиним керівництвом та створення структур, подібних до військових. Тому, з кінця 2014 до початку 2015 років противником під керівництвом російських військових фахівців було проведено роботу щодо створення так званих «збройних сил народних республік» у складі двох «армійських корпусів» (далі – АК). НЗФ так званої «ДНР» отримали назву «1-й АК», «ЛНР» – «2-й

АК». Управління «армійськими корпусами» та переважною більшістю «бригад» здійснювалося кадровими військовими Російської Федерації на ротаційній основі. Через неконтрольовані Україною пункти пропуску через державний кордон з Російської Федерації на тимчасово окупованих територіях здійснювалося постачання НЗФ боєприпасами, озброєнням, матеріально-технічними засобами та особовим складом. Доукомплектувавши угруповання НЗФ російськими найманцями і забезпечивши їх озброєнням та військовою технікою, з початком зими противник активізував обстріли позицій українських військ, намагаючись знайти слабкі місця в їх обороні. Найбільша активність противника спостерігалася в районах: Щастя – Трьохізбенка; Дебальцеве; Донецьк – Піски; Маріуполь. Незважаючи на оголошення повного припинення вогню ще 9 грудня 2014 року, НЗФ за підтримки регулярних підрозділів Збройних сил Російської Федерації продовжували шукати шляхи зриву мирного процесу, не припиняючи провокації та регулярні обстріли позицій сил АТО та населених пунктів. В середині січня противник значно збільшив кількість обстрілів, особливо на Дебальцевському та Донецькому напрямках. Після вимушеного відходу підрозділів Збройних Сил України з Донецького аеропорту противник, починаючи з 25 січня, розпочав активні наступальні дії на Дебальцевському напрямку з метою оточення та розгрому українських військ та виходу на рубіж Луганське – Калинове. Силами НЗФ так званих «ДНР» та «ЛНР» було захоплено частину території, що контролювалася силами АТО в районі м. Дебальцеве, Донецького аеропорту, с. Верхньотроїцьке та вздовж Бахмутівського шляху. Під час наступу бойовиками було здійснено спроби прорвати оборону Збройних Сил України та захопити ще більшу територію, але у зв'язку із малочисельністю та упереджувальними ударами артилерії Збройних Сил України понесли значні втрати та були не спроможні оволодіти н.п.н.п. Піски, Авдіївка, Дзержинський, Троїцьке та взяти під повний контроль Бахмутівський шлях. Припинивши наступ бойовики почали здійснювати диверсійно-розвідувальну діяльність на підконтрольній державній владі території України в межах Донецької та Луганської областей. У такий спосіб противник вивчав ступень готовності Збройних Сил України та інших військових формувань до подальшої оборони. Користуючись припиненням вогню, противник значно

збільшив застосування безпілотних літальних апаратів, які цілодобово вели розвідку позицій сил АТО. Також, було активізовано приховане постачання НЗФ зброї, у тому числі під виглядом так званих «гуманітарних конвоїв», всебічне забезпечення та підготовка НЗФ, зокрема на території Російської Федерації. Окрім завдань щодо недопущення подальших активних дій противника, впродовж року Збройні Сили України та Державна прикордонна служба України виконували ряд завдань щодо надання допомоги цивільному населенню у районах проведення АТО. Забезпечували постачання гуманітарної допомоги населенню та відновлення інфраструктури Донбасу, сприяли роботі засобів масової інформації, міжнародних та вітчизняних фондів й організацій, що здійснювали різноманітну діяльність в інтересах вирішення конфлікту мирним шляхом. Так, сили АТО разом з обласними військово-цивільними адміністраціями забезпечили створення сприятливих та безпечних умов для реалізації моніторингового проекту «Прифронтowa інспекція», який тривав з вересня 2015 року на контрольних пунктах в'їзду-виїзду (далі – КПВВ) «Зайцеве» та «Новотроїцьке». Проект громадської організації «Фундація», що здійснювався за сприянням Уповноваженого Верховної ради України з прав людини та Донецької обласної військово-цивільної адміністрації, та являв собою щоденний моніторинг КПВВ на лінії розмежування у Донецькій області на предмет дотримання прав людини, а також щодо виконання органами державної влади вимог «Тимчасового порядку контролю за переміщенням осіб, транспортних засобів та вантажів (товарів) через лінію розмежування у межах Донецької та Луганської областей». В зазначених вище бойових умовах оперативно-службова діяльність органів та підрозділів Державної прикордонної служби України здійснювалась у взаємодії зі штабом АТО, командуваннями секторів «А», «С», «Б» та «М» силами Луганського, Донецького прикордонних загонів та 23 загону Морської охорони, резервами начальника Східного регіонального управління, оперативно-бойовими прикордонними комендатурами (сформованими Північним, Західним та Південним регіональними управліннями), 10 мобільного прикордонного загону, Національної академії Державної прикордонної служби ім. Б. Хмельницького та Навчального центру. Всі ці підрозділи були віддані в оперативне підпорядкування начальнику Східного регіонального управління (під безпосереднім керівництвом начальників оперативно-військових відділів «Краматорськ» й «Велика Новосілка») та

начальникам Донецького і Луганського прикордонних загонів.

Після створення 21 серпня 2015 року Краматорського прикордонного загону та введення оперативно-бойових прикордонних комендатур в штат прикордонних загонів з 30 жовтня 2015 року оперативно-службова діяльність прикордонних підрозділів в районах проведення АТО здійснювалася угрупованням оперативно-військового відділу «Краматорськ» у складі 3 прикордонних загонів (Луганського, Краматорського та Донецького) і загону Морської охорони, які виконували завдання у складі оперативно-тактичних угруповань «Луганськ», «Донецьк» та «Маріуполь».

Загальна чисельність особового складу Державної прикордонної служби України в районах проведення АТО складала близько 4 тис. осіб, у т.ч. вздовж лінії розмежування – до 3 тис. Відповідно до керівних документів прикордонники виконували поставлені завдання на 6 дорожніх коридорах для автомобільного сполучення та 6 шляхах залізничного сполучення для здійснення пропуску осіб та транспортних засобів.

На першому оборонному рубежі організовано службу прикордонних нарядів на блок-постах Збройних Сил України на 4 діючих дорожніх коридорах автомобільного сполучення. Поза визначеними коридорами між першим та другим оборонними рубежами здійснювалися контрольні та режимні заходи шляхом виставлення контрольних постів та за розпорядженням штабу АТО з 17 липня службою 7 зведених мобільних груп по контролю за виявленням фактів порушень порядку переміщень осіб і вантажів у районах проведення АТО.

Протягом року, позиції, на яких несли службу прикордонники зазнали понад 450 обстрілів з різних видів зброї. В основному – на артемівському та донецькому напрямках [2, с. 26]. Найбільше піддавалися обстрілам блок-пости «Мар'їнка», «Золоте», «Майорськ». Прикордонні підрозділи взяли участь у 11 бойових зіткненнях, з них – у 5 випадках з протидії диверсійно-розвідувальним групам противника.

Зокрема, під час героїчної оборони так званого Дебальцівського виступу в період з 9 по 18 лютого на напрямку зосередження основних зусиль противника (дорожній коридор №3 «Фащівка – Дебальцеве – Артемівськ») прикордонниками разом з підрозділами Збройних Сил України велися запеклі бої за утримання блок-посту 12801 («Балу»). На ньому несли службу 6 прикордонників та підрозділи 128-ї окремої гірсько-піхотної бригади. Піхотою бойовиків, при підтримці артилерії та танків, здій-

снювався штурм блок-посту, але вмілим діями бійців позиції вдалося відстояти. Завдаючи втрат бойовикам, військовослужбовці утримували блок-пост, що не давало противнику можливості раптово здійснити наступ на основні сили АТО, що оборонялися у районі м. Дебальцеве. Розуміючи, що з кожною атакою противник збільшував зусилля, а українські підрозділи несли втрати та не мали підтримки, було прийнято рішення про залишення блок-посту. Під час боїв на блок-посту героїски загинув заступник начальника 1-ї прикордонної застави оперативно-бойової прикордонної комендатури «Могиливі-Подільський» старший лейтенант Семенов В. А. [3] Указом Президента України від 11 березня 2016 року № 86/2016 старшому лейтенанту Семенову В. А. присвоєно звання Герой України (посмертно).

Протягом року змінами прикордонних нарядів на КПВВ та контрольних постах в межах автомобільних дорожніх коридорів та на залізничних шляхах здійснено оформлення та пропуск через лінію розмежування – понад 4 млн. осіб та 1 млн. 300 тис. транспортних засобів, понад 7,5 тис. поїздів. Відмовлено в пропуску через КПВВ – понад 1,2 тис. осіб. За різні скоєні правопорушення затримано в пунктах контролю та поза ними – понад 800 осіб. Виявлено понад 129 тис. од. зброї та боєприпасів. Затримано – близько 2,5 тис. транспортних засобів. Зокрема, 25 липня на контрольному посту «Березове» прикордонним нарядом від оперативно-бойової прикордонної комендатури «Житомир-1» виявлено та затримано військовий вантажний автомобіль «КАМАЗ», який прибув з району н.п. Оленівка (неконтрольована територія), в якому знаходилось 2 особи у військовій формі одягу без розпізнавальних знаків та вантаж боєприпасів (гранати Ф-1, набой різного калібру та вистріли до РПГ-7В). Одним із затриманих виявився військовослужбовець Збройних Сил Російської Федерації (майор Старков В. О. – начальник служби ракетно-артилерійського озброєння військової частини у м. Новочеркаськ Ростовської області РФ), що в черговий раз підтвердило знаходження військовослужбовців російської армії на території України.

Поза визначеними дорожніми коридорами між першим та другим оборонними рубежами вилучено понад 13 тис. одиниць зброї та боєприпасів. Затримано понад 140 транспортних засобів та контрабандних товарів на суму понад 81 млн. грн.

З початку застосування зведеними мобільними групами прикордонників було затримано – 465 транспортних засобів та понад 5000 т вантажу (металобрухту, феросплавів, побутової хі-

мії, продуктів харчування, сигарет, одягу, господарчих товарів) на суму понад 39 млн. грн. За 2015 рік Державній прикордонній службі України в районах проведення АТО вдалося: створити потужне угруповання сил та засобів під єдиним керівництвом та цілісною системою управління;

налагодити чітку взаємодію між оперативним штабом АТО, штабами оперативно-тактичних угруповань, військовими формуваннями та правоохоронними органами;

у короткі строки облаштувати та організувати службу на КПВВ з метою здійснення пропуску осіб, транспортних засобів та вантажів з/на неконтрольовану територію;

за сприянням військово-цивільних адміністрацій ввести в дію 5 оновлених КПВВ: «Зайцеве» (травень), «Станиця Луганська» (серпень), «Новотроїцьке» (вересень), «Мар'їнка» та «Гнутове» (грудень);

поглибити співпрацю з Спеціальною моніторинговою місією ОБСЄ в Україні;

реалізувати нову ідеологію роботи на КПВВ (підібрані, в основному з контрольованих районів Донецької та Луганської областей, добровольці, що пройшли підготовку в Навчальному центрі Державної прикордонної служби України); запроваджено механізм пропуску мешканців окремих районів Донбасу через лінію розмежування за електронними перепустками (такі перепустки надані понад 1 млн. осіб);

здійснити заходи з переміщення КПВВ та контрольних постів ближче до лінії розмежування, розмістити поблизу прикордонні підрозділи, що дало змогу збільшити щільність прикриття визначених ділянок та раптово діяти у разі ускладнення обстановки;

провести підготовку всіх категорій військовослужбовців та вузькопрофільних фахівців, які виконували завдання в районах проведення АТО; забезпечити підрозділи в районах проведення АТО броньованою технікою та групою зброєю (БТР; БРДМ; бойові броньовані автомобілі «Кугуар» та «Козак»; бронеавтомобілі «Форд Рейджер», «Амарок» та «Фольксваген»; ДШК; ЗУ-23-2; ПТУР «Фагот» та «Метіс»; ПЗРК «Ігла»; СПГ-9);

вперше за роки незалежності сформувати потужні бойові резерви – прикордонні комендатури швидкого реагування.

Протягом року Державна прикордонна служба України в основному виконала поставлені завдання, основними з яких були пов'язані з об'єднанням та відкриттям на лінії розмежування КПВВ, здійсненням режимних заходів між першим та другим рубежами оборони.

На кінець 2015 року Державна прикордон-

на служба України у взаємодії із підрозділами Збройних Сил України, інших військових формувань та правоохоронних органів продовжувала виконувати завдання на лінії розмежування у межах Донецької та Луганської областей з утримання позицій, опорних пунктів, недопущення просування угруповань противника в глибину української території.

Джерела та література:

1. ОБСЄ оприлюднило текст Меморандуму, підписаного у Мінську [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/politics/987314-obse-opriyudnila-tekst-memorandumu-pidpisanogo-u-minsku.html>
2. Стратегічний бюлетень прикордонної безпеки України. Біла книга – 2015 / Махнюк А. В., Баран Л. М., Косач С. М., Віхтюк А. В., Морочов О. О., Филь О. М.; [За заг. ред. Назаренка В. О., Серватюка В. М., Бляшенка О. В.] / Адміністрація Державної прикордонної служби України. – К.: Арт Економі, 2016 – 240 с.
3. Патола В. Протитанковий старлей. Пам'яті Вячеслава Семенова присвячується / Кордон. № 3. – 2016. – С. 14 – 17.

УДК 355.357

Сергій ФРОЛОВ (Київ)

ФУНКЦІЇ СПІЛЬНОГО ЦЕНТРУ З КОНТРОЛЮ ТА КООРДИНАЦІЇ ПИТАНЬ ПРИПИНЕННЯ ВОГНЮ ТА СТАБІЛІЗАЦІЇ ЛІНІЇ РОЗМЕЖУВАННЯ СТОРІН

Анотація. Висвітлено нормативно-правові та військово-організаційні аспекти діяльності Спільного центру з контролю та координації питань припинення вогню та стабілізації лінії розмежування сторін (СЦКК). Розглянуто його функції та порядок дій чергових змін СЦКК щодо припинення вогню.

Ключові слова: Спільний центр з контролю та координації питань припинення вогню та стабілізації лінії розмежування сторін (СЦКК), спостереження і припинення вогню, взаємодія, представники, Збройні Сили України, Збройні Сили Російської Федерації, Спільна моніторингова місія ОБСЄ, чергова зміна.

Актуальність даної теми полягає в тому, що в умовах антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей Спільний центр з контролю та координації питань припинення вогню та стабілізації лінії розмежування сторін (СЦКК) є єдиною структурою, яка здійснює взаємодію між Збройними Силами України та Збройними Силами Російської Федерації з питань припинення вогню на лінії розмежування сторін. Як відомо, Російська Федерація не визнає себе стороною конфлікту, але фактично керує та всебічно забезпечує незаконно створені угруповання військ (сил) на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей цих областей [1].

Автором пропонується розглянути умови створення СЦКК та його функції. Так, для забезпечення реалізації положення Протоколу за результатами консультацій Тристоронньої контактної групи щодо спільних кроків, спрямованих на імплементацію Мирного плану Президента України Петра Порошенка та ініціатив Президента Росії Володимира Путіна, підписаного у м. Мінську 5 вересня 2014 р. стосовно забезпечення моніторингу і верифікації з боку ОБСЄ режиму незастосування зброї був потрібен тимчасово-утворений контролюючий та координуючий орган. Тому, за дорученням Президента України у вересні 2014 року у місті Соледар Донецької області був розгорнутий СЦКК. До його складу увійшли Представництва Збройних Сил України та Збройних Сил Російської Федерації

(ЗС РФ). При цьому персонал Представництва ЗС РФ повинен дотримуватися вимог чинного законодавства України, а також нормативно-правових та директивних документів України з питань діяльності СЦКК. Керівники Представництв ЗС України та ЗС РФ підпорядковуються начальникам генеральних штабів ЗС України та ЗС РФ відповідно. Для удосконалення організації роботи СЦКК у грудні 2014 р. начальником Генерального штабу – Головнокомандувачем Збройних Сил України було затверджено Інструкцію керівнику групи української сторони Спільного центру з контролю та координації питань припинення вогню та стабілізації лінії розмежування сторін. За результатами діяльності СЦКК наприкінці грудня 2015 р. наказом керівника антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей “Про удосконалення функціонування групи української сторони СЦКК” було визначено його призначення та завдання. Основними завданнями СЦКК є: контроль за дотриманням домовленостей сторін з виконання положень Меморандуму про виконання положень Протоколу за підсумками консультацій Трьохсторонньої контактної групи, вироблення пропозицій, розробка і проведення заходів щодо їх реалізації; сприяння мирному врегулюванню конфлікту; встановлення конструктивного діалогу у вирішенні спорів між сторонами, пов’язаних з виконанням Меморандуму, організації взаємодії між сторонами з метою його виконання; управління спостережними групами, які спільно з представниками спеціальної моніторингової місії (СММ) ОБСЄ, здійснюють збір, узагальнення та аналіз інформації стосовно виконання положень Меморандуму; організація та підтримка взаємодії з представниками СММ ОБСЄ та інших (за згодою) міжнародних організацій; сприяння у вирішенні питань, пов’язаних з обміном військовополоненими; сприяння місцевим органам влади, підприємствам, організаціям і громадянам у проведенні відновлювальних робіт та інших заходів [2, 3].

Вищою організаційною інстанцією СЦКК є брифінг в особі керівників представництв сто-

рін з обов’язковою присутністю представників ОБСЄ. Він проводиться щоденно, за виключенням неділі. Брифінг проводить один з керівників представництв сторін СЦКК за взаємною домовленістю. Основними питаннями є припинення вогню, покращення взаємодії з представниками СММ ОБСЄ та вирішення гуманітарних і соціальних програм. Всі рішення приймаються на основі згоди обох сторін. Так, за рішенням Представництв сторін, у складі СЦКК були створені пункти управління та спостережні групи, які розміщуються у безпосередній близькості від лінії розмежування сторін для негайного вирішення спеціальних (бойових) завдань щодо припинення вогню. На них організовано цілодобове чергування для контролю за виконанням Мінських домовленостей щодо стабілізації обстановки, забезпечення керівництва оперативною інформацією щодо виявлення та попередження випадків порушення режиму припинення вогню шляхом створення системи спостереження вздовж лінії розмежування сторін зі спостережних постів за рахунок офіцерів-спостерігачів спостережних груп СЦКК, як на території підконтрольній уряду України, так і на території підконтрольній ОРДЛО. Представництвом України в СЦКК розгорнуто 27 спостережних постів вздовж лінії розмежу-

Фото. Офіцери російської та української сторін СЦКК на чергуванні.

вання з українського боку. У тому числі на 8 постах є російські офіцери. З боку ОРДЛО та ОРЛО також є спостережні пости. Так, 8 українських офіцерів знаходяться в Луганську, в Зимогір’ї (Слов’яносербський район Луганської області), контролюється “ОРЛО” – ред.), і в Безіменному (Новоазовський район Донецької області, контролюється “ОРДЛО” – ред.). Штаб обох сторін СЦКК знаходиться у м. Соледар. Основною функцією СЦКК є спостереження і припинення вогню з обох сторін лінії розмежування. Тому, у СЦКК обстріли не лише фіксують, а й намага-

УДК 355.357

Людмила ХОЙНАЦЬКА (Київ)

ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ КОНТРОЛЮ ЗА ПЕРЕМІЩЕННЯМ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ, ВАНТАЖОПОТОКІВ ТА ОСІБ В ЗОНІ АТО У 2015 – 2016 РОКАХ

Анотація. У повідомленні розкриваються специфічні завдання, що постали перед органами державної влади у зв'язку з подіями у східному регіоні України. Висвітлюються мета, основні повноваження, напрями, форми і методи діяльності Головного міжрегіонального управління оперативного забезпечення (ГМУОЗ) зони проведення АТО Державної фіскальної служби (ДФС) та її підрозділів у Донецькій та Луганській областях, її нормативно-правове регулювання. Характеризуються заходи всіх задіяних відомств, зорієнтовані на запобігання терактам, іншим злочинам, гуманітарній катастрофі у краї, а також запобіжні, режимні, організаційні кроки антитерористичного спрямування. Аналізуються результати зусиль співробітників ГМУОЗ, покликаних поставити під належний контроль переміщення осіб, транспортних засобів та вантажів у зоні проведення АТО.

Ключові слова: Україна, Антитерористична операція, ГМУОЗ ДФС, гуманітарна криза, соціальний захист, міграції, вантажопотоки, законність, правопорядок.

Ситуація, що склалась у східних областях України у зв'язку з агресивними діями Російської Федерації та місцевих антидержавних елементів сепаратистської орієнтації спричинила глибоку гуманітарну кризу в регіоні, масові міграції, негативні демографічні та соціальні процеси. Правовий нігілізм, активізація організованих злочинних угруповань, антагонізм двох правозастосовних практик спричинили політичну й соціально-економічну дестабілізацію, зруйнування усталеної економічної інфраструктури, що в першу чергу згубно позначилося на матеріальному становищі місцевого населення, стало стійким фактором його морально-психологічного пригнічення. Тим часом криміналітет, користуючись сприятливими обставинами, вдається до протиправних дій у зоні проведення АТО.

Нормативно-правові регулювання переміщення товарів у районі проведення АТО здійснюються на підставі наказу першого заступника Антитерористичного центру (АТЦ) при СБУ № 41508 від 12 червня 2015 року, яким вводився в дію «Тимчасовий порядок контролю за переміщен-

ням осіб, транспортних засобів, вантажів (товарів) через лінію зіткнення на території Донецької та Луганської областей». Його реалізація покладається на спеціально створене з цієї метою Головне міжрегіональне управління оперативного забезпечення зони проведення АТО Державної фіскальної служби України та його регіональні підрозділи – управління оперативного забезпечення у Донецькій та Луганській областях (умовна назва – «Фантом»). Їх співробітників за наказами керівника АТЦ при СБУ залучають до виконання відповідних завдань, що постають з Закону України «Про боротьбу з тероризмом», Тимчасового порядку, Податкового кодексу України, Положення про ДФС України та рішень РНБО. До них належать:

- здійснення заходів щодо запобігання терористичним актам та злочинам терористичної спрямованості, їх виявлення і припинення;
- розроблення і реалізація запобіжних, режимних, організаційних, виховних та інших антитерористичних заходів;
- протидія несанкціонованому переміщенню товарів (вантажів) уздовж та через лінію зіткнення;
- виявлення, аналіз та перевірка фінансових операцій. які можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму тощо.

Незважаючи на певну «спеціалізацію», співробітники ГМУОЗ на підставі наказів керівництва АТО з метою оперативного реагування на загрози, що виникають, залучаються до несення служби у складі зведених мобільних груп, які утримують під контролем території, прилеглі до лінії зіткнення, між блокпостами першого та другого рубежів спільно зі співробітниками інших силових структур – безпосередніх суб'єктів боротьби з тероризмом, а також волонтерами.

Та все ж, одним з пріоритетних напрямів діяльності ГМУОЗ залишається організація та підтримання оптимального перетину лінії зіткнення фізичними особами та гуманітарних ванта-

ються їх припинити. За досвідом це становить близько 70 % випадків. Для організації роботи та підтримання оперативного зв'язку у СЦКК було створено чергові зміни з числа персоналу представництв ЗС України та ЗС РФ. Вони фіксують випадки порушення режиму припинення вогню, вживають заходів для їх припинення, забезпечують оперативний обмін між представництвами ЗС України та ЗС РФ інформацією, необхідною для координації питань припинення вогню та стабілізації лінії розмежування сторін. У приміщенні чергових змін три українські та три російські офіцери цілодобово несуть чергування. Українські офіцери мають телефонний зв'язок зі штабами, підрозділами, спостерігачами з українського боку, а росіяни відповідно зі спостерігачами російської сторони, позиціями і керівництвом незаконних збройних формувань в окремих районах Донецької та Луганської областях (ОРДО та ОРЛО) (Фото) [4, 5, 6, 7].

Розглянемо порядок дій чергових змін СЦКК щодо припинення вогню. Наприклад, українська чергова зміна о 06.00 отримала від офіцера-спостерігача спостережної групи «Авдіївка» інформацію про обстріл у напрямку Ясинувата – Авдіївка 120 мм мінометами у кількості 10 пострілів. Черговий занотовує прийняту інформацію та оголошує офіцеру-спостерігачу режим припинення вогню «Тиша» на 06.15. Це означає, що протягом 15 хв на цьому напрямку повинен припинитися вогонь. Для цього посадова особа, що прийняла інформацію про обстріл доводить її до чергової зміни РФ та пропонує ввести режим припинення вогню «Тиша» в нашому випадку за часом на 06.15. Черговий зміни РФ занотовує інформацію про обстріл та доводить її до свого офіцера-спостерігача відповідного спостережного посту РФ у районі Ясинувата та наголошує час припинення вогню, який встановила українська сторона. Коли виходить визначений час, офіцер спостережної групи «Авдіївка» повинен зателефонувати та доповісти про припинення вогню, або його продовження. У разі встановлення режиму «Тиша» на цьому напрямку українська сторона повідомляє представників чергової зміни РФ, якщо обстріл продовжується, пропонуємо повторно ввести цей режим вже на 06.30. Якщо у чергової зміні не виходить це зробити, старші чергових змін звертаються, відповідно, до начальників штабів української та російської сторін. Вони, відповідно, виходять вже на вищий рівень. Якщо і на вищому рівні не вдається припинити вогонь, керівник української сторони спілкується з керівником сторони РФ в СЦКК. Кожний з керівників особисто виходить на керівництво відповідних угруповань та домовляються як, і в який

час це краще зробити. Зазвичай у таких випадках час встановлення режиму припинення вогню «Тиша» визначається однаковий (дзеркальний – ред.).

Таким чином в сучасних умовах проведення антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей СЦКК має можливість припинити вогонь з обох боків лінії розмежування у 50-70 % випадків.

Джерела та література:

1. Україна – полігон для випробування сучасного та застосування забороненого російського озброєння/Головне управління розвідки МО України:[Електрон. ресурс]: – Режим доступу: <http://gur.gov.ua/content/ukraina-polihon-dlia-vyprobuvannia-suchasnoho-ta-zastosuvannia-zaboroneno-ho-rosiiskoho-ozbroiennia.html>.
2. Розпорядження Президента України від 9 вересня 2014 року № 1007/2014-рп «Про забезпечення моніторингу і верифікації режиму незастосування зброї».
3. Східний корпус/Стена/Вконтакте-Vk: [Електрон. ресурс]: – Режим доступу: https://vk.com/wall-75089580_2396 https://vk.com/wall-75089580_2396.
4. Центр з припинення вогню на Донбасі/Положення про Спільний центр контролю...:[Електрон. ресурс]: – Режим доступу:https://www.facebook.com/permalink.php?id=567154156761607&story_fbid=568079876669035.
5. Станко Н. Війна «Під одним дахом з ворогом»: інтерв'ю з керівником української сторони Центру контролю припинення вогню на Донбасі 29 жовтня 2016 /«Під одним дахом з ворогом»: інтерв'ю з керівником української...:[Електрон. ресурс]: – Режим доступу:<http://hromadske.ua/posts/pid-odnym-dakhom-z-vorohom-interviu-z-kerivnykom-ukrainskoi-storony-tsentru-kontroliu-prypynennnia-vohniu-na-donbasi>.
6. СЦКК: Работа Донецкой фильтровальной станции восстановлена. ФОТО/СЦКК/Информационное сопротивление: [Електрон. ресурс]: – Режим доступу: <http://sprotyv.info/ru/news/kyev/sckk-rabota-doneckoy-filtrovalnoy-stancii-vosstanovlena-foto>.
7. Керівництво СЦКК обговорило важливі питання з Олександром Хугом/ Керівництво СЦКК обговорило важливі питання з Олександром...:[Електрон. ресурс]: – Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua/news/2016/12/15/kerivnicztvo-sczkk-obgovorilo-vazhlivi-pitannya-z-oleksandrom-hugom>.

жив. Завдяки співдії з Міністерством соціальної політики України та міжнародними організаціями формується система соціального захисту, охорони здоров'я місцевого населення, охорони правопорядку й довкілля. Це має сприяти зменшенню соціальної напруги, вірогідності відомих ризиків та нівелюванню їх наслідків, а також підвищенню довіри до української влади. Активна позиція ГМУОЗ знайшла вияв у тому, що його керівництво підготувало низку пропозицій, покликаних покращити ситуацію в регіоні:

- сформуувати спільноту патріотично налаштованих представників вітчизняних бізнес-кіл і забезпечити висвітлення діяльності з надання гуманітарної допомоги у вітчизняних та західних ЗМІ;
- спільно з Міністерством соціальної політики України та іншими зацікавленими органами розробити детальний план організації гуманітарних конвоїв на непідконтрольній території Донецької та Луганської областей;
- розробити пропозиції до Тимчасового порядку контролю за переміщенням осіб, транспортних засобів та вантажів (товарів) через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей, затвердженого наказом першого заступника керівника Антитерористичного центру при СБУ від 12 червня 2015 року щодо спрощення порядку перетину лінії зіткнення гуманітарними вантажами міжнародних гуманітарних організацій, перелік яких затверджено Міністерством соціальної політики України;
- підготувати проект порядку функціонування гуманітарно-логістичних центрів у районі контрольних пунктів в'їзду – виїзду в межах Донецької та Луганської областей.

Співробітники ГМУОЗ займаються перевіркою вантажів, що надходять на окуповану територію, аби перешкодити постачання терористам так званих «ДНР» і «ЛНР» харчових продуктів, одягу, коштів, інших матеріальних цінностей під виглядом гуманітарної допомоги.

Виконання цих та інших обов'язків здійснюється у рамках тісної співпраці з усіма іншими відомствами й інституціями, а також органами державної влади. Представники ГМУОЗ входять до складу робочої групи штабу Антитерористичного центру при СБУ, на постійній основі беруть участь у засіданнях комітетів Верховної Ради України з питань національної безпеки та оборони України, прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин, у справах ветеранів, учасників бойових дій, антитерористичної операції та людей з інвалідністю, а також діяльності Міжвідомчої робочої групи з підготовки об'єктів паливно-енергетичного комплексу

до осінньо-зимового періоду 2015 – 2016 року. Вже на початковій фазі функціонування місцевих підрозділів ГМУОЗ вони зіткнулися з серйозними викликами у формі пропозицій від окремих осіб та бізнес-структур, а саме за відповідну винагороду не перешкоджати незаконному транспортуванню вантажів на контрольних пунктах в'їзду і виїзду, а також за їх межами. З метою нівелювання таких ризиків було створено мобільні групи з представників різних силових відомств і волонтерів, які забезпечили систематичний моніторинг ситуацій та взаємний контроль. Ці та інші кроки сприяли кількарізовому скороченню обсягів контрабандних перевезень. Аби зменшити втрати через затримані вантажі, порушники існуючих правил замість великотоннажних засобів стали ширше використовувати малолітражні вантажні та легкові авто.

Безпосереднім свідченням ефективності запроваджених заходів стала висловлена В. Путіним 26 серпня 2015 року у телефонній розмові з Канцлером ФРН А. Меркель та Президентом Франції Ф. Олландом постійна вимога зняти фінансово-економічну блокаду Донбасу з боку України.

У зоні проведення Антитерористичної операції особовий склад ГМУОЗ задіяний у складі нарядів на контрольних пунктах в'їзду – виїзду та зведених мобільних груп. Упродовж 2015 року співробітники спецпідрозділу «Фантом» ГМУОЗ перевірили понад 10 тис. транспортних засобів з вантажами і запобігли несанкціонованому переміщенню вантажів через лінію розмежування на суму 184 млн 13 тис грн. У цьому списку – підакцизні товари (21 млн 884 тис. грн.), зокрема тютюнові вироби (5,9 млн грн.), спиртні напої (15,19 млн грн.), спирт (769 тис. грн.), лікарські засоби і товари медичного призначення (42,8 млн грн.), продукти харчування (31 502 млн грн.), ювелірні вироби (2 млн грн.). Крім того, було виявлено і вилучено 17 млн 989 тис. грн. готівкою, що призначалися для фінансової підтримки сепаратистів.

До Єдиного реєстру досудових розслідувань за матеріалами, наданими ГМУОЗ внесено інформацію про 124 кримінальні правопорушення: за ст. 212 (ухилення від сплати податків) – 34; за ст. 204 (незаконне виготовлення, зберігання та збут підакцизних товарів) – 25; за ст. 258-5 (фінансування тероризму) – 11; іншими статтями – 54.

У 2015 році було складено 577 протоколів про адміністративні порушення, по 50 з них ухвалені рішення про стягнення у дохід держави штрафів на суму понад 1 млн грн.. Упродовж 2016 року оформлено 270 протоколів з при-

воду адмінправопорушень. Відкрито 19 кримінальних справ (за ст. 258 Кримінального кодексу України – 13; за ст. 204 – 3; за іншими статтями – 3). Вилучено матеріальних цінностей, що незаконно переміщувалися в зону розмежування та прилеглою територією. загальною сумою понад 13 млн 986 тис. грн, зокрема, тютюнових виробів на 327 тис. 758 грн; лікєро-горілчаних виробів – на 240 тис. грн; спирту (25,6 т) – на 1 млн 538 тис. грн; паливно-мастильних матеріалів – на 80 тис. 500 грн; продуктів харчування (90 т 838 кг) – на 3 млн 226 тис. грн; інших товарів – на 8 млн 573 тис. грн.

Окрім того, розкрито 14 спроб переміщення готівки. Загальна сума вилучених коштів становила 1,9 млн грн, 19,7 млн руб., 1,1 млн дол. США, 10 тис. євро та понад 300 банківських карток.

На загал досвід новоствореної структури спецпідрозділу «Фантом» ДФС України виявився позитивним. У екстремальних умовах «гібридної війни» Російської Федерації проти України спільними зусиллями ГМУОЗ, СБУ, ДПС та МВС України поставлено дійовий бар'єр на шляху незаконних переміщень окремих громадян, товарів і транспортних засобів. Продемонструвавши свою дієздатність у правоохоронній сфері, спецпідрозділ «Фантом» став складовим елементом механізму протидії терористам і сепаратистам, перекриття каналів фінансово-матеріального сприяння режиму т. зв. «ДНР» та «ЛНР».

Поеднання зусиль ГМУОЗ, Мінсоцполітики, міжнародних інституцій та волонтерського руху дало змогу сформувати важелі впливу на соціо-гуманітарну ситуацію у східному регіоні України, ефективні інструменти вирішення складних проблем, що поглиблюються безперервними спробами ескалації збройного тиску на Україну з боку бойовиків та їх кремлівських патронів.

Водночас слід визначити необхідність подальшого вдосконалення законодавчого та нормативно-правового регулювання питань, що пов'язані з міграційними процесами, а також переміщенням вантажів у зоні проведення АТО.

Існує також нагальна потреба у вдосконаленні засобів протидії корупції та інших правопорушень у цій сфері, пошуку механізмів нівелювання відомих ризиків та нових викликів, що спрямовані на дестабілізацію воєнно-політичної та соціально-економічної ситуації у регіоні.

УДК: 355.54

Олександр НІКІТЮК,
Генадій СЛОБОДЯНИК,
Наталія КОПИЧКО (Київ)

ДІЯЛЬНІСТЬ ВОСЬМИХ КУРСІВ ПЕРЕПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРІВ МЕДИЧНОЇ СЛУЖБИ ЗАПАСУ (СІЧЕНЬ – ВЕРЕСЕНЬ 2015 РОКУ)

Анотація. В статті проведено аналіз процесу перепідготовки офіцерів медичної служби запасу, призваних за четвертою-шостою хвилями мобілізації, на Восьмих курсах перепідготовки офіцерів Української військово-медичної академії та визначено основні напрямки удосконалення системи підготовки офіцерів медичної служби запасу для покращення їх подальшого використання у разі мобілізаційної потреби.

Ключові слова: мобілізація, офіцери медичної служби запасу, перепідготовка.

У квітні 2014 року виконуючий обов'язки президента України Олександр Турчинов заявив, що Рада національної безпеки і оборони (РНБО) України розпочинає широкомасштабну антитерористичну операцію (АТО) із залученням Збройних Сил України для того, щоб зупинити розповсюдження тероризму, організованого російськими спецслужбами на Сході України. 13 квітня у Донецькій області почалась антитерористична операція з метою зупинити терористів та сепаратистів. 14 квітня 2014 року в.о. президента України був підписаний Указ про введення в дію рішення РНБО України від 13 квітня 2014 року “Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України”, а 6 травня 2014 року видано Указ Президента України №454/2014 “Про часткову мобілізацію” [11]. Законом України “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію” визначено, що мобілізація – це комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України та інших військових формувань на організацію і штати воєнного часу [8, с. 1]. З початку проведення АТО в державі проведено шість хвиль мобілізації. В статті проаналізовано процес перепідготовки офіцерів медичної служби запасу, призваних за четвертою-шостою хвилями мобілізації (з січня по

вересень 2015 року), на Восьмих курсах перепідготовки Української військово-медичної академії.

П'ятого березня 2015 року Верховна Рада України прийняла закон “Про чисельність Збройних Сил України”, яким затвердила чисельність Збройних Сил України у кількості, яка не перевищує 250 тисяч осіб, у тому числі 204 тисячі військовослужбовців. В законі зазначено, що в особливий період чисельність Збройних Сил України збільшується на кількість особового складу, призваного на військову службу на виконання Указів Президента України про мобілізацію, затверджених законами України [12, с. 1]. Слід відмітити, що четверта хвиля мобілізації, яка проводилася у січні-березні 2015 року, була найбільш чисельною, так як передбачала укомплектування новостворених частин особовим складом та заміну військовослужбовців, які були призвані у першу хвилю мобілізації та у березні-травні 2015 року планувалися на звільнення у зв'язку з демобілізацією. Під час проведення IV-VI хвиль мобілізації до лав ЗС України було призвано понад 500 лікарів та провізорів офіцерів-запасу, які після навчання на курсах перепідготовки та підвищення кваліфікації при Українській військово-медичній академії (УВМА) були направлені на офіцерські лікарські посади до військових частин та лікувальних закладів Збройних Сил України.

Контингент лікарів і провізорів призваних за мобілізацією на Восьмі курси перепідготовки суттєво відрізнявся за політичними поглядами, соціальними статками, відношенням до військової служби. Частина особового складу призваних за власним бажанням у 4 хвилі мобілізації складала 18 %, п'ятій – 12 %, шостій – 13,5 %. Слід відмітити, що під час 5-6 хвиль мобілізації, значно зріс відсоток лікарів, офіцерів запасу, які за рахунок ЗС України планували покращити своє матеріальне становище (адже вони отримували грошове забезпечення у ЗС України та середньомісячну заробітну плату за останнім місцем роботи) і вирішити різноманітні соціальні про-

блеми (отримати статус учасника бойових дій, мати відстрочку з оплати кредитів, збереження місця роботи у зв'язку зі скороченням та інше). Автори також відмічають відсутність у військових комісаріатах бази мобілізаційних ресурсів, що особливо відчувалося при проведенні четвертої хвилі мобілізації. Так військові комісаріати призивали осіб, які мають диплом лікаря, військове звання офіцера медичної служби запасу, однак давно не працюють за фахом, втратили практичні навички та не можуть бути допущені до роботи лікарем. Частина мобілізованих офіцерів-лікарів взагалі не проходили інтернатури та не мали сертифіката спеціаліста. У четверту хвилю мобілізації лікарів-стоматологів було призвано вдвічі більше від мобілізаційної потреби. У п'ятій та шостій хвилях завдяки зусиллям командування академії та департаменту охорони здоров'я МО України відбувся більш якісний відбір мобілізованих лікарів, офіцерів запасу. Однак, з призваних офіцерів медичної служби запасу у четверту-шосту хвилю мобілізації придатними за станом здоров'я було лише 25 % (кожен четвертий). Більше 70 % мали проблеми зі здоров'ям та як наслідок незадовільний рівень фізичної підготовки. Керівними документами військовим комісаріатам чітко були визначені дати, до яких мобілізовані лікарі мали прибути на навчальні збори для проходження перепідготовки. Однак, у четверту хвилю мобілізації військовими комісаріатами у визначений період (з 29 січня по 06 лютого 2015 року) було призвано лише 176 офіцерів медичної служби запасу, а це 48,75% від визначеної потреби. Терміни поставки мобілізованих було продовжено ще на тиждень до 10-го лютого, однак і ці терміни не були дотримані. Військові комісаріати поставку мобілізаційних ресурсів здійснювали протягом усього періоду, який було відведено на перепідготовку, що не дозволяло повністю виконати навчальні програми перепідготовки та підготувати теоретично грамотних і практично навчених військово-медичних фахівців.

На перепідготовку прибували хірурги, анестезіологи, терапевти, лікарі загальної практики, стоматологи, провізори та інші фахівці, які знають свою спеціальність, мають досвід роботи, однак лише 5–8 % з них проходили військову службу, саме тому військова складова мала лягти в основу проведення їх перепідготовки та формування у них навичок військових фахівців. Слід також відмітити, що 46 % випускників Восьмих курсів відразу ж були відправлені в зону АТО. За підрахунками авторів 94 % випускників курсів перепідготовки призваних у IV-VI хвилі мобілізації пройшла службу в зоні АТО.

Згідно навчального плану проведення табірної збори для перепідготовки офіцерів медичної служби запасу у четверту та п'яту хвилю мобілізації на загальновійськовій дисципліні та загальну тактику було відведено лише 9,6 % від загальної кількості навчальних годин. Зі збільшенням загальної кількості навчальних годин на перепідготовку призваних у шосту хвилю мобілізації офіцерів медичної служби з 208 до 288 збільшено кількість годин на загальновійськовій дисципліні та загальну тактику до 60 годин (майже 21 % від загальної кількості) для лікарів загальної практики та 48 годин для лікарів хірургів, анестезіологів та терапевтів (майже 17 % від загальної кількості). Так, збільшено кількість годин на загальну тактику, вогневу підготовку, військову топографію, введено інженерну підготовку та засоби зв'язку, а для лікарів загальної практики ще – ведення робочої карти командира. Однак, як показав досвід військових медиків (учасників АТО) та відгуки випускників курсів, часу відведеного на загальновійськовій дисципліні недостатньо, тому у подальшому є потреба у розширенні військової складової до 40–42 % від загального навчального часу.

Слід відмітити, що в той же час, коли офіцерів медичної служби запасу, які не займалися у цивільному житті медициною призивали за мобілізацією на лікарські посади, висококваліфіковані цивільні лікарі, які були мобілізовані за I-VI хвилями використовувалася не за призначенням на посадах стрільців, мінометників, гарматників, водіїв, в кращому випадку на посадах фельдшерів, санінструкторів та стрільців-санітарів. Це сталося внаслідок того, що в силу різних обставин ці громадяни, навчаючись у медичних вузах, не проходили навчання за програмою підготовки офіцерів медичної служби запасу та не мали медичної військово-облікової спеціальності.

Автори відмічають, що за роки незалежності України процес вивчення студентами медичних вишів військово-медичної підготовки та отримання військового звання лейтенанта медичної служби запасу зазнав значних змін та реформ. З 1992 по 1995 роки військово-медична підготовка в медичних вузах держави вивчалася факультативно, а чотири військових кафедр у Донецькому, Луганському, Тернопільському та Чернівецькому медичних інститутах у 1993 році було скорочено [1, арк. 80-81]. У 1996 році було введено обов'язкове вивчення студентами вищих медичних, стоматологічних та фармацевтичних навчальних закладів екстремальної та військової медицини та створення відповідних кафедр у всіх державних навчальних закладах [5], хоча юридично це було

затверджено лише у 1999 році внесенням поправки до статті 11 Закону України “Про загальний військовий обов’язок і військову службу” [6, с.654]. Військова підготовка введена в навчальні плани підготовки лікарів та фармацевтів медичних факультетів і вузів усіх форм власності як обов’язкова дисципліна. Однак, внесені у квітні 2006 року Верховною Радою України, зміни до Закону України “Про загальний військовий обов’язок і військову службу” [2, с.80], відміняли обов’язкове вивчення військової підготовки студентами медичних (фармацевтичних) вузів, а Постановою Кабінету Міністрів України “Про заходи щодо оптимізації мережі військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів” [7] до 30 жовтня 2010 року було скорочено 13 кафедр медицини катастроф та військової медицини, які здійснювали навчання за програмами підготовки офіцерів медичної служби запасу.

З 2006-2007 навчального року підготовка офіцерів медичної служби запасу здійснювалася тільки за плати фізичних та юридичних осіб на трьох кафедрах медицини катастроф та військової медицини у Запорізькому, Тернопільському державних медичних університетах, Харківському національному медичному університеті та в м. Києві – Українською військово-медичною академією для студентів Національного медичного університету імені О.О. Богомольця, Київського медичного університету Української асоціації народної медицини, Міжнародної академії екології та медицини. Щорічно визначались квоти для усіх навчальних закладів за спеціальностями та кількістю військово-медичних та військово-фармацевтичних спеціалістів запасу. Однак, таке скорочення кафедр призвело до того, що на навчання прийшла значна частина студентів, які спромогли оплатити навчання та не бажають пов’язувати своє життя з військовою медициною і службою в ЗС України та інших силових структурах держави, а отримання офіцерського військового звання згідно чинного законодавства звільняло їх від проходження строкової військової служби.

Збройний конфлікт на Сході України змусив переглянути погляди державного і військового керівництва на підготовку офіцерів медичної служби запасу. Постановою Кабінету Міністрів України від 25.03.2015 № 143 “Про оптимізацію мережі військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів” [9] та спільним наказом Міністерства оборони України, Міністерства охорони здоров’я України та Міністерства освіти і науки України від 29.09.2015 № 514/633/989 “Про утворення кафедр медицини катастроф та військової медицини вищих ме-

дичних навчальних закладів” [10] ще у 7 медичних вузах держави в кінці 2015 року було сформовано кафедри медицини катастроф та військової медицини.

10 жовтня 2016 року Верховна Рада України ухвалила внесення змін до статті 11 закону України “Про військовий обов’язок і військову службу”, що стосуються проходження студентами вищих медичних, фармацевтичних навчальних закладів військової підготовки за програмою підготовки офіцерів запасу медичної служби в обов’язковому порядку, однак Президент України Петро Порошенко 7 листопада 2016 року наклав вето на цей закон, посилячись на те, що реалізація закону спричинить великі витрати держбюджету. У 2017 році знадобиться додатково 140 млн грн, у 2018-му – близько 280 млн грн, у 2019 і наступних роках – 420 млн грн. Також Президент зазначив, що медвузи щорічно випускають понад 12 тис. медиків, а в Міноборони і Збройних Силах налічують близько трьох тисяч посад військових лікарів та провізорів. Тож реалізація закону призведе до того, що кількість офіцерів запасу медичної служби буде значно перевищувати потребу в комплектуванні [4].

Проаналізувавши зазначену проблему підготовки офіцерів медичної служби запасу автори пропонують:

По-перше. Військово-медичну підготовку у медичних вузах потрібно ввести у навчальні програми підготовки лікарів і провізорів як обов’язкову дисципліну. Для цього потрібно внести зміни до статті 11 Закону України “Про військовий обов’язок і військову службу” щодо обов’язкового проходження навчання за програмою підготовки офіцерів запасу студентами вищих медичних та фармацевтичних навчальних закладів. Досвід такого навчання маємо з 1944 року, коли в усіх медичних вузах на території України були створені військові кафедри та введено обов’язкове навчання всіх студентів [3, с.95].

По-друге. Після закінчення навчання за програмою підготовки офіцерів медичної служби запасу проводиться комплексний державний іспит та складання військової присяги, без проведення обов’язкового табірної збору. Це дозволить зекономити до 30 відсотків державних коштів, а випускникам присвоїти військові звання сержантів та видати довідку про проходження навчання за програмою підготовки офіцерів запасу. Такий досвід навчання був у 1945-1949 роках, коли в перші післявоєнні роки у держави не вистачало коштів, а студенти залучалися до післявоєнної відбудови країни [3, с.97].

Бажаючи пройти повноцінний табірний збір у вій-

ськових частинах і отримати офіцерські звання можуть це зробити за власний кошт, чи кошти фізичних або юридичних осіб. Особи, які до закінчення навчання в вузах заключають контракти на проходження служби у Збройних Силах України чи інших військових формуваннях держави проходять табірний збір у військових частинах за державний кошт. Враховуючи досвід проведення АТО, підготовка військово-медичних фахівців за такими програмами дозволить у випадку мобілізації призивати цих осіб на 30-45 денні курси перепідготовки, по закінченню яких їм будуть присвоєні офіцерські військові звання та направлено для проходження служби на лікарські військово-медичні посади.

А особи які мають такі довідки про проходження навчання, але не працювали лікарями, у разі мобілізації можуть використовуватися на посадах фельдшерів, або санітарних інструкторів без проходження навчальних курсів та присвоєння офіцерських звань.

По-третє. Обсяги державного замовлення на підготовку спеціалістів галузі знань “Охорона здоров’я” на 2015 та 2016 роки становлять 5175 осіб. Серед них 5090 осіб за спеціалізацією “Медицина”, 55 – “Стоматологія”, 20 – “Фармація”, 10 – “Медична та психологічна реабілітація” [13]. Для підготовки цих осіб за програмою підготовки офіцерів запасу за власними підрахунками авторів на сьогоднішній день потрібно 60 млн 548 тис гривень, якщо не враховувати табірний збір то сума складає близько 42 млн. 400 тисяч гривень, а це значно менше тих сум, які були озвучені Президентом України і які на думку авторів необхідно знайти в державі. Ще майже 7 тисяч щорічних випускників медичних вишів навчаються за кошти фізичних і юридичних осіб, які повністю оплачують навчання, у тому числі і військово-медичну підготовку, якщо вона буде введена в програму підготовки спеціалістів галузі знань “Охорона здоров’я”. По-четверте. Для якісного навчання студентів за програмами підготовки офіцерів медичної служби запасу необхідно укомплектувати кафедри медицини катастроф та військової медицини медичних вузів науково-педагогічними працівниками, які мають досвід участі в АТО. Висновок. Проаналізувавши діяльність роботи Восьмих курсів перепідготовки офіцерів медичної служби запасу Української військово-медичної академії та історію підготовки офіцерів запасу в незалежній Україні автори зробили висновок, про необхідність обов’язкового вивчення військово-медичних дисциплін усіма студентами медичних та фармацевтичних вузів України. Навчання за програмою підготовки офіцерів медичної служби запасу у медичних

вузах має стати складовою частиною програми підготовки медичних фахівців галузі знань “Охорона здоров’я”, однак без обов’язкового присвоєння офіцерського військового звання. Військові звання лейтенантів медичної служби запасу присвоювати лише тим, хто заключає контракт на проходження військової служби в Збройних Силах України, чи інших силових структурах держави після обов’язкового проходження навчального збору, або курсів перепідготовки.

Для забезпечення якісного проведення курсів перепідготовки офіцерів медичної служби запасу призваних за мобілізацією з урахуванням досвіду проведення занять з офіцерами четвертої, п’ятої і шостої хвилі мобілізації та досвідом виконання завдань офіцерами медичної служби в зоні проведення АТО доцільно доопрацювати програму перепідготовки офіцерів медичної служби запасу з питань загально-військових та військово-спеціальних дисциплін необхідних відповідно до завдань та призначення військово-медичних фахівців.

Джерела та література:

1. Директиви Міністра оборони України за 1992 рік. // Галузевий державний архів Міністерства оборони України (ГДА МО України, м. Київ) Фонд 3697. – Оп. 34747. – Спр. 28. – арк. 80-81.
2. Закон України “Про військовий обов’язок і військову службу” в редакції Закону №3597-IV від 04.04.2006 зі змінами // Звід Кодексів і Законів України. - К.: Українське агентство інформації та друку «Рада», 2007.- С.77-94.
3. Нікітюк О.В. Підготовка офіцерів медичної служби запасу на Україні у 1944–1950 рр. / О.В. Нікітюк // Воєнно-історичний вісник: збірн. наук. праць Національного університету оборони України. – К.: ЦП «Компринт», 2013. – Вип. 2 (8). – С. 94–99.
4. Петро Порошенко ветовав закон про військову підготовку студентів-медиків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakid.net/news/showNews.do?petro_poroshenko_vetuvav_zakon_pro_viyskovu_pidgotovku_studentivmedikiv
5. Про взаємодію медичних служб Збройних Сил та інших військових формувань із державною системою охорони здоров’я і про створення загальнодержавної системи екстремальної медицини / Постанова Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 1995 р. № 819 // Збірник постанов Уряду України. – 1995. – №11. – С. 54-59.
6. Про внесення змін до Закону України “Про загальний військовий обов’язок і військову службу” / Закон України від 18 червня 1999 р., № 766-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 33. – С. 650–672.
7. Про заходи щодо оптимізації мережі військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів / Постанова Кабінету Міністрів України від 26 липня 2006 року № 1025 // Офіційний вісник України. – К., 2006. – № 30. – С. 99–102.
8. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію / Закон України від 21 жовтня 1993 року № 3543-XII. – 31 с. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>
9. Про оптимізацію мережі військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів / Постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.2015 № 143 <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/143-2015>
10. Про утворення кафедр медицини катастроф та військової медицини вищих медичних навчальних закладів / Спільний наказ Міністерства оборони України, Міністерства охорони здоров’я України та Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2015 року

№ 514/633/989 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20150929_0633_.html
 11. Про часткову мобілізацію / Указ Президента України від 06 травня 2014 року № 454/2014 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/42/2014>
 12. Про чисельність Збройних Сил України / Закон України від 05 березня 2015 року № 235-VIII. – 1 с. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://medsprava.com.ua/regulations/8447/>
 13. У МОЗ затвердили обсяги держзамовлення на підготовку фахівців з охорони здоров'я на 2016 навчальний рік / Прес-служба МОЗ України 26.07.2016. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: : http://www.moz.gov.ua/ua/portal/pre_20160726_c.html

УДК 32:008(4УКР)

Оксана КОРНІЄНКО (Київ)

КАПЕЛАНСЬКА СЛУЖБА В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Анотація. У статті висвітлюються питання становлення інституту військового капеланства в українському війську, розглядаються правові засади, форми та методи співпраці церкви та держави у сфері духовної опіки над військовослужбовцями.

Ключові слова: Збройні Сили України, капелан, Рада у справах душпастирської опіки, військовослужбовці, релігійні потреби, конфесії.

Впровадження душпастирської опіки в Збройних Силах України мотивується потребами виховання військовослужбовців і задоволення релігійних запитів віруючих, виходячи з таких принципів, як:

- забезпечення конституційних прав громадянина на свободу совісті і віросповідання;
- добровільності участі військовослужбовців Збройних Сил України у заходах релігійної опіки;
- рівності усіх конфесій, віруючі яких проходять службу у Збройних Силах України, у можливостях задоволення релігійних потреб віруючих [1].

Україна має поліконфесійне суспільство, що відображається й у військовій сфері. За результатами досліджень, кількість військовослужбовців, які вважають себе віруючими, становить близько 23 % від усієї чисельності особового складу й дедалі зростає. При цьому 70,4 % військовослужбовців строкової служби від загальної кількості опитаних вважають себе православними, 11,8 % – греко-католиками, 6,9 % – мусульманами, 1,2 % – євангельськими християнами-баптистами, 3,4 % – віруючими інших конфесій [2].

Питання забезпечення релігійних потреб військовослужбовців аналізували такі науковці: В.Бондаренко, В.Єленський, С.Здіодорук, Ю.Кальниш, С.Лисенко; політики О.Боднар, В.Марущенко, фахівці Міністерства оборони України: В.Дібров, П.Костюк, Р.Коханчук, О.Мельник. Водночас остаточна неунормованість взаємодії релігійних організацій та військових інституцій в царині задоволення духовних потреб військовослужбовців обумовлює необхідність їх подальшого вивчення [3].

Військовий капелан – це священик або духо-

вний лідер релігійної громади (може бути пастором, служителем, равиним, імамом), який пов'язаний з певною конфесією або релігійною організацією, але надає духовну підтримку людям будь-якого віросповідання, не нав'язуючи іншим своїх релігійних поглядів [4].

Розглядаючи досвід запровадження військового капеланства у Збройних Силах України, Л. Владиченко виділяє два періоди співробітництва між Збройними Силами України та духовенством: від 1992 р. до 2008 р. та від 2008 р. і дотепер [5]. Наразі ми можемо говорити і про третій період – від весни 2014 року і до нині, коли ворожа агресія на території України обумовила не лише гостру необхідність душпастирської роботи в лавах ЗСУ, а й дала поштовх до переходу від її правового врегулювання до практичного застосування.

Власне у перший період організовувалася співпраця релігійних інституцій з армією, а вже після 2008 р. несистемна діяльність церков і релігійних організацій поступово набуває консолідованої міжконфесійної співпраці, налагодження партнерських відносин між армією та релігійними організаціями [6].

З проголошенням незалежності 24 серпня 1991 року, Верховна Рада України ухвалила рішення про взяття під свою юрисдикцію усіх розташованих на українських теренах військових формувань Збройних сил колишнього СРСР та про створення одного з ключових відомств – Міністерства оборони України. Це автоматично поставило перед українською державою проблему врегулювання стосунків між церквою та Збройними Силами та призвело до низки важливих кроків з унормування взаємовідносин у сфері військового капеланства. З 1996 року в різних православних конфесіях починають формуватися напрями діяльності щодо задоволення духовних потреб військовослужбовців, призначаються відповідальні за ці напрями особи, створюються відповідні структури [7].

Тому у відповідь на ініціативу Президента України Л. Кучми на початку 1995 р. від Національного інституту стратегічних досліджень було подано відповідні рекомендації Раді національної безпеки і оборони України [8]. Про відновлення інституту військового священ-

ства з метою духовного, морального, патріотичного виховання воїнства, необхідність відкриття храмів у військових навчальних закладах, посилення праці духовенства з виховання у військовослужбовців високої духовності, моральності, духу лицарства і патріотизму йшлося у Резолюції круглого столу “Духовне єднання українських Церков”, що відбувся у межах III Всесвітнього форуму українців у липні 1997 р. [9] Участь священнослужителів у виховному процесі та навчальній роботі передбачалася у Заяві про наміри співпраці Міністерства внутрішніх справ України та Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, підписаній у лютому 2000 р. [10].

Незважаючи на подекуди складні міжконфесійні взаємини, глави традиційних для України конфесій – УПЦ, УГКЦ, УПЦ КП, УАПЦ та РКЦ у 2000 році підписали статут Всеукраїнського міжконфесійного релігійного християнського військового братства, яке розробило та затвердило “Концептуальні засади душпастирської опіки віруючих військовослужбовців”. Крім цього, була організована підготовка “капеланського резерву” для Збройних Сил України, формувалось спільне поле порозуміння представників різних релігійних традицій, представлених у нашій державі. Навчання здійснювалось на протязі 2000-2005 років. Всього слухачами курсів були близько 200 священників та семінаристів, пастирів та активістів різних конфесій [11]. З 2004 року, згідно з рішенням Міністра оборони України, до складу українського миротворчого контингенту в Іраку, а з 2005 року і до підрозділів, що виконували миротворчі завдання на території колишньої Югославії, у структурі органів з гуманітарних питань була передбачена посада “офіцер з питань релігії”, яка комплектувалася представниками традиційних (для українського суспільства) церков [12].

Тим самим, чи не вперше до взаємодії з військовими підрозділами запрошувалися не лише Церква (церкви більшості), а практично всі скільки-небудь впливові релігійні інституції [13]. З того часу дедалі частіше почали відбуватися численні конференції, на яких приймалися звернення до органів державної влади та командування Збройних Сил України з пропозиціями про запровадження інституту військового священства. У країні почали вивчати передовий досвід співпраці духовенства з військом у цивілізованих країнах, напрацьовувати методики поліпшення цього напрямку роботи з військовослужбовцями ЗС України та особовим складом органів внутрішніх справ України [14]. У 2002 р. на базі Львівського інституту внутрішніх справ відбулася Всеукраїнська науково-те-

оретична конференція “Засади християнської етики та формування світоглядних основ працівників органів внутрішніх справ” [15]. Проте, аналіз матеріалів цих конференцій засвідчив, що зусилля Церкви спрямовувались, головним чином, не на задоволення релігійних потреб, а на їх формування, на релігійне виховання військовослужбовців.

Після 2004 року почалась активізація військово-церковного співробітництва. Продовженням співпраці стало видання Міністром оборони України директиви «Про впорядкування питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців Збройних Сил України» від 21 квітня 2006 року № Д-25. Цей документ став першим нормативно-правовим актом, покликаним унормувати діяльність військових капеланів в армії.

1 листопада 2008 року в структурі Департаменту гуманітарної політики Міністерства оборони України утворено сектор роботи з релігійними організаціями. Міністерство оборони України спільно з сімома конфесіями, послідовники яких служили у Збройних Силах України, 10 листопада 2008 року підписало «Меморандум про співпрацю у справах душпастирської опіки військовослужбовців Збройних Сил України». Важливе значення для врегулювання проблеми взаємодії між Збройними силами України та релігійними організаціями мало прийняття низки церковних, міжнародних та національних нормативно-правових актів щодо військового капеланства [16], у тому числі такі документи: “Положення про Раду у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України” від 17.03.2009 р. [17]; “Концепція душпастирської опіки у Збройних Силах України” від 22.04.2011 р. [18]; проект Закону України “Про внесення змін до деяких законів України” (щодо запровадження інституту священнослужителів (капеланів) у військових, правоохоронних органах) від 29.08.2013 р. [19]; Висновок Головного науково-експертного управління на проект Закону України “Про внесення змін до деяких законів України” (щодо запровадження інституту священнослужителів (капеланів) у військових, правоохоронних органах) від 04.10.2013 р. [20]; Висновок комітету з питань культури і духовності “Про проект Закону про внесення змін до деяких законів України (щодо запровадження інституту священнослужителів (капеланів) у військових, правоохоронних органах) від 23.10.2013 р. [21]; повторний законопроект № 1153 щодо введення інституту священнослужителів (капеланів) у воєнних і правоохоронних органах, а також у закладах Державної пенітенціарної служби Укра-

їни (грудень 2014 р.) [22]. Наказ Міністра оборони України від 27.01.2015 р. № 40 “Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України” та “Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України”, зареєстрованого відповідно до наказу Міністра оборони у Міністерстві юстиції України 14 лютого 2015 р. за № 161/26606 [23] фактично легітимізував капеланство у ЗС України.

На середину 2015 р. було досягнуто домовленості з Міноборони про створення груп оперативного реагування у складі капеланів та військових психологів для роботи у навчальних центрах ЗС України та у другому ешелоні оборони.

Кодекс військового священика (капелана) [24], прийнятий 5 червня 2013 р. на засіданні консультативно-дорадчого органу – Ради у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України, акцентує увагу на поліконфесійному середовищі країни, що зобов’язує військових священиків (капеланів) співпрацювати з капеланами різних релігійних конфесій, поважати релігійні переконання і традиції військовослужбовців, а також право на свободу світогляду невіруючих, намагатися забезпечити задоволення релігійних потреб (душпастирської опіки) віруючим інших конфесій, не допускати міжконфесійного розподілу і суперечок.

Система душпастирської опіки військовослужбовців Збройних Сил України складається з трьох рівнів [25].

1. Рада у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України.

2. Церковно-релігійні структури, які відповідають за душпастирську опіку над військовими.

3. Місцеві священнослужителі, уповноважені церквами (релігійними організаціями) відповідати за цей напрямок співробітництва з органами військового управління.

Рада у справах душпастирської опіки (далі – Рада) при Міністерстві оборони України як міжконфесійний консультативно-дорадчий орган з окресленим колом обов’язків і повноважень була утворена наказом Міністра оборони України № 115 від 17 березня 2009 року для налагодження подальшої співпраці з релігійними організаціями. Першим очолив Раду керівник Синодального відділу УПЦ по взаємодії зі Збройними Силами та іншими військовими формуваннями України (на той час) архієпископ Львівський і Галицький Августин. Далі її по черзі очолювали представники церков, що увійшли до Ради.

10 грудня 2014 року на посаду голови Ради у справах душпастирської опіки при Міністерстві

оборони України було обрано єпископа Володимира (Черпака) Української автокефальної православної Церкви. Особливістю засідання Ради стало прийняття до її складу нових членів – Всеукраїнського союзу церков християн віри євангельської – п’ятидесятників та Союзу вільних церков християн євангельської віри України. Відтепер до складу Ради входять 9 релігійних організацій.

До церковно-релігійних структур, що відповідають за душпастирську опіку над військовослужбовцями належать:

Синодальний відділ Української Православної Церкви по взаємодії зі Збройними Силами та іншими військовими формуваннями України. Керівник – Архієпископ Білоцерківський і Богуславський Августин (Маркевич);

Синодальне управління військового духовенства Української Православної Церкви Київського Патріархату. Голова – митрополит Іоан (Яременко);

Департамент Патріаршої Курії Української Греко-Католицької Церкви у справах душпастирства силових структур України. Керівник – єпископ Сокальсько-Жовківський Михайл Колтун;

офіс відповідального від Римо-католицької церкви за душпастирство над військовослужбовцями, Апостольський адміністратор Луцької дієцезії, Генеральний вікарій Києво-Житомирської дієцезії Станіслав Широкоградюк;

відповідальний за душпастирську опіку військовослужбовців від Української Автокефальної Православної Церкви єпископ Вишгородський і Подільський Володимир (Черпак);

офіс відповідального за співпрацю з Міністерством оборони України від Всеукраїнського союзу об’єднань євангельських християн-баптистів – Андрашко Михайло Михайлович;

відповідальний за взаємодію зі Збройними Силами України від Духовного управління мусульман України Гафурі Рустам Фаніс улі.

Питання введення душпастирських структур стало надзвичайно актуальним зараз, коли проливається кров наших громадян на Сході України. Наказом Міністерства Оборони України № 685 від 14.12.2016 р. «Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України» [26] було затверджено нове Положення, та визнано таким, що втратив чинність, наказ Міністерства оборони України від 27 січня 2015 року № 40 “Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України”, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 14 лютого 2015 року за № 161/26606.

«Положення про службу військового духовен-

ства (капеланства) у Збройних Силах України» [27] визначає основні завдання, порядок діяльності структурних підрозділів (посадових осіб) Міністерства оборони України, Збройних Сил України з питань організації діяльності служби військового духовенства (капеланської служби) та права і обов'язки військових священиків (капеланів). В ньому, зокрема, зазначені такі розділи з викладеними в них роз'ясненнями:

1. Загальні положення.

1.3. Військові священики (капелани) – фізичні особи, які мають духовну освіту, є священнослужителями зареєстрованої в Україні релігійної організації, пройшли відбір та прийняті на роботу на посади працівників у військових частинах, військових навчальних закладах, установах та організаціях Збройних Сил України для задоволення релігійних потреб особового складу.

1.5. Діяльність служби військового духовенства (капеланства) здійснюється виходячи з таких принципів:

- забезпечення конституційного права громадян на свободу світогляду і віросповідання;
- добровільність участі військовослужбовців у богослужіннях, релігійних обрядах та інших заходах;
- рівність представників всіх віросповідань, які проходять службу у Збройних Силах України, щодо задоволення їх релігійних потреб;
- невтручання військового командування у діяльність релігійних організацій;
- невтручання релігійних організацій у діяльність військового командування;
- повага, толерантне ставлення до віруючих та військових священиків (капеланів) усіх релігійних організацій;
- використання будівель та приміщень, які збудовані, відновлені чи пристосовані для здійснення культових потреб на території військових частин, установ та організацій, на основі рівності представників всіх релігійних організацій.

2. Структура та завдання служби військового духовенства (капеланської служби).

2.1. Службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України становлять:

- структурний підрозділ (посадові особи) Департаменту військової освіти, науки, соціальної та гуманітарної політики Міністерства оборони України;
- структурні підрозділи (посадові особи) Головного управління морально-психологічного забезпечення Збройних Сил України та органів військового управління Збройних Сил України;

- структурний підрозділ (посадові особи) Центру морально-психологічного забезпечення Збройних Сил України;

- військові священики (капелани) військових частин, військових навчальних закладів, установ та організацій Збройних Сил України (далі – військові частини).

3. Рада у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України, уповноважені від релігійних організацій щодо співробітництва зі Збройними Силами України.

3.1. РДПО є міжконфесійним консультативно-дорадчим органом, що діє при Міністерстві оборони України.

4. Військові священики (капелани).

4.2. Основними напрямками діяльності військового священика (капелана) є:

- задоволення релігійних потреб військовослужбовців та членів їх сімей;
- релігійно-освітня робота;
- душпастирська опіка військовослужбовців та членів їх сімей;
- соціально-добродійна діяльність.

4.3. Основними завданнями військового священика (капелана) є:

- організація та проведення молитов, богослужінь, благословень, урочистих і поминальних заходів та інших релігійних обрядів і культів, пов'язаних із задоволенням релігійних потреб військовослужбовців;
- виховання військовослужбовців на основі морального і духовного потенціалу релігійної та культурної спадщини українського народу;
- допомога військовослужбовцям у розвитку їх особистісних та колективних моральних якостей на основі братерства, мужності, хоробрості, відповідальності, поміркованості, стійкості, жертвовності, дисциплінованості, розсудливості;
- ознайомлення військовослужбовців з основами релігійного вчення;
- виховання у військовослужбовців толерантного ставлення до людей з іншим світоглядом та релігійними переконаннями;
- ознайомлення особового складу з історією національного, культурного та релігійного становлення української державності;
- налагодження партнерських відносин з представниками релігійних організацій, які діють у місцях дислокації військових частин;
- участь у реабілітації особового складу, який потребує психологічної допомоги;
- всебічна душпастирська опіка та турботливе ставлення до військовослужбовців та членів їх сімей.

4.4. Військовий священик (капелан) – громадянин України, який відповідає таким вимогам:

- є священнослужителем релігійної організації України;
- рекомендований керівником чи уповноваженим цієї релігійної організації для здійснення служіння серед особового складу Збройних Сил України;
- має духовну освіту;
- має не менше ніж три роки досвіду діяльності священнослужителем;
- володіє державною мовою.

5. Підготовка, призначення та звільнення військових священиків (капеланів).

5.1. Кожна релігійна організація самостійно здійснює загальну богословську підготовку кандидатів на посади військових священиків (капеланів).

5.2. Військові священики (капелани) проходять курс навчання за відповідною програмою, яка включає основи військової справи, військово-гуманітарну та військово-психологічну підготовку. Програму та строк підготовки військових священиків (капеланів) визначає Головне управління морально-психологічного забезпечення Збройних Сил України із залученням уповноважених від релігійних організацій.

5.4. Якщо у військовій частині утримується одна посада військового священика (капелана), командир військової частини з урахуванням конфесійної належності особового складу приймає рішення щодо визначення релігійної організації, яка пропонує кандидата на цю посаду.

6. Вирішення спірних питань міжконфесійних відносин та інформування щодо порушень вимог цього Положення.

6.1. При виникненні проблемних питань міжконфесійних відносин між військовими священиками (капеланами) різних релігійних органі-

зацій вирішення таких питань має відбуватися шляхом консенсусу із залученням третьої сторони (за згодою).

6.2. При виникненні проблемних питань міжконфесійних відносин між військовим священиком (капеланом) однієї релігійної організації та військовослужбовцем або групою військовослужбовців Збройних Сил України, які сповідують інше релігійне (конфесійне) вчення, командир військової частини в порядку підпорядкованості інформує про конфлікт структурний підрозділ (посадових осіб) органу військового управління з питань СВД(К).

Станом на середину 2016 року маємо дані діяльного перебування священиків в зоні бойових дій (Табл. 1) [28]:

Ці цифри корелюються не лише із кількісним представленням церковної ідентичності серед українців, але й із бажанням та готовністю певної церкви та її священиків і пастирів діяти на захист України [29]. Так, принаймні станом на 2016 рік, належність до УПЦ МП заявляють 15 % віруючих, а належність до УПЦ КП – 25%. А капеланів від УПЦ МП перебувало в зоні бойових дій лише 8, а від УПЦ КП – 295. І на це є суб'єктивні та дійсні причини. До суб'єктивних можна віднести те, що УПЦ МП, як суб'єкт релігійної політики, представляє в своїй офіційній позиції швидше інтерес промосковського «русского мира», аніж незалежної від Російської федерації України. Натомість УПЦ КП чітко себе ідентифікує саме як Українська за земною місією церква, тож і відчуває відповідальність за мобілізацію українців на захист Батьківщини. До дійсних можна зарахувати той спротив, який виник би в лавах захисників України, якби вони на лінії вогню почули проповідь «мирного» з «братами» (офіційна риторика УПЦ

Табл. 1.

Церква	Священики-капелани	Священики-волонтери	Активісти від церков
УПЦ КП	295	14	
УПЦ МП	8	28	
УАПЦ	5	27	
УГКЦ	122	30	9
РКЦ	4	7	
ВСО ЄХБ	12	1	18
ВСЦ ХБЄ-П	23	8	28
Інші християни (в т.ч. з неідентифікованою релігійною ідентичністю)	52	35	85
Всього	521	150	140

МП), що захоплюють зі зброєю в руках Українські міста, чи оповіді про “громадянський конфлікт”, коли щодня зустрічаються в бою з російськими військовими чи бойовиками, озброєними та вишколеними Росією.

Основні зусилля у своїй діяльності у ЗС України релігійні організації спрямовують на: проведення священнослужителями духовних бесід із військовослужбовцями, використання проповіді для моральної підтримки віруючих воїнів; висвітлення історичної ролі релігії в розвитку культури, мистецтва й моралі, збереження національних традицій при організації і проведенні виховної роботи; ознайомлення воїнів з основними пам'ятками духовної спадщини України; участь у проведенні урочистих військових ритуалів з включенням елементів культових обрядів; проведення релігійних обрядів, віддаючи останні пошани, освячуючи пам'ятники, меморіали загиблим воїнам.

У релігійній роботі з військовослужбовцями велике значення мають сповіді та індивідуальні бесіди духовної особи. Вони не тільки контролюють психічний стан кожного бійця, але й націлюють його на подальше виконання бойових завдань без страху і сумніву. Великий психологічний і виховний потенціал мають також і колективні богослужіння.

Слід зазначити, що представники церков беруть активну участь у душпастирському служінні з військовослужбовцями, які виконують свої обов'язки у зоні АТО. При цьому наражаючись на небезпеку, священники проводять служіння на передовому краї, блокпостах, освячують військову техніку, дають благословення воїнам перед виконанням бойових завдань, відспівують загиблих, духовно підтримують поранених. У місцях постійної дислокації військових частин ведуть постійно роботу з сім'ями військовослужбовців.

Уповноважені за душпастирську опіку військовослужбовців від різних конфесій погоджують свою співпрацю через Раду у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України, а військові священнослужителі координують свою діяльність з командуванням військових частин (підрозділів).

Військово-релігійне співробітництво здійснюється за напрямками:

- задоволення релігійних потреб військовослужбовців Збройних Сил України та членів їхніх сімей;
- духовне, культурне, моральне та патріотичне виховання;
- турбота про збереження моральності у військових колективах, профілактика правопорушень;

- збереження, відродження і розвиток історичної та культурної спадщини;
- соціальна діяльність церков (релігійних організацій), підтримка інституту сім'ї;
- діалог з Міністерством оборони України та органами військового управління з питань, значущих для церков (релігійних організацій) і суспільства загалом;
- участь у миротворчих операціях в складі національних контингентів.

Подальша активізація військово-релігійних відносин шляхом найбільш широкого використання у межах чинного законодавства потенціалу українських церков та релігійних організацій без сумніву сприятиме духовному, патріотичному та військовому вихованню особового складу Збройних Сил України [30].

На сьогодні, окрім роботи над офіційним просуванням законопроектів про службу військових священників, наявний і інший напрям розвитку душпастирської опіки в Україні [31]. Це – волонтерське добровільне служіння, яке продовжують проводити представники різних церков, об'єднаних спільною метою допомогти, нагодувати та захистити тих, хто цього потребує. За підтримки євангельських церков “Нове покоління” (Київ), церкви “Спасіння” (Бровари), церкви “Виноградник” (Київ), церкви “Скинія” (Київ), “Слово життя” (Біла Церква) і за ініціатииви керівника “Медичного Автомайдану” Олега Хоменко та капелана церкви “Скинія” Ігоря Шторма з липня 2014 р. існує Перший батальйон військових капеланів (командир І. Шторм), який отримав офіційну реєстрацію як суспільна організація [32].

Оскільки на той час в Українській армії статус капеланів юридично ще не був визначений, то протестантські пастори-капелани перебували там як парамедики, пройшовши відповідну підготовку за стандартами НАТО. У зоні АТО перебуває понад 40 військових капеланів ГО «Першого українського батальйону військових капеланів», який хоч і за статутом міжконфесійний, проте превалюють там все ж таки представники протестантизму [33].

Основна мета батальйону – “підтримка української армії та євангельських церков, що знаходяться як у районах, що контролюються бойовиками, так й в звільнених містах і селищах, духовна, психологічна, гуманітарна підтримка українських солдат і цивільного населення” [34]. Батальйон військових капеланів здійснює регулярні виїзди до зони АТО для надання допомоги і доставки необхідних вантажів. У зоні бойових дій на сході країни священники проводять богослужіння, супроводжують поранених до лікарень, моляться з родичами, опіку-

ються душами солдат, переселенців, мирних мешканців, що опинилися у важкому становищі, доставляють у зону АТО продукти, одяг, молитвослови тощо. Активно працює інший батальйон військових капеланів, що створений п'ятидесятниками. Але у зв'язку з певними вимогами релігійного характеру зазначені вище батальйони не співпрацюють [35].

Через стихійний волонтерський рух людей, що займаються капеланською діяльністю у зоні бойових дій на сході України, через небезпеку втратити саму сутність капеланського служіння, з метою навчання розумінню завдань і методів служіння капеланів у сучасному суспільстві, а також з метою формування кадрового резерву для трудовлаштування у майбутній капеланській службі України Всеукраїнська громадська організація “Українське капеланство”, історія якої почалася 2011 р., ініціювала відкриття шкіл з навчання капеланському служінню [36] [37].

Визначено такі сфери роботи капеланів: силові структури (МВС, ЗС України, Національна гвардія, Прикордонна служба тощо), лікувальні установи (шпитали, лікарні, хоспіси, відомчі санаторії); пенітенціарні установи держави [в'язниці, табори, СІЗО, пенітенціарні служби на місцях (робота з УДЗ)]; громадські, державні і бізнес-структури, таможня, МНС, органи виконавчої влади, спортивні команди, транспортні вузли (вокзали, аеропорти, морські порти), великі супермаркети, навчальні заклади та ін.

З огляду на формування в Україні інституту військового капеланства та поступового його практичного запровадження в дію важливим є представництво душпастирства на міжнародній арені. Так, українські військові капелани від УГКЦ узяли участь у щорічній Міжнародній конференції головних військових капеланів країн НАТО, що пройшла на початку лютого 2015 р. в Амстердамі, де спільноту військових капеланів обговорювалися нові виклики, що постають перед сучасним військовим душпастирством [38].

Характерною особливістю сучасної релігійної ситуації в Україні є процеси поширення впливу релігії в багатьох сферах суспільства, зокрема у Збройних Силах. Співпраця українського війська та церков (релігійних організацій) удосконалюється як у кількісному, так і якісному вимірах та виступає важливим фактором духовної підтримки військовослужбовців Збройних Сил України.

Релігійні організації у нашій державі діють відповідно “Закону України про свободу совісті та релігійні організації” від 23.04.1991 р. (ще до отримання незалежності у 1991 році) та релі-

гійного статуту. У відповідності з даним законом: “Релігійними організаціями в Україні є релігійні громади, їх управління і центри (з головами конфесій), монастирі, релігійні братства та ордени, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій. Релігійні об'єднання можуть представлятися своїми центрами (управліннями) як в Україні так і поза Україною”.

Проблематичність запровадження інституту військових священнослужителів (капеланів) обумовлена кількома чинниками, перш за все необхідністю змін у законодавстві України. З іншого боку, треба досягти консенсусу з конкретних питань душпастирської опіки між великою кількістю конфесій, церков, деномінацій, напрямків у віросповіданнях, що функціонують у сучасній Україні. Адже й досі викликає особливу стурбованість неврегульованість взаємин між церквами і релігійними організаціями та між ними і державою.

Цілком зрозуміло, що врегулювання становлення інституту капеланства в Збройних Силах України все ще буде не раз доопрацьовуватися, перевірятися юристами, відповідними органами, будуть зміни і доповнення, але при цьому маємо надію, що перші важливі кроки до офіційного впровадження душпастирських структур в силові відомства України зроблено.

Джерела та література:

1. Питання душпастирської опіки військовослужбовців Збройних Сил України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ohvv.org.ua/index.php/en/news/183-pitannya-dushpastirskoji-opiki-vijskovosluzhbovtiv-zbrojnikh-sil-ukrajini>. – Назва з екрана.
2. Здіорук С.І. Суспільно-релігійні відносини: виклики України ХХІ століття: монографія / С.І. Здіорук. – К.: Знання України, 2005. – 552 с.
3. Решетніков Ю. Вітчизняний та зарубіжний досвід забезпечення релігійних потреб військовослужбовців. // Державне управління та місцеве самоврядування. – № 1(16). – 2013. – С. 212.
4. Бути поруч. Основи військового капеланства для військових і волонтерів. Тетяна Калениченко, Руслан Коханчук. - 2016. С.5-6
5. Владиченко Л. Досвід упровадження військового священства (капеланства) у Збройних силах України [Електронний ресурс] / Л. Владиченко // Схід. – 2014. – № 1. – С. 180–185. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Skhid_2014_1_34.pdf. – Назва з екрана.
6. Непіпенко Л. П. Військові священники (капелани) у сучасній Україні. Честь і закон. – 2015. – №2 (53). – С. 72–77.
7. Подобед П.К. Взаємодія українських православних церков із державою у сфері духовної опіки над військовослужбовцями Збройних Сил України // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін: зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 6. – С. 69-74.
8. Сьомін, С. Церква і армія: партнерство чи поглинання? [Текст] / С. Сьомін // Національна безпека і оборона. – 2000. – № 10. – С. 104.
9. Церква і суспільство в Україні: проблеми взаємовідносин [Текст] // Національна безпека і оборона. – 2000. – № 10. – С. 55.
10. Єленський, В. Духовний супровід у Збройних силах України: дискусії і перспективи [Текст] / В. Єленський // Людина і світ. – 2001. – № 11-12. – С. 6.
11. Співпраця з представниками церков як важливий фактор духовної

підтримки військовослужбовців Збройних Сил України. Методичні матеріали з воєнно-ідеологічної підготовки особового складу Збройних Сил України на 2015 навчальний рік. С. 124–132. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mil.univ.kiev.ua/files/67_1074163600.doc

12. Співпраця з представниками церков як важливий фактор духовної підтримки військовослужбовців Збройних Сил України. Методичні матеріали з воєнно-ідеологічної підготовки особового складу Збройних Сил України на 2015 навчальний рік. С. 124–132. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mil.univ.kiev.ua/files/67_1074163600.doc

13. Непіпенко Л. П. Військові священники (капелани) у сучасній Україні. Честь і закон. – 2015. – №2 (53). – С.73.

14. Гончаренко Г. Православ'я і правопорядок / Г. Гончаренко // Міліція України. – 2002. – № 5. – С. 18, 19.

15. Петрушко, Ю. Пастир іде до курсантів / Ю. Петрушко // Міліція України. – 2002. – № 5. – С. 18.

16. Військове капеланство. Нормативно-правові акти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://irs.ucu.edu.ua/resursy/vijskovekapelanstvo/>. – Назва з екрана.

17. Положення про Раду у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України [Електронний ресурс] (затв. наказом Міністра оборони України 17.03.2009 р. № 115). – Режим доступу : <http://document.ua/polozhenija-pro-radu-u-spravahdushpastirskoyi-opiki-pri-min-doc50635.html>. – Назва з екрана.

18. Концепція душпастирської опіки у Збройних Силах України [Електронний ресурс] (затв. наказом Міністра оборони України 22.04.2011 р. № 220). – Режим доступу : http://www.mil.gov.ua/index.php?part=council_pastoral_care&sub=conspersia. – Назва з екрана.

19. Закон України “Про внесення змін до деяких законів України” (щодо запровадження інституту священнослужителів (капеланів) у військових, правоохоронних органах) [Електронний ресурс]: проект, внесений народним депутатом України Ю. Р. Мірошніченком до Верховної Ради України 29.08.2013 р. (№ 37). – Режим доступу: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1269%3A1&catid=41%3Apl&Itemid=68&lang=uk. – Назва з екрана.

20. Висновок Головного науково-експертного управління на проект Закону України “Про внесення змін до деяких законів України” (щодо запровадження інституту священнослужителів (капеланів) у військових, правоохоронних органах) 04.10.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1269%3A1&catid=41%3Apl&Itemid=68&lang=uk. – Назва з екрана.

21. Висновок Комітету з питань культури і духовності “Про проект Закону про внесення змін до деяких законів України (щодо запровадження інституту священнослужителів (капеланів) у військових, правоохоронних органах) (реєстр. № 3143 від 29.08.2013 року)” 23.10.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1269%3A1&catid=41%3Apl&Itemid=68&lang=uk. – Назва з екрана.

22. В Раду внесені законопроекти о капелланстве в армии и пенитенциарной системе [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=14861&catid=34:ua&Itemid=61&lang=ru. –Назва з екрана.

23. Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України [Електронний ресурс]: наказ Міністра оборони України 27.01.2015 р. № 40. “Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України”. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0161-15>. – Назва з екрана.

24. Кодекс військового священника (капелана). Додаток до Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України (пункт 2.8 розділу II). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0161-15>

25. Співпраця з представниками церков як важливий фактор духовної підтримки військовослужбовців Збройних Сил України. Методичні матеріали з воєнно-ідеологічної підготовки особового складу Збройних Сил України на 2015 навчальний рік. С. 124–132. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mil.univ.kiev.ua/files/67_1074163600.doc

26. Наказ Міністерства оборони України від 14 грудня 2016 року № 685

“Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України”, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 5 січня 2017 року за № 10/29878.

27. Наказ Міністерства оборони України від 14 грудня 2016 року № 685 “Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України”, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 5 січня 2017 року за № 10/29878. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0010-17>

28. Бути поруч. Основи військового капеланства для військових і волонтерів. Тетяна Калениченко, Руслан Коханчук, – 2016. С. 24.

29. Горкуша Оксана, Филипович Людмила. Геополітичний українсько-російський конфлікт: реакція українських церков. Українське релігієзнавство / Бюлетень Української Асоціації релігієзнавців і Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України. – № 79. – 2016. – С.14.

30. Співпраця з представниками церков як важливий фактор духовної підтримки військовослужбовців Збройних Сил України. Методичні матеріали з воєнно-ідеологічної підготовки особового складу Збройних Сил України на 2015 навчальний рік. С. 124–132. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mil.univ.kiev.ua/files/67_1074163600.doc

31. Капелланство – уникальное Божье движение в Украине. О создании Капелланской Службы Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slideshare.net/ptsarevsky/ss-42805848>. – Назва з екрана.

32. Каждый капеллан принял добровольное решение умереть. Игорь Штурм о первом батальоне военных капелланов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ru/index/expert_thought/interview/58613/. – Назва з екрана.

33. Филипчук С. В. Досвід капеанства в умовах АТО. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичне релігієзнавство». Випуск 12. – Острог, 2015. – С. 166.

34. В Украине появился первый батальон военных капелланов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ngnews.org/v-ukraiperouavilsya-pervyy-batalon-voennyih-kapellanov/>. – Назва з екрана.

35. Непіпенко Л. П. Військові священники (капелани) у сучасній Україні. Честь і закон. – 2015. – №2 (53). – С. 75.

36. Украинская школа капелланов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://chaplaincy.org.ua/training>. – Назва з екрана.

37. Всеукраїнська громадська організація “Українське капеланство”. Історія, керівництво та документи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://chaplaincy.org.ua/about-us>. – Назва з екрана.

38. Військові капелани з України взяли участь у Міжнародній конференції в Амстердамі [Електронний ресурс]. –Режим доступу: http://zik.ua/ua/news/2015/02/06/viyskovi_kapelany_z_ukrainy_vzyaly_uchast_u_mizhnarodniy_konferentsii_v_amsterdami_562395. – Назва з екрана.

УДК 94(477.6):94(470+571)+327(477)

Павло ГАЙ-НИЖНИК (Київ)

ВІЙНА НА СХОДІ УКРАЇНИ: ПОЧАТОК (ЧИ ВІДБУЛОСЯ ВТОРГНЕННЯ РОСІЙСЬКИХ ЗБРОЙНИХ СИЛ І ВІЙСЬК СПЕЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ У ДОНБАСІ?)

Анотація. *Висвітлюється початковий етап війни на сході України. Викривається факт безпосередньої агресії Російської Федерації проти України на Донбасі. Доводиться й аналізується участь регулярних збройних сил Російської Федерації та російських військ спеціального призначення у військових діях проти України на Східному фронті Російсько-української війни.*

Ключові слова: *російсько-українська війна, російська окупація, війна в Донбасі*

Чи веде Російська Федерація війну проти України на Донбасі, власне, силами не лише своїх найманців та донбаських колаборантів, а й регулярними військами та загонами спеціального призначення? Кремлівські офіційні кола та путінська пропаганда зухвало і наполегливо заперечують факт присутності російських військ на сході України. Утім, факти цілковитого спростовують такі твердження й впевнено доводять протилежне.

Уже в березні, після перших кадрових оновлень в СБУ, за словами голови спецслужби В. Наливайченка, оголилися збройні агентурні мережі, в першу чергу, Луганська¹. «Тоді нас це ще дивувало. Проросійська сепаратистська організація начебто на поверхні. Є у них і ідеологи, і технічне забезпечення, але за ними – велика операція із затримання – ще в березні, до всіх подій. Вилучено сотні одиниць зброї. Ми затримуємо і не можемо до кінця оцінити, що це означає. Але тоді вже з'явилися на поверхні офіцери ГРУ, ФСБ, які за ними стояли, пішли вже не вуличні демонстрації, а реальні силові акції із захоплення, відразу почалися бойові дії на знищення спецгрупами диверсантів, в тому числі і заступників голови СБУ. Тоді стала зрозуміла вся картина», – згадував він [6]. Тим часом на початку квітня 2014 р. озброєні проросійські підрозділи почали захоплювати адміністративні будівлі на сході України та оголосили про створення так званих Донецької й Луган-

ської Народних Республік. У відповідь українська влада оголосила антитерористичну операцію (АТО).

Екстремістські акції у південно-східних регіонах України ініціювалися та управлялися мережею координаторів ГРУ Генштабу Збройних сил РФ. Колишній перший заступник начальника Генштабу ЗСУ, адмірал І. Кабаненко вже 12 квітня 2014 р. впевнено заявив: «Вторгнення військ РФ на Сході відбулося. У Слов'янську та Червоному Лимані діють не сепаратисти, а військові розвідувально-диверсійні підрозділи. Почерк чіткий. Вони «допомагають» сепаратистам в розхитуванні ситуації. Чи потрібно задавати риторичне запитання – а чи буде це продовжуватися та поширюватися?» [11]. Того ж дня військовий аналітик, співорганізатор спільноти «Інформаційний спротив» Д. Тимчук повідомив, що «ідентифіковано співробітників російського ГРУ, які здійснювали сценарій захоплення органів влади та блокування українських військових частин у Криму у березні 2014 року. Раніше групи цих співробітників ГРУ були вивезені з Криму у Ростов-на-Дону». При цьому Д. Тимчук цілком слушно додавав, що їхньою метою було захоплення якомога більшої кількості будівель місцевих органів влади і силових структур до 17 квітня, тобто до зустрічі у Женеві представників України, ЄС, США та Росії з врегулювання «кризи» в Україні. «За планом російської сторони, – наголошував він, – це дасть можливість Росії заявляти про відсутність контролю за ситуацією в Україні з боку української влади, а також про її нелегітимність в очах значної частини населення» [10]. 13 квітня 2014 р. РНБО України, очолювана на той час в. о. президента України О. Турчиновим, ухвалила рішення про початок антитерористичної операції (АТО). Ситуація на сході швидко переросла в насильницький конфлікт, 15 квітня 2014 р. уряд України оголосив початок «Антитерористичної операції» і перекинув збройні сили в Донецьк і Луганськ. До кінця квітня тимчасово виконуючий обов'язки президента Укра-

¹ На кінець червня 2014 р. у Головному слідчому управлінні СБУ знаходилося 90 кримінальних проваджень стосовно 85 осіб (13 з них були громадянами РФ), регіональні органи СБУ вели тоді 263 кримінальних провадження з сепаратизму.

їни оголосив, що уряд України більше не контролює Донецьк і Луганськ повною мірою. В. о. президента О. Турчинов заявив, що країна знаходиться «в режимі повної бойової готовності» і видав указ про відновлення військової служби за призовом. Тим часом 2 травня над містом Слов'янськ на сході країни антиурядові озброєні угруповання збили два українських військових гвинтокрили.

Справжня картина, причини і спонсорство антиукраїнського терористичного путчу й прихованого іноземного (російського) вторгнення яскраво виявилася після проведених 11 травня 2014 р. т. зв. «референдумів» під дулами автоматів, які були визнані недійсними урядом України. Тоді представники фейкових «Донецької і Луганської народних республік» зробили заяви, що проголошують «незалежність» від України. Крім цього «ДНР» і «ЛНР» опублікували звернення з проханням бути прийнятими до складу Російської Федерації. Відтоді проросійські колабораціоністсько-терористичні анклавні «ДНР» і «ЛНР» залишаються невизнаними майже усіма державами світу, включно з Російською Федерацією [2].

А тим часом російські бойовики і спецпідрозділи активізували свою діяльність проти Збройних сил України, які зазнавали не лише втрат у живій силі, але значних втрат у техніці. Так, наприклад, в кінці травня відбувалися запеклі бої за Донецький міжнародний аеропорт, а 14 червня в Луганську був збитий український військово-транспортний літак Іл-76, загинули 9 членів екіпажу і 40 українських десантників. Того дня у Луганськ прямували три літаки: один вдало сів, другий – збили бойовики, третій відразу після теракту повернувся. Тоді аеродроми Краматорська, Луганська, Донецька вже перебували під контролем українських військових, але були в оточенні бойовиків. Контроль над цими трьома летовищами потрібно було утримувати, аби тим самим не дозволити військовій авіації Російської Федерації приземлятися на території України. Проте виникли проблеми з доставкою боєприпасів, їжі, води, евакуацією поранених тощо, а трагедія сталася через недостатні заходи безпеки, відсутність досвіду, поспіх та нехтування правилами польотів за умов військових дій².

У середині липня Російська Федерація звинуватила Збройні сили України в артилерійському обстрілі міста Донецьк. Зі свого боку Укра-

їна заявила, що снаряди, якими протягом декількох днів в липні і серпні 2014 р були обстріляні українські військові позиції, були запущені з позицій на території Російської Федерації, а Військово-повітряні сили Росії 16 липня 2014 р збили український військовий гвинтокрил. Вже наступного дня, 17 липня 2014 р., над територією східної України було збито пасажирський літак авіакомпанії «Malaysian Airlines», що виконував рейс МН17 на маршруті з Амстердама в Куала-Лумпур. Загинули 298 пасажирів і членів екіпажу літака. Крім того, як свідчив екс-начальник Генштабу ЗСУ ген.-полк. В. Замана ще до збиття росіянами ракетою із ЗРК «Бук-М1» (такої модифікації не було у ЗСУ) малайзійського «Boeing 777» українці вивезли з Донбасу усю військову техніку Протиповітряної оборони (ППО), яка так і не потрапила до рук росіян [9]. Не змогли колаборанти і російські бойовики захопити тоді й найбільший склад зброї в Україні в Артемівську Донецької обл., який знаходився у соляних шахтах. Тим не менш втрати у техніці та озброєнні були істотними. Лише у період з 21 липня по 5 серпня 2014 р. до бойовиків у перебігу збройних зіткнень із українськими військовими потрапила наступна військова техніка та озброєння: Т-64 – 22 одиниці, БМП – 26 од., БТР – 17 од., РСЗВ БМ-21 «Град» – 12 од., САУ 2С9 «Нона» – 4 од., САУ 2С1 «Гвоздика» – 4 од., Д-30 – 5 од., мінометів 82 мм – 10 од., ЗУ-23-2 – 13 од., АТ – 75 одиниць [3; 4].

Були й стратегічні помилки. Зокрема таким прорахунком було зосередження військ на майже двомісячній кільцевій облозі районного центра Слов'янськ, тоді як головні сили все ж слід було кинути на оволодіння Луганськом і Донецьком. Донецьк – надважливий стратегічний пункт-мільйонник, що на той час ще не був достатньо укріплений ворогом. Луганськ – не менш важливий обласний центр, який до того ж знаходиться у близько 50 км від російського кордону, що дало б можливість вчасно перекрити постачання з Росії зброї, боєприпасів, грошей, живої сили супротивника тощо. Більше того, російському угрупованню І. Гірка-«Стрелкова», який утримував Слов'янськ, дали чомусь змогу здійснити оперативно-стратегічний відхід з міста у Донецьк. Так було втрачено час і можливості, які б змінили розстановку сил на сході України й, цілком можливо, не призвели б до наступних невдач Збройних сил України внаслід-

док очевидних прорахунків (некомпетентності, нехлюйства, саботажу, ланцюга зрад) у вищих колах СБУ, Генерального штабу ЗСУ та штабу АТО.

На початку серпня 2014 р. Україна вже близько двох місяців проводила активну фазу антитерористичної операції з силового звільнення територій Донецької та Луганської областей, що контролювалися підтриманими Росією незаконними збройними формуваннями та загонами колаборантів. За цей період під контролем сил АТО опинилося близько 60% територій двох областей. Донецьк і Луганськ були заблоковані з півночі, заходу та півдня³. На той час українським військам вдалося звільнити західний Донбас, південь і північ Донецької, а також північну частину Луганської областей. Блокпости ЗСУ впритул наблизилися до Донецька і Луганська. Стояло завдання – повністю замкнути коло по східному кордону України, оточивши колаборантів-сепаратистів і відрізати їх від допомоги з Росії. Лише зі східного напрямку, перш за все, – з території Російської Федерації, бойовики могли отримувати озброєння та підкріплення.

З метою остаточного звільнення територій, зайнятих бойовиками, замисел керівництва АТО у серпні передбачав: 1. Відновлення контролю над державним кордоном з Російською Федерацією, щоб припинити постачання зброї, боєприпасів та матеріально-технічних засобів і живої сили для бойовиків з території РФ; 2. Розділення території, яка контролювалася бойовиками, на декілька частин; 3. Оточення найбільших угруповань бойовиків і створення умов для подальшого їх роззброєння, а у разі опору – знищення.

Задля реалізації цього задуму було стратегічно важливо не допустити обстрілів території РФ з боку України та випадкового перетину підрозділами сил АТО українсько-російського кордону, щоб не дати Російській Федерації формального приводу для початку повномасштабної агресії проти України [1, с. 1].

На середину серпня 2014 р. у антитерористичній операції було задіяно близько 40 тисяч особового складу, з них: Збройні сили України – понад 32 тис. осіб, 5,5 тисяч одиниць важкого озброєння та військової техніки; Національна гвардія – до 3 тис. осіб; Державна прикордонна служба – до 3 тис. осіб; Служба безпеки України – до 2 тис. осіб. Кількість цих сил і засобів оцінювалась як достатня для виконання ви-

значених завдань. Співвідношення сил АТО до бойовиків було приблизно 1 до 1. Добровольчі підрозділи (загони) на той час налічували до 4 тисяч осіб. Вони не підпорядковувалися штабу АТО і не входили до складу сил і засобів, хоча й координували свої дії із регулярними силами. Протягом всього періоду проведення АТО Російська Федерація постійно підтримувала дії бойовиків. Спочатку – через постачання озброєння, живої сили (навчених, екіпованих та тренуваних найманців) та засилання розвідувально-диверсійних груп ГРУ, згодом – шляхом проведення артилерійських обстрілів підрозділів ЗСУ зі своєї території.

У цьому контексті варто згадати й про те, що у грудні 2014 р. А. Яценюк говорив в інтерв'ю німецькому часопису «Der Spiegel», що у керівництві країни вірили у те, що Росія не вдереться до материкової України й не допомагатиме відкрито колаборантам. «Спочатку всі думали, що після анексії Криму хижак вгамується. Але він продовжував, підтримуючи так званих сепаратистів на Східній Україні. Коли ми почали антитерористичну операцію, Путін послав регулярні війська. Умиротворення ніколи не працювало для Путіна і ніколи не спрацює» – заявив А. Яценюк [15].

У серпні 2014 р. відбулося відкрите вторгнення регулярних підрозділів Збройних сил Російської Федерації на територію України без оголошення війни. Їхнє приховане вторгнення розпочалося 24 серпня 2014 року. Практично не зустрічаючи опору, російські військові підрозділи через Амвросіївку та Кутейникове просунулися в напрямку Іловайська. З цього моменту співвідношення сил і засобів сторін змінилося на користь супротивника. При цьому, російські військовослужбовці не мали документів та розпізнавальних знаків на обмундируванні і військовій техніці.

Розвідувальна інформація про перетин державного кордону України колонами військової техніки Збройних сил РФ почала надходити до штабу АТО та Генерального штабу 25 серпня 2014 року. В ніч на 25 серпня 2014 р. Росія ввела на територію України вісім батальйонних тактичних груп Збройних сил РФ загальною чисельністю понад 4 тис. осіб. Остаточний факт вторгнення регулярних підрозділів РФ було підтверджено 26 серпня після захоплення у полон військовослужбовців повітряно-десантних військ ЗС РФ.

На той час на територію України було введено

² Російські радары фіксували літаки на території України на відстані мінімум 400 км від кордону. Для приземлення літака в умовах антитерористичної операції навколо аеродрому потрібно було створити три кільця охорони у вигляді блокпостів. Перше кільце – в радіусі п'яти кілометрів, друге – семи, третє, зовнішнє, кільце – в радіусі 10 кілометрів. При посадці літак мав би не виходити за ці 10 кілометрів, а по спіралі спускатися вниз.

³ Для виконання завдань АТО були сформовані штаб АТО та відповідні органи управління, утворені сектори відповідальності на територіях Донецької та Луганської областей (сектори А, С, Б, Д, район М).

до 8 батальйонних тактичних груп збройних сил Російської Федерації:

– на Луганському напрямку – чотири (змішана БТГр від 61-го окремого полку морської піхоти та 200-ї окремої мотострілецької бригади Північного флоту Західного ВО, дві БТГр від 104-го десантно-штурмового полку 76-ї десантно-штурмової дивізії та 20-ї окремої мотострілецької бригади Південного ВО, БТГр від 247-го десантно-штурмового полку 7-ої десантно-штурмової дивізії повітряно-десантних військ);

– на Донецькому – чотири (БТГр від 247-го десантно-штурмового полку 7-ї десантно-штурмової дивізії повітрянодесантних військ, дві БТГр зі складу 331-го повітрянодесантного полку 98-ї повітрянодесантної дивізії та 19-ї окремої мотострілецької бригади Південного ВО, БТГр 56-ї окремої десантно-штурмової бригади повітрянодесантних військ).

Зазначені батальйонні тактичні групи були посилені підрозділами спеціального призначення зі складу: 10-ї та 22-ї окремих бригад спеціального призначення Південного ВО; 346-ї окремої бригади спеціального призначення та 25-го окремого полку спеціального призначення 49 А Південного ВО; 24-ї окремої бригади спеціального призначення Центрального ВО та 45-го окремого полку спеціального призначення повітрянодесантних військ, а також 8-ї окремої мотострілецької бригади 58 А Південного ВО. Загалом угруповання збройних сил РФ нараховувало: особового складу – понад 6 тис. осіб; танків – до 70 од.; бойових броньованих машин – до 270 од.; артилерійських систем – до 90 од.; РСЗВ – до 85 одиниць [1, с. 15–16].

Активна фаза бойових дій між українськими військами та підрозділами Збройних сил Російської Федерації і підтримуваних ними бойовиками відбулася 25–26 серпня 2014 р. Враховуючи завдані їм втрати, було зроблено висновок, що вони будуть уникати втягування у затяжні бої. З одного боку, це пояснювалося загрозою збільшення втрат, які важко було б приховати від суспільства, а з іншого – могло бути розцінено міжнародною спільнотою як акт агресії проти України та використано для застосування санкцій. Тому, Російською Федерацією були застосовані оманливо-дипломатичні шляхи для припинення бойових дій та ведення вогню.

26 серпня, після зустрічі з президентом України П. Порошенком у Мінську (Білорусь) президент РФ В. Путін говорив про потребу «якнайшвидше припинити кровопролиття». Проте того ж самого дня знімки з американського супутника (як засвідчила на Раді безпеки ООН С. Пауер [8]) показали російські бойові підроз-

діли, розташовані на південний схід від Донецька, у східній Україні. Того ж дня в Луганську було затримано військових 9-ї бригади регулярної російської армії. У відповідь Росія заявила, що ці солдати «заблукали» на території України «помилково». Це сталося нібито під час конфлікту на кордоні, спостереження за яким ведеться чи не найретельніше у світі. Наступного дня після цих перемовин Росія обстріляла ракетами «Град» зі своєї території українські позиції в Новоазовську, а тоді атакувала їх двома колонами російських бронетранспортерів і танків.

Не припиняючи обстрілювати українські війська в районі Іловайська, російська сторона запропонувала їм припинити опір, скласти зброю, здати військову техніку і вийти з оточення. Такі умови були відхилені. В подальшому, була досягнута домовленість керівництва сектору Б з представниками Збройних сил РФ про вихід з технікою та зброєю. Згідно з домовленістю, на світанку 29 серпня 2014 р. після прибуття двох БТРів зі складу Збройних сил РФ (один в Многопілля, другий – в Агрономічне) передбачалося здійснити супровід за двома маршрутами двох колон українських підрозділів до рубежа Старобешево – Новокатеринівка. Так почалася трагедія українських військ під Іловайськом. Цей факт викликав різкий протест держав Заходу. «Я щойно спілкувався з Канцлером Німеччини Меркель щодо ситуації в Україні. Ми погодилися... якщо колись були якісь сумніви... що Росія є відповідальною за те насильство, яке наразі відбувається у Східній Україні. Це насильство відбувається за підтримки Росії, – обурено зазначав президент США Б. Обама. – Сепаратисти проходять навчання в Росії. Росія озброює цих бойовиків. Росія надає їм фінансову підтримку. Росія зумисно і неодноразово порушувала суверенітет і територіальну цілісність України. Нові знімки свідчать всьому світові про абсолютно зрозумілу річ, – російські збройні сили діють на території України» [7]. Ще більш категоричну заяву зробив британський прем'єр Д. Кемерон: «Я дуже стурбований зростаючою кількістю доказів того, що російські війська здійснили масштабне вторгнення у південно-східну частину України, абсолютно не зважаючи на суверенітет сусіда. Міжнародна спільнота вже попередила Росію, що такі провокаційні дії будуть абсолютно неприйнятними і незаконними» [12].

Російська Федерація намагалася замаскувати свою агресію під так звану «громадянську війну» в Україні. Для цього було створено маріонеткові утворення, так звані «Донецьку народну республіку» та «Луганську народну рес-

публіку». Політичне та військове управління псевдореспубліками, озброєння та фінансування здійснюється вищим керівництвом Російської Федерації. Більше того, російські війська із самого початку були задіяні у війні проти України на сході її території. Про це, зокрема, йшлося й у доповіді «Дві війни України: захист незалежності та запровадження реальних реформ», яку було оприлюднено на засіданні комітету з питань Цивільного виміру Безпеки Парламентської Асамблеї НАТО у Стамбулі (Туреччина). «Існує достатньо доказів присутності російських військ та систем озброєння на Донбасі: російські військові, яких взяли у полон військовослужбовці української армії; супутникові знімки НАТО; дані спостереження Верховного Головнокомандувача об'єднаними збройними силами в Європі, генерала Філіпа Марка Брідлава, що підтверджують заяву Олександра Хуга, першого заступника голови СММ ОБСЄ про те, що спостерігачі ОБСЄ під час спостереження бачили докази присутності російських солдат та зброї на цій території з початку конфлікту», – зазначалося у повідомленні [5].

Що приніс «руський мір» в Україну? «Ми побачили «мир», що його російська окупація принесла у Крим звідтоді. Як було чітко сказано в останній доповіді ООН, – зауважувала 8 серпня 2014 р. у своєму виступі посол, постійний представник США в ООН на засіданні Ради безпеки ООН з приводу гуманітарної ситуації в Україні С. Пауер, – свободу слова і зборів було жорстоко придушено, етнічні меншини систематично переслідувались, цивільних громадян безкарно викрадали, 350 із них досі вважаються зниклими безвісти. ООН також зазначила, що не було досягнуто ніякого прогресу щодо жодної з 17 попередніх рекомендацій, які вона зробила Росії у зв'язку з серйозними проблемами відносно прав людини в Криму» [8]. За даними Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ), на Сході України щонайменше 5 тис. 665 осіб було вбито та 13 тис. 961 поранено за період між серединою квітня 2014 р. та серединою лютого 2015 р. [13]. На керівництво Російської Федерації за збройну агресію проти України були накладені міжнародні санкції.

У рамках щорічного засідання Парламентської Асамблеї НАТО українська делегація презентувала доповідь волонтерської групи «InformNapalm» про участь підрозділів регулярної армії РФ у військових діях на Донбасі [14]. У сформованій базі волонтерів є інформація про 160 підрозділів із 75 військових частин РФ, спрямованих до України. Усього було зафіксовано 165 інцидентів. Аналітики ідентифікували підрозділи 45 сухопутних військових

частин російської армії. Це мотострілецькі, артилерійські, танкові підрозділи, війська протиповітряної оборони, розвідпідрозділи, підрозділи снайперів і БПЛА. Більшість батальйонно-тактичних груп для війни з Україною формували на базі мотострілецьких підрозділів Південного військового округу РФ, а саме: 136-ї, 18-ї, 17-ї, 19-ї, 205-ї, 33-ї і 34-ї мотострілецьких бригад; 291-ї артилерійської бригади 7-ї військової бази, що дислокується в окупованій Абхазії. У доповіді наголошується, що батальйонно-тактичні групи укомплектовані переважно контрактниками з бойовим досвідом, здобутим, як правило, під час так званих антитерористичних операцій на Північному Кавказі (Чечня, Дагестан, Інгусетія). Також є групи, перекинуті з більш віддалених районів Росії.

Експерти ідентифікували на Донбасі підрозділи з 12 частин повітряно-десантних військ. Їх використовували для реагування в критичних ситуаціях і утримання ініціативи в наступальних операціях (Іловайськ, Дебальцеве, Донецький аеропорт). Російські десантники брали участь у цих операціях у складі цілих штурмових груп, або у складі бандформувань для підтримки, вважають автори доповіді. Також були ідентифіковані підрозділ 77 військових частин спеціального призначення ГРУ РФ. За підсумками дослідження, російські спецслужби в Україні займаються підривною діяльністю, проводять психологічні операції. Вони захоплювали адмінбудівлі, нападали на українські військові об'єкти і колони. Російські сили спецпризначення невдовзі були інтегровані в незаконні збройні формування на Донбасі, сказано в презентації. Використовуючи фіктивні документи, вони займають ключові посади від заступників командирів підрозділів до молодших командирів та спеціалістів, які використовують і обслуговують сучасне озброєння і військову техніку.

У зоні бойових дій аналітики виявили також військових 4-х військово-морських частин, 5-ти формувань Нацгвардії РФ (більшість з них – контрактники, які мають досвід бойових дій на Північному Кавказі). Волонтери виявили на сході України формування протиповітряної оборони та радіотехнічних військ РФ. Також помітили новітній російський ракетно-гарматний комплекс «Панцир-С1», доставлений з РФ. Вдалося довести, що один з цих комплексів належав 606-му зенітно-ракетному полку. «ЗРК «Бук-М1», який збив МН17, – це ще один слід, який, очевидно, вказує на роботу російських ВКС на Донбасі», – йдеться у тексті доповіді [14]. Військові частини з окупованого Криму також воюють на Донбасі. Експерти визначили, що у військовій кампанії РФ у Сирії беруть участь щонайменше 16 ро-

сійських наземних формувань; 13 із них раніше воювали проти України [2]. Відтак розпалювання Кремлем конфліктів і створення осередків дестабілізації та зон військових дій свідчить про те, що «керований хаос» став основою зовнішньої політики Російської Федерації, а вторгнення її військ на територію України (не лише в Криму, а й на Донбасі) не викликає жодного сумніву – Росія веде проти України віроломну неоголошену війну.

Джерела та література:

1. Аналіз ведення антитерористичної операції та наслідків вторгнення Російської Федерації в Україну у серпні–вересні 2014 року (підготовлено Генеральним штабом Збройних сил України спільно з Центральним науково-дослідним інститутом Збройних сил України). – К., 2015.
2. Гай-Нижник П. П. Росія проти України (1990–2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення. – К.: «МП Леся», 2017. – 332 с.
3. Довідка про випадки захоплення незаконними збройними формуваннями військової техніки та озброєння з 21.07.14 по 28.07.14 (Тимчасово виконуючий обов'язки начальника Дніпропетровського зонального відділу Військової служби правопорядку – Дніпропетровському прокурору з нагляду за дотриманням законів у воєнній сфері) (29 липня 2014 р.) // Павло Гай-Нижник – доктор історичних наук. Особистий сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014\(07\)29.vijna.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014(07)29.vijna.php).
4. Довідка про випадки захоплення незаконними збройними формуваннями військової техніки та озброєння з 28.07.14 по 05.08.14 (Тимчасово виконуючий обов'язки начальника Дніпропетровського зонального відділу Військової служби правопорядку – Дніпропетровському прокурору з нагляду за дотриманням законів у воєнній сфері) (6 серпня 2014 р.) // Павло Гай-Нижник – доктор історичних наук. Особистий сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014\(08\)06.vijna.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014(08)06.vijna.php).
5. Доклад НАТО: РФ присутня на Донбасі, анексувала Крим, порушує «Мінськ» // Українська правда. – 2016. – 19 листопада [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2016/11/19/7127331/>.
6. Наливайченко В. (голова СБУ): «Перемога – це мирне життя» (Інтерв'ю інформаційному агентству «Інтерфакс-Україна») (7 липня 2014 р.) / Валентин Наливайченко // Павло Гай-Нижник – доктор історичних наук. Особистий сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014\(07\)07.nalyvaichenko.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014(07)07.nalyvaichenko.php).
7. Обама Б. (Президент США). Уривок із заяви, який стосується ситуації в Україні, а також запитання до Президента і відповіді на них (28 серпня 2014 р.) / Барак Обама // Павло Гай-Нижник – доктор історичних наук. Особистий сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014\(08\)28.obama.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014(08)28.obama.php).
8. Пауер С. (Постійний представник США в ООН). Виступ на засіданні Ради безпеки ООН щодо України (28 серпня 2014 р.) / Саманта Пауер // Павло Гай-Нижник – доктор історичних наук. Особистий сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014\(08\)28.paueer.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014(08)28.paueer.php).
9. Екс-начальник Генштаба Замана: Янукович не отдавал приказ стрелять по Майдану. Зачистить его приказали Лебедев, Якименко и Пшонка // Павло Гай-Нижник – доктор історичних наук. Особистий сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014\(07\)31.zamana.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014(07)31.zamana.php).
10. Dmitry Tymchuk. Особиста сторінка Д. Тимчука у соціальній мережі Facebook. Допис від 12 квітня 2014 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/dmitry.tymchuk/posts/482118285250165>.
11. Igor Kabanenko. Особиста сторінка І. Кабаненка у соціальній мережі Facebook. Допис від 12 квітня 2014 р. // [Електронний

- ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/kabanenko.igor/posts/10200773003047790>.
12. The Prime Minister David Cameron made a statement in response to Russia's actions in Eastern Ukraine / David Cameron // Павло Гай-Нижник – доктор історичних наук. Особистий сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014\(08\)28.cameron.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014(08)28.cameron.php).
  13. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Report on the human rights situation in Ukraine 1 December 2014 to 15 February 2015.
  14. Russian military units that fight in Donbas // YouTube.UA [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=xfaxifCx94o>.
  15. Yatsenyuk A. (Ukrainian Prime Minister): Putin 'Needs New Annexations' (Interview Conducted By Matthias Schepp and Christoph Schult) / Arseniy Yatsenyuk // Der Spiegel. – 2014. – 20.XII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.spiegel.de/international/europe/spiegel-interview-with-ukrainian-prime-minister-arseniy-yatsenyuk-a-1009711.htm>.

УДК 94(477)20

Володимир ЗАБЛОЦЬКИЙ (Київ)

УКРАЇНСЬКИЙ СПЕЦНАЗ У ВІЙНІ З РОСІЄЮ

Анотація. *Йдеться про приклади використання в зоні проведення АТО українського спецназу, 2014-16 рр, історію створення, структуру і завдання, які покладаються на підрозділи Сил Спеціальних операцій (ССО). Наведено приклади використання спецназу в різних умовах та в різні періоди проведення АТО на Сході України.*

Ключові слова: *спецназ ЗС України, Сили спеціальних операцій (ССО), глибинна розвідка, спеціальні завдання, морський спецназ тощо.*

Ідея написати про український спецназ виникла не одразу, специфіка питання і відома закритість цього виду розвідки за визначенням обмежують інформаційний ресурс. Тим більше, в умовах війни. Із цілком зрозумілих причин, справжню історію українського спецназу буде оприлюднено вже після війни, адже вона на це заслуговує. Хоча деякі цікаві факти не лише можливо, а навіть необхідно оприлюднити вже сьогодні, оскільки це буде важливим вкладом в майбутню перемогу в гібридній війні, в якій ми обов'язково переможемо!

Хоча в експертному середовищі відомі певні приклади використання спецназу у війні на Донбасі, проте, про узагальнення такої інформації мови ще не було. Вперше така думка виникла під час чергового відвідання поранених у Київському військовому шпиталі наприкінці 2014 р. Як зазвичай, персоналу там допомагали поранені, що вже могли ходити – вони спілкувалися з чисельними відвідувачами, приймали від них передачі і несли все це своїм товаришам, що поки залишалися в ліжках.

Один з таких помічників, який назвався Олексієм, чомусь привернув мою увагу, мабуть тим, що він, такий сильний і міцний чоловіча, виглядав винувано, ніби чогось соромився і відчував власну провину в тому, що раптом опинився у шпиталі, тоді як його товариші залишились на фронті. Олексій розповів, що його, контрактника, пораненого під час прориву з оточення, вночі знайшли та винесли на собі на нашу територію бійці спецназу, які поверталися з чергового завдання. Вони ж надали першу медичну допомогу і відвезли до шпиталю, а Олексій, оскільки втратив тоді багато крові, вважає це другим своїм днем народження. А потім вони навіть відвідали по-

раненого у шпиталі. Вражений атмосферою справжнього військового братства, яку він спостерігав у спецназівців, високим професіоналізмом та специфікою (вони навіть пересуваються по два!), Олексій поділився мрією долучитись до цього елітного формування, як тільки одужає. Що таке спецназ? Перш за все, це розвідка, збір інформації щодо противника та своєчасне забезпечення цими даними командування. Крім того, це виконання спеціальних завдань, які притаманні спецназу, рейди по ворожих тилах, диверсії, рятування пілотів збитих літаків та багато іншого.

Український спецназ бере свій початок за часів розпаду колишнього СРСР. Тоді на території незалежної України залишилися одразу чотири бригади спеціального призначення колишнього Головного Розвідувального Управління ГШ ЗС СРСР, в т.ч. три армійські (8, 9 та 10) і одна морська (17). Армійські бригади входили до складу відповідно Прикарпатського, Київського та Одеського військових округів, що існували на той час, тоді, як 17 морська бригада була підпорядкована флотському командуванню. До речі, 17 бригада однією з перших присягнула на вірність народові України.

Після переформувань та передислокацій колишні бригади у складі Збройних Сил скоротили до рівня полків. Як повідомляють закордонні джерела, координація дій спецназу до останнього часу покладалася на Командування сил спеціальних операцій, якому підпорядковані усі підрозділи спецназу (3-й полк в Кіровограді, 8-й полк та 140-й Центр у Хмельницькому, 73-й Морський Центр спеціальних операцій в Очаківі та 10-й Окремий загін спецназу ГУР ЗСУ у Києві).

За повідомленнями іноземних джерел, за попередньої оргштатної структури у безпосередньому підпорядкуванні ГУР МОУ знаходився також ще один підрозділ – 10-й Окремий («Офіцерський») загін спеціального призначення ГУР МО України, що існує з вересня 1993 р. і комплектується здебільшого офіцерами. Цей елітний підрозділ ЗСУ є єдиною силовою структурою, що підпорядкована безпосередньо керівництву Військової Розвідки і призначена для виконання найважчих завдань стратегічного

значення, що найбільш пристосована та підготовлена для спеціальних дій.

Підрозділ було створено завдяки ветеранові війни в Афганістані полковникові Ярославові Горошку, колишньому заступникові командира 8 Окремої Бригади спецназу ГУР МОУ, якого було неодноразово відзначено нагородами. Зпочатку підрозділ знаходився на півострові Рибальський, в самому центрі Києва, але потім його перевели до Лютежа, у 30 км на північ від столиці. Частина надаль складається з офіцерів, більшість з яких має досвід служби за кордоном. Усі вони мають всебічну водну, парашутну та гірську підготовку. З відомих причин, діяльність підрозділу є цілковитою таємницею, хоча ті ж закордонні експерти наполягають, що це єдиний спецпідрозділ, який нібито формально може проводити без жодних обмежень операції поза кордонами України (!).

Майже усі джерела зазначають надзвичайно високі вимоги для кандидатів на службу у підрозділах спецназу, як фізичні, так і психологічні. Особливо відрізняється Офіцерський Відділ, який утримує вкрай високий рівень вимог: зазвичай під час виснажливого фізичного та психічного відбору кандидатів, що триває тиждень, з 30-35 кандидатів із значним досвідом, в т.ч. отриманим під час місій в Іраку або Косові, відбирають максимум 2-3. В інших підрозділах, незважаючи на дещо принижений рівень вимог, рівень вишколу протягом останнього року та бойової підготовки бійців значно покращився, головним чином, завдяки участі в бойових діях в зоні АТО.

Усі бійці підрозділів спецпризначення є професіональними військовими або контрактниками. Базова підготовка проводиться у Військовій академії (м.Одеса), де функціонує окремий факультет розвідки та повітряно-десантних військ. Навчальні програми усіх підрозділів містять також парашутну підготовку. Більш того, бійці цих підрозділів проходять також спеціальний вишкіл на курсах для спецпідрозділів за кордоном, в т.ч. у Великобританії (за програмами SAS) та в Грузії.

Зрозуміло, що в умовах війни неможливо розповісти про спецназ-це тема для майбутніх істориків. Але дещо вже відомо і це робить честь нашим воїнам. Отже, кілька прикладів з історії та діяльності підрозділів українського спецназу, отриманих з відкритих вітчизняних та закордонних джерел.

На початку війни на сході України, тобто навесні та влітку 2014 р підрозділи спецназу, в т.ч. 3 і 8 полки було використано до вирішення завдань, зазвичай притаманних «звиклій» піхоті: служба на блок-постах і контрольних пунктах, охорона

стратегічних об'єктів (в т.ч. стратегічного летовища у Краматорську), а також охорона конвоїв чи відбиття влітку 2014 р населених пунктів, захоплених проросійськими сепаратистами (в т.ч. Слов'янська, з якого власно у квітні 2014 р й почалася війна на Донбасі).

До 29 серпня, коли ЗСУ активно використовували бойову авіацію до завдань підрозділів спецназу входив також порятунок пілотів збитих літаків та вертольотів, що виконували підтримку військ з повітря збитих літаків та опинилися на території, захопленій проросійськими бойовиками.

Переважає більшість таких операцій, на честь спецназу, завдяки професіоналізму і грамотним діям учасників, завершилася успішно, а пілотів спромоглися вчасно врятувати та допровадити до власних підрозділів. Відомий лише один випадок викриття групи спецназу під час місії та її втрат внаслідок обстрілу з боку ворога.

Одним з найбільш цікавих прикладів використання сил спецпризначення була операція з відновлення ЗСУ контролю над терміналами Донецького аеропорту ім.С.Прокоф'єва, захопленого російськими інтервентами. Невеликий загін зі складу 3-го Полку Спеціального призначення передислокували туди в середині квітня 2014 року, проте, з огляду на брак однозначних наказів від командування, бійці деякий час лише спостерігали присутність поблизу своїх позицій терористів батальйону «Восток», які постійно нарощували сили.

Лише 26 травня, після початку активної фази АТО почалися бої: на територію летовища вертольоти перекинули чергову партію бійців, які за підтримки з повітря вертольотів Мі-24 та штурмовиків Су-25 швидко і без втрат відновили контроль над цим важливим об'єктом (за різними даними, при цьому було знищено до 120 бойовиків та захоплено величезну кількість зброї). 21 липня 2014 р група спецназівців 73-го центру спеціальних операцій («морські котики») у складі 35 бійців за наказом командування забезпечила визволення від проросійських бойовиків Дзержинська. Група спецназу непоміченою проникла до зайнятого сепаратистами міста, провела ретельну розвідку обстановки та об'єктів майбутньої атаки, після чого залишалося дочекатися підходу підрозділів ЗСУ, які мали оточити місто.

Проте, як це буває на війні, «підвели» арміяці і у спецназівців виникли проблеми. Підрозділи ЗСУ, що мали прийти на допомогу, затималися на підходах до міста, тому невеликий загін був змушений закріпитися в будівлі міськвиконкому, де був штаб бойовиків і прийняти бій з переважаючими силами. Замість однієї години,

за планом, «котики» були змушені знаходитися в облозі 7 годин і 40 хвилин і відбивати ворожі атаки під вогнем артилерії і танків. Вони підбили ворожий танк та захопили БТР, а головне завдали значних втрат живій силі противника. Коли верхні поверхи будівлі загорілися, бійці продовжили бій у підвалі, командир загону капітан 1 рангу Е.Шевченко навіть викликав по радіо вогонь на себе (!). Завдяки героїзму моряків-спецназівців, мобільні частини ЗСУ обійшли місто та визволили його. Варто зазначити, що спецназівці при цьому не зазнали жодних втрат, лише трьох бійців було поранено! Хоча, що характерно, російські та сепаратистські ЗМІ вихвалялися, що «ополченці» нібито знищили під час бою у Дзержинську понад 200 українських спецназівців!

Окрім Дзержинська, «котики» Шевченка діяли в таких населених пунктах Донбасу, як Краматорськ, Северськ, Єнакієво, Антрацит, Фасцевка, Чернухіне, Ямпіль, Слов'янськ тощо. Залишається лише сподіватися, що свого часу можна буде дізнатися від учасників цих подій, як усе відбувалося.

З часом до завдань, що мали виконувати бійці спецназу, додали також дії із знищення мостів та комунікаційних споруд на тилах ворога, атаки колон та патрулів противника у глибині окупованої території, а також проведення розвідки на 25-30-км віддаленні від лінії фронту – головним чином, в інтересах бойових дій відповідних бригад ЗСУ, а також артилерії та авіації (в ситуаціях, коли «власні» підрозділи розвідки армійських частин ще не були в стані виконувати таких завдань),

12 серпня 2014 р за участі групи військового спецназу «Крим» на чолі з полковником І.Гордійчуком (позивний «Сумрак») було захоплено стратегічно важливу висоту-курбан Савур-Могила в Донецькій області, яку тричі не могли взяти до цього. Володіння Савур-Могилою дозволяло ефективно коригувати артилерійський вогонь по військових колонах російських інтервентів, що надходили на українську територію та завдавати їм чутливих вдарів і втрат*.

Вже 13 серпня з використанням даних групи «Крим» біля м. Сніжне точним ракетним ударом було знищено велике скупчення живої сили і техніки російської 18-ї мотострілецької бригади. Наступними цілями були псковські десантники та інші підрозділи агресора. При цьому Савур-Могила постійно знаходилася під обстрілом російської важкої артилерії, позиції

Танк сепаратистів перед будівлею міськвиконкому м.Дзержинська, де закріпилися бійці українського спецназу, 21.07.2014 р.

Будівля Дзержинського міськвиконкому у вогні-бій триває!

якої знаходилися на території РФ. Також висоту постійно намагалися захопити підрозділи противника, посилені бронетехнікою, але усі атаки було відбито. Іноді, коли ви-

* Вже до кінця 2014 р точність артилерійського вогню ЗСУ значно підвищилася завдяки більш ефективній роботі глибинної розвідки (спецназу) та кращому оснащенню підрозділів новим електронним обладнанням та станціями метеорозвідки, мобільними комп'ютерами та засобами цифрового зв'язку. Це стало відчутним вже під час боїв наприкінці січня-початку лютого 2015 р навколо м.Дебальцеве, а особливо – у 2016 р і на початку 2017 р.

СДК «Юрій Олефіренко»

ходив з ладу штатний військовий канал зв'язку, коригування доводилось здійснювати з використанням звичайних мобільних телефонів, а найкраще покриття на кургані було на схилах з боку противника. До того ж, як згадували очевидці, потрібно було стояти в повний зріст на виду противника... Ось в таких умовах спецназ і виконував свою бойову задачу. Коли групу «Крим» на Савур-Могили замінили, «Сумрак» відмовився евакуюватися і залишився, вже контужений і поранений. Це був справжній вчинок офіцера і приклад для підлеглих.

Савур-Могили утримували 12 діб і залишили лише за наказом 24 серпня, вже після того, як це втратило сенс, адже українська артилерія внаслідок відходу підрозділів ЗСУ не могла завдавати ударів по ворогу в цих районах.

На відході довелося прориватися з боєм. На жаль, група «Сумрака», яка спромоглася вирватися з одного оточення, потрапила в інше під Іловайськом. І знову довелося прориватися з боєм. Тричі пораненого «Сумрака» російські десантники, які розстріляли українську колону, навіть відмовилися брати у полон і покинули в полі помирати просто неба, як безнадійного.

Але мужній офіцер вижив. Його знайшли свої і врятували. Після складного і тривалого лікування за кордоном Герой України, генерал-майор Ігор Гордійчук навчає майбутніх офіцерів – він начальник Київського Військового ліцею ім. Богуня.

Крім зазначених вище полків спецназу, в них брали участь також 73 Центр Морських спеціальних операцій та 140 Центр Спеціальних операцій. Підрозділи спецназу також прикривали відхід частин ЗСУ з Дебальцевого, вже після підписання у Мінську угоди про припинення вогню.

А ось ще один цікавий приклад того, яким чином створені на базі полків та інших частин спецназу диверсійно-розвідувальні групи ЗСУ проводять активну діяльність в глибині території обох сепаратистських «республік». За даними іноземних джерел, одна з таких операцій була проведена вночі з 21 на 22 квітня 2015 р. поблизу м.Амвросієвка, тобто на території сепаратистської «ДНР».

О 3.30 вночі склад боєприпасів та спорядження, що знаходився в приміщенні пристосованого для цього сховища, було піддано обстрілу з протитанкових гранатометів. Внаслідок влучень склад амуніції вибухнув, при цьому частина бойовиків, що намагалася покинути місце події, була просто знищена точним вогнем.

Вислані на допомогу механізовані підрозділи противника, що наближалися дорогами з двох різних напрямків одразу, (за даними ЗМІ, вони належали до 107-ї бригади внутрішніх військ МВС РФ з Владивостоку та 34-ї окремої механізованої бригади) натрапили на засідки.

Коли машини потрапили на заздалегідь поставлені міни, обидві колони потрапили під

обстріл з протитанкових гранатометів та стрілецької зброї. Окупанти втратили внаслідок несподіваних атак лише вбитими 80 осіб, але так і не спромоглися ідентифікувати тих, хто здійснив цю сміливу операцію. Лише поранені бойовики свідчили, що то були «особи, одягнені в однострої невідомого зразку»...

Вже у травні 2015 р повідомлялося про ефективну та блискавичну операцію ЗСУ з використанням даних української глибинної розвідки. Йдеться про оперативну реалізацію важливої розвідувальної інформації після того, як стало відомо про скупчення на одному з польових аеродромів на території «ЛНР» кількох учбових літаків, на базі яких терористи намагалися створити власну авіагрупу. Розвідка негайно повідомила точні координати цілей, після чого з використанням реактивної зброї великої потужності «авіагрупу» разом з підготовленою до використання іншою технікою та інфраструктурою було знищено.

Ось поки і усе, що на сьогодні більш-менш відомо. Очевидно, це лише незначна частина реальних прикладів, адже можна лише здогадуватися, що за цікавими повідомленнями про знищення на окупованій території окремих ватажків сепаратистів та російських офіцерів стоїть саме спецназ.

На жаль, і на цій війні не минається без втрат. Особливо чутливими були бойові втрати серед офіцерів спецназу. Коли 17 серпня 2014 р залп російських «ураганів» накрив позиції 73-го Центру МСО під Старобешевим у Донецькій області, смертельне поранення отримав його командир, капітан 2 рангу Олексій Зінченко.

Після загибелі Зінченка 73-й центр знову очолив капітан 1 рангу Юрій Олефіренко, один з тих, хто створював український спецназ, ветеран Афганістану, професійний військовий розвідник. Олефіренко загинув в бою під Маріуполем 16 січня 2015 р. На честь Юрія Олефіренка Указом Президента України було названо середній десантний корабель ВМС України.

Капітан-лейтенант Михайло Горяйнов, командир розвід групи 73-го центру загинув 2 липня 2015 р під час виконання бойового завдання під Чермаликом, прикриваючи відхід підлеглих і рятуючи їм життя, а капітан 3 рангу Олег Мединський, командир підрозділу морського спецназу 5 вересня 2016 р загинув після підризу на міні. До речі, усі три офіцери, і Ю.Олефіренко, і М.Горяйнов, і О.Мединський на початку війни вже були у відставці або в запасі і самі пішли на фронт. Вони залишилися вірними присязі до кінця.

З огляду на ефективність використання спецназу в зоні АТО не випадково, що військово-

Снайпер

політичне керівництво держави прийняло рішення про подальший розвиток цього напрямку. Саме тому з другої половини 2015 р почався процес створення Сил Спеціальних операцій України (ССО), як четвертого, міжвидового роду військ у складі ЗСУ.

Наприкінці грудня 2015 р командуючим ССО України було призначено генерал-майора І.Луньова. Невдовзі на одному з полігонів ЗСУ розпочалися довготривалі спільні американсько-українські навчання ССО. Фактично це були не просто навчання, а підготовка американськими інструкторами наших бійців за сучасними західними стандартами: навички володіння усіма видами стрілецької зброї, виживання в екстремальних умовах, взаємний обмін досвідом, набутим в Іраку, Афганістані та в зоні АТО на Донбасі. Бо спецназ-це перш за все-глибинна розвідка, вміння діяти непомітно та ефективно. Створення ССО за західними стандартами – це ще один крок у напрямку до підвищення бойової ефективності ЗС України.

Кілька слів про озброєння спецназу. За даними з відкритих джерел, український військовий спецназ використовує усі види стрілецької зброї, що є на озброєнні ЗСУ: автомати Калашникова різних модифікацій, кулемети ПКМ, а також 5,45-мм автомати Fort-224, важкі 14,5-мм кулемети КПВТ і протитанкові гранатомети, головним чином, ручні РПГ-22/26 та автоматичні АГС-17/30.

Що стосується снайперської зброї, це головним чином гвинтівки СВД, на яких окрім стандартних прицілів ПСО-1 монтують і більш сучасні прилади, що дозволяють стріляти в умовах паганого освітлення та вночі. Наприкінці 2014 р на озброєння спецназу прийнято американську 12,7-мм гвинтівку Barrett. Також використовуються гвинтівки калібром .308 Win та

УДК 355.49 (477) «2014/2015»

Микола БРИВКО (Київ – Сніжне)

ШТУРМ САВУР-МОГИЛИ В СПОГАДАХ УЧАСНИКІВ: МИНУЛЕ Й СЬОГОДЕННЯ

Анотація. Ця стаття висвітлює найменш вивчену тему в історії військових дій, як періоду радянсько-німецької війни 1941–1945 рр., так і сучасної російсько-української війни на Сході України на підставі спогадів учасників штурму висоти Савур-Могила, розташованою у Шахтарському районі Донецької області біля міста Сніжне. Поданий матеріал частково відтворює події, що відбувалися наприкінці серпня 1943 року та червня-серпня 2014 року біля висоти. Робиться спроба порівняти ці події використовуючи усні свідчення учасників боїв за висоту радянських воїнів, українських воїнів й так званих «ополченців ДНР». Наведені спогади дають змогу зробити реконструкцію подій й проаналізувати військово-тактичні й стратегічні особливості боїв за висоту Савур-Могила.

Ключові слова: усні спогади, висота, Савур-Могила, війна, радянські війська, українські війська, ополченці ДНР, російські війська.

У своїй статті професор Торонтського університету доктор Всеволод Ісаїв зазначав: «У дослідженні подій в історії народу необхідно використати всі можливі джерела інформації, державні документи, офіційні та особисті листування тощо, але особливо не можна залишити поза увагою твердження і заяви свідків та очевидців, які ті події пережили. Такі очевидці самі є предметом історії...» [23, с. 5] Тому все більшу увагу дослідники приділяють «усній історії» у вивченні тих чи інших історичних подій, явищ. Актуальність даної роботи обумовлена тим, що тривалий час ґрунтового дослідження щодо подій на висоті 277,9 – Савур-Могили, яка має важливе стратегічне значення під час військових дій, в той чи інший часовий період на основі спогадів учасників, архівних документів, не спостерігалось. Метою даної праці є за допомогою спогадів учасників штурму Савур-Могили відтворити події, що відбувалися в 1943 та в 2014 роках, і зробити спробу порівняти ці різні і в одно час схожі події використовуючи спогади учасників штурму не тільки з одного боку (на прикладі 1943 року), а й їх противників (на прикладі подій 2014 року) за усними й письмовими джерелами. Чи не вперше про бойові події на Савур-Могили

періоду радянсько-німецької війни згадуються в багатотомному виданні «Історія міст та сіл Української РСР. Донецька область» [20; 21]. Хоча місцеві краєзнавці починають друкувати свої праці й статті про події на Савур-Могили вже в середині 1960-х років. Найбільш відомим дослідником з цієї теми є краєзнавець Федір Іванович Прудніков [9; 12; 13; 14; 15; 16; 17]. Його праці, як і праці інших авторів переважно є краєзнавчо-описовими або довідниковими [11; 18]. Щодо сучасних подій то значна кількість праць зі спогадами про події 2014 року на висоті Савур-Могили друкуються в засобах масової інформації, і також переважно мають подібний описово-краєзнавчий характер чи є мемуарами. Щодо висоти Савур-Могила, то героїчне минуле висоти ми бачимо в чисельних козацьких легендах [11]. Імовірно висоту згадують ще в літописі «Слово о полку Ігоревому» (XII ст.) [10, с. 12; 19, с. 10, 102, 170, 270]. Проте справжню відомість висота отримала під час подій радянсько-німецької війни 1941–1945 рр., а саме під час прориву Міус-фронту у 1943 році, коли радянські війська три рази намагалися прорвати німецькі війська і одним з головних перешкод для них була висота 277,9 м – «Савур-Могила». Останній, ключовий штурм висоти почався після усунення противника в одному з ворожих бліндажів розвідником Іван Гавриляшевим, який взяв у полон трьох гітлерівців [17, с. 37]. В утворений пролом тихо під покровом ночі проникли 17 бійців на чолі молодшого лейтенанта Шевченка Георгія Петровича [2, с. 102; 13, с. 2; 18, с. 46]. Виявивши на висоті розвідників німці відкрили вогонь з усіх видів зброї. Старшина Сергій Сергійович Корабльов згадує: «Вогонь нашої артилерії й авіації змусив німців покинути вершину й зайняти оборону нижче, на скатах. Спостереження у німців погіршилась. Цим скористалось наше командування. Воно висунуло вперед групу бійців й поставило завдання просочитися скрізь бойові порядки німців й проникнути на вершину Савур-Могили. Ми рухались непомітно, під покровом темно-

.338 Lapua Magnum виробництва фінської фірми SAKO TRG-22/42.

На жаль, я не знаю, чи вдалося Олексію після шпиталю здійснити свою мрію потратити до спецназу. Хотілося б вірити, що йому пощастило стати одним з тих, хто становитиме основу наших ССО, цих підрозділів Справедливих людей, які в числі перших готуються визволити рідну землю.

Вони не ховаються за спинами жінок і дітей, не соромляться власних шевронів та своєї країни, що посиляє на бій. Справедливим людям не потрібно нічого чужого-вони йдуть за своїм. Вони-пострах «ввічливих» мерзотників та зелених «гуманоїдів» гібридної війни, яку приніс на нашу землю підступний агресор. І вони не залишать жодних шансів тим, хто прийшов на нашу землю зі зброєю, унести звідси власні ноги... (підготовлено за відкритими джерелами)

Джерела:

1. https://pl.wikipedia.org/wiki/Si%C5%82y_Operacji_Specjalnych_Si%C5%82_Zbrojnych_Ukrainy
2. <http://www.defence24.pl/421317,ukrainskie-sily-operacji-specjalnych-kijow-laczy-resortowy-specnaz>
3. <http://www.special-ops.pl/artykul/id579,sily-operacji-specjalnych-ukrainy>
4. <http://dziennikzbrojny.pl/artykuly/art,2,6,7023,armie-swiata,potencjal,jednostki-specjalne-ukrainskich-sil-zbrojnych>
5. <http://theeaglehaslanded.pl/usa-szkola-wojska-ladowe-i-specjalne-ukrainy-druga-faza-nieustraszonego-obroncy/>

ти. От і кулемети противника. Одна з груп з мною підкралася до лівого кулемету, інша на чолі з молодшим лейтенантом Шевченко до правого. Зняли ворожих кулеметників й побігли наверх. Невдовзі зустріли німецьких кулеметників. Дали по ним коротку чергу, ті з криками розбіглися. От й вершина Саур-Могила – уся в воронках й розщелинах. ... Противник не зміг примиритися зі втратою висоти. Атаки йшли одна за одною. Німці намагалися нас взяти й зліва й справа, обстрілювали зі самохідних гармат й танків. Але нічого у них не виходило. ... Підпускали ближче й били на вибір. Так ми билися до 12 годин – поки не підійшли наші основні сили...» [2, с. 103; 13, с. 2]

Намагаючи допомогти й підтримати групу розвідників полковник Олексій Андрійович. Сошальський зібрав з добровольців штурмову групу і повів її на вершину Саур-Могили. Але противник накрив штурмуючих шквалом вогню з гармат і мінометів. Гітлерівці контратакували штурмову групу і відкинули її назад [12, с. 2]. Командир 293-го гвардійського стрілецького полку майор Свиридов Олександр Андрійович (1912-1982) висунув на допомогу розвідникам підкріплення – батальйон гвардія капітана Смолякова при підтримці артилерії 234 гвардійського артополку.

Командир першого дивізіону гвардія майор Лаушкін С.І. згадує: «...невдовзі після світанку супротивник провів сильний вогневий наліт артилерії переважно по кургану [...] без затримки по слідувала контратака противника прямо «в лоб». [...] 31 серпня 1943 року супротивник п'ять разів атакував нас. Усякий раз противник підходив все ближче та ближче. [...] Коли було зрозуміло. Що контратака противника відбита, зовсім поряд, у верхів'ях оврагу з'явилися ще дві самохідки противника, які прямою наводкою відкрили вогонь на наші висоті. Тільки з переносом вогню артилерійської батареї полку поступово вогонь самохідок супротивника припинився» [22].

Бій за висоту кипів увесь день, а вночі 31 серпня гітлерівці, залишаючи поранених, почали панічно відступати. Хоча ще вдень неодноразово переходив у контратаку, а у 18 годин 10 хвилин в останній раз намагалися вибити бійців з висоти [1, арк. 160]. Проте Саур-Могила була взята. Якщо розглядати події російсько-української війни то початок бойового протистояння в районі біля Саур-Могили почався ще 5 червня 2014 року і загалом тривав до 24 серпня 2014 року включно.

Висота 277,9 Саур-Могила, як і раніше мала важливе значення. Саме з неї контролювався і прострілювався весь коридор південніше росій-

ського кордону. Вона прикривала з півдня лінію оборони самопроголошених республік. Взявши під контроль висоту, можна було також контролювати частину дороги Харцизьк-Шахтарськ-Торез-Сніжне-Красний Луч за допомогою артилерії, а в подальшому розвинути наступ та розділити терористів «ДНР» і «ЛНР», позбавивши їх сполучення та постачання.

До початку бойових дій на висоті знаходилася лише пост охорони меморіального комплексу «Савур-Могили», бойовики під керівництвом Олександра Ходаловського 7 червня 2014 року зайняли меморіальний комплекс «Савур-Могила», який фактично вже на той час ніким неохорювався [24].

Висоту штурмували й обороняли і українські збройні сили, і російські війська разом з ополченнями ДНР.

Перший штурм висоти українськими військами відбувся вже 12 червня 2014 року. Боєць 3-го полку спецназу Б. згадує: «12 червня в 6-ть годин ранку нашу групу визвали в район поблизу Саур-Могили, там ми виявили підрозділ 79-ї аеромобільної бригади, й декілька наших груп спецназівців [...] ми отримали задачу вивести одну колону на Саур-Могили й забезпечити заняття висоти. [...] до цієї задачі ми були не готові. [...] ми заїхали на оглядову площадку й поїхали далі, до самої вершини. Ми були на півшляху до вершини, як противник відкрив по нам шквальний вогонь. Ми попали в засідку на тому місці, де були багато разів. [...] Противника підтримували вогнем на протязі бою два БТР. Пізніше до них підтягнулися два танки. [...] В перші 10-15 хвилин після потрапляння в засідку ми понесли майже усі наші втрати. Наша колона зупинилася під вогнем противника. [...] В цілому залегли, б'ємо на спалахи. ... визвали гвинтокрили Мі-24. Перший раз прилетіли об 12 – відпрацювали гарматами. Друга пара прилетіла через півгодини з ракетами, але вдарили десь у бік, як потім з'ясували зі Сніжного на допомогу противнику йшли два танка. Ми продовжували перестрілку. [...] І вот ми дочекалися наших танків – прийшло три машини. [...] Сподіваюсь що вдарило. ... Подзвонив командуючий і нам дали наказ відходити ...» [3].

7 серпня 2014 року українські війська у складі бійців 25 окремої повітрянодесантної бригади, 51 окремої механізованої бригади, 72 окремої механізованої бригади та добровольцями з «Правого Сектору» змогли захопити висоту, провівши бездоганну тактичну операцію.

Учасник цього бою «Дикий» згадує: «Така вже злість була у всіх, ми дуже хотіли якнайшвидше взяти Саур-Могили. Але, як завжди, чо-

гось не вистачало – то координації, то боєприпасів. А генерал Назаркін, який був з нами під обстрілами на виїзному командному пункті, просто сходу «наступав на горло» озброєнням, щоб підвозили боєприпаси, витягував нас у підмогу артилерійський резерв і не давав падати духом бійцям. Там ми побачили, що в бою і генерал, і солдат разом в одному окопі ховаються від мін, разом йдуть в атаку, п'ють з однієї фляги і курять одну цигарку» [4].

Як розповідає інший учасник «06-й»: «Ворог бився запекло, до останнього. Наші хлопці заходили з двох боків групами. Спочатку найбільше «перепало» десантникам з 25-ки. Вони вимушені були відступити і не взяли б висоту, якби командир не підняв своїх хлопців і особисто не повів їх в атаку знову...» [4].

Після того як висота була взята, основні штурмові сили її залишили. Охороняти висоту група полковника Ігоря Гордійчука та бійці 51 окремої механізованої бригади, і декілька бійців батальйону «Крим». Ворог постійно обстрілював курган, намагаючись не дозволити українським військовослужбовцям висунути голову з-під наспіх зведених укріплень [6].

Наймолодший боєць української армії Євген Горчаренко згадує: «Перший день на Саур-Могили було страшно, коли нас безперервно бомбили. Потім звик. [...] Ми були на самій висоті, біля стели. Знизу, на вході, біля музейних танків, був наш секрет. З посадки в поле виїхало три танку. Нас обстрілювали міномети, а танки стріляли по стелі й кам'яній стіні, за якою ми ховалися. Хвилин через 20 ми почули знизу автоматні черги. Це наш секрет прийняв бій. Але ми на протязі годин двох не могли висунути голову» [25].

12 серпня розвідники Гордійчука у складі 14 чоловік з групи спеціального призначення «Крим» прорвалися знову на Саур-Могили, взяли під контроль спостережний пункт на вершині, і приступили до коригування вогню артилерії.

Противник миттєво оцінив загрозу, що виникла. Для знищення українського загону було притягнуто великі сили російської артилерії і загопи російських найманців з бронетехнікою.

Десантник 25-ї бригади Денис Міщенко, який захищав Саур-Могили, згадує про те, як боролися наші воїни: «В укриттях навколо гори, в полях навколо гори була велика кількість трупів бойовиків, знищених при відбитті атак на висоту. В околицях висоти було розкидано величезна кількість кинутого ними спорядження, зброї, боєприпасів. Під Саур-Могилою була мертва зона. Запах стояв просто жахливий. У них не виходило нас взяти. І за це російська артилерія громила нас цілодобово. Це було пекло» [5].

Постійні обстріли з трьох боків з кожним днем ставали все щільнішими, відбувалися постійні штурми російських військ й ополченців ДНР. Проте в середині серпня стало очевидно, що бійцям на висоті необхідне суттєве підкріплення. Було чимало контужених. Фактично саму висоту обороняли біля десяти добровольців на чолі з полковником Ігорем Гордійчуком.

Про останні дні оборони й спроби прориву українських сил на допомогу захисникам висоту підполковник Олександр Мельниченко («Сокил») згадує: «Раптом приїхали хлопці на вантажівці L-200. Вони проскочили через зайняте село Петровське. Сепари дуже здивувалися від такого нахабства [...] Я не хочу говорити слово смертник, але по суті, ми там були наодинці. Фізично знищити бойовиків ми не могли, покращити положення своїх військ ми не могли. Ми могли тільки загинути ...» [6]

Не менш цікавими, які в певній мірі доповнюють картину бойових дій на Саур-Могили є спогади бійців так званого «ополчення» ДНР.

Заступник командира батальйону «Восход» Юрій Проценко («Душман») згадує: «Я привів сюди дві роти батальйону і двадцять два дня билися в повному оточенні. Рахували з бійцями, скільки снарядів в день положуть на цю висоту. Виходило від 320 й 644 снарядів. Потім нас узяти в тісне кільце. Боєприпаси привозили БМП, причепивши українські прапориці. [...] Тут загинуло 9 моїх бійців й 38 поранено...» [8]. Командир батальйону «Восток» Олександр Ходаловський зазначав: «Потрібно звернути увагу на те, що кількість наших бійців, які знаходилися на Саур-Могили й утримували її, ніколи не перевищувало тридцяти осіб. Біля десяти днів тому відбувся бій, на Саур-Могили знаходилося тридцять два наших бійців...» [7]. Тільки 26 серпня 2014 року висоту знову захопили збройні сили ДНР й російські військові.

Таким чином аналізуючи бої за висоту Саур-Могили 1943, 2014 років ми можемо знайти певну схожість. Насамперед, на самій висоті ніколи не було великої кількості військ, в наслідок природно-географічних особливостей ґрунту й рельєфу висоти. Це ми бачимо на прикладі оборони німецькими військами у 1943 році, яких з «легкістю» вибили 17 радянських розвідників, а потім декілька годин самі оборонялися до підходу основних сіл, так і на прикладі українських військ й військ «ополченців» ДНР. Проте без ґрунтовної підготовки та потужної вогневої підтримки утримати й захопити висоту майже не можливо. І це ми бачимо у спогадах учасників штурмів й оборони висоти і в 1943 і в 2014 роках. Переважні втрати бійців на самій висоті й руйнування наносять чисельний вогонь саме з важко-

го озброєння, що ми бачимо під час обстрілів як танків, так і артилерії й мінометів. І хоча зараз Савур-Могила знаходиться на підконтрольній «сепаратистами» території, вона залишається не тільки домінуючою висотою, що здатна надати можливість спостереження й вогню з важкого озброєння на значну відстань, а це в сучасних умовах набуває нових аспектів. А й стає для багатьох символом героїзму і нагадує нам про своє минуле з сивої давнини. У 1857 році Тарас Григорович Шевченко писав:

*«У степу могила
З вітром говорила:
Повій, вітре буйнесенький,
Щоб я не чорніла!» [10]*

Джерела:

1. Архівний відділ Сніжнлянської міської ради. – Фонд 60, опис 2, справа 69, арк. 160.
2. Безуглий І.Ф., Воскресенский В.Г., Тузов А.В. В боях мужали гвардейцы. // Донбасс. Год 1943: Воспоминания участников Донбасской наступательной операции в годы Великой Отечественной войны. / Сост. Г.В. Тепляков. – Донецк: Донбасс, 1980. – 191 с. – С. 102.
3. Бутусов Ю. 12 июня 2014 г. Первый бой за Саур-Могила: «Огонь противника на Саур-Могиле подавлен, не понимаю, почему нам приказали отступить». // Сайт Цензор.нет. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://censor.net.ua/r393310>. Дата публикации 15.06.2016. Дата просмотра 26.03.2017.
4. Гайо О. Як 51-ша бригада Савур-Могили боронила. // Інформаційний сайт Західної Волині Буг. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://bug.org.ua/article/yak-51-sha-bryhada-savur-mohylyu-boronyla-38559/>. Дата публікації 22.05.2015; Дата перегляду 26.03.2017.
5. Дубченко І. Полковник Сумрак та герої Савур-Могили. // Сайт Народна республіка. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://nastupna.com/history/sumrak>. Дата публікації 25.10.2014; Дата перегляду 26.03.2017.
6. Жирохов М. Схватка за Саур-Могила. // Сайт Liga.net [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.liga.net/projects/saur_mogila/. Дата перегляду 13.05.2016.
7. Командир батальона «Восток»: Взятие Саур-Могила Украина оплатила сотнями солдатских жизней. // Информационное агентство Regnum. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://regnum.ru/news/1834479.html>. Дата публикации 09.08.2014; Дата просмотра 26.03.2017.
8. Коца А., Стешин Д. Дважды освобожденный. // Сайт Комсомольская правда [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.crimea.kp.ru/daily/26279.5/3156866/>. Дата публикации 26.08.2016; дата просмотра 26.03.2017; Коца А., Стешин Д. Дважды освобожденный. // Комсомольская правда в Москве. – 2014. – 9 сентября (№ 101). – С. 4.
9. Моргун Н.И. Саур-Могила: Путеводитель. / Н.И. Моргун, Ф.И. Прудников – Донецк: Донбас, 1985. – 110 с.
10. Олєфіренко В. На межі: розповідь про Савур-Могила. // Голос України. – 1991. – 24 жовтня (№ 207). – С. 12.
11. Полідович Ю.Б. Легенди Савур-Могили. / Ю.Б. Полідович. // Літопис Донбасу: Краєзнавчий збірник. Випуск 12. / Відповід. ред. Т.В. Ільашенко. – Донецьк: ДОКМ, 2004. – 292 с. – С. 133-140.
12. Прудников Ф. Слава о вас никогда не умрет: из уст очевидца. // Ленинская правда. – 1968. – 12 мая. – С. 4.
13. Прудников Ф.И. Здесь мужество с боями проходило. // Ленинская правда. – 1967. – 8 сентября. – С. 2.
14. Прудников Ф.И. Народ о Саур-Могила. / Ф.И. Прудников. // Ленинская правда. – 1988. – 16 апреля. – С. 3.
15. Прудников Ф.И. Саур-Могила в литературе. / Ф.И. Прудников. // Ленинская правда. – 1988. – 7 октября. – С. 4.
16. Прудников Ф.И. Саур-Могила: Путеводитель. / Ф.И. Прудников – Донецк: Донбас, 1979. – 55 с.
17. Прудников Ф.И. Саур-Могила: Путеводитель. / Ф.И. Прудников – Донецк: Донбас, 1981. – 56 с.

18. Саур-Могила: Военно историческое повествование. / Сост. И.И. Кулага. – Донецк: ООО «ИПП «Промінь», 2008. – 86 с.
19. Слово про Ігорів похід та його поетичні переклади і переспіви. / Видання підготував Махновець Л. – К.: Наукова думка, 1967. – 286 с. – С. 10, 102, 170, 270.
20. Снежное. / В.М. Агибалов, З.Г. Лихолобова, Ф.И. Прудников. // История городов и сел Украинской ССР. Донецкая область. / Редкол.: Г.П. Ерхов (председ.). – К.: Институт истории АН УССР, 1976. – 811 с. – С. 632-645.
21. Сніжне. / В.М. Агібалов, З.Г. Лихолобова, Ф.І. Прудников. // Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Донецька область / Ред. кол. тому: П.О. Пономарьов (гол. редкол.), А.М. Сабіна (відп. секр. редкол.). - АН УРСР. Інститут історії. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1970. – 992 с. – С. 756-773; 22. Спогади Лаушкін С.І.
23. Український голокост. 1932-1933: Свідчення тих, хто вижив. Т. 1. – 2-ге вид. / Упорядник о. Ю. Мицик. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. – 296 с.
24. Шара А. Битва за Савур-Могила. Хроніка подій. // Сайт Тиждень.ua. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Society/153886>. Дата публікації 14.12.2015; Дата перегляду: 25.02.2016.
25. Шовкошитный Р. 17-летний солдат рассказал про штурм и оборону Саур-Могила: сепаратисты маскировались под солдат ВСУ. // Сайт NEWSru.ua [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://rus.newsru.ua/ukraine/08sep2014/zheka.html>. Дата публикации 08.09.2014; Дата просмотра 07.02.2016.

УДК 355.27 (477.81):355.3 (477)

Андрій КУКУРУДЗА (Рівне)

УЧАСТЬ МЕШКАНЦІВ РІВНЕНШНИНИ В ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ НА СХОДІ УКРАЇНИ 2014 – 2016 рр.

Анотація. Метою статті є різностороннє висвітлення участі мешканців Рівненської області в подіях АТО на сході України. Завданнями є уточнення кількості загинувших рівнян на Сході України, визначення основних підрозділів, в яких мешканці області захищали територіальну цілісність нашої держави, уточнення місць поранень та загибелі рівнян, кількості заохочень виданих за бойові успіхи. Актуальність теми зумовлена важливістю усебічного висвітлення історії АТО, зокрема на рівні залучення до подій на сході певного регіону.

Ключові слова: АТО, ОГПБр, ОДШБр, ОК, територіальний батальйон, втрати, поранення, ОМБр, добровольці, військовослужбовці, мобілізація.

Тривалість російської агресії проти України 2014–2017 рр., попри весь драматизм цього ганебного загарбницького кроку путінської Росії збагачує українську військову історію геро-

їзмом захисників держави, вдалими операціями військових підрозділів, відкриває для українського суспільства нових героїв. Нажаль лише необхідність відсічі жорсткому агресору зрушила з мертвої точки процес реформування ЗСУ, відновила Національну гвардію і на сьогодні українське військо розгорнуло нові частини, поступово переозброюється та виходить на зовсім інший рівень розвитку. Саме тому правдиве та вчасне висвітлення подій героїчного перебігу АТО заслуговує на пильну увагу та наукову активність істориків. Великою заслугою українських дослідників на сьогодні є встановлення та пильне вивчення біографій, бойового шляху та місць загибелі захисників України, належно оформлене та висвітлене в мережі Інтернет [15]. Але посеред тем для пошуку і далі актуальним залишається питання поглибленого вивчення участі у відбитті російської навали

Фото 1. Зала Костопільського краєзнавчого музею присвячена Революції гідності та героям АТО

Фото 2. Буклет про загиблого гвардійця з Демидівки Р.Зубчука

Фото 3. Рівняни з батальйону Кульчицького на посту в Словянську травень 2014 р.

мешканців конкретно взятих регіонів, областей України, виведення приблизних кількісних показників мобілізованих, географії служби військовослужбовців з однієї області та інших дотичних питань. Саме тому в даній статті зроблено спробу підбити та узагальнити інформацію про участь мешканців Рівненщини в російсько-українській війні на сході 2014-2017 рр. Попри складність цього питання, закритість частини інформації та її невисвітленість все ж спілкування з безпосередніми учасниками бойових дій, аналіз публікацій преси, виступів представників військового та інших матеріалів дозволяє підійти до його висвітлення.

Найактивніше мешканці області зголошувалися захищати Україну в 2014 р. Рівняни поповнювали збройні формування не лише за повістками, але й добровільно, зокрема батальйони Національної гвардії, ЗСУ, Правого сектору.

Найперше з огляду на зовнішню загрозу для активних патріотів, завдяки рівненській самообороні, було налагоджено курси бойової підготовки в квітні-травні 2014 р. із залученням ресурсів Військової кафедри НУВГП (зокрема в інструктажі та бойовій підготовці чоловіків приймав участь майор Капінос в майбутньому активний учасник АТО). Рівненські чоловіки почали активно записуватися добровольцями до відомих добровольчих батальйонів ім. Генерала Кульчицького, Айдару, Азова, Шахтарська (Торнадо), Донбасу, на початку російсько-української війни на Сході. Окремі документи, висвітлені в Інтернеті, дозволяють приблизно говорити про кількість рівнян та мешканців області в цих формуваннях. Так в батальйоні нацгвардії ім. ген. С. Кульчицького було щонайменше 13 мешканців Рівненщини, з них 5 рівнян (автор цієї статті служив у батальйоні разом з рідним братом, старшим солдатом Кукурудзою В.Р.). Також в цьому відомому підрозділі НГУ служить сотник 35 сотні Майдану березнівчанин лейтенант Володимир Пастушок, який на сьогодні виконує обов'язки замкомбата по зв'язках з громадськістю (гвардієць Роман Зубчук майданівець-доброволець з Демидівки Рівненської області загинув 5 січня 2015 р. біля с. Мінківка Артемівського району Донецької області) [1]. За неофіційними даними та підрахунками автора в батальйоні «Донбас» служило приблизно 4 гвардійці з обласного центру і 5 з області, в батальйонах МВС— Шахтарську (Торнадо) приблизно двоє з Рівного та троє з області і відповідно в Азові — 11 рівнян. Воювали мешканці Рівненщини і в інших формуваннях Національної гвардії, зокрема в батальйонно-оперативній групі «Крук» 50 полку НГУ в Івано-Франківську. Цей підрозділ виконував бойові завдання в районі населених пунктів Попасна, Стаханов та Золоте наприкінці літа — початку осені 2014 р. [7]. Як мінімум, троє рівнян влітку 2014 р. воювали в батальйоні «Шахтарськ». Військовими підрозділами, які представляють саме Рівненщину в АТО, є 55 полк зв'язку (розгорнутий в бригаду), 130 окремих розвідувальний батальйон, 3 батальйон НГУ, інші підрозділи та зведені загони.

Перших втрат Рівненщина зазнала після резонансного нападу російських диверсантів на розташування українських військ під Волновахою. 22 травня 2014 року загинули солдати 51 ОМБр з Рівненщини: Маринич Віталій, Нечипорук Андрій та Озеранчук Леонід. Тіла загиблих вояків доправили на Рівненщину літаками. Спочатку вони були перевезені на Рівненський полігон, де й відбувалася офіційна траурна церемонія. Біля домовин загиблих провели мо-

лебень, потім їх повезли на поховання за місцем проживання їх рідних. Перші втрати дали й перші уроки того, що в зоні АТО необхідно зберігати бойову пильність та особливо остерігатися «мирних місцевих мешканців» [23].

Серед територіальних добровольчих батальйонів Рівненщину представляв батальйон «Горинь» (на сьогодні 2-й окремих мотопіхотний батальйон 30 ОМБр). Комплектуватися він почав в травні 2014 р. з добровольців, які бажали захищати Україну та мали певний військовий досвід. До підрозділу потрапили приблизно порівну мешканці районів та обласного центру, багато добровольців було зі Здолбунова, Сарн, Дубровиці [6]. Датою створення підрозділу є 22 травня 2014 р. Як і багато інших новостворених добровольчих формувань підрозділ в початкових планах командування не створювався як частина для ведення бойових дій. Завданнями «Горині» мали стати патрулювання доріг на сході України та робота на блокпостах. Але реалії 2014 р. перекреслили всі плани і батальйон брав участь у бойових діях АТО самого активного періоду влітку 2014 р.

За штатом батальйон Горинь налічував 426-430 чоловік. 80 % особового складу були добровольцями, які прагнули захищати рідну країну від росіян (хоч і була спроба підсилити батальйон солдатами з 51-ї механізованої бригади, які не дуже добре себе зарекомендували). Від початку формування в «Горинь» у 2014 р. входили дві роти, взвод зв'язку, взвод МТЗ, взвод розвідки, лише пізніше з'явилися відділи гранатометників (АГС) та зенітників, з військової техніки був тільки один БРДМ.

У травні-червні особовий склад батальйону проходив бойове злагодження на Рівненському полігоні. Батальйоном від початку створення почали опікуватися небайдужі волонтери, підприємці, до яких долучалася місцева влада [14, с. 153]. Як і загалом по Збройних силах оснащення батальйону залишалося слабким, невистало найголовнішого: касок та бронешитів. Також бійці отримували традиційний для 2014 р. однострій «дубок» [2].

У зв'язку з розгортанням українських сил для наступу влітку 2014 р., залізницею з Рівненського полігону «Горинь» була перекинута на межу Запорізької та Донецької областей до станції Пологи. Звідти більшість батальйону вирушила до Куйбишевського, лише невелика група залишилась для охорони складів позаду. В кінці липня батальйон опинився в Донецькій області, звідки вирушив до лінії зіткнення. Бойові завдання, поставлені батальйону, стосувалися виконання служби в Секторі «Д». На передову типово для 2014 р. рухалися на

Фото 4. Автор на позиціях під Горлівкою вересень 2014 р.

Фото 5. Автор статті та кіборг Ф.Мисюра на виставці про оборону Аеропорта.

Фото 6. Козлишин Тарас з побратимами. Фото з організованої ним виставки в м.Рівне

шкільних автобусах з синьо-жовтими прапорами (прикметно, що часто назустріч у зворотному напрямку в тил рухалася важка броньована техніка) [6]. Біля Благодатного, куди «Горинь» була направлена командуванням, батальйон було вперше накрите «градами», на щастя обійшлося без втрат, деякі бійці лише отримали легкі контузії. Одним із завдань в зоні бойових дій для рівнян стало підсилення позицій артилерії 26-ї бригади, розгорнутої в цьому районі.

Наші артилеристи в цей час намагалися будь-що підтримати наступ українських сил. Взагалі, як і багатьом територіальним батальйонам, «Горині» досить довго везло уникати втрат при важких ворожих обстрілах. Зокрема у випадку під Благодатним росіяни дуже добре обстрілювали позиції артилерії та склади її боєприпасів, але хоч обстріл і був добре скорегований, обійшлося без втрат. Окремі бійці дістали тільки легкі поранення та контузії [6]. Після цих активних бомбардувань російські ЗМІ повідомляли всім про знищення батальйону «Горинь», рештки якого «здалися в полон» [18]. З району Благодатного, а пізніше і з Кутейніково, де рівненський тербат зіткнувся з російськими загарбниками, орієнтовно 22-23 серпня рівнянам довелося відходити з огляду на загальну ситуацію на фронті, щоб не опинитись в оточенні. Горинці відійшли до Гранітного, де й залишалися, незважаючи на обстріли фугасними та касетними снарядами ще декілька днів. Пізніше підрозділи батальйону пересікли трасу Слов'янськ – Маріуполь та почали окопуватись в районі Володарського. Натомість розвідці «Горині» в ході боїв пощастило менше. Як це не раз траплялося з різними українськими та й російськими підрозділами через погану обізнаність з місцевіс-

тю та відсутність детальних мап українські розвідники переплутали однакові назви села та райцентру і потрапили прямо до рук російських бандформувань. Так прикро в полоні опинилося дев'ять українських бійців, яких захопив російсько-диверсійний батальйон «Кальміус» [6]. Двоє представників батальйону долучилися до зведеного загону ЗСУ, який штурмував Савур-Могили. Вони потрапили в підпорядкування до Гордійчука і також не уникли полону під час відходу з кургану. Хоч «горинцям» і не вдалося уникнути поневірян в полоні і навіть парад полонених в Донецьку, більшість їх вдалося успішно поміняти ще в 2014 р., тільки майора начальника медичної служби вже в 2015 р. Вже восени 2014 р. батальйон «Горинь» було відведено до Запорізької області для охорони стратегічних об'єктів. Внаслідок бойових дій в 2014 р. в рівненському територіальному батальйоні загинув Олександр Суліцький [6]. Після демобілізації другої хвилі в батальйоні мешканці Рівненщини залишились в меншості. Весною 2016 р. «Горинь» займала позиції біля села Луганське на Світлодарській дузі, де зазнала невдалого бою з російською ДРГ [6]. Внаслідок зіткнення двоє бійців загинуло, троє поранено, один потрапив у полон. На сьогодні ба-

Фото 8. Засоби транспортування військ батальйону «Горинь» в 2014 р. – шкільні автобуси

тальйон «Горинь» продовжує виконувати бойові завдання в складі 30-ї механізованої бригади, в бойових діях 2015 – 2016 рр. втратив вісім бійців. Через Майдан рівненчани долучилися і до іншого підрозділу – ударно-штурмового батальйону «Айдар». Точне число мешканців області у відомому підрозділі встановити важко, але влітку 2014 р. до батальйону разом з майданівцями потрапляють і перші рівняни. Зокрема гурт рівнян воював у роті Жені Начкара, а згодом опи-

Фото 7. Гвардійці рівняни батальйона Кульчицького на базі частини 3017 під Харковом. В центрі лейтенант В.Пастушок

Фото 9. Засоби транспортування військ батальйону генерала Кульчицького в 2014 р. – шкільні автобуси

Фото 10. Група «горинців» на позиціях в зеленці

Фото 11. Група бійців 2-го територіального батальйону «Горинь» в секторі «Д»

нився в «Афганській» роті. Разом з батальйоном їм довелося брати участь в боях біля Лутугіного, Георгіївки, Новосвітлівки, здійснювати відомий рейд на підсилення захисників Луганського аеропорту. Інші рівняни, зокрема унсовці, входили до «Західної» роти, брали участь у боях у Хрящуватому 13–14 серпня 2014 р. та інших сутичках [11]. Як мінімум 23 мешканці Рівненщини воювали на сході України в складі «Айдару» в 2014–15 рр. [11], п'ятеро з них загинули (останній рівнянин Сергій Голубев 11 березня 2017 р.), приблизно семеро було важко поранено [4] (підррахунки автора). Військовики-рівняни ст. лейтенант С.Пандрак та солдат О.Андріяшев були нагороджені орденами «За мужність III ст.».

Яскравою постаттю та одним з героїв Рівненщини є старший сержант 9 роти 3 батальйону 80 аеромобільної бригади Федір Мисюра, який захищав Донецьке летовище в січні 2015 р. Мисюра був мобілізований під час третьої хвили мобілізації на Рівненщині, як десантник поповнив лави аеромобільних військ. Федір ра-

зом з підрозділом, де було багато його земляків з Сарн, Вараша, Млинівського району, воював у Тоненькому, Опитному, Водяному, Пісках [10]. 15 січня 2015 р. був важко поранений в Донецькому аеропорті, але після трьох операцій його життя було врятоване. Десантник нагороджений орденом «За мужність III ст.» [10]. Загалом в ДАПі, Пісках, Спартакі та боях поблизу було поранено 11 мешканців Рівненщини [4] (підррахунки автора). Відомими захисниками Донецького летовища в області є Юрій Андрощук, Василь Гриник та Андрій Лісничук зараз т.в.о командира батальйону патрульної поліції Рівного, Василь Соколовський. Захисник аеропорту рівнянин Дмитро Свідерський, старший гранатометник 81 окремої аеромобільної бригади пізніше підірвався на міні біля Авдіївки і помер в лікарні 6 квітня 2015 р.

Окрім ЗСУ від Рівненщини в АТО брав участь 3 батальйон 2-ї галицької бригади НГУ в 2014 – 2017 рр. Найперше в АТО вирушили рівненські водії бтрщики. Після прискореного навчання в Харкові в травні 2014 р. екіпаж на БТР-4 виру-

шив в АТО, зокрема брав участь у визволенні Слов'янська, за що водій Федір Ш. був нагороджений медаллю «За військову службу Україні». Рівненський батальйон НГУ брав участь в АТО з липня 2014 р. в складі 2-ї бригади. Гвардійці виконували завдання в секторі С. Перша ротация відбувалася в липні-вересні 2014 р., друга в жовтні-листопаді 2014 р. (проходила на 26 блок-пості за Майорськом в районі Курдюмовки), третя в грудні-березні 2014–15 рр. на перехресті траси Красний Лиман-Слов'янськ і четверта на блок-пості на мості каналу Сіверський Донець – Донбас між Слов'янськом та Краматорськом. Загалом Галицька бригада втратила в АТО шестеро бійців, а в рівненському батальйоні, на щастя, обійшлося без втрат [13]. Також в зоні АТО автор неодноразово зустрічав рівнян, мобілізованих до новоствореної частини НГУ в Слов'янську-3035, які несли бойову службу на ВОПах.

Детальний опис життя та боїв в АТО подав артилерист з Рівненщини Петро Солтис у своїй книзі. За його словами серед військовослуж-

бовців з Київщини, Черкащини, Львівщини та інших областей до третини бійців 44 артилерійської бригади складали волиняки з Волинської та Рівненської областей. Землякам зі Здолбувщини навіть вдалося потрапити в один гаубичний артилерійський дивізіон [25, с. 8, 319]. Окремо варто згадати участь ветеранів війни в Афганістані в подіях АТО. На Рівненщині ветерани афганці активно долучилися і до захисту батьківщини на сході, і до волонтерського руху, і до обміну полонених, відіграючи важливу роль в цьому складному питанні. Так, в бойових діях АТО брало участь до двадцяти колишніх афганців з Рівненської області [9]. Шестеро афганців та троє колишніх учасників миротворчих операцій в складі українських сил представляли саме місто Рівне на передовій АТО [8]. Один військовослужбовець проходив службу в батальйоні «Донбас», решта служила в ЗСУ. Троє афганців, один з батальйону «Горинь» опинилися в російському полоні. Поміняти їх вдалося завдяки афганським зв'язкам в Росії та Луганській області [9]. Також до де-

Фото 12. Один з Богданів на яких «Горинь» пересувалася під обстрілами в Секторі «Д»

сятка дітей ветеранів Афганістану було мобілізовано і також захищало Україну на сході [8]. Промовистим є приклад родини Долічів з Рівного. Віктор Доліч, генерал-лейтенант у відставці (колишній заступник начальника штабу 13 АК), «афганець», в 66 років писав рапорта міністру оборони про те, щоб його відновили на службі та спеціально зустрічався з міністром. І хоч йому відмовили, але в АТО беруть участь його дружина, син, онук і зять. Ось такий при-

мовистий приклад патріотизму професійного військового [24, с. 5]. Не маючи можливості самому взяти зброю до рук, багато хто долучається до допомоги військовим волонтерством. Широку волонтерську діяльність розгорнув голова Костопільської спілки афганців Петро Ширко [9], міський осередок афганців допомагає 3-у батальйону НГУ в Рівному [8]. На щастя серед афганців Рівненщини загиблих у війні на сході в 2014–2016 рр. не було.

Основна маса рівненчан потрапляла до українських військових формувань під час виконання плану хвиль мобілізації. Оскільки кількісні дані та конкретне розподілення мобілізованих відносяться до секретної інформації, доступ до якої обмежується, цілісну картину про кількість мобілізованих мешканців області та місця їх служби скласти досить проблематично. Але окремі інтерв'ю представників комісаріату та відкрита інформація дозволяють все ж вивести приблизні цифри. Хвилі мобілізації в Рівненській області вирішували завдання комплектації різних частин відповідно до ситуації в зоні АТО та країні в цілому. Так за словами представників Рівненського військомату першою хвилею мобілізації акцент робився на доукомплектуванні 51 механізованої бригади, яка вивела весь тягар АТО в 2014 р. З наведених в пресі даних можна припустити, що по першій хви-

лі з Рівненщини було мобілізовано понад 1335 чоловік [19].

Друга хвиля серед інших підрозділів акцентувала увагу на батальйоні територіальної оборони Рівненщини «Горинь». Коли перші дві хвилі мобілізації нарощували бойовий потенціал підрозділів, то третя, за словами військового комісара РОВК Дмитра Оксенюка повинна була вкомплектувати в першу чергу підрозділи забезпечення та інженерні частини [17].

П'ята хвиля, серед інших завдань, посилювала складом, зокрема й контрактниками, 14 механізовану бригаду. Різні хвилі мобілізації залучали до війська різну кількість військових. Готуючись до третьої хвилі мобілізації в липні-серпні 2014 р., рівненський прокурор з наглядом за додержанням законів у військовій сфері Ростислав Пошивак підкреслював, що по області більш свідомі й дисципліновані щодо захисту батьківщини по мобілізації мешканці сіл і районів. За його словами на Рівненщині в самому обласному центрі ухиляння від мобілізації сягає до 50 % тоді як у сільській місцевості тільки 20 %. [16]. Все ж по області вдалося мобілізувати під час третьої хвилі 1384 військовослужбовці більшості з яких вирушила захищати державу на схід [20].

В північних районах області проблема мобілізувати військовозобов'язаних набула особли-

Фото 15. Бійці батальйону Кульчицького перед відправленням до зони АТО, літо 2015 р.

вого забарвлення у зв'язку із незаконним видобутком бурштину. Так, коли під час 3-ї черги мобілізації у північному Володимирецькому районі було мобілізовано 118 чоловік та біля сотні з Рокитнівського району, то вже на час 6-ї хвилі ситуація значно погіршилася і по тих же районах фіксувалося катастрофічне невиконання планів мобілізації [26].

Ще складніша ситуація виникла з шостою хвилею мобілізації. Мобілізовані під час неї мали

Фото 13. Автор з братом Володимиром Кукурудзою та іншими рівнянами батальйону Кульчицького. Весна 2015 р., дебальцевський плацдарм, Миронівське

Фото 14. Р. Шикла серед гвардійців батальйону 50-го полку НГУ

Фото 16. Автор біля шушпанцера батальйона Кульчицького перед відправленням на нову ротацию

Фото 17. Саморобна броньована техніка на базі НГУ у Словянську

Фото 18. Світлини загиблих героїв АТО в коридорі Рівненської ОДА

поміняти на сході бійців 3-ї хвилі мобілізації. Відповідно на 6-у хвилю було визначено завдання мобілізувати 1500 чоловік з області. В ході проведення мобілізації військомат переконався, що із завданням не впорається і прогнозував на кінець мобілізації тільки 1000 чоловік [20]. Під час цієї хвилі мобілізації розпочалися справжні баталії з розшуку осіб, які ухилилися від захисту батьківщини. Але попри чисельні погрози розвісити портрети злісних порушників містом Рівне (що напевно було б потужним психологічним тиском для всіх втікачів від мобілізації), цього зроблено так і не було. Таким чином, по місту Рівному мобілізаційний план 6-ї хвилі мобілізації було виконано тільки на 44%. 22 особи були подані в розшук тільки на її початку, далі, за словами заступника військового комісара РОВК Руслана Ткачука, готувалися подання на розшук ще 31 особи [21]. Детальну інформацію про мешканців Рівненщини в українських військових формуваннях дає статистика поранених та тих, що отримали інвалідність бійців. Зокрема на вересень 2016 р. в РОВК було зафіксовано 159 поранених бійців з Рівненської області. Найбільше поранених бійців припадало на 128 гірсько-піхотну бригаду – 23, на 14 механізовану бригаду – 18, по 14 військових отримали поранення в батальйоні «Горинь» та 24 механізованій бригаді, 10 - у 80 аеромобільній бригаді, 7 – в Айдарі. В цілому список поранених рівненчан показує широку географію їх служби у всіх бойових під-

розділах України: 93, 72, 54, 30 механізованих бригадах, 95, 81 аеромобільних бригадах, 26, 40, 44 артилерійських бригадах, 17 танковій, 8 полку спецназу та ін. Таким чином, мешканці області активно мобілізувалися та воювали не тільки в рівненських 55 бригаді зв'язку, 130 розвідбаті, чи 3 стрілецькому батальйоні НГУ. Найбільше важких поранень, за приблизними підрахунками за період 2014 – пер. пол. 2016 р., окрім району Донецького аеропорту, рівненчани отримали в Луганському аеропорті, біля Дебальцевого, Амвросіївки, Зайцевого, Красногорівці [4] (підрахунки автора).

Певну інформацію про участь мешканців Рівненщини у війні на Сході надають відомості про отримання державних нагород військовими ЗСУ видані Рівненським обласним військоматом. Зокрема за період з 2014 року по червень 2016 р. орденів Богдана Хмельницького III ст. було вручено в 2014 р. – 0; в 2015 р. – 3; за першу половину 2016 р. – 1 нагорода. Орденів «За мужність» III ст. було вручено в 2014 р. – 3; в 2015 р. – 21; за першу половину 2016 р. – 5. Медаль «За військову службу Україні» за вказаний період було вручено тільки одну в 2016 р. Медаль «Захиснику Вітчизни» в 2014 р. на Рівненщині не вручали, в 2015 р. було отримано на вручення 11 таких нагород, а в першій половині 2016 р. бійцями отримано вже 45 медалей. Таким чином, за період 2014 – пер. пол. 2016 рр. військовослужбовцями Рівненщини було отримано 74 державні нагороди [5].

Багато рівненських земляків опинилися в добровольчих формуваннях Правого сектору та ОУН. Зокрема в Рівному добре знають про героїчну історію одного з наймолодших «кіборгів» Романа Рудейчука, який почав бойовий шлях в АТО у 18 років. Рудейчук з позивним «Рудя» брав участь в бойових діях впродовж вересня 2014 – січня 2015 р. в складі 1-ї окремої штурмової роти ДУКУ. Брав участь у боях біля Карловки, Первомайська та Пісків. Рудя був знайомим та воював разом з іншим відомим «кіборгом» Сергієм Табалою на позивний «Север», який загинув в АТО [12]. Рівнянин також отримав важкі поранення в голову, ногу та живіт 19 січня 2015 р. і як наслідок переніс п'ять операцій, трепанацію черепа та отримав інвалідність. Резонансним є те, що, пройшовши майже річний курс реабілітації, доброволець не може отримати статус учасника бойових дій, залишаючись тільки інвалідом війни. Після важкого поранення в нього титанова пластина в голові та друга група інвалідності [12]. Майданівець та боєць-кулеметник добровольчого корпусу ОУН рівнянин Тарас Козлишин був тричі поранений в зоні бойових дій в 2015 р. 3 груд-

Фото 19. Світлина та меморіальна дошка загиблого героя АТО М. Карнаухова

Фото 19. Меморіальна дошка загиблого героя АТО О. Борисенка

Фото 21. Меморіальна дошка загиблого героя АТО І. Волошина

Фото 22. Меморіальна дошка загиблого героя АТО В. Мірошника

ня 2015 р. він командир резервної сотні «ОУН-Прикарпаття», заступник голови проводу добровольчого руху ОУН з політичних питань. На березень 2017 р. в зоні проведення АТО загинуло 108 військовослужбовців пов'язаних з Рівненщиною. На обласному рівні кращим ресурсом з вшанування пам'яті про полеглих є сайт «Революція гідності. Війна. Рівненщина», створений центральною науковою бібліотекою області за участі районних бібліотек [22]. Вказаний ресурс та інші матеріали Інтернету, зокрема найдетальніший сайт «Книга пам'яті полеглих за Україну» [15], дозволяють простежи-

ти бойовий шлях загиблих і достовірно встановити, де ж служили та воювали герої Рівненщини. Так найбільше загиблих мешканців області припадає на 51-у та 30 ОМБр по 12 чоловік (принагідно згадаємо, що й кількість поранень з інвалідністю в 14-й бригаді правонаступниці 51-ї одна з найвищих по Рівненській області – 18 випадків, 6 загиблих рівненчан припадає теж на згадану новостворену 14-у бригаду). Ситуація з 51-ю бригадою зрозуміла оскільки в 2014 р. в ході першої та другої хвиль мобілізації ця бригада комплектувалася майже виключно військовослужбовцями з Рівненської та Волинської областей, де вона дислокується. Разом на 51-у та її правонаступницю 14-у механізовану бригаду за період 2014-2016 рр. припадає 22 важких поранення з інвалідністю (за період до літа 2016 р.) та 18 смертей військовослужбовців з Рівненщини [3, 15, 22]. Це найбільший показник серед рівненчан в інших бригадах ЗСУ (в батальйоні «Горинь» сумарна кількість поранених та загиблих складає 14 і 8, в 128 ОГПБр – 23 і 2, 80 ОДШБр 10 і 10) [3]. Серед вищого офіцерського складу вихідців з області загинуло два офіцери ОК «Захід» та три ОК «Північ» (підрозділи автора). По місцю загибелі під час відомих бойових операцій в АТО можна виділити, що двоє мешканців області загинули під Іловайськом, двоє під час боїв біля Лутугіно, четверо в Донецькому аеропорту, двоє в Вуглегірську (підрозділи автора). Особливого резонансу в Рівному та області набула загибель під Чернухіним к.т.н., доцента НУВГП Миколи Карнаухова, який попри статус науковця та вік був мобілізований і героїчно загинув (підрвавши себе гранатою, щоб не потрапити в полон), захищаючи батьківщину 6 лютого 2015 р. [22] (смерть М.Карнаухова стала однією з причин введення звільнення від мобілізації наукових працівників, аспірантів та докторантів в липні 2015 р.).

Таким чином, Рівненщина, як регіон з не дуже великим по загальноукраїнських мірках населенням (не набагато більше півтора мільйони мешканців) по всіх хвилях мобілізації успішно постачала військовослужбовців до силових структур країни. Мешканці області масово виконували обов'язок захисту батьківщини в механізованих бригадах, аеромобільних військах, спецназі, переважно Оперативного командування «Захід», а також нацгвардії, підрозділах МВС. Виходець з Корецького району Рівненщини генерал-майор Ігор Гордійчук удостоєний звання Героя України, що є найвищою нагородою серед усіх військовослужбовців з області. На момент підготовки статті 108 бійців пов'язаних з Рівненщиною загинуло. Вічна сла-

ва героям! Разом з тим від патріотичного західноукраїнського регіону можна було б очікувати більшого запалу захищати свою батьківщину. Ганебним явищем стало ухиляння від мобілізації, яке найбільшого розмаху набуло саме в обласному центрі. Особливо відсоток ухиляння від мобілізації зріс під час останніх її хвиль, які не виконувались в повному обсязі, в той час як чоловіче населення більше переймалося бізнесом, «бурштиною лихоманкою» на півночі області та іншими питаннями, а не захистом України.

Джерела та література:

1. Герої не вмирають, вони живуть повік у пам'яті народній. – Демидівка, 2015.
2. «Горинь» воює на Донеччині. – режим доступу до статті: <http://rivnepost.rv.ua/showarticle.php?art=040674>
3. Дані надані Рівненським обласним військовим комісаріатом про загиблих в АТО з Рівненщини та підрозділи автора статті
4. Дані надані Рівненським обласним військовим комісаріатом про інвалідність воїнів АТО та підрозділи автора статті.
5. Дані надані Рівненським обласним військовим комісаріатом про нагороджених на червень 2016 р.
6. Інтерв'ю автора з бійцем батальйону «Горинь», членом наглядової ради батальйону «Горинь» А.Смердовим.
7. Інтерв'ю автора з бійцем батальйону оперативного призначення 50-го полку НГУ Р.Шикуюло.
8. Інтерв'ю автора з Головою РМО УСВА Зіничем С.В.
9. Інтерв'ю автора з Головою Рівненської обласної організації Української Спілки ветеранів Афганістану (воїнів — інтернаціоналістів) Гурницьким В.Ф.
10. Інтерв'ю автора з старшим сержантом 80 ОДШБр, «кіборгом» Ф.Мисюрою.
11. Інтерв'ю автора з стрільцем-кулеметником батальйону «Айдар», головою міського осередку Спілки ветеранів АТО Українська військова організація О.Андріяшевим.
12. Інтерв'ю автора з бійцем Правого сектора, «кіборгом» Романом Рудейчуком.
13. Інформація надана у в/ч 3002 м. Рівне.
14. Климчук А. Батальйон територіальної оборони «Горинь» // Анексія Автономної республіки Крим і Війна на Донбасі. 2014 – 2015 рр. [Текст]: зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук. військ.-істор. конф., 23 вересня 2015 р. / Нац. військово-історичний муз. України. – К., 2015. – С. 152-153.
15. Книга пам'яті полеглих за Україну. – режим доступу до ресурсу: <http://memorybook.org.ua/index.htm>
16. Мобілізація-3: кого призвуть і хто отримає відстрочку на Рівненщині. – режим доступу до статті: <http://ogo.ua/articles/view/2014-07-30/53584.html>
17. Мобілізація у Рівному: кому готуватися до служби. – режим доступу до відео: <https://www.youtube.com/watch?v=ND3CAxU11l8>
18. На Донбасі знищено батальйон «Горинь» із Рівно. – режим доступу до статті: <http://politikus.ru/events/27015-v-donbasse-unichtozhen-batalon-gorin-iz-rovno.html>
19. Одні — звільняються в запас, інші — служитимуть далі. – режим доступу до статті: http://rivnepost.rv.ua/lenta_msgshow.php?id=59139
20. Особливості перебігу в Рівному шостої хвилі мобілізації (11.08.2015). – режим доступу до відео: <https://www.youtube.com/watch?v=NUsjnrg32Q>
21. Порядок вручення повісток під час шостої хвилі мобілізації у Рівному (11.08.2015). – режим доступу до відео: https://www.youtube.com/watch?v=jjho_X1i3zk
22. «Революція гідності. Війна. Рівненщина». – режим доступу до ресурсу: <http://memory.rv.ua>
23. Рівненщина провела в останню путь українських героїв. – режим доступу до статті: <http://volyn.rivne.com.ua/ua/3237>
24. Снісаренко С. Війна з якої не винесли уроків // 7 днів. – 2016. – 2 червня. – С. 5.

25. Солтис П. 370 днів у камуфляжі: записки артилериста. – Острого, 2016. Розмова автора з П.Солтисом.
26. Суть, завдання та проблеми мобілізації на Рівненщині та у північних її районах. – режим доступу до відео: <https://www.youtube.com/watch?v=7VqGEJpS2fY>

УДК 355.49 (477) «2014/2015»

Олена ЧИЧЕРСЬКА (Луцьк),
Ігор ПАСЮК (Луцьк)

ВОЛИНЯНИ – ГЕРОЇ УКРАЇНИ, УЧАСНИКИ АТО

Анотація. В статті представлено коротку біографію волинян – учасників АТО, один з яких поклав своє життя за свободу і мир в Україні. Вони своїм прикладом доводять безмежну любов до країни, яку ототожнюють зі своїм рідним краєм, найдорожчими людьми і готові захищати Батьківщину до переможного кінця, навіть ціною власного життя.

Ключові слова: Майдан, АТО, Волинь, Герой України, збройні сили, Золота Зірка.

Відоме латинське прислів'я «Хочеш миру – готуйся до війни» знаходимо мало не в усіх народів, і не лише Європи. І це при тому, що протягом усього часу було укладено понад вісім тисяч мирних договорів, деякі з яких супроводжувались урочистими присягами у присутності найвищих релігійних і світських достойників. Уже не одне століття політики намагаються переконати громадян своїх країн у тому, що будь-яка війна виникає через трагічні непорозуміння. Здавалося, в наш час повернутися до страхів війни можна було тільки у фільмах та книгах. Але війна увірвалася в наше життя безжальним буревієм, захоплюючи за собою все нові і нові життя.

Вона не десь там, а зовсім поряд... Незалежно від нас почалась. А протистоять цій неоголошеній війні наші українські воїни.

Для України настав тяжкий і відповідальний

час. Після Майдану, побачивши, що Україна обрала собі європейський шлях, наш «старший брат» відчув загрозу, що демократія з України перекинеться на Росію, розпочав проти нас війну. Українці зрозуміли, хто у всі віки нас приносив, забрав у нас історичну правду, нищив нашу мову, а зараз хоче забрати і волю, і європейство. Завдяки агресії путінської Росії в українців пробудилося вічне прагнення до волі та незалежності.

На жаль, не обійшлося без втрат, не всі сини України залишилися живі. Їх багато, так званих «двохсотих». Серед них і наші земляки – сучасні Герої України.

СНІТКО АНДРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ (нар. 25 січня 1996, Гораймівка, Маневицький район Волинської області – пом. 20 серпня 2014, Іловайськ, Донецька область) – український військовик, Герой України, вояк полку «Азов» Національної гвардії України. Псевдо – «Хома». Учасник російсько-української війни 2014–2016 рр.

Снітко Андрій Володимирович – Герой України

Меморіальна дошка загиблого героя АТО А. Снітко

Героїчно загинув, накривши своїм тілом ворожу гранату, під час бою за Іловайськ, 20 серпня 2014 р., у віці 18-ти років. Своєю смертю врятував життя двом бойовим побратимам.

Народився 25 січня 1996 року у селі Гораймівка Маневицького району. Його самотужки виховувала мама і померла, коли Андрійкові було 11. Хлопчика забрала у свою сім'ю жінка з Маневич Раїса Халик.

Закінчив школу і вступив до Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки в Інститут фізичної культури і здоров'я. Але провчитися повноцінно вдалося лише кілька місяців. Андрій був активним учасником Євромайдану, багато часу проводив у Києві.

У травні вступив до батальйону «Азов» у Києві, отримав позивний Хома. Брав участь у визволенні Маріуполя.

Вирішальний у житті Андрія бій стався 20 серпня 2014 року. Він на чолі трійки бійців потрапив у засідку під час зачистки будинку. У бік бійців була кинута граната і він накрив її своїм тілом. Він помер, врятувавши від смерті двох інших бійців.

23 серпня у Луцькому кафедральному Свято-Троїцькому соборі відбувся заупокійний молебен за 18-річним Андрєм Сніткою. Згодом труну з останками Андрія доправили у Маневичі, де він жив останні роки. Його могила – на видному місці при вході на кладовище.

25 січня 2015 року у селищі міського типу Маневичі на фасаді будівлі загальноосвітньої школи №1 (вулиця Комарова, 6), де навчався Андрій Снітко, йому відкрито меморіальну дошку.

9 жовтня 2015 року рішенням Маневицької районної ради Волинської області присвоєно загальноосвітній школі №1 селища міського типу Маневичі ім'я Андрія Снітка.

18 грудня 2015 року рішенням сесії Маневицької селищної ради було перейменовано вулицю Карла Маркса на вулицю Андрія Снітка.

Нагороджений орденом «Народний Герой України» (26.03.2016; посмертно).

Указом Президента України №515/2016 від 21 листопада 2016 року за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, самовіддане служіння Українському народу учаснику антитерористичної операції – Снітку Андрію Володимировичу присвоєно звання Герой України з удостоєнням ордена «Золота Зірка» (посмертно).

20 жовтня 2016 р. в Маневицькому краєзнавчому музеї відбулась презентація книжки про Андрія Снітка, який героїчно загинув в зоні АТО.

Ковальчук Андрій Трохимович – генерал Збройних сил України, Герой України

КОВАЛЬЧУК АНДРІЙ ТРОХИМОВИЧ (1974 р. н., с. Щитинь Любешівського району Волинської області) – генерал Збройних сил України, Герой України. Начальнику штабу – перший заступник командувача високомобільних десантних військ Збройних Сил України. Командир 80-ї бригади з 2014 по березень 2016.

Народився 28 квітня 1974 року в селі Щитинь Любешівського району Волинської області, де у 1989 році закінчив восьмирічну школу. У тому ж році вступив до Ковальського машинобудівельного коледжу, після закінчення якого у 1993 році поступив до Київського інституту Сухопутних військ, був переведений до Харківського гвардійського вищого танкового командного училища імені Верховної Ради України. У 2004 році закінчив Національну академію оборони України за спеціальністю «бойове застосування та управління діями підрозділів (частин, з'єднань) Сухопутних військ», де здобув кваліфікацію офіцера військового управління оперативно-тактичного рівня. У 2005-2006 роках приймав участь у складі Національного контингенту українського миротворчого контингенту в Косово (Республіка Сербія) та у 2011 році проходив службу в українському миротворчому контингенті місії ООН у Республіці Ліберія. Проїшов шлях від командира взводу до командира окремої аеромобільної бригади.

Президент України Петро Порошенко вручає Андрію Ковальчуку нагородні атрибути звання Герой України.

З квітня 2014 року полковник А.Т. Ковальчук приймав участь в антитерористичній операції на сході України. На посаді командира бригади 80-ї окремої аеромобільної бригади Високомобільних десантних військ Сухопутних військ Збройних Сил України вміло та впевнено керував діями підпорядкованих підрозділів бригади у Луганській та Донецькій областях, організовував службу на блокпостах та опорних пунктах. Завдяки його рішучим діям, чітким та своєчасно відданим бойовим наказам, правильній організації ведення бойових дій та високому патріотизму, підрозділами бригади під його керівництвом було звільнено міста Миколаївку та Слов'янськ Донецької області, місто Лутугине, селище Георгіївку та село Круглик Лутугинського району Луганської області, селища Новосвітлівку та Хрящувате Краснодонського району Луганської області, місто Щастя, села Переможне та Трьохізбенку Новоайдарського району Луганської області. В ході ведення бойових дій у травні 2014 року під його керівництвом було взято під охорону аеропорт Луганська. Під час штурму летовища бойовиками у серпні 2014 року особисто керу-

вав його обороною, в ході чого було знищено до 200 одиниць техніки противника та до 400 російських бойовиків. За час антитерористичної операції полковник А.Т. Ковальчук був двічі поранений, та попри це залишався виконувати завдання з підпорядкованим підрозділом. Протягом двох років під його керівництвом бригадою не допущено втрати боєздатності підрозділів. У березні 2016 року призначений на посаду начальника штабу – першого заступника командувача Високомобільних десантних військ Збройних Сил України. Указом Президента України Петра Порошенка № 347/2016 від 23 серпня 2016 року за особисту мужність, героїзм і високий професіоналізм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, самовіддане служіння Українському народові полковнику Андрію Трохимовичу Ковальчуку присвоєно звання Герой України з врученням ордена «Золота Зірка». Полковник. Генерал-майор (14.10.2016). Нагороджений орденом Богдана Хмельницького II (10.10.2015, за особисту мужність і високий

професіоналізм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі) та III (19.07.2014, за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України) ступеня, медалями «10 років Збройним Силам України», «За сумлінну службу» I та III ступенів.

ГРИНЮК ВОЛОДИМИР ВОЛОДИМИРОВИЧ (нар. 14 жовтня 1986, Ківерці, Волинська область) – капітан Збройних сил України, командир механізованої роти механізованого батальйону 30-ї окремої механізованої бригади 8-го армійського корпусу. Герой України (2015). Народився 14 жовтня 1986 року у місті Ківерці Волинської області. Закінчив Ківерцівську середню загальноосвітню школу № 3, потім – Луцький педагогічний коледж, де отримав відразу дві спеціальності – хореографа і викладача інформатики. Після проходження строкової служби у лавах Збройних Сил України вирішив продовжити службу і закінчив Академію сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного у Львові. Після закінчення Академії був скерований для проходження подальшої служби у 30-у окрему механізовану бригаду 8-го ар-

Гринюк Володимир Володимирович – капітан Збройних сил України, Герой України

Президент України Петро Порошенко вручає Володимирі Гринюку нагородні атрибути звання Герой України.

УДК: 94 (477) «2014/2016»:355.2

Леонід КРИВИЗЬЮК,
Валерій МОКОЇВЕЦЬ (Львів)

ДОБРОВОЛЬЧІ БАТАЛЬЙОНИ НА ЗАХИСТІ ВІТЧИЗНИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ АТО

Анотація. *Революція гідності 2013-2014 рр. народу України проти свавілля влади дала поштовх для формування добровольчих батальйонів, які виступили на захист Вітчизни проти зовнішнього агресора. Автори ставлять за мету прослідкувати мету та процес формування добровольчих батальйонів, визначити їх внесок під час звільнення від окупантів населених пунктів та повернення їх під контроль України.*

Ключові слова: добровольчі батальйони, сепаратизм.

Війна розв'язана Росією в лютому 2014 року виявила, що Україна абсолютно не готова до захисту своєї території. Основною причиною цієї проблеми є системна розкладова робота московської агентури, найбільше – в Уряді Януковича, який протягом своєї діяльності роззброїв (як це було у Криму) та перетворив армію на абсолютно небоєздатне формування. [1]. Але війна, попри кричущі помилки української влади та розвал української армії, пішла не за тим сценарієм, який передбачав В. Путін, і швидко перетворилася на загальнонародну [2, 241]. На початку весни 2014 року схід України поринув у вир нестабільності, проросійські сепаратисти влаштували масові акції на підтримку Російської Федерації (РФ). А Донецьку і Луганську облдержадміністрації (ОДА) захопили терористи. Обстановка на Донбасі дестабілізувалася дедалі активніше і реальною загрозою стали проникнення терористичних угруповань і сепаратистів на Слобожанщину та південь країни. Три вогнища антиукраїнських виступів було створено російською агентурою в Луганську, Донецьку та Харкові. Дуже небезпечні провокації організовувалися в Одесі, Дніпропетровську, Запоріжжі, Миколаєві [3, 139-141]. Як згадує народний депутат VIII скликання, колишній командир батальйону «Азов» Андрій Білецький: «У Харкові, як і Одесі, були дуже серйозні спроби дестабілізувати становище. Але Харків і Одеса залишилися мирними містами України, не отримали тієї бійної кривавої, війни і т.н. Я гадаю, що цю ситуацію вдалося переламати все ж таки завдяки звичайним людям. По-

при те, що вони були самі по собі, у них не було жодної підтримки на той момент...» [3, 144]. Дніпропетровськ, Харків, Одеса вибороли мир у своєму місті завдяки пересічним городянам, ще на початку протистояння, сприймаючи навіть мітинги як загрозу. А донецьким патріотам довелося вже брати до рук зброю, адже недостатньо категорична реакція на перші ж прояви сепаратизму в регіоні призвела до його окупації та війни [3, 168]. На момент початку Антитерористичної операції (АТО) важко було повною мірою назвати події в Україні війною. Адже ще не було факту прямого вторгнення регулярної армії РФ на територію України. Сама АТО розпочалася з моменту перших зачисток міста Слов'янськ Донецької області. Оскільки Україна вперше в історії зіткнулася саме з гібридною формою війни, яка велася російськими найманцями і терористами самопроголошених організацій «ДНР» і «ЛНР», наша держава не мала права застосовувати для боротьби з противником регулярну армію [3, 255-257]. На початку АТО у Східному регіоні держави спроможності Збройних Сил України, інших військових формувань були обмежені через систематичне ігнорування попередньою владою потреб їх розвитку та удосконалення, а іноді й свідомого скорочення бойового потенціалу. Та запорукою обороноздатності країни в той час стала ініціатива патріотично налаштованих громадян, які за власним бажанням створювали добровольчі підрозділи для захисту від сепаратизму та агресії [4]. І сьогодні можна з впевненістю стверджувати, що якби не добровольчі батальйони, ймовірно українська армія не змогла б зупинити наступ проросійських військ. Можна з великою ймовірністю сказати, що план, розроблений Кремлем, передбачав використання слабкості української армії та системи командування. Це був правильний розрахунок, але саме створення добровольчих батальйонів дозволило стримати перші удари та дало час на реорганізацію армії. Добровольчий рух – явище унікальне, яке на

мійського корпусу Сухопутних військ Збройних Сил України, яка дислокується у місті Новоград-Волинський Житомирської області, де служить на посаді командира механізованої роти механізованого батальйону.

Старший лейтенант В. В. Гринюк приймав участь в антитерористичній операції на сході України.

Підпорядкований йому підрозділ знищив велику кількість бронетехніки та живої сили російських бойовиків. 10-11 лютого 2015 року під час зачистки села Логвинове Артемівського району Донецької області завдяки сміливості та блискавичним рішенням діям офіцера штурмової групи захопила частину населеного пункту, при цьому особисто офіцер знищив 3 одиниці бронетехніки та до 30 російських бойовиків. Під час проведення операції отримав поранення, але продовжив керувати зведеним підрозділом.

Указом Президента України Петра Порошенка № 166/2015 від 23 березня 2015 року За виняткову мужність, героїзм і незламність духу, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України старшому лейтенанту Володимирі Володимировичу Гринюку присвоєно звання Герой України з врученням ордена «Золота Зірка».

Старший лейтенант.

У Києві на території Національного університету оборони України імені Івана Черняховського (проспект Повітрофлотський № 28) встановлено стелу з іменем Героя.

Дивлячись на нинішнє становище нашої країни, впевнені, що немає такого українця, який би не бажав миру і спокою Україні. Весь народ нашої держави об'єднався нині проти російського агресора. Багато чоловіків та жінок мужньо захищають кордони нашої країни. Багато хто із людей працює в тилу для підтримки солдатів. Словом, кожен із нас всіма силами намагається підтримати воїнів своєї держави.

Без усякого сумніву, мине зовсім небагато часу і про них писатимуть книги, зніматимуть кінофільми, на прикладах беззавітного служіння рідній Батьківщині, беззаперечного виконання священного обов'язку – стати на захист кордонів держави, коли в цьому є гостра потреба, – виховуватиметься не одне покоління українців. Бо вони – справжні герої, які у нерівному двобої із терористами, російськими найманцями протиставили їм свій патріотизм, відповідальність, безмежну любов до країни, яку ототожнюють зі своїм рідним краєм, найдорожчими людьми. І саме за це їм наша людська вдячність і низький уклін.

На прикладах їх героїчних вчинків будуть ви-

ховуватися багато поколінь українців – відважних, гордих, сміливих, вільних і щасливих мешканців незалежної країни, заради квітучого майбутнього якої тисячі патріотів віддали своє життя...

Джерела:

1. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA%D0%93%D0%B5%D1%80%D0%BE%D1%97%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8
2. <https://ukraine-memorial.org/ua/biography-list>
3. <http://memorybook.org.ua/indexfile/statbirth.htm>
4. <http://ukrgeroes.narod.ru>

початках зіграло ледь не найважливішу роль в становленні лінії оборони на Донбасі [5].

Основою для створення добровольчих батальйонів стали загони Самооборони Майдану (Євромайдану) 2013-2014 років. Грубі методи дії влади змусили протестувальників до створення груп Самооборони – добровольчих формувань, метою яких був захист протестувальників від агресії з боку міліції. Групи за козацькою традицією розділилися на сотні та десятки на чолі зі своїми командирами (сотниками та десятниками відповідно).

Рух, що виник спонтанно, протягом багатьох місяців свого функціонування переродився у структуру, яка справно діяла і була добре організованою. З ситуацією, що склалася на той час, Рада Майдану видав розпорядження «Про основні завдання Самооборони Майдану в умовах російської агресії». З цього моменту основною одиницею Самооборони в складі вищезазначених структур офіційно ставали батальйони. Практично сааме добровольці з Самооборони Майдану були в основі створення багатьох з цих батальйонів з перших днів їх виникнення [6].

Можна виділити наступні структури, сформовані переважно з добровольців:

- підрозділи спеціального призначення безпосереднього підпорядкування МВС;
- резервні батальйони Національної гвардії;
- батальйони Територіальної оборони (бТРО);
- добровольчий корпус «Правий сектор».

Підрозділи спеціального призначення МВС підпорядковуються управлінням внутрішніх справ областей. Це структури для підтримання громадського порядку й патрульно-постової служби. За штатом вони оснащуються виключно легкою стрілецькою зброєю. Штатна чисельність їхнього бойового складу складала – від 30 до 400 чоловік.

Мета створення добровольчих батальйонів МВС. У березні-травні 2014 р. внаслідок розвалу системи управління державою і тяжкої економічної й політичної кризи операція російських спецслужб із організації збройних терористичних акцій в Україні поставила під загрозу здатність держави забезпечити правопорядок. Більшість працівників міліції не виявляла готовності виконувати накази, пов'язані з якимось особистим ризиком для життя. Ті, хто намагався записатися на службу в міліцію, не могли швидко пройти складну бюрократичну процедуру працевлаштування. А стабілізувати ситуацію треба було негайно і в багатьох регіонах. Крім того, не можна було швидко замінити кадровий склад МВС цивільними особами, а масове звільнення працівників міліції могло тільки збільшити кількість прихильників сепаратистів. Добро-

вольці МВС зазвичай хотіли навести лад і захищати інтереси України у своєму населеному пункті.

Ініціювала створення повністю добровольчих формувань МВС Дніпропетровська облдержадміністрація. Рішенням міністра внутрішніх справ А.Авакова про створення добровольчих частин при кожному УВС було єдиним можливим способом дати в розпорядження начальників УВС автономні й незалежні від думок інших працівників міліції підрозділи з охорони громадського порядку – загони, що складаються з мотивованих і патріотичних співробітників, здатних виконувати конкретні завдання, зокрема пов'язані з ризиком для життя.

Саме створення таких загонів дозволило стабілізувати ситуацію в більшості областей України і надало можливість контролювати боротьбу з терористичними групами на південному сході України. Крім того, важливо зазначити, що завдяки взаємодії добровольців із міліцією значно покращилися зв'язки МВС із суспільством [7]. Першими добровольчими батальйонами, що безпосередньо знаходилися у структурі МВС стали «Дніпро-1» (з осені 2014 р. полк), «Харків-1», «Слобожанщина», «Київ-1», «Київ-2», «Азов» (пізніше став підрозділом Національної гвардії України (НГУ)). Пізніше до них долучився «Миротворець» та інші, на той момент новостворені підрозділи МВС [8, 278].

Резервні батальйони Нацгвардії. 13 березня 2014 р. в.о. Президента України, Голова Верховної Ради України Олександр Турчинов підписав наказ про створення Національної гвардії України (НГУ була створена в Україні вперше в 1991 р., проте в 2000 р. вона була розформована). Основні положення про НГУ викладено у Законі України «Про Національну гвардію України» [9]. Відтоді 570 добровольців-активістів Майдану записалися резервістами до лав НГУ, структури, яка до цього складалася з бійців Внутрішніх військ. Тих самих бійців, які під час Революції гідності знаходилися по той бік барикад. До складу НГУ увійшли 1-й і 2-й резервні батальйони (пізніше об'єднані у батальйон ім. Кульчицького і батальйон «Донбас»).

Саме 1-й батальйон НГУ першим з добровольців прийняв на себе удар та долучився до боїв за звільнення Слов'янська. Значну роль у формуванні 1-го резервного батальйону НГУ зіграв генерал-майор Сергій Кульчицький, начальник управління бойової та спеціальної підготовки Головного управління НГУ. Саме він керував бойовим навчанням та злагодженням добровольців у Нових Петрівцях. Загинув 29 травня 2014 р. в зоні бойових дій під час АТО у Слов'янську [8, 262].

Мета створення добровольчих батальйонів Нацгвардії: для виконання завдань із підтримки громадського порядку, виконання охоронних та допоміжних функцій на Донбасі. Тому спочатку вони були екіпіровані тільки легким озброєнням. Після двомісячного підготовчого курсу вони розпочали службу в зоні АТО, де дуже скоро виявилось, що вони виконують бойові завдання нарівні з підготовленими до цього і відповідно озброєними з'єднаннями регулярної армії. Після багатьох місяців несення служби на передових лініях фронту завдяки змінам, внесеним до закону, у лютому 2015 року на озброєнні батальйонів НГУ з'явилася важка зброя [6].

Проте ці два батальйони разом із загоном спецназу МВС «Омега» були єдиними частинами, негайно перекинутими в район Слов'янська для блокади терористичної бази. Саме перші два батальйони Нацгвардії виконали величезний і неоціненний обсяг фронтової роботи, доки країна відроджувала армійські частини, які перекидалися на фронт окремими підрозділами. Нічого іншого просто не було.

Батальйон «Донбас» створили у складі НГУ, оскільки спецбатальйон міліції Донецької області керівництво УВС сааме сформувати не змогло. Саме тому для донецьких патріотів України «Донбас» став головним мобілізаційним пунктом [7].

Батальйони Територіальної оборони (бТРО) підпорядковуються Міністерству оборони. Їх створення передбачене чиним мобілізаційним планом. Військкомати за планами, затвердженими мобілізаційним управлінням Генштабу, комплектують бТРО. Згідно назви, вони повинні були займатися «територіальною обороною», що в українському законодавстві означає як охорону кордонів, так і дії у разі загрози цілісності території – це останнє формулювання дає підставу для участі батальйонів територіальної оборони в АТО.

Спочатку вони повинні були виконувати допоміжні функції разом з підрозділами регулярної армії, проте вони дуже швидко почали долучатися до бойових завдань безпосередньо на лінії зіткнення з противником. Інформація про те, що доблесні українські воїни стоять на позиціях під обстрілом, не маючи можливості реагувати через відсутність відповідного озброєння, незабаром долинула до громадськості та отримала значний відгук. Волонтери, що налагодили відносини з окремими батальйонами, збирали гроші на придбання автомобілів і підготовку їх до застосування в зоні АТО, намагалися впливати на Міноборони, щоб батальйонам поставляли важке озброєння. У багатьох ви-

падках вони домагалися часткового успіху, наприклад, 11-му батальйону «Київська Русь» у серпні 2014 року були виділені броньовані автомобілі, які волонтери на зібрані кошти допомогли відремонтувати [6].

Один із найвідоміших батальйонів – «Айдар» – є 24-м бТРО Луганської області й підпорядковується Міністерству оборони України. Цей батальйон виняток із правил: він створений без участі військового комісаріату Луганської області, його мобілізаційним органом є сам командир батальйону. бТРО у воєнний час призначаються для охорони стратегічних об'єктів і комунікацій. Їх чисельність, за колишнім штатом, становила 426 осіб, оснащених виключно легким піхотним озброєнням.

У бТРО значна частина особового складу – не добровольці, а мобілізовані громадяни. Річ у тому, що бТРО формується за наказом Генштабу у дуже стислий термін – військовий комісаріат заповнює всі вакансії. Добровольці, котрі підходять за військово-обліковою спеціальністю, призиваються у першу чергу за їх бажанням, решта – за викликом.

Однак ряд бТРО повністю складаються з мотивованих добровольців – це насамперед 20-й батальйон «Дніпро», 11-й батальйон «Київська Русь», 24-й батальйон «Айдар». Бойові якості багатьох бТРО високо цінує армійське командування.

бТРО створені в кожній області залежно від її мобілізаційного потенціалу.

«Правий сектор» - це єдине своєрідне добровольче бойове формування, яке визнане державою, але при цьому не входить до складу жодної державної структури. Однак загони «ПС» перебувають в оперативному підпорядкуванні командування АТО. Ці загони не мають сталої штатної структури, і склад їх в основному змінний, оскільки туди їдуть воювати люди, котрі не можуть прийти на військову службу на тривалий час [7].

Батальйони «ПС» зарекомендували себе в АТО як надзвичайно доблесні, чесні та дисципліновані. Вони перебувають в тих місцях, де відбувається значне протистояння. Разом з 93 мбр і 3 псп вони отримали назву «кіборги» після багатьох місяців захисту Донецького аеропорту за героїчну оборону об'єкта від масованих нападів проросійських сил, що перевищували їх кількісно. Солдати Збройних Сил, котрі воювали разом з ними, говорять про «ПС» з найвищою повагою. Він заслужив тільки добру славу.

Одним із прикладів, що свідчить про спроби розвитку співпраці між «Правим сектором» та структурами армії, є призначення лідера «ПС»

Дмитра Яроша на посаду радника начальника Генерального штабу Збройних Сил України. Приймаючи пропозицію, Ярош підкреслив, що батальйони «ПС» готові підпорядковуватися армії в операціях, пов'язаних із захистом України від зовнішнього ворога [6].

Умовно добровольців, що наповнюють вище вказані структури, можна поділити на чотири категорії:

- ідейні воїни (типові бійці «Дніпра-1», більшість з яких належать до «Правого сектору»; «Азову»). Це люди, що мають стійкі політичні переконання, в силу яких вони свого часу вийшли спочатку на Майдан, а потім – на фронт;
- люди війни (афганці, миротворці, колишні міліціонери, люди, що брали участь у військових конфліктах за кордоном, природжені екстремали). До політики в них ставлення – від байдужості до презирства. Головна їх мотивація: як я можу бути в стороні, коли в країні йде війна;
- визволителі – мешканці Донбасу, для яких ця війна є в повному сенсі за свою землю. Люди з високим почуттям відповідальності. Свого часу вони сформували кістяк батальйону «Донбас»;
- Selfmade – учораšní підприємці, які залишили в тилу родини, котрі тепер опікуються хнім бізнесом. Це тип людей, які все в житті звикли вирішувати самотужки. Вони вже давно розчарувалися в ефективності державної машини і розуміють, що вона нездатна захистити країну, то ж єдиний вихід бачать у прямій дії і безпосередній участі у добровольчих батальйонах, де відсутня бюрократія і абсурд адміністративної махіни [10].

Незважаючи на те, що добровольчі батальйони підпорядковуються різним структурам, вони виконують схожі функції в зоні проведення АТО. Під час активної фази військових дій на весні і влітку усі добровольчі батальйони брали участь у боротьбі разом з підрозділами регулярної армії. Дуже часто вони в обороні приймали на себе удар противника або починали наступ спільно з силами регулярної армії. Жителі Старобільська, міста, розташованого на півночі Луганської області, зізналися в розмовах з кореспонденткою Фондації «Відкритий-Діалог», що якби не батальйон «Айдар», який з'явився у їхньому місті в травні 2014 року і домігся відводу представників сепаратистського руху, ймовірно, ця територія була б частиною так званої «ЛНР». Завдяки активній діяльності, «Айдару» в травні і червні 2014 року вдалося відтіснити проросійські сили за лінію річки Донець, а в подальшому спільно з підрозділами української армії стримати їх просування [6].

На превеликий жаль – як згадує Андрій Тетерук – у добровольчого руху був й інший бік медалі. «Були й негідники, які, прикриваючись патріотичними гаслами, коїли злочини, зокрема в зоні АТО. Саме їх злочинні дії певною мірою дискредитували добровольчий рух. І ці люди заслуговують на покарання» [8, 274]. Командувач сектору «Д» Руслан Хомчак дає оцінку добровольчим батальйонам «Донбас», «Шахтарськ», «Азов» і «Дніпро», з якими йому доводилося брати участь у спільній операції під час наступу на Іловайськ та виході з «котла». Наряду з високою оцінкою дій добровольців, він підкреслює, що були й такі, які під ширмою добробатів, тримаючи в руках зброю «займалися зовсім іншими справами», а батальйони під час бою «були самі по собі» [11, 190].

Але ні в якому разі не можна спекулювати на негативних моментах. Добровольці свою місію виконали, мобілізувалися і першими встали на захист вітчизни.

Як заявив секретар Ради національної безпеки і оборони України Олександр Турчинов під час виступу на презентації книги «Добробати» – Добровольчі батальйони заклали ідеологію розвитку сильної незалежної України [12].

Висновки. Українські добровольчі батальйони є унікальним явищем у такому ж унікальному конфлікті, який триває вже протягом трьох років на Східній Україні, де офіційно немає війни, – триває «антитерористична операція». Добровольчі батальйони для українців стали символом відваги, патріотизму та доблесті. Вшановуючи їх внесок у результати боротьби за свободу і незалежність, формування національного патріотичного духу, в Україні встановлено державне свято День добровольця.

Джерела та література:

1. OksanaKuzan. Програма захисту України. on 15 July 2015. Режим доступу: <https://prezi.com/bq870mmlu4jy/presentation/>.
2. Брехуненко В., Ковальчук В., Ковальчук М., Корнієнко В. «Братня» навала. Війни Росії проти України ХІІ-ХХІ ст. / В. Брехуненко, В. Ковальчук, М. Ковальчук, В. Корнієнко. – Київ, 2016. – 248 с.
3. Трофимович В. Харків та Одеса: події 2014-го. Добробати/ Катерина Гладкова, Дмитро Громаков, Вероніка Миронова та ін., худож.-оформлювач О.А. Гугалова. – Харків: Фоліо, 2016. – С. 139-170.
4. Добровольчі батальйони у складі Національної гвардії України – бойовий шлях «Донбасу». 29.01.2016. Режим доступу: <http://ngu.gov.ua/ua/news/dobrovolchi-batalyoni-u-skladi-nacionalnoyi-gvardiyi-ukrayini-boyoviy-shlyah-donbasu>.
5. Аліна Косовська "Фортуна", доброволець АТО. Добровольчий рух. УкраїнаХронологія війни. Режим доступу: <https://alinafortuna.com/2016/05/04/добровольчий-рух-україна-хронологія/>.
6. Агнешка Гуральська. Звіт: Добровольчі батальйони. Виникнення, діяльність, суперечності. Київ. 11 червня 2015 року. – Режим доступу: agnieszka.goralska@odfoundation.eu.
7. Бутусов Ю. Добровольчі батальйони: структура, страхи, проблеми бойового застосування / Ю. Бутусов // «Дзеркало тижня. Україна». – 29 серпня 2014. – №30.
8. Трофимович В. Історичне рішення. Добробати/ Катерина Гладкова,

Дмитро Громаков, Вероніка Миронова та ін., худож.-оформлювач О.А.

Гугалова. – Харків: Фоліо, 2016. – С. 254-278.

9. Закон України: "Про Національну гвардію України".

10. Костянтин Воздвиженський. Добровольці і солдати. Чим відрізняються підрозділи АТО. Режим доступу: <http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/54936/DobrovolciisoldatyChymvidriznajutsapidrozdiyATO>.

11. Покальчук О. Оборона Дніпропетровщини. Добробати/ Катерина Гладкова, Дмитро Громаков, Вероніка Миронова та ін., худож.-оформлювач О.А. Гугалова. – Харків: Фоліо, 2016. – С. 171-196

12. Турчинов на презентації книги «Добробати». Режим доступу: http://ua.censor.net.ua/photo_news/425325/dobrovolchibatalyionyzaklalyideologiyurozvytkusylnoyipatriotychnoyinezalejnyikrayinyturchynov.

УДК 94 : [355. 087.2 (= 161.2) : 355. 355 (470 + 571 : 477.61)]

Юрій ЗІНЬКО,
Ігор КУШКО (Вінниця)

ВІЙСЬКОВІ БАТАЛЬЙОНИ УКРАЇНСЬКИХ ДОБРОВОЛЬЦІВ ТА ЇХ РОЛЬ У БОРОТЬБІ З РОСІЙСЬКОЮ АГРЕСІЄЮ НА СХОДІ УКРАЇНИ

Анотація. У даній статті досліджується проблема участі широких мас населення у боротьбі за територіальну цілісність і незалежність України, збройного протистояння сепаратистським терористичним бандформуванням, російським найманцям та регулярним військам Російської Федерації під час війни на Сході України. Основними питаннями дослідження є історія створення добровольчих військових батальйонів, їх роль і місце у військових операціях на Донбасі.

Ключові слова: добровольчі військові батальйони, російські найманці, військовий конфлікт на Сході України, Збройні сили України.

За роки Української Незалежної держави армія переживала різні етапи: становлення, застою, розорення. А нині всі ми є свідками появи принципово іншої військової трансформації, в результаті якої в Україні народилося нове військо, яке продемонструвало всьому світу зразки відданості, мужності й героїзму в обороні рідної землі.

Протягом років Незалежності наша держава була буфером у геополітичному протистоянні між Росією та західним світом. Це призвело до того, що у 2014 році відбулася анексія Росією Криму та розпочалася війна із сепаратистськими терористичними бандформуваннями та російськими військами на Сході України. Росія намагається знищити Україну. Для цього Кремль не шкодує ні живої сили, ні зброї та техніки. Все це показало, що нам потрібно створювати нову міцну, добре оснащену й навчену армію, яка могла б протистояти будь-якому агресору.

Із загостренням ситуації в південно-східних регіонах України, керівництво держави та Міністерство оборони прийняло рішення про створення в найкоротші терміни батальйонів територіальної оборони. Основна мета добровольчих батальйонів полягала в охороні державного кордону й стратегічно важливих об'єктів країни, а також забезпечення діяльності органів державного управління. Однак із початком військового конфлікту, добровольчі батальйони разом із Збройними силами України стали активними учасниками бойових дій та

вже понад три роки мужньо захищають незалежність нашої держави на Донбасі. Вони неодноразово зупиняли ворога, знищували його техніку та змушували відступати. Добровольці брали активну участь у військових баталіях під Слов'янськом, Дебальцевим, у Донецькому і Луганському аеропортах та інших військових операціях.

Добровольчі батальйони були створені за активної участі суспільства, активістів Євромайдану та учасників Революції Гідності, які згуртувалися й набули перший досвід боротьби, протистоячи протягом листопада 2013 року й лютого 2014 року злочинному режиму Януковича. Рух, що виник спонтанно, протягом кількох місяців свого функціонування переріс у добре організовану структуру, здатну вирішувати складні бойові завдання. За козацькою традицією, добровольці розділилися на сотні та десятки на чолі з сотниками та десятниками, що дозволяло ефективно управляти цими бойовими підрозділами.

Захоплення Криму «без єдиного пострілу», вимушена евакуація з окупованого півострова українських підрозділів породили в суспільстві переконання, що регулярна армія не боєздатна й не готова до протистояння з однією із найбільших армій світу – військами Російської Федерації. За цих обставин Рада Майдану 5 травня 2014 року видала розпорядження «Про основні завдання Самооборони Майдану в умовах російської агресії». Добровольців Самооборони, що були членами майданівських сотень, покликали на службу в добровольчі батальйони Нацгвардії, батальйони спеціальної міліції або резервні батальйони територіальної оборони, які формувалися в квітні 2014 року [9]. Члени Самооборони Майдану були серед перших добровольців, які приступили до формування військових батальйонів [6, с. 8]. Розрізняють чотири типи добровольчих військових батальйонів:

- батальйони Територіальної оборони, які є частиною Збройних Сил України та підпорядковуються Міністерству оборони. Вони були створені частково з числа доброволь-

ців, частково – в результаті мобілізаційних заходів. Батальйони Територіальної оборони повинні були займатися «територіальною обороною», що в українському законодавстві означає як охорону кордонів, так і воєнні дії у разі загрози цілісності території країни. Вони дуже швидко почали долучатися до бойових завдань на перших лініях російсько-українського фронту [8].

- батальйони спеціального призначення МВС, з підпорядкуванням управлінням внутрішніх справ різних областей. Ці батальйони створювалися для підтримання громадського порядку й патрульно-постової служби. За штатом, вони мали виключно легку стрілецьку зброю. Було створено 33 добровольчих батальйони і роти міліції спеціального призначення [9].

- резервні батальйони Національної гвардії України. Варто згадати, що Нацгвардія вперше була створена в 1991 р., проте вже в 2000 р. її розформували. Однак, 13 березня 2014 року у зв'язку з російською агресією в Криму та загостренням ситуації на сході країни Нацгвардія була відновлена й приймала до своїх лав переважно українських добровольців.

- У добровольчі батальйони Нацгвардії увійшли батальйон «Азов» (пізніше перетворений в полк) та добровольчий батальйон «Донбас», який формувався як батальйон територіальної оборони Донецької області. Батальйони Нацгвардії створювалися для підтримання громадського порядку в зоні проведення Антитерористичної операції (АТО) й оснащувались легким піхотним озброєнням та не мали штатної бронетехніки й артилерії. Однак у ході зростання військового протистояння вони стали укомплектовуватися важким піхотним озброєнням, аж до зенітних установок, а також отримали з допомогою МВС і волонтерів окремі зразки бронетехніки та мінометів [6, с. 8 – 10].

- добровольчий корпус «Правий сектор» та «ОУН» був визнаний як неофіційна військова частина, що перебувала в оперативному підпорядкуванні командування АТО. Ці загони формувалися переважно з осіб, що військову службу проходили на тимчасовій основі. Офіційно батальйони не підтримуються державними структурами, що часто викликає дискусію про незаконність існування цих військових формувань [7]. Однак, наприклад, бійці батальйонів «Правий сектор» зарекомендували себе як надзвичайно доблесні й віддані воїни. Разом з 93-ю бригадою і 3-м полком українського спецназу вони отримали назву

«кіборги» після багатьох місяців боїв за Донецький аеропорт з переважаючими силами противника. Одним із прикладів, що свідчить про спроби розвитку співпраці між «Правим сектором» та структурами Української армії, є призначення його лідера Дмитра Яроша на посаду радника начальника Генерального штабу Збройних Сил України. Приймаючи пропозицію, Ярош наголосив, що батальйони готові підпорядковуватися регулярній армії в операціях, пов'язаних із захистом України від зовнішнього ворога [8].

Все ж на початку російсько-української війни мобілізаційний ресурс готовий негайно виїхати на схід країни й захищати державу, був невеликий, а забезпеченість і оснащення добровольців недостатнім. Проте два батальйони добровольців Національної гвардії, які були повністю сформовані з активістів Майдану, разом із загonom спецназу МВС «Омега» виявилися єдиними частинами, що негайно передислокувалися в район Слов'янська для блокади терористичної бази. Саме перші два батальйони Нацгвардії виконали величезний і неоціненний обсяг фронтової роботи [9].

Гостро постало питання забезпечення у прифронтових районах правопорядку. У березні – травні 2014 року внаслідок розвалу системи управління державою, політичної кризи та важкого економічного становища необхідно було сформувати загони територіальної оборони для захисту мирних мешканців та протистояння російським спецслужбам, що вдавалися до збройних терористичних акцій на українській території. На місце працівників міліції, що не виявляли готовності виконувати накази, пов'язані з ризиком для життя, прийшли добровольці, які захищали інтереси України у своєму населеному пункті [6, с. 6 – 7]. Один із перших батальйонів територіальної оборони в стислі терміни сформували на теренах Дніпропетровської області. До його складу увійшли патріотично налаштовані місцеві мешканці-добровольці, які свідомо прагнуть служити народові України й захищати незалежність та свободу держави [5, с. 16 – 17]. Ключові посади в батальйоні займали досвідчені офіцери запасу та патріоти міліціонери.

Завдяки взаємодії добровольців із міліцією вдалося стабілізувати ситуацію. Це також значно покращило зв'язки МВС із суспільством. Добровольчі батальйони МВС не поступалися рівнем дисципліни та бойовими якостями воїнам регулярних військових підрозділів [14]. На початковому етапі антитерористичної операції добровольчі батальйони різнилися дуже високою мотивацією при різному ступені бойо-

вої підготовки. Відсутність відповідних військових навичок серед солдатів батальйонів була дуже помітною. Основною причиною цього було нетривале навчання особового складу в період підготовки до відправки в зону АТО. Наприклад, батальйони Національної гвардії навчалися два місяці на полігоні, тоді як батальйони територіальної оборони часто обмежувалися лише двома тижнями. На цьому тлі позитивно виділяються батальйони «Правого сектора». У них період інтенсивної підготовки продовжувався не менше трьох місяців, протягом яких інструктори оцінювали готовність добровольця брати участь у бойових завданнях. За словами інструктора з навчального центру «Правого сектора» в селищі Десна, на фронт потрапляло не більше 30% тих, хто приходив військову підготовку. Завдяки цьому солдати Добровольчого українського корпусу («Правий сектор»), які воюють в зоні АТО, відрізнялися рівнем підготовки у порівнянні з іншими підрозділами [9].

На думку учасників бойових дій, військові операції на сході України показали, що модель добровольчої армії – високомотивованої та високоморальної – є найбільш ефективною. Висока мотивація спричинила участь добровольчих батальйонів у найбільш гарячих місцях АТО. Спочатку батальйони, зокрема, спеціальні батальйони міліції та батальйони територіальної оборони – «Київ-1», «Київ-2», «Дніпро-1», – мали здійснювати допоміжні та охоронні функції, підтримувати порядок. Однак невдовзі виявилось, що рівень мотивації солдатів таких батальйонів призвів до їх високої ефективності у проведенні антитерористичної операції. Добровольці йшли у найбільш небезпечні зони бойових дій та часто відмовлялися від ротації [9].

Все ж в процесі формування добровольчих батальйонів та становлення української армії не обійшлося без великих і часто невиправданих втрат. Причиною таких втрат була відсутність належного навчання на початковому етапі війни: підрозділи не вчилися злагодженості і взаємодії з бронетехнікою; добровольчі батальйони, які створювалися спочатку для виконання допоміжних охоронних функцій не були оснащені важким озброєнням. Інколи вони були позбавлені необхідної артилерійської підтримки там, де, за словами солдатів, вона була необхідною. Так, оточені в Іловайську в кінці серпня – початку вересня 2014 року солдати добровольчого батальйону «Донбас» не розуміли, чому не був відданий наказ про застосування артилерії підрозділами української армії, які знаходились неподалік. Однак, завдяки героїзму і мужності добровольців, наприклад, 40-го

батальйону територіальної оборони, який облаштував чотири опорних пункти під Іловайськом, «Правого сектора», під командуванням Валентина Манька, противнику не вдалося продовжити наступальні дії і вийти за територію АТО. Добровольчі батальйони зіграли вирішальну роль у стримуванні наступів сепаратистів, підтримуваних російськими військами [10, 12].

Розвиток ситуації в зоні АТО позитивно вплинув на координацію дій між добровольчими батальйонами та підрозділами регулярної армії, оснащеної важким озброєнням. На північному відрізку фронту батальйон «Айдар» фактично взяв на себе місію стримування військ противника. На південному фронті ключові позиції утримували батальйони «Азов» і «Дніпро-1». Батальйон «Київ-1» відіграв важливу роль під час звільнення околиць Слов'янська. Батальйон «Донбас» брав участь у багатьох боях на території Донецької області і зазнав значних втрат у так званому Іловайському котлі у серпні – вересні 2014 року [12].

Під час оборони Донецького аеропорту відзначилися добровольчі батальйони, які здійснювали оборону разом із Збройними силами України. До оборони аеропорту були залучені 3-й полк спецпризначення, десантні бригади та добровольці з Добровольчого українського корпусу. Селище Піски обороняли підрозділи батальйону МВС «Дніпро-1», артилеристи і танкісти 93-ї механізованої бригади, танкісти 1-ї танкової бригади, які виконували бойові завдання й на території аеропорту. Північні підступи до аеропорту обороняли військовослужбовці Зведеного загону Повітряних Сил. У жовтні для посилення в Піски та аеропорт було перекинуто підрозділи 95-ї аеромобільної бригади, 79-ї аеромобільної бригади, 74-го розвідувального батальйону, добровольчого батальйону «ОУН» [4]. Бійці-добровольці, які воювали за Донецький аеропорт, не боялись обстрілів з боку противника, вивісили український прапор на метеовежі, як символ непереможності українського війська [15].

Українські добровольчі батальйони є унікальним явищем в історії України. Вони стали символом героїзму, відваги, патріотизму та доблесті, а також професіоналізму захисників Вітчизни. Добровольчі батальйони – це «продукт» нового громадянського суспільства, яке згуртувалося на Майдані. Велика кількість волонтерів піклувалася про те, щоб українські воїни були забезпечені всім необхідним. Форму, каски, бронежилети, запаси продовольства, спальні мішки – власне усе, часто включно зі зброєю, поставлялося для потреб армії, що свідчить про єдність захисників держави з народом.

Отже, протягом трьох років війни з російськими найманцями в країні проведена значна робота з відновлення й належної підготовки Збройних сил України для захисту держави. Пліч-о-пліч з воїнами Збройних сил України боронили рідну землю бійці-добровольці, які, перебуваючи у складі добровольчих батальйонів, йшли на самопожертву відстоюючи незалежність України, зупинили просування ворожих військ та, набувши досвіду ведення військових дій, стали надійною бойовою основою Української армії. Кремлівський план захоплення території України передбачав використання слабкості української армії та системи командування, однак створення добровольчих батальйонів дозволило стримати перші удари ворога та виграти час для реорганізації армії.

Джерела та література:

1. «Кіборги», яких офіційно не було: як «правий сектор» допомагав тримати донецький аеропорт [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://tsn.ua/ato/kiborgi-yakih-ofitsiyno-ne-bulo-yak-praviy-sektor-dopomagav-trimati-doneckiy-aeroport-866244.html>.
2. Батальйони українських добровольців / Олександр Васильченко, Валентин Вікторов // Військо України. – 2014. – № 5 – С. 16 – 19.
3. Біль, який не вшухає // День. – 2014. – 14 жовтня. – С. 10.
4. Бої за Донецький аеропорт [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Бої_за_Донецький_аеропорт.
5. Війна. Одинадцять Героїв // Голос України. – 2016. – 22 квітня. – С. 1.
6. Добробати – історія подвигу батальйонів, що врятували країну / К. Гладка, Д. Громаков, Харків: «Фоліо», 2016. – 570 с.
7. Добровольчий український корпус [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Добровольчий_український_корпус.
8. Добровольчі батальйони: структура, страхи, проблеми бойового застосування / Юрій Бутусов [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/internal/dobrovolchi-batalyoni-struktura-strahi-problemi-boyovogo-zastosuvannya.html>.
9. Добровольчі батальйони. Виникнення, діяльність, суперечності / Агнешка Гуральська [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://ua.odfoundation.eu/a/6444_zvit-dobrovolchi-batalyoni-viniknennya-diyalnist-superechnosti.
10. Іловайськ [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Іловайськ>.
11. Побратими / Олександр Бірченко // Військо України. – 2014. – № 9. – С. 14 – 15.
12. Рік тому добровольці штурмували Іловайськ. Як це було [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://ua.112.ua/mnenie/nik-tomu-dobrovoltsi-shturmuvali-ilovaisk-yak-tse-bulo-252944.html>.
13. Українські добровольчі батальйони і полк «Азов» / Умланд Андреас // Критика. – 2015. – № 11/12.
14. Чи стануть добровольчі батальйони ядром нової армії / Олег Карп'як [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.bbc.Com/ukrainian/politics/2014/08/140805_volunteer_battalions_ko.
15. Щоб привернути увагу Порошенка, бійці-добровольці вивісили прапор на метеовежі Донецького аеропорту [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://ipress.Ua/news/shchob-privernuty-uvagu-poroshenka-biysidobrovoltsi-vyvisyli-prapor-na-meteovezhi-donetskogo-aeroportu-video-99220.html>.
16. Як обороняли Донецький аеропорт / В'ячеслав Шрамочин [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.bbc.Com/ukrainian/politics/2015/01/150122_donetsk_airport_review_vs.

УДК 94:323.28 (477+470.66) «2014/2016»

Дмитро СЛОБОДИНСЬКИЙ (Київ)

УКРАЇНСЬКІ ДОБРОВОЛЬЦІ – БІЙЦІ ГРУЗІЇ ТА ІЧКЕРІЇ В ЗОНІ ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

Анотація. Висвітлено мету національних військових формувань Ічкерії та Грузії, які приймають участь у гібридній війні України проти Російської Федерації 2014-2016 років. Проілюстровано долі бійців – іноземців у складі української армії. Виявлено факти створення військових угруповань з чеченських та грузинських найманців з боку ворога та висвітлено ставлення до них з боку іноземних добровольців, які воюють за інтереси Української держави. Проаналізовано проблемний характер правового статусу іноземних добровольців, які захищають кордон України на Сході. Розглянуто кримінальну відповідальність національних військових угруповань за участь у військових діях на території України при поверненні на Батьківщину.

Ключові слова: Добровольці, антитерористична операція (АТО), українці, ічкерійці, чеченці, грузини, найманці.

Війна на сході України, попри всі мирні домовленості триває. З початком збройного конфлікту, який спровокували російські провладні кола, на захист української держави стали не лише регулярні війська, а і добровольці, які не є громадянами України, але вболівають за її долю. Ситуація сьогодні в дечому нагадує події визвольної боротьби періоду Української національно-демократичної революції 1917 – 1921 років. Однак, докорінна різниця полягає в тому, що представники різних національностей, які безпосередньо брали участь в обороні української держави впродовж століть проживали на цій території та будучи національними меншинами мали постійні зв'язки з українцями [11, С. 20-30]. Щодо мети добровольців які приїжджають з Ічкерії та Грузії боронити Україну, то тут питання криється зовсім в іншому. Здавалося б, що може змусити людей, покинути свої домівки, рідних і близьких та їхати до іншої держави, із зброєю в руках захищати її інтереси, ризикуючи власним життям. Зрозуміло, що це не їх війна, і ризик життя зовсім не виправданий, вони не найманці, які воюють за матеріальну винагороду, вони йдуть на війну, бо ро-

зуміють, що Російська пропутінська влада це спільний ворог для Ічкерії, Грузії та України. Пропаганда в Росії робить з її народом те, що у свій час зробив фашизм в Італії та націонал-соціалізм в Німеччині, і таких прикладів безліч. Оскільки, як в минулому так і сьогодні світова спільнота не зважала і не зважає на всі безчинства узурпаторів влади, і ми знаємо у що перетворилася ця байдужість, скільки життів було знищено і скільки людських доль було понівечено.

Російська загарбницька політика приречена на провал. Оскільки, не лише санкції б'ють по її економіці, а й ічкерійці та грузини, які відчували на собі агресію російського ворога. Багато хто з них втратив саме цінне, що було – це свої сім'ї, своїх дітей та рідних, яких піддавали тортурам, які загинули від рук агресора. Бійці – іноземні добровольці борються за справедливість, тому що розуміють, якщо війна України проти Росії буде програна, то вони не зможуть сподіватися на допомогу, та ніколи не повернуться на власні землі де зараз панує кремлівська влада. Тому, починаючи ще з подій на майдані, серед багатьох інших іноземців ічкерійці одними з перших долучилися до збройної боротьби на сході України. Дана теза підтверджується словами, нині заглиблого бригадного генерала Іси Мунаєва: «Ми добре знаємо, яке це зло – путінська Росія! Уже 23 роки Чечня воює з сучасною Російською імперією. Ми хочемо допомогти братському народу України перемогти, вигнати цю армаду. Коли я побачив, як по-бандитському розправляються з людьми на Майдані, зрозумів: тут не обійшлося без «руки Москви...» [19].

Іса Мунаєв, проживаючи на території Данії, літом 2014 року утворив міжнародний миротворчий батальйон імені Джохара Дудаєва* та приїхав до України. Мету створення цього батальйону описує представник суспільно-політичного європейського руху «Вільний Кавказ» Аміна Окуєва: «Гідні патріоти Чеченської Республіки Ічкерія, які вимушено опинилися в різних кра-

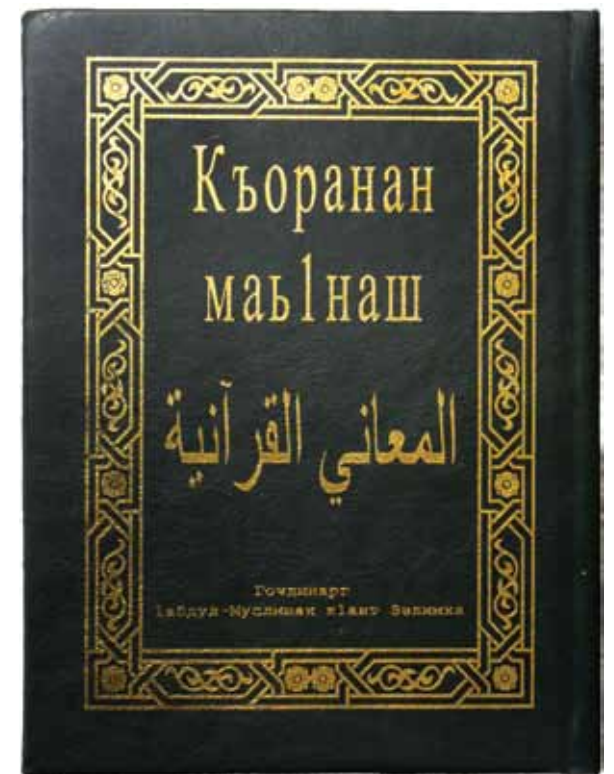
їнах Європи, з першого дня початку військової агресії Росії проти України ініціювали створення «Міжнародного миротворчого батальйону добровольців» імені героя Кавказу Джохара Дудаєва на чолі з чеченським бригадним генералом Ісою Мунаєвим, куди разом з представниками інших народів світу записалося понад 300 чеченців з метою допомогти українському народу відстояти свою свободу і незалежність у збройній боротьбі проти імперської Росії» [19]. До початку військових дій на території України Іса Мунаєв брав безпосередню участь у двох чеченських війнах, був міністром внутрішніх справ Ічкерії, військовим комендантом м. Грозний. Іса Мунаєв прекрасно знав на що спроможний агресор: «Путін і його терористоголоворізи вбили 300 тисяч моїх одноплемінників – невинних людей, більшість з яких діти (42 тисячі), жінки, старші люди. Ще 300 тисяч людей залишилися каліками на все життя. Друга війна з Чечнею, розпочата Росією в 1999 році, за своєю жорстокістю перевершила першу (1994-1996 рр.). Як після цього не вважати Путіна особистим ворогом? Він забрав у мого народу все, що нам дорого» [19].

Аналізуючи ситуацію, що склалася в Україні, Іса проводить історичні паралелі, зазначаючи, що: «Під час першої та другої війни в Чечні ми були змушені воювати, захищаючись пляшками із запальною сумішшю і палицями. Іншої зброї у нас просто не було. Єдине, що було, – дух. Ми пам'ятаємо, як нам співчували і допомагали українці. Справжні чеченці ніколи цього не забудуть. Оскільки, вони не були і не будуть рабами. Чеченці, як і українці, не визнають новоявленого імператора. А ті, хто воює на боці бойовиків, – це «кадіровці». Багато з них – підневільні, їх сім'ї – в заручниках. Вони змушені їхати в Україну як кріпаки, які були зобов'язані 25 років служити в армії російського царя. Скажу так: є чеченці, а є «чеченоговорящіє». Справжній чеченець ніколи не стане підкорятися тому, хто вбив його батька. Я знаю, про що говорю – як син, який втратив батька, як батько, який втратив дочку, і як брат, що втратив рідного брата. У зрадників же немає національності, ні батьківщини, ні честі» [19].

Іса Мунаєв не керувався сліпою помстою, хоча і втратив у чеченських війнах найрідніших людей. Він розумів, що історія може зробити ще один виток, за що буде розплачуватися простий народ, а не політики, які в силу своєї короткозорості та жадібності продадуть державу, чим зламають волю народу. «Ви залишитеся без будинку, без сім'ї. Тому Україна не повинна відступати ні в чому, інакше Росія буде просуватися все далі і далі. А не встоїть ваша країна, слідом впадуть Молдова, Грузія, Азербайджан,

Берет бригадного генерала, командира батальйону Міжнародного миротворчого батальйону ім. Джохара Дудаєва, Мунаєва Іси Ах'яєвича

Коран бригадного генерала, командира батальйону Міжнародного миротворчого батальйону ім. Джохара Дудаєва, Мунаєва Іси Ах'яєвича

Казахстан, програє Чечня, програє і вся Європа» – стверджував Іса Мунаєв.

1 лютого 2015 року бійці батальйону імені Джохара Дудаєва під командуванням Іси Мунаєва, після виконання бойового завдання – знищення техніки противника в районі боїв м. Дебальцеве (Донецька область), бойова група пере-

* Ініціатором створення батальйону імені Джохара Дудаєва стала організація «Вільний Кавказ» яку було створено в Данії у 2006 році. До організації «Вільний Кавказ» увійшли політичні емігранти, вихідці з Кавказу, які в силу політичного переслідування покинули рідні землі та проживають у країнах Західної Європи [8].

Шеврон «Міжнародний миротворчий батальйон імені Джохара Дудаєва»

йшла до району смт. Чорнухине Попаснянського району Луганської області, де потрапила під мінометний обстріл. В результаті чого Іса Мунаєв загинув від уламку міни. 8 лютого Мунаєва поховали на кладовищі міста Дніпро, 4 червня 2015 року його посмертно нагородили орден «Народний Герой України» [19].

Після загибелі Іси Мунаєва, батальйон імені Дудаєва очолив майор збройних сил Республіки Ічкерія – Адам Осмаєв. Адам Осмаєв був затриманий через підозру у причетності до вибуху в м. Одеса та звинувачений у підготовці замаху на президента Російської Федерації Володимира Путіна. На підставі цих звинувачень Адам Осмаєв був заарештований до СІЗО, а після виходу на волю відразу вирушив у зону АТО. Очоливши батальйон імені Дудаєва, Осмаєв заявив: «Ми зобов'язуємося продовжити справу Іси Мунаєва. Ми створимо підрозділ його імені у складі збройних сил України, і продовжимо боротьбу з агресорами» [6].

Окрім, міжнародного миротворчого батальйону імені Джохара Дудаєва були створені батальйон Шейха Мансура – командир Муслім Чаберлоєвський, підрозділ «Шалена Зграя» – командир Казбек Абдурзаков [15] та батальйон «Кавказ» представники якого повідомляють: «Україна зробила свій європейський вибір, вибір, який

зробили для себе багато чеченців, які переїхали в Європу. І саме для захисту вибору українського народу ми організували батальйон «Кавказ», в який записалися вже більше ста осіб» [24]. Схожа життєва історія у командира чеченського підрозділу імені Шейха Мансура – Мусліма Чаберлоєвського, який так само як і сотні його побратимів воювали з Росією за незалежність Чечні. Муслім зазначає, що: «Зламати їм шию (російським агресорам – авт.) можна тільки тут, більше ніде, ні в Білорусі, ні в Казахстані, ні в Грузії. І тому ми тут» [9].

5 березня 2015 року у національно-патрістичному центрі Конгресу Українських Націоналістів було нагороджено медалями «За любов та жертвність до України»* 45 бійців АТО, серед яких 32 – з батальйону ім. Джохара Дудаєва, зокрема генерал Іса Мунаєв та орденом Свободи (посмертно) [2].

Історія Грузії в певній мірі переплітається із Чеченською, оскільки Росія діяла за схожою схемою. Аналізуючи ситуацію в Україні, командир «Грузинського національного легіону» Мамука Мамулашвілі говорить, що Росія повторює абхазський сценарій на Донбасі [13]. Та, як і інші грузини – добровольці схильється до думки, що воювати за Україну, то є їх братський обов'язок: «Це вдячність за те, що в 1992-1993 українці з УНА-УНСО* допомагали Грузії під час грузино-абхазської війни і під час цхінвальської війни» [16].

Грузинські добровольці борються проти загартника в лавах інших українських добровольчих батальйонів таких як Азов та Айдар. Щодо участі грузинів в АТО, Мамулашвілі пояснює: «Ми допомагаємо, по-перше, бойовим навчанням, тому що у грузин досить великий досвід ведення бойових дій з Росією. Ми самі безпосередньо беремо участь в бойових діях» [12]. Грузини, стверджують, що будуть в Україні, аж поки війна не завершиться і Україні не повернуть Донбас і Крим. Якщо не зупинити Москву в Україні, то російський чобіт прийде до інших держав [14], оскільки у Грузії та Україні спільна біда, схожі долі, і перш за все ці два волюбні народи об'єднує православ'я, але не те, що сповідує Росія, політизуючи, навіть, голови вірян [18].

Показовою є життєва історія помічника командира 46-го батальйону Збройних сил України Давида Мартіашвілі. Давид Мартіашвілі підполковник Національної гвардії Грузії, родом із

Тбілісі. Він пройшов всі війни, що були у Грузії за час її незалежності. Останнім часом проживав на території Туреччини, а у червні 2014 року, Мартіашвілі приїхав до України та записався в добровольчий батальйон «Донбас»: «Пішов з порожніми руками: якщо українцям видавали хоч якусь зброю, іноземцям доводилося добувати її в бою. Перший час я спостерігав за плутаниною, недбалістю в діях командування. Думав, хлопці ніколи не воювали, з часом навчаться. Але час ішов, нічого не змінювалося, а втрати були величезними. При цьому, що б не трапилося, комбатівці не можна було дзвонити після шести. Але ми на війні. Якщо підрозділ не єдине ціле, воно втрачає боєздатність...

Вночі 25 серпня (2014 року – авт.) ми з групою бійців встигли вийти з Іловайська за дві години до того, як кільце замкнулось. Я часто запитую себе: куди йшло стільки доповідей від розвідки?.. Багато знали заздалегідь, але ніхто не подбав про тактичний відхід, який міг би вберегти сотні життів» [17].

Поклав своє життя за Україну громадянин Грузії Георгій Джанілідзе, який по прибуттю до України примкнув до Азову. Ось, як згадують про нього його побратими: «Він приїхав допомогти братньому українському народу в його боротьбі ще взимку. Вчив новачків, передавав українцям досвід, набутий в російсько-грузинській війні 2008 року. У нього залишилися дружина і троє дітей» [20].

У своєму повідомленні, азовці описують як загинув їх інструктор: «18 квітня (2015 р. – авт.) бійці батальйону «Азов» з інструктором Георгієм Джанілідзе (позивний Сатана) здійснювали роботу з розмінування житлового масиву селища Широкіно на підконтрольній українським силам території. При переміщенні по вулиці, по азовцям відкрила вогонь група терористів. Для збереження власного життя бійці полку Азов відкрили вогонь. В ході бою терористи втратили п'ять бійців. Смертельне поранення отримав Георгій» [20]. Попри щільність ворожого вогню тіло Джанілідзе не змогли забрати з поля бою: «Більш того, під прикриттям кулеметів терористи замінували тіло нашого побратима, втративши при цьому одного бійця. Бої в Широкіно тривали всю ніч і ранок 19 квітня. І тільки вранці за сприяння місії ОБСЄ бійцям «Азова» вдалося вивезти тіло Георгія Джанілідзе з поля бою», – відзначили у прес-службі батальйону «Азов» [20]. Інструктор Георгій Джанілідзе посмертно нагороджений медаллю «За жертвність та любов до України» [22].

Щодо подальшої стратегії, Мамука Мамулашвілі, заявляє: «Ми повинні зробити все, щоб кон-

Футболка спецпідрозділу «Шалена зграя»

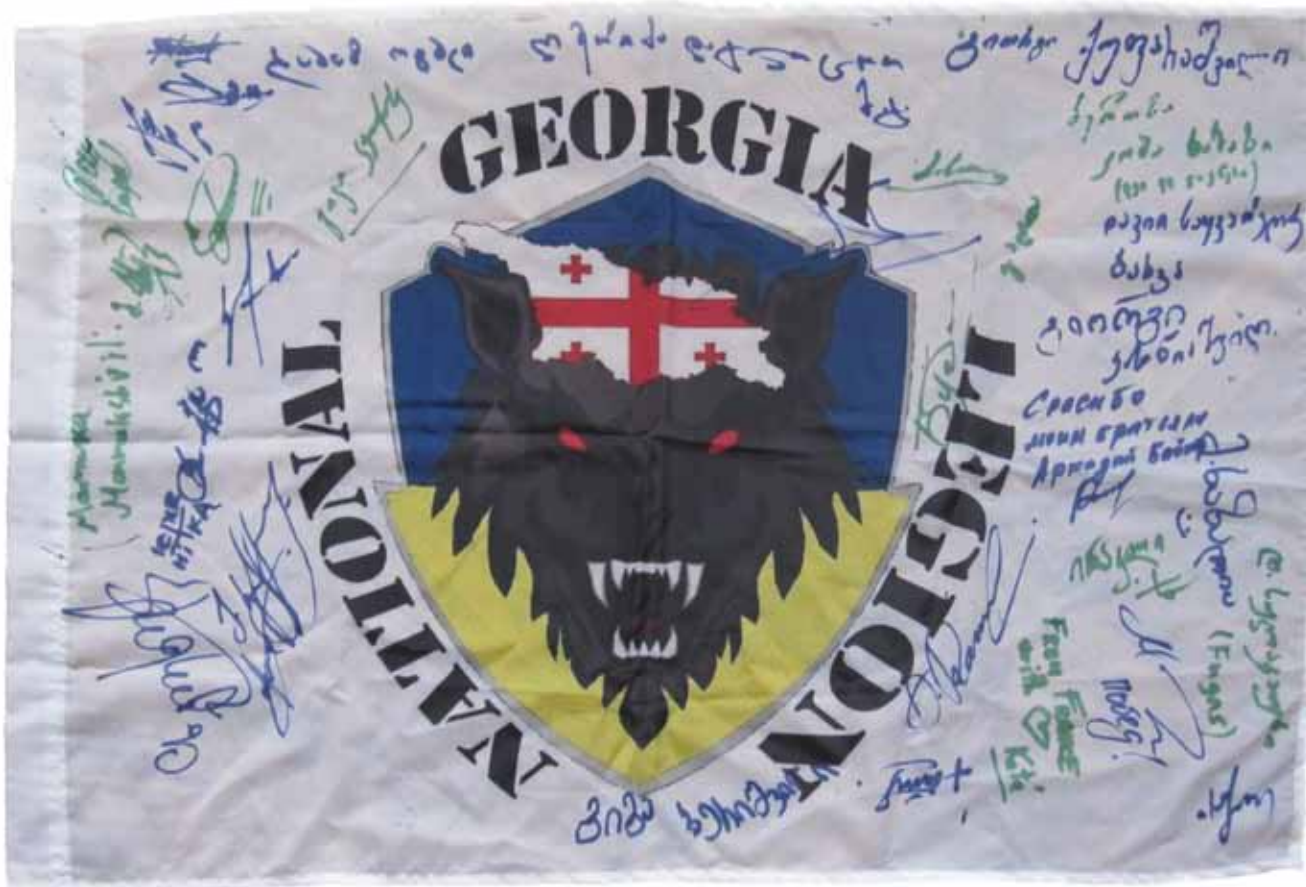
флікт не був заморожений, щоб відібрати у Росії законну територію України. Думаю, війна в Україні скоро закінчиться – це останні конвульсії російської влади.

Зараз головне – концентрація сил і хороша координація між військовими підрозділами. Йде війна не за території, а за принципи. Незважаючи на провокаційні заяви про те, що українські кіборги здали донецький аеропорт, ми цю принципову битву виграли. Будівля аеропорту повністю зруйнована, охороняти вже нічого. Але росіяни зрозуміли, що далі їм просуватися буде все важче і важче» [18].

До цієї думки схильється і доброволець з Ічкерії – Аміна Окуєва, та зазначає: «Ми дуже сподіваємося, що мудрому українському народу вистачить терпіння і сил, щоб пройти цей шлях, побороти свою власну свободу, і тим самим дати шанс всім іншим, хто страждає від російської агресії. Ми ж чеченці борючись за Україну, завжди готові допомогти як силою своєї зброї на фронті, так і порадами у знанні нашого спільного ворога. Головна наша порада для українців – це не розділятися і не сваритися між собою. Ворог тільки цього і чекає» [1]. 8 лютого 2015 року, 29 грузинських добровольців були нагороджені медаллю «За жертвність і любов до України», двоє з них – посмертно [10]. Зі слів військових які воюють в АТО, виявлені

* Медаль «За жертвність і любов до України» — відзнака Української православної церкви Київського патріархату.

* У червні на початку липня 1993 року було сформовано гірничо-стрілецький підрозділ УНСО «Арго» у складі грузинської армії. Добровольчий підрозділ відзначився у боротьбі проти абхазських сепаратистів в боях під Сухумі. 27 українських бійців були нагороджені найвищою державною нагородою Республіки Грузія – орденом Вахтанга Горгасала, з них 7 – посмертно [3].

Прапор «Грузинського національного легіону»

Футболка з підписом «MAMUK MAMULASHVILI MAIDAN 2013»

факти присутності найманців із Чечні та Грузії. Ічкерійці осуджують дії кадіровців-терористів в Україні. Розуміючи, що бандити, якими править президент Рамзан Кадіров, – це не весь чеченський народ. Багатьох чеченців залякано погрозами і розправами, про це заявила кореспондент «Голосу Америки» Фатіма Тлісова [23]. Громадсько-політичний рух «Вільний Кавказ» у своїй заяві, назвав чеченців, які прибули на Донбас воювати на стороні проросійських сепаратистів, найманцями, які не представляють чеченський народ [4].

Із даних, що оприлюднило інтернет видання «РІО», у розмові з главою Чеченської республіки в екзилі Ахмедом Закаєвим, впливає, що: «Глава Чеченської республіки Рамзан Кадіров заявляв, що 74 тисяч чеченців готові... вирушити в Україну і навести порядок в Донбасі» – але Ахмед Закаєв впевнений, що це фікція: «Ніякі 74 тисячі чеченців в Україну не поїдуть. Поїде його найближче оточення, так звані представники ескадронів смерті» [7].

На рахунок кількості кадіровців, які перебувають на окупованій Україні, то Ахмед Закаєв заявляє: «Виходячи з тієї інформації, якою я володію, не більше 1 тисячі осіб. Але і всю тисячу

Кадіров на війну не пошле тому, що і йому самому потрібні ці люди для охорони і репресій. Якщо виходити з кількісного співвідношення, то на війну можуть відправитися 100–150 осіб з цієї тисячі. Цих людей буде абсолютно достатньо для того, щоб створити привід говорити про чеченців, що вони «безчинствують, створюють ескадрони смерті і вбивають людей». Цей метод був випробуваний в Абхазії проти Грузії. Я абсолютно точно знаю, що в конфлікті в Абхазії ще на початку 90-х років минулого століття під керівництвом Шаміля Басаєва, який в той період співпрацював з російськими спецслужбами, було не більше 150 чоловік. Але всьому світу і, зокрема, грузинському народу це було піднесено так, що це нібито чеченська армія і чеченські добровольці перемогли Грузію. Той же міф буде сьогодні переноситися на Україну. Запевняю вас, що якщо українське керівництво якимось чином почне набір бажаних допомогти самим українцям в цій війні, я знаю, що в Європі знайдуться десятки тисяч чеченців, які абсолютно спокійно прийдуть захищати інтереси українського народу. Вони будуть керуватися не тільки захистом і братерськими відносинами з українцями. В першу чергу вони будуть во-

ювати проти Росії, яка намагається окупувати Україну так само, як окупувала Чечню» [7]. На рахунок Рамзана Кадірова, то Ахмед Закаєв озвучує думку багатьох ічкерійців, щодо даної особи: «Ви говорите Кадіров? Забудьте про нього, немає такої людини. Є маріонетка, яка виконує будь-яку волю свого господаря. Адже він безпосередньо пов'язаний з Путіним, без будь-яких посередників. Це, ймовірно, єдиний призначенець в РФ, який має подібні привілеї. Путін знає про те, що ця людина ні за яких обставин не може вчинити інакше. Тому, що він абсолютно на 100% залежний від Путіна. Йдеться про життя Кадірова, яке повністю знаходиться в руках Путіна. І Путін це розуміє, і Рамзан це розуміє.

Простіше кажучи, коли Рамзан щось озвучує, він говорить мовою Путіна. Що у Путіна в голові, то у Рамзана Кадірова і у Володимира Жириновського на язиці. Тому, розглядаючи Кадірова як якусь окрему фігуру ні я, ні чеченці, які проживають в Європі, не можуть. Це стосується і тих, які знаходяться вдома в Чечні, знаходяться в цьому концентраційному таборі, начальником якого призначили Рамзана Кадірова. Є дуже багато людей, які не згодні з тим, що сьогодні відбува-

ється в Україні, вони цілком щиро підтримують Україну і український народ» [7].

Щодо знищених найманців, які воюють на території України, відомо: «в Україні знищено щонайменше 43 кадіровця, яких уже поховано в різних районах Чечні, а ще 32 бойовика, які поїхали воювати в Україну, вважаються зниклими безвісти. Родичам ліквідованих кадіровських воєнків заборонено повідомляти про загибель своїх близьких. Їм погрожують розправою і позбавленням «компенсацій» [6].

В інтерв'ю «Голосу Америки» чеченський історик, представник третього президента Чечні Аслана Масхадова, Майрбек Ваचाгаєв зазначив, що чеченці, які воюють на стороні ворога були завербовані Федеральною Службою Безпеки Росії. Щодо підтвердження даної тези, Ваचाгаєв, аналізує той факт, що ці бойовики не надто політично підковані, й дають інтерв'ю на камеру в масовому порядку, та зазначали, що були завербовані і заключали оплачуваний контракт за участь у боях на Сході.

Щодо питання сепаратизму, то Майрбек Ваचाгаєв зазначає, що: «Якби Москва називала нас сепаратистами, це було б великим кроком вперед. У Москві називали нас терористами. Саме

Шеврон «Грузинського національного легіону»

так, як тепер Київ називає людей, які воюють на Сході проти офіційної влади. І я думаю, що це підходяще визначення для тих людей, але воно зовсім не підходило по відношенню до нас. Між нами і ними все таки, є велика різниця. Ті люди, які зараз воюють за якусь «Новоросію» роблять це з подачі Москви. Не тому, що вони вірять – ні. Вони дають Москві важелі впливу на Київ» [21].

На рахунок кількості «кадіровців», які воюють в Україні, встановити складно, але зважаючи на повідомлення українських військових органів, втрати з ворожої сторони на серпень 2014 року становлять близько 200 чоловік чеченської національності [25].

На думку військового експерта Н.В. Аладашвілі, грузини які воюють в рядах сепаратистів, скоріше за все є громадянами Росії.

Питання правового статусу іноземних добровольців, які захищають кордон України на Сході, сьогодні залишається відкритим. Добровольці, пропри свій не вирішений статус, приїжджають до України по візах. Їхнє перебування на території країни обмежене терміном у 3 місяці. Українська влада, розуміючи, яку моральну та професійну підтримку надають іноземні бійці-добровольці для українських солдат, радо вітає таку ініціативу, але узаконити їх перебування не має бажання. У програмі «Осо-

бливий погляд» на телеканалі «ZIK», прес-офіцер батальйону імені Джохара Дудаєва – Аміна Окуєва говорить: «На словах і в особистих приватних бесідах всі, навіть найвищі чиновники, схвалюють нас, вони із захопленням до нас ставляться, але при цьому, коли справа стосується чогось конкретного – дати папір, дати дозвіл, на жаль, поки немає, все з цим глухо. Незважаючи на те, що ми покладаємо все-таки великі надії на той закон, який недавно був прийнятий, про дозвіл іноземцям служити офіційно в Українській армії. Але поки, що знайомі воєнкоми розводять руками і кажуть, що закон є, а механізму немає, тобто нічим допомогти не можуть» [26].

На думку Давида Мартіашвілі, іноземець, який бере участь в АТО, має змогу легалізувати своє положення отримавши дозвіл на службу в ЗСУ, або отримавши українське громадянство. Оскільки, чеченські добровольці побують-ся переслідувань з боку Росії, то: «Для чеченців краще отримати українське громадянство. Більшість бійців, які воюють в АТО, знаходяться в розшуку у Росії, їх чекає кримінальне переслідування за участь у військових діях» – зазначає командир батальйону ім. Джохара Дудаєва – Адам Осмаєв [5].

Ще одним, досить гострим питанням, стоїть притягнення до кримінальної відповідальності національних добровольчих військових угруповань за участь у військових діях на території України при поверненні на Батьківщину.

Але, дане твердження є двозначним, оскільки парламент Грузії прийняв поправки до Кримінального кодексу. Відповідно до яких, громадянину Грузії за участь у військових діях на території інших держав, передбачена кримінальна відповідальність. Однак, як пояснив замісник міністра внутрішніх справ Грузії (нині міністр оборони Грузії – авт.) Леван Ізорія: «Ці поправки ні в якому разі не стосуються тих громадян Грузії, які приймають участь в бойових діях в Україні, в рамках юрисдикції законної української влади» [12]. До цього твердження скептично ставиться Мартіашвілі: «...норма не буде зачіпати грузин, які воюють у складі добровольчих батальйонів АТО, але ми все одно не почувемо себе у безпеці» [5]. Відзначаючи, що нинішнє правління Грузії є пропутінським, і при поверненні на Батьківщину, грузини, які воювали за Україну можуть бути осуджені: «Ми ніяк не були оформлені. Ні Нацгвардія, ні Міноборони не видали б грузину довідку учасника АТО. Ми не змогли б довести, що не воювали на стороні сепаратистів» [5].

У даному питанні Мартіашвілі має рацію, оскільки показовою була ситуація, коли літак,

що перевозив тіло добровольця з «Грузинського легіону» Олександра Гріголашвілі, який загинув у боях за м. Щастя, був затриманий в м. Єреван (Вірменія) [18].

Певну паралель у цьому питанні можна провести і з ічкерійцями, які борються за Україну. Суть полягає в тому, що значна кількість ічкерійців є громадянами інших держав або взагалі знаходяться на нелегальному положенні. Тому, відповідальність, яку вони можуть понести залежить від законодавчої бази держави, громадянами, якої вони є. Зважаючи на це, ічкерійці прагнуть повернути собі свою країну, де будуть хазяйнувати на своїй землі без «допомоги» проросійської влади.

Таким чином, добровольчі національні військові формування Ічкерії та Грузії, які беруть участь у війні України проти спільного ворога – Росії, довели в боях свою відданість ідеї, за яку вони ведуть боротьбу. Попри власні втрати на передовій, грузини та ічкерійці наштотувалися на стіну непорозуміння та бюрократії, яка панує в Україні. Також, відомо, що на стороні Росії воюють грузини та чеченці – найманці путінського режиму. Ставлення до таких бойовиків з боку іноземних добровольців, є вкрай негативним, оскільки, останні вважають їх зрадниками своєї Батьківщини, які продалися Росії за ілюзорну владу над своїми співвітчизниками. Проблема ідентифікації грузинів та ічкерійців, як добровольців, що примкнули до українських військових формувань змушує їх задуматись, щодо подальшої власної долі. Оскільки, невизначений статус добровольців, які віддають свої життя за Україну може обернутися переслідуваннями та тривалим строком ув'язнення на рідній землі.

Джерела та література:

- Аміна Окуєва: чеченці, які воюють за Україну, завжди готові допомогти силою своєї зброї // «5 канал» [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу: <http://www.5.ua/suspilstvo/amina-okueva-chechentsi-iaki-voiuut-za-ukrainu-zavzhdy-hotovi-dopomogty-syloiu-svoiei-zbroi-124902.html> (дата звернення 27.03.2017) – Назва з екрана.
- Бійці з ічкерії, що воюють за Україну, отримали нагороди від Патріарха філарета // Прес-служба Синодального відділу соціального служіння УПЦ КП. [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/faith_and_weapon/59353/ (дата звернення 27.03.2017) – Назва з екрана.
- «Брат за Брата» - відбулось урочисте нагородження воїнів-попратимів // УНА-УНСО. Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Київ. – Режим доступу: <http://unso.in.ua/uk/new/brat-za-brata-vidbulos-urochiste-nagorodzhennya-voyniv-pobratimiv> (дата звернення 27.03.2017) – Назва з екрана.
- Ветерани чеченської війни формують батальйон для війни за Україну проти кадіровців і російського імперіалізму // Публіцист [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу: <http://publicist.in.ua/857-veterani-chechenskoyi-vyni-formuyut-batalyon-dlya-vyni-za-ukrayinu-proti-kadirovcv-rosyskogo-mperalizmu.html> (дата звернення 27.03.2017) – Назва з екрана.
- Гамалий І. Командир чеченського батальйону ім. Дудаєва розказав

о нових планах в Україні // «Апостроф». [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу: <https://apostrophe.ua/article/society/2015-11-05/komandir-chechenskogo-batalona-im-dudaeva-rasskazal-o-novyih-planah-v-ukraine/2530> (дата звернення 27.03.2017) – Назва з екрана.

- Горицвіт С. Дудаєвці - борці за волю України та Ічкерії. Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу: <http://h.ua/story/414698/> (дата звернення 27.03.2017) – Назва з екрана.
- Глуховський М. Аналітика від Ахмеда Закаєва: Воювати за Україну можуть приїхати десятки тисяч чеченців з ЄС // РІО [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу: <http://rionews.com.ua/analytics/all/now/n14224131217> (дата звернення 27.03.2017) – Назва з екрана.
- Громадське радіо Цього дня був обраний президентом Ічкерії Джохар Дудаєв Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Київ. – Режим доступу: <https://hromadskeradio.org/ru/news/2015/10/27/cogo-dnya-buv-obranyy-prezidentom-ichkeriyi-dzhoar-dudayev> (дата звернення 27.03.2017) – Назва з екрана.
- Добровольці у складі «Правого сектору» боронять позиції сил АТО на передовій у Широкиному. [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Київ : Телеканал ТСН. – Режим доступу: <https://tsn.ua/ato/chechenski-dobrovolci-poyasnil-chomu-plich-o-plich-z-ukrayincyami-voyuuyut-na-donbasi-427818.html> (дата звернення 27.03.2017) – Назва з екрана.
- За що воюють в Україні грузини? // Грузия Online[Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу: <http://www.arsny.ge/2015/conf/1423550983.php> (дата звернення 27.03.2017) – Назва з екрана
- Каліберда Ю. Національні військові формування в українських арміях 1917 – 1921 років // Воєнна історія, – 2012. – № 1. – С. 20-30.
- Козак Т. Комбат Грузинского легиона - о том, за что воюют в Украине Грузины // Новое Время. [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Київ. – Режим доступу: http://reukraine.blogspot.com/2015/02/blog-post_9.html (дата звернення 27.03.2017) – Назва з екрана.
- Командир «Грузинского легиона» Мамулашвили: Война в Украине скоро закончится – это последние конвульсии российской власти. [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Київ : Гордон. – Режим доступу: <http://gordonua.com/publications/komandir-2gruzinskogo-legiona-mamulashvili-voyna-v-ukraine-skoro-zakonchitsya-eto-poslednie-konvulsii-rossiyskoy-vlasti-63428.html> (дата звернення 27.03.2017) – Назва з екрана.
- Как Грузинский легион воюет за Украину: истории бойцов // Канал 24. [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу: http://24tv.ua/ru/kak_gruzinskij_legion_vojuet_za_ukrainu_istorii_bojcov_n759570 (дата звернення 27.03.2017) – Назва з екрана.
- Мосійчук І. [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу: <http://zmiya.com.ua/facebook-news-rati-ng/100002003280271/1086865161390250/read> (дата звернення 27.03.2017) – Назва з екрана.
- «Мы исполняем братский долг», – грузинские добровольцы на передовой в Широкино рассказали, почему воюют за Украину // Цензор. НЕТ. [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу: http://censor.net.ua/forum/770306/my_ispolnyaem_bratskiy_dolg_gruzinskie_dobrovoltsy_na_peredovoyi_v_shirokino_rasskazali_pochemu_voyuyut (дата звернення 27.03.2017) – Назва з екрана.
- На чужому полі. За яку Україну воюють іноземці в Донбасі // Ukr. Media. [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу: <https://ukr.media/ukrain/226662/> (дата звернення 27.03.2017) – Назва з екрана.
- Орел Т. Командир «Грузинского легиона» Мамаку Мамулашвили: «Война в Украине скоро закончится — это последние конвульсии российской власти» // «Бульвар Гордона», № 7 (511), 2015. [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу: http://bulvar.com.ua/gazeta/archive/s59_67135/9014.html (дата звернення 27.03.2017) – Назва з екрана.
- Персональний ворог Путіна: річниця загибелі чеченського генерала, який воював за Україну. [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Київ : 5 канал. – Режим доступу: <http://www.5.ua/suspilstvo/personalni-voroh-putina-richnytsia-zahybeli-chechenskoho-henerala-iaki-voiuuvav-za-ukrainu-137387.html> (дата звернення 27.03.2017) – Назва з екрана.
- Террористи заминировали тело погибшего в Широкино грузинского

военного – «Азов»// Bighmir.net. [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу: <http://news.bighmir.net/ukraine/892640-Terroristy-zaminirovali-telo-pogibshogo-v-Shirokino-gruzinskogo-voennogo---Azov-> (дата звернення 27.03.2017) – Назва з екрана.

21. Харченко Т. Чеченський дисидент: Східна Україна першою прокляне Путіна//Радіо Свобода. [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/a/26538460.html> (дата звернення 27.03.2017) – Назва з екрана.

22. Филарет посмертно наградил погибшего в Широкино грузинского инструктора Георгия Джанилидзе: «За жертвенность и любовь к Украине»// Цензор.НЕТ. [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу: http://censor.net.ua/photo_news/333562/filaret_posmertno_nagradil_pogibshogo_v_shirokino_gruzinskogo_instruktora_georgiya_djanilidze_zh_jertvennost (дата звернення 27.03.2017) – Назва з екрана.

23. Чеченці формують батальйон, щоб воювати на боці України//newsru.ua [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу: <http://osp-ua.info/lastnews/37064.html> (дата звернення 27.03.2017) – Назва з екрана.

24. Чеченці з Австрії їдуть воювати проти російської армії і «кадировців». Персональний ворог Путіна: річниця загибелі чеченського генерала, який воював за Україну. [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Київ : «Преса України». – Режим доступу: <http://uapress.info/uk/news/show/38123> (дата звернення 27.03.2017) – Назва з екрана.

25. Чеченці воюють в Україні з обох боків//Радіо Свобода. [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/a/26538460.html> (дата звернення 27.03.2017) – Назва з екрана.

26. Чеченці на захисті України. «Особливий погляд» ZIKU// ПЛ.[Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу: <http://pl.com.ua/chechentsi-na-zahisti-ukrayini-osoblivij-poglyad-ziku/> (дата звернення 27.03.2017) – Назва з екрана.

РОЗДІЛ III

Повітряні Сили Збройних Сил України

УДК 94(477)»2014/2016»:623.746

Андрій ХАРУК (Львів)

УЧАСТЬ АВІАЦІЇ У ВІДБИТТІ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ: ПОГЛЯД ЗАРУБІЖНОЇ ФАХОВОЇ ПРЕСИ

Анотація. У статті розглянуто статті, присвячені участі української авіації у відбитті російської агресії, що опубліковані у зарубіжних часописах авіаційного спрямування. Проаналізовано публікації у журналах «Авиация и космонавтика», «Combat Aircraft Monthly», «Air Forces Monthly» та «Lotnictwo». Відзначено тенденцію переходу від публікацій хронікального характеру до більш глибоких аналітичних матеріалів. Показано доцільність використання вказаних статей у подальших дослідженнях.

Ключові слова: військова авіація, Повітряні сили, армійська авіація, Україна.

Питання висвітлення подій війни на Донбасі у фаховій періодиці є достатньо актуальним з точки зору історіографії, але, на жаль, воно досі лишається поза полем зору вітчизняних дослідників. У нашій розвідці ми зробимо спробу проаналізувати деякі найбільш цікаві публікації, що стосуються участі української військової авіації у відбитті російської агресії. Почнемо аналіз із публікацій у періодиці наших країн-сусідів – Росії та Польщі.

Російські фахові авіаційні часописи (на відміну від пропагандистських ЗМІ) приділили не надто багато уваги питанням участі української авіації в бойових діях на Донбасі. Скажімо, провідний журнал цього спрямування – «Авиация и космонавтика» – досі опублікував лише два матеріали на українську тематику. Один з них – це невелика замітка, присвячена станом винищувальної авіації Повітряних сил України [2]. У жовтневому номері «Авиация и космонавтика» за 2014 рік вміщено велику статтю Владислава Морозова «Авиация в бойових діях на Південному Сході України» [1]. Претендуючи на серйозну аналітику, автор не уникнув штампів, властивих російській пропаганді. Так, характеризуючи стан військової авіації України напередодні конфлікту, В. Морозов підкреслює «руйнівний характер» революції гідності, а сам конфлікт визначає як «громадянську війну». У статті відзначено, що модернізація авіатехніки в Україні відбувалась вкрай повільно, наслідком чого стала мінімальна боєготовність літаків (насамперед, бомбардувальників Су-24).

Розглядаючи участь української авіації в АТО, автор зазначає, що з квітня 2014 р. винищувачі Су-27, МіГ-29 та вертольоти виконували «психологічні» польоти – без застосування зброї. Наприкінці квітня вертольоти почали використовувати зброю по наземним цілям. У травні почала бойову роботу резервна штурмова авіагрупа, дислокована в Дніпропетровську у складі 8-10 штурмовиків Су-25. 26 травня, під час штурму Донецького аеропорту, авіація вперше застосовувалась масовано – удари по наземним об'єктам завдавали три вертольоти Мі-24 і два винищувачі МіГ-29. Далі автор скрупульозно перераховує втрати української сторони, не цураючись повторювати навіть відверті пропагандистські фейки. Скажімо, згадується про «вимушену посадку» 6 липня 2014 р. пошкодженого штурмовика Су-25 на території підконтрольних сепаратистам районів Донецької області та використання цього літака для удару по українським військам 14 липня. Характерною є й оцінка ситуації з малайзійським «Боїнгом»: В. Морозов стверджує, що знищення цього літака – справа рук українських військових (результат свідомої провокації або помилки). З польських авіаційних періодичних видань найбільшу увагу приділяє війні в Донбасі часопис «Lotnictwo». Зокрема, у травневому числі за 2014 р. опубліковано досить розлогу статтю Себастьяна Загданського про Повітряні сили України [20]. Відзначено, що найбільш успішною з модернізаційних програм є допрацювання штурмовиків Су-25 і Су-25УБ до рівня Су-25М1/УБМ1. Завдяки цій модернізації точність ударів зросла на 30 %, а висота, з якої можна прицільно використовувати засоби ураження збільшилась втричі (до 5000 м). Водночас для модернізації МіГ-29 обрано дешевший варіант МУ1 (замість МУ2, який дозволяв застосовувати керовану зброю «повітря-поверхня»). Модернізація ж Су-27 майже не ведеться (модернізовано тільки 1 Су-27УБМ1). У липневому номері було вміщено невеликий матеріал про втрати української авіації в зоні АТО [17]. У ній, зокрема, відзначено, що знищення 6 червня 2014 р. над Слов'янськом літака Ан-30Б ста-

ло результатом нехтування українською стороною загрози з боку ППО незаконних збройних формувань (НЗФ).

Найбільш докладною й корисною для дослідників є стаття Марціна Гавенди «Українська авіація у війні за Донбас» у листопадовому номері журналу «Lotnictwo» за 2014 р. [6]. Автор не обмежується простим викладом хронології подій, а робить деякі висновки й узагальнення щодо дій української авіації. Він підкреслює різницю в польотах вертольотів в Африці (в складі українських миротворчих контингентів) і на Донбасі: в Африці літали не нижче 30 м, на Донбасі – 5-10 м, в екстремальних умовах знижуючись навіть до 3 м. Мі-8 при виконанні транспортних завдань часто діють паром – поки один розвантажуються, другий лишастись в повітрі, ведучи спостереження. Автор відзначає застосування українською авіацією тільки некерованих засобів ураження – реактивних снарядів та бомб.

На особливу увагу заслуговує, на нашу думку, висновок М. Гавенди про те, що до укладення Мінських угод у вересні 2014 р. українська авіація була тим чинником, що визначав асиметричний характер конфлікту. Сепаратисти, не маючи власної авіації, могли протиставити цьому тільки посилення ППО. Втрати авіатехніки були достатньо високі, але безперечними є й успіхи авіації – підтримка власних наземних військ, постачання, евакуація та ін. Без допомоги авіації неможливим було б таке тривале утримування Донецького й Луганського аеропортів.

З публікацій у інших польських військових часописах варто відзначити статтю Роберта Цехановського у журналі «Nowa Technika Wojskowa», присвячену протидії українській авіації з боку ППО незаконних збройних формувань [5]. Автор аналізує причини бойових втрат авіації, а також робить спробу оцінити, з одного боку, ефективність засобів ППО, що застосовувались НЗФ, а з іншого – ефективність дій української авіації. Відзначено, що літаки та вертольоти Повітряних сил й армійської авіації на момент початку конфлікту мали досить застарілі засоби протидії зенітним ракетам, але вже в ході конфлікту вертольоти почали отримувати значно сучасніші й ефективніші засоби – станції інфрачервоних завод КТ-01АВ та блоки відстрілу хибних цілей КУВ-26-50.

З англійських часописів зупинимось на двох з них: «Air Forces Monthly» та «Combat Aircraft Monthly». Ці журнали належать до одного видавничого холдингу, але підходи до висвітлення подій в Україні у цих журналах суттєво різняться. Перший з них орієнтований на єв-

ропейського читача, тож у ньому матеріалам, пов'язаним з Україною, відводиться значно більше місця, ніж у «Combat Aircraft Monthly», що орієнтується на читачів Північної Америки. Зокрема, у травневому числі «Air Forces Monthly» за 2014 р. вміщено одразу чотири матеріали на українську тематику. Два з них присвячені кризі у Криму. У матеріалі Івана Вукатінова подано загальну характеристику українських та російських авіаційних частин, дислокованих на півострові [18]. Стаття Бабака Тагаві присвячена авіабазі Бельбек [8]. У ній подано характеристику самої авіабази та дислокованої на ній 204-ї БрТА. Третій матеріал – стаття Владіміра Трендафіловського про українську армійську авіацію [13]. Автор характеризує структуру й озброєння цього роду військ, розповідає про участь українських вертолітників у операціях ООН та про модернізований варіант Мі-24ПУ1. Стаття завершена далеким від оптимізму висновком про те, що українську армійську авіацію чекає «непевне майбутнє». Нарешті, стаття Шона Вільсона, вміщена у традиційній рубриці «Country report», присвячена Повітряним силам Збройних сил України [19]. У ній відображено зміни, що відбулись останніми роками, зокрема, перехід від чотирирівневої структури управління до трирівневої. Наведено перелік авіаційних частин Повітряних сил. Боєготовий склад Повітряних сил на початок 2014 р. оцінено у 15-20 літаків МіГ-29, 10-12 Су-24М/МР, 14-18 Су-25, 16 Су-27 та до 25 транспортних літаків. Розповідається про модернізацію літаків МіГ-29, Су-25М1/УБМ1, L-39. Часопис «Combat Aircraft Monthly» у травневому номері вмістив дві статті, присвячені Україні, одна з яких є оглядом подій у Криму, а в іншій аналізується стан парку українських винищувачів МіГ-29 [4; 9]. Надалі інтерес до української тематики редакції цього журналу знижується. З матеріалів, опублікованих у другій половині 2014 – на початку 2017 рр. на увагу заслуговує, хіба що, стаття Александра Гольца, написана за матеріалами поїздки в Україну [7]. Автор відвідав місця базування 15-ї транспортної авіабригади (Жуляни), 7-ї та 40-ї бригад тактичної авіації (Старокостянтинів та Васильків відповідно), узяв інтерв'ю з командиром 15-ї бригади полковником Олегом Михайленком та командуючим Повітряними силами генерал-лейтенантом Сергієм Дроздовим. Інтерес для дослідників становить досить докладний опис епізоду із загибеллю розвідника Ан-30, збитого 6 червня 2014 р. ракетою ПЗРК «Верба». Відзначено, що в Повітряних силах за короткий термін відновлено загалом близько 30 літальних апаратів, що перебували на зберіганні, а

кількість боєготових літаків зросла на третину. Свідченням інтенсифікації бойової підготовки є зростання нальоту на одного пілота на 25-40 % (залежно від роду авіації).

«Air Forces Monthly» у 2014 р. регулярно публікував короткі огляди новин, що стосувались подій в Україні. З більш ґрунтовних матеріалів варто відзначити статті вже згаданого В. Трендафіловського. Зокрема, у травні 2015 р. він опублікував велику статтю, присвячену участі в бойових діях бомбардувальників Су-24 [11]. Автор відзначає, що інтенсифікація бойової підготовки й ремонту авіатехніки з березня 2014 р. дозволила до кінця травня відновити боєготовність 7-ї БрТА. Далі він аналізує бойову роботу бомбардувальників Су-24М розвідників Су-24МР, а також втрати цих літаків перекинути в Миргород. Відзначено, що після ушкодження ракетою ПЗРК одного з Су-24МР на початку липня 2014 р. командування Повітряних сил призупинило польоти Су-24МР, поклавши завдання розвідки на ДКЛА Ту-143. У серпні Су-24М почали використовувати для ударів по наземних цілях – наприклад, 9 серпня пара Су-24М бомбила залізничну станцію в м. Антрацит (Луганська обл.). Наприкінці серпня активізація бойових дій в районі Луганська змусила відновити використання літаків-розвідників. 20 серпня під час розвідки дороги Краснодон-Луганськ (важливого шляху постачання бойовиків) поблизу Хрящуватого ракетою ПЗРК був збитий один Су-24МР. Екіпаж успішно катапультивався. А з вересня 2014 р., після підписання Мінських угод, бойові польоти Су-24 припинились. Стаття В. Трендафіловського виявилась настільки цікавою для фахової аудиторії, що її переклади опублікували польський журнал «Lotnictwo» [16] та український «Авиация и время» [3].

У вересневому числі «Air Forces Monthly» за 2015 р. В. Трендафіловський опублікував ще одну цікаву статтю на українську тематику під доволі промовистою назвою – «Неоспівані герої з Криму» [10]. Головним сюжетом статті є історія виведення техніки 10-ї бригади морської авіації з Новофедорівки (Крим) на «материк» України. Автор розповідає про переліт частини літаків і вертольотів цієї бригади 3 березня 2014 р., а також подальше виведення техніки. Наведена в статті таблиця дозволяє стверджувати, що внаслідок рішучих дій морських авіаторів з Криму була виведена майже вся техніка 10-ї бригади – 5 літаків та 20 вертольотів (залишилось чотири літаки Бе-12 та один вертоліт Мі-8ВзПУ). З іншого боку, в Криму лишилась значна частина техніки 204-ї БрТА Повітряних сил – сім винищувачів МіГ-29, два МіГ-

29УБ та три модернізованих навчально-бойових літаки L-39М1. Як і попередній матеріал про бомбардувальну авіацію, стаття, присвячена морській авіації, викликала значний інтерес. Її переклад опублікував журнал «Lotnictwo» [15]. Ще одна стаття В. Трендафіловського на кримську тематику була опублікована у вересневному числі «Lotnictwo» за 2016 р. [12]. Назва її не менш промовиста, ніж попередньої – «Як Фенікс з попелу». Вона якнайкраще передає зміст статті: історію виведення з Криму 204-ї бригади тактичної авіації та відродження її боєздатності на аеродромі Кульбакіне. Нарешті, у квітневому номері «Air Forces Monthly» за 2017 р. вміщено черговий матеріал цього ж автора – статтю про 40-ву бригаду тактичної авіації [14]. Поряд з оглядом історії та сучасного стану бригади, у публікації розповідається і про участь МіГ-29 у відбитті російської агресії.

Таким чином, на підставі проведеного аналізу можна стверджувати, що російська агресія проти України (Кримська криза та збройний конфлікт у Донецькій і Луганській областях) викликали значне пожвавлення інтересу до проблем української військової авіації серед зарубіжних фахових часописів. У цих виданнях з'являється низка публікацій, якість та інформативність яких є досить різною. Навесні та влітку 2014 р. домінують матеріали двох видів: короткі виклади подій у Криму та зоні АТО, а також оглядові статті про стан Повітряних сил Збройних сил України, їх окремих родів та інших авіаційних формувань. Восени того ж року вже з'являються більш ґрунтовні аналітичні статті про застосування української авіації в бойових діях. При цьому російські журнальні публікації можна брати до уваги хіба що як приклад пропаганди – вони містять надто багато тенденційної інформації й відвертої брехні. Західні часописи більш виважено й об'єктивно підходять до висвітлення даної проблематики. Вказані матеріали мають стати однією із складових історіографічної бази для досліджень, присвячених участі авіації у відбитті російської агресії.

Джерела та література:

1. Морозов В. Авиация в боевых действиях на Юго-Востоке Украины / В. Морозов // Авиация и космонавтика. – 2014. – № 10. – С. 34-42.
2. Новости мировой авиации // Авиация и космонавтика. – 2014. – № 5. – С. 54-55.
3. Трендафиловски В. Украинские Су-24 / В. Трендафиловски // Авиация и время. – 2015. – № 5. – С. 22-23, 30.
4. Büttner S. Crisis in Crimea / S. Büttner, P. Roegies // Combat Aircraft Monthly. – 2014. – № 5. – Pp. 66-71.
5. Ciechanowski R. Konflikt w Donbasie – znaczenie obrony przeciwlotniczej / R. Ciechanowski // Nowa Technika Wojskowa. – 2016. – № 3. – S. 44-52.
6. Gawęda M. Ukraińskie lotnictwo w wojnie o Donbas / M. Gawęda // Lotnictwo. – 2014. – № 11. – S. 54-63.
7. Golz A. Ukrainian Air Force in war / A. Golz // Combat Aircraft Monthly. – 2015. – № 9. – Pp. 64-69.

8. Taghavee B. Be'l'bek. Ukraine's last Crimean fighter base / B. Taghavee // Air Forces Monthly. – 2014. – № 5. – Pp. 91-94.
9. Taghavee B. Ukraine's Defenders. MiG-29s of the Ukrainian Air Force / B. Taghavee // Combat Aircraft Monthly. – 2014. – № 5. – Pp. 72-77.
10. Trendafilovski V. Crimea's Unsung Heroes / V. Trendafilovski // Air Forces Monthly. – 2015. – № 9. – Pp. 76-81.
11. Trendafilovski V. Fencer Flights On. Ukraine's Legacy Su-24 in Action / V. Trendafilovski // Air Forces Monthly. – 2015. – № 7. – Pp. 86-91.
12. Trendafilovski V. Jak Feniks z popiołów / V. Trendafilovski // Lotnictwo. – 2016. – № 9. – S. 40-50.
13. Trendafilovski V. Ukraine's Army Aviation: Caught in the crossfire // Air Forces Monthly. – 2014. – № 5. – Pp. 88-90.
14. Trendafilovski V. Ukraine's MiG-29 Experts // Air Forces Monthly. – 2017. – № 4. – Pp. 84-89.
15. Trendafilovski V. Ukraińscy lotnicy morscy – milczący bohaterowie z Krymu / V. Trendafilovski // Lotnictwo. – 2015. – № 11. – S. 70-80.
16. Trendafilovski V. Ukraińskie Su-24 nad Donbasem / V. Trendafilovski // Lotnictwo. – 2015. – № 9. – S. 24-33.
17. Ukraińskie straty w walkach na wschodzie kraju // Lotnictwo. – 2014. – № 7. – S. 8.
18. Voukadinov I. Crisis on the Crimean Peninsula / I. Voukadinov // Air Forces Monthly. – 2014. – № 5. – Pp. 85-87.
19. Wilson S. Before the revolution Ukraine's Air Force // Air Forces Monthly. – 2014. – № 5. – Pp. 78-84.
20. Zagdański S. Ukraińskie siły powietrzne / S. Zagdański // Lotnictwo. – 2014. – № 5. – S. 38-49.

УДК 355.1

Василь КРОТЮК,
Олександр ПАНФІЛОВ (Харків)ПОВІТРЯНІ СИЛИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В АНТИТЕРОРИСТИЧНІЙ ОПЕРАЦІЇ:
ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. Метою статті є дослідження досвіду застосування Повітряних Сил Збройних Сил України в Антитерористичній операції на сході України, визначення тенденцій подальшого розвитку форм і способів застосування Повітряних Сил.

Ключові слова: Повітряні Сили, Антитерористична операція, військова авіація, форми та способи застосування.

Дослідження участі Повітряних Сил Збройних Сил України та інших силових структур в Антитерористичній операції (АТО) в окремих районах Донецької та Луганської областей є одним із найбільш актуальних завдань вітчизняної військової історії. Досвід війни на сході України повинен бути осмислений в двох аспектах: яким чином виконувати завдання Повітряним Силам України в сучасних умовах ведення збройної боротьби і до яких орієнтирів потрібно прагнути Повітряним Силам в перспективі. Сьогодні для Повітряних Сил України вкрай актуальним є вивчення та розповсюдження отриманого досвіду виконання завдань військовими частинами (підрозділами) в нестандартних (асиметричних) умовах ведення збройної боротьби. З перших днів проведення АТО підрозділи і частини Повітряних Сил були задіяні для відбиття нападів незаконних військових формувань на військові об'єкти у східних регіонах України. Так, вже 16 травня 2014 р. поблизу Краматорська проросійськими бойовиками вчинений напад на місцевий аеродром, що патрулювався українськими військовими. В результаті бою атака проросійських бойовиків була відбита без людських втрат. Легендарний бойовий шлях пройшов зведений підрозділ «Дика качка», сформований у вересні 2014 року за розпорядженням Командувача Повітряних Сил ЗС України. Підрозділ формувалася виключно з добровольців, що проходили службу в частинах Повітряних Сил у різних гарнізонах нашої країни. Основним завданням підрозділу було утримання стратегічно важливих позицій під кодовою назвою «Зеніт» Донецького зенітно-ракетного полку поблизу шах-

ти «Бутівка» між Авдіївкою та Донецьким аеропортом.

Найзапеклішим з усіх боїв видався бій 22 січня 2015 року, коли з боку с. Спартак ворожа колона у складі чотирьох танків, чотирьох БМП, двох МТЛБ з гарматами та декількох автомобілів з піхотою за рахунок раптовості намагались прорватись на позиції авіаторів. Нищівним вогнем з усіх видів озброєння, у взаємодії з десантниками, підрозділ «Дика качка» відстояв займані позиції. Влучним вогнем були знищені декілька БМП, МТЛБ, автомобілі з піхотою, гранатометниками пошкоджений один танк. Після невдалих спроб пробитись рештка недобитих бойовиків разом зі вцілілими танками відступили, залишивши на полі бою тіла загиблих. Захисниками «Зеніту» захоплені протитанкові гармати з боекомплектom, які згодом були передані в артилерійський підрозділ та вели вже вогонь по ворогу [5].

Авіація Повітряних Сил в перші дні проведення АТО використовувалася без застосування зброї – винищувачі Су-27, МіГ-29 та вертольоти виконували демонстраційні «психологічні» польоти. Наприкінці квітня вертольоти почали використовувати зброю по наземних цілях. У травні розпочала бойову роботу резервна штурмова авіагрупа, дислокована в м. Дніпро у складі 8 – 10 штурмовиків Су-25. 26 травня, під час штурму Донецького аеропорту, авіація вперше застосовувалась масовано – удари по наземних об'єктах завдавали три вертольоти Мі-24 і два винищувачі МіГ-29.

У червні 2014 р. чотири бомбардувальники Су-24М і один літак-розвідник Су-24МР перебазували до Миргорода. 2 липня під час розвідувального польоту над Семенівкою (під Слов'янськом) ракетою ПЗРК було підбито Су-24МР борт «11». Екіпаж зумів посадити пошкоджений літак у Миргороді.

Після цього командування Повітряних Сил призупинило польоти Су-24МР, поклавши завдання розвідки на ДКЛА Ту-143. На початку серпня угруповання Су-24 в Миргороді збільшилось до восьми літаків. У цьому місяці Су-24М почали використовувати для ударів по наземних ці-

лях – наприклад, 9 серпня пара Су-24М бомбила залізничну станцію в м. Антрацит (Луганська обл.).

Інтенсифікація бойових дій у серпні 2014 р. призвела до розширення застосування бомбардувальників Су-24 і штурмовиків Су-25, а з 5 серпня – до залучення винищувачів МіГ-29 для ударів по наземних цілях. З огляду на невелику кількість залучених МіГ-29 у деякі дні кожен з них виконував до трьох бойових вильотів. У контексті безперешкодного пересування ворожих механізованих колон гостро поставало питання ефективності ударів авіації по наземних цілях. Дії утруднювались посиленням ППО бойовиків і слабкістю власної розвідки [6, 63]. До вересня 2014 року (до підписання мінських угод) українська авіація суттєво впливала на асиметризацію конфлікту. Бойовики, не маючи власної авіації, могли протиставити цьому тільки посилення ППО, втрати авіатехніки були достатньо високі, але в їх тіні залишаються безперечні успіхи авіації – постачання, евакуація, підтримка власних наземних військ тощо. Без участі авіації неможливим було б таке тривале утримування Донецького і Луганського аеропортів [6, 63].

Наприкінці серпня активізація бойових дій в районі Луганська змусила відновити використання літаків-розвідників. 20 серпня під час розвідки дороги Красnodон-Луганськ (важливого шляху постачання бойовиків) поблизу Хрящуватого ракетою ПЗРК був збитий один Су-24МР. Екіпаж успішно катапультивався.

Після підписання Мінських угод, з вересня 2014 р., бойові польоти Су-24 припинились. Однак проводилися заходи з відновлення боєготовності і повернення у стрій літаків, що перебували на консервації. У результаті співпраці Повітряних Сил із волонтерами було відремонтовано літаки Ан-26 «Фенікс» та «Везунчик» (відновлення кожного з них обійшлося у 45 тис. євро). Загалом у Повітряних Силах за короткий термін відновлено близько 30 літальних апаратів, що перебували на зберіганні, а кількість боєготових літаків зросла на третину. Свідченням інтенсифікації бойової підготовки стало зростання нальоту на одного пілота на 25 – 40 % (залежно від роду авіації).

З перших днів АТО використовувалась армійська авіація, щоправда, спочатку без застосування зброї. До середини жовтня 2014 р. армійська авіація виконала понад 8000 бойових вильотів із загальним нальотом близько 8000 годин. Зниження інтенсивності бойової роботи простежується тільки з вересня – після підписання Мінських угод. До найбільш успішних операцій армійської авіації відносять висадку

десантів на Савур-Могили та в Донецькому аеропорту.

Постачання російською стороною бойовикам переносних зенітно-ракетних комплексів дозволяло завдавати українській авіації відчутних втрат в небі. Перші вертольоти українська армія втратила вже в квітні – травні, а в липні бойовики почали збивати і штурмовики Су-25, які використовувалися для повітряної підтримки літнього наступу ЗСУ на Донбасі. У 2014 році було підбито як мінімум 10 вертольотів Мі-8 і ударних вертольотів Мі-24, а також штурмовики Су-25, винищувачі МіГ-29 і один фронтовий бомбардувальник Су-24. Крім того, в червні бойовики збили розвідувальний літак Ан-30Б, військово-транспортний Іл-76 (в небі над Луганськом, коли загинули відразу 49 військових), а також літак Ан-26 (в липні над Красnodоном). Останній Су-25 був збитий 29 серпня, коли намагався бомбити наступаючі російські регулярні частини. Після трагічних для ЗСУ подій під Іловайськом застосування авіації на Донбасі було припинено. Продовжували використовуватися Повітряними Силами ДКЛА Ту-143, один з яких був збитий 3 лютого 2015 р.

Застосування бойової авіації під час виконання завдань у районі АТО мало ряд особливостей. Передусім це висока ефективність системи розвідки противника, яку було забезпечено підтримкою всіх наявних сил і засобів із російських арсеналів.

Відсутність сучасних засобів бортового комплексу оборони на літаках і вертольотах призвели до важких наслідків. Наприклад, на літаках Ан-26 та Ан-30Б не було жодних засобів активного захисту. Ідеться про станції оптико-електронної протидії та автомати відстрілу хибних цілей. Бойові літаки також не вирізнялися сучасними засобами повітряної розвідки та засекреченого радіозв'язку. Не краще й з обладнанням вертольотів Повітряних Сил та армійської авіації Сухопутних військ.

Від початку бойових дій на Донбасі пілотам довелося виконувати завдання, які не відпрацьовували на практиці в мирний час. Тоді вважали, що знищення блокпостів, вогневих засобів і живої сили ворога на позиціях і в опорних пунктах – типове завдання ствольної та реактивної артилерії, а не тактичної авіації. Але це завдання стало звичним для бойових пілотів на Донбасі. Із перших днів війни розпочався активний пошук реальних можливостей як удосконалення авіаційної техніки, так і підвищення майстерності льотчиків. Уже на початку літа 2014 року було ухвалено рішення про закупівлю й невідкладне встановлення станцій оптико-електронної протидії «Адрос» для вертольотів військової авіації.

Згодом почали застосовувати сучасніші системи «Адрос». У військах уже достатню кількість літаків і вертольотів оснащено цим обладнанням. У складних умовах 2014 – 2015 рр. силами та засобами авіаційних військових частин було відновлено майже 150 одиниць авіаційної техніки, після виконання ремонту та модернізації отримано понад 40 літальних апаратів [1].

Наявність у незаконних збройних формувань сучасних засобів ППО обумовила необхідність застосування певного комплексу заходів, які підвищували живучість авіації в ході виконання бойових завдань в АТО. Так, бойові завдання виконувалися одиночно та у складі пар по завчасно виявлених об'єктах. Вихід літаків в район цілі здійснювався з обмеженням використання основних та дублюючих засобів навігації (переважно з використанням навігаційних систем GPS), в режимі радіомовчання. При виконанні завдань широко використовувалися світлові авіаційні бомби САБ-250-200, які закидалися в район цілі літаком зі складу групи, що підвищувало ефективність бойового застосування по наземних цілях та знижувало ймовірність ураження літаків ПЗРК. При виявленні в районі цілі та у випадку пуску ракет НЗФ екіпажами виконувалися протиракетний маневр із застосуванням пасивних перешкод. Своєчасне виявлення пуску ракети і виконання протиракетного маневру із застосуванням засобів РЕБ, як правило, призводило до вдалого виходу з атаки. Обстріли літаків переносними ЗРК змусили використовувати їх на висотах не менше 5000 м.

В той же час, у зв'язку з відсутністю в Повітряних Силах сучасних засобів радіоелектронної боротьби, високоточних авіаційних засобів ураження дальньої дії, вказані заходи більше мали організаційний характер та були спрямовані на зниження ефективності виявлення та ураження авіації наземними засобами ураження противника.

Для ефективного виконання завдань авіації особливе значення надавалося:

- забезпеченню безпеки мирного населення та збереженню недоторканості ряду важливих об'єктів інфраструктури;
- здійсненню вибіркового вогневого ураження тільки певних елементів об'єктів за рахунок визначення доцільних варіантів побудови системи наведення та бойових порядків авіації, прийомів і засобів ураження противника, видів авіаційних засобів ураження;
- застосуванню літаків ударною авіації на гранично малих висотах з керуванням та наведенням через літаки-ретранслятори та винищувачі з реалізацією принципу негай-

ного знищення об'єкту (цілі) відразу ж після його виявлення;

- десантуванню вантажів транспортною авіацією з середніх висот.

Зміни в стратегії, оперативному мистецтві та тактиці визначають основні тенденції ведення збройної боротьби у повітряному просторі і, як наслідок, потребують подальшого розвитку форм та способів застосування Повітряних Сил. В той же час відсутність в Збройних Силах України нових та повільне проведення заходів модернізації наявних зразків озброєння та військової техніки, не дозволяє сьогодні кардинально змінити форми застосування Повітряних Сил та приводить до потреби пошуку нових способів їх застосування.

Тому в найближчій перспективі залишаться традиційні форми застосування Повітряних Сил в операціях (бойових діях). В таких умовах нові способи можливо реалізувати тільки за рахунок комплексування наявних сил і засобів, застосування нових тактичних прийомів, використання нових технологій, внесення змін до порядку планування, управління та всебічного забезпечення авіації, зенітних ракетних та радіотехнічних військ. Їх використання повинно забезпечити максимальний ефект виконання поставлених завдань з мінімальними витратами ресурсів.

Таким чином, в перспективі в операціях (бойових діях) отримають подальший розвиток такі способи застосування авіації:

- розосереджені послідовні поодинокі та групові авіаційні удари по ключових об'єктах противника для ізоляції визначених районів бойових дій та блокування об'єктів і дій противника;
- групові авіаційні удари змішаними різнорідними ударними групами по визначених об'єктах противника в ході безпосередньої авіаційної підтримки військ.

Вказані способи дозволять забезпечити гнучкість застосування авіації з урахуванням наявних ресурсних обмежень та будуть застосовуватись для перехоплення ініціативи, нейтралізації дій противника на загрозливих напрямках та зниження темпів його наступу. В подальшому з прийняттям на озброєння нових авіаційних засобів ураження, впровадження нових методів та систем управління авіацією можуть отримати подальший розвиток такі способи вогневого ураження противника, як: акцентований авіаційний удар, тобто завдання випереджувального удару по найбільш ключових об'єктах противника; синергетично-вогневий удар – це спільний удар авіації, ракетних військ і артилерії та підрозділів спеціальних операцій, які

здійснюються в єдиному інтегрованому автоматизованому полі управління.

З урахуванням досвіду проведення Антитерористичної операції на сході України, можливих сценаріїв застосування засобів повітряного нападу в операціях та бойових діях удосконалення наявних способів застосування зенітних ракетних військ буде здійснюватись за рахунок: зосередження вогню по найбільш важливих цілях для їх надійного знищення; самостійного ураження засобів повітряного нападу нижньою ланкою шляхом використання бойової інформації від мобільних джерел; послідовного вогневого впливу на кожний ешелон авіації противника; знищення засобів повітряного нападу зенітними засобами із засідок. Підтвердження цього є ефективне застосування зенітних ракетних комплексів «Бук-М1» із засідок для знищення російських безпілотних розвідувальних літальних апаратів.

Для створення мобільного прихованого радіолокаційного поля та розширення можливостей комплексної системи розвідки повітряного противника подальший розвиток способів застосування радіотехнічних військ Повітряних Сил передбачається шляхом: інтеграції військової і цивільної радіолокаційних систем розвідки та контролю повітряного простору; залучення автоматичних радіолокаційних станцій з дистанційним керуванням на вежах; залучення перспективних комплексів радіотехнічної розвідки. Це дозволить раціонально використовувати ресурси та здійснювати послідовне нарощування зусиль радіотехнічних підрозділів на загрозливих напрямках узгоджених з маневром частин і підрозділів зенітних ракетних військ.

В основі подальшого розвитку способів застосування частин та засобів радіоелектронної боротьби Повітряних Сил будуть нові прийоми комплексного впливу на радіонавігаційні та бортові радіоелектронні засоби повітряного противника при прикритті військ та об'єктів противника. Вказані способи можуть бути реалізовані шляхом комплексного застосування перспективних засобів радіоелектронної боротьби та наявних авіаційних засобів ураження.

Для забезпечення розвідувальною інформацією зенітних ракетних систем, які виділялися для прикриття військ та об'єктів в зоні АТО було створено систему оповіщення про повітряну обстановку із розгортанням автоматизованої системи збору і обробки інформації, яка забезпечувала отримання радіолокаційної інформації від джерел, обладнаних цифровою системою передачі даних, типу РЛС П-18 «Малахіт». При цьому було досягнуто скорочення термінів проходження інформації про повітряну обста-

новку шляхом застосування в роботі бойових обслуг допоміжної автоматизованої системи збору і обробки інформації «Віраж-планшет». Для забезпечення надійного керування літаками в повітрі у повітряних радіомережах були змінені позивні льотного складу бойової авіації Збройних Сил України, силових міністерств (відомств) України та здійснено перехід на Єдині пароліні сигнали України. Безпосереднє управління авіацією здійснювалося з пункту управління аеродрому Краматорськ, пунктів наведення авіації. Для підтримки радіозв'язку з екіпажами, які виконують завдання на великій відстані та наднизькій висоті застосовувався літак-ретранслятор. Сьогодні відбувається постійне нарощування системи управління шляхом ретрансляції сигналів бойового управління. Управління в районі бойових дій здійснювалося групами бойового управління і авіанавідниками з бойових порядків Сухопутних військ. В перспективі систему бойового управління планується удосконалити за рахунок прийняття на озброєння АСУ «Ореанда-ПС» [1].

Необхідність реагувати на гібридні загрози, асиметричний характер бойових дій, широке використання непрямих дій вимагає впровадження нових підходів до способів застосування Повітряних Сил в ході виконання завдань протиповітряної оборони України.

До перспективних способів застосування Повітряних Сил в ході прикриття важливих адміністративних, промислово-економічних центрів, оперативних угруповань та стратегічних резервів військ, насамперед, можна віднести ешелонований протиповітряний бар'єр, який буде створюватись на короткий період часу для збереження ключових об'єктів.

Широкомасштабне використання інформаційних та інноваційних технологій є основою для створення нових способів застосування Повітряних Сил в перспективних формах збройної боротьби. Так, для комплексного порушення роботи інформаційно-керуючих систем та ураження ключових об'єктів противника в перспективі будуть застосовуватись кібернетично-вогневі удари.

Змінилася підготовка в багатьох напрямках бойового навчання екіпажів Повітряних Сил. Авіатори набувають навичок зі знищення блоку постів терористів у полі та поблизу населених пунктів, ураження зведених мобільних вогневих підрозділів противника в складі бронетанкових, реактивних та артилерійських груп. Досвід авіації в АТО нині детально вивчають у профільному вищому військовому навчальному закладі – Харківському національному університеті Повітряних Сил імені Івана Кожедуба.

ба. Наприклад, до курсу навчання родів авіації включено вивчення тактичних прийомів бойового застосування авіації під час виконання бойових завдань із підтримки наземних військ, а також заняття з виживання після аварійного покидання літака під час бойових дій на території противника. На практичних заняттях постійно відпрацьовують такі елементи, як загальновійськовий бій, орієнтування на місцевості, маскування, приховане переміщення [3]. Аналіз бойової роботи в АТО змусив унести деякі зміни до бойових статутів й почати роботу з доопрацювання «Курсів бойової підготовки» авіації. Зокрема, як переконує досвід, необхідно значно скорочувати час реакції від виявлення об'єктів ворога до їх знищення, відпрацьовувати нові способи та прийоми застосування військ (сил).

З огляду на обмежений обсяг статті, ми зупинились на аналізі лише окремих аспектів застосування Повітряних Сил у збройному протистоянні на сході нашої країни. Антитерористична операція триває, й українські авіатори ще не сказали в ній останнього слова, а військовим історикам ще належить ґрунтовне дослідження і осмислення подій.

Джерела та література:

1. Артеменко А.М. Розвиток та застосування Повітряних Сил, інших видів Збройних Сил України, удосконалення їх системи управління / А.М. Артеменко, О.О. Астахов, В.В. Коваль та ін. // Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України, 2015, № 2(19).
2. Харук А.І. Деякі аспекти висвітлення у зарубіжній періодиці участі української авіації в антитерористичній операції на Сході України (за публікаціями 2014 р.) / А.І. Харук // Військово-науковий вісник. – Вип. 24. – Львів: НАСВ, 2015. – С. 206–218.
3. В. Гедз. Уроки АТО: авіаційна компонента // Народна армія // [Ел. ресурс]: <http://na.mil.gov.ua/44548-uroky-ato-aviatsijna-komponenta>
4. Ветров І. Чи зможе українська авіація захистити небо // [Ел. ресурс]: <http://www.ukr/segodnya/ua>
5. Жмурко С. Дика качка // [Ел. ресурс]: <http://starkonnb.info/news/city/zagin-dika-kachka-prodovzheniya.html>
6. Gauveda Marcin. Ukrainiske lotnictwo w wojnie o Donbas // Lotnictwo. – 2014. – Nr.11/ – S.54 – 63.

РОЗДІЛ IV

«Гібридна війна» проти України, геополітичні наслідки

**СПРИЙМАЙ АДЕКВАТНО
АНТИУКРАЇНСЬКУ ПРОПАГАНДУ**

УДК 35.977.535.3.94

Олександр СИТНИК (Мелітополь)

ГІБРИДНИЙ ХАРАКТЕР РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2014 – 2017 РОКІВ
ТА ПОШУК ЕФЕКТИВНИХ ЗАСОБІВ ПРОТИДІЇ

Анотація. Мета статті полягає в тому, щоб проаналізувати гібридний характер російсько-української війни 2014–2017 років. При цьому особливо акцентовано увагу на тому, що ця війна має особливу інформаційно-диверсійну специфіку, що проявляється не лише в збройному, військовому характері, але й у тісному зв'язку з психологічним впливом на свідомість людей через агітацію, пропаганду та інші засоби впливу. Актуальність статті зумовлена потребою формування ідейно-політичних шляхів належної відсічі гібридним, інформаційно-диверсійним засобам і методам ведення війни, розв'язаної Кремлем і пошуку ефективних засобів протидії їм.

Ключові слова: гібридна війна, агресія, тероризм, інформаційно-диверсійний характер, інформаційні технології.

Загальновідомо, що війна російсько-українська 2014–2017 років має гібридний, інформаційно-диверсійний характер. При цьому, слід враховувати, що військова стратегія включає наступні види воєн: малі війни, звичайні війни, регіональні війни тощо. Але всі ці різновиди стосуються явищ, коли збройні сили одного боку протистоять збройним силам другої сторони. У таких війнах використовуються біологічні, ядерні, хімічні та різні нетрадиційні типи зброї, але, як правило, у класичних військових зіткненнях застосовують стандартну зброю або, як називають її на Заході – «летальне озброєння», що в першу чергу призначене для знищення військових сил ворога. Існує також термін «симетрична війна», явище, що означає війну збройних сил, що ведуть агресивну політику з різними потенційними противниками, які згодом стають реальними. Наочний приклад – афганська війна, яку вів Радянський Союз [1]. Розглядаючи поняття «гібридна війна», можна прийти до висновку, що це різновид війни, об'єднуючої великий діапазон впливів, вироблений противником із застосуванням як військових, так і іррегулярних формувань, в яких також беруть участь цивільні компоненти. У працях військових експертів зустрічається близький до даного термін «війна керованого хаосу». Широке поширення сьогодні також одержує термін «гібридні загрози», який визначає за-

грози, які виходять від противника, здатного в один і той же час застосовувати традиційні та нетрадиційні інструменти, необхідні для досягнення мети.

Традиційне розуміння, що таке класична війна, сформовано в нашому громадянській свідомості вихованням і освітою, завжди мали патріотичну та історичну спрямованість. Ми уявляємо війну як процес протистояння двох сторін, що перебувають із різних сторін фронту. Ворог вторгається на нашу землю, ми відвойовуємо її назад і продовжуємо жити далі.

Проте в даний час з'являються та реалізуються нові види війни як збройного протистояння країн. Що означає гібридна війна? Це протистояння, що виникло як наслідок технологічного розвитку, технічного зростання рівня оборонних інструментів, наступальних озброєнь, іншими словами – технологій протиборства. При цьому значно змінюються самі цілі для ураження. Ними виступають вже не позбавлення життя солдатів і руйнування матеріальних об'єктів. Тут найважливішими цілями є вплив на масову свідомість суспільства, експертні судження осіб, відповідальних за прийняття важливих державних рішень, включаючи конгресменів, міністрів, депутатів, президентів, коли відбувається навіювання їм певних теорій, прищеплення ціннісних позицій, які мотивують вчиняти певні дії. Таке протиборство теж є державним. Що ж значить гібридна війна? Це означає, що також виникає збройне протистояння, просто в якості зброї, крім традиційного, виступають ще й спеціальні технології, інформаційні, технічні та глобальні мережеві пристрої. М. Гай стверджує, що термін «гібридна війна» – це просто позначення сукупності досить старих методів і засобів ведення звичайної війни [2]. А. Єрмолаєв зауважив, що термін «гібридна війна» був запропонований в кінці XX століття в США для визначення конфлікту, в якому поєднуються стандартні повномасштабні військові дії, локальні дії нерегулярних збройних формувань та інформаційні кампанії. Широкої популярності термін набув з початком збройного конфлікту в Україні, саме так світове експертне співтовариство охарактеризувало дії Росії проти нашої держави.

З тих пір феномен «гібридної війни» вже став предметом вивчення не тільки журналістської, а й наукового співтовариства. Саме з таких позицій його розглядають співробітники Інституту стратегічних досліджень «Нова Україна» в матеріалі, який агентство пропонує увазі своїх читачів. Особливо цікаво, що в даній публікації автори розглядають вплив явища «гібридної війни» на суспільство в цілому і те, наскільки цей феномен змінює соціальні відносини [3].

Сам термін «гібрид» означає певний знову вироблений продукт, що виникає, як підсумок схрещування різних видів даного продукту. Таким чином, гібридна війна може не мати очевидні риси збройного конфлікту, але все ж являє собою не що інше, як війну.

На думку В. Горбуліна, слід враховувати певну «спадковість» радянських практик. Деякі дослідники відносять витоки російських практик «гібридних воєн» до 20-х років XX століття (методи «активної розвідки»). Однак, на нашу думку, доцільніше звернути увагу на фінальні етапи радянсько-американського протистояння під час «холодної війни». Тоді у відповідь на анонсовану США програму Стратегічної оборонної ініціативи (COI) М. Горбачов 12 жовтня 1986 року, під час прес-конференції в Рейк'явіку, заявив: «Відповідь на COI буде. Асиметрична, але буде. При цьому нам не доведеться жертвувати значним». У січні 2013 р. в Москві відбулися загальні збори Академії військових наук, на яких виступив начальник ГШ ЗС РФ генерал В. Герасимов. Це був своєрідний підсумок тривалої роботи військових аналітиків та фахівців-генштабістів, які певний час концептуалізували зазначену проблему і шукали механізми її вирішення. Саме доповідь генерала Герасимова – своєрідна «точка неповернення» у маніфестації російських поглядів на сучасну війну. В ній було вказано на те, як має розгортатися сучасний воєнно-політичний конфлікт, які елементи в ньому мають бути задіяні та на яких етапах. У доповіді наголошено на зростанні ролі невійськових методів тиску на противника, передусім через політичний, економічний і гуманітарний елементи. Інформаційне ж протиборство взагалі визначалося як наскрізна діяльність на всіх етапах конфлікту: його зародження, супроводу і в постконфліктний період. Звертається увага й на «асиметричні заходи», до яких було зараховано діяльність підрозділів спеціального призначення, розбудову внутрішньої опозиції, а також невпинне зростання інформаційного впливу на об'єкт нападу. Багато з того, про що говорив у своєму виступі генерал Герасимов (це, зокрема, важливість невійськових методів тиску, інформаційне протиборство тощо),

вже використовувалося спочатку в Криму, а потім і на сході України. Тож можна констатувати, що проти України ведеться повноцінна війна: «гібридна» за формою, «асиметрична» за змістом. Україно-російська «гібридна війна»: практика застосування нового концепту Загалом правильний висновок начальника генштабу генерала Герасимова стосовно воєн нового типу, а саме що в таких війнах військові сили використовуються лише на завершальних етапах – за умов правильно побудованої компанії, справдився у Криму, однак не підтвердився на Донбасі [4].

Війна як суспільно-політичне явище має нескінченний характер. Разом із розвитком і технологізацією основних сфер життєдіяльності суспільства у світі війна прогресує та модернізується залежно від потреб і реальній геополітичній сучасності. З урахуванням цього факту в збройних конфліктах сьогодення водночас із «військовим фронтом» активно використовується «інформаційний фронт», що суттєво відображається на думках, переконаннях і діях населення як країн-учасників конфлікту, так і всього світу. Успішність застосування «інформаційного фронту» зумовлена використанням різноманітних технологій маніпуляції свідомістю суспільства [5, с. 5].

«Гібридні війни» – феномен ХХІ століття. Але в історії російсько-українських відносин окремі їх прийоми використовувалися й раніше. В 1917–1921 рр. багато з цих прийомів у боротьбі з Україною вже застосовувала більшовицька Росія. Це була відповідь колишньої імперської метрополії на спробу українців відстояти свою незалежність, проголошену у січні 1918 р. Центральною Радою. Україна не бажала більшовицької диктатури, знищення демократичних свобод, «червоного терору» і повернення під контроль Росії, тепер вже більшовицької. У відповідь, в Україну з Росії пішли регулярні війська під червоним прапором комуністичної революції і фальшивим гаслом «допомоги братньому народу в боротьбі зі світовою буржуазією». Їм всіляко допомагала місцева «п'ята колона» з більшовиків та інших проросійських елементів, які були особливо активними у південних і східних регіонах України. Тоді Україна на багато десятиліть втратила незалежність [6, с. 146]. Резонансні світові події останніх років, зокрема революційні зміни влади та збройні конфлікти в країнах Північної Африки, Близького Сходу та колишнього СРСР, свідчать про появу нових форм і методів, до яких вдаються провідні держави, намагаючись досягти своїх зовнішньополітичних цілей і владнати міждержавні розбіжності. На заміну класичним військовим агресі-

ям, коли застосовуються збройні сили, приходять так звані гібридні війни. Вони мають прихований характер та спостерігаються, переважно, у політичній, економічній, інформаційній і спеціальній сферах. Військо для вирішення окремих завдань залучається в невеликій кількості. Суттю такого підходу є зміщення центру зусиль з фізичного знищення противника в рамках масштабної війни до вживання засобів «м'якої сили» проти країни-противника з метою дезінтеграції та зміни її керівництва, включення до сфери свого впливу.

Причини та особливості гібридних війн. Характерними особливостями гібридних війн є:

- агресія без офіційного оголошення війни;
- приховування країною-агресором своєї участі в конфлікті;
- широке використання нерегулярних збройних формувань (у т.ч. під прикриттям мирного населення);
- нехтування агресором міжнародними нормами ведення бойових дій та чинними угодами і досягнутими домовленостями;
- взаємні заходи політичного та економічного тиску (за формального збереження зв'язків між двома країнами);
- широка пропаганда та контрпропаганда із застосуванням «брудних» інформаційних технологій;
- протистояння у кібернетичному просторі.

Оскільки Росія розв'язала військову агресію проти України, то необхідно зайвий раз звернутися до зазначеної тематики й узагальнити вже зроблені висновки та надані оцінки, врахувавши при цьому нові чинники у розвитку обстановки, спрогнозувати дії Російської Федерації щодо нашої держави та країн демократичного вибору колишнього СРСР.

У зв'язку з цим доцільно розпочати з причин виникнення самої концепції гібридних війн та пояснити, чому саме вона активно використовується різними країнами для досягнення своїх цілей. Головною з таких причин є наявність нових потужних видів зброї (у т.ч. масового знищення), що робить класичні війни вкрай небезпечними, як для самого агресора, так і для всього світу. Адже це призведе до масових жертв серед мирного населення, з'являться масштабні потоки біженців, руйнуватимуться транспортні та промислові інфраструктури (включно з критично-небезпечними ядерними та хімічними об'єктами), розірвуться існуючі торгівельно-економічні зв'язки тощо.

Не менш важливим чинником є також бажання агресора применшити свою роль у розв'язанні конфліктів задля уникнення санкцій з боку інших країн та міжнародних організацій, а також

для недопущення втрати свого авторитету та позицій на світовій арені.

Ще однією причиною відмови від масштабного застосування військової сили є намагання країн-агресорів встановити свій контроль над об'єктами агресії (у т.ч. інтегрувати їх до своїх політичних, економічних та безпекових систем) без надмірних для них збитків, що можуть зашкодити нападникам у реалізації власних геополітичних та економічних інтересів.

У той же час ведення гібридної війни потребує наявності або створення певних обов'язкових передумов внутрішнього та зовнішнього характеру. Насамперед, країна-агресор повинна мати сильну та дієву владу, спроможну, незважаючи на існуючі проблеми, згуртувати громадськість довкола єдиної національної ідеї. Це – по-перше.

По-друге, для успішного застосування методів гібридної війни у агресора має бути перевага над противником у військовій, економічній та інформаційній сферах, що надаватиме йому необхідні важелі тиску (впливу) на об'єкт агресії, виснажуватиме цей об'єкт морально-психологічно та економічно.

По-третє, успіх у гібридній війні з об'єктом агресії можливий лише за умов слабкості його влади, міжнародної ізоляції, розколу у суспільстві, деградації економіки, а також зниження дієздатності та деморалізації силових структур.

У будь-якому випадку країна-агресор має бути готовою до відсічі з боку об'єкта агресії, а також до того, що останній матиме підтримку інших країн та міжнародних організацій (у т.ч. в плані надання політичної, економічної, інформаційної та військової допомоги і запровадження санкцій проти агресора) [7]. Остання теза нині для України є особливо актуальною. Особливо з огляду на нагальність пошуку ефективних засобів протидії агресії РФ комплексними заходами.

Світові процеси глобалізації вплинули не лише зміни в науково-технічній галузі, а й на геополітичну площину в цілому. Останні роки стали переломними як для України, так і для всієї системи міжнародних відносин. Світова безпека, яка після розпаду Радянського Союзу була побудована на засадах співробітництва поступово трансформується до структури безпеки конфронтаційного типу. Неправомірна анексія Криму Російською Федерацією та збройний конфлікт на Донбасі поставили під сумнів систему міжнародної безпеки та нівелювали значну кількість міжнародних договорів, а зокрема «Будапештський Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1994 р.» Усталена схема «силового балансу» з

можливим супротивником із застосуванням воєнної сили в умовах XXI ст. себе не виправдовує, на відміну від нових методів збройних конфліктів, які кожного року впроваджуються в нестабільних регіонах [8].

Починаючи з другої половини 1990-х років, елементи та технології концепції гібридних війн застосовувались Росією у Придністров'ї, Абхазії, Південній Осетії та Нагірному Карабасі, а також США, НАТО і ЄС – у Косові, Іраку, Лівії та Сирії. З початку XXI ст. аналогічний сценарій активно використовується Російською Федерацією також і щодо України (у рамках встановлення російського контролю над пострадянським простором під гаслом побудови «російського світу»).

Є. Марчук вказав на те, що сьогодні Україна воює на Донбасі не з розрізненими бандугрупованнями місцевих бойовиків чи з козаками, а з регулярними, структурованими, добре підготовленими і жорстко керованими військовими підрозділами, реальними командирами яких є офіцери та генерали російських ЗС. При цьому, Росія офіційно не визнає себе країною агресором і не визнає, що її регулярні війська знаходяться на території України [9]. Головна ж мета РФ щодо України полягає в тому, щоб послабити та децентралізувати нашу державу, привести до влади проросійське, підконтрольне Росії керівництво, зірвати її європейський курс, повернувши Україну під контроль Російської Федерації. При цьому, стратегія та тактика дій Москви проти України включає послідовні кроки з реалізації розглянутих вище підходів.

Перший етап. На першому (підготовчому) етапі – з початку 2000-х років до середини 2013 року, такі дії включали:

У період другого президентського терміну Л. Кучми – посилення російського впливу на керівництво України та проведення через нього вигідних для Росії рішень. Наслідком цього стала відмова української влади від курсу на вступ до НАТО та ЄС (у 2003 році після так званого «кольчужного скандалу»), а також «визначення» спадкоємцем Л. Кучми ставленника Росії В. Януковича. Однак через помаранчеву революцію Росія не досягла бажаного.

За президентства В. Ющенка – проведення масштабних заходів щодо дискредитації ідей помаранчевої революції, а також керівництва України та його європейського та євроатлантичного курсу; дестабілізація обстановки в Україні та поглиблення розколу в українському суспільстві на прихильників Заходу і Росії; підрив української економіки скороченням торгівельно-економічних зв'язків з Російською Федерацією та використанням енергетичного чинника в якості інструменту тиску на Україну (у т.ч.

у рамках т.зв. газових війн). Це створило передумови для перемоги В. Януковича на президентських виборах та для «розвертання» вектору руху нашої держави із Заходу на Схід.

Під час правління режиму В. Януковича – закріплення досягнень Російської Федерації в Україні та остаточна її переорієнтація на Росію у спосіб: підкупу та корупціоналізації представників української влади (у т.ч. на вищому рівні); впровадження агентів російського впливу у керівництво України; послаблення та деморалізація українських силових структур, насамперед в Криму (керівниками майже всіх силових відомств України за часів В. Януковича були громадяни Росії); посилення російської присутності в українській економіці; поширення у нашій державі ідей приєднання до російських інтеграційних ініціатив в обмін на кредити та економічні преференції; розгортання масштабних проросійських рухів в Україні та її окремих регіонах (у першу чергу на Кримському півострові та у східних і південних областях).

Наслідком такої політики Москви стала відмова керівництва України від підписання Угоди про асоціацію з ЄС у листопаді 2013 року та переорієнтація на Росію і Митний союз, що спровокувало розгортання в Україні революції гідності.

Слід зазначити, що масштабне «зомбування» як російського суспільства, так і частини українського населення на основі ідей російського великодержавного шовінізму сформували передумови для реалізації наступних етапів гібридної війни проти України в плані анексії Криму та провокування збройного конфлікту на сході нашої держави (у рамках проекту створення т.зв. Новоросії).

Другий етап. На другому (активному) етапі – орієнтовно з початку листопада 2013 року, вживаються наступні заходи:

У період підготовки до захоплення Криму та подальшої дезінтеграції України – розгортання масштабної інформаційної кампанії з дискредитації революції гідності в Україні (як «фашистського заколоту») та нової влади нашої держави (як «військової хунти»), а також нав'язування ідеї щодо «необхідності захисту російськомовного населення на українській території»; організація в Криму та на Сході України т.зв. загонів самооборони з числа місцевих жителів та російських громадян, у т.ч. співробітників спецслужб, військовослужбовців сил спеціального призначення, членів козацьких та інших напіввійськових формувань; створення угруповань військ, призначених для вторгнення до АР Крим та демонстрації сили поблизу кордонів України під виглядом проведення навчань та забезпечення безпеки Зимових олімпіади.

пійських ігор у Сочі в січні-лютому 2014 року. При цьому свої активні дії в українському Криму Росія розпочала у найбільш сприятливий для неї момент, який характеризувався послабленням української влади через об'єктивну тимчасову відсутність президента, прем'єр-міністра та керівників силових відомств (які втекли до Росії), а також деморалізацією особового складу українських правоохоронних органів в умовах революційних подій у нашій державі [7].

На думку А. Парубія, одним із показників ведення гібридної війни в Україні є використання асиметричних бойових дій, які характеризуються істотною різницею у військовій силі та стратегіях і тактиках сторін-учасниць. З точки зору міжнародного права така стратегія полягає у тому, що Україна не має формальних підстав воювати з країною-агресором, яка неофіційно підтримує бойовиків та терористів. Так на території України діяла диверсифікована агентура спецслужб РФ. Водночас Росія постачає їх зброєю та новими найманцями, веде обстріли позицій Збройних сил України зі своєї території. У неоголошеній війні проти України Росія активно застосовує методи інформаційно-психологічної війни, прагнучи зруйнувати моральний стан військовослужбовців та цивільного населення нашої держави [10].

Під час анексії Криму – захоплення російськими спецслужбами (під виглядом «невдомих осіб») урядових будівель у Сімферополі та усунення від влади керівництва АРК; розгортання в Криму т.зв. загонів самооборони («зелених чоловічків»), які взяли під контроль владні структури Кримського півострова та ключові об'єкти його інфраструктури, блокували підрозділи силових структур України на території АР Крим; введення російських військ до Криму під виглядом військових навчань та під прикриттям відповідних статей Угоди про умови перебування Чорноморського флоту РФ на території України; «легалізація» факту окупації Криму шляхом проведення «референдуму» з питання статусу АР Крим, а також прийняття відповідних рішень парламентом та президентом Російської Федерації щодо включення Криму до Росії як суб'єкту РФ; остаточна ліквідація органів української влади в Криму, а також витіснення українських військ з території Кримського півострова. У такий спосіб Росія анексувала Крим та створила «підстави» для його інтеграції до складу Російської Федерації. У той же час російська анексія Криму не була визнана переважною більшістю країн та викликала негативну реакцію США, ЄС і їх партнерів, які ввели санкції проти Росії.

Протягом створення т.зв. «Новоросії» та

розв'язання збройного конфлікту на сході України мали місце наступні чинники гібридної війни: дестабілізація східних та південних областей України шляхом організації масових антивладних («антимайданівських») акцій протесту, сутичок з правоохоронними органами та прихильниками єдності України, а також захоплення адміністративних будівель; реалізація «кримського» сценарію у Донецькій та Луганській областях, у т.ч. встановлення контролю над частиною їх територій, створення «загонів ополченців» з числа представників російських спецслужб, криміналізованих правоохоронних органів та місцевих проросійських сил; «легалізація» т.зв. Донецької та Луганської народних республік (ДНР і ЛНР) шляхом проведення відповідних «референдумів», а також «виборів» їх «органів влади»; надання Росією всебічної підтримки сепаратистам, у т.ч. щодо фінансування їх діяльності, підготовки бойовиків та постачання їм зброї, військової техніки і боєприпасів, а також введення російських військ на територію ДНР і ЛНР; здійснення Російською Федерацією політичного та економічного тиску на Україну, а також нарощування угруповання збройних сил РФ поблизу українського кордону; дискредитація військової операції України проти російсько-терористичних угруповань та дезінтеграція країни, намагання подати цю операцію як «каральну проти власного населення» [9]. Все це засвідчило досить значну підготовку РФ до комплексної агресії.

М. Гай зауважив, що Росія знає, що Україна – це не Афганістан, не Чечня, не Сирія. Легкою прогулянкою, з урахуванням, що вони скрізь прогнали, ця війна не буде. Але географічна близькість, однорідність бюрократії та бізнесу, корумпованість «еліти» грають свою роль [2]. В. Горбулін вважає, що Захід, зі свого боку, по суті – «вмиваючи руки», допустив агресію з боку РФ. Про це дедалі чіткіше говорять і західні аналітики, зокрема Пітер Дікінсон у своєму матеріалі для Atlantic Council. Він справедливо зазначає, що більшість західних ЗМІ відразу після російської агресії проти України несподівано «осліпли» стосовно того, хто агресор в українському конфлікті і як мають бути названі окупаційні війська, винаходячи натомість якісь нові слова та словосполучення, єдиний смисл яких — не назвати російську агресію такою [11].

Нинішня російсько-українська війна відноситься до такого типу збройних конфліктів, які називають «гібридними», «нелінійними», «неконвенційними». В ході воєн такого типу використовуються різноманітні способи боротьби з противником. У загальному вигляді характерні особливості гібридних воєн наступні: агресія

без офіційного оголошення війни; приховування країною-агресором своєї участі в конфлікті; «інформаційна війна» – пропаганда та контрпропаганда з застосуванням «брудних» інформаційних технологій; широке використання «п'ятої колони» і нерегулярних збройних формувань (в т. ч. під прикриттям мирного населення); нехтування агресором міжнародними нормами ведення бойових дій, чинними угодами і новими домовленостями; заходи політичного та економічного тиску (за формального збереження дипломатичних зв'язків між двома країнами); протистояння у кібернетичному просторі тощо. Декілька слів про інформаційну війну РФ проти України. Як зазначалося вище, вона почалася відразу після проголошення незалежності України і набула особливо агресивних форм з часу анексії Криму. Власне, це була спроба дезінформувати не лише жителів України, але й російських громадян, світову спільноту в цілому [6, с. 143].

Більшість міжнародних військових експертів визнає, що існує загроза виникнення нових конфліктів на території Європи, а агресія Росії загрожує безпеці не тільки України, а й всієї Європи. В гібридній війні на власній території важко перемогти, оскільки в ній немає кордонів. Тому саме цей фактор вплинув на прорахунки української влади в проведенні антитерористичної операції. Українсько-російський кордон неможливо перекрити, якщо Україна не контролює інформаційний простір та повітря Сходу України. Водночас терористи продовжуватимуть здійснювати провокації на кордоні та захоплених територіях за інформаційної підтримки російських мас-медіа. Мережеві дії терористів на захопленій території в сукупності з підтримкою російських військ на кордоні постійно дозволятимуть продовжувати Росії постачання терористів, зброї та боєприпасів на українську територію. Тому до того часу, поки не буде підконтрольний інформаційний простір на Донбасі, Україна не зможе розраховувати на підтримку власного населення в конфліктному регіоні. Така ситуація сприятиме формуванню постійної соціальної бази терористів ЛНР і ДНР [12].

Слід підсумувати, що сучасні війни та військово-політичні конфлікти мають значні відмінності від попередніх зразків. У той же час, слід відмітити, що протягом світової історії, особливо ХХ століття, досить багато воєн мали ознаки гібридного та інформаційно-диверсійного характеру.

Також слід наголосити, що більшість воєн мають не лише збройний, військовий характер, доволі часто вони мають тісний зв'язок і з психологічним впливом на свідомість людей через агітацію, пропаганду та інші засоби впливу.

Особливо це стосується сучасної гібридної війни, розв'язаної Кремлем проти України.

На цей час, активна протидія України наведеним заходам Російської Федерації, у т.ч. із застосуванням військової сили, не дала можливості в повній мірі реалізувати «кримський» сценарій на сході нашої держави. Фактично, гібридна війна Росії проти України перетворилася у збройний конфлікт між двома країнами з безпосереднім залученням військ обох сторін. При цьому, незважаючи на спроби російської сторони приховати участь своїх збройних сил у зазначеному конфлікті, даний факт був визнаний переважною більшістю світової спільноти, що призвело до посилення санкцій США та ЄС у відношенні Росії.

Для належної відсічі гібридним, інформаційно-диверсійним засобам війни, котру провадить проти України ворог, нам потрібно наступне:

- при формуванні суспільної ідеології слід категорично позбутися пацифістських філософем;
- нація повинна виховуватися на принципах національного героїзму, пріоритетності державних і національних інтересів;
- треба відмовитися від ілюзійного бачення міжнародних стосунків і твердо застосовувати логіку геополітики, за якою Україна як держава, розташована в геостратегічній зоні, не може дозволити собі розслаблювати у військовому плані і вести оманливу пацифістську міжнародну політику, не реагувати на загрози з боку імперських сусідніх потуг, передусім Росії;
- гібридні війни стали суттю ХХ ст., оскільки з розвитком цивілізаційних процесів і наступом ери глобалізму розширилися і стали різноманітними форми і види міжнародних, міждержавних протистоянь, стало можливим задіювати у війні з суперником відкриті і закриті методи нападу і диверсій і водночас шляхом інформаційної атаки робити відверту експансію видимістю «лише політичного втручання» у внутрішні справи країни-жертви, або видимістю «громадянського конфлікту в ній»;
- російський імперіалізм має шовіністичне наповнення, і тому він особливо агресивний щодо націй, які в якомусь вимірі підважують «провідну роль», «місію» російської нації і держави; зрозуміло, що у цьому випадку українська нація і держава опиняються під головним ударом російського експансіонізму і шовінізму, оскільки несуть в собі основні виклики російській імперській ідентичності: вони «відбирають» у росіян історичну спадщину і культуру минулого (до

XVIII століття), розбивають велику кількість російських великодержавницьких міфів, як от про «братські народи», «цивілізаційну роль» російської імперії, «виправданість» російського комунізму і т. ін., позбавляють імперію геополітичного розмаху, бо відрізають її від стратегічно важливого простору Причорномор'я, тому зовнішня політика України має бути максимально настороженою щодо російського імперіалізму і раціонально продуманою щодо його загроз;

- нинішня російсько-українська війна не тільки підтверджує наші історіософські висновки, а й стимулює до кардинальніших змін у сфері національного самовиховання і внутрішньої української політики, а саме до якомога ширшого й глибшого використання в них філософських засад та ідей українського вольового націоналізму та беручи до уваги методику і форми боротьби, котрі використовує держава Ізраїль у протистоянні з терористичними організаціями.

Джерела та література:

1. Що таке гібридна війна? Концепція і тактика гібридної війни : [Електронний ресурс] / Б. а. – Режим доступу : <http://faqukr.ru/novini-ta-suspilstvo/145715-shho-take-gibridna-vijna-konsepsercija-i-taktika.html>.приемпесрпик45.
2. Гай М. Россия знает, что Украина это не Афганистан, не Чечня, не Сирия. Для реальной войны в Украине, РФ должна провести колоссальную подготовку и они это делают : [Електронний ресурс] / М. Гай. – Режим доступу : гібридної війни : [Електронний ресурс] / А. Ермолаев. – Режим доступу : http://ukranews.com/publication/1430-gybrydnye-proyavlenyya-gybrydnoy-voynyhttp://gazeta.dt.ua/internal/gibridna-viyna-yak-klyuchoviy-instrument-rosiyskoyi-geostrategiyi-revanshu-_.html.
3. Ермолаев А. Гибридные проявления гибридной войны : [Електронний ресурс] / А. Ермолаев. – Режим доступу : http://ukranews.com/publication/1430-gybrydnye-proyavlenyya-gybrydnoy-voynyhttp://gazeta.dt.ua/internal/gibridna-viyna-yak-klyuchoviy-instrument-rosiyskoyi-geostrategiyi-revanshu-_.html.
4. Горбулін В. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу : [Електронний ресурс] / В. Горбулін. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/internal/gibridna-viyna-yak-klyuchoviy-instrument-rosiyskoyi-geostrategiyi-revanshu-_.html.
5. Комарчук О. О. Історичні та психологічні передумови виникнення гібридних війн / О. О. Комарчук // Політикус. – Вип. 2. – 2016. – С. 5-9.
6. Турченко Ф. Проект «Новоросія» і новітня російсько-українська війна / Ф. Турченко, Г. Турченко. – К.: Інсти- тут історії України НАН України, 2015. – 166 с.
7. Методичні матеріали з воєнно-ідеологічної підготовки особового складу збройних сил України на 2015 навчальний рік : [Електронний ресурс] / Б. а. – Режим доступу : <http://yandex.ua/clck/jsredir?from=yandex.ua%3Byandsearch%3Bwe>

b%3B%3B&text=&etext=1254.qMPphL0wy24RJWE0ZtQSDbn4NXwA0byAeFeAx66_FN3XyHOaxRy_wwVrtRKOLi5z2UNaoU2pXFZ6OiYp1LC1SZd_fRMzRE2PW86CHC5-dWTWdygCY1fXDiYBP5pN41tyS9q3fbPOQl8BuZ2VbRp6ZA.8a95e3517360ae152300f4ac00539a7e21ae3ec6&uuid=&state=PEtFfuTeVD5kpHnK9lio9T6U0.

8. Коцур В. В. «Гібридні» війни як феномен XXI ст. : [Електронний ресурс] / В. В. Коцур // Матеріали всеукраїнської наукової конференції «Гуманітарне та патріотичне виховання студентської молоді в умовах глобалізації та євроінтеграції» (19 листопада 2015 року). – К. : НУХТ, 2015. – Режим доступу : <http://kozak.co.ua/index.php/about/2631-providnyi-ekspert-filip->.
9. Марчук Е. Марчук: девять реалій о гибридной войне в Донбассе : [Електронний ресурс] / Е. Марчук. – Режим доступу : http://news.liga.net/news/politics/12867318-marchuk_devyat_realiy_o_gibridnoy_voyne_v_donbasse.htmhttp://gazeta.dt.ua/internal/gibridna-viyna-yak-klyuchoviy-instrument-rosiyskoyi-geostrategiyi-revanshu-_.html.
10. Парубій А. Війна Росії проти України і світу : [Електронний ресурс] / А. Парубій // Українська Правда. – 2014. – 6 серпня 2014. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2014/08/6/7034046/>.
11. Горбулін В. Хитромудра невизначеність нового світопорядку : [Електронний ресурс] / В. Горбулін. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/internal/hitromudra-nevznachenist-novogo-svitoporядку-_.html.
12. Дацюк С. А. Стратегія перемоги України у війні з Росією : [Електронний ресурс] / С. А. Дацюк. – Режим доступу: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/53a5542ba2a4a/>.

УДК 314.7.044

Олег МУРАВСЬКИЙ (Львів)

НАСЛІДКИ ВІЙНИ НА ДОНБАСІ: СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ

Анотація. Проаналізовано особливості соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб із Донецької та Луганської областей у західноукраїнських областях після окупації Російською Федерацією АР Крим та початку військових дій на Донбасі. Основна мета статті – визначити кількість переселенців у регіоні, розглянути рівень їх сприйняття місцевим населенням, охарактеризувати масштаби допомоги органів місцевої влади. Наголошено на тому, що Українська держава повинна вжити загальних заходів щодо вирішення наболілих проблем внутрішньо переміщених осіб (пошук роботи; винаймання житла; медичне обслуговування; влаштуванням дітей до шкіл та інших навчальних закладів тощо).

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, війна, соціальна адаптація, західні області України.

Українська держава у 2014 – 2016 рр. зайняла одне з перших місць у світі за кількістю внутрішньо переміщених осіб (ВПО) – бл. 3% населення країни після тимчасової окупації частини території України Російською Федерацією (РФ) були змушені переселитися з Автономної Республіки Крим (АРК), а також Донецької та Луганської областей в інші регіони або ж узагалі покинути територію держави. Згідно з даними Міністерства соціальної політики України (МСПУ) станом на 18 січня 2016 р. взято на облік 1 684 815 переселенців (1 332 405 сімей) [15]. 21 березня 2016 р. Мінсоцполітики уточнило оперативну цифру взятих на облік переселенців, зафіксувавши 1 747 457 осіб [19]. Найбільше ВПО переїхали до Харківської, Луганської, Донецької, Дніпропетровської, Запорізької, Київської областей та м. Києва [15]. Найменшу кількість ВПО розселено у західноукраїнських областях – Тернопільській, Чернівецькій, Рівненській, Закарпатській, Івано-Франківській та Волинській. Це свідчить про нерівномірний регіональний розподіл ВПО в Україні, що призводить до надмірного соціального і адміністративного навантаження на громади, локальні ринки праці, соціальну інфраструктуру регіонів вселення [2]. Таким чином, у західноукраїнських областях, на сьогодні, проживає найменша кількість ВПО – у

Тернопільській (2 тис. 604 особи), Чернівецькій (2 тис. 780 осіб), Рівненській (3 тис. 377 осіб), Закарпатській (4 тис. 071 особа), Івано-Франківській (4 тис. 213 осіб) та Волинській (4 тис. 658 осіб) областях [17]. Першість утримує Львівська область. Станом на 1 серпня 2016 р. на Львівщині тимчасово проживають 11 867 осіб з АР Крим та східних областей, у тому числі 3 513 осіб – жителі АРК, 5 512 осіб – із Донецької області та 2 842 – із Луганської [7]. Із загальної кількості переселених – 3 530 дітей, у тому числі 1 644 дитини – з Донецької області, 809 дітей – з Луганської та 1 076 дітей з АРК [7]. Більшість ВПО обирають місцем проживання обласні центри, що добре помітно на прикладі Тернопільської області. Так, найбільше внутрішньо переміщених осіб (2015 р.) зареєстровано у м. Тернополі (1219), Тернопільському (192), Теребовлянському (157), Кременецькому (149) та Гусятинському (117) районах. Найменше – у Зборівському (22), Монастириському (38), Бережанському (41) та Козівському (41) районах [14]. Ідентичні тенденції спостерігаємо у Закарпатській області. Станом на 26 квітня 2016 р. регіональний штаб з питань соціального забезпечення громадян України, які переміщуються з тимчасово окупованої території та районів проведення АТО, зареєстрував на Закарпатті 4071 переселенця (3 788 приїхали із Донецької та Луганської областей, а 283 – з Криму). Більшість із них – 68% – проживають в Ужгороді (та Ужгородському районі) і Мукачеві. Меншість знайшли пристанище в інших містах та селах області [12]. Відзначимо, що заступник міністра з питань тимчасово окупованих територій Г. Тука вважає, що в Україні близько 75% людей, які стали вимушеними переселенцями, вже за будь-яких обставин не повернуться на Донбас [22]. Цікаво, що більшість ВПО, які приїхали у західноукраїнські області, на відміну від Східної України, обирають їх постійним місцем проживання. Для прикладу, відповідаючи на запитання: «Чи планують ВПО покинути Ужгород після того, як завершиться війна на Сході?», 78% опитаних відповіли, що бажають назавжди «осісти»

в регіоні [12]. «Є й такі, що поживши деякий час на Закарпатті, їдуть звідси геть, – констатують чиновники. – За період роботи регіонального штабу таких нарахували 630. Про причини виїзду вони не завжди повідомляють, та й у кожній родині ці причини різні: хтось вирішив поїхати на проживання до європейських країн, хтось повернувся у звільнені міста, комусь клімат не підійшов, а хтось не зміг знайти тут роботу» [12].

Як ставляться українців до ВПО? Результати соціологічного опитування населення України, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології (KMIC) у лютому 2016 р. у всіх обласних центрах країни, окрім тимчасово окупованих територій, та містах областей, які притягають до зони конфлікту, а також окремих населених пунктах з великою кількістю внутрішньо переміщених осіб, свідчать, що 43% українців позитивно ставляться до ВПО, а ще 47% думають про них нейтрально. Водночас тільки 17% опитаних по всій Україні і близько половини респондентів у містах найбільшої концентрації ВПО коли-небудь спілкувалися з внутрішньо переміщеними особами. 39% опитаних по всій Україні та 12% у містах концентрації не мають жодних зв'язків з внутрішньо переміщеними, не спілкувалися з ними та навіть не знають про їхню присутність у своєму населеному пункті [10].

Результати дослідження «Українські ландшафти дискримінації», проведеного в січні-лютому 2016 р. фахівцями інформаційного центру «Майдан Моніторинг» і дослідницького бюро Sociologist за підтримки Єврокомісії свідчать, що ВПО в Україні є однією з найбільш дискримінованих груп населення. «Українське суспільство готове до інтеграції переселенців. Лише 27 відсотків опитаних громадян вважають, що переселенці та інші меншини поведуть себе негідно. Це дуже незначний показник..., адже 76 відсотків опитаних вважають, що переселенцям із Криму та Донбасу треба допомагати», – констатують соціологи [6].

Дослідники зазначають, що ставлення до переселенців відрізняється в залежності від регіону, однак загальна тенденція – ВПО з активною проукраїнською позицією більш успішно пристосовуються до нових умов і знаходять своє місце в соціумі. «Ті, хто втік від жахів війни на Донбасі й не має виразної проукраїнської позиції, відчувають гострий дефіцит соціальних груп, з якими вони могли би «говорити однією мовою», – зауважують соціологи... – Ті, хто цієї позиції не має, дуже важко вмонтовуються в суспільство, їх важко знайти, дослідити їхні настрої» [6].

Однією з найважливіших проблем для переселенців стало *пошук нової роботи*. Згідно з даними Державної служби зайнятості, розподіл ВПО за освітою суттєво відрізняється від освітнього рівня загальної кількості безробітних: особи з вищою освітою становлять понад 70%, із професійно-технічною – 19%, із початковою та середньою – 11%. У той час як серед всіх безробітних частка осіб з вищою освітою становить менше 45%, із професійно-технічною – 35%, із середньою – 20%. Характерним є те, що частка переселенців з вищою освітою є переважаючою в усіх регіонах за винятком Житомирської (47,1%) та Тернопільської (47,5%) областей [2].

«Високий освітній та кваліфікаційний рівень ВПО свідчить про значний нагромаджений людський капітал, який може стати самостійним чинником розвитку високотехнологічних галузей промисловості та послуг з інтенсивним використанням знань у районах концентрації внутрішньо переміщених осіб», – констатують науковці [2]. Так, Радник міністра соціальної політики України з питань внутрішньо переміщених осіб Оксана Яковець зауважує, що на Львівщині близько 4-х тисяч переселенців не мають постійної роботи, хоча бл. 70% працездатних людей, які приїхали до області зі Сходу та Криму, мають вищу освіту, досвід і кваліфікацію. «Львівський ринок праці не в змозі задовольнити їх потреби», – підкреслила радник [11]. Високопосадовець констатувала, що «не завжди ті пропозиції, які надходять від Центру зайнятості підходять переселенцям. Декого не задовольняють наявні вакансії, декого – рівень оплати праці» [9].

Не менше проблем у переселенців виникло із *пошуком житла* у західноукраїнському регіоні. З перших днів російської агресії, більшості ВПО отримали допомогу від громадських організацій, які забезпечували їх їжею, одягом, і навіть надавали безкоштовне тимчасове житло. Однак можливості такого виду допомоги були обмеженими і не могли забезпечити довгострокові рішення [3]. У підсумку, майже 90% мешканців Криму, Луганської і Донецької областей, які попросили тимчасового притулку на Львівщині, були змушені проживати у приватному секторі. «Сьогодні майже всі переселенці із першої хвилі вже вирішили питання свого перебування у Львівській області. Частина людей купили житло, інші – орендують його, а треті наразі залишаються під нашим патронатом, залишаючись у помешканнях, які запропонував їм оперативний штаб», – зазначають чиновники [16].

В інших західноукраїнських областях ситуація із вирішенням житлових проблем переселен-

ців також практично не вирішувалася місцевими органами влади. «Основною проблемою переселенців..., як два роки тому, так і тепер, є відсутність постійного житла та роботи. Щодо житла, то біженцям від війни можуть допомогти знайти лише тимчасове місце проживання – квартиру і будинків задарма держава виділити переселенцям не може», – йдеться у повідомленнях Закарпатського штабу [12]. Станом на 29 червня 2016 р. тимчасовим проживанням у Чернівцях були забезпечені 2298 ВПО, а більшість із них й надалі проживає у приватному секторі [13]. «При зверненні внутрішньо переміщених осіб здійснюється їх поселення в заклади для тимчасового проживання громадян, які переселилися з тимчасово окупованої території та районів проведення антитерористичної операції», – зазначають чиновники Івано-Франківської ОДА [1].

Більшість переселенців потребує якісної *медичної допомоги*. «Переселенці приїжджають... у стресовому стані, але з ними працюють психологи, які допомагають людям адаптуватися», – констатують чиновники [8]. Проте, на жаль, допомогою психолога, зазвичай, й обмежується підтримка ВПО місцевими органами влади. Водночас, згідно з даними Українського інституту дослідження екстремізму, одне з найперших питань, яке хвилює переселенців з дітьми – це доступ до медичної допомоги [4]. Станом на 1 червня 2015 р. за медичною допомогою звернулись 259 137 переселенців (29,7% від усіх внутрішньо переміщених осіб). Найбільш вразлива категорія – це діти (медичної допомоги потребували 65,4% від усіх дітей ВПО) [4]. Згідно з даними Міністерства охорони здоров'я України загалом за медичною допомогою звернулось 67 118 дітей з числа ВПО, з них 43 238 взято на облік, 11 238 дітей – госпіталізовано. Серед переселенців народилось 2 380 немовлят [4]. Загалом, згідно з даними того ж Українського інституту дослідження екстремізму діти складали 38% від усіх ВПО, які звертались до лікарень (на медичний облік взято 41% від усіх дітей переселенців) [20].

Влаштуванням дітей до шкіл та інших навчальних закладів – одна з проблем, яку й сьогодні не можуть вирішити місцеві органи влади західноукраїнського регіону. За оцінками Дитячого фонду ООН (UNICEF), в Україні приблизно 130 тис дітей виїхали в інші регіони України з території проведення антитерористичної операції [15]. Одразу ж зауважимо, що у західноукраїнських областях зафіксовано найменшу кількість дітей у порівнянні з іншими регіонами держави: у Тернопільській області – 647 дітей, Чернівецькій – 822 дитини, Івано-Франків-

ській – 1 022 дитини, Закарпатській – 1 002 дитини, Рівненській – 1 069 дітей та Волинській – 1 069 дітей [21]. Як вирішуються їх проблеми із навчанням? Для прикладу, якщо станом на грудень 2015 р. на Львівщині було зареєстровано 3,5 тис дітей, то тільки 1 300 із них продовжили навчання в школах та бл. 200 – у дошкільних закладах. Зазначимо, що до львівських ВНЗ перевелися понад 1400 студентів [11]. Якщо із пошуком житла та роботи, держава не зможе допомогти ВПО, чи не найбільше її підтримка проявляється у соціальних виплатах. Власне більшість ВПО головним джерелом доходів назвали соціальну допомогу від держави та гуманітарну допомогу (разом – 74%). Заробітну плату назвали основним доходом тільки 40% переселенців [5]. Зауважимо, що Українська держава за два роки конфлікту на Сході України виплатила понад 57 млрд грн вимушеним переселенцям з Донбасу [18].

Таким чином, у порівнянні з іншими областями, у західноукраїнському регіоні на сьогодні знаходиться найменша кількість переселенців. Більшість із них обрали постійним місцем проживання обласні центри, значно менше – поселилися у сільській місцевості. ВПО на першому етапі міграції отримували значну допомогу від недержавних громадських організацій, благодійних фондів, проте поступово проблеми переселенців «лягли на плечі» держави, яка, на жаль, не зуміла забезпечити їх робочими місцями, якісним житлом, доступним медичним забезпеченням.

Джерела та література:

1. Аналітична записка щодо стану виконання у 2015 році в області завдань Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.if.gov.ua/files/uploads/%D0%97%D0%B2%D1%82_2015_%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB1%D1%82.pdf
2. Велике переселення: скільки насправді в Україні внутрішньо переміщених осіб і як склалася доля цих людей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://voxukraine.org/2016/06/30/velyke-pereselennya-skilky-naspravdi-v-ukraini-vpo-ua/>
3. Внутрішньо переміщені особи у Львівській області отримують адресну допомогу від УВКБ ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unhcr.org.ua/uk/novini/novyny/1276-vnutrishno-peremishcheni-osobi-u-lvivskij-oblasti-otrimayut-adresnu-dopomogu-vid-agentstva-onu-u-spravakh-bizhentsiv>
4. Діти війни. Дослідження проблем дитинства в Україні за умов військової агресії / Український інститут дослідження екстремізму, Київ. 2015 р. – 31 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uire.org.ua/wp-content/uploads/2015/06/Diti-viyni---doslidzhennya.pdf>
5. Дорош С. Переселенці з Донбасу: «За що це нам?» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.com/ukrainian/society/2016/06/160617_donbass_settlers_sd
6. Дослідження: Внутрішні переселенці – одна з найбільш дискримінованих груп [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dw.com/uk>
7. За сім місяців тимчасовим переселенцям виплатили понад 25 мільйонів гривень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://loda.gov.ua/news?id=22836>

8. Лише шість сімей переселенців повернулися з Львівщини додому [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vgolos.com.ua/news/lyshe_shist_simey_pereselentsiv_povernulysya_z_lvivshchyny_dodomu_151175.html
9. Львівська ОДА: Відсутність житла і роботи – найгостріші проблеми переселенців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vgolos.com.ua/news/lvivska_oda_vidsutnist_zhytla_i_roboty__naygostrishi_problemy_pereselentsiv_166543.html
10. Майже 90% українців ставляться до переселенців позитивно або нейтрально – опитування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vgolos.com.ua/news/mayzhe_90_ukraintsv_stavlyatsya_do_pereselentsiv_pozytyvno_abo_neytralno__opytuvannya_218405.html
11. На Львівщині близько 4 тис. переселенців не мають постійної роботи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vgolos.com.ua/news/na_lvivshchyni_blyzko_4_tys_pereselentsiv_ne_mayut_postyinoi_roboty_202544.html
12. Переселенці на Закарпатті: два роки по втечі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://prozahid.com/content-27742.html>
13. Питання вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб обговорено на консультативній зустрічі представників органів виконавчої влади краю та громадськості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bukoda.gov.ua/news/pitannya-virishennya-problem-vnutrishno-peremishchenikh-osib-obgovoreno-na-konsultativnii-zustr>
14. Підведено підсумки роботи системи соціального захисту населення за 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sobes-ter.gov.ua/news/695-pidsymku-robotu-sustemu-socialnogo-zahusty-naselennya.html>
15. Рекомендації парламентських слухань на тему: «Стан дотримання прав внутрішньо переміщених осіб та громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території України та на тимчасово неконтрольованій території в зоні проведення антитерористичної операції» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1074-19>
16. У Львівській області збирають овочі та крупи для переселенців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vgolos.com.ua/news/u_lvivskiy_oblasti_zbyrayut_ovochi_ta_krupy_dlya_pereselentsiv_158946.html
17. Узагальнений звіт по роботі позаштатних радників з питань внутрішньо переміщених осіб Міністерства соціальної політики України за період з 1 по 30 квітня 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.radnyk.org/uploads/7/6/6/5/76650087/lo_program_april_2016.pdf
18. Україна за час АТО виплатила більше 57 млрд грн переселенцям з Донбасу, - Ірина Геращенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ipress.ua/news/ukraina_zha_ato_vyplatyla_bilshe_57_mldr_gn_pereselentsyam_z_donbasu__gerashchenko_166936.html
19. Україна нараховує соцвиплати для 700 тис. «липових» переселенців – ЗМІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2016/04/3/7104259/>
20. Україна: інформаційна довідка. – липень 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://unhcr.org.ua/attachments/article/244/Ukraine%20Factsheet.%20IDP%20Operation%20\(July%202015\).pdf](http://unhcr.org.ua/attachments/article/244/Ukraine%20Factsheet.%20IDP%20Operation%20(July%202015).pdf)
21. Щорічна державна доповідь «Дотримання прав дітей в умовах збройного конфлікту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mlsp.kmu.gov.ua/document/184739/d.doc>
22. 75% переселенців вже не повернуться на Донбас, – Тука [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ipress.ua/news/75_pereselentsiv_vzhe_ne_povernutsya_na_donbas__tuka_191017.html

УДК 327.5(477+NATO)

Людмила ЧЕКАЛЕНКО (Київ)

ВИКЛИКИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Аннотация. Автор висловлюють власне бачення щодо системи безпеки XXI століття. Проводить паралелі конфліктів і викликів, шукає причини колапсу класичної системи захисту безпеки і намагається дати їм пояснення. Всі висновки спираються на стан національної безпеки сучасної України.

Ключевые слова: світова безпека, класична система захисту, гарантування суверенітету, національна безпека, виклики, конфлікти, порівняння, аналоги.

Національна безпека є сукупністю довгострокових програмно-цільових установок – військових, економічних, пропагандистських тощо, реалізація яких покликана гарантувати країні збереження суверенітету і національної безпеки. Суверенітет і безпека у даному випадку є взаємопов'язані і взаємозалежні, при цьому суверенітет забезпечує державі її входження до світової спільноти, а сила визначає авторитет суверенної держави в самій спільноті. Національні інтереси України, закріплені у відповідних законодавчих актах, представляють фундаментальні цінності та устремління українського народу. Національна безпека спирається на засади незалежного правосуб'єктного існування Української держави.

Основним завданням національної безпеки є збереження унітарності держави, недоторканості і цілісності території, забезпечення економічного розвитку, інформаційної безпеки, захисту прав і свобод людини.

Такий стан може убезпечити нашій державі тільки сильна організація безпеки, якою сьогодні є Північноатлантичний Альянс. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості» закріпив положення про те, що основною задачею нашої держави є «інтеграція України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі та інтеграція в євроатлантичний безпековий простір», а також «поглиблення співпраці з Організацією Північноатлантичного договору з метою досягнення критеріїв, необхідних для набуття членства у цій організації» [1].

Цим законодавчим актом Парламент України –

Верховна Рада України відновила положення щодо набуття членства України в ЄС та НАТО, заявлені в Законі України «Про основи національної безпеки» від 2003 року. Це означає: *Україна відмовилась від статусу позаблокової держави, а чітко заявила про намір стати членом НАТО та ЄС.*

Про головну мету і завдання зовнішньої політики нашої держави – набуття членства в НАТО та ЄС закріплено в низці державних документів: у згаданому Законі «Про внесення змін до деяких законів України» – відмову держави від позаблоковості (2014), Воєнній доктрині України в новій редакції (2015), Стратегії національної безпеки України (2015), Посланні Президента до Верховної Ради України 2016 року. Рефреном всіх згаданих документів є посил про те, що вступ в НАТО є стратегічною ціллю України. Україна є у стані війни, – підкреслив Президент України Петро Порошенко. – Ми будемо підвищувати, розширювати, поглиблювати – аж до повного досягнення критеріїв членства в НАТО. Нашою стратегічною метою залишається вступ до НАТО [2].

Україна як країна член і засновник ООН, країна, що зазнала військової агресії та анексії території, звернулася за захистом до цієї універсальної безпекової структури. У 1992 році Україна зверталася до Ради Безпеки ООН – шукала захисту, оскільки Росія заявила про «повернення Росії Кримського півострова», а у 1993 році Росія вимагала «віддати місто Севастополь». В 2003 році Росія зазіхала на український острів Косу Тузла. І врешті – у 2014 році Росія захопила Кримський півострів, попрапа всі закони і угоди про визнання суверенітету і територіальної цілісності України. До того ж розпочала війну на Сході України, намагаючись відірвати території двох областей (Донецьку і Луганську області).

Загарбницькі дії Росії – анексія Криму, розв'язання війни на Сході України, на жаль, не викликали обурення світової і, зокрема, європейської громадськості. У багатьох питаннях Україна залишилась сам на сам із загарбником. У такій ситуації необхідно позитивно відзначити заходи США і ЄС, а також окремих держав, які ввели економічні і політичні санкції проти Росії.

На питання: чому Україна звертається до ООН, шукаючи захисту, зазначимо наступне. Як відомо, Організація Об'єднаних Націй (ООН) очолює світову схему безпеки, яка згідно із Статутом Організації зобов'язана забезпечити мирне існування всьому людству. ООН є відповідальною за мир і безпеку у всьому світі, зобов'язана розв'язувати конфлікти та сприяти міжнародному миру. Рада Безпеки ООН, постійними членами якої є п'ять провідних ядерних держав, що мають право вето, вирішує долю людства. Врешті вдалося розширити склад Ради Безпеки. Однак кількісне збільшення цієї установи низкою країн, що не володіють правом вето, не принесло бажаного результату.

Останні події навколо нашої держави – військове втручання Росії у внутрішні справи України. Це фактичне ведення війни проти України на українській території.

Дипломати України з трибуни ООН розповіли світу про події в Україні. І закликали надати нам відповідну допомогу. Міністр закордонних справ України Павло Клімкін інші дипломати на сесіях Генеральної асамблеї ООН знайомлять світові ЗМІ з ситуацією в Україні, щодо Мирного плану Президента України про врегулювання ситуації на Донбасі. Вимога у всіх одна: Росія має вивести свої війська та найманців з території України.

Україна звернулася до ООН про надання допомоги – увести миротворчий контингент Організації (ОПМ). Однак, механізм блакитних шоломів не спрацював: Росія заблокувала це питання, оскільки має право вето.

Наступний механізм безпеки ми вбачаємо у системі регіонального рівня. За регіональною схемою Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) у ситуації, що склалася, необхідне застосування примусу до миру або м'якої сили із замороженням конфлікту, розведенням сторін тощо. Допомогу міг би надати і Європейський Союз, оскільки Україна і ЄС мають спільну угоду про асоціацію, де йдеться також і про політичну підтримку. Водночас Рада Європи могла б підтримати Україну в умовах гуманітарних операцій, надання медичної допомоги, рятувальних заходів тощо.

Такий підхід сприяв би економізації процесу, підвищив ефективність діяльності місії ОБСЄ в гарячих точках Європейського континенту та Україні зокрема. Реалізація завдань за схемою: ООН - ОБСЄ/ЄС - Рада Європи, а в деяких питаннях залучення НАТО, могло би привести до успіху у подоланні агресора. Нагадаємо: ОБСЄ об'єднує 57 держав Європи, Північної Америки та Азії. Операції ОБСЄ передбача-

ють посилення в регіон конфлікту груп військових спостерігачів або спеціальних військових сил з підтримання миру. Основні задачі операцій з підтримання миру полягають у контролі за припиненням вогню, виведенням військ, дотримання законності і порядку, надання гуманітарної допомоги тощо.

Чи є ефективною діяльність ОБСЄ в Україні? На це питання поки немає позитивної відповіді. Україна довела свою спроможність бути вагомим контрибутором стабільності і безпеки на європейському континенті. Про це свідчить участь миротворців у Поліцейській місії ЄС у Боснії та Герцеговині, використання літаків України для європейських військових і рятувальних операцій.

Аналіз ситуації, що склалася навколо нашої держави, свідчить, що відомі механізми безпеки ще вчора ефективні, сьогодні не можуть зупинити і покарати агресора. Ми бачимо тільки одну схему захисту – колективний трансатлантичний механізм безпеки – НАТО. Однак, Північноатлантичний Альянс, лідером якого є Сполучені Штати, не готовий взяти на себе функцію захисту України. Якщо Україна не отримує такого важеля, нам залишиться покладатися тільки на власні сили, які, на жаль, не зможуть конкурувати з агресивним потенціалом Росії.

НАТО є провідною школою з безпеки світового рівня. Альянс запропонував Україні новий формат співробітництва – Програму поглиблених можливостей (Enhanced Opportunities Programme). Реалізація програми допоможе розбудувати систему оборони нашої держави подібну до стандартів Альянсу за Партнерською ініціативою сумісності (Partnership Interoperability Initiative). Генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг запевнив Україну, що Альянс буде і надалі надавати Україні практичну та політичну підтримку у протистоянні ворогові. Учасники Альянсу – 28 провідних країн світу, підтвердили, що вони «підтримують суверенітет України, територіальну цілісність і права України самостійно визначати своє майбутнє та зовнішню політику» [3]. Міністр закордонних справ України Павло Клімкін зазначає, що взаємодія України з НАТО є унікальною: тренуючи і навчаючи нас, НАТО теж вчиться і стає сильніше [3].

Чи є за цими заявами конструктивне підґрунтя? Україна прийняла низку державних актів про майбутнє набуття членства в ЄС і НАТО. Це і Закон про скасування позаблоковості (2014), Воєнна доктрина в новій редакції (2015), Стратегія національної безпеки України (2015), Послання Президента до Верховної Ради України 2016 року. Рефреном всіх документів є ідея, що вступ в НАТО є стратегічною ціллю України [4].

Реалізація загаданих законів передбачає:

- відбиття збройної агресії Російської Федерації проти України;
- забезпечення обороноздатності України
- участь України у реалізації політики безпеки і оборони Європейського Союзу
- відповідність критеріям членства НАТО
- реформування Збройних Сил України;
- удосконалення системи демократичного цивільного контролю над сектором оборони держави відповідно стандартам ЄС та НАТО тощо [4].

На переконання керівників України – членство в НАТО – єдина надійна гарантія державного суверенітету і територіальної цілісності країни. Стратегія національної безпеки України розрахована до 2020 р., а її основними цілями є рятування України як суверенної держави, суб'єкта міжнародного права.

Сьогодні Україна вже виконує 40 контрактів на поставку в армію різних засобів оборони на загальну суму півтора мільярди доларів. Країни, що підтримують нашу державу в боротьбі за суб'єктність, передали бронетехніку, безпілотні апарати, засоби спостереження та засоби зв'язку, радіолокаційні станції, прилади нічного бачення тощо.

У вересні 2016 р. Президент України офіційно звернувся до Альянсу (Брюссель) з проханням включити Україну у Програму розширених можливостей (Enhanced Opportunities Programme). Нагадаємо, що в рамках такої Програми співпрацюють Швеція, Фінляндія, Австралія, Йорданія і Грузія. Основне покликання програми – досягнення сумісності і відповідність стандартам НАТО.

Паралельно в Україні затверджена Президентом (21 лютого 2017 року) Концепція про інформування громадськості щодо співробітництва України з НАТО на період 2017–2020 років. Концепція спрямована на підтримку громадськості державної політики євроатлантичної інтеграції і довіру громадян України до НАТО як центральної (важливої) інституції у зміцненні міжнародної безпеки. При цьому питання про членство в НАТО буде розглядатись всеукраїнським референдумом.

Держави НАТО в Декларації саміту НАТО (Варшава, 8-9 липня 2016 р.) схвалили Комплексний пакет допомоги (КПД) Україні. Альянс визначив новий статус України у відносинах з НАТО – статус поглибленого партнера Північноатлантичного Альянсу. Ця Програма передбачає проведення реформ, узгоджених з НАТО в рамках Стратегічного оборонного бюлетеня – плану дій на найближчий період.

Українська сторона у відповідь запропонува-

ла Альянсу використання літаків «Руслан» і «Мрія» для стратегічних перевезень НАТО. До того ж експлуатацію нового транспортного літака виробництва ДП «Антонов» АН-178, який здійснив показові польоти на міжнародному авіакосмічному салоні у Великій Британії, у Франції, на виставці в Арабських Еміратах і в Берліні (ФРН).

У червні 2016 року в Брюсселі Міністерство оборони України і Агенція НАТО підписали Угоду про підтримку Збройних Сил України – про забезпечення української армії, що зменшить нашу технічну залежність від Росії. Для реалізації програм з НАТО були створені Спільні робочі групи за різними напрямками. Відомо, що на виконання всіх планів потрібні чималі кошти. Про це також подбали Сполучені Штати: 14 червня 2016 р. верхня палата Конгресу США ухвалила законопроект S.2943, який визначає бюджет Пентагону на 2017 фінансовий рік. В результаті бюджетом США передбачена допомога Україні в розмірі 350 млн. дол. [6].

Серед термінових проектів передбачається реформування Міністерства оборони України, надання бронетанкової техніки, техніки бойового комплексу, збільшення численності ЗСУ, а також підвищення грошового забезпечення військових.

Задля успішної реалізації програм додається розроблена система трастових фондів (англ. – Trust Fund). Альянс обрав саме трастову схему допомоги, оскільки вже набув позитивного досвіду спрямування коштів на конкретне завдання. Перші успіхи в цьому питанні досягнуто в реалізації програми Партнерство заради миру – проект із знищення протипіхотних мін. До існуючих трастів НАТО додало нові [7]. *Цільовий фонд для протидії саморобним вибуховим пристроям та розмінування* (відновлений у 2016 році).

Цільовий фонд з модернізації системи командування, управління, комунікації і комп'ютеризації. Провідні країни: Канада, Німеччина, Сполучене Королівство.

Цільовий фонд з реформування систем логістики і стандартизації. Провідні країни: Чехія, Нідерланди, Польща.

Цільовий фонд з кіберзахисту. Провідна країна: Румунія. Центр підготовки спеціалістів з кібербезпеки розташовано в Естонії.

Цільовий фонд з перепідготовки та соціальної адаптації військовослужбовців. Провідна країна: Норвегія.

Цільовий фонд з медичної реабілітації. Провідна країна: Болгарія.

Цільовий фонд для процесу планування та оцінки сил (ГПОС).

Програма НАТО «Наука заради миру та безпеки» (НМБ) діє з 2014 року. Україна є найбільшим бенефіціаром цієї програми. Програмою запроваджено 49 нових заходів, серед яких 40 багаторічних проектів, сім короткострокових семінарів з різних наукових досліджень. Діяльність НМБ в Україні охоплює широке коло питань: боротьба з тероризмом, захист від хімічних, біологічних, радіологічних і ядерних (ХБРЯ) озброєнь, кіберзахист, енергетична безпека, передові технології.

Загальний запланований бюджет Програми на 2014-2019 рр. має досягти 15 млн євро. У проведенні розмінування програма реалізує наукові проекти: «3D MINE» та «Система розпізнавання СВП» (саморобні вибухові пристрої). За програмою НМБ впроваджуються також заходи за тематикою «Жінки, мир, безпека» та безпека кордонів.

Програма зміцнення інституційного потенціалу, посилення цивільного контролю над збройними силами [7].

Так, Альянс співпрацює і підтримує Україну. Однак, дехто, на жаль, вважає, що суверенітетом, як і територіями можна поділитися із загарбником, щоби його «не дратувати». Провідний політик світового рівня Збігнев Бжезинський радить нам (Україні) «заспокоїтись і не лізти ані в ЄС, ані в НАТО», ... «Водночас Росію треба запевнити, що Україну не візьмуть до НАТО та ЄС», - говорить він [8].

У відповідь великому шахісту зазначимо, що подібні думки наштовхують на історичні паралелі. Радимо уявити політику, що подібна українській ситуація відбулася з його улюбленою Польщею (згадаймо три розділи Польщі). Нагадаймо, що Й.Сталін після Другої світової війни подарував полякам етнічні українські території: Холмщину, Підляшчя, Лемківщину... Що б нам сказав великий «метр»?

Або – аншлюси. Згадаймо 1938 рік: щоби «не дратувати» Гітлера йому фактично подарували Австрію (аншлюс). Наступний крок – спочатку розірвали на частини Чехословаччину (Мюнхенський зговір), а потім Гітлеру дозволили її захопити. Союзники, яких би сьогодні визначали, як стратегічних партнерів, – Велика Британія і Франція, відмовились її захистити... В результаті фашистська Німеччина на українському хлібі (пакт Молотова-Ріббентропа) захопила половину Світу. Спрацювала формула: «НЕ ДРАТУВАТИ», яку варто нагадати пану З. Бжезинському.

Наша держава бореться..., бореться за себе, за своє незалежне майбутнє, за майбутнє Європи і без перебільшень, – за майбутнє Світу. Якби Україна сьогодні не віддала 10 тисяч сво-

їх бійців, що поклали життя за цілісність Європи, де б була Балтія? А де б Словаччина? Вже не говорячи про інших сусідів України.

Так що, жартувати з такими явищами – можна завести всіх у глуху безвихідь. І на завершення згадаємо відомий вислів В. Черчилля. Крилату фразу на радісний висновок Н.Чемберлена, який повернувся з Німеччини після підписання «Мюнхену» 1938 року: «Я привіз Англії мир!». Вінстон Черчилль, який змінив Невілля Чемберлена на посаді прем'єра, назвав попередника найвнимливішим миротворцем, який увірував, що знайшов порозуміння з Гітлером – але за рахунок зради Чехословаччини. «Ви постали перед вибором між війною і ганьбою, — говорив Вінстон Черчилль. — Ви обрали ганьбу і ...отримали війну» [9]. Так що не забуваймо уроків історії – великого учителя буття. Оскільки HISTORIA EST MAGISTRA VITAE (Цицерон).

Замість висновку. Зміни на Європейському континенті, агресивна політика Росії, воєнні дії російської військової машини як на українському, так і сирийському фронтах, як це не парадоксально, стали в нагоді Північноатлантичному Альянсу. Активізували діяльність Альянсу, примусили міняти тактику і виробляти нову стратегію. Прискорили формування сил швидкого реагування НАТО та їх розташування в Естонії, Литві, Польщі, Чехії, Румунії....

Нові виклики Європі і Світу поєднали зусилля Альянсу з Європейським Союзом, який опинився сьогодні у небезпечній ситуації. Отже, можна констатувати, що війна в Європі спонукала Захід до активних захисних дій: санкції, ПРО, посилення присутності в пограничних країнах, що на східному кордоні Євросоюзу.

Що ж лишилося Україні в результаті цих подій, подій війни?

Поки мінуси переважають плюси.

Україна не отримала повноцінної системи захисту. Запущені механізми санкціонування, за які ми глибоко вдячні тим, хто запровадив і підтримує санкції, не дають синергетичного ефекту, оскільки є точковими і розпиленними, хоча і дошкуляють агресорові.

Водночас спостерігаємо й позитивні зсуви в ситуації, що склалася:

- Україна, спираючись на підтримку союзників, долає військову відсталість.
- Україна вчиться воювати.
- Україна і Румунія стають учасниками В-4.
- НАТО – організація безпеки світового масштабу допомагає нашій державі.
- Україну підтримують США.

Однак, цього замало щоби протистояти агресорові. Особливо гостро стоїть питання про недієвість застарілих захисних схем. Це і відста-

лість ООН, невідповідність цієї організації викликам ХХІ століття; слабкість регіональної безпеки, зокрема ОБСЄ та інше надали агресорові значних переваг. Непокараність і вседозволеність породжують більший реваншизм, примножують сили агресора, породжуючи нові виклики світовій / регіональній безпеці.

Посилання:

1. Bruno Lete. NATO's Enhanced Opportunities Partners June 29, 2016. – Режим доступу: <http://www.gmfus.org/blog/2016/06/29/natos-enhanced-opportunities-partners>; Україна і НАТО підписали угоду про підтримку ЗСУ. Серед, 15 червня 2016, 09:16; <http://www.eurointegration.com.ua/news/2016/06/15/7050784/>; 23 сент. 2016 г. - Ukraine has submitted an official request to be a member of the NATO Enhanced Opportunities Programme, Deputy Foreign Minister. – Режим доступу: http://ukraineappliesfor natoenhancedopportunitiesprogramme lb.ua.en.lb.ua/news/1911_ukraine_applies_nato_enhanced.html.
2. Спільна заява Комісії Україна-НАТО під час Варшавського саміту. - <http://mfa.gov.ua/ua/press-center/comments/5992-spilyna-zajava-komisiji-ukrajina-nato-pid-chas-varshavskogo-samitu>; <http://uaforeignaffairs.com.ua/eksperthna-dumka/view/article/dveri-nato-vidkriti/>
3. Підтримка України з боку НАТО; http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_07/20160627_1607-factsheet-nato-ukraine-support-ukr.pdf.
4. Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості. Верховна Рада України; Закон від 23.12.2014 № 35-VIII. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/35-19>; Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України». - <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>; Указ Президента України від 26.05.2015 № 287 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України». - <http://dsmsu.gov.ua/index/ua/material/19054>; <http://www.president.gov.ua/news/shorichne-poslannya-prezidenta-do-verhovnoyi-radi-pro-vnutri-38077>.
5. National Defense Authorization Act for fiscal year 2017: <http://docs.house.gov/bills/20161128/CRPT-114HRPT-S2943.pdf>.
6. Трастовий фонд НАТО/ПЗМ. - <http://ukraine-nato.mfa.gov.ua/ua/about-nato/trust-fund>; Трастові фонди НАТО для України: хто і на що дає гроші. - http://24tv.ua/trastovi_fondi_nato_dlya_ukrayini_hto_i_na_shho_daye_groshi_n705201.
7. У Брюсселі підписано Угоду між Міністерством Оборони України та Агенцією НАТО. - <http://www.mil.gov.ua/news/2016/06/14/u-bryusseli-pidpisano-ugodu-mizh-minoboroni-ukraini-ta-agencziyu-nato-shhodo-pidtrimki-zbrojnih-sil-ukraini-/>; 14 юн. 2016 г. Двері НАТО відкриті. 22.07.2016. UA Foreign Affairs: Двері НАТО відкриті. – uaforeignaffairs.com.ua/eksperthna..dveri-nato-vidkriti/; Декларація. - http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts/133168.htm?selectedLocale=uk; http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_07/20160627_1607-factsheet-nato-ukraine-support-ukr.pdf
8. 36. Бжезинський. У разі найгіршого сценарію протягом одного дня президент Росії Володимир Путін може захопити Ригу і Таллін, і Захід нічого з цим не зможе вдіяти - http://espreso.tv/news/2015/01/22/bzhezynskyy_kreml_mozhe_zakhopyty_ryhu_i_tallinn_protayahom_odnoho_dnya.
9. Мюнхен, 1938. Умиротворение. – http://jhistory.nfurman.com/teacher/07_183.htm; Позор і предательство Невилля Чемберлен. – <http://www.iarex.ru/articles/48612.htm>.

УДК 327.2(477)

Віталій БАШЛАЙ (Харків)

УСПІХ УКРАЇНИ – МИРНЕ МАЙБУТНЄ ЄВРОПИ І СВІТУ

Анотація. Стаття аналізує причини антиукраїнської шовіністичної політики Російської Федерації щодо України. наводить жакливі моменти російсько-української війни, яка спричинила кризу міжнародної безпеки, наймасштабнішу з часів холодної війни. Розкриваються цілі і завдання агресора, військово-політичні наслідки гібридної війни яку веде Росія по відношенню до України й всього цивілізованого світу, наводяться кроки які потрібно здійснити нашій державі, Заходу у протистоянні з путінською Росією – державою з тоталітарною внутрішньою і агресивною зовнішньою політикою. Від успішного завершення гібридної війни на користь України залежить майбутнє Європи і всього світу.

Ключові слова: Україна, Росія, Захід, НАТО, США, міф, агресія, гібридна війна, конфлікт, міжнародні угоди.

Відродження української державності неминуче пов'язане з відновленням її національної пам'яті та окремішньої національної історії і відповідно робить історію Росії урізаною, руйнує міф про тисячолітню державність, європейську ідентичність та нібито споконвічну і природну належність останньої до європейського цивілізаційного простору [1, с. 5]. Тому російські імпершівіністи розуміють, що без повернення України (з її історією, територіями, ресурсами та людським потенціалом) у лоно Росії будь-які спроби відновити її імперський статус є безперспективними.

В російській ментальності укорінені антиукраїнські ідеологеми та реваншистські прагнення визначають зміст зовнішньої політики Росії щодо України та її кінцеву стратегічну мету, яка передбачає тотальне знищення останньої як національної одиниці, суб'єкта міжнародного права та геополітичної реальності. У сформульованій ще в середині 90-х років минулого століття Александром Дугіним геополітичної доктрині Росії було, зокрема, відверто заявлено: «Суверенитет Украины представляет собой настоящее негативное для русской геополитики явление, что, в принципе, легко может спровоцировать вооруженный конфликт... Существование Украины в нынешних границах и с нынешним статусом «суверенного государства» тождественно нанесению чудовищного удара по геополитической безопасности России, равнозначного вторжению на ее тер-

риторию. Дальнейшее существование унитарной Украины недопустимо» [2, с. 29]. Цей висновок Дугіна супроводжується описом сценарію розчленування України.

Протягом довгого часу нам здавалося, що війна обмине нашу країну в XXI ст., що ніколи ми не почуємо на вулицях наших міст і сіл свисту куль, розриву гранат і снарядів, не будуть підриватися на мінах мирні мешканці... Надія не здійснилася, збройний конфлікт постукався нам у двері, ми до нього виявилися неготовими як на повсякденнісному, так і на науковому рівні.

З лютого 2014р. триває війна, яку вкотре розпочала Росія проти України. Понад три роки минуло з того часу, як відбулася цинічна окупація з наступною анексією Росією українського Криму та розпочалась збройна агресія Росії проти України на Донбасі.

Жакливі цифри характеризують цю безпринципну війну Кремля проти українського народу: понад 10000 осіб загинуло, десятки тисяч поранених, майже 1 млн 800 тис. вимушених переселенців Станом на сьогодні окупованими залишаються: Автономна Республіка Крим (26 081 км²), м.Севастополь (864 км²), частина Донецької та Луганської областей (16799 км²) – всього 43744 км², що складає 7,2% території України, де в окупації та нескінченному терорі живуть мільйони громадян України. Непідконтрольною Україні залишається ділянка українсько-російського державного кордону протяжністю 409,7 км, через яку Росія постійно направляє на територію України свої військові підрозділи, нових найманців, зброю та амуніцію [3].

Численні зусилля міжнародної дипломатії на цей час, на жаль, не призвели ні до врегулювання, ні навіть до «заморожування» ситуації на Сході України.

Які ж військово-політичні наслідки матиме наша країна й світ. Багато думок й суперечностей, але всі мають одне спільне бачення – світ вже не буде таким, яким він був до 2014 року, до початку агресії Росії в Україну.

Сучасна криза міжнародної безпеки, яку можна оцінювати як наймасштабнішу з часів холодної війни, спровокована тим, що всупереч нормам

цивілізованої поведінки держав один із ключових елементів міжнародної та європейської безпеки – Російська Федерація, яка взяла на себе відповідальність за підтримання миру і стабільності у Європейському регіоні та у глобальному світі як постійний член РБ ООН, відкрито пішла на порушення міжнародного права та загальних принципів світового порядку. Російська агресія проти України посилила наявні негативні чинники і запустила нові руйнівні тенденції в міжнародному середовищі безпеки [6, с. 446].

Російський напад на Україну підірвав систему міжнародних відносин, яка вибудовувалася протягом десятиліть, порушив засади регіональної та глобальної безпеки. Ці події поставили під сумнів можливості подальшого сталого розвитку на Європейському континенті. Російська інтервенція відбувається на порушення багатьох міжнародних угод, що забезпечували підтримку миру й стабільності в Україні та Європі: Заключного Гельсінського акта 1975 р., Будапештського меморандуму., Основоволожно-го акта НАТО – Росія 1997 р. та низки інших. Дії Росії суперечать базовому документу Ради євроатлантичного партнерства, Римській декларації та іншим домовленостям [7, с. 31].

Цілі керівництва РФ не обмежуються підкоренням України, як і не зводяться до перерозподілу сфер впливу на пострадянському просторі. Наслідки підриву Кремлем системи світового порядку значно масштабніші. Спираючись на статус ядерної держави, РФ прагне глобально-го реваншу.

Агресія РФ проти України виявила вразливість НАТО на східному фланзі (Польща, країни Балтії та Північної Європи). Анексія Криму і подальша підвищена мілітарна активність РФ в акваторії Чорного моря створила додаткові безпекі загрози для країн – членів і країн – партнерів НАТО і в цьому регіоні, сформувавши плацдарм для поширення російського впливу у напрямку Середземномор'я і Близького Сходу. Крім того, спостерігається поляризація у відносинах між країнами регіону, їхнє розмежування на тих, хто підтримує Україну як жертву агресії РФ і приєднався до режиму міжнародних санкцій проти агресора, та тих, хто прямо чи опосередковано підтримує агресора, побоюючись його або прагнучи зберегти високий рівень економічного співробітництва.

Конфлікти, що палають або жевріють у різних точках земної кулі, стають ознакою глобального процесу гібридного протистояння. Такі події, як війна Росії проти України, війна в Сирії, конфлікти в Тихоокеанському регіоні, є виявами спільного процесу деструкції попередньої системи міжнародної безпеки і формування нових,

ще не визначених форм спільного існування в умовах непевності й непередбачуваності. У контексті подій, пов'язаних з гібридними війнами, маємо істотну зміну парадигм стратегічного мислення, одну з яких, притаманну російській політичній культурі, можна позначити як «геополітичну», тоді як для другої, властивої провідним державам Заходу, прийнятною є назва «глобалізаційна». Рано чи пізно глобалізаційна парадигма стратегічного мислення, пов'язана з процесами формування більш дієвих засад організації і підтримання світового порядку, отримає універсальне значення і домінуватиме у світовій політиці. Проте на сьогодні настанови геополітичного мислення зберігають серйозні позиції у міжнародних процесах, багато в чому внаслідок цинічної реанімації російською політичною елітою архаїчних стереотипів минулого [8, с. 468].

Сьогодні Україна є центром світової гібридної битви. Світова гібридна війна ведеться у межах єдиного глобалізованого простору на фронтах, утворених лініями розподілу між зонами стабільності і безпеки, де панує закон і міжнародне право, та сферою невизначеності і політичного хаосу, де панує право сильного. Тому кожна країна, яка є активним чи пасивним актором світової гібридної війни, має визначити для себе спосіб існування в таких умовах (виживання, пристосування, трансформація і розвиток) та створити відповідну сукупність стратегій функціонування.

Однак, навіть визнаючи високу ймовірність масштабної війни, ми повинні пам'ятати про принципові моменти.

У випадку прямої масштабної воєнної агресії РФ проти України наші шанси вистояти в ній мінімальні. Наші потенціали настільки різні, що очікувати іншого складно. Принаймні це очевидно за нинішнього стану українських Збройних Сил та їх військово-технічного забезпечення. Наше завдання – максимум (знов-таки – з огляду на нинішній реальний стан ЗСУ) – завдати противникові максимальних втрат, сповільнити його рух (аби дочекатися допомоги з боку наших союзників, якщо вони захочуть її надати) і зробити його подальше просування, утримання території дуже дорогим задоволенням.

Але основне завдання – створити умови, щоб не допустити такої війни. Йдеться про всі дії, спрямовані на послаблення РФ (дипломатичні, економічні, інформаційні), посилення нашого потенціалу стримування агресора (зокрема переозброєння армії та політичну консолідацію суспільства) і зміну самого підходу до осмислення загроз, а також до реагування на них [8, с. 484]. Утім, багато тут залежить не тільки від нас, а й

УДК 94(477)

Федір КОКОШКО (Миколаїв)

МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ВІЙНИ НА СХОДІ УКРАЇНИ

Анотація. В статті аналізуються основні моменти переломного періоду історії нашої держави останнього часу, які суттєво вплинули на свідомість українців і недалеке майбутнє покаже наскільки вони змінилися і якими вони стали.

Ключові слова: інформаційна війна, протистояння агресору, свобода, національна безпека, цінності, протидія ворожій дезінформації.

Війна це завжди злам. Це такий стан, коли вже ніколи не буде так, як до цього. Будь-яка нова війна перекреслює попередню. Коли почалася Друга світова, про Першу світову швидко забули. Як сьогодні казати дитині, батько якої загинув в АТО, що ми повинні завдячувати ветеранам Великої Вітчизняної за мир, який вони принесли на нашу землю. Після Фінської війни 1939-1940 рр. чи можна хоча б теоретично вести мову про те, що Фінляндія і Росія можуть бути разом. Це при тому, що спільні корені віднайти набагато легше, бо московити ніякі не слов'яни, а угро-фіни, та й назва Москва угро-фінського походження – брудна вода.

Існує таке припущення про фрагментарність та розшматованість історії України. Чи так є насправді? Адже ж організм, поки він живе, не може бути розшматований, – всупереч усьому він існує. Те, що тепер українська нація живе, – це і є передусім запереченням того, що вона була більш чи менш розшматована. Про це писав визначний письменник і публіцист, що загинув від рук більшовиків Юрій Липа в своїй книзі «Призначення України» ще у 1938 році [1, с. 223]. Крім терміну менталітет є ще поняття історичний менталітет. Це так звані «звички свідомості», тобто комплекс уявлень про навколишній світ, притаманні людям певної епохи чи певної соціальної групи, який немовби автоматично, неусвідомлено зумовлює їхню поведінку. Знання ментальності певної спільноти (етносу, народу, нації, релігійних груп), оперте на вивчення масових і повторюваних феноменів, дає змогу вченим моделювати «колективний портрет» цієї спільноти, а відтак – пояснювати специфіку її історії вірування, колективні фобії тощо [2]. Але зараз, коли йде війна з російським агресором не до подібних рефлексій.

Майже через три роки з початку воєнних дій 25 лютого 2017 року Президентом України підписано Указ про введення в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України». Нарешті нашому керівництву стало зрозуміло, що інформаційний супровід агресії є основним елементом неоголошеної війни і це відчула на собі не лише Україна, але й Європа, США та інша світова спільнота. Президентський Указ став початком справжньої інформаційної війни. До цього Росія здійснювала жорсткий інформаційний тиск, майже не зустрічаючи опору. За короткий термін наша держава разом із суспільством зазнала істотних змін. Україна позбулася ілюзії дивного нейтралітету та незрозумілої «дружби» з Росією, яка ніколи не приховувала своїх агресивних цілей щодо примусового повернення Малоросії в совковий хлів.

Приймаючи участь у багатьох війнах у складі російської, радянської та айстро-угорської армій українці воювали добре. При цьому вони ніколи особисто не ініціювали воєн і конфліктів. Принциповим моментом між минулим і сьогоденням є те, що раніше треба було воювати за когось, а тепер – за себе.

Після перемоги буде час для дослідження і вивчення причин поразки в інформаційній війні з Росією у найскладніший період протистояння. Зараз основним завданням є розробка засобів протидії ворожій дезінформації. Наші інструменти повинні бути найгострішими і найпотужнішими. Сьогодні ми вже добре знаємо хто наш ворог і добре уявляємо ступінь його агресивності. Слід добре розуміти, що м'які заходи щодо приборкання Москви вже не працюють і працювати не будуть. Отже, треба використовувати зо-всім інший набір аргументів, які не мають нічого спільного з політикою умиротворення.

Дійсність полягає в тому, що ми повинні знайти мир через силу. Ці слова належать Рональду Рейгану – людині, відносно якої протягом життя дуже сильно змінилася думка. У 1980-ті роки радянська пропаганда зображувала його як якесь породження пекла. Був такий анекдот: як звати собаку Рейгана, відповідь – собаку Рейгана звуть Рональд.

від наших європейських партнерів, які про свої відносини з РФ дедалі частіше висловлюються досить двозначно. Берліну та Парижу, Софії та Бухаресту, Варшаві чи Вільнюсу – всім європейцям варто усвідомити, що «гібридна» війна Кремля проти них уже триває і триває системно. Можна сперечатися про її фази чи попередні етапи. Однак це не скасовує необхідності системної протидії цим «гібридним» впливам. Цілком слушно вважається, що жодна європейська держава самотужки не здатна ефективно протистояти «гібридній» агресії, хоча Україна подекуди спростовувала на практиці цей постулат. І певні тенденції свідчать, що в короткостроковій перспективі Києву доведеться залишатися де-факто один на один з ворогом [9, с. 28].

Якщо говорити про міжнародне співробітництво в протидії «гібридній» агресії РФ, то Україна має перестати бути винятково об'єктом, як полігон, де Кремль опрацює свої «гібридні» прийоми впливу. Київ має переходити до активних дій та ініціатив. Заради врегулювання конфлікту не слід йти на поступки Росії і сепаратистам.

Серед найбільш важливих кроків щодо протистояння російській агресії експерти відзначають: зміцнення і модернізацію Збройних Сил України та інших силових структур; проведення ефективних внутрішніх реформ; протистояння інформаційному впливу РФ. Також важливими кроками фахівці вважають позбавлення від економічної, енергетичної залежності від РФ і жорстке відстоювання національних інтересів за допомогою країн-партнерів України.

На європейському напрямі з метою дезінтеграції ЄС, мінімізації присутності на континенті США і переформатування нинішнього європейського устрою за російським сценарієм. Причому російська «гібридна» експансія відбувається на фоні тотальної девальвації глобальної і регіональної структур безпеки (ОБСЄ перебуває у кризовому становищі, а діяльність Ради Безпеки ООН зокрема з врегулювання російсько-українського конфлікту блокується російською стороною). Отже, в середньостроковій перспективі Заходу доведеться співіснувати з путінською Росією – державою з тоталітарною внутрішньою і агресивною зовнішньою політикою і зневагою до міжнародних норм і правил.

У такій ситуації ЄС вкрай важливо зберегти солідарну лінію поведінки щодо РФ, зокрема утримати «санкційний фронт» на російському напрямку, бо самі по собі й адресні, й секторальні санкції мають виключно важливий стримуючий політико-економічний і психологічний

ефект. Їх скасування (послаблення) в нинішній ситуації буде сприйняте Кремлем як слабкість Заходу і заохочення до активних дій.

Очевидно, що збереження єдності європейського співтовариства, його демократичного устрою значною мірою залежить як від успішного подолання внутрішніх проблем, так і від ефективності і координованості дій у протистоянні російській гібридній експансії на континенті.

Стратегічно ситуація покращиться тільки тоді, коли Захід підтримає Україну на стратегічному рівні та інвестує в неї. Дж. Сорос написав у нарисі для New York Review of Books: «Європа має прокинутися та усвідомити, що вона атакована Росією. Допомога Україні буде вважатися захисним заходом з боку країн ЄС». Сорос закликав Європу витратити 50 млрд дол. США на порятунк України [8, с. 465]. На його думку, європейцям потрібно нарешті усвідомити, що вона не є одним з ринків, що розвиваються, – нині від успіху України залежить майбутнє Європи, а значить і світу.

Джерела та література:

1. Білінський В. Країна Моксель, або Московія. Роман-дослідження / В. Білінський. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2009. – Книга 1. – 376 с.
2. Василенко В. Український тиждень, № 42 (362) 17 – 23.10.2014. Російсько-українська війна 2014 року: причини, перебіг та політико-правові оцінки. 1. причина, характер і мета агресивної війни Росії проти України – с. 29
3. МЗС: На Донбасі з вини РФ вже 9800 загинули і майже 2 млн переселенців // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2017/02/21/7135971/>
4. Дугин А. Философия войны / А. Дугин. – М.: Яуза, 2004. – 256 с.
5. Дэйви М. Эволюция войн / М. Дэйви; пер. с англ. Л.А. Калашниковой. – М.: ЗАО Цен-трполиграф, 2009. – 382 с.
6. Парахонський Б.О. Руїнування системи міжнародної безпеки. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. – К.: НІСД, 2017. – 496 с.
7. Парахонський Б. О., Яворська Г. М. Актуальні виклики та загрози регіональній безпеці: висновки для України. Аналітична доповідь. Наукове видання. Серія «Національна безпека». Випуск 6. – 41 с.
8. Світовагібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. – К.: НІСД, 2017. – 496 с.
9. Виклик і загроза для Європи – «Гібридна» війна Росії. Монографія. – К.: Центр Разумкова, 2016. – 91 с.

УДК 355:327,5(477)»2014/2016»

Богдан ЛЕВИК (Львів)

ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ 2014 – 2016 рр.

Анотація. Означено основні причини військового конфлікту між Росією та Україною в період 2014-2016 рр. Наголошено на зростанні військово-політичного протистояння у Європі між Росією, ЄС та НАТО. Наведено конкретні факти нерозуміння бізнес-структурами Франції та Німеччини щодо реальності російської загрози для їх країн. Акцентовано увагу на мілітаризації сучасних міжнародних відносин. На основі фактів біжучого моменту зроблено висновки і пропозиції для військово-політичного середовища незалежної України.

Ключові слова: Російсько-український конфлікт 2014–2016 рр., війна на Сході України, гібридна війна Росії проти України.

Путінську «нову війну» проти незалежної України назвали гібридною, війною 4-го покоління, нелінійною формою військової інтервенції. Війна проти України розпочалась у лютому 2014 р. без оголошення, в момент коли Президент В. Янукович втік з країни, а на Майдані точились бої проти режиму партії регіонів. В Україні на той час була відсутня українська армія, міліція, спецоргани. В цій війні використовуються воєнізовані наймані формування, яких не можна ідентифікувати, що дає змогу керівникам російської армії твердити, що «нас там нету». Російська сторона на весь світ інформує, що це місцеве населення і добровольці, які відстоюють інтереси російськомовного населення Донбасу. Ворогом використовуються «непрямі» втручання у військовий конфлікт через поставку зброї, в тому числі важкого озброєння (танки, системи залпового вогню «Град», артилерії), інструкторів, добровольців-найманців, економічні і політичні санкції. Для досягнення поставленої цілі у цій війні використовуються всі доступні мережі – політична, економічна, соціальна, військова. Остаточна ціль агресора – зламати політичну волю українців, бажання до опору. США, ЄС та НАТО не були готові до такої війни, як і до кризової ситуації в російсько-українських стосунках. Про це мовчали їх стратегічні прогнози. У них немає адекватної відповіді на неї до сих пір. Уроки п'ятиденної війни в серпні 2008 р. Росії проти Грузії не були своєчасно засвоєні військовими фахівцями і експертами Європи та

НАТО, що «спровокувало» Росію на його повторення у більших масштабах. Найбільшою проблемою безпеки України на сьогодні є військові дії в Донецькій та Луганських областях, після анексії Кримського півострова. В боях по захисту територіальної цілісності та суверенітету України станом на січень 2017 р. загинуло понад 10 000 українців, 23 тис. отримали поранення. Всі учасники так званого АТО потребують тривалої соціально-психологічної реабілітації. Російсько-український конфлікт повернув світ до часів нової «холодної війни», він показав крижкість міжнародних зобов'язань і відсутність покарання за їх порушення. У Європі почалась мілітаризація. Європейські країни усвідомили реальність небезпеки. Світова спільнота не засвоївши попередні уроки, які демонструвала Росія у Придністров'ї, Чечні почала шукати дипломатичний вихід з ситуації, яка загрожує їй. Європа не очікувала такого зухвалого «гвалтування» норм міжнародного права [1]. Експерти та аналітики з питань безпеки прораховуючи тенденції світового розвитку до 2025 р. не мали навіть у полі зору можливість агресивних дій Російської Федерації по відношенню до своїх пострадянських країн-сусідів [2, С. 72]. Гібридна війна на Сході України перекреслила російсько-український Договір про дружбу і співпрацю 1997 р., а також міжнародні гарантії безпеки, зафіксовані у Будапештському меморандумі 1994 р. Згідно останнього Україна в односторонньому порядку відмовилась від ядерної зброї і приєдналась до Договору про нерозповсюдження цієї зброї. Росія, як і решта підписантів згаданого договору зобов'язалась забезпечити суверенітет і територіальну цілісність України. Високі сторони передбачили: «Україна, Російська Федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії і Сполучені Штати Америки будуть проводити консультації у випадку виникнення ситуації, внаслідок якої постає питання стосовно цих зобов'язань» [3]. Ст. 2 Договору про дружбу між Росією та Україною гласить: «Високі Договірні Сторони відповідно до положень Статуту ООН і зобов'язань по Заключному акту Наради з безпеки і співробітництва в

Сьогодні це, можливо, найбільш послідовний політик, що відстоював важливі для цивілізації цінності. Доречним буде ще один вислів сорокового президента США, людини відвертої, щирої, з добрим почуттям гумору. «Якщо історія і вчить чому-небудь, то саме тому, що потурати агресору, видаючи бажане за дійсне – безглуздо. Це зрада стосовно свого минулого та нехтування власною свободою. Не можна ігнорувати агресивні поривання імперії зла й тим самим усунутися від боротьби між справедливістю й несправедливістю, між добром і злом» [3]. За останні три роки український народ пройшов неймовірний шлях. Не дивлячись на те, що багато наших громадян залишаються байдужими, бо, на жаль, мало в нас людей, які знають та читають нашу історію [4, с. 55], а частина так і зовсім є незмінним радянським минулим, головний тренд створює активна частина населення, яка й визначає напрямку руху всієї маси. Цей авангард, виявився настільки заведений, що наслідки будуть відчуватися довгі десятиліття.

Доводиться швидко позбуватися багатьох ілюзій. В російському підручнику для учнів 11 класу, виданому у 2008 році можна було прочитати наступну фразу: «Совсем недавно Россия и окружающие ее 14 новых независимых государств составляли одну из двух сверхдержав, определявших судьбы мира в XX столетии. Находясь вместе, мы жили общими интересами, разделяли общие ценности, верили в одни и те же идеалы. Но теперь и в будущем мы должны привыкать к тому, что мы разные, и заботиться о том, чтобы наши различия не породили вражду, а стали залогом добрососедства и нерушимой дружбы. Чтобы этого добиться, мы должны ясно понимать окружающую нас реальность, наши национальные интересы и стратегию поведения России в ближнем зарубежье» [5, с. 74].

В той же час (2009 р.), задовго до сьогоднішньої агресії, відкрито в магазинах продаються видання радикального антиукраїнського спрямування такі як «Независимая Украина. Крах проекта» автора М.Калашнікова. На палітурці малюнок зламаного трузуба у огні [6]. Ще один опус під назвою «Россия и Украина. Когда заговорят пушки...» О.Широкограда (2007 р.) у своїй передмові задається питанням – чи можливий воєнний конфлікт між Україною та Росією. Відповідь дана не лише стверджуюча, а в 36 главі описується як буде все відбуватися, як Росія захопить Крим і після перемоги від України залишиться лише ФРУ (Федеративна Республіка Україна) з Кримської, Донецької, Галицької, Одеської, Закарпатської та інших ав-

тономних республік [7, с. 420]. От тільки ніяк не міг Широкоград передбачити, що українці можуть зорганізуватися й викинути ненависного їм злочинного президента й приводом до російсько-українського протистояння нічого кращого не придумав, як вибух метану на одній з шахт Донбасу.

Треба бути реалістами. Українці, які побували у своїх знайомих та родичів у Москві з жахом переповідають почуте від близьких їм людей. Ми вважаємо, що росіян ретельно обробили засоби масової інформації і вони й гадки не мають про те, що відбувається в Україні. Тобто мимоволі проводяться паралелі з гітлерівською Німеччиною, коли пропаганда не згадувала трагічні сторінки тотального знищення мільйонів людей у концтаборах. Союзники силоміць влаштовували екскурсію для мирного населення у концтабори, щоб вони самі побачили той жах, який весь час відбувався у них поруч, але який вони не могли, та й не хотіли бачити.

Щодо росіян подібне не спрацює абсолютно, бо вони дуже добре знають чий гармати сьогодні стріляють в ДНР, їм відомо, що їхні військові поїхали вбивати українців. Їм не потрібна київська пропаганда. Вони все це знають самі і хочуть цього.

Таким чином, крапка в розлученні Києва з Москвою була поставлена у 2014 році. Сумнівів, що Україна пішла назавжди, що це не якесь історичне непорозуміння, вже не може бути ні в кого. Економічні зв'язки завжди поступалися і будуть поступатися перед національним почуттям. Четверть століття знадобилося Україні для того, щоб склалася політична нація. Ми вже ніколи не будемо в одній імперії.

Джерела та література:

1. Липа Ю.І. Призначення України. – Львів: Просвіта, 1992. – 271 с.
2. Омельченко Г. Генетика рабів-загарбників // Україна молода. – 2016. – 14 грудня.
3. Рейган Р. Откровенно говоря. Избранные речи. – М.: Изд-во «Новости», 1990 // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.coldwar.ru/raegan/evil_empire.php.
4. Венжинович Ф. Нас не ломали. – Ужгород, 2014. – 2-ге видання, перероблене і доповнене. – 462 с.
5. Обществознание. Глобальный мир в XXI веке. 11 класс: учеб. для общеобразоват. учреждений: с вкладышем / [Л.В.Поляков, В.В.Федоров, К.В.Симонов и др.]; под ред. Л.В.Полякова. – 2-е изд., доп. – М.: Просвещение, 2008. – С. 239.
6. Калашников М. Независимая Украина. Крах проекта / М.Калашников, С.Бунтовский. – М.: ФОЛИО, 2009. – 413, [3] с.: ил.
7. Широкоград А.Б. Россия и Украина. Когда заговорят пушки... / Александр Широкоград. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА: ХРАНИТЕЛЬ, 2007. – 429, [4] с.: 16 л. ил. – (Великие противостояния).

Європі у Хельсінки поважають територіальну цілісність одна одної і підтверджують непопушність існуючих між ними кордонів» [4]. Війна на Сході України зробила виклик усталеному міжнародному порядку і є прямою (конкретною) загрозою небезпеці незалежної України. Від вирішення цього конфлікту залежить майбутнє Європи. Російсько-український конфлікт отримав статус міжнародного [5, С. 7]. Світ повертається до військово-політичного протистояння [6]. Міжнародній спільноті, особливо країнам Східної Європи, необхідно допомагати Україні або в недалекому майбутньому прийдеться воювати самим. Про це красномовно твердить факт збиття проросійськими бойовиками разом з військовими РФ цивільного літака «Малайзійських авіаліній» 17 липня 2014 р. в результаті якого загинуло 292 особи і спроба перенести відповідальність на українську сторону. Найбільші країни світу втягнуті у цей військовий конфлікт. США, Велика Британія надають військову допомогу незалежній Україні. Однак, адміністрація нового Президента США Д. Трампа прийняла рішення провести аудит виділених коштів Українській державі, зважаючи на великий рівень корупції. Безперечно в хід ідуть дипломатичні методи: переговори, обмін думками, зустрічі на високому рівні. Але чи зуміють ці кроки примирити ці сторони. Людство знову в очікуванні перемоги здорового глузду. Безкровна анексія Криму в лютому 2014 р. дозволила Росії впевнитись у своїй безкарності. Крім занепокоєння та політичного осуду російська сторона тоді нічого дієвого не відчувала. Після 25 серпня 2015 р. Росія перейшла від гібридних до відкритих форм агресії, військових дій. РФ прагне створити навколо своєї території пояс військово-політичної стабільності, тому Крим та Південний схід нашої держави мають стратегічне значення для контролю на Північними Причорномор'ям. Північний «брат» показав своє справжнє відношення до українців, яких вважає одним народом, пов'язаним спільною історією, одночасно демонструючи ненависть до всього українського. Путінська Росія авторитарна держава, яка ризикує залишитись у повній міжнародній ізоляції. Нехтуючи міжнародні норми, будуючи відносини на військових погрозах, провокуючи сепаратизм під маркою самовизначення, а згодом агресія і захоплення чужих територій для штучно створених квазідержав, з подальшою їх підтримкою, консервацією військового конфлікту в латентній формі – це сучасна модель путінського режиму до країн, які відмовляються знаходитись у російській орбіті. Україна, один з останніх таких прикладів.

В таких умовах український народ зобов'язаний захищати свою державу. Однак обмежений ресурс на оборонні цілі залишає нашу армію у стані реформування і нарощування військового потенціалу. Україна на протязі двох останніх років залишається першою у списку отримання фінансування на оборону і безпеку від США (\$ 760 млн.), другим донором є Велика Британія 1 млн. фунтів стерлінгів. Історичний і міжнародний досвід переконує у правильності створення коаліцій, військово-політичних союзів проти сильного агресора. Росія буде намагатись законсервувати збройний конфлікт на Сході України, як це зроблено у Грузії з Південною Осетією та Абхазією, в Молдові з Придністров'ям, в Нагірному Карабасі, в Таджикистані, в тій же Сирії. Військова агресія РФ проти України слід розглядати як форму спроби збереження імперського контролю над нашою державою. Росія відверто милітаризує свою зовнішню політику, лякає військовим застосуванням і при першій нагоді застосовує його. Достатньо відкрито російські військові з 2014 р. збільшують і розширюють воєнну інфраструктуру біля кордонів України та Балтійських країн. Спроба Росії оточити Україну військовим кільцем підтверджується намаганнями Путіна розташувати нову російську базу на території північного сусіда, Білорусії. Погроза у застосування військової сили, аж до превентивного ядерного удару, що зафіксовано у воєнній доктрині, залишається основним інструментом міжнародного впливу. РФ прагне повернути статус імперії і готова до політики подвійних стандартів, вимагаючи від США визнання їх права на пострадянський простір. Європейський Союз на початку російської агресії в Україні не був готовий до такого виклику. Аналогічна ситуація відбулась 2008 р., коли з мовчазної згоди ЄС від Грузії була відокремлена Абхазія та Південна Осетія. Історія повторюється. Недооцінив ситуацію в українсько-російських відносинах і Президент США Барак Обама, який прагнув вирішити питання в дипломатичному та політичному руслі. Тільки в кінці своєї президентської каденції 2016 р. Барак Обама визнав, що Росія розуміє і поважає силу. До такого висновку прийшли і країни Північноатлантичного договору. Постало питання: як захистити Україну від агресії, коли вона не член НАТО? Північноатлантичний альянс в спішному порядку почав підсилювати свої східні кордони в Польщі, Румунії, Болгарії, Литві, Латвії, Естонії. Стратеги НАТО повернулись до формули силової рівноваги і стримувань. ЄС в питаннях безпеки і оборони розслабився. Прикладом цього можуть служити терористич-

ні акти у Європі, неспроможність справитись з напливом мігрантів та біженців. Тільки дві країни Велика Британія і Франція у своєму бюджеті виділяють на вказані потреби обов'язкових 2 % ВВП. Європа сама себе демобілізувала і роззброїла, такої думки притримується американський науковець Марсель Х. Ван Херпен у своїй книзі, світовому бестселері «Війна Путіна» [1, С.7]. Тільки тепер європейські країни серйозно поставились до небезпечної ситуації в Україні і в спішному порядку озброюються. Росія використовує тактику інформаційно-пропагандистського наступу на європейському континенті і отримує в цьому перевагу в Німеччині, Італії, Франції, Іспанії. Квітневий саміт НАТО в Бухаресті 2008 р. рішеннями Франції (Ніколя Саркозі) та Німеччини (Ангела Меркель) заблокувати План дій щодо членства (ПДЧ) в Альянсі Грузії і України, фактично давши сигнал Росії. Без всякого сумніву російська агресія не посміла б вести бойові дії проти країн-кандидатів до НАТО. РФ пришвидшила свій агресивний план щодо цих країн. Президент В. Путін вважає що «Україна є несправжньою країною» і про це він заявляє відкрито і з сарказмом (весна 2008 р.). Більшість російського населення не сприймає українську незалежність і впевнене, що вони повернуть Україну у своє лоно, навіть ціною війни. Перекручування історичної правди, її замовчування стало елементом інформаційної війни Росії проти України. Аналогічна ситуація склалася з євроінтеграційними бажаннями нашої держави. Таку путінську позицію поділяє російський політикум і суспільство, які знаходяться під впливом російським ЗМІ. Бажання країни НАТО, Франції, продати і передати всі технологічні документи по будівництву у Росії двох найсучасніших авіаносців «Містраль» тільки підтвердили правильність російських намірів у їх нахабній зовнішній політиці по відношенню до своїх безпосередніх сусідів. Подібні наміри 2011 р. мала німецька фірма «Рейнметал» у будівництві поблизу Нижнього Новгороду сучасної військово-тренувальної бази вартістю 280 млн. євро. Цей військово-навчальний центр міг проводити реалістичну симуляцію бою. Щороку планувалось готувати до 30 тис. військових. Ця ж фірма проводила випробовування своєї розробки бронемашини для потреб армії РФ. Європейські політики не ставили перед собою питання «Для чого це Росії?!». В Німеччині не згадують про спільний російсько-німецький меморандум від лютого 2011 р. про сумісну підготовку офіцерського складу. Такі приклади можна продовжити. В гонитві за прибутками Німеччина і Франція за-

були про геополітичну стратегію. Сьогодні РФ в односторонньому порядку будує другу гілку газогону «Північний потік», щоб отримати впливи на Німеччину та Чехію. Європа мовчки спостерігає, а шведські місцеві органи погодили оренту портових складів для російської труб. Американський Президент Обама прийшов 2009 р. у Білий дім з бажанням перезавантажити російсько-американські відносини. Обама призупинив розміщення системи протиракетної оборони НАТО у Європі. Президент США орієнтувався на відносини з Москвою і мало дбав про НАТО і європейські сили безпеки. Обама помилково вважав Росію регіональним лідером, недооцінивши амбіції Володимира Путіна. Весь світ побачив що з цього вийшло. За свої дві каденції Президент США так і не спромігся відвідати Україну. Минула тактика США втручатись у конфлікт в останній момент, після порушення військово-політичної рівноваги сил іноді залишає її в програвшій ситуації. Останній приклад – Сирія. В цей час фізична присутність військових сил НАТО в країнах Балтії та Польщі є дієвим меседжем для Росії в її планах дестабілізації цих країн. Знаний американський експерт з питань безпеки Збігнев Бжезінський 1997 р. у своїй книзі «Велика шахівниця» висловив думку, що без України Росія перестане бути євразійською імперією, а втрата незалежності Україною матиме негайні наслідки для Центральної Європи [7]. У відношенні до України Бжезінський висловився наступним чином: «Приєднання України (до НАТО, ЄС) гарантуватиме її національну незалежність» [8, С.122]. У своїй книжці «Світанок миру в Європі» Майкл Мандельбаум зупинився на висновку, що «Сьогодні найнебезпечнішим місцем на континенті є кордон між Росією та Україною» [9, С. 138]. Поточний тактичний план Росії полягає у тому щоби Україну втягнути в затяжний військовий конфлікт, законсервувати ситуацію на Сході, а гіршому випадку створивши квазідержавні організації. Перед цим у лютому 2014 р. Крим був пробним варіантом. В. Путін піде настільки далеко, наскільки далеко ми дозволимо йому це зробити. Операція по захопленню Кримського півострова показала, що це не була імпровізація, а сплановане міроприємство, яке швидко і професійно виконали представники спецслужб Росії. Про наступні плани агресора ми можемо здогадуватись, але готуватись необхідно до повномасштабного вторгнення. Така підготовка повинна охопити політичний, економічний та соціальний сектор. «Раша тудей» маючи 120 млн. глядачів у Європі та 600 млн. у світі показує своїм прибічникам, що кримське

населення давно мріяло приєднатись до Росії, що їм не давали змоги виявити свого волевиявлення. Аналогічна картинка інформує і про події на Донбасі, де фашисти притісняли місцеве російськомовне населення. Про свої наміри поглинути Україну Росія ніколи не скривала. Слід згадати рішення Російської Думи від 9 липня 1993 р. про повернення Севастополя. Слід брати до уваги швидку модернізацію російської армії. Зростання оборонного бюджету РФ. Проти цього необхідно організувати адекватний колективний військовий опір. Відмова США рішуче стати на захист суверенності України породили сумнів і невпевненість у країні Європи. ЄС та США повністю недооцінюють небезпеку, яка іде з боку Росії.

Висновки та пропозиції. Російсько-український конфлікт носить міжнародний характер. У його вирішенні приймають участь найбільші країни світу. Зобов'язання взяті сторонами Будапештського меморандуму 1994 р. не виконуються, що відкриває для України можливості власного пошуку забезпечення національної безпеки. Росія грубо порушує міжнародні права України, а також не виконує гарантії та зобов'язання взяті на себе у двохсторонніх російсько-українських договорах (це характерна риса російського політикуму на протязі історії відносин між Україною та Росією). Світ повертається до нової «холодної війни». Російське вторгнення 2014 р. на територію України стало каталізатором формування загальноукраїнської ідентичності. Одноосібно незалежна Україна не в змозі повноцінно протистояти військовій агресії РФ, тому їй слід шукати формат дієвих військово-політичних союзів. Україна повинна знайти сучасну формулу: як ефективно протидіяти агресії з обмеженими ресурсами? Стосунки з США є пріоритетними у забезпеченні безпеки незалежної України. Одним з виходів є посилення оборонного ресурсу з входження в новостворену регіональну систему безпеки, яка за своїм військово-політичним і економічним потенціалом є тождною/переважаючою потенціалу Росії (Це те чого так боїться остання. Проросійськи налаштовані науковці закликають перестати шукати нові безпекові формати). РФ створює стратегічний пояс стабільності на південно-західному напрямку проти НАТО (Туреччина, Болгарія, Румунія). В цьому секторі безпеки Крим відіграє ключове значення. Для його розширення планувалась окупація південно-східних областей України аж до Придністров'я. Найбільш вразливими в обороні південно-східних рубежів України залишаються десантно-небезпечні ділянки Чорноморського і Азовського узбережжя і стратегічні комунікації. Наша терито-

рія для Центрально-Східної Європи відіграє роль безпекового кордону між Росією та Європою. Більшість країн-членів ООН не підтримують російської експансії, що дає змогу апелювати до світової спільноти в рамках судових органів цієї організації. На даний час РФ не спроможна вести повномасштабну війну та окупувати всю територію незалежної України. Військово-політична ситуація навколо України буде загострюватись, при відмові останньої прийняти варіант автономії ДНР та ЛНР (на жаль до цього прагнуть і деякі європейські політики). Необхідно розпочати роботу по створенню єдиного повітряного та морського простору України з країнами НАТО (це відноситься до ППО, ПРО, моніторингу та патрулювання повітряно-морських просторів). ЗСУ треба зробити крок по створенню спільної морської флотилії з країнами-сусідами НАТО Румунією, Болгарією, Туреччиною. Необхідно продовжити дипломатичну роботу з метою посилення економічних санкцій проти Росії, як руйнівника міжнародних гарантій та міжнародної системи безпеки. Продовжити ставити питання про обговорення та розгляд питання про позбавлення РФ голосу вето в РБ ООН. Стати модератором обговорення та ініціатором створення економічного та військово-політичного Балто-Чорноморського союзу. Україна повинна володіти і розробляти власну високоточну зброю (не слід надіятись на поставку летальної зброї з США після приходу у Білий дім Дональда Трампа). РНБОУ аналізувати доробки громадських та наукових центрів, як альтернативних до державних, по виробленню державної та регіональної стратегії в політиці, економіці, безпеці. Спільне порозуміння між НАТО і ЄС, США залишається дієвим чинником у стримуванні агресивних намірів Москви. Слід визнати, що ситуація в Україні буде залежати від російсько-американських відносин.

Джерела та література

1. Херпен М. Х. Ван Війни Путіна. Чечня, Грузія, Україна: незасвоєні уроки минулого. – Х.: Віват, 2015. – 304 с.
2. Глобальні зміни світу – 2025. Доповідь Національної розвідувальної ради США. Переклад з англійської. – Львів: Літопис, 2010. – 188.
3. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. 1994 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/998_158.
4. Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією. Ратифікований ВРУ 14.01.1998 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/en/643_006.
5. Аржановський А. Розбрат України з Росією: стратегія виходу з піке. Погляд з Європи. – Х.: Віват, 2015. – 256 с.
6. Лукас Е. Нова холодна війна. Як Кремль загрожує і Росії, і Заходу. – К.: Темпора, 2009. – 488 с.
7. Бжезінський Збігнев. Велика шахівниця. [Електронний ресурс]. Режим

доступу: <http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/Shahivniz.html>.

8. Бжезінський Збігнев Стратегічне бачення. Америка і криза світової влади./Переклад з англійської Ганни Лелів. – Львів: Літопис, 2012. – 168 с.

9. Michael Mandelbaum, The Dawn of Peace in Europe, (New York: The Twentieth Century Fund Press, 1999). – S.138.

УДК 94(477) «20»

Юрій ФІГУРНИЙ (Київ)

РОСІЙСЬКА АГРЕСІЯ СУПРОТИ УКРАЇНЦІВ ТА ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ ВІЙНИ НА СХОДІ УКРАЇНИ У 2014 – 2017 рр.

Анотація. У статті аналізується російська агресія супроти українців і військово-політичні наслідки війни на сході України. Автор переконаний, що це не звичайне збройне протистояння, а цивілізаційний конфлікт найвищого рівня. Військово-політичні наслідки російсько-української війни характеризуються у двох головних вимірах: геополітичному і внутрішньоукраїнському. Незважаючи на кількісну перевагу Російської Федерації, Україна зупинила збройне вторгнення агресора, а з часом здійснивши дипломатичні, політичні, економічні, військові важелі поверне тимчасово втрачені території та відновить соборність і суверенність Української держави.

Ключові слова: Україна, українці, Збройні Сили України, Російська Федерація, цивілізаційна війна, військово-політичні наслідки російської агресії.

На зламі 2013 – 2014 рр. Україна й українці переживали складні часи. Внаслідок недалекоглядної внутрішньої і зовнішньої політики тогочасної влади в Києві розпочалися протестні акції, які згодом переросли в Революцію гідності. Революційні протести охопили майже всі регіони України і призвели до втечі В. Януковича та його найближчих поплічників. Під час переформатування владних структур Українська держава була надзвичайно ослаблена. Її слабкість скористалася північно-східна сусідка, так звана «братня» Російська Федерація (далі – РФ). Спочатку агресор захопив Кримський півострів, а потім за допомогою своїх агентів дестабілізував ситуацію на сході і півдні України, а дещо згодом розпочав збройне вторгнення супроти Української держави та українців. Актуальність дослідження цієї проблеми полягає в тому, що вивчаючи російську агресію супроти українців і військово-політичні наслідки війни на сході України ми маємо можливість стисло проаналізувати передумови, перебіг і можливі заходи української влади для відновлення територіальної цілісності української держави. Наукова новизна праці полягає у зверненні до важливих проблем сучасної української історії, а саме російсько-українського збройного протистояння, вивчення якого лише тільки розпочинається, а оскільки цей

конфлікт ще не завершився, то його остаточне осягнення відтермінується.

Публікація містить результати досліджень, проведений за грантової підтримки Державного фонду фундаментальних досліджень за конкурсним проектом № Ф72/65-2017 «Історичні передумови та сучасні суспільні наслідки агресії Російської Федерації проти України 2014–2015 років»

Вивчення та опанування поставленої мети, а саме неупереджений аналіз російської агресії супроти українців і військово-політичні наслідки війни на сході України у 2014-2017 рр., передбачає виконання таких головних завдань:

- 1) стисло проаналізувати історіографію питання;
- 2) лаконічно охарактеризувати передумови і перебіг агресії РФ;
- 3) охарактеризувати сутність російсько-української війни;
- 4) провести аналіз військово-політичних наслідків цивілізаційного конфлікту на сході України;
- 5) підвести остаточні підсумки дослідження.

Проведений нами аналіз останніх публікацій, в яких досліджується ця актуальна проблема, і на які мав змогу опиратися автор, засвідчив, що заявлена нами тема потребує подальшого вивчення. Назвемо лише найбільш цікаві, на нашу думку, фахові видання, які висвітлюють російсько-українську війну: Залізняка Л. Л. Україна між Сходом і Заходом. Про витоки і суть російсько-української війни 2014 р. – К. 2014; Усна історія російсько-української війни 2014-2015 роки / за ред. В. Марокко. – Вип. I. – К., 2015; Каліновська О., Криштопа О., Назаренко Є., Трохимчук В., Феденко Д. Неоголошена війна. – Невідомі факти і хроніка АТО. – Х. 2015.; Магда Є. Гібридна війна: вижити і перемогти. – Х., 2015.; Донбас і Крим: ціна повернення / За заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власика, Е. М. Ліанової, О. М. Ляшенка. – К., 2015; Задорожній О. В. Порушення агресивною війною Російської Федерації проти України основних принципів міжнародного права. – К., 2015.; Катастрофа і триумф. Історії українських Героїв. – К., 2015;

Слабошпицький М. Велика війна 2014...: Україна: виклики, події, матеріали. – К., 2015.; Сергацкова Е., Чапай А., Максаков В. Война на три буквы. – Х, 2015; Березовець Т. Анексія: Острів Крим. Хроніки «гібридної війни». – К., 2015; Волонтери. Мобілізація добра: збірка. – Х., 2015; Поле битви – Україна. Від «володарів степу», до «кіборгів»... Воєнна історія України від давнини до сьогодення / Авт. кол.: Б. Черкас та ін., Упоряд. К. Галушко. – Х., 2016.; Вторжение в Украину: Хроники российской агрессии. – К., 2016; Антонов-Овсеенко А. Л. Проект «Украина». Три войны России с Украиной. – Х., 2016; Скобало Ю. Б. Війна не поставила нас на коліна! – Л., 2016.; Соколов Б.В. Последние войны России. – К., 2016.; Ткаченко В. Росія: ідентичність агресора. – К., 2016; Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики. – К., 2016; Російська окупація і деокупація України: історія, сучасні загрози та виклики сьогодення. – К., 2016; Потапенко Я. П'ята російсько-українська війна: від майдану до східного фронту (підходи, оцінки, інтерпретації). Переяслав-Хмельницький, 2016 тощо.

Після руйнації СРСР здавалося, що всі колишні радянські республіки остаточно позбавилися тоталітарного спадку й отримали реальну можливість повернутися до демократичного розвитку. Для більшості пострадянських держав цей шлях виявився важким і тернистим, але реальним. Досягнення Литви, Латвії й Естонії мали б надихнути й інші постколоніальні країни. Якщо Грузія, Україна і Молдова намагалися наздогнати прибалтійські держави, то інші пострадянські республіки обрали зворотний напрям розвитку – авторитаризм. Особливу роль у цих деструктивних процесах почала відігравати РФ. Головною метою Кремля було не лише зберегти єдність Російської держави (дві кровопролитні чеченські війни – яскравий приклад боротьби з так званим «сепаратизмом» по-російськи), а значно посилити її міжнародний, політичний, економічний і військовий потенціал та відновити статус наддержави.

У цих амбітних планах України займала важливе місце, оскільки без її промисловості, вигідного геополітичного положення, інтелектуального потенціалу й великих людських ресурсів – РФ ніколи не досягне рівня, наприклад США, чи хоча б КНР. Спочатку, Москва намагалася повернути Київ за допомогою вигідних економічних пропозицій та підкуповувала український істеблішмент, грошима, нагородами та іншими преференціями. Особливу надію Кремль мав на так звану «м'яку силу» – «Русский мир».

За своєю сутністю, «Русский мир» це не звичайний культурницький проект, а неоімперська

геополітична ідеологічна доктрина, яка має на меті обґрунтувати теоретично та допомогти практично реінкарнувати РФ як наддержаву у кордонах 1914 р. [2, с. 41].

Але Революція гідності перекреслила всі плани російських можновладців, тому вони переорієнтувалися на силове вирішення так званого «українського питання», а саме, поступове ослаблення України, розчленування та остаточна ліквідація Української державності, знищення української нації та поступове поглинання й повна асиміляція українців, і перетворення їх з часом на звичайнісіньких росіян.

Перебіг сучасної російсько-української війни ми умовно можемо розділити на такі етапи:

- 1) анексія Криму (лютий – березень 2014 р.);
- 2) проект «Новоросси́я» (квітень – липень 2014 р.);
- 3) прихована військова агресія РФ проти України (липень 2014 – лютий 2015 р.);
- 4) стабілізація лінії фронту на сході України (лютий 2015 – по сьогодення).

Анексія Криму стала найвищим досягненням РФ загалом і В. Путіна зокрема та найганебнішою поразкою сучасної Української держави та її тогочасного керівництва в російсько-українському протистоянні. Втрата Кримського півострова і великого угруповання Збройних Сил України (далі – ЗСУ) у Криму, призвела до ослаблення як офіційного Києва на міжнародній арені так і деморалізації українського суспільства. Успішне захоплення Криму підштовхнуло В. Путіна до реалізації наступного проекту «Новоросси́я», сутність якого полягала у розчленуванні України і від'єднанні від неї східних і південних регіонів та з наступним продовженням цих деструктивних процесів у центральних, північних і західних областях. Так розпочалася так звана «Русская весна», яка мала покласти край єдиній Україні та остаточно знищити її соборність і суверенність.

Але у травні 2014 р. українці перешли в наступ, знищили путінських терористів в Одесі, обрали у першому турі президентом України П. Порошенка, почали створювати добровольчі батальйони і масово вступати до лав ЗСУ і Національної Гвардії України. У свою чергу, загальнообраний Президент своїм указом проголосив Антитерористичну операцію і розпочав контрнаступ на терористичні осередки на сході України. За короткий проміжок часу, В. Путіну стало зрозуміло, що «Русская весна» знала краху і тому він розпочинає неоголошену збройну агресію супроти України. Напад російської армії став несподіванкою для вищого керівництва ЗСУ. Він призвів до цілої низки гучних поразок та значних втрат серед військовос-

лужбовців і добровольців. Одна з них – Іловайський котел. Разом з тим, українці продемонстрували свій бойовий дух і військову майстерність, наслідком яких стала велика кількість вбитих і поранених російських військовиків і терористів. Зрештою, тиск світової громадськості й реальна оцінка військової ситуації на сході України призвели до початку мирних перемовин у столиці Білорусії. Завдячуючи посередництву європейських лідерів ситуацію на сході України вдалося дещо стабілізувати. Разом з тим, так звані Мінськ – 1, Мінськ – 2 не змогли кардинально вирішити проблему, вони її лише тимчасово «заморозили», оскільки відкритий військовий конфлікт на Донбасі став прихованим, але щоденні повідомлення про вбитих, поранених і руйнування – лише підтверджують цю жахливу ситуацію, а саме ведення військових дій на сході України.

Попри миротворчі заяви дипломатів, ця гібридна неоголошена війна буде тривати і надалі. Конфлікт буде дещо змінювати свої форми, але не сутність. Для В. Путіна війна скінчиться лише тоді, коли Україна й українці капітулюють і стануть невід'ємною складовою частиною Великодержавної Росії та «Русского мира».

Ми переконані, що сучасна гібридна російсько-українська війна, не звичайне збройне міждержавне протистояння за землі, природні ресурси, населення тощо. За влучним висловом вченого Л. Залізняка, це цивілізаційних конфлікт [1, с. 5].

Щоби осягнути сутність цивілізаційного протистояння на теренах України на початку ХХІ ст. поміж демократичною Європою й авторитарною Росією треба добре знати історію їх взаємин. Європа не завжди була демократичною, але саме демократія, ліберально-ринкові і загальнохристиянські цінності посприяли перетворенню цього західного регіону Євразії у локомотив розвитку людської цивілізації. На противагу цьому, Російська централізована держава творилася на засадах азійського способу виробництва, головними елементами якого є монополізація, одержавлення усіх сфер життя і концентрація усієї влади в одних руках [1, с. 122-142].

Саме завдяки цим системоутворюючим чинникам, маленьке Московське князівство перетворилося з часом на величезну Російську імперію, а згодом й у СРСР з величезною кількістю сателітів по всьому світу. Ці фантомні імперські тоталітарні спогади про велич і геополітичне домінування підживлюють реваншистські настрої В. Путіна та його поплічників. Ось тому поки Росія існуватиме у форматі де-юре

федерації, а де-факто – імперії Україна приречена бути полем битви між європейською та євразійською цивілізаціями. У свою чергу, засадничі відмінності в етнічних, державотворчих, націєтворчих й етнокультурних традиціях українців та росіян були, є і будуть джерелом перманентного російсько-українського протистояння. Цей цивілізаційний конфлікт триватиме до повної перемоги однієї з конфліктуючих сил. Тому українцям треба налаштуватися на довготривале протистояння з північно-східним агресором.

Будь-яка війна є величезним випробуванням для держави і нації, російсько-українське військове протистояння не є винятком з цих жорстоких правил. Вже четвертий рік поспіль триває цей конфлікт, тому настав час осмислювати і конкретизувати його військово-політичні наслідки як для України так і для світової спільноти.

Довгий час Європа перебувала у комфортно-му стані – мир і злагода на континенті (розпад Югославії й балканські війни стали лише тимчасовим прикритим непорозумінням). Але з обранням президентом РФ на початку 2000 р. В. Путіна, ця держава «почала ставати з колін» і зрештою розпочала формувати під себе світоустрій. Спочатку це переформатування стосувалося лише так званого «ближнього зарубіжжя» (Грузія та Україна), згодом прийшов час і «далекого зарубіжжя» (Сирія). Євроатлантична спільнота мала можливість зразу ж зупинити реваншизм і неоімперські амбіції Кремля, давши зелене світло на саміті НАТО у Бухаресті (2007 р.) щодо Плану дій членства України й Грузії у цьому оборонному альянсі. Але цей план був заблокований провідними європейськими країнами, як наслідок – російсько-грузинська війна 2008 р., посилення РФ і послаблення європейської цивілізації. Якщо В. Путін зробив для себе висновки з цього конфлікту, розпочав військову реформу, переозброєння армії та посилив інформаційний тиск на ближнє і далеке зарубіжжя, то євроатлантична спільнота майже проігнорувала початок нової холодної війни та її поступове переростання у «гарячу» стадію. Анексія Криму РФ застала зненацька ЄС і США. Будапештський меморандум виявився лише декларацією про наміри й Україна опинилася сам на сам з агресором. Далі були дипломатичні перемовини, глибока стурбованість наших союзників, Мінськ-1, Мінськ-2, зустрічі у норманському форматі тощо. Проте все це була не боротьба з агресією РФ, а, ймовірно, лише імітація цієї боротьби. Нам це нагадує 1938 р., коли ціною долі Чехословаччини Франція і Велика Британія намагалися за-

довольнити хижі апетити Німеччини. Замість миру Європу отримала Другу світову війну.

Чи зробили європейські лідери висновки з подій минушини? Сподіваємося, що так. Коли чехи капітулювали перед нацистами, то українці дали бій «рашистам» і четвертий рік поспіль тримають лінію фронту. Євроатлантичній спільноті треба не задовольнятися меморандумами про мир і порозуміння з РФ, а розпочати активно реагувати на російсько-українську війну. Для цього їм треба:

- 1) змінити напрямок політики щодо порушників міжнародних домовленостей та не потурати агресору, а швидко його карати;
- 2) реформувати НАТО у контексті сучасних геополітичних і геостратегічних викликів та особливостей гібридного протистояння;
- 3) посилити інформаційну безпеку та успішно протидіяти тотальній фейковій пропаганді й кібератакам з боку РФ;
- 4) блискавично реагувати на порушення кордонів як членів НАТО так і країн ЄС й асоційованих з ними держав (таких як Україна), яких можна віднести до європейської цивілізації.

Україна перебуває у самісінькому центрі цивілізаційного протистояння, тому вона має швидше реагувати на збройну й інформаційну агресію РФ. Українська можливість оборони, політики, аналітики, інтелектуали й свідомі громадяни повинні осмислити передумови, перебіг і сутність російської агресії супроти українців та зробити виважені висновки. На нашу думку, найголовнішими військово-політичними наслідками війни на сході України у 2014–2017 рр. є значне посилення таких факторів:

Перший – мілітарний. Найкращим захисником України й українців є не міжнародні меморандуми, договори, пакти і домовленості, а – ЗСУ. Тільки українська армія є надійним гарантом Української Самостійної Соборної Держави. Союзники можуть зрадити, а патріотична, професійна, добре мотивована українська національна армія – ніколи! Майже 23 роки ЗСУ цілеспрямовано знищувалися, розкладалися, обкрадалися й упосліджувалися, але прийшов час випробувань й українські військовики та добровольці зупинили ворожу навалу й продовжують утримувати східний фронт. Тому українська армія має бути дофінансована, переозброєна, реформована й українізована. На нашу думку в суспільстві має бути лише чотири привілейовані й найбільш високооплачувані професії: військовослужбовці, правоохоронці, медики і педагоги, а не топ-чиновники, нардепи і судді.

Другий чинник – державницький. Лише право-

ва, демократична, інноваційна, заможна держава може гарантувати Україні й українцям поступальний розвиток, збереження української самобутності та геополітичну суб'єктність. На жаль, наразі Українська держава за своєю сутністю є кланово-олігархічною, тому вона потребує нагального реформування.

Третій елемент – національний. На зламі ХХ – ХХІ ст. головним трендом розвитком стала глобалізація. Саме вона має стати рушієм розвитку людської цивілізації, зменшити відстань між заможними і бідними країнами, пришвидшити прогрес та втілити інновації в усі сфери життя. Але час показав, що неможливо все уніфікувати, а національна компонента залишається вагомим чинником як для зовнішньої міжнародної політики так і для внутрішньої розбудови держави і нації. Під час найбільш активної фази російсько-української війни, саме національний фактор гуртував українців і еднав їх лави у боротьбі із занаданим і жорстоким агресором. В. Путін сподівався, що майже чвертьстоліття «тиха» денаціоналізація українців призведе до зникнення української нації. Але його сподівання виявилися марними. Українці, росіяни, татари, євреї, молдаване, поляки, білоруси та інші етнічні спільноти об'єдналися і створили українську політичну націю, яка не лише зупинила путінських терористів, але й згодом знищить авторитарну диктатуру В. Путіна.

Четверта складова – етнокультурна. Майже всі завоювальники (за винятком литовців), які колись панували на українських етнічних землях, прагнули не лише завоювати українців, а і з часом поглинути їх. З цією метою вони насаджували свою мову, культуру, традиції, звичаї, віру тощо. Найбільшої етнокультурної дискримінації зазнали українці у радянську добу. З відновленням Української державності розпочався етнокультурний ренесанс, але дуже швидко він зупинився і почав стагнувати. Попри шалений наступ «Русского мира» і глобалізації, байдужості корумпованої влади і пересічних громадян, свідомим українцям вдалося зберегти і дещо розширити вживання рідної мови та пошанування етнокультурних традицій. Символічно, що агресор захопив лише ті терени, де безроздільно панували російська мова і пострадянська ерзац-культура (совок). Тому українцям і на далі треба оберігати та розвивати (якісно і кількісно) етнокультурну складову національної культури.

П'ятий елемент – цивілізаційний. З часу утворення Київської Русі (кінець IX ст.) і до середини XVII ст. Україна перебувала у континуумі європейської цивілізації. Проте після підпоряд-

УДК 316.77 : 355.01

Віктор ТОПАЛЬСЬКИЙ (Київ)

УКРАЇНСЬКА САТИРА ТА ГУМОР В ПЕРІОД ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ (2014–2016 рр.)

Анотація. У дослідженні узагальнено особливості використання сатири та гумору українськими засобами масової інформації, державними і недержавними друкованими та інтернет виданнями, окремими карикатуристами та сатириками під час ведення АТО у період з квітня 2014 року по грудень 2016 року.

Ключові слова: вплив, гібридна війна, гумор, карикатура, плакат, пропаганда, сатира.

Мета. Провести аналіз заходів щодо використання українцями сатири та гумору у період проведення антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей та

привернути увагу до необхідності їх ширшого застосування у протидії інформаційній агресії Російської Федерації та її сателітів, захисту внутрішнього інформаційного простору нашої держави.

Актуальність статті. Важливість інформаційної складової у сучасній гібридній війні, специфічність її можливостей та особливостей застосування було неодноразово доведено під час останніх війн та воєнно-політичних конфліктів. Не виключенням стала агресія Російської Федерації проти України. Використання ворогом найрізноманітніших технологій гібридної війни проти нашої держави перетвори-

Пияцтво в АТО – вірна смерть

кування Гетьманщини Московському царству Україна поступово стає частиною євразійської цивілізації. Західна Україна ще деякий час єднала Наддніпрянщину з Європою, але після Другої світової війни так звана «залізна завіса» відокремила Україну від європейської цивілізації. Більше як трьохсотлітнє перебування українців у євразійському геополітичному просторі наклало на них сильний відбиток. Тому, незважаючи на відновлення Української держави у 1991 р., Україна ніяк не могла остаточно розірвати євразійські цивілізаційні тенети. Лише збройна та інформаційна агресія РФ має допомогти українцям, врешті-решт, позбутися євразійства і повернутися в лоно материнської європейської цивілізації.

Таким чином, проаналізувавши російську агресію супроти українців та військово-політичні наслідки війни та сході України у 2014 – 2017 рр. ми прийшли до висновку, що це не звичайне збройне протистояння за землі, природні ресурси, населення тощо, а цивілізаційний конфлікт найвищого рівня. Зрештою, якщо його вчасно не зупинити він може призвести до Третьої світової війни. Незважаючи на кількісну та якісну перевагу агресора, Україна зупинила збройне вторгнення нападників, а з часом, здійснивши дипломатичні, політичні, економічні та військові важелі поверне під свій контроль тимчасово втрачені території й відновить соборність і суверенітет Української держави. Щодо військово-політичних наслідків російсько-української війни, то їх можна охарактеризувати у двох головних вимірах: геополітичному і внутрішньо-українському. Геостратегічний аспект передбачає жорстке реагування на порушників міжнародного права і міждержавних домовленостей; реформування євроатлантичного оборонного альянсу у контексті сучасних геополітичних і геостратегічних викликів й особливостей збройного і гібридного протистояння; посилення інформаційної безпеки та протидія тотальній фейковій пропаганді й кібератакам з боку РФ; блискавичне реагування на порушення будь-яким агресором кордонів як членів НАТО так і країн ЄС й асоційованих з ними держав, яких можна ототожнити з європейською цивілізацією. У свою чергу, регіональний, внутрішньо український дискурс прямо пов'язаний з посиленням таких визначальних факторів у розвитку України, Української держави й українського суспільства як: мілітарний (дофінансування, переозброєння, реформування й українізація армії); державницький (переформатування і ліквідація кланово-олігархічної моделі та розбудова правової, демократичної, високотехнологічної і заможної Української Самостійної Со-

борної Держави); національний (творення української політичної нації); етнокультурний (розширення вживання рідної мови та збереження українцями етнокультурних звичаїв і традицій) і цивілізаційний (повернення України й українців у геополітичний, геоекономічний і геокультурний простір європейської цивілізації).

Джерела та література:

1. Залізняк Л.Л. Україна між Сходом і Заходом. Про витoki і суть російсько-української війни 2014 р. – Київ: Шлях, 2014. – 168 с.
2. Фігурний Ю. «Русский мир» – важливий чинник агресії Російської Федерації супроти України й українців // Українознавство. – 2016. – № 3 (60). – С. 40-59.

Сприймай адекватно антиукраїнську пропаганду

ло інформаційну сферу на реальну арену протиборства, а використання українцями засобів сатири та гумору мінімізує такі впливи, нейтралізуючи зусилля російської пропаганди та розвінчуючи її міфи.

Де-факто наша держава вже три роки знаходиться в умовах війни і українські військовослужбовці, як і все суспільство, зрозуміли, що сатира та гумор – це серйозна зброя проти пропаганди противника, ефективний засіб для подолання негативних явищ у військових колективах та спосіб зняття стресу. Однак, на сьогоднішній день відсутня узагальнююча праця щодо їх використання під час проведення АТО. Певним виключенням є міждисциплінарне дослідження про роль і вплив гумору у пропаганді та контрпропаганді під назвою “Stracom Laughs: in Search of Analytical Framework”, проведене Міжнародною військовою експертною організацією NATO Stratcom Center of Excellence. Один з розділів дослідження підготовлений українцем Максимом Кияком. Проте місце сатири та гумору у житті військовослужбовців, у тому числі у зоні проведення АТО, у цьому дослідженні не проаналізоване.

Перші кроки щодо використання українцями сатири та гумору з протидії російській експансії слід віднести до часу анексії Російською Федерацією Криму. Однак, більшість населення України як і керівництво держави, перебувало у великому шоку, тому лише з початком подій на Донбасі з’явилися більш-менш відомі карикатури, гуморески, анекдоти тощо, тобто з’являється перший реально гумористичний контент. Ці матеріали починають друкувати деякі газети та журнали, їх розміщують в мережі інтернет.

Кожен українець чув чи бачив гумористичні шоу студії “Квартал 95”, “Мама реготала”. Дуже багато з’явилося каналів на YouTube, той же Антон Мухарський (він же Орест Лютій), Мірко Сабліч і арт-формація “Лютіки”. У 2014–2015 роках з’явилися волонтерські газети з елементами сатири та гумору. Популярною стала газета “Der Хунта Цайтунг”, що виходила за рахунок волонтерських коштів і поширювалася як серед цивільного населення, так і серед військовослужбовців. Їй вдалося “пересміяти” стереотипи, що існують з боку кремлівських ЗМІ щодо України, про те, що у нас “нацистська хунта”, “фашисти” тощо [2].

Ефективними були перші сатиричні програми на телебаченні. У цьому плані слід згадати виступи студії “Квартал 95”. Доволі відомою стала сценка (жовтень 2014 року) про те як українець (виконавець В. Зеленський) пише листа до родичів у Росію. У цей же час він стрибає, пояснюючи це тим, що хто в Україні не стрибає – той москаль. Цей жарт був сприйнятий українцями дуже добре, однак викликав озлоблення з боку російських ЗМІ.

Будь-який меседж, що виходить ззовні, можна засміяти. У цьому плані слід навести приклад з “розп’ятим хлопчик” у Слов’янську, про “двох рабів”, яких обіцяли солдатам Національної гвардії та “Боїнгом” рейсу МН-17, коли росіяни серед ряду версій назвали й ту, що його збив український або якийсь інший невідомий літаючий об’єкт, тобто НЛО. Буквально через день з’явилося багато карикатур, що зображували В. Путіна, який збиває “Боїнг”. Всі ці російські фейки були висміяні в соцмережах і на телебаченні. Тобто, абсурдна версія, доводилася до ще більшого абсурду і втрачала своє змістовне наповнення. Це один з прикладів як Україна зуміла “засміяти” певні події.

Те, що стає смішним, перестає бути страшним. Саме тому сатира почала боротися з витонченою брехнею і самими злісними наклепами. Зі збільшенням інтенсивності бойових дій на Донбасі сатира почала більше “говорити” за допомогою кольорових сатиричних плака-

тів, анекдотів, гуморесок, що стали все частіше з’являтися у пресі, на листівках, в інтернеті та соціальних мережах.

Малюнки і певні слова, хоча й саркастичного та не зовсім пристойного характеру, наносилися на танки і БТРи, що брали участь у боях, а коли осколки ворожих снарядів збивали і стирали їх з броні, то наші військовослужбовці оновлювали такі зображення і слова.

З середини 2014 року і до весни 2016 року фахівцями Науково-дослідного центру гуманітарних проблем Збройних Сил України (НДЦ ГП ЗСУ) спеціально для військовослужбовців випускалися ВійськоАТОмікси. Вони представляли із себе послідовність малюнків, зазвичай з короткими текстами, що створюють певну зв’язну розповідь про події в АТО, роботу волонтерів тощо. Загалом було випущено 17 номерів.

Дуже затребуваною формою сатири та гумору стали плакати. Вони присвячувалися різноманітній тематиці: боротьбі з російською пропагандою, підтриманню належного відношення до зброї, подоланню таких негативних явищ як, наприклад, пияцтво. Серед молодих хлопців найбільш затребуваними були плакати із зображенням дівчат.

Доцільно зупинитися на передачах радіо “Армія FM”. Військовослужбовці, які мають можливість його приймати доволі позитивно оцінюють “душевність і простоту” армійського гумору. Слухаючи його, як вони зазначали, інколи “навіть забуваєш, що поряд іде війна, гинуть люди...”.

Міжнародною військовою експертною організацією NATO Stratcom Center of Excellence як позитивний приклад використання військової сатири і гумору приводиться ініціативний проект фахівців НДЦ ГП ЗСУ, що отримав назву “Сатиричний блокпост”. У ньому за допомогою карикатур та гуморесок зображувалися найбільш актуальні події у світі, у військових колективах і, зрозуміло, у стані противника.

Засоби сатири і гумору широко застосовувалися цивільними і військовими творчими колективами, що приїжджали в зону АТО і давали там свої концерти. У цьому плані доцільно привести виступ народного сатирично-гумористичного гурту “Баби” Державного навчального закладу “Тернопільський центр професійно-технічної освіти”. Прес-офіцер 14 окремої механізованої бригади Оперативного командування “Захід” лейтенант Н. Замрига з цього приводу зазначала: “Впродовж трьох днів гурт встиг об’їхати всі підрозділи бригади, які тримають оборону в найгарячіших точках АТО – Мар’їнці та Красногорівці. Бійці бригади мали чудову нагоду насолодитися неповторним українським гумором, піснями й навіть танцями, і, водночас, дещо

Обкладинка “Сатиричного блокпосту” № 6

відволіктися від небезпечної щоденної служби” [5]. Тобто, українські військовослужбовці використовували гумор для зняття стресу.

Сатиру та гумор можна пов’язувати з певними військовими підрозділами. Так, серед перших анекдотів, що стосувалися ведення бойових дій з противником, застосування військових хитрощів українськими військовослужбовцями та волонтерами, побуту солдат, цікавих випадків з мирного життя були ті, що стосувалися, добровольчих батальйонів Айдару, Донбасу.

Вже у 2015 році в інтернеті з’явилися анекдоти, що розміщувалися представниками різних бригад ЗС України. Так, велика кількість анекдотів була викладена у соціальних мережах бійцями 57-ої окремої мотопіхотної бригади (мають назву “Анекдот від 57-ої омпбр”). Зачасті події в анекдотах розгортаються у місцях бойових дій бригади: Червоний Партизан, траса Донецьк-Горлівка... При цьому іноді діючі герої мають свої позивні, тому не всім до кінця зрозуміло хід подій, крім, зрозуміло, військовослужбовців своїх підрозділів. Інші військові частини та на-

Фігура – карикатура на сепаратиста “Моторолу” та його наречену

віль окремі підрозділи також викладали в інтернет велику кількість сатиричних матеріалів.

Доцільно згадати АТОшну усну сатиру та гумор. Саме на передньому краї гостре, “міцне” слово часто йде поруч з подвигом, і мабуть не доцільно пропускати все це повз вуха, а слід фіксувати та вивчати його. При особистих зустрічах українські військовослужбовці цитували як невеличкі рифми, так і цілі вірші сатиричного характеру.

Щодня в інтернеті з’являлися і з’являються нові гумористичні записи в блогах, твіти, коментарі, “фото жаби” та карикатури на тему конфлікту. Висміюється не лише супротивна сторона, а й “проколи” чи неоднозначні вчинки з українського боку, часом жартують і з самих себе. Такі жартівників не злічити, адже до цього українці споконвік мали неабиякий хист. Вільний доступ до інтернету дає змогу кожному бажуючому поділитися власними гумористичними творами. Проте серед користувачів виокремилася певна група людей, що систематично публікують свої роботи. Деякі з цих інтернет-гумористів вже здобули неабияку популярність,

а їхні роботи вийшли за межі цифрового простору [1; 4].

Не можна обійти увагою дії донецьких патріотів, які досить вдало використовували такі нові форми сатири як кріплення фігур-карикатур відомих “ополченців” (Стрелкова, Гіви, та ін.) на будівлі та огорожі. Зокрема, фігури – карикатури на “ополченців” та їх лідерів розмістили поруч з Палацом одружень, де вінчали сепаратиста “Моторолу”.

В Україні гумор має скоріше захисну спрямованість, а не агресивну. Ми більше відбиваємось – не тільки на фронті воєнному, але і на фронті гумору. Якщо якийсь меседж десь спливає, ми його засміюємо. Останній приклад: представник РФ в Гаазькому суді ООН сказав, що донбаські сепаратисти знайшли зброю, в тому числі танки і “Гради”, в шахтах. Цей абсурдний міф був просто засміяним – сепаратистів порівняли з гномами [6].

При створенні сатиричного образу ворога художники часто використовують перебільшення, а також все різноманіття світу тваринного і рослинного, явища природи, предмети побуту, міфологічні образи і літературні асоціації, прислів’я та приказки тощо. Однак при використанні засобів сатири та гумору слід пам’ятати історичний досвід, який доводить, що при їх використанні потрібно тримати певний баланс. Тому надмірне висміювання ситуації, подій може призводити до спрощеного їх розуміння. Можливо останнім часом теми війни, лицемірства російського керівництва, міфів ворожих ЗМІ з’являються трохи менше, ніж раніше. Це, мабуть, викликано певною мірою втомою від боротьби на воєнному та інформаційному фронтах, а також пересиченням суспільства такою інформацією.

На сьогоднішній день українці вже мають значний досвід у використанні сатири та гумору для протидії російській пропаганді, у подоланні негативних явищ, що є у військових колективах. Однак, доцільно зазначити, що державні органи і силові структури до цих пір не усвідомили важливості їх застосування. Якщо проаналізувати офіційні друковані видання Міністерства оборони (їх на сьогодні залишилося дуже мало), то виявляється, що ні газети “Народна армія” і “Флот України”, ні журнал “Військо України” не мають розділів, які б використовували засоби сатири та гумору для подачі інформації чи розвінчання міфів ворожої пропаганди. Лише деякі цивільні видання розміщують карикатури, гуморески, сатиричні плакати, що стосуються боротьби з Росією на різних фронтах, у тому числі й інформаційному. Саме ці матеріали і потрапляють на позиції україн-

ських військових. Все це свідчить про те, що на державному рівні відсутня системна політика з використання сатири та гумору як механізму стратегічних комунікацій в Україні [2].

До речі, навіть в умовах підпілля розуміючи важливість використання сатири та гумору, УПА видавала декілька сатиричних журналів (“Український перець”, “Хрін”, “Лісовик”) та гумористично-сатиричну газету [3].

Наш народ має велику перевагу – ми вміємо сміятися над собою і над проблемами, на перший погляд, ніби й не смішними. Однак, саме сміх зачасти дозволяє їх подолати. Гумор і сатира були і можуть у подальшому бути вельми ефективною протиотрутою пропаганді Кремля та ідеологічних повідомлень російських ЗМІ.

Отже, українське суспільство вже зрозуміло, що сатира та гумор – це серйозна зброя проти пропаганди противника, яку вдалося просто “пересміяти”. Крім того, завдяки сатирі та гумору вдається відволіктись від труднощів життя, пов’язаних з війною, висміяти свої недоліки. На сьогодні існує багато різних ініціатив як з боку громадянського суспільства, громадських лідерів, так і з боку медіа. Хотілося, щоб до цього залучилися державні органи та Міністерство оборони України.

Джерела та література:

1. Гумор, як зброя в гібридній війні, або як висміяти Росію: буковинець Максим Кияк підготував дослідження для центру НАТО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w.buknews.com.ua/page/humor-iak-zbroia-v-hibrydni-viini-abo-iak-vysmiaty-rosiyu-bukovynets-maksym-kyiak-pidhotuvav-doslidzennia-dlia-tsentru-nato.html>
2. Крутов М. Средство от «распятых мальчиков» // Радио свобода, 24 марта 2017 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.svoboda.org/a/28389334.html>
3. Лопушанська К. Вояки УПА і вояки АТО – поєднані ідеєю <http://www.sde.org.ua/zmi/zlus/item/3060-voyaky-ura-i-voyaky-ato-%E2%80%93-poiednani-idejeju.html>
4. Мойнихан М. Юмор как оружие. О чем говорится в нашумевшем докладе Stratcom [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bykvu.com/mysli/60822-yumor-kak-oruzhie-o-chem-govoritsya-v-nashumevshem-doklade-stratcom>
5. Неповторний український гумор для воїнів АТО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oblosvita.te.ua/news/957-nepovtorny-ukrainskyi-humor-dlia-voiniv-ato>
6. Сміх з підступом: Стратком НАТО препарував гумор Кремля [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-abroad/2196539-smih-z-pidstupom-stratcom-nato-preparuvav-gumor-kremla.html>

УДК – 355.014(077)

Анатолій КОБЗАР (Київ)

ДО ВИТОКІВ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: МОРАЛЬНІ АСПЕКТИ

Анотація. Розглядаються поняття «заколот-війна», підходи до витоків агресії Росії проти України, дається коротка характеристика їх різновидів, звертається увага на закономірності і історію їх становлення та розвитку. На конкретних історичних фактах розглядається історія взаємовідносин між Україною та Росією, культурно-історичне коріння українсько-російського ментального розколу в контексті розв'язання війни проти України. Актуальність пов'язана із аналізом сутності подій в Автономній Республіці Крим, Донецькій та Луганській областях.

Ключові слова: війна, «заколот-війна», держава, конфлікт, народ, нація, релігія, розвиток, Росія, Україна, церква.

Україна історично і географічно перебувала і перебуває на перетині світових геополітичних інтересів та на сьогодні опинилася у фокусі кардинальних змін планетарного масштабу і є гарячою точкою в Євразії. Силкові методи у вирішенні «проблем» між Росією та Україною відкинули навіть натяк на можливість використати гуманістичні принципи у вирішенні протиріч. Розв'язана війна набула гібридної форми та тотальних ознак. Ще з часів відновлення своєї незалежності і суверенітету держава України знаходилася в центрі протистояння Заходу і Сходу, є і була об'єктом боротьби між Росією та США і Європою (НАТО та ЄС).

Дійсність показує, що на карту поставлені такі світові людські цінності та інтереси, як міжнародні форми співіснування, право народу, не окремих груп чи прошарків та класів, а народу на цивілізаційне існування. З війни, та під час підготовки до неї виросли загрози європейській та світовій безпеці, державний тероризм, держава-терорист, державне невігластво та зажерливість, держава-руйнівник, імперія зла, де володіють і правлять людиноненавистницькі інстинкти.

Дослідник Месснер розробив концепцію, згідно з якою майбутні війни будуть точитися не за території та ресурси, а «за душі націй», то будуть бунтівні війни – «заколот-війни». Тобто це будуть такі конфлікти, в яких матеріалом є національні та соціальні чвари й дезінформація, вони, по суті, є війнами передусім психологічними, а спо-

сіб їх ведення передбачає провокування соціальної напруженості, інформаційну та пропагандистську діяльність. У таких «війнах» найбільш корисним є «спецназ», добре навчені підрозділи для неконвенційних дій. Результат таких воєн не вирішується на полі бою. В таких операціях армія служить не стільки для відлякування противника, як для залякування населення та збройних сил потенційного ворога [5].

Визначаючи моральний аспект таких дій та їх глобальне призначення, яке нам треба знати, щоб розуміти сутність так званої «української кризи», теоретик зауважив: «Треба припинити думати, що війна – це коли воюють, а мир – коли не воюють. «Заколот-війна» є розбій, жахливий, різноманітний, для совісті неприйнятний, але для безсовісного розуму зрозумілий і потрібний, як руйнування Світової структури, ймовірно не придатної для перенаселеного Світу» [6].

Тобто Кремль використовує той набір сил, засобів, способів та сценаріїв їх застосування, який він вважає достатнім для досягнення своїх цілей у протистоянні із заздалегідь і цілеспрямовано зруйнованим сектором безпеки України. У міжнародній практиці конфлікт такого типу визначають як «війна чужими руками».

Росія готувалася сама та підготовлювала світ до цього конфлікту щонайменше сім років – від промови президента Росії Путіна 10 лютого 2007 року на конференції з безпеки в Мюнхені. Намір В. Путіна перетворити Росію в один з полюсів світової політики жодним чином не відповідав місцю Росії в світовій економіці, тому не розглядався західними політиками як захід щодо забезпечення Росією власних економічних інтересів, навпаки, він показав, що Росія буде намагатись отримати своє місце в розподілі впливу не економічними, а, насамперед, силовими засобами. Саме тому одразу після заяви Путіна на Заході (насамперед, у США) було заявлено про відновлення холодної війни. Американські делегати на конференції зійшлися на думці, що в промові Путіна мали місце «найагресивніші висловлювання, які будь-хто з російських лідерів робив з часів холодної війни» [10].

Зважаючи на технологічну та економічну від-

сталість Росії, промова Путіна не була сприйнята американським міністром оборони як така, що визначала загрози для США та їхніх союзників. Сьогодні він мабуть подумав би по другому, особливо після того, як В.Путін розвинув положення мюнхенської промови у валдайській 25.10.2014 року [9].

Деякі дослідники вважають, що московське загарбництво постало і живиться не з примхи чи жадоби самих московських царів, урядів, а також і вдачею та світоглядом самого московського народу. "Что взято – то свято", – каже москвин. А взято землі чужої стократно більше ніж мали свої. Так московська (російська) держава з XIII ст., коли мала територію у 216.000 кв. км. виросла до 23.000.000 кв. км. у XX ст. Підраховано, що імперія шляхом зовнішніх завоювань та приєднань інших територій щоденно збільшувалася на 80 кв. км. У сфері її економічного, політичного, релігійного впливу опинилося 146 народів. Рівень їх соціально-економічного, духовно-культурного та етнонаціонального розвитку був різним. Одні етнічні угруповання (українці, росіяни, білоруси, народи Прибалтики, Закавказзя, а також деякі народи Поволжя) склалися у нації, інші – перебували на рівні донаціональних спільнот.

«...до половини XV в. серед політичного роздроблення склалася нова національна формація. Так зав'язалася і зміцніла в складі російського населення ціла щільна народність – великоросійське плем'я. В продовження 234 років (1 228 – 1462) Північна Русь винесла 90 внутрішніх усобиць і до 160 зовнішніх війн при частих пошестях, неврожаї і незліченних пожежах. ... вона відчувала потребу в політичному зосередженні своїх невлаштованих сил, в твердому державному порядку...» За 103 роки (1492-1595) Московщина воювала 50 років. Отже, в середньому один рік воювала, а один готувалася до наступної війни» [3, с. 215]. Так В.Й. Ключевський, ученик С. М. Соловйова, характеризував становлення Росії. За останні 200 років Московщина воювала 128 років. Це були загарбницькі війни і лише 4 оборонні. Ті оборонні тривали 4 роки. Лише на території між Бугом і Дністром і лише за 10 років (1776 – 1786 рр.) Московщина загарбала 4,5 млн. десятин української землі [2], що її щедро поливали своїм потом і кров'ю наші прапредки.

Таким же чином Московщина (Росія) надавала «потребу в політичному зосередженні невлаштованих сил, в твердому державному порядку», «захищала народи», «надавала допомогу», «визволяла» Сибір (1581 – 1645 рр.), Україну (1775 р., 1917 – 1919 рр., 1922 р. – селянські повстання), Прибалтику і Фінляндію (1721 р.), Схід-

ну (1739 р.) та Західну Чорноморщину (1792р.), Крим (1873р.), Амурщину (1854р.), Польщу (1772 – 1792 рр., 1920 р.) Грузію (1813 р., 1921 р.), Казахстан (1921 р.), Бессарабію (1815 р., 1939 р.), Туркестан (1865 р.), Хіву, Бухару (1881 р.), Туркменістан, Таджикистан (1922 р.) тощо.

Навіть поверхнєве знайомство хоча б з невеликою кількістю досліджень щодо колонізації тільки Півдня України (наприклад – Д.І. Багалій, О.А. Бачинська, Я.В. Бойко, Н. Василенко-Полонська, О. Данильченко, І.О. Єрмакова, Л.І. Кормич, П. Лаврів, Н.П. Семенюк, В.І. Тимофієнко тощо) викличе, по крайній мірі подив з того, як месіанство москвинів (росіян), змосковщення, зросійщення мови, культури, побуту, державного устрою; відновлення та використання проектів «слов'янофільства» і панславизма під прапором «панмосковізму»; обмеження територій бувших державних утворень, заселення етнотериторій москвинами (росіянами) та представниками других народів, «дарування» землі неокolonіалістам, грошові впливання, допомога на облаштування, видача грамот на право власності землі, ігноруючи усталені міжнародні традиції та звичаї тощо вживалися Москвою для нищення всього українського.

Про глибоке культурно-історичне коріння українсько-російського ментального розколу багато писали не тільки українські, але й російські філософи, письменники, історики. О.О. Салтиков писав про дві Росії. Одна з них – свята Русь. А, « друга Русь є Русь повального грабіжництва і пияцтва і гордого, що високо тримає голову, користюлюбства і хабарництва. Це – Русь «візантійської», до мозку кісток, зіпсованості і всілякої неправди і розпусти. І разом з тим це є Русь впертої, безпросвітної «принциповості», що йде до повної безпринципності: Русь масових страт Івана Грозного і «масового терору» Володимира Леніна» [7].

Несприйняття європейських цінностей Росією пояснюється формуванням Московського царства в лоні імперії Чингізидів як улусу Золотої орди, що була азійською деспотією з відповідною тоталітарною ментальністю. К. Маркс у роботі «Таємна дипломатична історія XVIII століття», так і не виданий повністю в Росії, писав: «Московська держава зародилася у принизливих умовах монгольського рабства і являє собою типовий приклад східного деспотизму»[4]. Тезис повторює шанований серед московської еліти пропагандист євразійства білоемігрант князь Микола Трубецькой: «Московська держава виникла завдяки татарському ярму. Руський цар став спадкоємцем монгольського хана. Скинення татарського ярма полягало в заміні татарського хана православним царем і в

перенесенні ханської ставки в Москву. Навіть персонально значний відсоток бояр та інших служилих людей московського царя складали представники татарської знаті»[8, с. 49]. На відміну від Росії, стверджує Л.Л. Залізник, Україна здавна була органічною складовою європейської цивілізації, про що писала переважна більшість українських істориків від М. Костомарова до І. Лисяк-Рудницького та Р. Шпорлюка. Азійська ментальність росіянина не сприймає європейських цінностей і вороже ставиться до її носіїв, зокрема українців, які неодноразово демонстрували свої європоцентричні пріоритети, зокрема на Майданах 2004 та 2014 рр. [1, с.56]. В пропонуємій увазі державних органів влади, істориків, політологів, викладачів вищих навчальних закладів, студентів й усіх, хто цікавиться новітньою історією України і є небайдужим до долі соборної і самостійної України, не давно виданій колективній монографії «Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики» автори (П. Гай-Нижник, Л. Залізник, І. Краснодемська, Ю. Фігурний, О. Чирков, Л. Чупрій) подали власний погляд на історичні витоки та паралелі російської агресії проти України, здійснили наукову оцінку Російській Федерації як державі-агресору та спонсору міжнародного тероризму, проаналізували російсько-українську війну, що розпочалася у 2014 р. внаслідок віроломного нападу Росії, а також сучасні виклики та шляхи зміцнення системи національної безпеки України. Одним із вагомих чинників, що зміцнював Росію і, водночас, поглиблював провалля між Україною та Росією була московська церква. Неоднакові темпи розвитку поневолених Росією народів, їх політична та юридична нерівність, засилля ідеології великодержавного шовінізму, з одного боку, та місцевого націоналізму – з другого викликали нетерпимість як до російського народу, так і один до одного. Етнонаціональні відносини у Російській імперії були тісно пов'язані з релігійною ситуацією. Адже Росія являла собою не лише поліетнічну, а й поліконфесійну державу з панівною православною релігією, яку сповідували понад 69% віруючих. Православна церква була державною і відповідно до «Зводу законів Російської імперії» мала привілейований статус. Тобто росіяни були в імперії не лише політично, а й конфесійно домінуючим етносом. Російські царі вважалися одночасно і главами держави і главами церкви, керували церковними справами. У свою чергу православна церква як державна релігійна організація не могла займати позицію, відмінну від політики царського самодержавства. Церква ідеологічно обслу-

говувала потреби царського самодержавства, підтримувала імперську національну політику, ідеологію великодержавного шовінізму, сприяла розширенню «російського царства». «Московський шовінізм у московській церкві, – писав М. Бердяєв, – це... суто московська національна її прикмета. Московська церква насичена московським шовінізмом від гори до споду і в минулому і в сучасному». Поліетнічність та поліконфесійність, тісне їх переплетіння призводили до того, що Росія являла собою туго затягнутий вузол етнічних, конфесійних та етноконфесійних суперечностей. Тому місіонерство та прозелітизм були протягом кількох століть одним із важливих напрямів внутрішньої та зовнішньої політики Російської держави. Місіонерська діяльність церкви нерозривно поєднувалася з національною політикою царизму і була однією з форм закріплення народів у складі Російської імперії. Значного русифікаційного впливу з боку царського самодержавства та Російської православної церкви зазнав український народ. На ньому випробовувалися способи, форми і методи асиміляції, вироблені в інших регіонах. Підкоривши Україну політично, Москва почала її тотальну русифікацію. Асиміляційні впливи відбувалися майже в усіх сферах суспільного життя – економічній, суспільно-політичній, етнонаціональній, духовно-культурній, мовній, релігійно-церковній. Служба українців у державних установах Росії після 1785р., коли Катерина II зрівняла у правах із російським дворянством українську старшину; збільшення чисельності росіян в Україні; зменшення українців, що займалися розумовою працею та мешкали у містах; заборона називатися українцем, Україну – Україною; спроби теоретичного обґрунтування «законності» їх русифікації та асиміляції; нищення та заборона української мови, видання книг, часописів тощо; викорінення протягом століть української мови та елементів української культури із церковного вжитку; насильницьке запровадження російських звичаїв у культурній, побутовій та церковній сферах; своєрідне проведення кадрової політики не тільки пригнічували почуття національної гідності українців, а й викликало у них шалений спротив. Як відомо, українські землі тривалий час перебували у складі не лише Російської, а й Австрійської, а згодом Австро-Угорської імперії. Оскільки Росія здійснювала на українське населення, яке перебувало під її владою, значно більший тиск, ніж Австро-Угорська імперія на Галичину, Буковину і Закарпаття, західна і східна частини України перебували в неоднаково-

му становищі. Неприйняття частиною українців росіян та офіційного російського православ'я привело до появи та поширення серед народу антиросійських та антиклерикальних настроїв, релігійного скептицизму, індивідуалізму. Аналіз основних напрямів, форм, методів, способів русифікаторської та місіонерської діяльності царського самодержавства й Російської православної церкви дає підстави для таких висновків:

русифікаційна діяльність Російської імперії та місіонерство Російської православної церкви були складовими національної і релігійної політики російського царизму. Вони пройшли шлях від епізодичних хрещень «іновірців» та «іногородців» до створення всеохоплюючої державно-церковної системи асиміляції народів різної етнічної та конфесійної належності. Ця система мала політично-утилітарне спрямування. Російська православна церква завжди була інструментом держави та діяла в інтересах російських політичних кіл. У ній завжди проглядався союз церкви і держави, православ'я і самодержавства; оскільки християнство в Росії поширювалося з українських земель, русифікаційні впливи в Україні з релігійним місіонерством не поєднувалися. Сама ж русифікація українського православ'я здійснювалася царським самодержавством з метою асиміляції українського етносу.

До характеристики деяких витоків агресії України проти Росії додамо слова того ж таки О.О. Салтикова «Цю саму Русь, її святую, молитовну природу, яку так зворушливо зобразив у своїй картині Нестеров, цю Русь, цей край рідний довготерпіння, а значить перш за все – вірності своєму обов'язку, розкрили нам в таких-же проникливих, що горять образами, і художники російського слова і, може бути, проникливіше всіх – Достоевський... Однак не кому іншому, як саме Достоевському, – належали пророчі слова, що найпокусливішим правом для російської людини є – право на безчестя.» Тривала русифікаторська діяльність російського самодержавства і російської церкви в Україні значно послабила етнонаціональну і конфесійну ідентичність українського народу, її залишки стали в свій час основою для національного та релігійного відродження. Сьогодні набутий досвід відвертої брехні, перекручування фактів, підтасовки та обману тощо активно використовується в так званих ДНР та ЛНР. «України ніколи не існувало» – це головний меседж «істориків «Новоросії». «Київ ніколи не хрестив Русь», «Русь – це складова

Московського царства, яке дало розвиток Малоросії», і навіть таке: «новороси існували до нашої ери та спричинили появу сучасного народу Донбасу». Із цього всього можна було б посміятись, якби під дописами не стояло «доцент», «кандидат наук»... Так створюють нову реальність і спотворюють історичну правду. Так люди стають «продуктом» інформаційного впливу. Як слушно підкреснула О.Степова, якщо не звертати увагу на термін «Новоросія», то в цій історичній битві можна побачити головне – багатовікові бажання російських «братів» знищити Україну, її мову, культуру, історію... Тому що вони розуміють, що нація, яка має коріння, незнищенна.

Джерела та література:

1. Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики / П. П. Гай-Нижник (керівник проекту, упоряд. і наук. ред.); авт. кол.: П. Гай-Нижник, Л. Л. Залізник, І. Й. Краснодемська, Ю. С. Фігурний, О. А. Чирков, Л. В. Чупрій. – К.: «МП Леся», 2016. – С. 56.
2. Киевская старина: ежемесячный журнал ч.4, 1885. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.runivers.ru/lib/book8963/>
3. Ключевский В. О. Курс Российской истории // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pstgu.ru/download/kurs.pdf> – С.215.
4. Маркс К. Разоблачение дипломатической истории ХУІІІ века / Карл Маркс // Вопросы истории. – 1989. – IV.
5. Мысли Е.Месснера о сути современной мятежной // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.google.com.ua/search?>
6. Мысли Е.Месснера о сути современной мятежной // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.google.com.ua/search?>
7. Салтиков О.О., Два Росии. Национально-психологични нарисы // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vtoraya-literatura.com/pdf/saltykov_dve_rossii_1922_text.pdf
8. Трубецкой Н. С. К проблеме русского самознания / Н.С.Трубецкой. – Берлин, 1926. – С. 49.
9. Як Путін бачить новий світовий порядок: стенограма валдайської промови // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://finbalance.com.ua/news/yak-putin-bachit-noviy-svitoviy-poryadok-stenohrama-valdaysko-promovi>
10. Як шпигун шпигунові. Міністр оборони США вступив в полеміку з президентом Росії // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lenta.ru/articles/2007/02/12/munich/>

УДК 623.4.01

Григорій ЛУПАРЕНКО (Київ)

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ДШК (ДШКМ) В СУЧАСНИХ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТАХ

Анотація. В роботі на основі аналізу вітчизняного досвіду розробки та використання станків до крупнокаліберного кулемета ДШКМ, аналізу його конструкції здійснюється спроба визначення перспективи його використання в сучасних конфліктах. Актуальність теми визначається потребою вдосконалення зброї розробленої в середині ХХ ст. відповідно до вимог сучасного бою. В статті коротко висвітлюється історія створення 12,7 мм кулемета Дегтярьова-Шпагіна крупнокаліберного, особливості його конструкції та модернізація. На основі інформації з відкритих джерел здійснено аналіз конструкції станків для кулемета ДШК, та окремих способів модернізації ДШКМ розроблених волонтерами, державними підприємствами.

Ключові слова: Дегтярьов, Шпагін, крупнокаліберний кулемет, станок.

Використання авіації у Першій світовій війні призвело до розробки та прийняття на озброєння кулеметів крупного калібру, в тому числі п'ятдесятого (.50) калібру. Зброя виявилась надзвичайно ефективною і проти легкої бронетехніки.

У 1929 році конструктору В. О. Дегтярьову дано завдання на розробку кулемета для боротьби з літаками на висотах до 1 500 м під недавно створений патрон 12,7x108 мм. У 1930 році цей кулемет прийнятий на озброєння під назвою Дегтярьова крупнокаліберний (ДК) разом з патроном 12,7x108 мм. З 1932 року розпочалось його дрібносерійне виробництво. Конструктивна схема кулемета перейнята з ДП [4, 6]. В основі конструкції — автоматика за принципом відведення порохових газів з поперечного каналу ствола, газовий поршень під стволом. Ствол нез'ємний з розвиненими ребрами повітряного охолодження та дульним гальмом. Стрільба тільки в автоматичному режимі з відкритого затвору. Живлення з магазину на 30 набойів закріпленого зверху над ствольною коробкою. Кулемет за прикладом розповсюдженого в той час станкового кулемета Максима встановлений на універсальному станку колісного типу зі з'ємним щитом. Основу станка складала тринога, з встановленим вертлюгом, що значно

Фото 1.

розширила можливості кулемета і була максимально адаптована для ведення зенітного вогню, для цього кулемет мав додаткові прицільні пристосування та плечові упори для зручності стрільби [7]. Станок дозволяв вести вогонь з положення сидячи, стоячи, лежачи. Він максимально, наскільки це було можливо в той час робив кулемет універсальним. Проте кулемет мав цілий ряд серйозних недоліків: малий темп стрільби (300-360 п/хв.) як для зенітного; складність та ненадійність магазинного живлення.

Г.С. Шпагін розробив до кулемета барабанний вузол живлення з стрічки на 50 патронів. Кулемет під назвою 12,7 мм станковий кулемет Дегтярьова-Шпагіна крупнокаліберний зразка 1938 року на станку Колеснікова прийнятий на озброєння (див. фото 1.). Темп стрільби зріс до 500-600 п/хв. Вузол заряджання діяв надійно. Потужності пострілу вистачало для пробиття броні товщиною 15 мм на відстані 500 м (в подальшому використання патрона з кулею БС-41 збільшило вдвічі бронебійність) прицільні пристосування дозволяли вести вогонь на відстань 3,5 км, дальність ефективного вогню — 2000 — 2500 м [7].

В часи Другої світової війни кулемет використовувався в якості піхотного, станкового, зенітного, встановлювався на малі кораблі та катера та бронетехніку [6]. В 1946 році на озброєння було прийнято модернізований кулемет під назвою ДШКМ. Внесені зміни поліпшили технологічність

РОЗДІЛ V

Озброєння та спорядження

Фото 2.

Фото 3.

виробництва, надійність і простоту. Живлення стало повзункове зі стрічки, що складалась з 5-ти ланок по 10 патронів (ланки з'єднувались патроном). Встановлено лите дульне гальмо. Змінено марки сталей окремих деталей [7]. ДШКМ продовжував залишатись основним кулеметом під патрон 12,7x108 мм. до середини 70-х рр. Він встановлювався в якості зенітних на більшість зразків вітчизняної бронетехніки, Т-54, Т-62, в якості спарених з основною гарматою на танки Т-10 і т.д.

В 70-ті роки ДШКМ вже не відповідав технологічному рівню виробництва. Модернізувати його не було сенсу. Крім того військовики висували до кулемета такого калібру нові вимоги по масі, мобільності. На озброєння було прийнято кулемет НСВ, легший, технологічно простіший. Після прийняття на озброєння 12,7 мм кулемета НСВ ДШКМ продовжував обмежено використовуватись. Він часто встановлювали на опорних пунктах, вогневих точках, так як він мав більшу прицільну дальність порівняно з – 3500 м проти 2000 м у НСВ. Кулемет дозволяв

здійснювати вогневе прикриття та вогневий контроль на більшій відстані. Кулемет ДШКМ мав масу 33,5 – 35 кг та колісно-універсальний станок зі щитом масою, пристроями зенітної стрільби – 132 кг. НСВ мав масу 25 кг, станок Барішева-Степанова масою 18 кг (55 для зенітної стрільби). Кулемет НСВ не мав дульного гальма а маси не вистачало для гасіння енергії віддачі [5]. Стійкість під час стрільби була недостатньою. ДШКМ з більшою масою в цьому плані мав перевагу. Крім того ДШКМ мав оригінальні вузли точного наведення кулемета та пристрої фіксації в двох площинах.

ДШКМ широко використовувався в різноманітних конфліктах XX і XXI століття. Загалом кулемет стояв на озброєнні в понад 40 країнах світу, і сьогодні використовується зважаючи на потужність, надійність системи та значну розповсюдженість.

Військовий конфлікт України з Росією з 2014 року виявив значну потребу української армії в кулеметах крупного калібру. Незважаючи на те, що в Україні виготовлявся аналог 12,7 мм кулемета НСВТ (танковий) кількість виготовлених не покривала потреби в ремонті прийнятої на озброєння бронетехніки. Водночас на складах та в арсеналах Міністерства оборони України знаходилась значна кількість кулеметів ДШКМ, що могли бути задіяні. Ці кулемети в основному потрапили до арсеналів після їх демонтажу з бронетехніки, що утилізувались. Так лише в СРСР було виготовлено близько 17000 танків Т-54 [10], майже скільки ж було виготовлено танків Т-62 різних модифікацій.

Саме тому для відновлення боєздатності підрозділів Збройних сил України та для озброєння новостворених підрозділів в тому числі Національної гвардії почали використовувати кулемети ДШКМ.

Використання цієї зброї дозволило навіть покращити характеристики окремих зразків військової техніки. Наприклад встановлення ДШКМ на МТЛБ (многоцелевой тягач легкобронированный) (див. фото 2.) на заміну основного озброєння – кулемета Калашникова калібром 7,62 мм покращило захищеність машини, збільшило вогневу потужність.

Проте більшість кулеметів ДШКМ колись демонтовані з бронетехніки передавались в армійські підрозділи без техніки і станків [1, 2]. Волонтери, народні умільці на свій страх і ризик відповідно до можливостей, власного розуміння виготовляли станки для ДШКМ. Аналіз конструкції цих станків є досить цікавим, адже вони втілюють як технічні можливості виробництва, (як правило штучне чи дрібносерійне) так і рівень розуміння місця цього кулемета на полі

бою. Вони втілюють бачення способу використання кулемета, загальний рівень розуміння як військової справи так і інженерної діяльності не лише волонтерів та розробників, а і військових, що часто замовляли ці конструкції.

Загалом вся «Народна творчість» втілена у станках для кулемета може бути систематизована в залежності від тактико-технічних особливостей. Станки для стрільби з автомобіля конструктивно більш-менш однотипні, являють собою стійку з закріпленим вертлюгом під кріплення кулемета ДШКМ.

Більшим різноманіттям вирізняються станки для стрільби з ґрунту: колісні для стрільби з коліна та лежачи (див. фото 3); триножні для стрільби з коліна та стоячи (див. фото 4); легкі для стрільби лежачи (див. фото 5). Стійкість під час стрільби переважною більшістю зазначених систем не витримує жодної критики. За ступінню мобільності можна виділити станки: складні, розбірні, та монолітні нерозбірні. Заради об'єктивності оцінки конструкції станків, варто описати конструкцію станка для однотипного кулемета ДШКМ відомого кулемета .50 Браунінг М2. Для цього кулемета було розроблено кілька станків відповідно до сфери бойового застосування.

Так найбільш поширений піхотний станок кулемета Браунінга М2, що використовується в армії США з 1923 був триножним (див фото 6.). Станок обладнаний вузлами точного наведення, що дозволяють зафіксувати кулемет в певному положенні. Тринога з вертлюгом та досить простим фіксатором положення кулемета, механізмами точного наведення по вертикалі та горизонталі. Недоліки системи – неможливість здійснювати влучну стрільбу навіть в невеликому секторі по фронті. Станок не мав колісного ходу, був легший, не мав щита і легко переносився одним чи двома бійцями.

В 1977 році в КНР на озброєння був прийнятий власний кулемет Тип 77 розроблений на основі ДШКМ, в 1985 новий кулемет такого ж калібру. Всі ці кулемети на полегшених станках з триногою, створені для ведення стрільби лежачи, обладнані вузлами точного наведення та фіксації. 12,7 мм кулемет НСВ мав кілька розроблених станків, легкий піхотний дозволяв вести вогонь з положення лежачи, окремо станок для ведення вогню по зенітних цілях. Станок кулемета «Корд» (подальша розробка на основі НСВ) триножного типу дозволяв вести вогонь з положення лежачи, проте до станка входив і полегшений варіант компактного станка з сошкою. Незважаючи на моральну застарілість кулемета взявши до уваги наявність в арсеналах ДШКМ і сьогодні має певні перспективи засто-

Фото 4.

Фото 5.

сування. Так приціл ДШКМ дозволяє вести вогонь на відстань 3500 (НСВ – 2000 м). Звичайно говорити про високу точність стрільби на таку відстань не доводиться, але це краще ніж в аналогів. Звичайно сучасні вимоги до кулемета калібру 12,7 мм кардинально відрізняються від вимог 30-40-х рр. Проте навіть не вносячи серйозні зміни в конструкцію кулемета ДШКМ систему можна наблизити до сьогоденних потреб. Значний запас модернізації полягає у вдосконаленні конструкції станка до кулемета.

Маса кулемета близько 35 кг, маса коробка з набоєм 11 кг маса станка 132 кг серйозно обмежує мобільність. Зважаючи на габарити та масу системи його розташовують на опорних пунктах, блокпостах як засіб посилення. У випадку розміщення на передніх позиціях значна увага приділяється маскуванню та обладнанню самої позиції.

В сучасних умовах відпадає необхідність в значній універсальності кулемета. Обмежене використання авіації, висока швидкість літаків та вертольотів, висота їх польоту, та досить добра насиченість військ переносними зенітно-ракетними комплексами ручними протитанковими реактивними гранатами та гранатометами викликають малу імовірність ведення вогню по зенітних цілях. Стрільба з ДШК в основному ведеться для підтримки піхоти, відбиття атаки, вогневого придушення, прикриття чи вогневого контролю. Стрільба здійснюється з укріпленої

Фото 6.

та «замаскованої» позиції часто з положення з коліна та лежачи. З положення лежачи універсально колісний станок дозволяє вести вогонь тільки з колісного ходу, розгорнута тренога для цього не пристосована. Саме тому станок можна зробити меншим, легшим принісши в жертву можливість ведення вогню по зенітним цілям на 360°. Відмовитись від колісного ходу, використання якого за потреби прихованого та швидкого переміщення є неефективним, особливо в «зеленці» та умовах міської забудови. Відмовитись від щита, що до того ж обмежує огляд та ускладнює маскування. Полегшення станка до можливості його перенесення одним бійцем дасть значний вигаш у мобільності, прихованості переміщення.

Цікавим є досвід використання кулемета ДШКМ для боротьби зі снайперами. Патрон 12,7 мм значно перевищує патрон 7,62 мм на великій відстані. Висвітлений в засобах масової інформації досвід використання ДШКМ як антиснайперської зброї потребує розгляду кулемета з таким застосуванням [8].

Відомі випадки адаптації кулемета ДШКМ для використання його в якості снайперської гвинтівки. Саме бажання використати потужність патрона 12,7 мм для влучної стрільби втілюється у досить цікавий гібрид. Так кулемет ДШКМ монтується на полегшений станок з оптичним прицілом. Цей станок являє собою або хомут з сошками що кріпиться на ствол, або рамку з сошками в яку вставляється кулемет штатним способом. Обидві схеми можуть використовуватись як з плечовим упором по прикладу так і плечовим упором по типу ДШК для ведення зенітної стрільби. Даний пристрій поліпшує точність та керованість зброї. Використання кулемета в якості снайперської гвинтівки потребує прихованості як пересування так і стрільби. Для цієї системи розроблено дульне гальмо-полум'ягасник, що перенаправляє порохові гази в сторони. Штатне дульне гальмо ДШКМ направляю порохові гази вгору, в боки та в низ. Це добре зменшувало віддачу, але у випадку розміщення близько до землі підіймає сильну куряву і демаскує стрілка. Роз-

робка нового дульного гальма-полум'ягасника покращує прихованість стрільби [8, 9].

Найбільшим недоліком ряду таких снайперських систем на основі ДШКМ (див. фото 5.) є неможливість ведення влучної стрільби чергою. Утримання кулемета на лінії прицілювання здійснюється стрільцем вручну. Постріл неминуче відхиляє кулемет з прицільної лінії. Неможливо за рахунок мускульної сили втримати кулемет для здійснення кількох пострілів. Кулемет ДШКМ перетворюється в крупнокаліберну гвинтівку. А отже система автоматики, запірання, наведення, прицільні пристосування втілені в кулеметі тільки ускладнюють систему, роблять її важкою водночас користі не приносять. Варто зазначити, що снайперські гвинтівки під патрон калібру 12,7 мм мають масу в межах 10-16 кг, тіло кулемета ДШКМ близько 32 кг. Рік просування зазначеної системи волонтерами має цікаві наслідки. «Єдине досягнення – всі хто пройшов курси в навчальних центрах знають матеріальну частину» [9]. Можливо авторам такої схеми, активістам, що вклали свою енергію, сили в справу озброєння армії оновленими системами варто усвідомити хиби цієї системи. Не варто з кулемета значної маси створювати гвинтівку. Найбільш до речним є використання ДШКМ саме в якості кулемета. Ця система має цілий ряд беззаперечних переваг навіть у боротьбі проти снайперів озброєних системами калібру 7,62 мм, а за вмілого використання і системами 12,7 мм.

Необхідно взяти до уваги, що однією з переваг ДШКМ перед аналогами є можливість прицільної стрільби на відстань до 3500 м. Ця перевага може бути реалізована тільки за умови стійкості кулемета під час стрільби та при наявності пристроїв точного наведення і фіксації положення кулемета. Саме тому станок до кулемета ДШКМ має мати як необхідну стійкість так і зазначені пристрої. За умови реалізації конструкції станка в межах маси, що дозволяє переносити станок з коробкою набоїв одним бійцем (близько 30 кг) кулемет буде ефективною, мобільною, потужною зброєю. Втілити такий станок в металі є досить непростою проте вирішуваною задачею. Зменшення ваги станка можливе за рахунок відмови від його універсальності. Маса станка в межах 35-40 кг. Стійкість кулемета можна покращити за рахунок введення відкатних пристроїв, та систем демпфування. Ці механізми досить повно реалізувались в станках для бронетехніки, проте і окремі «волонтерські» станки теж мають подібні механізми (див фото 7.) [1, 3, 11]. Наприклад Максим Попов розробив та виготовив кілька десятків станків для ДШКМ (див. фото 8).

Цей простий але ефективний механізм демпфування даючи незначний приріст у вазі системи – кардинально збільшує стійкість кулемета при стрільбі, комфортність стрільби і головне влучність [1, 3, 11]. Наявність механізму фіксації та точного наведення у вертикальній площині (рідше і у горизонтальній площині) поліпшує точність стрільби.

Станки без цього механізму приречені на неточність. Схема кулемета ДШК передбачає стрільбу з відкритого затвора. Після натиснення на спусковий гачок затвор маючи значну масу рухається з патроном до патронника і запираючи ствол зрушує кулемет з осі прицілювання. Імпульс віддачі пострілу призводить до вертикального підйому ствола. Пристрої управління кулеметом не призначені зменшити ці сили. Тому для точної стрільби варто використати фіксатор вертикального наведення. Практика використання десятків цих станків в бойових підрозділах підтвердила правильність застосованих принципів.

Не лише волонтери переймалися створенням нових станків для ДШКМ так на київському заводі «Маяк» розробили власний станок. Проте основна масивна частина – тренога кардинально не полегшала. Зміни конструкції постілі кулемета спростили технологію, зменшили вагу, але відмова від надійної фіксації кулемета у вертикальній площині є серйозним недоліком (див. фото).

Таким чином кулемет ДШКМ вилучений з арсеналів незважаючи на свій поважний вік використовується як надійна, потужна зброя і сьогодні. Покращити ефективність його використання, поліпшити масо-габаритні характеристики можливо і без серйозного вдосконалення кулемета, лише за рахунок впровадження нового станка до нього, та дульного гальма-полум'ягасника.

Джерела та література:

1. Бочкала Р. «Я вам что, бл*дь, обзаян??? Это вообще не мой вопрос!»: Минобороны выдало солдатам 150 пулеметов ДШКМ весом 32 кг без станков / Р.Бочкала // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://censor.net.ua/photo_news/338546/ya_vam_chno_bld_obyazan_eto_voobsche_ne_moyi_vopros_minoborony_vydalo_soldatam_150_pulemetov_dshkm_vesom
2. Бутусов Ю. Минобороны уже закупило партию станков к пулеметам ДШК, но их количество ограничено / Ю. Бутусов // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://censor.net.ua/news/339413/minoborony_uje_zakupilo_partiyu_stankov_k_pulemetam_dshk_no_ih_kolichestvo_ogranicheno_butusov
3. Волонтеры создали новые станки под ДШК! // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/megapoligraf/posts/810360432346108>
4. Крупнокалиберный пулемет Дегтярева - Шпагина ДШК, ДШКМ 12.7 (СССР) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sniper-weapon.ru/boeripasy/118-patron-12-7kh108>
5. Крупнокалиберный пулемет НСВ НСВТ 12.7 «Утес» // [Електронний

Фото 7.

Фото 8.

ресурс]. – Режим доступу: <https://topwar.ru/6826-krupnokalibernyy-pulemet-nsv-nsvt-127-utes.html>

6. Патрон 12,7x108 мм // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://world.guns.ru/machine/rus/dshk-dshkm-r.html>

7. Пулемет ДШК (Дегтярев, Шпагин, крупнокалиберный). Дополнительная информация // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oruzheika.narod.ru/pul/p10d.html>

8. Рагуцкая Л. Відставити «зраду»! Військові готують «сюрприз» для терористів: фото і відео з полігону «Десна» / Л. Рагуцкая // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.obozrevatel.com/ukr/crime/27419-otstavit-zradu-voennyye-gotovyat-syurpriz-dlya-terroristov-foto-i-video-s-poligona-desna.htm>

9. Сегодня ровно год выездных экспресс-занятия по матчастии пулеметов ДШКМ и ликвидации недоликов крупного калибра // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://donikroman.patrioty.org.ua/blogs/segodnia-rovno-god-vyezdnikh-ekspress-zaniatia-po-matchastii-pulemetov-dshkm-i-likvidacii-nedolikov-krupnogo-kalibra-164933.html>

10. Т-54 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://armor.kiev.ua/wiki/index.php?title=%D0%A2-54>

11. Украинские волонтеры делают станки под пулеметы // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bnpd.livejournal.com/1216180.html>

УДК 94(477)»2014/2015»:355.1:614.39

Емілія КАЗАН (Львів)

ЕВАКУАЦІЯ ПОРАНЕНИХ ПІД ЧАС БОЙОВИХ ДІЙ НА ДОНБАСІ: ТЕХНІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті проаналізовано наявний парк засобів евакуації поранених з поля бою у Збройних Силах України та його розвиток під час відбиття російської агресії. Відзначено, що на момент початку збройного конфлікту ЗСУ практично не мали сучасних засобів евакуації поранених. Першими кроками у цьому напрямку стало постачання броньованих медичних машин БММ-4С, БММ-70, переобладнання БТР «Саксон». Початок закупівель у 2015 р. броньованих медичних машин МТ-ЛБ-С створив передумови для стандартизації парку засобів медичної евакуації.

Ключові слова: військова медицина, евакуація поранених, броньована медична машина.

Своєчасна евакуація поранених під час бойових дій є однією із найважливіших передумов зниження рівня втрат серед військовослужбовців. Крім безпосереднього впливу на боєготовність, вона має й дуже суттєвий опосередкований вплив: впевненість бійців у тому, що в разі поранення вони будуть негайно евакуйовані в тил суттєво підвищує їхній бойовий дух; відсутність же такої впевненості часто погіршує морально-психологічний стан у підрозділі. Бойові дії на Донбасі повною мірою продемонстрували вірність цих тез, однак вони ж показали і наявність суттєвих проблем із медичним транспортом у Збройних Силах України. Штатні «буханки» – санітарні машини УАЗ-452 (і модернізовані варіанти, наприклад, УАЗ-3962) мають низку недоліків, критичними з яких є повна відсутність бронювання і слабка укомплектованість спеціальним медичним обладнанням. Десятки, якщо не сотні, санітарних автомобілів, переданих волонтерами, теж не вирішили проблему: переважно це машини цивільних зразків, з низькою прохідністю і, знову ж таки, недостатньою захищеністю.

У ході бойових дій на Донбасі повною мірою дала про себе знати відсутність броньованих автомобілів для евакуації поранених з поля бою. 10 липня 2014 р., на брифінгу з питань співпраці та координації дій медичних служб в зоні АТО, заступник міністра охорони здоров'я Василь Лазоришинець відзначав, що в Міноборони такі броньовики взагалі відсутні, а в

Національній гвардії є спеціальні бронетранспортери, які добре себе зарекомендували [2]. В останньому випадку мались на увазі броньовані медичні машини БММ-4С, створені на базі сучасного колісного бронетранспортера БТР-4Е. На відміну від базової машини, БММ-4С має значно збільшений внутрішній об'єм, який дозволяє транспортувати чотирьох поранених на ношах, або двох на ношах і вісім сидячих. Крім того, передбачено встановлення реанімаційного та іншого медичного устаткування [8]. Однак на озброєння українських силовиків БММ-4С потрапила, можна сказати, випадково. Такі медичні машини виготовлялись на замовлення Іраку в рамках контракту на БТР-4. Коли ж Ірак через претензії до якості продукції відмовився приймати чергову партію із 42-х БТР-4, її передали Національній гвардії України. Серед машин різного призначення у цій партії були і шість БММ-4С. Вже в травні 2014 р. такі медичні машини з'явилися в зоні АТО. На озброєння ж Збройних Сил України БММ-4С прийняли тільки восени 2014 р., і перші дві машини прибули в зону АТО в листопаді [9, с. 20].

Дешевшою альтернативою БММ-4С стала броньована медична машина БММ-70 «Ковчег» (відома також як «Святий Миколай»), створена ДП «Миколаївський бронетанковий завод» на базі бронетранспортера БТР-70ДІ. Через розташування силової установки в задній частині машини завантажувати поранених у БММ-70 значно складніше, ніж у БММ-4С (у якій двигун знаходиться спереду). Але оскільки БММ-70 виготовляється шляхом переобладнання застарілих бронетранспортерів, то вартість її нижча, ніж БММ-4С. Першу БММ-70 в липні 2014 р. передали 79-й аеромобільній бригаді [10]. У жовтні другу таку машину отримала 28-ма механізована бригада [11]. Усього ж виготовлено шість БММ-70. А бригада морської піхоти в серпні 2014 г. отримала гусеничну броньовану медичну машину «Медик», виготовлену на ДП «Житомирський бронетанковий завод» шляхом переобладнання БМП-1 [12]. Нарешті, в червні 2015 р. в Україну прибула партія з 55-ти куплених у Великобританії БТР «Саксон», 20 з яких переобладнано в ме-

дичні евакуаційні машини переднього краю [13]. Як бачимо, парк броньованих медичних машин Збройних Сил України формувався значною мірою стихійно, з використанням того, що було «під руками». Він характеризується, з одного боку, різноманітністю, а з іншого – недостатньою кількістю. Зрозуміло, що з точки зору організації експлуатації та матеріально-технічного забезпечення оптимальним рішенням є стандартизація цього парку на основі однієї з поширених у ЗСУ базових машин. Ініціатива вийшла з боку приватної фірми – ТОВ «Науково-виробнича компанія «ВК Система», керівництво якої у серпні 2014 р. (після Іловайської трагедії) запропонувало створити санітарно-евакуаційну машину на базі броньованого гусеничного тягача МТ-ЛБ. Більшість вузлів та агрегатів тягача залишилися практично без змін, що дає змогу забезпечити максимальну уніфікацію під час обслуговування та ремонту рухомої бази. Основні зміни були внесені в конструкцію десантного відсіку – його висоту збільшили для забезпечення розміщення поранених на ношах двома ярусами. На машині встановлено також лебідку з електроприводом і тросом завдовжки 50 м, за допомогою якої можна на спеціальній волокуші евакуйовувати поранених із зони, яка прострілюється ворогом. Машину, яка отримала позначення МТ-ЛБ-С, оснастили медичним обладнанням для надання першої медичної допомоги в районі бойового зіткнення з противником. На борту є певний асортимент медикаментів, перев'язувальні матеріали, кровоспинні засоби, шини для іммобілізації, кисневий інгалятор. В евакуаційному відсіку навіть можна проводити нескладні невідкладні оперативні втручання. Екіпаж МТ-ЛБ-С складається з двох-трьох осіб (командир машини-санінструктор, механік-водій-санітар, опціонально ще один санітар). У десантному відсіку можна транспортувати вісім сидячих поранених або чотири-п'ять на ношах, або ж двох на ношах і чотирьох сидячих [16].

Броньована медична машина МТ-ЛБ-С успішно пройшла випробування у 2015 р. Того ж року ЗСУ отримали першу партію таких машин (16 одиниць). Ще шість передано військовим у 2016 р., а у 2017 р. планується виготовити близько двох десятків МТ-ЛБ-С. Загальний же обсяг замовлення на ці машини складає 120 одиниць [17]. Оскільки броньовані медичні машини є досить дорогими, то за певних обставин їх можуть замінити більш дешеві засоби евакуації, виконані на базі армійських автомобілів підвищеної прохідності. Значний досвід створення таких медичних машин накопичений в США, де в якості основи використовуються, здебільшого,

автомобілі HMMWV – масові й відносно недорогі. Тактичні автомобілі родини HMMWV вже довгий час служать у Збройних Силах України, хоч і у відносно невеликій кількості. Тож цілком логічним наступним кроком стало надання урядом США в якості військової допомоги санітарної модифікації цієї машини. Вибір було зроблено на користь варіанту M1152, обладнаного кузовом-модулем Burttek B4731. Такий автомобіль може перевозити чотири пацієнти на ношах або шість сидячих. Кабіна для пацієнтів обладнана системами опалення та кондиціювання, а також подачі кисню для шістьох хворих і всіма необхідними засобами для надання першої невідкладної медичної допомоги. Уряд США поставив 40 таких автомобілів, перші п'ять з яких були передані українським військовим наприкінці серпня 2016 р. [14]. А у жовтні 2016 р. компанія AM General – виробник автомобілів родини HMMWV – отримала від уряду США замовлення на ще 40 санітарних машин M1152 для постачання Збройними Силами України [15].

Машина HMMWV M1152 завдяки досконалішому обладнанню й вищій прохідності представляє собою якісно вищий рівень санітарного транспорту порівняно з УАЗ-452. Вона може розглядатись як потенційний кандидат на повну заміну морально застарілих «буханок» для транспортування поранених від поля бою до медичного закладу. Для роботи ж безпосередньо на полі бою необхідно впровадження у достатній кількості броньованих медичних машин високої прохідності.

Підводячи підсумки відзначимо, що Збройні Сили України зустріли російську агресію у 2014 р. практично не маючи сучасних засобів медичної евакуації. У тому ж році почалось постачання броньованих медичних машин на базі колісних бронетранспортерів БММ-4С і БММ-70 (перші з них надходили також і до Національної гвардії). Однак їхня кількість була (і лишається) вкрай недостатньою, обчислюючись ліченими одиницями. Не надто виправило ситуацію переобладнання у 2015 р. у санітарний варіант 20 бронетранспортерів «Саксон» англійського виробництва. Лише створення у тому ж році броньованої медичної машини МТ-ЛБ-С створило підстави для уніфікації парку техніки даного призначення. Іншим важливим питанням є насичення військ неброньованими санітарними автомобілями високої прохідності. Перші кроки для заміни морально застарілих УАЗ-452 були зроблені тільки 2016 р., коли ЗСУ отримали першу партію автомобілів HMMWV M1152, обладнаних медичними кузовами-модулями Burttek B4731.

Джерела та література:

1. Андронатій В. Війна примусила повернутись обличчям до медичного забезпечення збройних сил / В. Андронатій// Defense Express. – 2014. – № 11. – С. 18-23.

2. Бронесанітари переднього краю // Народна армія. – 2015. - № 5 (5340). – 17 січня.

3. Бронетранспортер Saxo AT105: служба в ЗСУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrmilitary.com/2015/03/saxon-at105.html>

4. Броньована медична машина МТ-ЛБ-С [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrmilitary.com/2016/06/bbm-mt-lb-c.html>

5. Горбунов Д. Спецмашина для військових лікарів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://na.mil.gov.ua/7328-spectmashina-dlya-vijskovix-likariv>

6. Для лікування військовослужбовців, поранених під час АТО, залучені найкращі фахівці України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/pre_20140710_f.html

7. Николаевским десантникам вручили первую в Украине бронированную машину скорой медицинской помощи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nikvesti.com/news/politics/56807>

8. Одесским военным подарили бронемашину-амфибу за миллион гривен [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.segodnya.ua/regions/odessa/odesskim-voennym-podarili-bronemashinu-amfibiya-za-million-griven-563057.html>

9. США передали Україні п'ять медичних автомобілі Hummer [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.racurs.ua/news/75618-ssha-peredaly-ukrayini-p-yat-medychnyh-avtomobiliv-hummer-foto>

10. AM General Awarded Over \$151 Million for Domestic and International HMMVV Sales And Service [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.amgeneral.com/news-events/news/am-general-awarded-over-151-million-for-domestic-and-international-hmmvv-sales-and-service/>

11. 22 одиниці броньованих медичних машин на базі МТ-ЛБ передало у військо ТОВ НВК «ВК Система» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrmilitary.com/2016/12/mtlbs.html>

УДК 621.396

Геннадій ХУДОВ (Харків),
Віталій ЛІШЕНКО Харків)

СТВОРЕННЯ СКРИТОГО МАЛОВИСОТНОГО РАДІОЛОКАЦІЙНОГО ПОЛЯ В УМОВАХ ВЕДЕННЯ СУЧАСНИХ МЕРЕЖЕЦЕНТРИЧНИХ ТА ГІБРИДНИХ ВІЙН

Анотація. В сучасних мережецентричних та гібридних війнах основною тенденцією застосування перспективних засобів повітряного нападу є їх використання на малих та гранично малих висотах. З метою нарощування можливостей існуючого радіолокаційного угруповання в роботі розроблені пропозиції щодо створення скритого радіолокаційного поля на малих висотах за рахунок рознесених радіолокаційних систем, які використовують випромінювання зовнішніх передатчиків.

Ключові слова: мережецентрична війна, гібридна війна, засоби повітряного нападу, мала висота польоту, радіолокаційне поле, радіолокаційна система, зовнішній передатчик.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Надійна повітряна оборона держави неможлива без створення ефективної системи розвідки і контролю повітряного простору. З аналізу [1-8] встановлено, що в перспективі усі засоби повітряного нападу (ЗПН) поділяються на дві групи: перша, яка складається в основному з пілотованої авіації, – відносно крупних розмірів літальних апаратів, які виконують задачі на значному віддаленні від переднього краю (100-400 км) на великих висотах та лише в рідких випадках при повній перевазі над противником у повітрі здійснює польоти над його територією; друга - малорозмірні, малопомітні, як правило, безпілотні літальні апарати, які будуть здійснювати польоти в зоні досяжності засобів протиповітряної оборони та виконувати завдання розвідки, радіоелектронної боротьби (РЕБ), доставки засобів ураження, наведення та ураження наземних об'єктів з малих та середніх висот. При цьому основна сучасна концепція розвитку ЗПН – концепція ведення адаптивних розвідувально-ударних бойових дій, яка відповідає вимогам безконтактних війн, форми, способи та структура яких можуть створюватися та уточнюватися у реальному масштабі часу в залежності від обстановки. Отже, з урахуванням аналізу перспектив розвитку ЗПН, характеру сучасних мережецентричних та гібридних війн [1-10] необхідно докорінно змінити підходи до організації радіолокаційної розвідки повітряного простору та використанню її результатів.

Мета статті – розробка пропозицій щодо створення скритого маловисотного радіолокаційного поля з метою нарощення можливостей існуючого радіолокаційного угруповання в умовах ведення сучасних мережецентричних та гібридних війн.

Аналіз останніх досягнень і публікацій. В сучасних мережецентричних та гібридних війнах основною проблемою в організації вискоефективної системи контролю повітряного простору є створення та підтримка суцільного автоматизованого радіолокаційного поля над територією держави та прилеглими територіями на малих та гранично малих висотах [2, 5, 9, 11, 12-14]. Відомо [15], що засобом збільшення дальності виявлення маловисотних цілей є збільшення висоти підйому фазового центру антени радіолокаційної станції (РЛС), для чого при розробці мобільних РЛС виявлення маловисотних цілей передбачається використання легких вишок, що входять до складу РЛС. Але, зі збільшенням висоти підйому фазового центру антени розширюється і зона, в межах якої на РЛС впливають відбиття від місцевих предметів. Отже, основними вимогами до РЛС кругового огляду, що призначені для виявлення маловисотних цілей, є забезпечення можливості установки на вишках та наявність ефективної апаратури придушення відбиття від місцевих предметів. Не менш важливим є також вимога до мобільності РЛС, що обмежує вагобаритні характеристики апаратури РЛС та антени [15].

У зв'язку з удосконаленням та розширенням номенклатури ЗПН, що діють на малих та гранично малих висотах, з однієї сторони, та розвитком радіолокаційної техніки та елементної бази, з другої, у подальшому при удосконаленні маловисотних РЛС знаходять широке використання нові інформаційні технології [15]:

- послідовно-паралельний електронний огляд зони по куту місця та двомірне електронне сканування діаграми спрямованості антен;
- активні, полуактивні та пасивні на передачу фазовані антени решітки (ФАР);
- цифровий синтез зондуючих сигналів з різними параметрами: несучою частотою, ви-

Рис. 1 – Пасивна РЛС компанії Cassidian Європейського космічного концерну EADS

дом модуляції, шириною смуги, тривалістю, частотою посилок імпульсів;
- цифрове діаграмоутворення ФАР на прийом;
- автоматичний аналіз завадової обстановки та адаптивний вибір засобів та режимів захисту від завад;
- автоматична топографічна прив'язка та орієнтування РЛС по інформації космічних навігаційних систем;
- комплексування РЛС з засобами вторинної радіолокації;

- можливість нарощування РЛС до активно-пасивного комплексу;
- використання нетрадиційних методів радіолокації.

В статті основну увагу приділимо використанню нетрадиційних методів радіолокації.

Постановка задачі та викладення матеріалів дослідження. Для забезпечення безперервного радіолокаційного контролю польотів повітряних об'єктів на малих висотах можливо використання рознесених радіолокаційних систем, які використовують випромінювання зовнішніх передатчиків [16, 17]. Пасивні радарні системи, що аналізують сигнали телевізійного віщання (ефірного та супутникового), FM-радіо, осередкової телефонії, короткохвильового радіозв'язку, що відбиваються від цілей, здійснюють виявлення цілей у полі стороннього підсвіту. Таке поле підсвіту відрізняється рентабельністю моніторингу повітряного простору у мирний час та стійкістю до радіоелектронної протидії під час війни. Наявність великої кількості джерел випромінювання як в космосі, так і на землі, що створюють суцільні електромагнітні поля підсвіту, дає можливість використовувати їх у якості джерела сигналу в пасивних чи напівактивних системах для виявлення різного типу цілей. При цьому немає необхідності витрачатися на випромінювання радіосигналів. Для приймання сигналів, що відбиваються від цілей, використовують багатоканальні рознесені на місцевості приймальні модулі, які сумісно з джерелами випромінювання створюють комплекс напівактивної локації. Пасивний режим роботи таких систем дозволяє забезпечити їх скритність. Розрахунки показують, що скритність системи напівактивної локації по коефіцієнту маскуванню як мінімум в 1,5-2 рази вище, ніж у РЛС з традиційним суміщеним принципом [17].

Можливість виявлення повітряних об'єктів методом локації «на просвіт» розглянута в [16-19]. Основними ознаками локації «на просвіт» є [17]:

- незалежність ефективної площини розсіювання (ЕПР) при розсіюванні вперед від наявності радіопоглинаючого покриття та форми повітряного об'єкту;
- значне збільшення (на декілька порядків) ЕПР повітряного об'єкту, які знаходяться в області прямої видимості між передавачем та приймачем.

Комплекс просвітної радіолокації будується у вигляді бар'єрів. Кожен бар'єр представляє бістатичну РЛС, яка будується на базі наступних принципів [16, 19]:

- на передавальній позиції використовується ненаправлена антена, що випромінює

сигнал одночасно у всьому секторі існування просвітнього ефекту;

- на приймальній позиції використовується антена з багатопроменевою діаграмою спрямованості, яка перекриває весь сектор існування просвітнього ефекту;
- антени на обох позиціях підняті на висоту 25-30 м для забезпечення радіовидимості при відстанях між позиціями 40-50 км;
- просторово-часова обробка сигналів на приймальній позиції включає паралельний огляд простору по кутовій координаті та спектральний аналіз в області доплерівських частот;
- супроводження повітряних об'єктів здійснюється по вектору первинних координат: доплерівське зміщення частоти, кутова координата в горизонтальній площині;
- проводиться функціональне перетворення вимірювальних координат в просторові координати та супроводження повітряних об'єктів по просторовим координатам.

Прикладом створення та функціонування рознесених радіолокаційних систем, які використовують випромінювання зовнішніх передатчиків, є білоруська система «Поле», американська система «Silent Sentry», французька система «Dark». Метод локації «на просвіт» покладений в основу роботи перспективної американської системи контролю повітряного простору «Silent Sentry» компанії Lockheed Martin [20]. В цій системі використовується принцип напівактивної локації, при якій джерела випромінювання (підсвіту цілі) та приймачі відбитого сигналу рознесені між собою на деяку відстань, а вимірювання координат об'єктів здійснюється сумарно-далекомірним способом. Для підсвіту цілей використовується випромінювання радіостанцій, телевізійних та радіо центрів, а також літаків Е-3 системи AWACS. Дальність виявлення малорозмірних цілей – 220 км, точність виміру координат – 100 м.

У 2012 році компанія Cassidian Європейського космічного концерну EADS представила новітню розробку пасивної РЛС, яка може бути встановлена на шасі та представляє двохвісний автобус, в салоні якого змонтована вся електроніка, а на даху – телескопічна штанга з блоком приймальних антен (рис. 1) [21]. Оновлення інформації на дисплеї оператора проводиться раз у пів секунди. Пасивна РЛС працює у трьох радіодіапазонах: ультракороткохвильовий, DAB (цифрове радіо), DVB-T (цифрове телебачення). Помилка при виявленні цілі не перевищує 10 м [21]. З конструкції антенного блоку (рис. 1) видно, що комплекс може визначати напрямок на ціль та кут місця. Відкритим є питання визначення дальності до об'єкта.

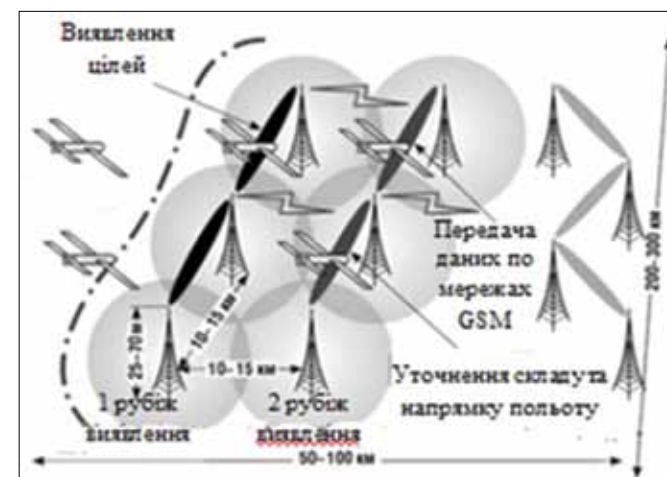

Рис. 2 – Багатопозиційна рознесена радіолокаційна система в полі випромінювання системи осередкового зв'язку

Наведені вище системи використовують випромінювання телевізійних центрів та ультракороткохвильових радіостанцій, сигнали яких по своїй структурі не є найкращими для використання в радіолокації: недоліком є недостатня роздільна здатність по дальності та періодичність автокореляційної функції сигналів [16]. Багатопозиційна рознесена радіолокаційна система напівактивної локації в полі випромінювання системи осередкового зв'язку, радіо та телевізійного віщання наземного та космічного базування наведена на рис. 2 [17, 22]. Система побудована у декілька рубежів виявлення на глибину 50-100 км по фронту у смузі 200-300 км та по висоті до 1500 м. Кожен рубіж виявлення представляє послідовність зон виявлення, що розташовуються між базовими станціями (БС). Зона виявлення формується однобазовою рознесеною (бістатичною) доплерівською РЛС. Інформація з кожної зони виявлення надходить по мережах GSM у Центр збору та обробки інформації, який може розташовуватися за багато кілометрів від системи виявлення. Ототожнення цілей здійснюється по пеленгаційним, частотним та часовим ознакам, а також при встановленні відеореєстраторів – по зображенню цілей.

Проведемо приблизні розрахунки дальності прямої видимості радіолокаційної системи з використанням методів локації на просвіт. Висота розміщення антени радіолокаційної системи, що працює на просвіт складає від 100 до 250 м. При цьому зона підсвіту нахилена у напрямку землі під кутом 30 градусів. Висота польоту мало висотних цілей складає 10-25 м над поверхнею Землі. Отже, розрахунки за виразом (1)

$$D_{\text{ім}} = 4,12(\sqrt{h_a} + \sqrt{h_u}) \quad (1)$$

де $D_{пв}$ – дальність прямої видимості;
 h_a – висота підйому антени;
 $h_{ц}$ – висота польоту цілі,

показують, що дальність прямої видимості радіолокаційної системи, що працює на просвіт, складає 54–85 км, що є недосяжною для типової РЛС виявлення мало висотних цілей.

Таким чином, багатопозиційна рознесена радіолокаційна система напівактивної локації в полі випромінювання системи осередкового зв'язку, радіо та телевізійного віщання наземного та космічного базування дозволяє:

- створити суцільне мало висотне радіолокаційне поле з багатократним багато частотним перекриттям зон випромінювання, що створені різними джерелами підсвіту;
- забезпечити засобами контролю повітряного та наземного простору ділянки, які не перекриваються традиційними засобами радіолокації;
- істотно знизити затрати на розміщення та ввід в експлуатацію у порівнянні з любими аналогічними системами;
- вирішувати завдання практично всіх силових відомств: Міністерства оборони (нарошування чергового мало висотного радіолокаційного поля на загрозливих напрямках), Державної служби охорони (в частині забезпечення безпеки РЛС об'єктів державної охорони – комплекс можна розташовувати у приміських та міських районах для моніторингу терористичних загроз з повітря та контролю використання приземного простору), управління повітряним рухом (контроль польотів легких літальних апаратів та безпілотних засобів на малих висотах), Служби безпеки України (задачі антитерористичного захисту стратегічно важливих об'єктів), Державної прикордонної служби (охорона державного кордону), Державної служби з надзвичайних ситуацій (моніторинг пожежної безпеки, пошук повітряних суден, що потерпають лихо і т.і.).

Висновки і напрямки подальших досліджень. Таким чином, використання нетрадиційних методів радіолокації в умовах ведення сучасних мережецентричних та гібридних війн дозволяє наростити можливості радіолокаційного угруповання по створенню критого маловисотного радіолокаційного поля (РЛП), що дозволить:

- мати на території країни систему маловисотного РЛП, що співпадає з полем покриття, що формується зонами підсвіту телевізійних, радіопередавальних центрів, системи осередкового зв'язку;
- характеристики по точності радіолокаційної інформації дозволяють виявити мало-

розмірну ціль, що рухається зі швидкістю 15-20 км/год, з розрізненням 150-200 м на дальності прямої видимості та видавати цілевказівки для включення у бойову роботу засобів ураження ближньої дії (переносні зенітно-ракетні комплекси або зенітна малокаліберна артилерія);

- знизити енергетичні витрати на випромінювання сигналу. Витрати на електроенергію обмежуються лише потужністю апаратури в режимі прийому;
- вирішити екологічну проблему (відсутність надвисокочастотного випромінювання), відсутність непередбачуваного впливу на радіоелектронні засоби місцевої інфраструктури;
- спостерігати повітряну ціль з флангу, при цьому ЕПР у декілька разів перевищує ЕПР у передній напівсфері;
- спостерігати повітряні цілі по сигналах бортових джерел випромінювання з використанням методів пасивної локації.

У подальших дослідженнях необхідно провести розрахунок енергетичних характеристик радіолокаційної системи критого маловисотного РЛП, а також вирішити питання оптимізації геометричної побудови системи.

Джерела та література:

1. Щербинин Р. Основные тенденции развития тактических истребителей ВС ведущих зарубежных стран / Р.Щербинин // Зарубежное военное обозрение. – М.: МО РФ, 2013. - № 1. – С. 61-69.
2. Срмошин М.О. Аэродинамичні цілі зенітних ракетних військ / М.О.Срмошин, В.М.Федай. – Х.: ХВУ, 2003. – 284 с.
3. Информационный программный продукт «Справочник военной авиации». [Электронный ресурс] - Волгоград: Студия «Когак», 2001. – Режим доступа: <http://www.korax.narod.ru>.
4. Воробьев И.Н. От современной тактике к тактике сетцентрических действий / И.Н.Воробьев, В.А.Киселев // Военная мысль. – М.: МО РФ, 2011. - № 8. – С. 19-27.
5. Савин Л.В. Сетцентрическая и сетевая война. Введение в концепцию / Л.В.Савин. – М.: Евразийское движение, 2011. – 130 с.
6. Захаров М. Бойцы гибридного фронта / М.Захаров // Мир и политика, 2014. - № 6. – С. 42-47.
7. Win in a Complex World. The US Army Operating Concept, 2014. – 56 pp.
8. Hoffman F.G. Conflict in the 21-st century: the rise of hybrid wars / F.G.Hoffman. – Arlington, Virginia: Potomac Institute for Policy Studies, 2007. – 72 pp.
9. Телелим В.М. Планування сил для виконання бойових завдань у «гібридній війні» / В.М.Телелим, Д.П. Музиченко, Ю.В.Пунда // Наука і оборона. – К.: МО України, 2014. - № 3. – С. 30-35.
10. Радковец Ю.І. Ознаки технологій «гібридної війни» в агресивних діях Росії проти України / Ю.І.Радковец // Наука і оборона. – К.: МО України, 2014. - № 3. – С. 36-42.
11. Теорія і практика боротьби з малорозмірними низьколітними цілями (оцінка можливостей, тенденції розвитку засобів протиповітряної оборони): монографія / І.С.Романченко, О.М.Загорка, С.Г.Бутенко, О.В.Дейнега. – Житомир: Полісся, 2011. – 344 с.
12. Руснак І. С. Розвиток методологічних положень обґрунтування заходів організаційного будівництва (реформування) Повітряних Сил / І.С.Руснак, О.М.Загорка // Наука і оборона. – К.: МО України, 2010. – № 1. – С. 6-12.
13. Жарик О. М. Показники і критерії оцінки ефективності прикриття важливих державних об'єктів і угруповань військ (сил) / О. М. Жарик // Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України. – Х.: ХУПС, 2012. – № 3 (9). – С. 18-26.

14. Байдак Ю.А. Організаційне будівництво Повітряних Сил Збройних Сил України: методичні аспекти / Ю.А.Байдак, О.М.Загорка, В.В.Гамора, В.В.Коваль // Наука і оборона. – К.: МО України, 2014. – № 3. – С. 17-22.
15. Образцов Е.А. Маловысотные РЛС: шаг за шагом / Е.А.Образцов, О.В.Пушков // Воздушно-космическая оборона, 2012. – № 4. – С. 17-22.
16. Кондратенко А.П. Роль и место нетрадиционной радиолокации в системе контроля воздушного пространства / А.П.Кондратенко // Збірник наукових праць: Х.: ХУПС, 2002. – Вип. 1 (39). – С. 87-90.
17. Демидюк А. Скрытый «Рубеж» воздушного контроля. Новые решения старых проблем маловысотной локации / А.Демидюк, Е.Демидюк // Выпуск vprk-news.ru, 2013. - № 45 (513).
18. Черняк В.С. Многопозиционная радиолокация / В.С.Черняк. – М.: Радио и связь, 1993. – 416 с.
19. Бляхман А.Б. Бистатическая эффективная площадь рассеяния и обнаружении объектов при радиолокации на просвет / А.Б.Бляхман, И.А.Рунова / Радиотехника и электроника, 2001. – Т. 46, № 4. – С. 424-432.
20. Демидюк Е. Альтернативный вариант / Е.Демидюк // Воздушно-космическая оборона, 2005. – № 1 (20) – С. 12-15.
21. Рябов К. Перспективная РЛС нового класса от EADS / К.Рябов // [Электронный ресурс]: - М., 2012. – Режим доступа: <http://www.topwar.ru>.
22. Кондратенко А.П. Принципы и варианты построения радиолокационной системы с использованием излучения мобильной связи / А.П.Кондратенко, П.А.Коваленко, И.С.Добрынин // Системы обработки информации: Х.: ХУПС, 2006. – Вип. 4 (53). – С. 71-78.

УДК: 623.1/3

Максим ЮШЕНКО (Київ)

ДО ІСТОРІЇ ФОРТИФІКАЦІЙНОГО ОБЛАШТУВАННЯ ОБОРОННИХ РУБЕЖІВ В ЗОНІ АТО: ПРОБЛЕМИ, НЕДОЛІКИ, ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Анотація. Проблеми фортифікаційного забезпечення позицій Збройних сил України в зоні антитерористичної операції, що виявилися в ході боїв, залишаються актуальними і через три роки після початку конфлікту. Невідповідність споруд, що збудовані в зоні АТО, реаліям сучасного бою із застосуванням високоточних засобів ураження, особливо на фоні недбалого маскування, створює значні ризики при можливій ескалації конфлікту і його поширенню на тиллові оборонні рубежі. Недостатньо вирішеними є також і питання забезпечення військ на передових позиціях в зоні обстрілів, швидкозбірними сховищами.

Ключові слова: фортифікаційні споруди, вогнева споруда, підбрустверні укриття, сховище, бліндаж, металевий ковпак, бетонний ковпак, протиснарядний накат.

Після закінчення стадії активних маневрових боїв 2014 року та стабілізації лінії фронту взимку 2014–15 років, виникла потреба серйозного фортифікаційного облаштування рубежів, зайнятих підрозділами ЗСУ на лінії зіткнення, та системи блок-постів на шляхах. Також було необхідно розбудовувати тиллові лінії оборони для недопущення виходу на оперативний простір незаконних збройних формувань сепаратистів та підрозділів російсько-окупаційних військ у випадку прориву через лінію фронту.

Фото 1. Один з прототипів вогневої споруди на полігоні, 2014 рік. (Фото з сайту <http://forum.milua.org>)

Загальною проблемою підрозділів, що займали позиції, стала недостатня забезпеченість будівельними матеріалами, необхідною для спорудження землянок, бліндажів та вогневих споруд. Досить часто на позиціях «бліндажем» називається звичайна яма, накрита одним-двома накатами колод, інколи навіть не скріплених між собою, та без земляної обсіпки над накатом. Таке покриття дає захист лише від ударної хвилі, осколків та гранат підствольних і автоматичних гранатометів. Вже 82мм мінометна міна здатна зруйнувати покриття подібного «бліндажу». Поширеною помилкою є звернення входу в укриття та сховища в бік ворога, чим створюється ризик прямого влучання у вхід та навіть всередину укриття.

Виходячи з обмежених економічних можливостей, держава не може профінансувати будівництво сотень фортифікаційних споруд з товщами монолітних стін та покриття в один-два метри армованого залізобетону, які б давали гарантований захист проти прямого влучання 122-152мм артилерійських снарядів та реактивних снарядів систем РСЗО. Крім того, при очікуваній майбутній рекультивації земель, зайнятих опорними пунктами та фортифікаційними спорудами, монолітні споруди доведеться демонтувати без можливості їх повторного використання. Тому було вирішено використовувати збірні споруди, які відносно прості у виробництві, перевезенні та монтажі, які можна в майбутньому демонтувати і складувати на випадок повторного застосування за призначенням. Перші зразки фортифікаційних споруд були запропоновані ще влітку-восени 2014 року і були досить далекими від оптимальних, як щодо конструкції, так і захисних можливостей (Фото 1). Досвід застосування фортифікаційних споруд в конфліктах останніх 100 років не був врахований, тому на полігонних випробуваннях обстрілом з різного озброєння вони цілком очікувано виявили свою недолугість. Після ряду випробувань, в якості основних фортифікаційних споруд для опорних пунктів були прийняті наступні типові зразки: збірна залізобетонна вогнева споруда (ВС-1-3, імовірно вона-ж в ролі КСП) (фото 2); збірне залізобетонне укрит-

Фото 2. Типовий зразок вогневої споруди. (Використано фото з сайту Журнал Житомира. <http://zhzh.info/news/2015-07-16-24375>)

тя (бліндажі УФС-1 та УФС-3) (фото 3); збірне залізобетонне перекриття траншеї (перекрита ділянка траншеї ПДТ-1) (фото 4) ; а також металевий ковпак з бійницями – модульна вогнева споруда (МВС-2) (фото 5) [8]. Крім цих споруд, для опорних пунктів передбачені звичайні дерево-земляні споруди, насамперед укриття.

Прийнята збірна залізобетонна вогнева споруда має три амбразури і спроектована як універсальна споруда для ведення фронтально-фланкуючого вогню з загальним охопленням сектору близько 2000. Прототипом її імовірно стала, з огляду на схожість загальної компоновки, споруда, наведена в книзі «Фортифікація: прошлое и современность» [4]. Вогневі споруди подібної компоновки (бетонні та дерево-земляні) застосовувалися в роки Другої світової війни. Незважаючи на досить сумнівні результати полігонних випробувань обстрілом (фото 6), її прийняли на озброєння, з урахуванням потреби додаткового її посилення. Ця споруда почала масово будуватися в опорних пунктах в зоні АТО [8].

Головними недоліками цієї споруди є не її досить скромні захисні можливості, а своєрідне зовнішнє облаштування та часті помилки розташування в системі траншей опорних пунктів. Автору довелося особисто бачити кілька зразків цієї споруди на позиціях, та значну кількість їх добре видно на супутникових знімках опорних пунктів рубежів оборони ЗСУ в зоні АТО, що представлені на загальнодоступних сервісах ГуглЗемля, Яндекс-Карти та Wikimapia.

Фото 3. Типове укриття в процесі будівництва. (Фото з сайту Думская. <http://dumskaya.net/news/oga-pokazala-kak-odesskie-kompanii-stroyat-ukrep-046783/>)

Фото 4. Фрагмент типового опорного пункту, в центрі – ПДТ-1. (Фото з сайту galka.if.ua)

Фото 5. Прообраз споруди MBC-2 в експозиції музею «Лінія Сталіна», Білорусь. (Фото автора)

Першою і головною проблемою цієї вогневої споруди, є її помітність. Фронтальна стіна з центральною амбразурою, обмежена захисними «габіонами» на рогах стін, та додатковий накат і насип над залізобетонним покриттям споруди, представляють собою виразну, добре помітну здалеку і чітко ідентифіковану ціль, що височіє над поверхнею вище за людський зріст. На жаль, це загальна проблема й більшості укриттів та сховищ в опорних пунктах, які теж помітні здалеку. Штатними засобами наземного спостереження артилерійської розвідки подібні цілі без особливих проблем виявляються з безпечної дистанції та визначаються їх координати. Ідентифікація споруд в результаті дешифровки супутникової зйомки чи знімків з БПЛА, взагалі дозволяє визначити точні координати будь-якої споруди в системі опорного пункту, закритої від наземного спостереження лісосмугами чи рельєфом (фото 7).

Споруди в такому вигляді є гарними цілями для гармат БМП, танків та САУ, СПГ та ПТКР. І якщо проти ПТКР та снарядів СПГ стіни споруди можуть мати додаткові засоби облаштування захисту, то снаряд САУ чи танковий вони вже не

Фото 6. Наслідки дії 122мм снарядів по стіні споруди.
(Фото з сайту <http://www.segodnya.ua/regions/donetsk/skolko-stoit-postroit-blopost-na-donbass-nash-grosh-vs-biryukov-614954.html>)

витримують. А це означає, що вогнева споруда може бути швидко виведена з ладу вогнем ворога з відносно безпечної для нього відстані, при цьому гарнізон напевно понесе втрати, якщо не покине споруду. Безкарний розстріл ворогом вогневих споруд негативно вплине на психологічний стан підрозділу, що займає опорний пункт. Другою проблемою є недбалість в розташуванні вогневої споруди в системі позиції опорного пункту. Бачені автором особисто, на фотографіях та супутникових знімках зразки споруд облаштовані так, щоб можна було використовувати всі три амбразури. На жаль, досить часто на супутникових знімках видно, що триамбразурні вогневі споруди посаджені в системі траншей так, що одна, а інколи і обидві фланкуючі амбразури, є практично «сліпими», оскільки спрямовані на бруствер власної траншеї, маючи в кращому випадку кілька десятків метрів чистого сектору обстрілу (фото 8). Як найбільш недолугий випадок можна навести приклад, коли вогневі споруди розташували всередині кільця траншей опорного пункту – тобто всі амбразури всіх споруд були спрямовані в бруствери своїх-же траншей.

Фото 7. Демаскована вогнева споруда в системі опорного пункту.
(Супутниковий знімок з ресурсу GoogleEarth)

Фото 8. Демасковані вогневі споруди, у яких сектори обстрілу фланкуючих амбразур обмежені брустверами траншей.

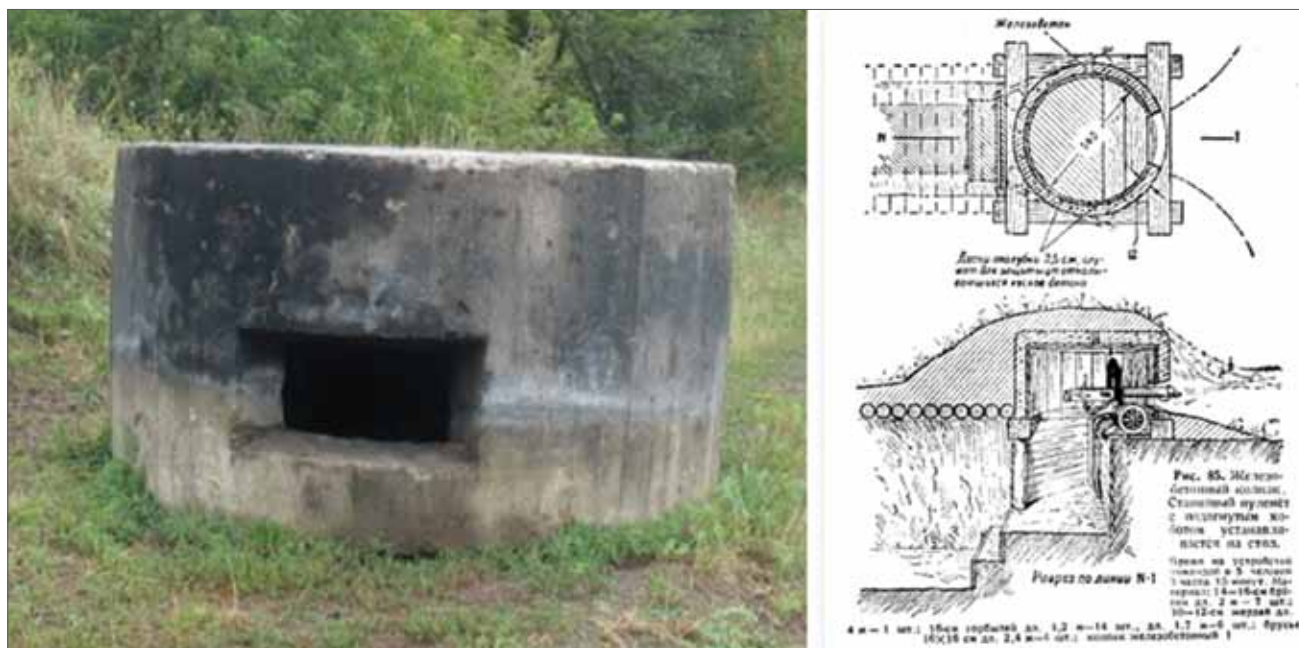

Фото 9. Залізобетонний ковпак радянського виробництва часів ДСВ.

Досвід застосування залізобетонних та дерево-земляних вогневих споруд фронтальної та фронтально-косоприцільної дії в ході ще Першої світової війни показав їх вразливість до артилерійського вогню. Вже тоді був зроблений очевидний висновок, що будь-яка споруда, яка помічена та піддається прицільному (або коригованому) обстрілу, буде подавлена або зруйнована, це лише питання часу. Загалом, до кінця Першої світової прийшли до створення оборонних рубежів з великою кількістю малорозмірних, малопомітних і тому – маловразливих споруд, які можливо знищити лише засипавши великі площі опорних пунктів десятками тисяч снарядів [5, ст. 308-311].

Друга світова війна лише підтвердила ці висновки, еволюція озброєння і тактики довела, що неприступних укріплень не існує. Переважна більшість вогневих споруд укріплених районів, збудованих перед Другою світовою, розраховувались на супротив прямим влучанням снарядів певного калібру (в СРСР різні споруди мали захист від снарядів від 76мм до 210мм). Однак під час війни при штурмі укріплених позицій головну роль відіграв прицільний вогонь по амбразурах та оголених стінах споруд, причому найлегшими цілями виявилися якраз вогневі споруди фронтальної дії. Після придушення вогню споруду атакувала підготовлена штурмова група. Хоча ще на початку Другої світової, в Червоній армії висловлювалися і думки про те, що малорозмірність і, внаслідок цього, малопомітність споруди, є суттєвим фактором її виживання в бою:

«...нецелесообразно давать одной точке обширный сектор обстрела, а гораздо

выгоднее иметь вместо 3-х амбразурной точки, две-три самостоятельных огневых точки на одну-две амбразуры каждая, в особенности, в пересеченной местности. Живучесть огневых средств в этом случае значительно увеличится, как в силу их рассредоточения, так и из-за уменьшения площади сооружений и улучшения условий применения к местности и маскировки. РГАВМФ, ф. Р-1154, оп. 1, д. 25, л. 25, 1940 г.».

Досвід Другої світової призвів до того, що в більшості країн і СРСР з 1950-х років відмовились від будівництва потужних вогневих фортифікаційних споруд, розробивши декілька зразків малорозмірних і малопомітних споруд, що і стало їх головним захистом, а не кількадеметра протиснарядна товща.

Які є шляхи вирішення вищевказаних проблем для існуючих споруд? З проблемою «сліпих» амбразур частково можна боротися, переплановуючи вже побудовані позиції опорних пунктів. Для майбутніх позицій доведеться забезпечити кваліфікований контроль від рівня проектування посадки споруд до фактичного викопування траншей. Компенсувати помітність споруди маскувальними засобами можна лише до певного ступеня, адже маскувальні сітки можуть лише деформувати самі обриси споруди, але не заховають помітний «курган» на полі, навіть на фоні брустверів.

Подальше зовнішнє підсилення існуючого зразка вогневої споруди може збільшити його стійкість проти обстрілу, але також не вирішить проблеми його помітності та вразливості центральної амбразури. В кращому випадку, спо-

Фото 10. СПС-2М. Фото автора.

руда буде придушена під час обстрілу, коли вибух снаряду завалюватиме ґрунтом чи руйнуватиме додатковий зовнішній розтруб амбразури, але сама споруда не буде вражена із загибеллю солдатів в бойовому казематі. Звичайно, таке посилення веде до додаткових витрат на необхідні матеріали. За умови використання споруди як одноамбразурної, якісно переробивши додаткове посилення, або як двоамбразурної фланкуючої дії, закритої з поля достатньою обсіпкою, можливе їх подальше використання в системі опорних пунктів.

Кардинальним і найбільш ефективним вирішенням проблеми є розробка та прийняття на озброєння оптимальнішого типу вогневої споруди, аніж прийнята триамбразурна вогнева споруда. Один варіант – замість типової триамбразурної фронтально-фланкуючої споруди з широким сектором обстрілу, варто використовувати двоамбразурну споруду косоприцільно-фланкуючої дії, з рознесенням директрис амбразур щонайменше на 900 або більше. Це дозволить мати досить широкий сектор обстрілу споруди перед фронтом опорного пункту, а взаємне розташування споруд дозволить їм прикривати одне одну в бою перехресним вогнем. Центральної амбразури, спрямованої в поле перпендикулярно до лінії бойової траншеї і тому найбільш помітної і вразливої, не повинно бути. Звернена в поле стіна споруди має бути захищена глухою земляною обсіпкою в кілька метрів, достатнім для захисту від снарядів. Сама споруда – так само збірна з готових залізобетонних частин, бойовий каземат видовженої прямокутної або трапецієвидної форми. Зі споруд часів

Фото 11. Залізобетонний ковпак польського виробництва 1960-70-х рр. з зовнішнім розтрубом амбразури. Фото Alkali

СРСР таким вимогам найкраще відповідає споруда СПС-3 (ЗМ) [2, ст.140-151; 3, ст. 51, 64-67]. Інший варіант – відмовитись від використання у польових опорних пунктах габаритних вогневих споруд з двома і більше амбразурами, застосовувати лише малорозмірні збірні або монолітні одно- чи двоамбразурні вогневі споруди. Взірець такої споруди – залізобетонні ковпаки часів ДСВ (відомо кілька їх варіантів різних країн) (фото 9), або повоєнні споруди, що застосовувалися в СРСР (споруди СПС-2 (2М) (фото 10) та СПС-4) [1, ст. 130-139, 152-159; 3, ст. 60-63, 68-71]. При товщині стінок до 20 – 30см споруда даватиме захист від куль, осколків та ударної хвилі, може витримати пряме влучання 82 мм мінометної міни, тобто як і прийнятий зразок триамбразурної споруди. Посилення стійкості малих споруд досягається влаштуванням додаткового накату та/або земляної обсіпки необхідної товщі, при цьому до амбразури монтується зовнішній розтруб (фото 11).

Фото 12. Залізобетонний ковпак часів ДСВ. (Фото з мережі Internet)

Головною перевагою таких ковпаків, на відміну від існуючої споруди, є малопомітність в системі опорного пункту і мала вразливість завдяки незначним габаритам. Іншою перевагою є те, що кожну споруду легко пристосувати до конкретних умов рельєфу та вогневої задачі, спрямовуючи амбразурою в потрібному напрямку при монтажі. При потребі змінити директрису стрільби, таку споруду можна відносно легко повернути в іншому напрямку, на відміну від великогабаритних споруд. Опорний пункт, в якому замість 2 – 3 помітних здалеку триамбразурних вогневих споруд існуючого зразка, буде розташовано 6-10 одноамбразурних малорозмірних споруд, що не сильно перевищуватимуть бруствер траншеї, буде стійкіший в бою. При цьому їх малорозмірність гратиме важливішу роль для виживання під вогнем, аніж стійкість проти прямого влучання. Відносна нескладність виробництва подібних малорозмірних споруд, легкість перевезення та монтажу є відчутною перевагою порівняно з існуючими спорудами. Час по приведенню споруди до бойового стану і трудові витрати також значно менші, ніж для існуючих споруд. Використовувати з цією метою лише металеві ковпаки типу MBC-2, що застосовуються в зоні АТО, не є оптимальним, бо ці ковпаки встановлюються прямо на поверхню ґрунту над окопом, або на якусь основу, при цьому анкерів для закріплення в ґрунті не передбачено, ковпак тримається власною вагою або укладеними на лист основи мішками з ґрунтом чи іншими підручними матеріалами. Через це ковпак може бути зміщений чи перекинутий ударною хвилею та зсувом ґрунту від близького вибуху. На відміну від MBC-2, залізобетонний ков-

пак повинен мати висоту до двох метрів і вкопуватися в ґрунт, що дозволить значно посилити його стійкість до близьких вибухів (фото 12). Збільшений внутрішній розмір залізобетонного ковпака порівняно з металевим ковпаком, дозволить зручно діяти з ручних кулеметів, або навіть встановлювати крупнокаліберний ДШК. Ковпаки MBC-2 надалі можна використовувати для посилення позицій в опорних пунктах. Одним з варіантів зменшення вразливості вогневих споруд та збереження життя воякам, є застосування башт від бронетехніки зі штатним озброєнням чи модульним, або дистанційно керованим бойовим модулем на зразок «Шаблі». Використовувати можна башти з техніки, що знаходиться на базах тривалого зберігання і чия ходова частина не може бути відновлена до бойового стану, а також з сильно пошкодженої в боях. В найпростішому варіанті, башта встановлюється на покритті бетонного збірного укриття, повністю вкопаного в землю. Погон башти, або фрагмент броньового листа з погоном, вмонтовується в плиту покриття. Такі споруди відомі ще з 1930-х років і широко застосовувалися в Другій світовій війні та в повоєнний час [3, ст. 114-117; 6, ст. 164-169, 190-193]. Башту можна посилити наварюванням додаткових броньових плит та екранів. Малі габарити башти дозволять добре її маскувати, та зменшать ризик враження навіть при прицільній стрільбі по ній. При виході з ладу башти, з її демонтажем для ремонту, на отвір можна тимчасово встановити ковпак MBC-2, продовжуючи використовувати споруду за призначенням. Загальною проблемою значної частини вогневих споруд і сховищ є відсутність прикриття входів. Будь-який вибух біля входу призводитиме до прямого враження дверей осколками та ударною хвилею і завалюватиме їх уламками обшивки та масами землі. Влаштування перед дверима захисної стінки та плити покриття, за зразком прямого наскрізника, дозволить зменшити їх вразливість до близьких вибухів. Продовженням цієї ж проблеми є конструкція дверей для споруд. Металеві двері, що застосовуються в спорудах, зроблені суцільним полотном. Від близького вибуху такі двері може заклинити внаслідок деформацію полотна чи рами, або притисканням їх уламком чи ґрунтом зовні. Оскільки аварійні виходи в спорудах не передбачені, це може створити серйозну проблему в умовах бою. Зменшити таку вірогідність можна, застосовуючи двостулкові двері, що складаються з верхньої та нижньої половинки. Такий зразок дверей для фортифікаційних споруд був розроблений і застосовувався ще з 1930-х років [6, ст. 86-87]. Порівняно з існуючим

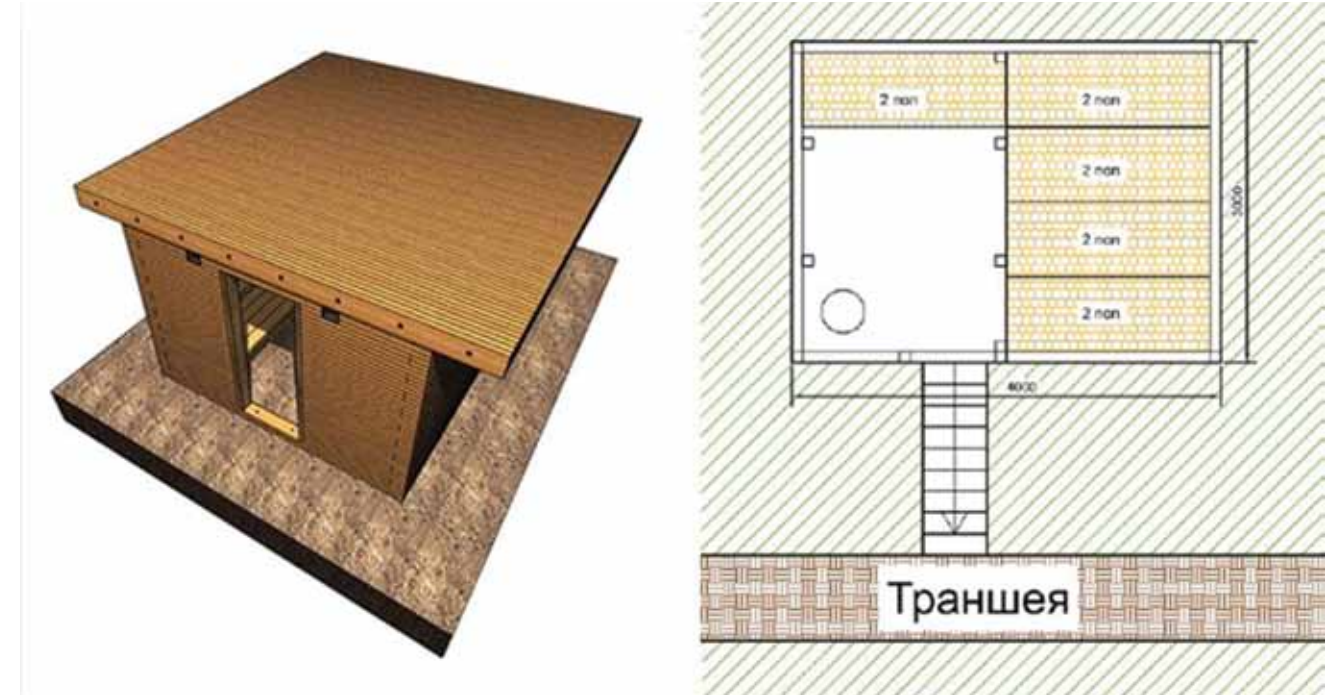

Фото 13. Типове укриття проекту «Народний бліндаж». (Малюнок з сайту <http://www.peoplesproject.com/blindage/>)

зразком, вартість зростає лише на ціну двох додаткових петель та засувів. Певною проблемою як вогневих споруд, так і сховищ, є відсутність в конструкції покриття противідкольного щару. Це створює ризик враження вояків в казематі шматками бетону, відколоти при влучанні в зовнішню поверхню. Лише в частині споруд застосовуються дерев'яні панелі для обшивки стін та стелі, які частково зменшують ризик відколів. В деяких спорудах в якості противідкольного захисту в бетонні стіни вмуровано сітку «рабицу», яка досить обмежено здатна виконувати цю задачу. Зовсім недолугою спорудою в системі опорного пункту є «перекрита ділянка траншеї» - легке прохідне укриття, що складається з трьох залізобетонних секцій. Маючи два відкриті отвори – входи, таке укриття не дає нормального захисту від ударної хвилі та осколків і є лише нераціональною витратою будівельних матеріалів. Значно кориснішим було-б робити з таких секцій невеликі підбрустверні укриття з одним входом в бойовій траншеї біля кулеметних гнізд та стрілецьких позицій. Для створення-ж перекритих ділянок траншей достатньо використовувати накати з колод або профільованого металу. При зайнятті нових позицій, особливо в місцях, де можливий обстріл, потрібно дуже швидко будувати укриття для особового складу. Розраховувати на місцеві ресурси, насамперед деревину, не завжди можливо через невідповідні де-

рева в лісосмугах (мала товщина та недостатня довжина, кривизна стовбурів) та обстановку. Найоптимальнішим варіантом вирішення цієї проблеми є постачання підрозділів готовими комплектами збірних сховищ, які можна перевезти вантажівкою до місця зборки (або досить близько) і елементи яких розвантажуються та збираються вручну. На даний момент такими комплектами є споруди, що представлені в проекті «Народний бліндаж», які розроблені, виготовляються та постачаються в зону АТО волонтерами та за рахунок залучених ними коштів [7]. В базовій комплектації ця споруда збирається з дерев'яного бруса та арматури і за рівнем стійкості відповідає легкому сховищу (фото 13). При можливості, вже на місці встановлення рівень стійкості може бути доведений до середнього чи навіть важкого протиснарядного – це залежить лише від потужності додаткового накату над сховищем і використаних матеріалів. На жаль, Міністерство оборони їх не закуповує і ці комплекти постачаються в діючу армію в незначній кількості. При цьому відомі випадки використання комплектів далеко поза зоною бойових дій (за десятки кілометрів від лінії розмежування) і нецільового використання взагалі не за призначенням. Загальною проблемою будь-якої споруди з дерева є його недовговічність через поступове гниття, та вразливість до вогню. Тому бажано використовувати для будівництва збірних

Фото 14. Типове сховище з аркових секцій хвилястої (гофрованої) сталі, застосовувалося в роки Першої та Другої світових війн. (Фото з мережі Internet)

укриттів та сховищ металеві елементи. Певне поширення в зоні АТО мають сховища, збудовані з корпусів металевих транспортних контейнерів, але їх головний недолік – великі габарити, які вимагають важкої техніки для перевезення та крану для встановлення на місці. Для вирішення цих проблем достатньо звернутися до досвіду знову-ж таки Першої та Другої світових війн. Більшість армій в обох війнах широко використовувала збірні споруди з аркових секцій профільованого (гофрованого) металу. Розроблені ще в кінці XIX-го сторіччя зразки споруд з таких елементів, пройшли гарне випробування боями і не втратили своєї актуальності до нашого часу (фото 14) [2, ст. 312-314]. Застосовувався профільований метал і у фортифікації СРСР після Другої світової, під назвою ФВС (фортификационная волнистая сталь) в спорудах КВС [3, ст.150-153, 170-171, 181-183, 194-199, 206-215]. На жаль, як у випадку і з іншими фортифікаційними спорудами часів пізнього СРСР, фортифікаційна хвиляста сталь досить рідко використовується в укріпленнях в зоні АТО. На фотографіях з позицій та особисто автор бачив лише кілька прикладів використання секцій ФВС, найчастіше – окрема секція у вигляді банального навісу над гніздом або ходом сполучення. Головна перевага поді-

бних споруд – їх елементи переносились вручну, швидко збирались за допомогою мінімального набору інструментів (плоскогубці, молоток, цвяхи), легко транспортувались. Хвилястий профіль арки з ребрами жорсткості забезпечував листу достатню стійкість, щоб витримувати не лише вагу ґрунту, насипаного поверх склепіння, але й ударні навантаження від вибухів. За кілька годин в котловані можна зібрати споруду для проживання від 4 до 10 і більше вояків, залежно від кількості використаних секцій. Для більшої стійкості в середині споруди можна встановити підпорні балки на стовпах. Поверх споруди влаштовувалась земляна обсіпка, над якою при необхідності та можливості, робили протиснарядний накат. Також досить часто подібне аркове сховище просто обливалось бетоном або засипалося камінням, якщо він був в цій місцевості. Ще однією перевагою використання хвилястого металу є те, що він працює як протидіючий шар, значно зменшуючи ризик враження вояків в приміщенні відколами бетону, каміння чи шматків деревини від вибуху снаряда на покритті чи в його товщі. Подібні збірні споруди з гофрованого металу виготовляються в Україні, наприклад, зразки споруди МУГС (модульне укриття з гофрованої сталі) були запропоновані Міністерству оборони та

Фото 15. Сучасне сховище з гофрованої сталі. (Фото з сайту <http://www.viacon.ua/ctproduct/shelter.html>)

проходили випробування військовими (фото 15) [9]. Наскільки видно по фотографіях зразка сховища, вхідні двері зроблені з урахуванням ризику їх заблокування і складаються з двох половин. Результати випробної експлуатації споруди МУГС автору невідомі, але оскільки масового використання подібних сховищ при будівництві опорних пунктів не спостерігається, судячи з фотографій в пресі та кадрів відео сюжетів, МУГС не закуповується Міністерством оборони. Підсумки:

- триамбразурна вогнева споруда є недосконалою та надто вразливою в існуючому вигляді, необхідно або суттєво переробляти її зовнішнє облаштування, або замінити споруду досконалішим двоамбразурним зразком;
- оптимальним варіантом є використання в системі опорних пунктів 6-10 одноамбразурних малорозмірних вогневих споруд, які легше монтувати, пристосовувати для конкретних вогневих задач і маскувати, ніж існуючі триамбразурні вогневі споруди;
- в опорному пункті повинно бути декілька сховищ з протиснарядним захистом покриття хоча-б від одного влучання снаряду калібру до 152 мм включно;
- на бойовій позиції, безпосередньо біля кулеметних гнізд, місць розташування грана-

тометів та ін. основного озброєння, потрібно мати підбрустверні укриття як мінімум з легким захистом, бажано – сховища з покриттям, здатним витримати влучання 120мм мінометної міни або 122мм снаряду;

- необхідно впровадити типове збірне сховище з профільованого металу і в подальшому постачати його в усі підрозділи, що займають польові позиції, для закриття питань забезпечення особового складу швидкозбірними сховищами.

Джерела та література:

1. Альбом типовых сооружений для пулеметов. Часть 1. Конструкции и возведение сооружений. Военное издательство. Москва, 1979.
2. Буйницкий Н., Голенкин Ф., Яковлев В. Современное состояние долговременной и временной фортификации. СПб, 1913.
3. Войсковые фортификационные сооружения. Военное издательство. Москва, 1984.
4. Левыкин В.И. Фортификация: прошлое и современность. Военное издательство; Москва, 1987.
5. Яковлев. История крепостей. – М.: ООО «Фирма Издательство АСТ»; СПб.: «Издательство Полигон», 2000.
6. Jurga Robert M. Fortyfikacje III Rzeszy w rysunkach przestrzennych. Vesper, Czerwone, 2013.
7. <http://www.peoplesproject.com/blindage/>
8. <http://www.segodnya.ua/regions/donetsk/skolko-stoit-postroit-blokpost-nadonbass-nash-grosh-vs-biryukov-614954.html>
9. <http://www.viacon.ua/ctproduct/shelter.html>

РОЗДІЛ VI

Теорія та методологія

УДК 94(477)(075.4)

Дмитро ВЕДЕНЕЄВ,
Сергій СЕГЕДА (Київ)

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КОМПЛЕКСНОГО ВІЙСЬКОВО-ІСТОРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕБІГУ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ НА СХОДІ УКРАЇНИ (2014 – 2016 рр.)

Анотація. У статті на основі аналізу сучасного дослідницького інструментарію воєнно-історичної науки, новітніх студій з вивчення перебігу збройного конфлікту на Сході України 2014-2016 рр., подаються пропозиції щодо формування теоретико-методологічного алгоритму та визначення методів комплексного військово-історичного дослідження перебігу АТО на Сході України. Автори визначають коло загальнонаукових, військово-історичних, правничих та інших профільних методів наукового пізнання, творче використання яких сприятиме цілісному вивченню військового конфлікту та акумулюванню досвіду актуального військового мистецтва Збройних Сил та інших військових формувань України.

Ключові слова: військове мистецтво, військова історія, методологія, методика, наукознавство

Енергійна праця наукових та аналітичних установ Збройних Сил України (їх наукових центрів та вищих військових закладів освіти), дослідників з інших військових формувань та цивільних дослідницьких центрів з середини-другої половини 2014 р. і до поточного часу заклала основу наукової історіографії участі Збройних Сил України в АТО, яка розглядалася у контексті дії певних факторів розвитку міжнародних процесів, якісних та радикальних суспільно-політичних змін всередині України.

Відтак постало завдання формування методологічної основи військово-історичних досліджень збройного конфлікту на Сході України, оснований на на принципах:

- відповідності національному конституційно-правовому полю, нормативно визначеним завданням державної політики України у сфері оборони та безпеки;
- незалежності від кон'юнктурних політичних, інформаційних, корпоративних або нав'язаних ззовні впливів;
- прагнення до наукової об'єктивності та максимального використання документальних першоджерел у дослідницькій діяльності;
- творчого урахування сучасних вітчизняних та зарубіжних профільних теоретико-методологічних доробків й полідисциплінарного підходу;

- граничного спрямування на можливість втілення наукових доробків у практику військового будівництва та удосконалення функціонування ЗС України.

На нашу думку, подібні військово-історичні праці повинні ставити за мету розв'язання діалектично взаємопов'язаних *евристичних завдань*:

- побудови, за допомогою ретроспективного військово-історичного дослідження новітнього історичного досвіду й застосування комплексу методів наукового пізнання, наукової моделі застосування ЗС України у гібридному конфлікті на Сході України;
- науково-аналітичного виявлення, на емпіричному матеріалі згаданого збройного конфлікту, загальних й особливих сутнісних рис новітнього типу асиметричного протистояння між державами, та між державою та іррегулярними військово-політичними формуваннями;
- вивчення й узагальнення новаційних явищ (рис) асиметричного протистояння у неконвенційному конфлікті в інтересах подальшого реформування сектору оборони і безпеки держави, удосконалення військового будівництва й накопичення повчального досвіду сучасного військового мистецтва.

Гносеологічну основу профільних досліджень мало б становити комплексне застосування раціонально визначеної сукупності методів наукового пізнання: загальнонаукових (філософських) методів; спеціальних наукових методів; галузевих методів історичної науки, її військово-історичного напрямку та інструментарію інших соціогуманітарних наук. При цьому під поняттям методу (грец. *methodos* – шлях до чогось, простеження, дослідження) нами розуміється спосіб досягнення евристичної мети, сукупність прийомів та операцій теоретичного та науково-практичного практичного осягнення дійсності [див.наприклад: 2; 8; 11;17; 27; 28; 32]. *Застосування загальнонаукових методів дослідження.* В основу пізнавального процесу доцільно покласти діалектичний метод [див.наприклад: 15; 16; 24; 30], який спрямовується на студювання предмету дослідження у безперерів-

ній динаміці та діалектичній взаємопов'язаності його часо-просторових складових. Передовсім, діалектичний підхід дозволяє, зокрема, вивчити зародження соціально-політичних передумов до конфронтації й розгортання збройного конфлікту у сукупності усіх загальноісторичних та сучасних суспільних факторів, спадкоємність та динаміку основних етапів ведення бойових дій, простежити внутрішню сутність конфлікту та визначити певні тенденції його тягlosti.

Метод дедукції дозволить визначити загальні дослідницькі пріоритети з метою екстраполяції їх на конкретний подієвий матеріал військової кампанії на Сході України. *Індуктивний метод* стане принагідним для формулювання загальних тенденцій функціонування військової організації держави, застосування формувань ЗС України на основі розгляду їх конкретних заходів, операцій, боїв, бойових зіткнень та інших проявів активності військ й військової інфраструктури.

Аналіз і синтез дає змогу дослідити провідні елементи процесу устрою й застосування ЗСУ (скажімо – командно-управлінської сфери, організаційно-штатного устрою родів військ (сил) ЗС України, системи логістики, підготовки кадрів, стану озброєння та бойової техніки тощо), згодом синтезувати отримані наукові результати у панорамну картину стану й особливостей застоування ЗС України в ході АТО. *Метод абстрагування* [6] дозволяє виокремити принципові, характерні властивості стратегії і тактики застосування військових частин ЗСУ в АТО, розмежувати їх від другорядних і мінливих характеристик збройного протистояння. У свою чергу, це мало б істотне значення для вилучення повчального військово-історичного досвіду, накопичення повчального матеріалу для формулювання науково-практичних рекомендацій. Крім того, результати доцільного наукового абстрагування неодмінно стануть в пригоді при створенні науково обґрунтованої моделі конфлікту в цілому, або моделюванні окремих його рис (наприклад, застосування певних родів військ, динаміки стосунків «суспільство-армія» тощо).

Своє місце у методології дослідження посів *метод формалізації*, значення якого, зокрема, зростає з огляду на необхідність формування понятійно-категоріального апарату дослідження. Зауважимо, що необхідність розробки термінологічного апарату багато в чому є новачиним завданням, адже обумовлена як специфікою неконвенційного (гібридного) протистояння, так і відсутністю подібного досвіду у воєнно-політичній історії суверенної України.

Логічний метод сприятиме пізнанню внутріш-

ньої логіки розвитку подій, виявленню казуальних (причинно-наслідкових) зв'язків у подіях новітньої воєнно-політичної історії України, формулюванню проміжних висновків та теоретичних узагальнень за результатами дослідження. Цей же інструмент пізнання дозволяє вдаватися до певної виправданої реконструкції подій та їх наукової інтерпретації за умов певного дефіциту верифікованих джерел (що зрозуміло з погляду продовження бойових дій паралельно із їх студіюванням, міркувань державної таємниці, широкого застосування сторонами інформаційного протиборства й дезінформування тощо). Застосування класифікації надає можливість науково впорядкувати певні типи регулярних (систематичних) дій сторін (включаючи бойові зіткнення, що повторюються, поширені тактичні прийоми, запровадження певних організаційно-штатних форм тощо).

Використання спеціальних наукових методів. Серед них першочергове значення має *структурно-системний метод* – універсальний спосіб пізнання складних об'єктів, котрий має виключне значення у дослідженні складноструктурованих державно-правових явищ, і полягає у розкритті цілісності об'єкта, виявленні в його структурі основних елементів, різноманітних типів відносин між ними (у т.ч. прямого і зворотного зв'язку), взаємозв'язку і залежності, зведення їх у цілісну картину зі змістовно-органічною єдністю [див. наприклад: 1; 3; 4; 12; 22; 23; 26; 29; 34]. Застосування структурно-системного методу дозволяє, зокрема, при підготовці узагальнюючих наукових праць з вивчення виникнення й розгортання збройного конфлікту на Сході України належним чином висвітлити й проаналізувати *основні елементи або підсистеми системи застосування військ ЗСУ в зоні АТО*:

- управлінську підсистему (вищі органи воєнно-політичного управління; головний управлінський елемент АТО в різні періоди його існування; оперативно-тактичні штаби управління як окремі сектори; міжвідомчі управлінські зв'язки; мобілізаційна система в державі тощо);
- економіко-логістичну підсистему (розвиток ВПК, НДДКР та їх адаптація до потреб масштабних бойових дій; транспортне, фінансово-економічне забезпечення; тилове й медичне забезпечення; захист соціальних прав учасників бойових дій тощо);
- підсистему роботи з особовим складом (моральний дух військовослужбовців; розвиток системи комплектування військ; налагодження бойового навчання, професійної підготовки та перепідготовки; інформаційне

забезпечення та стан паблік рілейшн навколо військової кампанії; морально-психологічна й гуманітарно-виховна робота тощо);

- оперативно-тактичну (військову) підсистему, пов'язану власне із організаційно-штатною побудовою, дислокацією, бойовими порядками, бойовим забезпеченням, та безпосередніми бойовими діями військових частин і підрозділів ЗС України;
- військову науково-педагогічну складову (аналіз й узагальнення бойового досвіду; воєнно-наукове осмислення новітнього бойового досвіду та впровадження його у розробку стратегії і тактики, підготовку командних та інших кадрів, НДДКР та виробництво основних і перспективних видів озброєння та бойової техніки тощо).

Другим наріжним завданням системного аналізу постає вивчення характеру й адекватності зв'язків між згаданими підсистемами, визначення критеріїв ефективності роботи всієї системи. Згаданий збройний конфлікт – як предмет дослідження – поєднує в собі елементи відкритої, так і закритої системи. У першому випадку, йдеться про урахування впливу зовнішніх чинників на застосування сил ЗСУ (державної політики, ситуації у суспільстві, подій міжнародного життя на кшталт Мінського процесу врегулювання конфлікту тощо). Відповідно, під мовно закритою системою можна розуміти відомчий функціональний контур застосування військ у зоні бойових дій.

Застосування методів історичної науки та інших соціогуманітарних наук. З наукового погляду, існує актуальне дослідницьке завдання із теоретичного узагальнення усебічного впливу сучасного збройного конфлікту на Сході держави на історичну долю українського народу, утвердження у суспільній свідомості пам'яті про найбільш значущі для його відтворення й життєдіяльності події військового минулого в інтересах суверенного державотворення й цивілізаційного поступу України. Військово-історичні дослідження як такі носять комплексний характер, адже «події військової історії багатопланові й надзвичайно складні» [15, с.16-17]. Розуміння перебігу збройного протистояння неодмінно повинно спиратися на глибоке й всебічне урахування геополітичних й міжнародних реалій, особливостей попереднього, докризового розвитку відносин між воюючими сторонами, економічних чинників й політичного життя суспільств, їх духовно-культурної сфери, військово-промислових й військово-технічних можливостей тощо. Говорячи про методи історичної науки та її воєнно-історичної галузі [див.: 10; 13; 18; 21], на-

звемо власне *історичний метод*, який дозволяє дослідити саме перебіг, розвиток військових подій та участь в них вояків ЗС України, а крім того (що вкрай важливо з погляду фундаментальних військово-історичних досліджень) надає можливість розглянути загадану військову кампанію як своєрідний фокус історичних процесів та важливий етап військової історії України як такої.

Ретроспективний метод сприятиме розгляду предмету дослідження в зв'язку з конкретним історичним умовами, виявленню комплексу ретроспективних причин, що призвели до трагічних подій в Україні, а головне – дозволить вивчити участь ЗСУ у бойових діях у контексті суперечливої ретроспективи військового будівництва та життєдіяльності української армії з часів набуття незалежності у 1991 році. *Діахронний метод* можна покласти в основу періодизації проблеми, він же дає змогу висвітлити якісні зміни (етапи) участі ЗСУ у збройних подіях на Сході України. *Порівняльно-історичний метод* слугує для виявлення єдиного, загального і особливого в бойовій діяльності ЗСУ, порівняння характеру конфлікту в Україні з іншими локальними війнами (конфліктами) кінця ХХ–початку ХХІ ст., і, що вельми важливо, для проведення компаративного (типологічного-порівняльного) співставлення подій АТО з іншими неконвенційними (асиметричними) конфліктами сучасності в інтересах збагачення не тільки досвіду оперативного мистецтва, але й розвитку капітальних інноваційних досліджень новітніх (нетрадиційних) явищ у воєнно-політичних процесах сучасного світу.

Єдиний генетичний метод військово-історичного пізнання дозволяє розкрити походження конфлікту, його «виросання» із ряду векторів попереднього розвитку міжнародних відносин, еволюції внутрішнього ладу самої України, місця в її становленні оборонно-безпекових проблем. *Метод військової конфліктології* відкриває простір для вивчення визрівання й вибуху усього складного комплексу геополітичних, міжнародних, внутрішніх чинників, що призвели до втрати територіальної цілісності держави та нечуваного для післявоєнної Європи кровопролиття.

Військово-статистичний (кліометричний) метод дає змогу дослідити в динаміці сили сторін (жива сила, бойова техніка і озброєння, обсяг постачання тощо), їх втрати, вивести інші кількісні та якісні показники, котрі характеризують перебіг військових дій та неодмінні при формуванні наукових (математичних) моделей збройного конфлікту. Відповідно, статистичний аналіз співвідношення сил, можливостей і

втрат сторін є ключовим елементом для визначення бойової ефективності й рівня військового мистецтва учасників збройного конфлікту. *Методи історико-джерелознавчого аналізу* («критики джерел») вкрай важливі при оцінці походження джерела емпіричної інформації, її повноти й достовірності, впливу соціальної зацікавленості та інших суб'єктивних чинників на походження відомостей, критичного співставлення джерел певного походження з іншими. Такий підхід має суттєве значення за умов віртуалізації соціального буття, існування технологій занурення свідомості великих мас людей у химерний, штучно (інформаційно-технологічно) створений простір, який змушує колективи людей та індивідів творити поведінкову стратегію виходячи із кон'юнктурної віртуальної «дійсності».

Значний дослідницький ефект дає застосування методів інших соціогуманітарних наук. Так, *порівняльно-правовий метод* [9; 25] є продуктивним з погляду вивчення формування (еволюції, удосконалення) законодавчої та нормативно-розпорядчої бази застосування військ в зоні АТО, а в більш широкому розумінні – для студіювання процесу переведення апарату державного управління, економіки, певних суспільних відносин тощо в фактичний режим воєнного часу, їх адаптації до вимог ведення бойових дій та відповідної мобілізації суспільства. Крім того, під кутом зору методів юридичної науки надзвичайно важливим є вивчення:

- ступеня відповідності дій військ ЗСУ та їх озброєних противників нормам міжнародного гуманітарного права («права війни»);
- рівня дотримання особовим складом військових формувань України вимог національного законодавства, статутних документів, оцінки стосунків між військовослужбовцями, цивільними населенням;
- становища військовополонених та повождення сторін з ними;
- еволюції відповідних законодавчих та нормативно-розпорядчих основ застосування ЗС України тощо.

На нашу думку, перспективним є застосування *методів соціологічної науки та методів демографії* (соціолого-статистичних, соціолого-аналітичних методів тощо). Це дозволяє висвітлити такі важливі для комплексного розуміння збройного конфлікту на Сході України чинники як:

- динаміку ставлення суспільства в цілому, його окремих соціальних, вікових, гендерних та інших груп до причин й перебігу конфлікту, ступінь (кореляцію) громадської підтримки державної політики у сфері безпеки і оборони, Збройних Сил;
- комплекс поточних й довгострокових де-

мографічних, соціальних наслідків бойових дій, зокрема – вплив збройного конфлікту на стан народонаселення та його відтворення, соціально-майновий рівень життя населення та його окремих груп, зміни у соціальній структурі суспільства тощо;

- соціальні та ментальні характеристики українського народу у регіонального розрізі, та під кутом зору формування конфліктогенних чинників, розбіжностей у ставленні до перебігу військово-політичних подій тощо;
- демографо-соціологічні структуру та аксіологічні (ціннісні) характеристики особового складу ЗС України, задіяного в АТО, що має неабияке значення для удосконалення соціально-психологічної, виховної роботи з військовослужбовцями.

У ході виконання роботи корисним є і *економіко-статистичний метод*, без якого неможливе вивчення питань ефективності фінансово-економічного й матеріально-технічного забезпечення сил АТО.

Методи і прийоми *політичної науки (політології)* та *теорії державного управління* мають бути застосовані для вивчення:

- стану державно-політичної й суспільної організації держави в цілому, місця й ролі в ній сектору оборони і безпеки, політичної ваги питань підтримання обороноздатності країни у функціонуванні державного організму;
- ідеологічних поглядів та програмних настанов (та їх еволюції) провідних партійно-політичних сил України стосовно проблем зовнішньої політики, реального суверенітету країни тощо;
- ступеня адекватності політико-управлінських механізмів відносно реальних потреб забезпечення обороноздатності та військового управління в особливий період;
- еволюції (пристосування) системи управління до зовнішньополітичних і воєнно-політичних викликів, конкретних потреб проведення АТО.

Продуктивним є і *методи соціальної психології*. Передовсім, вони покликані вивчати особливості морально-психологічного стану безпосередніх учасників бойових дій, настроїв населення, рідних та близьких учасників АТО, жертв конфлікту, цивільного населення, що опинилося в вирі небезпечного протистояння. Крім того, згадані наукові підходи необхідні з огляду на вельми широку участь в протистоянні учасників радикальних, екстремістських, сепаратистських угруповань, самодіяльних об'єднань з нетрадиційною ідеологією та неокультами, назагал – широкого кола осіб девіантного світогляду й поведінки.

Соціально-психологічний підхід до проблеми крайнього екстремізму (тероризму) незамінний при комплексному аналізі походження і проявів політичного радикалізму та насильства. Можна цілком погодитися із дослідником-терологом Б. Чурковим, який вважає, що «в політико-ідеологічних мотивах тероризму, незважаючи на все їх багатоманіття, інколи навіть несумісність, можна виявити певну спільну мотиваційну доміную, яка власне і дозволяє говорити про «екстремістську свідомість» як про свого роду ідеальну модель... наріжний камінь екстремістської свідомості» [31].

Відтак, важливим видається вивчення сутнісних рис екстремістської діяльності, які визначають зміст цього деструктивного суспільного явища, незалежно від політичної орієнтації тих чи інших екстремістських угруповань, узагальнення їх у цілісне бачення екстремізму як чинника загрози національній безпеці [14; 19; 31; 34].

Джерела та література:

1. Анохин П.К. Философские аспекты функционирования систем. - М.: Политиздат, 1984. – 321 с.
2. Артемчук Г.І., Курило В.М., Кочерган М.П. Методика організації науково-дослідної роботи: Навч. посібник для студентів та викладачів вищ. навч. закладів. – К.: Форум, 2000. –271 с.
3. Афанасьев В.Г. О целостных системах – М.: Политиздат. 1980. – 117 с.
4. Афанасьев В.Г. Системность и общество. – М.: Политиздат, 1980. – 368 с.
5. Білуха М.Т. Основи наукових досліджень: Підручник. – К.: Вища школа, 1997. – 271 с.
6. Ильенков Э. Диалектика абстрактного и конкретного в научно-теоретическом мышлении. – М., 1997. – 432 с.
7. Казимирчук В.П. Право и методы его изучения. – М.: Юридическая литература, 1965. – 203 с.
8. Карташев В.Л. Система систем. Очерки общей теории и методологии. – М.: Прогресс-Академия, 1995. – 325 с.
9. Керимов Д.А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права). – М.: Аванта+, 2001. – 528 с.
10. Ковальченко И.Д. Методы исторического исследования. – М.: Наука, 2003. – 486 с.
11. Колесніков О.В. Основи наукових досліджень. – К.: ЦУЛ, 2011. – 144 с.
12. Кремянский В.И. Методологические проблемы системного подхода к информации. – М.: Наука, 1977. – 228 с.
13. Крупнов С.И. Логико-методологический анализ военно-научных знаний. Автореф. дисс. доктора философ. наук. – М., 1971. – 48 с.
14. Лазарев Н.Я. Терроризм как тип политического поведения // Социологические исследования. – 1993. – № 8. – С. 34–42.
15. Логин В.Т. Диалектика военно-исторического исследования. – М.: Наука, 1979. – 169 с.
16. Материалистическая диалектика: Краткий очерк теории – М.: Политиздат, 1985. – 350 с.
17. Методологические основы научного познания. Под ред. профессора П. В. Попова. Учеб. пособие для студентов вузов. –М.: Высшая школа, 1972. – 272 с.
18. Методологические проблемы военной теории и практики. – М.: Воениздат, 1966. – 327 с.
19. Олышанский Д.В. Психология терроризма. – СПб.: Питер, 2002. – 224 с.
20. Палеха Ю., Леміш Н. Основи науково-дослідної роботи. – К.: Ліра-К, 2013. – 336 с.
21. Португальский Р.М. Методологические основы военно-исторического исследования. – М.: ВАФ, 1992. – 186 с.
22. Садовский В.Н. Основания общей теории систем. - М.: Наука, 1978. – 204 с.

23. Свидерский В.И. О диалектике элементов и структуре в объективном мире и в познании. – М.: Соцэкгиз, 1962. – 275 с.
24. Свидерский В.И. О диалектике отношений. – Ленинград: Изд. ЛГУ, 1983. – 137 с.
25. Сырых В.М. Метод правовой науки: основные элементы, структура. – М.: Юридическая литература, 1980. – 346 с.
26. Тода М., Шуффорд Э.Х. Логика систем: введение в формальную логику структуры. Исследования по общей теории систем. – М.: Прогресс, 1969. – 136 с.
27. Философия и методология науки Учеб. пособие для студентов высших учебных заведений / Под ред. В. И. Купцова – М.: Аспект Пресс, 1996 – 551 с.
28. Філіпенко А.С. Основи наукових досліджень. Посібник. – К.: Академвидав, 2004. – 208 с.
29. Фофанов В.П. Социальная деятельность как система. – Новосибирск, 1981. – 312 с.
30. Фурман А. Материалистическая диалектика. Основные категории и законы. – М.: МГУ, 1969. – 468 с.
31. Чурков Б.Г. Мотивационные и идейные основы современного терроризма. Электронный ресурс. Режим доступа: <http://terroristica.info/node/903>
32. Шейко В.М., Кушнарченко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: Підручник. – К.: Знання-Прес, 2002. – 295 с.
33. Юдин Э.Г. Системный подход и принцип деятельности. Методологические проблемы современной науки. –М.: Наука, 1978. – 212 с.
34. Юрьев А.И. Политическая психология терроризма. Электронный ресурс. Режим доступа: <http://psyfactor.org/lib/terror3.htm>

УДК 94 (477) “2014–2016”

Валерій ГРИЦЮК,
Володимир ГОРЕЛОВ,
Олександр СКРЯБІН (Київ)

ЗБРОЙНИЙ КОНФЛІКТ НА СХОДІ УКРАЇНИ – НАСЛІДОК АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Анотація. Увазі широкого кола читачів пропонуються результати воєнно-історичного дослідження, присвяченого основним подіям збройного конфлікту на Сході України. Поява цієї праці зумовлена нагальною потребою українського суспільства та прогресивної міжнародної спільноти в комплексному об’єктивному висвітленні подій, пов’язаних з агресією Російської Федерації проти України.

Ключові слова: гресія Російської Федерації, збройний конфлікт на Сході України, антитерористична операція.

Збройний конфлікт на Сході України – лише одна із ланок “гібридної війни”, до якої вдалися правлячі кола Росії на початку ХХІ століття. У воєнній доктрині України, затвердженій Указом Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015 визначено: “Збройний конфлікт (підкреслено нами) – збройне зіткнення між державами (міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт на державному кордоні) або між ворогуючими сторонами в межах території однієї держави, як правило, за підтримки ззовні (внутрішній збройний конфлікт)”... “п. 5. Через збройний конфлікт на Сході України (підкреслено нами) ... посилюється глобальна воєнно-політична нестабільність” [1].

“Гібридна війна” наразі є найбільш застосованим поняттям для опису агресії Росії. Саме на це звертається увага у Стратегії національної безпеки України, затвердженій Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015: “п. 1. Прагнучи перешкодити волі Українського народу до європейського майбутнього, Росія окупувала частину території України – Автономну Республіку Крим і місто Севастополь, розв’язала воєнну агресію на Сході України (підкреслено нами) та намагається зруйнувати єдність демократичного світу, ревізувати світовий порядок, що сформувався після закінчення Другої світової війни, підірвати основи міжнародної безпеки та міжнародного права, уможливити безкарне застосування сили на міжнародній арені”... “п/п. 4.3. Підвищення обороноздатності держави. Забезпечення

чення готовності держави, її економіки і суспільства до оборони та відбиття зовнішньої агресії у будь-яких формах і проявах (зокрема у формі гібридної війни), підвищення рівня обороноздатності держави є ключовим пріоритетом політики національної безпеки” [2].

Що ми розуміємо під поняттям “агресія”? Агресія (лат. aggressio – напад) у міжнародному праві – будь-яке незаконне застосування збройної сили однією державою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави. Включає, як обов’язкову, ознаку першості або ініціативи (застосування будь-якою державою збройної сили першою). Цей напад характеризується ініціативою та задумом. Найнебезпечніша форма агресії – збройний напад. Визначення агресії, прийняте 1974 р. ХХІХ сесією Генеральної Асамблеї ООН, є таким: “До прямої агресії належать: вторгнення збройних сил держави на територію іншої держави; військова окупація території держави; анексія території держави; застосування будь-якої зброї однією державою проти іншої; воєнна блокада портів або берегів держави. Агресія збройними силами іншої держави: напад збройних сил держави на збройні сили іншої держави; застосування державою власних збройних сил, розташованих на території іншої держави за угодою, проти третьої держави на порушення умов угоди; перебування таких збройних сил на території іншої держави після припинення дії угоди”. У тому ж джерелі ті самі дії визначаються як “насильство воєнне – примусовий вплив на реального чи потенційного противника... Його ознаками виступають: політичний характер цілей і змісту; використання особливої організації (армії та ін. збройних формувань); застосування спец. засобів (зброї); багатоманітність форм реалізації... Виокремлюються два основних види збройного насильства: безпосереднє фізичне використання воєнної сили і загроза її застосування [3].

Згідно зі статтею 1 Закону України “Про оборону України” – збройна агресія (підкреслено нами)

це застосування іншою державою або групою держав збройної сили проти України. Збройною агресією проти України вважається будь-яка з таких дій: вторгнення або напад збройних сил іншої держави або групи держав на територію України, а також окупація або анексія частини території України; блокада портів, узбережжя або повітряного простору, порушення комунікацій України збройними силами іншої держави або групи держав; напад збройних сил іншої держави або групи держав на військові сухопутні, морські чи повітряні сили або цивільні морські чи повітряні флоти України; засилання іншою державою або від її імені озброєних груп регулярних або нерегулярних сил, що вчиняють акти застосування збройної сили проти України, які мають настільки серйозний характер, що це рівнозначно переліченим в абзацах п’ятому – сьомому цієї статті діям, у тому числі значна участь третьої держави у таких діях; дії іншої держави (держав), яка дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження третьої держави, використовувалася цією третьою державою (державами) для вчинення дій, зазначених в абзацах п’ятому – восьмому цієї статті; застосування підрозділів збройних сил іншої держави або групи держав, які перебувають на території України відповідно до укладених з Україною міжнародних договорів, проти третьої держави або групи держав, інше порушення умов, передбачених такими договорами, або продовження перебування цих підрозділів на території України після припинення дії зазначених договорів.

А Воєнна доктрина України 2015 року визначила: “п. 28. Україна вважатиме своїм воєнним противником іншу державу (коаліцію держав), дії якої (яких) кваліфікуються законами України або міжнародно-правовими актами як збройна агресія. На сьогоднішній день воєнним противником України вважає Російську Федерацію” (підкреслено нами).

Україна потерпає від збройної агресії з боку Російської Федерації, яка визнана державою-агресором постановою Верховної Ради України від 27 січня 2015 року та Резолюцією Парламентської асамблеї Ради Європи 2067 “Зниклі особи під час конфлікту в Україні” від 25 червня 2015 року. Всупереч усім міжнародним нормам права анексовано Автономну Республіку Крим. Триває розв’язана і штучно підтримувана Російською Федерацією війна на Донбасі [4] (підкреслено нами).

Збройна агресія РФ стала черговим кроком давно спланованої та організованої Москвою антиукраїнської гібридної війни. Збройна агресія РФ розпочалася 20.02.2014 р., коли були за-

фіксовані перші випадки порушення збройними силами РФ порядку перетину державного кордону України через Керченську протоку [5]. Серед значного масиву доказів щодо російської збройної агресії – медаль “За повернення Криму”, яка була встановлена наказом міністра оборони РФ від 21.03.2014 р. [6]. На ній викарбувані дати спецоперації росіян в Автономній Республіці Крим: 20 лютого – 18 березня 2014 року. Про проведення операції російськими спецслужбами із залученням військових частин та підрозділів дав свідчення Володимир Путін, зокрема у фільмі “Крим. Путь на родину”.

Після анексії Криму російські спецслужби зосередили зусилля на Півдні і Сході України. У Донецькій та Луганській областях обстановка стрімко загострювалась. Тут від кінця березня значно зростала чисельність російських диверсійних та терористичних груп. За даними групи “інформаційний спротив”, станом на 9 квітня їх чисельність перевищувала 2,5 тис. осіб [7]. Російські спецпризначенці та створені ними терористичні групи здійснювали напади на прикордонні підрозділи, захоплювали відділки міліції та СБУ, транспортні засоби, об’єкти банківської системи та засобів масової інформації, блокували військові об’єкти, шантажували та зомбували місцеве населення, захоплювали заручників та вчиняли умисні вбивства. Про узгоджені дії російських диверсантів, “старт” на масоване застосування зброї, свідчать факти одночасного захоплення 12 квітня міста Слов’янськ, міської ради у Артемівську, міського відділка міліції і міської ради у Краматорську, збройний напад у Красному Лимані. Наступного дня поблизу Слов’янська потрапила в засідку та зазнала втрат рекогносцирувальна група офіцерів центрального апарату СБУ та підрозділу “Альфа”. Відбувся перший бій російських терористичних формувань із представниками сектору безпеки і оборони України. Так розпочалась прихована окупація частини територій Донецької та Луганської областей внаслідок агресивних дій російських зайд. Це всіляко приховує Російська Федерація, намагаючись замаскувати свою агресію під виглядом громадянської війни в Україні. Через пряму загрозу територіальній цілісності та суверенітету держави, задля того, щоб зупинити розгул тероризму, організованого російськими спецслужбами у східних регіонах України, керівництвом нашої держави 14 квітня 2014 року було ухвалено рішення на проведення АТО [8]. З цього часу держава почала функціонувати в особливих умовах [9]. У НДЦ воєнної історії опрацьовано науково-публіцистичне видання, присвячене трьом рокам

збройного конфлікту на Сході України. Ця наукова розвідка зумовлена нагальною потребою українського суспільства та прогресивної міжнародної спільноти в об'єктивному висвітленні історичних подій, пов'язаних з агресією Російської Федерації проти нашої держави, яка носить гібридний характер. За таких умов вітчизняні історична наука не може абстрагуватись і чекати на закінчення збройного конфлікту. У науковому проєкті взяли участь представники Міністерства оборони України, Генерального штабу ЗС, Міністерства закордонних справ, Міністерства інформаційної політики, Міністерства соціальної політики, Служби безпеки, Національної гвардії, Державної прикордонної служби, Національної поліції, Державної міграційної служби, Служби зовнішньої розвідки, Державної фіскальної служби України. Така співпраця дала можливість комплексно дослідити роль і місце сил сектору безпеки і оборони України у протистоянні агресору. Науковій громаді пропонується спроба групи військових істориків здійснити історичну періодизацію збройного конфлікту.

I період. Подолання “гібридної агресії” та активні дії сил АТО по звільненню території Донецької і Луганської областей від російських терористичних осередків. Відбиття вторгнення російських військ (початок квітня – 5 вересня 2014 року).

Перший етап. Розгортання спецслужбами Російської Федерації збройного конфлікту на Сході України (квітень – червень 2014 року).

Другий етап. Звільнення території Сходу України від російських терористичних осередків (1 липня – 24 серпня 2014 року).

Третій етап. Вторгнення військових частин та підрозділів збройних сил Російської Федерації на територію Донецької та Луганської областей України (25 серпня – 5 вересня 2014 року).

II період. Локалізація конфлікту в окремих районах Донецької та Луганської областей (з 5 вересня 2014 року).

Четвертий етап. Стабілізація лінії зіткнення на Сході України (5 вересня 2014 року – 14 січня 2015 року).

П'ятий етап. Відбиття другого наступу російських окупаційних військ (15 січня – 20 лютого 2015 року).

Шостий етап. Зміцнення лінії оборони на Сході України (21 лютого 2015 року – 20 вересня 2016 року).

Сьомий етап. Розведення сил і засобів воюючих сторін (з 21 вересня 2016 року).

Отже “війну на Донбасі”, на думку авторів, правомірно класифікувати як збройний конфлікт

на Сході України поділивши його на основні періоди і виділивши в них етапи, що якісно відрізняються характером і змістом бойових дій. Понятійно-категоріальний апарат, пов'язаний з агресією Російської Федерації проти України, в зв'язку з її особливим “гібридним” характером, потребує подальшого уточнення та удосконалення в наукових працях дослідників цієї проблеми.

Джерела та література:

1. Военная доктрина Украины / Затверджено Указом Президента Украины від 24 вересня 2015 року № 555/2015.
2. Стратегія національної безпеки України / Затверджено Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015.
3. Агресія // Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. – Х.: Право, 2015
4. Постанова Верховної Ради України “Про Звернення Верховної Ради України до Його Всесвятості Варфоломія, Архієпископа Константинополя і Нового Риму, Вселенського Патріарха щодо надання автокефалії Православній Церкві в Україні” від 16 червня 2016 року № 1422-VIII. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1422-19>
5. Постанова Верховної Ради України про Заяву Верховної Ради України “Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків” від 21 квітня 2015 року № 337-VIII / Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 22. – Ст.153.
6. З часом, зрозумівши що таким чином вони свідчать проти себе, росіяни прибрали з офіційних інформаційних ресурсів посилання на цю нагороду. Однак медалью “За повернення Криму” нагороджено понад 300 осіб.
7. Вторжение в Украину: Хроника российской агрессии. / [В. Гусаров, Ю.Карин, К.Машовец, Д.Тымчук] – К.: Брайт Стар Паблішинг, 2016. – С.16.
8. Указ Президента Украины від 02.03.2014 № 189/2014 “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 1 березня 2014 року “Про невідкладні заходи щодо забезпечення національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України”.
9. Біла книга–2014. Збройні Сили України. – К.: МОУ, ГШ ЗСУ, 2015. – С. 9.

УДК 94(4) “192/194”: 358.1

Андрій СЛЮСАРЕНКО,
Геннадій ЄФІМОВ (Львів)

ОРГАНІЗАЦІЯ ОХОРОНИ ТА ОБОРОНИ ТИЛОВОЇ СМУГИ ДІЮЧИХ УГРУПОВАНЬ ВІЙСЬК (СИЛ) – ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню проблем становлення та розвитку системи охорони тилової смуги діючих угруповань військ (сил) під час ведення бойових дій, як під час Другої світової війни, так і її сучасного стану, в умовах ведення антитерористичної операції (АТО), особливо щодо протидії силам спеціальних операцій агресора, в умовах спільного застосування різновидових та різновідомчих сил і засобів складових структур сектору безпеки і оборони України, з метою удосконалення нормативно-правової бази у сфері забезпечення обороноздатності держави.*

Ключові слова: *система охорони тилової смуги оперативного угруповання військ, територіальна оборона, сили спеціальних операцій, форми і способи збройної боротьби.*

Постановка проблеми та її актуальність. Характерними рисами сучасного збройного конфлікту на сході України є: участь у ньому як регулярних військ (сил), так і іррегулярних формувань; активізація терористичної та диверсійної діяльності; загроза переростання конфлікту у локальну війну; втягування до збройного конфлікту значної частини місцевого населення; ведення осередкових бойових дій; певні обмеження у застосуванні засобів збройної боротьби; залучення значних сил і засобів для захисту інфраструктури та комунікацій; складність соціально-психологічної, етнічної та конфесійної обстановки у районі конфлікту. Слід зазначити, що при цьому застосування сил спеціальних операцій (ССО) стає одним з найбільш ефективних способів використання військової сили у збройному конфлікті. Особлива увага у діяльності цих сил приділяється розгортанню повстанського та партизанських рухів під управлінням та контролем ССО, формуванню партизанських та повстанських загонів з місцевого населення, його навчання, озброєнню, призначенню керівників, виплаті грошової допомоги.

Діяльність ССО стає фундаментом ведення так званої «гібридної війни», практично підтверджується агресивними діями ССО Російської Федерації (РФ) в Криму та південно-схід-

них районах України. В таких умовах набуває актуальності проблема пошуку форм та способів протидії ССО агресора, створенню ефективної системи охорони і оборони комунікацій, військових об'єктів та об'єктів цивільної інфраструктури, організації комендантської служби тощо. Разом з цим, дослідження чисельних матеріалів аналізу підготовки і застосування Збройних Сил (ЗС) України за досвідом їх участі в АТО, свідчать лише про фрагментарне висвітлення особливостей залучення підрозділів Військової служби правопорядку, підрозділів Сухопутних військ ЗС, Національної гвардії (НГ) та органів Міністерства внутрішніх справ (МВС) України, які залучаються до виконання завдань, що пов'язані з охороною тилової смуги оперативного угруповання військ (сил) і залучені до АТО [1].

Стан дослідження проблеми. Таким чином, висновки щодо ведення АТО свідчать, що на сьогодні в Україні залишається остаточно невизначеною проблема організації охорони та оборони тилової смуги оперативного угруповання військ (сил), її місце і роль у загальній системі забезпечення обороноздатності держави, при організації управління виконанням заходів територіальної оборони (ТрО), а також про відсутність єдиного понятійного апарату і загальноприйнятих поглядів на методи організації виконання спільних завдань, управління і підтримки взаємодії між силами різних міністерств і відомств, відповідно і фундаментальних теоретичних розробок з цих питань.

З відходом в історію поняття «фронт», залишилася проблема співвідношення таких базових визначень як «антитерористична операція» «оборонна операція», «стабілізаційні дії та спеціальні операції», «територіальна оборона», яка практично не вирішена на сьогоднішній день.

Більш того, актуальності набувають такі поняття як «охорона тилової смуги», «боротьба з НЗФ та ДРГ», «військові гарнізони воєнного часу», «комендантські райони» тощо. Особливого значення набуває роль і місце в них силових структур, і в першу чергу НГ України (так

як лише вона разом із ЗС є військовими формуваннями). Всі інші складові сектору безпеки і оборони держави тепер відносяться або до правоохоронних органів зі спеціальним статусом або є суб'єктами забезпечення обороноздатності держави.

Особливої уваги, заслуговує розгляд проблеми організації системи охорони тилу об'єднаного угруповання військ, яка, вважаємо повинна бути складовою частиною територіальної оборони, з урахуванням задач боротьби з диверсійно-розвідувальними силами (ДРС) та антидержавними озброєними формуваннями, на сьогоднішній день вона практично відсутня. Складається реальна ситуація, коли накопичений сучасний досвід залишається не узагальненим, не втіленим у життя, як це було у свій час з досвідом бойових дій в Афганістані. В кінцевому результаті свідчить, що ми не вміємо вчитись на чужих помилках, а це вже привело до непередбачених наслідків. Продовжуючи цю тему необхідно дати оцінку можливостям організаційних і функціональних структур ЗС, силових структур та їх готовності щодо організації антитерористичної, протидиверсійної боротьби.

На наш погляд, на даному етапі розвитку сектору безпеки і оборони України, ці питання знаходяться в зародковому стані. Об'єктивних та суб'єктивних причин тут багато. На навчаннях останніх років (перед початком агресії РФ), оцінка можливостей віртуального противника проводилась знов таки за шаблонних принципів – оцінювалась кількість дивізій, бригад, особового складу, танків, гармат, напрямів головного та другого ударів, рубежі розгортання у батальйонні, ротні та взводні колони. А оцінка сил спеціальних операцій, їх можливості, завдання щодо проведення широкомасштабної диверсійної діяльності, в тому числі по створенню незаконних озброєних формувань на нашій території проводилась вкрай поверхово, хоча не урахування цього фактору величезна помилка. Необхідно звернути увагу, що у радянський та пострадянський період, поняття «охорона та оборона тилу» мало офіційно визнане наступне визначення: «заходи, що проводяться з метою відбиття нападу наземного і повітряного супротивника, заборони проникнення його розвідки і сторонніх осіб в розташування тилівих об'єктів. Охорона тилу включає організацію безпосередньої охорони та караульної служби, супроводу транспорту, обмеження пересування місцевого населення. З цією метою створюється система спостереження і сповіщення про напад супротивника; визначаються відповідальні за оборону районів і позицій, порядок

збору і дій особового складу за бойовою тривою; і десантами супротивника; визначаються і обладнуються в інженерному відношенні рубежі (позиції) для відбиття нападу супротивника. Охорона і оборона тилу покладається на тиліві частини (підрозділи, установи), а оперативного тилу, крім того, на війська охорони тилу. При необхідності виділяються бойові підрозділи і частини» [2, С.531].

З 1957 року у збройних сил СРСР завдання по охороні тилу було покладено на управління тилу військових округів, при цьому лише через 11 років, у 1968 році виходить лише проект «Настановлення по охороне фронтового тилу» [3], яке в першу чергу стосувалося дивізій охорони тилу, відповідно була спроба відновити досвід Другої світової війни, але цей проект широко не втілення у військову практику не знайшов. В подальшому, колишні дивізії охорони тилу (кадру) були переформовані в бригади, які в кінцевому результаті, як і бригади (окремі батальйони) дорожньо-комендантської служби, були виключені зі схем мобілізаційного розгортання оперативних командувань. Більш того, в керівних документах щодо застосування ЗС України не визначено, що охорона тилу відноситься до основних завдань тилу.

Таким чином, склалася ситуація, коли не залишилося частин (підрозділів), які призначені для виконання завдань щодо прикриття оперативного розгортання військ (сил) при висуванні їх в райони бойового призначення та охорони і обороні тилової смуги певного угруповання військ (сил), які практично співпадають із завданнями територіальної оборони. Відповідно, на наш погляд, завдання охорони тилу будь-якого угруповання військ, що створюється, повинно трансформуватися в систему територіальної оборони.

Тим самим повинен виконуватися принцип «ЗС – для ТрО» та «ТрО – для ЗС України». Дослідження проблем організації ТрО України та їхній аналіз свідчать що вона, в сучасних умовах, виконує подвійну функцію, по-перше, територіальна оборона складає основу обороноздатності держави, а проведення різноманітних операцій ЗС – є лише однією із складових частин загальнодержавних безпекових та оборонних заходів; по-друге, заходами територіальної оборони забезпечується виконання завдань ЗС. При цьому надзвичайно важливо виділити три способи організації та управління заходами ТрО: перший – на території, де безпосередньо ведуться бойові дії військовими формуваннями (районах ведення операцій) і крім бойових завдань щодо знищення противника, одночасно виконуються заходи терито-

ріальної оборони, в тому числі щодо знищення диверсійно-розвідувальних груп (ДРГ) та НЗФ (незаконних збройних формувань); другий – поза межами ведення бойових дій, (основний), на території, де регулярні війська відсутні або виконують окремі завдання оборони держави; третій – на тимчасово захоплених ворогом територіях де організовується рух опору.

При цьому, слід зазначити, що зазначенні завдання виконуються формуваннями різних силових структур. Звичайно, їх керівники мають свої погляди на використання підпорядкованих частин (підрозділів, формувань, органів), навіть Управління ГШ ЗС України до останнього часу розглядало цю проблему досить вузько.

Вищенаведене активно сприяло встановленню шаблонного мислення, рутини, казенщини, застою в методах роботи командирів та штабів щодо підготовки до ведення бойових дій в сучасних умовах, небажання вивчати не тільки історичний але і сучасний досвід ведення війн та локальних конфліктів.

Таким чином, необхідно зробити висновок – готові, навчені боєздатні підрозділи, які спроможні вести боротьбу з силами спеціальних операцій, антидержавними озброєними формуваннями в тилівій смузі – практично відсутні, не передбачені і програми їх підготовки при проведенні спеціальних операцій. На наш погляд, створення підрозділів спеціального призначення у складі Служби правопорядку ЗС України та прийняття рішення щодо створення ССО ситуацію кардинально ще не змінило.

Таке положення характерно не тільки для ЗС, але і для інших силових структур. Так в 1995 році були виключені зі схеми мобілізаційного розгортання Прикордонних військ України мотоманеврені групи та загони спеціального призначення, які відмобілізувалися з введенням підвищеної бойової готовності і фактично призначалися для проведення прикордонних пошуків та операцій, знищення ДРС противника. Наявність підрозділів спеціального призначення у МВС України не означає їх готовність. Це також зумовлено рядом суб'єктивних та об'єктивних причин. На початку 2000 років була зроблена стратегічна помилка – замість протидиверсійної (антиреростичної) підготовки основні зусилля були спрямовані на організацію патрульно-постової служби.

Що стосується спеціальних підрозділів Служби безпеки та МВС України – їх підготовка була спрямована на протидію окремим терористичним актам кримінального походження та захисту учасників кримінального судочинства в умовах мирного часу. В умовах особливого періоду, під час масових проявів диверсійно-терористичної спрямованості на території областей, ці малочисельні підрозділи діям разом з іншими силовими структурами також не навчені, як і органи управління ними.

Отже, за умов постійно зростаючого рівня «асиметричних» загроз, особливу роль в їх ліквідації чи упередженні відіграватимуть спеціальні методи ведення війни. При цьому тенденція збільшення ролі сил спеціальних операцій у збройній боротьбі зростає. Недооцінка їх важливості може завдати значної шкоди національній безпеці держави. Все це означає необхідність суттєво переглянути існуючі програми підготовки силових структур та нарешті впровадити методiku їх спільної підготовки, яка на сьогодні практично відсутня.

При цьому, слід зазначити, що командування ОЗС НАТО приділяє надзвичайно серйозну увагу питанням охорони і оборони тилівих районів [4]. Так, типова структура штабу армійського корпусу швидкого реагування ОЗС НАТО включає три основних управління: операцій, забезпечення та операцій в тилівому районі [5].

Мета та завдання дослідження. При дослідженні проблем організації та функціонування системи управління оборонними заходами, зокрема охорони і оборони тилової смуги оперативного угруповання військ (сил), перш за все слід дати остаточні відповіді на наступні питання: що уявляє собою ця система в умовах необ'явленої війни з РФ (відповідно необхідне уточнене визначення її сутності, мети, співвідношення з поняттям «територіальна оборона»; виконання яких завдань покладається на систему; які складові сектору безпеки і оборони залучаються до виконання визначених завдань; які органи управління доцільно використовувати (створювати), їх організаційно-штатна структура, кількість і склад робочих (оперативних) груп на пунктах управління; яка система зв'язку та АСУВ(С) повинна використовуватися. В свою чергу, це вимагає суттєвого перегляду поглядів на створення системи ТрО в державі, існуючої нормативно-правової бази з питань воєнної (національної) безпеки України, її впливу на організацію охорони і оборони тилової смуги оперативного угруповання військ, розподілу завдань, функцій і повноважень між суб'єктами управління територіальною обороною.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що наявні виклики і загрози воєнного характеру нашій державі, вимагають принципово нових поглядів і підходів до забезпечення обороноздатності держави. Збройна агресія РФ наочно демонструє нам приклад так званої війни без правил, коли першочерговими об'єктами

поразки стають навіть не самі військові формування, їх особовий склад, техніка і озброєння, а інфраструктура держави, людські ресурси, що забезпечують її безперерйне функціонування. Повторюється гіркий досвід Другої світової війни, коли на початку бойових дій між СРСР та Німеччиною, в Червоній Армії була практично відсутня будь-яка система охорони тилової смуги діючих фронтів (армій), відповідно обстановка змусила радянський уряд, в екстреному порядку, терміново приймати відповідні заходи. «В період з вересня 1939 по травень 1941 року на Західному кордоні мали місце більше 1000 тільки зафіксованих проривів державного кордону, але війська прикриття Червоної Армії в цей період до охорони кордону залучені не були, фактично стояли осторонь від боротьби з диверсійно-розвідувальними силами противника в своєму тилу, диверсійні групи під час ворожого нападу в значній мірі дезорганізували управління військами та роботу тилу, що в кінцевому підсумку привело до найтяжчих наслідків» [6]. Досвід залишився неврахованим, і через 70 років, ситуація повторилася вже в Криму і на сході України. Слід зазначити, що на четвертий день війни, 26 липня 1941 року був створений інститут начальників охорони тилу діючої Червоної Армії, на який покладалася задача охорони фронтових та армійських тилів. Начальниками охорони п'яти фронтів були призначені начальники прикордонних військ Народного комісаріату внутрішніх справ (НКВС) Прикордонних округів, з передачею в їх оперативне підпорядкування прикордонних, оперативних, конвойних, а також військ НКВС по охороні важливих державних об'єктів.

При цьому війська охорони тилу фронтів (армій), залишаючись у складі НКВС, відносно оперативно-службового використання підпорядковувалися командуючим військами фронтів і загальновійськових армій. Що стосується частин НКВС, які здійснювали охорону особливо важливих об'єктів, то вони вводилися в оперативне підпорядкування начальників охорони тилу відповідних фронтів. Для успішного несення служби в звільнених від окупантів містах, боротьби з ворожими десантами, агентурою, зрадниками і бандитами, а в необхідних випадках і для ведення бойових дій проти військ супротивника на початку 1942 р. у складі Народного комісаріату внутрішніх справ були створені внутрішні війська (замість раніше існуючих оперативних військ). Для керівництва цими військами в організованому в кінці квітня 1942 р. Головному управлінні внутрішніх військ було сформовано управління військ НКВС по охороні тилу фронтів (армій).

Таким чином, зміни, внесені з початком війни в систему управління прикордонними і внутрішніми військами Народного комісаріату внутрішніх справ, переслідували мету поліпшити організацію управління військовими формуваннями цього наркомату в смузі фронтів (армій). Це знайшло відображення в створенні спеціальних органів у складі НКВС, але з підпорядкуванням їх в оперативному відношенні командуванню фронтів і армій.

Разом з цим, робота цих органів, в основному, була спланована у відриві від військового командування. Війська НКВС та Прикордонні війська, які діяли у фронтовому тилу, вирішували питання самостійно, не були об'єднані єдиним командуванням, яке було б спроможним усі лінії службової діяльності цих спеціальних військ представляти воєнному командуванню фронтів. Тому в червні 1943 року була проведена Конференція з питань організації охорони тилу діючих фронтів, з метою посилення керівництва військами НКВС, які здійснювали охорону тилу, налагодження тісної взаємодії з командуючими військами фронтів, органами внутрішніх справ та державної безпеки прифронтної смуги було створено Головне управління військ НКВС по охороні тилу Діючої Червоної Армії. Начальниками військ охорони армій та фронтів були призначені старші начальники вже не прикордонних, а оперативних військ НКВС, з оперативним підпорядкуванням відповідним командувачам Червоної Армії. Однак, слід особливо підкреслити наступний висновок: «Питання організації охорони і оборони тилу на різних фронтах вирішувалися по різному. З початку і до кінця війни не було повної ясності і чіткості у тому, хто безпосередньо організовує охорону і оборону тилу фронту, армій, як і сили і засоби повинні застосовуватися для цієї мети [7]. Як бачимо, питання організації охорони тилу є дуже складним, яке остаточно не знайшло свого вирішення і вході Другої світової війни.

Одна з ключових проблем сучасності – створення гарнізонів воєнного часу, комендантських районів та організація і підтримання в них встановленого правового режиму. Залишаються відкритими питання щодо місць і порядку розгортання таборів військовополонених оперативних командувань (оперативного угруповання військ), де будуть розгорнуті приймальні пункти військовополонених та фільтраційні пункти, хто їх буде охороняти; яким чином буде здійснюватися збір, супроводження та охорона військовополонених; ким і як визначається та організовується порядок збору, зосередження, обліку трофейного, пошкодженого, кинуто-

го майна і техніки, організації поховань тощо. Вирішення цих важливих питань тривалий час обходилося стороною.

Слід звернути увагу і на той факт, що існуюча законодавча база жодним чином не оговорює порядок взаємовідносин між комендатурами, що створюються та районними (обласними) військовими комісаріатами (штабами зон територіальної оборони).

Висновки та пропозиції. На наш погляд, виникла необхідність розробки теорії стабілізаційних і специфічних дій, спеціальних операцій на власній території, як складової частини ТрО. При цьому, якщо за способами підготовки і застосування стабілізаційні дії подібні до загальновійськової операції, то за змістом вони достатньо відрізняються.

З метою розмежування повноважень між підрозділами ЗС та НГ України, покласти на частини НГ завдання щодо організації охорони тилу угруповання військ, що буде створюватися для проведення будь-яких операцій – оборонних, стабілізаційних тощо.

Виходячи з наведеного, ми повинні чітко розуміти, що увесь накопичений історичний досвід, не повинен сприйматися однозначно і в сталому вигляді переноситися в сучасні умови. Такий підхід неодноразово засвідчував свою безпідставність та не дієвість. Отже, і сьогодні, буде далеко не зайвим, а навпаки суттєвим положення про те, що будь який минулий досвід потребує безперервного творчого удосконалення і практичного випробування з урахуванням всієї сукупності наявних чинників, а також тих змін, які виникають. Неможливо вирішувати завдання обороноздатності держави новими прийомами, якщо уважно не вивчити доречність або хибність та помилки старих підходів.

Джерела та література:

1. Аналіз підготовки і застосування Збройних Сил України за досвідом їх участі в антитерористичній операції – Україна : ГШ МО України, 2016. – 247 с.
2. Военный энциклопедический словарь / [пред. гл. ред. комиссии Н. В. Огарков]. – М. : Военное издательство, 1984. – С. 531
3. Наставление по действиям войск охраны тыла (проект) – М. : ГШ, 1986. – 87 с.
4. Мгимов Ю. Правовые основы применения ВС США в целях обеспечения внутренней безопасности страны / Ю. Мгимов // Зарубежное военное обозрение. – 2006. – № 6. – С. 2–9.
5. Клименко С. Армейские корпуса быстрого развертывания ОВС НАТО / С. Клименко // Зарубежное военное обозрение. – 2004. – № 10. – С. 27–29.
6. Сечкин Г.П. Советские пограничные войска / Г.П. Сечкин // Монография / – М. : Военное издательство, 1976. – с.584
7. Советское военное искусство в Великой Отечественной войне / [пред. гл. ред. комиссии П.В. Комаров]. – М. : Военное издательство, 1962. – с.603

УДК 355.4 (73) (091)

Андрій СЛЮСАРЕНКО (Львів)

БОЙОВІ ДІЇ НА СХОДІ УКРАЇНИ ТА РОЗБУДОВА СИЛ СПЕЦІАЛЬНИХ ОПЕРАЦІЙ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Анотація. У доповіді розглядаються фактори підвищення значення в військовому мистецтві сил спеціальних операцій (ССО), їх перетворення у самостійні та вельми ефективний компонент збройних сил сучасних держав. Дається характеристика процесу правового оформлення, концептуального визначення, організаційного творення Сил спеціальних операцій (Командування ССО) Збройних Сил України, проблемних моментів на цьому шляху. Йдеться про перші уроки застосування ССО у бойових діях на Сході України у 2014–2016 роках.

Ключові слова: сили спецоперацій, спеціальні операції, розвідка, військове будівництво, бойовий досвід.

Розвиток та підвищення питомої ваги участі Сил спеціальних операцій (ССО) у сучасних локальних війнах та конфліктах закономірно витікає із особливостей т.зв. «війн шостого покоління» – переважно неконтактних війн із масованим застосування високоточної неядерної зброї, інформаційних методів протидії зброї, інтегроване поле бою землі, повітря та космосу).

Початок ХХІ століття характеризується переходом до такого типу збройного протидії, в якому вирішальна роль належить високоточній зброї та іншим нетрадиційним для війн п'ятого покоління засобам, в тому числі – військам спеціального призначення, котрі реформуються в інтегровані Сили спеціальних операцій (ССО) як самостійний компонент воєнної організації держави або принаймні її збройних сил.

Сучасні тенденції розвитку військ (сил) спеціального призначення обумовлені переосмисленням їх ролі й місця у забезпеченні безпеки та реалізації воєнно-політичної стратегії розвинутих держав. США стали першою державою, яка з кінця 1980-х рр. перетворила війська та інші структури спеціального призначення у *самостійний компонент Збройних сил*. Особлива роль Сил спеціальних операцій закріплена у концептуальних воєнно-політичних документах США самого високого рівня і визначається як перманентний засіб обстоювання геополітичних та військових інтересів цієї наддержави. Водночас їх структура, функції, система підготовки ретельно вивчаються й певною мі-

рою втілюються у реформуванні збройних сил цілої низки держав світу (включаючи Росію та Китай). До формування ССО перейшли і окремі сусіди України – члени НАТО з-поміж посткомуністичних держав, передовсім – Республіка Польща та Румунія [див.: 3; 6; 7; 8; 11, с. 13-15]. Починаючи із листопада 2007 р., коли Указом Президента України було започатковано творення ССО як компоненту Збройних Сил (ЗС) України, актуалізувалася і потреба в юридичному, організаційно-функціональному та науковому осмисленні світового досвіду розбудови та застосування подібних спеціалізованих військових формувань [2; 4].

У бойових діях на Сході України у 2014–2016 рр. взяли активну участь та виконували розвідувально-бойові, інші спеціальні завдання співробітники Головного управління розвідки (ГУР) МО України, 140-го окремого центру спецпризначення (СпПр) ГУР МО, 3 та 8-го окремих полків СпПр СВ України, а також 73-го морського центру СпПр та 801-го окремого загону СпПр (протидиверсійного) Військово-Морських Сил України. За даними відкритих джерел, до складу Командування ССО ЗС України включили і частини інформаційно-психологічних операцій (ІпсО): Головний центр, 74 та 83-й центри ІпсО, 16-й загін ІпсО. Станом на вересень 2016 р. їх лише незворотні втрати частин і органів військової розвідки становили 162 загиблих та 632 поранених вояків [4; 12].

Розгортання збройного конфлікту на Сході та загострення інших чинників загроз безпеці й територіальній цілісності України стимулювало ухвалення політичним керівництвом держави низки нормативно-розпорядчих документів щодо розбудови «елітних військ» саме як функціонального компоненту ЗС України. Так, на виконання Указу Президента України від 24 вересня 2014 р. №744-17 «Про невідкладні заходи щодо захисту України та зміцнення її обороноздатності» та Замислу оптимізації та реорганізації ЗС України розпочалися заходи щодо створення та розвитку ССО ЗС України, які включали у себе:

формування нормативно-правової бази функціонування ССО;

удосконалення організаційно-штатних структур органу військового управління та військових частин ССО;
бойову підготовку військових частин спеціального призначення під єдиним керівництвом (у т.ч. із залученням інструкторів країн-членів НАТО);
випробовування озброєння та військової техніки вітчизняного виробництва для подальшого прийняття їх на озброєння;
удосконалення зразків форми одягу, спорядження та екіпірування у військових частинах;
активізацію міжнародного співробітництва з представниками країн-членів НАТО з питань розвитку та функціонування військ спецпризначення [11, с. 3-4].

Говорячи про організаційно-правовий аспект творення вітчизняних ССО, відзначимо, що воно мало виразну тенденцію до постановки цього процесу в адаптаційно-правовий контекст євроатлантичних спрямувань України. Зокрема, у квітні 2015 р. президент Петро Порошенко підписав указ «Про затвердження Річної національної програми співробітництва Україна – НАТО на 2015 рік», що, зокрема, передбачає розвиток Сил спеціальних операцій як окремого роду сил.

З огляду на новітні виклики безпеці України серед основних і першочергових (до кінця 2017 р.) завдань розвитку сектору безпеки і оборони України, «Концепцією розвитку сектору безпеки і оборони України» (затверджена Указом Президента України від 14 березня 2016 р. № 92) було передбачено створення Сил спеціальних операцій як окремого роду військ за напрямками, визначеними «Концепцією формування та розвитку Сил спеціальних операцій», що стало суттєвою змістовною віхою на шляху державно-правового й функціонального унормування творення сил особливого призначення як окремого компоненту збройної сили. Але справді цілісну правову основу під цілеспрямоване творення «елітних військ» української армії підвів прийнятий 7 липня 2016 р. Верховною Радою (ВР) України Закон України № 4795 «Про внесення змін до деяких законів України щодо Сил спеціальних операцій Збройних Сил України» (26 липня того ж року Закон був підписаний Президентом України). Реалізація норм згаданого Закону дозволить підвищити бойовий потенціал Збройних Сил України за рахунок наявності у їх складі дієвого інструменту воєнно-силового стримування можливої збройної агресії чи збройного конфлікту, підвищити можливості держави щодо

проведення спеціальних заходів, у тому числі поза межами України, дозволить досягати воєнно-політичні і воєнно-стратегічні цілі та припиняти конфлікти на ранній стадії виникнення. Аналіз зазначеного нормотворчого документу дозволяє констатувати, що розбудова ССО відповідає принципам демократичного правового суспільства, а також світовому досвіду розвинених країн у сфері здійснення спеціальних операцій та забезпечення безпеки. Створення Сил спеціальних операцій, як показала правова експертиза ВР України, відповідає принципам розбудови демократичного правового суспільства та світовому досвіду розвинених країн у сфері здійснення спеціальних операцій та забезпечення безпеки, зокрема в Республіці Польща (Wojaska Specjalne), Сполучених штатах Америки (US Special Operations Command) [9].

Важливою новелою загаданого Закону стало розв'язання правової колізії (що бентежило практиків та викликало дискусії міжвідомчого характеру) відносно права ССО безпосередньо здійснювати збір розвідувальної інформації (як от Служба зовнішньої розвідки України та Головне управління розвідки МО України). Відтепер згідно частини 6 статті 1-ї Закону «Органи військового управління та військової частини розвідки, Сил спеціальних операцій Збройних Сил України відповідно до закону можуть залучатися до заходів добування розвідувальної інформації з метою підготовки держави до оборони, підготовки та проведення спеціальних операцій та/або спеціальних дій, забезпечення готовності Збройних Сил України до оборони держави. Сили спеціальних операцій Збройних Сил України здійснюють ведення спеціальної розвідки» [5].

З погляду конкретизації компетенції ССО у сфері розвідувальної діяльності важливо тлумачення Законом поняття про спеціальну розвідку як «комплекс заходів і дій для добування, опрацювання і доведення розвідувальної інформації в інтересах підготовки та ведення (підтримки) операцій, бойових і спеціальних дій з використанням визначених способів добування відомостей, в тому числі встановлення конфіденційного співробітництва з особами за добровільною згодою» [5].

Для забезпечення активних дій спецпризначенців непересічне значення має закріплення у базовому правовому акті дефініції «спеціальна операція», без чого неможливе розмежування компетенції різних елементів силових машини та регламентація наступальних дій самих ССО. Під спецоперацією запропоновано мати на увазі «сукупність узгоджених і взаємопов'язаних за метою, завданнями, міс-

цем та часом спеціальних дій підрозділів Сил спеціальних операцій Збройних Сил України, спрямованих на створення умов для досягнення стратегічних (оперативних) цілей, які проводяться за єдиним замислом самостійно або у взаємодії з військовими частинами, підрозділами Збройних Сил України, інших військових формувань, правоохоронних органів України та інших складових сил оборони для виконання завдань» [5].

На законодавчому рівні визначено також порядок фінансування ССО «за рахунок коштів Державного бюджету України, які виділяються Міністерству оборони України окремим рядком на утримання Сил спеціальних операцій Збройних Сил України, а також інших джерел, передбачених законодавством» [5].

Крім того, Закон визначив механізм взаємодії (сприяння) ССО у виконанні покладених на них завдань зі сторони інших учасників сектору безпеки та оборони України, окреслив соціальні гарантії військовослужбовців та службовців добірних формувань ЗС України.

Ухвалення базового Закону України відкрило шлях до розробки необхідних відомчих підзаконних актів, розпорядчих актів, статутних та інструктивних документів, навчально-методичної літератури. Проте ледве не найважливішою проблемою залишається недостатній рівень матеріально-технічного забезпечення частин ССО, адже на початок АТО частка новітніх видів озброєння, спецтехніки та обладнання в спецчастинах ЗС України не перевищувала 2%. На думку спеціалістів, необхідне прискорене постачання у війська спеціальних засобів зв'язку (спеціальних радіостанцій, станцій супутникового зв'язку і супутникових телефонів); оптико-електронних систем (оптичних, нічного бачення, далекомірів); безпілотних авіаційних комплексів (мікро та міні-БЛА). броньованої автомобільної техніки (спеціальних розвідувальних машин) тощо [11, с.5].

Особливо варто наголосити на тому, що визначення концептуальних засад розбудови вітчизняних ССО потребує усвідомлення їх функціонального місця в алгоритмі т.зв. «гібридного» протистояння. Виходячи із новітнього світового досвіду локальних війн та нетрадиційних форм протистояння можна стверджувати, що в умовах неконвенційного протистояння основними функціями та завданнями ССО стануть:

- здійснення спеціальної розвідки в інтересах власних військ та інших суб'єктів протистояння;
- виведення з ладу систем державного та військового управління противника;
- знищення (захоплення) штабів, важливих

військових об'єктів, об'єктів тилу збройних сил тощо;

- паралізування роботи транспорту та життєво важливої інфраструктури;
- проведення диверсійних дій в тилу збройних сил, терористичних актів проти представників командного складу та державного апарату, захоплення у полон військовоначальників та командирів;
- проведення спеціальних інформаційно-психологічних операцій для підриву морально-психологічного стану військовослужбовців та населення країни-противника;
- організація, бойова та спеціальна підготовка незаконних (іррегулярних) збройних формувань із числа громадян країни, що стала жертвою «гібридної» війни.

Аналіз сучасних військово-теоретичних поглядів на застосування ССО у війнах (конфліктах) нового концептуального типу дозволяє виокремити основні задачі, які можуть здійснювати «елітні війська». *Зокрема, на етапі підготовки та розгортання «гібридної» війни ССО здатні:*

- організовують антиурядові виступи, повстанські і партизанські рухи з метою дестабілізації обстановки в окремій країні та повалення її уряду;
- захоплюють або ліквідують політичних, державних та військових діячів, які здатні відігравати провідну роль в організації відсічі агресії;
- проводять диверсії та акти саботажу;
- збирають розвідувальні відомості політичного, економічного та військово-стратегічного характеру;
- формують партизанські (повстанські) загони, здійснюють підготовку партизан (повстанців);
- розгортають партизанські бази;
- захоплюють полонених та заручників;
- проводять психологічні операції, діють на території іноземної держави у складі антиурядових органів самоврядування.

На етапі ведення повномасштабного неконвенційного протистояння:

- збирають розвідувальні відомості в інтересах угруповань своїх військ на театрі воєнних дій;
- виводять з ладу або захоплюють важливі військові та промислові об'єкти у тилу противника з використанням як звичайної, так і зброї масового ураження;
- проводять рейди та влаштовують засідки у тилу противника;
- виводять з ладу комунікації, системи державного, військового управління та тилового забезпечення;

- наводять з використанням радіо- та лазерних навідників високоточну зброю на особливо важливі об'єкти противника;
- проводять диверсії, терору, акти саботажу та психологічні операції для послаблення тилу, деморалізації особового складу і населення противника;
- виявляють, викрадають або знищують певні види зброї чи важливі елементи, зразки техніки та озброєння, таємні документи;
- організовують втечу з полону своїх військовослужбовців та цивільного персоналу;
- проводять пошуково-рятувальні операції.

Джерела та література:

1. Бадрак В. Армии XXI века: звон мечей и стон булата / В.Бадрак // Зеркало недели. – 2013. – 25 января.
2. Биструхін Г.С. До проблеми формування сил спеціальних операцій в Україні // 3 нагоди 15-річчя створення Служби безпеки України. Матеріали науково-практичної конференції. – Київ, 16 березня 2007 р. – С. 142–146.
3. Веденєєв Д.В. Гострі кігті орла. Сили спеціальних операцій США: історія та сучасність. Монографія / Д.В. Веденєєв, Г.С.Биструхін, А.І.Семук – К.: К.І.С., 2010. – 400 с.
4. Досвід застосування висомобільних десантних військ в антитерористичній операції. Матеріали круглого столу 25 вересня 2015 р. – К.: НУОУ, 2015. – 20 с.
5. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо Сил спеціальних операцій Збройних Сил України // Електронний ресурс. Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59372
6. Иванов В. Силам специальных операций секвестр не угрожает // Независимое военное обозрение / В.Иванов – 2013. – 5 декабря.
7. Кацалapa В.О. Аналіз світового досвіду залучення військ (сил) до ведення інформаційних операцій / В.О.Кацалapa // Труды університету: збірник наукових праць Національного університету оборони України імені Івана Черняховського. – 2015. – № 1. – С.15–18.
8. Курбан О. Гібридна війна: сили спецоперацій та соціальні мережі [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ua.racurs.ua/1064-gibrydna-viyna-syly-spetsoperaciy-ta-socialni-mereji>
9. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо Сил спеціальних операцій Збройних Сил України» // Електронний ресурс. Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59372
10. Рекомендації щодо ведення бойових дій підрозділами високомобільних десантних підрозділів та сил спеціальних операцій під час бою у місті, оточенні і виходу з оточення. – К.: НУОУ, 2015. – 29 с.
11. Сучасний стан сил спеціальних операцій: проблемні питання та шляхи вирішення. Науково-практичний семінар. Національний університет оборони України ім. І.Черняховського. 22 грудня 2015 р. – К.: НУОУ ім. Івана Черняховського, 2016. – 32 с.
12. Там, де було гаряче, завжди були розвідники. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/tam-de-bulo-garyache-zavzhd-buli-voyini-rozvidniki-preziden-38099>.

УДК 327.8:323.28(2014–2017)

Володимир ВІЛКО (Київ)

ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ: 2014 – 2017 РОКИ

Анотація. У статті проаналізовані причини виникнення та здійснена спроба періодизації російсько-української гібридної війни з березня 2014 р. до сьогодні. Зроблені висновки щодо можливих військово-політичних наслідків для двох воюючих сторін у близькій перспективі.

Ключові слова: періодизація; російсько-українська гібридна війна; анексія Криму; окупація південного сходу України.

Постановка проблеми та стан її вивчення. Сучасна історія українсько-російських відносин досить коротка. Її історична дистанція знаходиться в межах 1991–2017 рр. Із моменту оголошення незалежності Україна залишається в центрі уваги як Заходу так і Росії, обидві сторони визнають нашу державу провідною в регіоні. Захід не при звичаївся розглядати пострадянський простір як арену міжнародних дипломатичних відносин, він тихо «віддає» пріоритет домінуючій силі - Російській Федерації. Росія, у свою чергу, взаємовідносини з пострадянськими республіками будує, виходячи зі своїх національних інтересів. Така ситуація привела до силового тиску з боку РФ на нові незалежні держави, без поваги до їхньої незалежності, з метою примусити їх вести зовнішню політику згідно з вказівками Кремля. У цих взаємовідносинах доходило й до крайніх воєнно-політичних методів (Молдова, Південна Осетія, Абхазія, Таджикистан, Україна). Сучасна зовнішня політика Росії оцінюється фахівцями як неоімперська. У свою чергу, геополітичне становище України має зовнішній вплив на сучасну Росію. Колись західні країни, допускаючи сценарій українсько-російської війни через Крим, абсолютно не були готові до розгортання таких подій у реальному часі, вони не розробили можливих сценаріїв своєї поведінки. Відносини обох країн ускладнюються історичним, морально-психологічним, світоглядним досвідом. Росіяни схильні розглядати українців як складову християнського православно-го світу, українці, у свою чергу, уважають себе самодостатньою окремою нацією. Незалежність України сприймається російською стороною як зрада, а бажання євроінтегруватись – як перехід у ворожий табір. Українські території,

де компактно проживають росіяни, розглядаються політичним керівництвом Росії як власні (Крим, Севастополь). Російські політики не уявляють ситуації, коли Україна вийде з-під їхнього контролю. Спочатку були намагання долучити незалежну Україну до Співдружності Незалежних Держав, а згодом до Євразійського Союзу (Росія, Білорусь, Казахстан). Російські політики вважають, що в Україні існує непримиренний міжнаціональний конфлікт (ідеться про 11 млн. росіян, що проживають в Україні), у якому вони повинні брати активну участь на боці проросійських сил.

Як історична проблема російсько-українська війна тільки набирає аналітичної ваги, зокрема, завдяки роботам Я. Грицака [2], Л. Залізняка Ю. [3] Б. Левика [4], І. Лосева [5], Ю. Макарова [7], та інших.

Запропонована стаття *має на меті* визначити періодизацію російсько-української гібридної війни: 2014–2017 рр., її причини та можливі наслідки в історичному вимірі. Обрана тема носить гостру практичну актуальність і є затребуваною суспільством і науковим співтовариством. Для адекватного осмислення тема вимагає комплексного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Відразу зазначимо, що протистояння 2014–2017 років не перше збройне протистояння України та Росії. На боці Польщі Україна воювала з Росією під час російсько-польської війни 1654–1667 рр. та на боці Туреччини – у російсько-турецькій війні 1676–1681 рр. (Іван Виговський у 1658–1659 рр., Богдан Хмельницький – 1660–1663 рр., Петро Дорошенко – 1665–1676 рр.). 1708–1709 рр. Іван Мазепа воював проти Росії в ході Північної війни на боці шведського короля. 1918–1920 рр. УНР боролась проти більшовицької влади, а 1941–1953 рр. ОУН-УПА боролись проти радянської влади, що теж було виявом війни проти Росії.

П'ята російсько-українська війна розпочалась у березні 2014 р. з анексії Криму. Вона отримала характеристику «гібридної», що не передбачає офіційного оголошення війни, відкритого введення військ, супроводжувалась інформаційно-пропагандистськими спецопераціями. Зго-

дом (15 березня 2015 р.) стало відомо, що це була спланована за прямою вказівкою В. Путіна спецоперація Кремля, про що детально розказано в документальному телефільмі «Крим. Путь на Родину».

Три роки минуло з того часу, як відбулася цинічна окупація з наступною анексією Росією українського Криму та розпочалась збройна агресія Росії проти України на Донбасі.

Переважна більшість провідних істориків, міжнародних і вітчизняних політологів, воєнно-політичних експертів, військових спеціалістів та аналітиків поділяють думку, що в рамках реалізації підступної неоімперської «гібридної політики» Росією була розв'язана і зараз продовжується проти України так звана «гібридна війна», тобто повноцінна війна – «гібридна» по формі та «асиметрична» за змістом. Її відмінність характеризується як веденням агресивних військових дій під прикриттям незаконних (неформальних) збройних формувань, так і одночасним використанням широкого спектра політичних, економічних (в т. ч. енергетичних і торговельно-економічних), а також інформаційно-пропагандистських заходів, з яких, як правило, і починається ця «гібридна війна», та які її супроводжують впродовж усього періоду військових дій. Ряд провідних експертів Заходу небезпідставно називають її ще як «війна нового покоління» або «війна нової генерації».

Російська стратегія такої війни спрямована, перш за все, проти слабких місць України і Заходу (США/НАТО), а не проти їх сили. Війна нового покоління відрізняється від більшості експертних поглядів-оцінок на «...гібридний конфлікт тим, що вона поєднує в собі непоказову, приховану підтримку державою-агресором незаконних збройних формувань з її безпосереднім, повноцінним та навіть з елементами хизування втручанням на всіх її етапах та у всіх формах» (визначення експертів американського дослідницького Фонду «Потомак» (The Potomac Foundation)). Окремі аспекти цієї стратегії проявлялися раніше в Чечні, Молдові та Грузії, але в Україні цю стратегію Росія одночасно і тестує, і вдосконалює.

Разом з тим, за цей достатньо тривалий час ані в Україні, ані на Заході так і не було проведено ґрунтовного дослідження щодо періодизації російсько-української гібридної війни: 2014–2017 років, аналізу та оцінки висновків і уроків цієї «гібридної війни», які мали б лягти в основу розбудови сектору безпеки і оборони як окремих країн, так і коаліцій країн в умовах проведення «війн нового покоління» («війн нової генерації»). Приємним винятком стало дослідження «Війна нового покоління Росії» аме-

риканського дослідницького Фонду «Потомак» під керівництвом його президента – провідного експерта з питань міжнародної безпеки та військової стратегії – доктора Філіпа Карбера, де були надані десять найбільш важливих воєнно-стратегічних і оперативно-тактичних уроків, «...які армія США повинна винести з цього російсько-українського конфлікту, ...наймасштабнішого конфлікту в Європі після закінчення Другої світової війни».

І це не дивно, оскільки цей зі світовим ім'ям вчений-міжнародник і військовий експерт близько двох десятків разів особисто побував на Донбасі, у тому числі безпосередньо у бойових порядках в зоні конфлікту. До речі, скорочена версія дослідження доктора Філіпа Карбера у співавторстві з військовим експертом Джошуа Тібольтом «Війна нового покоління Росії» надана ними спеціально для Центру «Борисфен Інтел», була опублікована у журналі геополітичної аналітики «БІНТЕЛ» № 2.

Експерти Незалежного аналітичного центру геополітичних досліджень «Борисфен Інтел» ще в квітні 2016 року завершили проміжне аналітичне дослідження щодо двох перших років (2014–2016 рр.) російсько-українського конфлікту на тему «Збройна агресія Росії проти України: особливості підготовки і проведення; нові виклики і загрози», результати якого були апробовані як в Україні, так і за кордоном і знайшли визнання та підтримку. Сьогодні ми продовжимо це дослідження щодо основних висновків і уроків «гібридної війни» Росії проти України, які, на наш погляд, можуть бути корисними для вдосконалення та розбудови секторів безпеки і оборони в умовах планування, підготовки та проведення Росією «війн нового покоління» проти об'єднаної Європи (Європейського Союзу), США/НАТО та й інших країн, у т. ч. на пострадянському просторі.

Юрій Радковець, віце-президент Незалежного аналітичного центру геополітичних досліджень «Борисфен Інтел», кандидат військових наук, доцент, генерал-лейтенант запасу вважає, що основним висновком і уроком з інформаційно-пропагандистської війни Росії проти України як важливої складової «гібридної війни» є її безпрецедентний характер за своїми змістом, масштабами і спрямованістю:

по-перше, інформаційна війна розпочалась задовго до військової агресії Росії проти України і продовжує супроводжувати її на всіх етапах, завчасно адаптуючись під поточні цілі і задачі; по-друге, інформаційно-пропагандистські та дезінформаційні проекти, операції і заходи спрямовані на всі верстви населення і всі регіони України, а також населення Росії і країн

Заходу – відповідно, з різними цільовими установками і задачами;

по-третє, головна мета інформаційної війни в Україні – ліквідація державності України; в Росії – отримання підтримки населення для виправдання дій керівництва Росії; для країн Заходу – дискредитація дій керівництва України та її Збройних Сил [8].

Оглядаючись на військову кампанію в російсько-українській війні, яка тривала давно, але у військову фазу перейшла 20 лютого 2014 року, Олександр Бригинець бачить в ній 5 періодів:

1. На гібридний наступ путінців у лютому-червні ми, не маючи боєздатної армії, не знали як відповідати. Ворог захопив Крим (я був там наприкінці лютого – на початку березня і бачив усе власними очима) збільшував і збільшував захоплені території. Місцеве населення не активно, але брало участь в антиукраїнських діях разом з окупантами. У тому числі і лягали під наші танки.

До захоплення окупантами усього Донбасу залишалися лічені дні... «Чума» особливо швидко рухалась в бік м. Ізюм на Харків, в бік Павлограда на Дніпропетровськ, в бік Бердянська на Крим і Одесу. Спроба повернути під контроль кордон, не допустивши на українську територію російські гібридні підрозділи і техніку - не вдалася, адже наших хлопців задавили «Градами» безпосередньо з території РФ.

2. Після короткого окупаційного періоду, настрої в захоплених путінцями містах різко змінилися проти окупантів, які грабували, ґвалтували, вбивали. Українські силовики переходять в контрнаступ і звільняють Маріуполь. Потім на 10 днів оголошено припинення вогню з передислокацією наших військ, що дало змогу з 01.07.14 почати проводити нові і нові операції зі звільненню окупованих міст і розчленуванню залишків окупованих територій на певні відокремлені зони.

Місцеві жителі вже не лягають під українські танки. Вони самі прагнуть звільнення і порядку. Звільнено десятки міст. Прийнято рішення про розчленування окупованих територій. Оточено Луганськ, оточено Донецьк, оточено Горлівку. До завершення розгрому окупантів залишаються лічені дні... «Гарячі голови» вже говорять, що на початку вересня переможна кампанія завершиться повним вигнанням окупантів.

3. Під загрозою повної поразки в додаток до своїх гібридних підрозділів Путін вводить в Україну регулярні війська, які з маршу включаються в бій. Задача - захопити Маріуполь, заблокувати Луганськ і Донецьк, деморалізувати українську армію і продовжуючи контрнаступ вийти до Криму.

В цьому плані найнебезпечнішим стає Маріупольсько-Кримський напрямок на який війська вийшли не з територій, які вже на той час контролював Путін, а безпосередньо з території РФ з Таганрогського напрямку. Саме туди спрямовані найбільші резерви, яких то і не було, ворога вдалося зупинити, але в інших місцях ситуація була плачевною - Іловайський котел, деблокування Донецька (героїчно втрималися лише підрозділи в ДАП, Пісках та Дебальцевому – саме через Дебальцеве і Іловайськ проходила лінія відсічення Донецька), деблокування Луганська.

Ворог в деяких місцях вийшов на оперативний простір, що призвело до неконтрольованого відступу наших підрозділів і загрози нових котлів. Здавалося, ще кілька днів і контрнаступ ворога призведе до втрати усього регіону. Ми з Дмитром в цей час знаходилися в «секторі А» і бачили не лише знищені бази наших військ, а й панічний відступ деяких підрозділів при героїчній боротьбі інших (а так і виникають котли, коли одні борються, а інші втікають).

4. Відповіддю на цей хаос, який реально загрожував усьому світу, стали Мінські угоди, які Путін змушений був підписати під тиском світу, в тому числі і НАТО. Нагадаю, що саміт НАТО в Шотландії і переговори в Мінську відбувалися паралельно. Якби Путін не погодився на мирні угоди, НАТО змушене було б прийняти свої рішення, до яких Путін був не готовий. Вперше і НАТО, і США реально побачили привид великої війни. Враховуючи збитий напередодні МН17, важливість ситуації стала зрозуміла. Путін не очікував, що наші союзники так посправжньому підтримають Україну. І от усесторонні шоки перетворилися в Угоди, які були вкрай не вигідні саме для РФ, бо змушували відмовитися від дальшого наступу зокрема і Ідеї Новоросії загалом. Путін взяв курс на зрив угод, світ взявся умовляти Путіна.

5. Почався довгий період перемир'я, яке формально триває вже 10 місяців... Хід перемир'я, а особливо публічний ляпас Путіна Меркель і Оланду, коли після Мінська-2 головний терорист світу дав команду на захоплення Дебальцевого і супереч підписаних напередодні Угод, суттєво посилив і українську армію, і підтримку України світом. Тепер вже увесь світ говорить про «російські терористичні війська», а не про абстрактних терористів чи сепаратистів. У світі почалася реальна гонитва озброєнь. Санкції і ціни на нафту, як зашморг тиснуть на горло путінського режиму.

Коли і як завершиться 5 період – не знаю. Але факт, що перший період тривав майже 4 місяці, другий період – 2 місяці, третій період – майже

місяць, четвертий період кілька днів... 5 період триває вже 10 місяців...

Тепер або далі охолодження протистояння, повільне економічне і політичне удушення РФ, багатовекторне руйнування квазі-утворень в Донбасі у форматі Мінська, або загострення, різка зміна темпоритму, до якої вочевидь не готові ані ми, ані Путін...

І якщо у першому випадку усе відбуватиметься довго і ніби саме-по-собі, до у другому - потрібні великі ресурси і потужна воля однієї зі сторін. Саме тому я і не вірю у другий варіант [1]. Євген Магда у своїй книзі «Гібридна війна: вижити і перемогти» розповідає про історичний, енергетичний, інформаційно-психологічний аспекти гібридної війни, називає причини, через які Україна стала жертвою агресії з боку Росії. Не обмежуючись твердженням «у всьому винен Путін», автор аналізує причини послаблення України, зазначає головні прояви агресії і пропонує рецепт перемоги в протистоянні найбільшій державі світу [6].

Через рік після початку анексії Криму Росією можна визначити кілька етапів інформаційно-психологічної війни РФ проти України:

Перший (грудень 2013 – лютий 2014 року). Дискредитація Майдану. Російські ЗМІ старанно показували те, що відбувається в центрі Києва, як бунт екстремістів і націоналістів, інспірований Заходом. Дозволю припустити, що ці меседжі були спрямовані не лише на російського споживача інформації, але й мали на меті підштовхнути В. Ф. Януковича і членів його команди до рішучіших дій щодо протестувальників. Принаймні припущення про «третю силу», що активно розгойдує ситуацію під час Революції гідності, не знайшли переконливого спростування.

Другий (лютий – березень 2014 року). Повернення Криму. Зусилля російської інформаційної машини були спрямовані на максимальну деморалізацію української влади, позбавлення її простору для маневру, пригнічення волі до опору українських військовослужбовців на території Криму, ідеологічне забезпечення анексії Криму і формування сприятливої міжнародної позиції в цьому питанні. Не можна стверджувати, що Росія досягла повного успіху, заручившись розумінням з боку світової спільноти, але, незважаючи на це, оформила юридично приєднання півострова до своєї території.

Третій (весна – серпень 2014 року). Розгойдування Донбасу. Донецька і Луганська області, що тривалий час були електоральним заповідником Партії регіонів, стали об'єктом інформаційної експансії і проникнення озброєних загонів з російської території. Наївно вважати, що дії Ігоря Гірка (Стрелкова), Ігоря Безле-

ра (Біса) та інших польових командирів сепаратистів не були погоджені з Росією. Донбас як об'єкт дії був обраний з багатьох причин, не останньою з яких є відсутність у регіоні політичної конкуренції і домінування російських ЗМІ. Цей етап завершив котел під Іловайськом, куди потрапили українські війська.

Четвертий (осінь 2014 – зима 2015 року). Провокація нового Майдану. Оскільки приховувати російську військову присутність на території України ставало дедалі проблематичніше, а санкції Заходу поступово набирали обертів, Кремль узяв на озброєння нову тактику. Слідом за реальною або уявною поразкою українських військових (Іловайськ, Дебальцево) інформаційний простір наповнювався панічними чутками, підігрівалося невдоволення всередині країни, провокувалися акції протесту з метою дестабілізації не лише управління військами, але і системи державного управління в цілому. Росія поволи пропонує українцям «новий Майдан», спекулюючи на вже відомому та ефективному рецепті, при цьому «квиносячи за дужки» той факт, що масові виступи цього разу можуть призвести до повної дезінтеграції України [6. с.289-290].

Широкомасштабні військові дії на Донбасі малоймовірні, однак гібридна війна продовжиться. Такий прогноз зробив заступник секретаря РНБО України Олександр Литвиненко: «На сьогоднішній день ми можемо оцінити ймовірність широкомасштабної війни проти України як досить низьку, одночасно продовження гібридної війни в її різних формах – це без сумніву»[9].

Автор вважає, що п'ятий період, так званого «перемир'я» (з зими 2015 до сьогодні) буде продовжуватися ще не менше як 2-3 роки.

Висновки

Підбиваючи попередні підсумки періодизації російсько-української гібридної війни, хочу зазначити наступне:

Цей компонент міждержавного протистояння виявився краще за все проробленим державою-агресором на рівні методологічної підготовки.

Стан інформаційного простору України дає змогу російським ЗМІ посідати тут якщо не привілейовані позиції, то почуватися дуже впевнено.

Українсько-російські відносини зруйновані. Український парламент змінив зовнішньополітичний курс країни, відмовившись від позаблокового статусу й обравши пріоритетом євроатлантичну орієнтацію з поступовим входженням до ЄС та НАТО.

Україна втратила 7 % своєї території (юридичний статус – тимчасово окуповані). Від початку антитерористичної операції 2014 р. Україна

втратила 1541 солдата загиблими і має 6226 поранених. Бойові дії продовжуються, і гинуть не тільки військові, але й мирне населення [4]. Крим перетворюється на військову базу ЗС РФ. Українська армія розпочала справжнє реформування та переозброєння. Моральний дух її високий, тому ми неодмінно переможемо.

Джерела та література:

1. Бригинець Олександр. П'ять фаз російсько-української війни 2014–2015 років. [Електронний ресурс] / О. Бригинець. Режим доступу: uainfo.org/blognews/1436088786-р...
2. Грицак Ярослав. Куди рухається цей світ? [Електронний ресурс] / Я. Грицак. – Режим доступу: http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?kudi_ruhayetsya_tsey_svit&objectId=1120287.
3. Залізняка Л. Україна між Сходом і Заходом. Про витoki і суть російсько-української війни 2014 р. / Л. Залізняка. – К.: Видавець Олег Філюк, 2014. – 168 с.
4. Левик Богдан. Російсько-українська війна: поточний аналіз 2014–2015 рр. [Електронний ресурс] / Левик Богдан. Режим доступу: skhid.com.ua/article/download/45931/42720.
5. Лосев І. Безальтернативність цивілізаційного розмежування / І. Лосев // Український тиждень. – 2013. - № 19 (287). – С. 22-25.
6. Магда Є. В. Гібридна війна: вижити і перемогти. – Х.: Віват, 2015. – 304 с.
7. Макаров Ю. Свято з чужої вулиці / Ю. Макаров // Український тиждень. – 2013. – № 19 (287). – С. 21.
8. Радковець Ю. Гібридна війна Росії проти України: уроки та висновки. [Електронний ресурс] / Ю. Радковець. – Режим доступу: ukrinform.ua/rubric-politics/...
9. Телеканал новин «24» В РНБО зробили прогноз щодо широкомасштабної війни в Україні [Електронний ресурс] /...24tv.ua/v_mbo_zrobili_prognoz_...

УДК 355.45 (094.1) “2016”

Ігор ЄВСЄЄВ,
Микола ПОЛТОРАК (Київ)

РОЗВИТОК ВІТЧИЗНЯНОЇ СИСТЕМИ ДОКУМЕНТІВ ОБОРОННОГО ПЛАНУВАННЯ У 2016 РОЦІ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті поставлено за мету окреслити розвиток нормативно-правової бази України з питань оборонного планування. Констатовано, що прийняті у 2016 році нормативно-правові акти з питань оборонного планування формують основні пріоритети щодо гарантування національної безпеки нашої держави, покликані максимально розвивати та адаптувати оборонні спроможності України до стандартів НАТО.

Ключові слова: оборонне планування, правові засади, сектор безпеки і оборони України, кібербезпека, оборонна реформа, оборонно-промисловий комплекс.

В умовах військової агресії з боку Російської Федерації надзвичайно актуальним є забезпечення належного рівня обороноздатності держави шляхом визначення перспектив розвитку Збройних Сил (далі – ЗС) України, інших утворених до законів військових формувань з урахуванням реальних і потенційних загроз у воєнній сфері та економічних можливостей держави. Проведенням історичним аналізом встановлено, що у 2016 році в Україні було продовжено роботу щодо реформування системи забезпечення національної безпеки і оборони, зокрема з питань оновлення основоположних документів оборонного планування за результатами проведеного у 2014–2015 роках оборонного огляду в рамках комплексного огляду сектору безпеки і оборони України (далі – СБО). Одним з ключових завдань, визначених новою редакцією Стратегії національної безпеки України, є завершення формування та забезпечення розвитку ефективного СБО, який у середньостроковій перспективі спиратиметься на власні сили з огляду на перебування нашої держави поза рамками міжнародних систем колективної оборони. На цій основі у 2016 році в державі відбулося затвердження важливого концептуального документа – Концепції розвитку сектору безпеки і оборони (далі – Концепція СБО), яка по суті є замислом формування та розвитку СБО на короткострокову перспективу. Концепцією СБО визначені шляхи формування національних безпекових та оборонних спроможностей, що дадуть змогу відновити терито-

ріальну цілісність України у межах міжнародно визнаного державного кордону України, гарантувати мирне майбутнє України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави, а також забезпечать створення національної системи реагування на кризові ситуації, своєчасне виявлення, запобігання та нейтралізацію зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці, гарантування особистої безпеки, конституційних прав і свобод людини і громадянина, забезпечення кібербезпеки, оперативне спільне реагування на кризові та надзвичайні ситуації [1].

З метою створення умов для безпечного функціонування кіберпростору, його використання в інтересах особи, суспільства і держави Президентом України у 2016 році було затверджено Стратегію кібербезпеки України. Зазначений документ вперше визначає розподіл відповідальності органів СБО у сфері кібербезпеки, передбачає створення координаційного механізму в цій сфері, встановлює напрями і пріоритети розвитку спроможностей щодо кіберзахисту і забезпечення кібербезпеки [2]. Подальшим кроком розвитку у 2016 році правових засад оборонного планування в державі стало затвердження Стратегічного оборонного бюджету України (далі – СОБ), який визначив основні напрями реалізації воєнної політики України та розвитку сил оборони до кінця 2020 року. СОБ спрямований на забезпечення практичної реалізації положень Воєнної доктрини України та Концепції СБО, ефективного використання ресурсів та визначає:

стратегічні й оперативні цілі оборонної реформи та очікувані результати їх досягнення з урахуванням актуальних воєнно-політичних загроз та викликів; шляхи досягнення цілей оборонної реформи, зокрема щодо збільшення спроможностей сил оборони, активну участь у реалізації Спільної безпекової і оборонної політики Європейського Союзу та активне співробітництво з НАТО з досягненням критеріїв, необхідних для набуття повноправного членства в Організації Північноатлантичного договору [3].

Важливим стало те, що положення СОБ (а раніше – його проекту) стали основними вихідними умовами для розробки і реалізації у 2016 році інших документів оборонного планування. Так, з метою створення умов для підвищення рівня функціонування оборонно-промислового комплексу України (далі – ОПК) в державі затверджено Концепцію Державної цільової програми реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу України на період до 2020 року, яка дозволила сформувати погляди на задоволення потреб ЗС України, інших утворених відповідно до законів військових формувань у сучасному озброєнні та військовій техніці. Зазначалось, що прийняття цього програмного документа сприятиме створенню та розвитку цілісної системи ОПК на принципах збалансованості відповідно до потреб внутрішнього та зовнішнього ринку [4].

З урахуванням концептуальних змін у системі оборонного планування, незважаючи на відсутність затвердженої державної програми розвитку ЗС України, 30 березня 2016 року була затверджена нова Державна цільова оборонна програма розвитку озброєння та військової техніки на період до 2020 року. Офіційне прийняття цієї державної програми було викликано необхідністю існування затверджених перспектив розвитку озброєння та військової техніки (далі – ОВТ) та планів їх надходження у війська в умовах особливого періоду. Вперше в складі середньострокової програми були передбачені завдання і заходи з розвитку ОВТ та оснащення ними військових формувань таких складових СБО, як Державна прикордонна служби України та Національна гвардія (далі – НГ) України. Тобто програма отримала надвидовий міжвідомчий характер і за своєю сутністю, цілями й змістом не може бути залежною від програми розвитку ЗС України [5, с.4].

Крім того, у 2016 році в рамках короткострокового оборонного планування ГШ ЗС України:

сформовано орієнтовний план утримання та розвитку Збройних Сил на 2017–2019 роки, затверджений Міністром оборони України. Планом визначені потреби ЗС України за всіма видами забезпечення, зокрема, це питання військово-технічної політики, розвитку озброєння та військової техніки; розроблено проект Указу Президента України “Про затвердження Державної програми розвитку Збройних Сил України на період до 2020 року”, який наприкінці 2016 року схвалено на засіданні Ради національної безпеки і оборони України.

Також, за результатами проведення оборонно-

го огляду в державі Кабінетом Міністрів України (далі – КМУ) у 2016 році:

затверджено Концепцію Державної цільової програму розвитку спеціального зв'язку, забезпечення захисту інформації і протидії технічним розвідкам на 2016–2021 роки, а згодом і саму Державну цільову програму розвитку спеціального зв'язку, забезпечення захисту інформації і протидії технічним розвідкам на 2016–2021 роки. Ці концептуальні та програмні документи створили підґрунтя та визначили заходи з розвитку системи спеціального зв'язку, забезпечення захисту інформації та створення системи кібербезпеки;

підготовлено до затвердження проект Концепції розвитку Національної гвардії на період до 2020 року (схвалено розпорядженням КМУ від 01.02.2017 № 100-р). Проектом зазначалось, що на сьогодні в умовах реальних і потенційних загроз НГ має обмежену спроможність до виконання визначених завдань, зокрема з підтримки операцій ЗС України у кризових ситуаціях, що загрожують національній безпеці в особливий період. Тому, метою цієї Концепції є розбудова НГ як мобільного, боєздатного військового формування, здатного у взаємодії з іншими складовими СБО виконувати правоохоронні і оборонні завдання з протидії національній безпеці.

Таким чином, прийняті у 2016 році в державі основоположні документи оборонного планування формують основні пріоритети щодо гарантування її національної безпеки, покликані максимально розвивати та адаптувати оборонні спроможності України до стандартів НАТО. Подальшим кроком оновлення системи цих документів вважається створення нормативно-правового підґрунтя для запровадження універсальних механізмів планування у СБО, уніфікації та унормування процедур міжвідомчого планування.

Джерела та література:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України»: Указ Президента України від 14 березня 2016 р. № 92/2016 // Офіційний вісник Президента України. – 2016. – № 10 (05.04.2016). – Ст. 195.
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України»: Указ Президента України від 15 березня 2016 р. № 96/2016 // Офіційний вісник Президента України. – 2016. – № 10 (05.04.2016). – Ст. 198.
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України»: Указ Президента України від 6 червня 2016 р. № 240/2016 // Офіційний вісник Президента України. – 2016. – № 17 (22.06.2016). – Ст. 466.
4. Про схвалення Концепції Державної цільової програми реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу на період до 2020 року:

Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 січня 2016 р. № 19-р // Урядовий кур'єр. – 2016. – № 15 (26.01.2016).

5. Чепков І. Б., Луханін М. І., Бороховостов І. В. Основні аспекти методології формування та супроводження реалізації середньострокових програм озброєння в умовах особливого періоду / І. Б. Чепков, М. І. Луханін, І. В. Бороховостов // Озброєння та військова техніка : наук.-техн. журн. / Центр. НДІ озброєння та військ. техніки ЗС України. – Київ: [б. в.], 2016. – № 4(12). – 88 с.

УДК 94 (477.83) «2016»

Олександр ДЕМ'ЯНЮК (Луцьк)

ВТРАТИ ВОЛИНСЬКОГО КРАЮ У ВІЙСЬКОВОМУ ПРОТИСТОЯННІ НА СХОДІ УКРАЇНИ У 2015 РОЦІ

Анотація. В період, коли Україна продовжує боротися за територіальну цілісність, коли на сході держави бойові зіткнення чергуються з недовготривалими годинами тиші, перегляду й переосмисленню підлягають всі роки новітньої незалежності, роки становлення української державності. Адже трирічні події на сході України засвідчили, що українська нація самодостатня у захисті власних інтересів. Задля цього її сини поклали голови у боротьбі з проросійськими сепаратистами. За час проведення АТО майже двісті волинян стали жертвами збройного протистояння. У статті проаналізована обставина загибелі окремих краян, належність до військових частин, відзначення їх подвигу на державному рівні.

Ключові слова: Волинь, Збройні сили України, анти-терористична операція (АТО), державний суверенітет, територіальна цілісність.

Військове протистояння, яке донині триває на сході нашої держави, переконує все світове демократичне співтовариство у незламності національного духу українського народу, його прагненні будь-якою ціною відстояти власну незалежність і державний суверенітет. Українці вже третій рік захищають територіальну цілісність своєї держави, стоять на захисті демократичних ідеалів, якими так звикла пишатися Європа. У бійців Збройних сил України і Національної гвардії України залишається глибока переконаність у необхідності дати рішучу відсіч сепаратистам і проросійським найманцям. Далеко за межами України стала відомою їхня мужність при обороні Донецького і Луганського аеропортів, Маріуполя тощо. Непоодинокими були випадки, коли українські бійці тримали останню гранату при собі – на випадок контузії або коли бойовики братимуть у полон, щоб «підірватися і разом з собою забрати на той світ кількох проросійських сепаратистів» [2]. У березні 2016 р. помічник Генерального секретаря ООН з прав людини Іван Шимонович, виступаючи в Женеві на 31-й сесії Ради ООН з прав людини, повідомив, що за два роки збройного конфлікту на сході України жертвами стали 30 346 осіб: більше дев'яти тисяч вбито і понад 21 тисячу – поранено. Також він

вказав на те, що на сьогоднішній день влада України зареєструвала 1,6 млн. внутрішньо переміщених осіб [1].

Волинський край вже має у цій війні свій рахунок. З початком російської агресії на сході нашої держави сотні волинян пішли добровольцями боронити Батьківщину, сотні чоловіків призвали до лав українського війська. Відтоді Волинь втратила майже дві сотні Героїв, майже дві сотні разів область перебувала у жалобі – волиняни ховали своїх земляків (108 волинян загинуло у 2014 році, 63 – у 2015 році, 21 – у 2016 році).

Автор цієї статті разом із Геннадієм Гульком у 2015 р. спробували зібрати відомості про бойовий шлях і загибель волинян у 2014 р. на сході України [3]. Нам не вдалося завершити проект «Волинський пантеон: Схід – 2014» лише цим роком – бойові зіткнення в умовах задекларованого перемир'я тривали і впродовж наступного 2015 р. На жаль до сьогодні вони продовжують приносити велике горе у десятки волинських сімей.

Відповідно до офіційних повідомлень, на сході України за минулий 2015 рік під час жорстоких боїв із сепаратистами, внаслідок влаштованих ними засідок, на «розтяжках» загинули або ж померли від ран, хвороб у шпиталях 45 волинян. Серед них є й такі, що, потрапивши пораненими в полон, були жорстоко закатовані. Це свідчить, що в сучасних малих і великих війнах немає значної різниці між законними й незаконними способами їх ведення. Ще 18 учасників АТО померли від не залікованих ран, хвороб або ж загинули з інших причин невдовзі після повернення із зони військових дій [4, с. 69]. У кожного з них свій шлях на схід України, в кожного своя історія, кожного маємо пам'ятати.

Першим серед волинян, загиблих у 2015 р., став солдат резерву Тарас Герасимюк. Ще у квітні 2014 р. він пішов добровольцем у батальйон «Айдар». Згодом став старшим стрільцем-навідником батальйону оперативного призначення Національної гвардії України ім. Героя України генерала Сергія Кульчицького. 5 січня 2015 р. загинув у ДТП на трасі Київ – Довжанський побли-

РОЗДІЛ VII

Пам'ять

зу м. Артемівськ Донецької області під час здійснення ротації добровольців і військовослужбовців за контрактом батальйону в зону АТО [5]. 16 січня 2015 р. під час обстрілу українських позицій сепаратистами з реактивної системи «Град» у районі с. Отрадівка Артемівського району Донецької області загинув командир шостої гармати 2-ї батареї 1-го артилерійського дивізіону 44-ї окремої артилерійської бригади старший сержант Микола Штанський. Тоді разом із командиром гармати загинуло ще чотири бійці. Любомльська районна газета «Наше життя» писала: «Загинув він під Дебальцевим в момент артобстрілу. У бліндаж, де перебував розрахунок гармати, яким командував старший сержант Микола Штанський, влучив ворожий снаряд» [6]. Ще у вересні 2014 р. (в останній день мобілізації) 55-річний Микола Штанський записався добровольцем у місцевому військкоматі. В зоні проведення АТО був командиром шостої гармати 2-ї батареї 1-го артилерійського дивізіону 44-ї окремої артилерійської бригади. 1 лютого 2015 р. у бою поблизу м. Попасне Луганської області загинув військовослужбовець 17-ї окремої танкової бригади старший солдат Дмитро Головін. Попередньо матері воїна повідомили, що син загинув під час мінометного обстрілу сил АТО від множинних осколкових наскрізних поранень тіла. За розповіддю очевидця, вийшовши назустріч сепаратистам, Дмитро своїм життям врятував українського бійця, який залишився у бліндажі. Преса повідомляла: «Проросійські найманці оточили бліндаж і, знаючи, що там є хтось із українців, почали кричати: «Танкіст, виходи!» Дмитро наказав молодому солдату сидіти, і вирішив вийти з бліндажа сам. ... Але проросійські найманці швидко вклали Дмитра на землю, і пострілом у потилицю вбили» [7]. Командир БМП 30-ї ОМБр сержант Демчук Василь зник безвісті 9 лютого 2015 р., коли дві автомашини бригади потрапили під обстріл поблизу с. Логвинове Донецької області: «вони ще 9 лютого з групою бійців вирушили колоною з передової в тил за боєприпасами і не повернулися. Їх почали шукати. На третій день виявили розстріляну техніку, але без бійців» [8]. Пізніше стало відомо, що В. Демчук був захоплений у полон і закатований бойовиками. Навідник танка 30-ї ОМБр старший солдат Харитонюк Віталій загинув 9 лютого 2015 р. під час танкового бою біля с. Логвинове на Донеччині. Підрозділ, у якому служив В. Харитонюк, прикривав вихід українських бійців з Дебальцевського котла. Лише навесні представникам місії «Чорний тюльпан» вдалося забрати тіло Віталія з поля бою й провести його ексгумацію для встановлення особи.

Від січня 2015 р. у зоні проведення антитерористичної операції перебував капітан СБУ Віктор Мандзик. Брав участь у спецопераціях СБУ по затриманню сепаратистів, боротьбі з терористичними групами, перешкоджанню контрабанді. За офіційною інформацією, 21 березня опергрупа СБУ на в'їзді до м. Волновахи затримала три фури контрабанди, яку зловмисники намагалися провезти, оминаючи блокпости. Тут офіцери спецслужби зіткнулися з працівниками приватної охоронної служби Д. Гордєєва (позивний Адвокат). Саме той вистрелив В. Мандзика в голову. Від отриманого поранення Віктор помер в автомобілі «швидкої допомоги» [9]. Відразу троє волинян військовослужбовців 81-ї ОАМБр загинуло 3 квітня 2015 р. У складі бойової розвідувальної групи капітан Юрій Чучалін і солдат Андрій Карпюк, повертаючись у розташування свого підрозділу підірвалися на «розтяжці» поблизу м. Авдіївка Донецької області. Ківерцівська районна газета «Вільним шляхом» повідомляла: «Група блискуче справилася з поставленим завданням й того трагічного дня, проте, повертаючись в частину, вояки потрапили у ворожу пастку й підірвалися на міні» [10]. Односельчанин А. Карпюка солдат Дмитро Степанов, підірвався на міні, намагаючись надати допомогу бійцям розвідувальної групи. 3 травня 2015 р. під час переміщення польовою дорогою в БРДМ-2, який підірвався на закладеному сепаратистами фугасі біля с. Богуславське Попаснянського району Луганської області загинув старший солдат 15-го окремого мотопіхотного батальйону 92-ї ОМБр Юрій Гіль. У машині було п'ятеро військових. Троє отримали поранення, двоє загинули. Начальник державної виконавчої служби Рожищенського району Волинської області Іван Сотнік у вересні 2014 р. пішов добровольцем в зону АТО. Після військового вишколу воював у складі 2-го батальйону спеціального призначення НГУ «Донбас», де був командиром взводу. 2 травня 2015 р. в бою з російськими солдатами, обороняючи с. Широкине Новоазовського району Донецької області, молодший сержант І. Сотнік був поранений снайпером у голову (куля пробила каску). Помер у маріупольській лікарні під час другої операції. Про тодішні бої під Маріуполем преса писала: «Останні дві доби в Широкиному йде практично безперервний бій. Російські окупанти використовують важкі 120-міліметрові міномети, автоматичні гранатомети, стрілецьку зброю, працюють снайпери. Бійці батальйону «Донбас» дають жорстку відсіч противнику» [11]. У вересні 2014 р. Іван Смоляр добровольцем вступив до батальйону «Айдар», командир роз-

відувального відділення 2-ї афганської штурмової роти. Молодший сержант І. Смоляр загинув 4 липня 2015 р. поблизу 29-го блокпосту на трасі «Бахмутка» біля с. Донецьке, підірвавшись на міні, коли виносив з поля бою пораненого побратима Р. Цапа. Про нього писали: «Коли говорили: «Бойові бджоли – на виліт!», це означало, що відділення Івана Смоляра йде у розвідку. Серед його підлеглих були переважно молоді хлопці. Командир був для них, як батько, показував приклад у всьому» [12]. Старший лейтенант Роман Галас призваний до лав ЗСУ Млинівським ОРВК Рівненської області 30 січня 2015 р. під час четвертої хвилі мобілізації. Спочатку перебував на полігоні в Широкому Лані Миколаївської області, потім – у Яворові на Львівщині. В зоні АТО перебував з 30 березня. Був командиром третього взводу 16-го окремого мотопіхотного батальйону 92-ї ОМБр. Загинув Р. Галас 8 серпня 2015 р. за нез'ясованих обставин поблизу м. Артемівськ Донецької області. 29 липня 2015 р. поблизу смт Талаківка Донецької області, під час розмінування встановленої бойовиками міни, підірвався разом із своїм побратимом командир відділення саперів 14-ї ОМБр старший солдат Олексій Ярмолук. Лікувався в Дніпропетровську та Києві, але рани були надто важкі. Помер у Київському військовому шпиталі 18 серпня 2015 р. Коли розпочалися події на сході України, інженер бронетанкової служби озброєння Академії сухопутних військ ім. П.Сагайдачного Роман Віднічук неодноразово подавав рапорти, з проханням відправити його у зону проведення АТО. 12 серпня 2014 р. поїхав на фронт заступником командира роти охорони з озброєння 42-го окремого мотопіхотного батальйону 57-ї ОМПБр. Взимку 2015 р. був поранений, згодом після лікування і відпустки повернувся на передову. За офіційною версією старший лейтенант Роман Віднічук загинув 31 серпня 2015 р. під час виконання бойового завдання на ділянці між блокпостами українських військових і сепаратистів поблизу м. Горлівки. За іншою версією – в ніч проти 31 серпня замордований сепаратистами [13]. У квітні 2014 р. став добровольцем одеського батальйону ПСМОП «Шторм» капітан Володимир Киян. У серпні 2014 р. мобілізований у 80-ту ОАМБр на посаду командира роти. Воював під Луганськом, захищав Луганську ТЕС у м. Щастя. За офіційною версією капітан В. Киян загинув 3 вересня 2015 р. під час обстеження берега р. Сіверський Донець і території прилеглої до Луганської ТЕС, зачепивши «розтяжку» з міною. Старший сержант Юрій Ясан мобілізований до лав Збройних сил України 4 лютого 2015 р. Служив командиром мінометного розрахунку

3-го батальйону мінометної батареї 14-ї окремої механізованої бригади. Загинув 13 листопада 2015 р. під час бойового зіткнення з терористами поблизу Верхньоторецького в районі Мар'їнка – Курахове Донецької області. Разом із Ю. Ясаном загинули ще три бійці Збройних сил України. Трагічною виявилася доля багатьох волинян, захисників Донецького аеропорту. Так, солдат 3-го батальйону 80-ї аеромобільної бригади Олександр Грошев зник безвісті 20 січня 2015 р. під час боїв за Донецький аеропорт. Упізнаний серед загиблих під руїнами стіни будівлі аеропорту в червні 2015 р. за експертизою ДНК. 14 січні 2015 р. 7-ма рота батальйону, в якому служив сержант Вадим Демчук, опинилася в повному оточенні в районі Донецького аеропорту. Тоді В. Демчук разом із 22-ма десантниками, з боєм, прорвалися до своїх побратимів на допомогу. Після тижневої оборони нового терміналу 20 січня 2015 р. сержант пропав безвісті. Тіло воїна, яке витягли з-під руїн аеропорту, довгий час перебувало у бойовиків. У червні передане у Дніпропетровськ, де, за експертизою ДНК, ідентифіковане. Солдат Василь Смолярчук зник безвісти під час оборони Донецького аеропорту. Як виявилося пізніше, він був серед загиблих під завалами нового терміналу, підірваного російськими бойовиками. Ідентифікований за експертизою ДНК лише навесні 2015 р. Авторами проекту «Волинський пантеон: Схід–2015» О. Дем'янюком і Г. Гульком підраховано, що в зоні проведення АТО й у госпіталях у 2015 р. загинуло і померло 63 волиняни, з яких: бойові втрати – 42 воїни (29 – загиблі під час бойового зіткнення з ворогом і при виконанні бойових завдань в зоні проведення антитерористичної операції, 13 – військовослужбовці, які підірвалися на мінах і «розтяжках» на сході України); не бойові втрати – 21 боєць (6 – померли в госпіталях чи під час лікування від бойових ран чи хвороб, 5 – померли вдома під час перебування у відпустці, 10 – померли в результаті нещасних випадків) [4, с. 83]. Так, поза межами зони бойових дій загинув солдат Анатолій Артеменко. Це сталося 29 жовтня 2015 р. під час пожежі, внаслідок вибуху боєприпасів на стратегічному складі артилерійських боєприпасів ЗСУ у м. Сватове Луганської області. 12 березня солдат Юрій Данилюк помер від пневмонії під час виконання службових обов'язків на блокпосту № 1 в районі смт Новгородське Донецької області; солдат Микола Жиганюк близько опівночі 14 березня, перебуваючи у відпустці, в Луцьку на вулиці Гордіюк неподалік ТЦ «Глобус» потрапив під колеса BMW й

помер на місці від отриманих травм; солдат Василь Касьян загинув від колотих ран у серце за нез'ясованих обставин, перебуваючи у помешканні, яке винаймав у Маріуполі; солдат Олександр Ковальчук загинув на військовому полігоні в Ізюмському районі Харківської області, начебто втопившись у р. Сіверський Донець під час монтажу понтонів.

Капітан Юрій Богданович помер 25 січня 2015 р. від серцевої недостатності в Луцьку; старший сержант Віталій Бохонок, перебуваючи вдома у відпустці, помер 24 березня 2015 р. від ішемічної хвороби серця; старший солдат Ігор Зелевський 30 вересня 2015 р. був звільнений з лав Збройних сил України з причини онкологічного захворювання і 14 жовтня помер; сержант Василь Корнелюк помер 15 липня 2015 р. через гостру серцеву недостатність, перебуваючи на посту охорони аеродрому в м. Чугуїв Харківської області; старший лейтенант Олег Остапенко, перебуваючи у відпустці, помер 22 жовтня від зупинки серця в результаті гострої серцевої недостатності; капітан Сергій Петрук помер 28 квітня 2015 р. від хвороби серця; солдат Вадим Саверський 5 липня 2015 р. помер від інсульту, який став наслідком отриманої контузії під час виконання завдань у зоні АТО.

Серед загиблих і померлих у 2015 р. волинян було п'ятнадцять офіцерів (підполковник – 1, капітанів – 5, старших лейтенантів – 8, молодший лейтенант – 1); прапорщик; старшина; одинадцять сержантів (старших сержантів – 5, сержантів – 3, молодших сержантів – 3); тридцять п'ять військовослужбовців рядового складу.

За приналежністю до військового обов'язку серед загиблих і померлих волинян були: кадрові офіцери – 7, військовослужбовці за контрактом – 6, мобілізовані – 35, призвані добровольцями – 8, воювали як добровольці – 2, пішли в зону АТО добровольцями, згодом призвані у підрозділи Національної гвардії України – 5. Волиняни, які віддали своє життя за територіальну цілісність України, служили в підрозділах, підпорядкованих: Збройним силам України – 53 загиблих (14-та окрема механізована бригада (далі – ОМБр) – 11, 24-та ОМБр – 8, 30-та ОМБр – 4, 92-га ОМБр – 2, 93-тя ОМБр – 2, 79-та високомобільна десантна бригада (далі – ВДБр) – 1, 80-та ВДБр – 5; 81-ша ВДБр – 3, 17-та окрема танкова бригада – 1, 128-ма окрема гірсько-піхотна бригада – 8, 57-ма окрема мотопіхотна бригада (далі – ОМПБр) – 1, 58-ма ОМПБр – 1, 59-та ОМПБр – 1, 44-та окрема артилерійська бригада – 1, 36-та окрема бригада берегової оборони – 1, 12-й полк оперативного забезпечення – 1, 703-й інженерний полк – 1, 15-та окрема понтонна рота – 1; міністерству внутрішніх справ Укра-

їни – 3 загиблих (полк особливого призначення «Азов» – 1, 2-й батальйон спеціального призначення НГУ «Донбас» – 1, батальйон оперативного призначення резервістів ім. С. Кульчицького – 1); 24-й батальйон територіальної оборони «Айдар» – 1; державний прикордонний служби України – 1 загиблий (Луцький прикордонний загін), працівник оперативної групи СБУ. Добровольчий Український Корпус «Правий сектор» втратив двох бійців.

Загиблі волиняни народилися або мешкали у більшості районів Волинської області. Найбільші втрати понесли: обласний центр – 12 осіб, Луцький район – 8, Ківерцівський район – 7, Володимир-Волинський і Маневицький райони – по 6 загиблих.

За особисту мужність і високий професіоналізм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі Президент України нагородив орденами і медалями 30 волинян посмертно: орденом Богдана Хмельницького III ступеня – 6, орденом «За мужність» III ступеня – 24 особи. Отож, змушені констатувати, що у 2015 р. лік загиблих в боях на сході України й померлих поза межами зони АТО волинян збільшився на 63 осіб. У порівнянні з 2014 р. зросла кількість померлих краян від хвороб серця, контузій й поранень, отриманих під час бойових зіткнень на території Донецької і Луганської областей.

Джерела та література:

1. ООН: через війну на сході України загинули понад дев'ять тисяч людей [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2016/03/24/7103173>.
2. Війна на сході України реальна і жорстока (світова преса) [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/a/27639723.html>.
3. Дем'янюк О. Волинський пантеон: Схід-2014 / Олександр Дем'янюк, Геннадій Гулько. – Луцьк: ПП Іванюк В.П., 2015. – 60 с.
4. Дем'янюк О. Волинський пантеон: Схід-2015 / Олександр Дем'янюк, Геннадій Гулько. – Луцьк: Айс Принт, 2016. – 90 с.
5. Коструба Н. Тарасові було лише двадцять / Н. Коструба // Слава праці. – 2015. – 10 січня.
6. Хвас В. Він мужній герой для кожного з нас / В.Хвас // Наше життя. – 2015. – 22 жовтня.
7. Мартинюк М. Дмитро Головін сам ростив двох дітей і пішов на фронт / Марія Мартинюк // Вісник+К. – 2015. – 18 червня.
8. Гусенко С. Василь Демчук був справжнім патріотом / Сергій Гусенко // Нова доба. – 2015. – 18 квітня.
9. Крайванович С. Під Волновахою контрабандисти вбили офіцера СБУ з Луцька / С. Крайванович // Вісник+К. – 2015. – 26 березня.
10. Хітько М. Вони житимуть у наших серцях вічно / Марія Хітько // Вільним шляхом. – 2015. – 11 квітня.
11. В бою за Широкине загинув борець батальйону «Донбас» Іван Сотник [Електронний ресурс] // ZAXID.NET. – Режим доступу: http://zaxid.net/news/showNews.do?v_boyu_zh_shirokine_zaginuvt_boyets_batalyonu_donbas_ivan_sotnik&objectId=1350078.
12. Віддав життя за Деревки, за Донбас, за Україну [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zorya.poltava.ua/?p=17642>.
13. Не пробачимо: на Здолбунівщині поховали закатованого бійця АТО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zdbluniv.com/region/ne-probachymo-na-zdblunivshyni-pohovaly-zakatovanocho-bijtsya-ato-foto.html>.

УДК 929:355.4

Оксана СВЕТЛЯЧЕНКО (Миколаїв)

БІОГРАФІЧНИЙ ПОРТРЕТ СТАРШОГО ЛЕЙТЕНАНТА 17-ї ОКРЕМОЇ ТАНКОВОЇ БРИГАДИ МАКАРЯНА ЄВГЕНА ВАЛЕРІЙОВИЧА (27.06.1986 – 30.07.2014)

Анотація. На основі дослідження біографії старшого лейтенанта Макаряна Євгена Валерійовича, який загинув 30 липня 2014 року під час штурму м. Первомайська, Луганської області, автор показує методику створення цілісного біографічного портрету військовослужбовців Збройних Сил України.

Актуальність теми полягає в нагальному питанні збору та систематизації інформації щодо життєвого шляху українських військових в контексті бойових дій на Сході України.

Ключові слова: 17-та танкова бригада, антитерористична операція, втрати, біографічний нарис.

Біографічні нариси виникли ще в давнину і розвивалися з різною інтенсивністю в історичній науці нашої держави.

Біографістика як наукова дисципліна є надзвичайно актуальною та важливою на сучасному етапі, який випав на долю нашої держави. З початком війни на Сході України у 2014 році постало нагальне питання дослідження життя та діяльності українських військових, особливо загиблих, в контексті вивчення військових дій загалом. Біографістика як частина історичної науки, на думку автора, виходить на новий етап свого розвитку, починається пристосування та удосконалення існуючих методів у відповідності до новітніх умов.

Саме завдяки нагальному дослідженню життя та діяльності певної людини виникають цілісні біографічні портрети українських військових, а за умов застосування методів просопографії, з'являється можливість створити колективний образ українського військового на певному етапі бойових дій на Сході України без втрати індивідуальних рис та особистісних якостей. Створення колективного портрету дає змогу дослідити історичну епоху в цілому через призму людських долі та історичних подій. Кожне біографічне дослідження складається з послідовних та обов'язкових етапів. В біографічних дослідженнях згідно з концепцією д.і.н. Чишко В.С., засновника і першого директора Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського НАН України,

Фото 1. Портрет Макаряна Є.В.

існує три обов'язкові процедурні стадії: емпірична стадія, стадія реконструкції особистості та репрезентація особи [10]. У 2016 році в колективній праці українських істориків [6], яку створено у рамках громадського просвітницького проекту «ЛІКБЕЗ. Історичний фронт», вперше за 80 років було проаналізовано розвиток військового мистецтва, починаючи з епохи неоліту. Саме в цій праці було вперше подано візуальний збірний образ вояка добровольчих батальйонів та військовослужбовця Збройних Сил України під час боїв за Донецький аеропорт восени 2014 – взимку 2015 рр. Саме на основі окремо створених біографічних портретів виникає можливість дослідження та створення статистичних даних щодо походження, соціального статусу, озброєння та

Фото 2. Випуск 2007 року Загальновійськового факультету Одеського інституту Сухопутних військ

амуніції добровольців, мобілізованих бійців та військових служби за контрактом.

Метою статті є створення цілісного біографічного портрету загиблого військовослужбовця 17-ї окремої танкової бригади Макаряна Євгена Валерійовича в контексті бойових дій на Сході України у травні-липні 2014 р., в яких він безпосередньо брав участь у складі військової частини. Робота над статтею поділялася на декілька етапів:

1. Встановлення та налагодження контактів з родиною військовослужбовця, пошук товаришів по службі.
2. Збір спогадів родини та товаришів по службі та систематизація інформації, статистичних даних, наявних в мережі Інтернет щодо проведення військової операції у липні 2014 р.
3. Створення біографії Макаряна Євгена Валерійовича в сукупності внутрішніх та зовнішніх зв'язків.

Довоєнну біографію Євгена Макаряна вдалося дослідити завдяки співробітництву з родичами загиблого, а бойовий шлях підрозділу, яким командував старший лейтенант – завдяки спілкуванню з його підлеглими.

Основними складнощами під час роботи над

статтею стала відсутність інформації у відкритому доступі через засекреченість офіційних документів, та різниця між даними щодо чисельності втрат українських військових на певному етапі війни, або за місцем народження (поховання). Особливо проблема стосується статистичних даних щодо регіональних втрат певної області чи міста.

За даними Книги пам'яті полеглих за Україну, станом на 08 січня 2017 року, Миколаївщина втратила 108 уродженців області [3], на території області поховано 111 українських військових [4]. Громадська організація «Об'єднання матерів і дружин військовослужбовців «Оберіг», яка з вересня 2014 року займається проблемами бійців у Миколаєві та Миколаївській області, подає офіційну статистику 142 військових (143-тя втрата – Андрій «Балаган», доброволець батальйону патрульної служби міліції особливо-го призначення «Азов», громадянин Російської Федерації). Це статистичні дані станом на 25 лютого 2017 року.

31 липня 2014 року речник Інформаційного центру Ради національної безпеки і оборони України Андрій Лисенко повідомив, що за добу 30 липня 2014 року загинуло 11 військовослужбовців і 31 отримали поранення [2]. Одним із

загиблих у цей день військових був кадровий офіцер 17-ї окремої танкової бригади м. Кривий Ріг (в/ч А3283) старший лейтенант Макарян Євген Валерійович (позивний «Клен»). Це була перша бойова втрата 17-ї окремої танкової бригади, станом на 08 січня 2017 року бригада втратила 65 військовослужбовців [5]. Макарян Євген народився в Чехословаччині (територія сучасної Чеської Республіки) 27 червня 1986 року в родині військовослужбовця. Батько Євгена – учасник війни в Афганістані.

У 2003 р. Євген закінчив 9-й клас загальноосвітньої школи № 53 міста Миколаєва. З дитинства він займався боксом, мріяв стати військовослужбовцем, як батько і дідусь. Тому після закінчення 9-ти класів, переїхав до Одеси, де склав вступні іспити до Одеського інституту Сухопутних військ (зараз – Військова академія (м. Одеса). У 2007 році успішно закінчив навчання (51-й взвод) на Загальновійському факультеті. Випуск 2007 року був останнім перед реорганізацією Загальновійськового факультету (Фото. 1, 2, 3). Після закінчення інституту Євген Макарян був відправлений в 17-ту танкову бригаду, де служив на посаді «Командира взводу». У складі бригади Євген брав участь в урочистих подіях (Фото. 4), які проходили в м. Кривий Ріг, командував парадним розрахунком [1].

1 березня 2014 року в бригаді було оголошено бойову тривогу, усіх військовослужбовців викликали до постійного пункту дислокації (ППД). Взвод під командуванням Євгена Макаряна відокремили від основної частини бригади до складу окремої ротно-тактичної групи (РТГр), яка складалася з 2-х танків та 3-х бойових машин піхоти (БМП). БМП, під його командуванням, мала символічний позивний «Ластівка». Військові одразу почали розконсервацію техніки, підготовку зброї. Через нестачу особового складу та велику кількість техніки спали по 3 години на добу, жили у такому режимі цілий тиждень. Бойове злагодження підрозділів тривало 10 днів. 10 березня 2014 року військові комплектували ешелон для відправки на полігон біля смт. Черкаське, Дніпропетровської області, де пройшли військові навчання «без застосування зброї» (Фото. 5).

Одразу після навчань, ротно-тактична група передислокувалася під м. Ізюм, Харківської області, де обладнала блокпост. На блокпості пробули близько доби, де їх змінили бійці Національної Гвардії України. 9 травня група офіційно прибула до зони проведення АТО до с. Вернопілля, Харківської області. Біля с. Вернопілля пробули близько 1 місяця, проводили контроль проїзду автомобілів та перевіряли людей, однак здалеку чули постріли (Фото. 6). Село

Фото 3.

Фото 4. Євген Макарян командує парадним розрахунком (День Державного Прапора України, 23.08.2013)

знаходилося приблизно в 40 км на відстані від м. Слов'янська, Донецької області, яке з 12 квітня 2014 року було захоплено бойовиками [7]. Після перебування під с. Вернопілля, військо-

Фото 5. Скомплектований ешелон для відправки на навчання

ві отримали наказ передислокуватися до с. Довгеньке, де на той час знаходився штаб АТО, а звідти – до м. Слов'янська, Донецької області. До м. Слов'янська ротно-тактична група відправилася разом з десантниками 25-ї повітряно-десантної бригади, де потім розділилися:

- 2 БМП разом з бійцями Національної Гвардії та добровольцями зайняли територію «Рибгоспу» на західній околиці м. Слов'янська, відбивши його у бойовиків;
- 1 БМП зайняв позицію на «Комбикормовому заводі».

Євген Макарян знаходився на позиціях на «Рибгоспі», однак кожного дня намагався їздити на «Комбикорм» (Фото. 7), щоб пересвідчитися, що у підлеглих все добре. Розстановкою усіх позицій БМП та стрільків своєї групи також займався старший лейтенант.

Після потужної артпідготовки з української сторони ротно-тактична група разом з іншими підрозділами увійшла до м. Слов'янська, однак ворога у місті вже не було, військові зайняли ворожі позиції у місті. Після звільнення міста отримали наказ передислокуватися до Краматорська, де знаходився штаб АТО, а звідти, без відпочин-

ку, – до с. Покровське, Донецької області. На той час там базувалася 17 окрема танкова бригада. За свідченням навідника підрозділу, наступним пунктом, який зайняла бригада було м. Попасна, Луганської області, яке військові змогли зайняти без втрат та активних боїв разом з добровольчим батальйоном «Донбас». Після зайняття населеного пункту, РТГр висунулася до м. Первомайська, за який точилися бої.

26 липня 2014 року у пресі з'явилося повідомлення, що військові разом з добровольцями розпочали штурм міста Первомайськ [8]. Про це на своїй сторінці у Facebook повідомив командир батальйону «Донбас» Семен Семенченко. Євген Макарян керував бронегрупою під час наступу та спроб звільнення м. Первомайськ. За свідченням військових, усього було 3 спроби наступу на місто, однак ворог добре закріпився та чисельно переважав. Під час першої спроби штурму, ротно-тактична група вийшла без втрат, лише незначних пошкоджень зазнав танк, під час другої спроби – підбито БМП та поранено медика. В перервах між спробами штурму, військові займалися ремонтом пошкодженої техніки у м. Попасна.

Під час третьої спроби штурму м. Первомайськ (Мал. 8), 30 липня 2014 року, Євген Макарян загинув від осколкового поранення у голову. Місто так і не було звільнено.

Навідник підрозділу, яким командував Євген, описує його так: «Справжній офіцер був, професіонал військової справи, все швидко схоплював на льоту. Коли нас відправили в зону АТО, ми були недосвідчені, ніхто нас не вчив воювати з реальним противником, все в теорії. Старший лейтенант завжди прислухався до сержантів, аналізував, а потім вже сам приймав рішення. Міг піти проти рішення керівництва, коли розумів, що воно абсурдне. До особового складу ставився з повагою, міг покарати за провину, а за правильні дії – завжди хвалив. Підтримував дисципліну у взводі, особливо табу стосувалося спиртних напоїв. Одного разу ми разом стояли в наряді, і він розповів мені, що мріє потрапити до Іноземного легіону, це елітний підрозділ, до якого відбирають військових з усього світу. Він просто мав на слуху служити у ньому. Мріяв створити сім'ю зі своєю дівчиною, накопичити грошей на власну квартиру. Але це було ще до війни. Вже під час війни, він багато разів писав рапорти на відпустку (3 рази), щоб приїхати додому і офіційно оформити стосунки, але його не відпускали, мотивуючи тим, що немає людей, ніким його замінити. Таких людей потрібно пам'ятати, про них

Фото 6. Євген Макарян у зоні проведення АТО (с. Вернопілля, Харківської області)

Фото 7. Євген Макарян на позиціях на «Комбикормовому заводі»

Фото 8.

потрібно розповідати. Його загибель була для нас великою трагедією».

Макарян Євген Валерійович похований на Центральному міському кладовищі у 13-му секторі для загиблих учасників АТО. Майже через рік, указом Президента України № 311/2015 від 4 червня 2015 року, «за особисту мужність і високий професіоналізм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі», нагороджений орденом Богдана Хмельницького III ступеня (посмертно) [9].

У Євгена залишилася цивільна дружина, з якою він планував одружитися. Коли Євген загинув дружина була вагітна. Вже після його загибелі, вона народила сина, якого, як і хотів Євген, назвали на честь його батька – Валерій.

На сторінці військового в соціальній мережі «Вконтакті» залишився статус, який він написав ще у травні: «Ушел на войну».

Дослідивши біографію Макаряна Євгена Валерійовича, можна помітити багато спільних рис з іншими загиблими військовими, яких втратила Миколаївщина. Євген навчався в загальноосвітній школі № 53, яку закінчив загиблий захисник Донецького аеропорту – підполковник (посмертно) Колєсніков Павло Олександрович. Закінчив військовий інститут, який у 2000 році закінчив перший з Миколаївщини Герой України за участь в АТО – майор Кривоносов Сергій Сергійович. Разом зі старшим лейтенантом Сенкевичем Максимом Олеговичем в одному наказі Президента України нагороджений орденом Богдана Хмельницького III ступеня (посмертно). Створення колективного портрету на основі спільних рис неможливо було б без створення та ґрунтового аналізу біографічних описів загиблих військовослужбовців.

Макарян Євген Валерійович був першою втраченою 17-ї окремої танкової бригади у війні на Схо-

ді України. Однак це втрата не лише родини та близьких, не лише бригади та області, а національна втрата. Наша держава втратила кадрового офіцера молодшого офіцерського складу, який закінчив військовий інститут, вмів керувати особовим складом, мав досвід бойових дій. Через 3 роки війни у державі і зараз відчувається нестача саме офіцерів молодшого складу (командирів взводів), а особливо тих, для кого військова справа – справа всього життя.

Джерела та література:

1. В Кривому Роге прошла церемония поднятия Государственного флага [Електронний ресурс] // 1kr.ua. Первый криворожский. – Режим доступу до ресурсу: <https://1kr.ua/news-9488.html>.
2. За добу загинули 11 українських військових, 31 поранений, – РНБО [Електронний ресурс] // Телеканал новин «24». – Режим доступу до ресурсу: http://24tv.ua/za_dobu_zagynuli_11_ukrayinskih_vijskovih_31_poraneniy__rnb0_n470147.
3. Загиблі громадяни України за місцем народження в межах України (станом на 08.01.2017 р.) [Електронний ресурс] // Книга пам'яті полеглих за Україну. – Режим доступу до ресурсу: <http://memorybook.org.ua/indexfile/statbirth.htm>.
4. Загиблі за місцем поховання (станом на 08.01.2017 р.) [Електронний ресурс] // Книга пам'яті полеглих за Україну. – Режим доступу до ресурсу: <http://memorybook.org.ua/indexfile/statgrave.htm>.
5. Зведена таблиця загиблих Міністерства Оборони України по підрозділах та військових званнях (станом на 08.01.2017 р.) [Електронний ресурс] // Книга пам'яті полеглих за Україну. – Режим доступу до ресурсу: memorybook.org.ua/indexfile/mou.htm.
6. Історія українського війська / М. Відейко та ін. ; під заг. ред. В. Павлова. – Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2016. – 414, [1] с. : кольор. іл., табл. – 5 000 экз. – ISBN 978-617-12-1472-9.
7. Сепаратисти на Донбасі захопили облпрокуратуру та міськвідділ міліції [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/04/12/7022171>.
8. Триває штурм Первомайська [Електронний ресурс] // ESPRESSO. TV. – Режим доступу до ресурсу: http://espresso.tv/news/2014/07/26/trivaye_shturm_pervomayska.
9. Указ Президента України №311/2015 [Електронний ресурс] // Офіційне інтернет-представництво Президента України. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.president.gov.ua/documents/3112015-19093>.
10. Чишко В. С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України / В. С. Чишко. – К. : БМТ, 1996. – 239 с.

УДК 94:335] (477) «2014/2017»

Ірина МОРОЗ (Київ)

**«ХТО, ЯКЩО НЕ Я?!!!»
(пам'яті загиблого колеги
Олександра Єрошенка)**

Анотація. Статтю написано у пам'ять про колегу – Олександра Єрошенка, який героїчно загинув у бою, рятуючи життя побратима. Життя та боротьба Олександра є яскравим прикладом патріотизму, жертвовності та вірності військовій присязі. Збереження пам'яті про героїв-патріотів України – це актуальне і важливе питання сьогодення.

Ключові слова: антитерористична операція, Дебальцеве, патріот, вшанування пам'яті, учасник АТО.

Навідник 95-ї окремої аеромобільної бригади Сухопутних військ ЗС України молодший сержант Єрошенко Олександр Сергійович загинув в бою 14 лютого 2015 року в передмісті Дебальцевого Донецької області. Під час штурму російськими бойовиками українських позицій Олександр намагався врятувати пораненого товариша та не помітив одну з вогневих точок противника. І дарма, що був у бронжилеті – ворожа куля дістала з боку. [1]

Молодший сержант Єрошенко Олександр Сергійович, навідник 95-ї окремої аеромобільної бригади Сухопутних військ ЗС України

Олександр Єрошенко на бойовому завданні

Олександр Єрошенко народився 4 жовтня 1982 року в родині військового моряка. Перші 10 років свого життя він провів у Калінінградській області у військовому середовищі – родина досить часто переїжджала з одного військового містечка до іншого. Тож він з дитинства мріяв про військову службу. У 2000 році Олександр був призваний на строкову службу та потрапив до навчального центру молодшого командного складу в м. Бориспіль. Випустився молодшим сержантом. Потім 2 роки був військовослужбовцем за контрактом. Але до військового інституту так і не потрапив, за станом здоров'я, хоча двічі складав іспити: спочатку до Львівської політехніки, а потім до Військового інституту при університеті ім. Т.Г. Шевченка. У 2003 році у Олександра народилася донька Анна, тож довелося залишити службу за сімейними обставинами.

У 2008 році Сашко закінчив історичний факультет Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка за спеціальністю історик-правознавець і вже у 2009 році працював вчителем історії у загальноосвітній школі I - III ступенів у смт. Коцюбинське Київської області. А в 2010 році став науковим співробітником у Національному військово-історичному музеї України. З початком Революції Гідності Олександр підтримував Майдан, брав участь у протистояннях. А вже у квітні 2014 року пішов добровольцем

Олександр з матір'ю Наталією Іванівною

Олександр з донькою Анною

Єрошенко Олександр під час «Революції Гідності»

Олександр за робочим столом в музеї. На стіні малюнок доньки.

На фото (зліва праворуч): начальник наукового відділу фондової роботи В. Горелов, науковий співробітник О. Єрощенко та страшний науковий співробітник С. Руденко прободять інвентаризацію фонду озброєння.

до 2-го добровольчого батальйону Національної Гвардії.

У вересні 2014 року Сашку вдалося перейти на службу до 95-ї аеромобільної бригади – 1 батальйон 3 рота. Службою в аеромобільних військах він дуже гордився. Ще б пак, адже збулась його давня мрія.

Військовики 95-ї окремої аеромобільної бригади отримали завдання доставити боєкомплект для територіального підрозділу «Кривбас» у передмістя Дебальцевого. Одразу після виконання поставленого завдання хлопці мали повернутися до Слов'янська. Однак у зв'язку зі зміною бойової ситуації, їм було наказано залишатися на місці, як силам підкріплення. У передмісті тривали обстріли. Квадрат дій був незнайомий, адже група прибула сюди нещодавно, тож важко було зорієнтуватися в перші хвилини. Під час штурму бойовиками українських позицій Олександр побачив, як від кулі впав один із офіцерів. Пораненому сепаратисти не давали відповзти у безпечне місце і Олександр, не роздумуючи, кинувся прикривати побратима. Та в цей час поцілили в нього. Він ще намагався повзти, але коли військовики змогли підійти до товариша, Олександр уже не дихав. Це сталося 14 лютого 2015 року. Після цієї сутички із силами противника надійшла команда відступити. Хлопці забрали із собою тіло товариша. Діставалися до місця дислокації частини поно-

чі, не вмикаючи світла фар і щомиті ризикуючи розбитися. Зі Слов'янська загиблого Олександра товариші привезли в Бучу, до батьківського дому. [1]

Поховали Олександра 17 лютого 2015 року на Алеї Слави Ірпінського міського кладовища. Указом Президента України № 282/2015 від 23 травня 2015 року, Олександр Єрощенко «за особисту мужність і високий професіоналізм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі», посмертно нагороджений орденом «За мужність» III ступеня. [2]

Олександр був люблячим сином для мами – майора ЗС України у відставці Дубчак Наталії Іванівни і турботливим батьком для своєї донечки Анни, надійним товаришем для побратимів і щирим патріотом своєї держави про що вже багато написано і відзнято чимало сюжетів у ЗМІ. Та ще Сашко був колегою і другом для співробітників Національного військово-історичного музею України.

Олександр Єрощенко протягом 2010–2011 років працював науковим співробітником наукового відділу фондової роботи музею. Роботу свою дуже любив, а головне був професіоналом, адже не лише мав профільну історичну вищу освіту, а й по життю захоплювався історією України, особливо періодом визвольного руху українського народу 1917–1919 рр. Ці-

Про патріотизм Олександра говорить навіть його одяг, 2010 р.

Колектив Національного військово-історичного музею України під час відкриття виставки «Збройні Сили України на варті держави», 6 грудня 2010 року. Олександр Єрощенко у вишиванці.

Олександр під час чергової реекспозиції в музеї, 2010 р.

Наталія Іванівна з сином Олександром в приміщенні музею під час урочистого прийняття присяги солдатами Національного Президентського оркестру та Ансамблю пісні і танцю ЗС України, 4 грудня 2009 року.

Головний зберігач фондів Національного військово-історичного музею України Денисюк Жанна та науковий співробітник наукового відділу фондової роботи Єрошенко Олександр, 2010 р.

кавився історією виникнення та діяльності ОУН УПА, оскільки і сам був патріотом. Олександр часто приходив на роботу у вишиванці, чи в улюбленій футболці із зображенням Степана Бандери.

Дуже любив працювати з дітьми – водити для них екскурсії було його стихією – зацікавити їх історією своєї держави, викликати патріотичні почуття і, обов'язково, де це можливо, розсмішити і підняти їм настрій. Адже таким був сам Олександр – завжди на позитиві і з цілою кіпою жартів наготові. Мабуть, за це і отримав позивний «Смішний» від своїх побратимів.

Донечку Анну Сашко теж навчав історії свого народу. Вона часто приходила до музею коли батьку випадало чергування на вихідних. Він пишався нею і з гордістю показував нам її малюнки, що залишались в музеї після її приходу. Один з них, пам'ятаю, Сашко повісив над своїм робочим столом.

Подобалась Олександру і наукова робота в музеї. Потримати в руках оригінальну річ, так би мовити, доторкнутись до самої історії, вивчити її достеменно, провести наукову атрибуцію музейного предмету та підготувати експертний висновок – це викликало у нього захоплення. Він залюбки писав статті до журналу «Український військовий музей», що його видавав му-

Наукові статті Олександра Єрошенка в журналі «Український військовий музей» за 2010 та 2011 роки.

Олександр Єрошенко веде екскурсію експозицією «Збройні Сили України на варті держави», 2010 р.

Перед відкриттям виставки «Озброєння доби бронзи», 9 липня 2010 року.

зей, і почав збирати матеріали для кандидатської роботи.

Без допомоги Олександра не проходила і експозиційна робота в музеї. Будучи дуже жвавим та енергійним, він завжди долучався до фізичної роботи, зокрема монтажу виставок та проведення реекспозицій.

У співробітників музею залишились найтепліші спогади про Олександра, щирого і доброзичливого до колег, чесного і надійного, який підтримує і допоможе у скрутній ситуації, абсолютно безкорисливого, а ще веселого і світлого душею.

Джерела та література:

1. Книга пам'яті військовослужбовців Збройних Сил України, які загинули, захищаючи суверенітет, територіальну цілісність та недоторканність України (Книга II: Автономна Республіка Крим, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська і Львівська області та місто Київ) / Національний військово-історичний музей України. – К.:ЛІТ&К, 2017. – 448 с., іл.
2. Указ Президента України «Про відзначення державними нагородами України» № 282/2015 від 23.05.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/282/2015>

УДК - 908(477.46)

Оксана МІНСЬКА (с. Суботів, Черкаська область)

ЗАХИСНИКИ ДОНЕЦЬКОГО АЕРОПОРТУ: ЗАГУБА ВОЛОДИМИР МИКОЛАЙОВИЧ

Анотація. Статтю присвячено загиблому захиснику Донецького аеропорту, з метою вшанування пам'яті героя. Поданий матеріал про учасника антитерористичної операції на Сході України є одним із багатьох прикладів патріотизму і звитяги героїв сьогодення, які ціною своїх життів забезпечують неподільність нашої держави, виборюють для країни мир, цілісність та єдність. Актуальність статті полягає в тому, що громадяни нашої держави мають знати своїх героїв, жодне ім'я учасників АТО не повинне залишитися поза увагою.

Ключові слова: антитерористична операція, Донецький аеропорт, герої сьогодення, вшанування пам'яті, учасник АТО.

Події на Сході України, що розгорнулися у 2014 р., вкотре довели світові, що Україна є неподільною і недоторканою. Та досить тяжко сьогодні повертає український народ свою державну цілісність. На жаль, серед учасників АТО є загиблі, які навіки залишаться у нашій пам'яті героями України, героями, які згуртувалися в тривожний час заради звільнення нашої країни. Серед імен тих, хто відійшов у вічність, записане ім'я – Загуби Володимира Миколайовича, героя – «кіборга», захисника Донецького аеропорту.

Народився Володимир в с. Новоселиця Чигиринського району Черкаської області 15 червня 1971 р.. Після закінчення Новоселицької восьмирічної школи, отримавши відповідну освіту, тривалий час працював в Чигиринському лісному господарстві, потім працював у будівельній сфері. Колеги по роботі згадують його як дуже добросовісного та відповідального працівника, який ніколи не відмовляв у наданні допомоги, навіть якщо треба було її надати вже після основного робочого часу. Був приємною та щирою людиною, вмів цінувати дружбу, глибоко розумів свою відповідальність за кожен свій вчинок. А тому служити в зону АТО пішов добровольцем. Був стрілець-помічник гранатометника 81-ї окремої аеромобільної бригади – 90-го окремого аеромобільного батальйону. Бойовий шлях Володимира Миколайовича розпочався 21 серпня 2014 р., а 20 січня 2015 р. загинув, захищаючи Донецький аеропорт, де разом з побратимами намагався дістатися до терміналу, аби вивезти звідти поранених. Лише че-

Загуба Володимир Миколайович

рез два місяці рідні дізналися, що їхній солдат загинув [2].

Ось як згадує про батька син В'ячеслав: «Пішов добровольцем. В серпні 2014 р. був направлений до Житомирської навчальної частини на перепідготовку. Вже через 2 місяці його разом з іншими військовими переправили на Схід. Спочатку знаходились в районі Донецька з боку с. Водяне, а наприкінці листопада - початку грудня отримали наказ їхати в район Донецького аеропорту. З батьком постійно був на зв'язку. Частіше телефонував він – я боявся йому зашкодити. В розмові зі мною завжди був бадьорим, ніколи не видавав своєї тривоги, втоми чи жалю, що пішов добровольцем у саме, як кажуть, пекло. Лише говорив, що дуже важка психологічна обстановка, адже систематичні обстріли як з гармат, так і снайперські, вимагали постійної максимальної концентрації уваги. Навіть сходити вчасно в туалет вони не мали змоги, чекали слушної нагоди відійти. Одного разу так було вбито їхнього побратима.

18 січня 2015 р. отримали наказ дібратися до одного з терміналів аеропорту, забрати вбитих та змінити поранених, тобто повинна була відбутися чергова ротація. Вирушили в дорогу, якщо не помиляюсь, на трьох МТЛБ. В ніч з 19 на 20 січня стояв густий туман, внаслідок якого бригада з трьох бойових машин збилася з визначеного курсу. Майже на кілометр вони відійшли від дороги, по якій повинні були рухатися. Пізніше, за спогадами батькових побратимів, дізнався, що всі вони потрапили в засідку, яку, можливо, вже давно для них було організовано. Одночасно почався обстріл з трьох сторін, одна бойова машина встигла швидко змінити курс і відійти в безпечне місце, інші двоє зазнали ушкодження від гарматних пострілів. Першим вибухом було вбито та поранено тих, які сиділи зверху на броні, де сидів і мій батько. Друге попадання сталося прямо в задній люк машини, з якого в той час вибиралися бійці. Разом з батьком був його земляк Бабенко Вадим, який залишився живим, отримавши поранення в ногу (потім його забрали в полон, відправили до Донецька, де утримувався бандитами). У батька, за наслідками медичної експертизи, була черепно-мозкова травма. Але, мабуть, так і залишиться загадкою той факт, що тіла всіх загиблих були знайдені на місці нападу на них бойовиків, а тіло мого батька лежало під стіною в старому терміналі, хоча в засідку вони попали в районі нового. Є припущення, що він отримав поранення, зміг добратися до цього терміналу, а вже там бойовики його вбили.

Майже відразу ми дізналися, що наші військові потрапили в засідку. Але не знали, що саме там сталося, не знали нічого про стан тих бійців. Коли вже тривалий час я не мав зв'язку з батьком, у мене відразу в голові майнула думка, що з ним щось трапилось. Не хотів думати про найстрашніше, вірив, що живий, можливо, поранений або в полоні. Та проходили дні, тижні, а за ними місяці, ми не отримували про батька ніякої інформації. Відразу ж після сутички наших військових з бойовиками, дорогу до того місця було перекрито, і ніхто на мав туди доступу. Спочатку у пошуках батька або хоча б якоїсь про нього інформації надіялися на свої сили, але потім звернулися до дружин його побратимів та волонтерів, завдяки яким через два місяці ми мали змогу забрати його тіло.

Як розповідали волонтери, які нам допомагали, полонених військових та тіла вбитих бойовики відразу забрали в Донецьк і розмістили в підвальних приміщеннях в різних районах міста, щоб не змогли відшукати рідні, а бійцям казали, що від них відмовилися і ніхто ніяких пошуків не веде.

По тіло батька, яке нібито вже знаходилося в Дніпропетровській лікарні ім. Мечнікова, їздили двічі. Перша поїздка була марною – серед мертвих тіл батькового там не було виявлено. Потім я вирішив здати аналізи на встановлення ДНК, описав батькові особливі прикмети та назвав деякі речі, які мали бути при ньому: натільний дерев'яний хрестик, валянки (батько їх десь дістав, перебуваючи в аеропорту, і хвалився, що тепер йому буде тепло), вишитий на формі позивний «Леший» – це й допомогло встановити приналежність тіла моєму батькові. Забирати тіло поїхала Загуба Валентина Володимирівна, дружина старшого брата мого батька, так як у автомобілі було лише одне пасажирське місце, я ж терпляче чекав вдома» [8, с. 106].

Рідні загиблого Володимира намагалися не піддаватися психологічній напрузі, що панувала у їхній свідомості, і розпочали активні його пошуки, звертаючись за допомогою до волонтерів, громадських організацій та рідних інших бійців. Так, маючи надію, що батько живий, але в полоні, син загиблого В'ячеслав 29 січня 2015 р. прибув до міськвиконкому Черкаської міської ради, де зібралися матері тих військових з Черкащини та Кіровоградщини, які потрапили в полон до бойовиків на Сході. Один з ініціаторів даного зібрання був правозахисник з Черкас Валерій Макеев, який сам провів у полоні кілька місяців [3]. Але згодом один із захисників Донецького аеропорту, військовий експерт Валерій Логінов, позивний Аскольд, за результатами власних пошуків, опублікував список загиблих, полонених і тих, хто пропав безвісти, бійців 90-го батальйону, які захищали аеропорт. Про що було повідомлено і рідним загиблого Загуби В. [4]. «Найважчий пост за весь час... По нашому героїчному ДАП... Рідні шукають близьких, сподіваються, чекають. Багато телефонують, пишуть, запитують. Болісна невідомість нестерпна. Зробив, що міг. Знайшов. Ось списки хлопців по 90 батальйону. Загиблих, полонених. Схиляю голову, схиляю коліна перед усіма загиблими побратимами», – писав Логінов [7]. Загуба Володимир зазначався в цьому списку як умовно зниклий безвісти, адже інформація про його загибель остаточно не була підтвердженою або не спростованою.

У пошуках загиблих активну діяльність вели члени гуманітарної місії «Чорний тюльпан», яка займається пошуком тіл військовослужбовців в зоні АТО. На сайті даної організації 23 березня 2015 р. було опубліковано обставини зникнення Володимира Загуби, його особливі прикмети, які надали рідні: «176-178 см, 76-80кг, карі очі, глибокі залисина як на фото. Одягнений у військову форму. На лівому плечі тату у вигляді

вертольота, літер ВДВ, напис Чірчік (можливо, напис – ТУРКВО). Праве коліно травмоване – більше за розміром, 1 і 2 зуби на правій верхній челюсті з жовтим напиленням». Саме за цими прикметами та аналізом ДНК і було розпізнано тіло загиблого [6].

1 квітня 2015 р. Загубу Володимира Миколайовича з урочистими почестями було поховано на сільському кладовищі в рідному селі Новоселиця Чигиринського району Черкаської області. Зараз на могилі воїна силами волонтерів та громади села, друзів і бойових побратимів встановлено гранітний пам'ятник, збір коштів на який організував сільський голова Ласиця Василь Миколайович [5].

Стрілець – помічник гранатометника 90-ї аеромобільної бригади отримав посмертно Почесну відзнаку Черкаської обласної державної адміністрації та Черкаської обласної ради “За заслуги перед Черкащиною”, а Указом Президента України № 282/2015 р. «за особисту мужність і високий професіоналізм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі» нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (посмертно) [1].

«Леший» або «Дядя Вова» – так залишиться Володимир Миколайович Загуба у пам'яті своїх бойових побратимів і друзів. Завдяки його підтримці, дехто з них лишився живим чи не-ушкодженим, багато хто навчився від Володі бойовим премудростям.

Джерела та література:

1. Книга пам'яті полеглих за Україну. [Електронний ресурс]. Режим доступу - <http://memorybook.org.ua/9/zaguba.htm>
2. МПДА – Спогади Загуби Валентини Михайлівни, 1968 р. н., мешканка с. Суботів, Чигиринський район, Черкаська область.
3. Там же.
4. МПДА – Спогади Загуби В'ячеслава Володимировича, 1990 р. н., мешканець м. Чигирин, Чигиринський район, Черкаська область.
5. Там же.
6. МПДА – Спогади Скородід Тетяни Леонідівни, 1977 р. н., мешканка м. Київ
7. Список «кіборгів», які загинули. [Електронний ресурс]. Режим доступу - <https://ukr.media/ukrain/224698/>.
8. Уродженці Чигиринського району та села Суботів – учасники антитерористичної операції на Сході України //Залізнякові Читання Краєзнавчий часопис. Випуск 6. За матеріалами УІ наукової краєзнавчої конференції «Залізнякові Читання», Черкаси, 2016. –С.106.

УДК 94 (744)

Юрій БЕРЕСТЕНЬ (Дніпро)

ВОНИ НЕ ПРОЙДУТЬ! (ПАМ'ЯТІ СТАРШОГО ЛЕЙТЕНАНТА АРТУРА МІСКІВА)

***Анотація.** В сучасних умовах боротьби за суверенітет та незалежність України надзвичайної ваги набувають історичні дослідження, присвячені аналізу життєвого шляху та бойової звитяги українських військових. В статті висвітлено життєвий та бойовий шлях випускника Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету старшого лейтенанта 2 роти 40 мотопіхотного батальйону «Кривбас» 17 танкової бригади Артура Місківа В статті на прикладі бойового шляху старшого лейтенанта А. Місківа розглянуті окремі аспекти оборони ЗСУ поблизу м. Дебальцево в лютому 2015 року.*

***Ключові слова:** Артур Місків, оборона опорних пунктів, Дебальцево, батальйон «Кривбас».*

На початку березня 2015 року Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет облетіла сумна звістка: 10 лютого 2015 року під час виконання бойового завдання під м. Дебальцево Донецької області загинув смертю хоробрих випускник агрономічного факультету 2006 року, старший лейтенант 2 роти 40 мотопіхотного батальйону «Кривбас» 17 танкової бригади Артур Валерійович Місків. Скорботний рахунок загиблих у бойових діях на Сході України бійців колишніх випускників Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету поповнився новим ім'ям. Ім'ям Героя, який до останнього подиху життя виконав свій військовий обов'язок, залишившись вірним присязі.

Артур Валерійович Місків народився 23 квітня 1983 року в селищі Березнуватівка Солонянського району Дніпропетровської області в звичайній родині сільських трударів [1]. Батько – Місків Валерій Тимофійович – робітник сільськогосподарського підприємства, технік-механізатор, уродженець міста Торез, який через перипетії долі оселився в Солонянському районі Дніпропетровської області, де він згодом одружився та розпочав свій трудовий шлях; мати – Наталя Василівна – завідувача місцевим поштовим відділенням [1].

З самого малку батьки привчали своїх дітей до нелегкої селянської праці на власній присадибній ділянці. За спогадами молодшого брата Віталія Артура, в дитинстві хлопця понад усе дуже цікавила техніка, в яку він був несамо-

то закоханий, заповняючи кожен вільну хвилину працею з різноманітними пристроями та механізмами. «Вся робота з обслуговування та ремонту будь-яких технічних пристроїв, що є в нашому господарстві, була на ньому. Він з дитинства полюблив лагодити велосипеди, mopеди, а в юнацькі роки самостійно відремонтував старенького батьківського мотоцикла, якій кілька років простояв до цього у нашому гаражі. Артур завжди був на «ти» з технікою», – згадує під час бесіди молодший брат.

«З дитинства Артур працював по господарству, ввечері треба було пригнати корів, прополоти огорож,» – ділиться своїми спогадами про сина батько Валерій Тимофійович [2]. Розуміючи важливість інтелектуального зростання дітей, сам спраглий до знань батько хлопця, намагаючись займатися власною самоосвітою, зібрав значну бібліотеку, яка нараховувала понад 3000 томів. Саме домашня бібліотека стала невичерпним джерелом корисної інформації для допитливого юнака, який захоплювався крім техніки ще широким колом проблем з агрономії, історії, художньої літератури. Книга була постійним атрибутом його дозвілля. Як згадує батько Артура – Валерій Тимофійович: «Ми вимагали від нього вчитися та вчитися! Прохолоджуватися в компанія було ніколи. Через це у нього були складні стосунки з однокласниками, які виховувалися в більш м'яких умовах» [2]. Батьківська наука не минулася даремно. Допитливий хлопець методично працював з книгою, намагаючись знайти відповіді на ті питання та проблеми життя, які його турбували.

Справжнім інтелектуальним захопленням Артура в шкільні, а згодом й в університетські роки стала філософія, яку він намагався самостійно осягнути, з цікавістю читаючи й осмислюючи праці І. Канта, Г. Гегеля. Особливий інтерес викликали в Артура філософські роботи Ф.Ніцше, погляди якого він цінував за парадоксальність, влучність та точність думки, цікаву афористичну манеру викладу, максималізм, неоднозначні оціночні судження, які відкривали для нього приховані від пересічного людського ока глибинні таємниці буття. Філософія та історія стали своєрідним інтелектуальним хобі юнака, який згодом, в окопах під Дебаль-

цевим наполегливо студював історичні та філософські праці, що приносили йому інтелектуальну розраду, давали необхідну допомогу у розв'язанні практичних питань організації бойового злагодження та управління, заставляли замислитися над проблемами минулого та сучасності, надаючи потужний імпульс для інтелектуального та професійного зростання.

В школі Артур навчався добре, здебільшого переймався тими дисциплінами, які викликали у нього цікавість, відповідали характеру та інтелектуальним нахилам. Улюблені предмети вчив з ентузіазмом, до інших ставився прохолодно. Шкільні роки, як і у більшості сільських однолітків, у юнака проходили в постійній праці на присадибній ділянці, нескінченному поточному ремонті сільськогосподарської техніки та ремонту, доглядом за худобою й читанням книг, які вмотивовували творчий пошук, розвивали здатність до критичного мислення та аналізу.

Під час закінчення середньої школи перед хлопцем постало складне питання професійного вибору. За спогадами молодшого брата Віталія, юнак досить довго вагався, беручи до уваги свої захоплення. Ким стати? Який фаховий профіль обрати? Технічний або агрономічний? Зробити остаточний вибір допомогла порада батька, який звернув увагу на професію агронома. Не останню роль відіграли й економічні чинники – агрономічна освіта була більш доступною для незаможної родини сільських трударів ніж технічна. В 2000 році Артур поступив на контрактну форму навчання до агрономічного факультету Дніпропетровського державного аграрного університету, а згодом, маючи за плечима відмінні результати, перевівся на бюджетне місце, що звільнилося. Мрія про навчання в університеті стала реальністю [1]. Академічне життя дуже подобалося хлопцеві: цікаві лекції, лабораторні та семінарські заняття, спортивне та студентське дозвілля швидко захопили його у свій шалений вир. В університеті серед однокурсників у хлопця з'явилися щирі та вірні друзі, які поділяли його погляди на життя, спільно проводячи навчання та дозвілля. Однокурсники та викладачі Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету згадують Артура як інтелектуально розвиненого, комунікабельного, наполегливого, цілеспрямованого та принципового юнака, вірного та широкого товариша, який завжди був готовим першим прийти на допомогу, підставивши плече у скруті. Він завжди був й лишаться для них уособленням широти та щирості людської душі.

Агрономічні дисципліни досить легко давалися Артуру, оскільки з дитинства хлопець знав

всі аспекти складної організації сільськогосподарської праці та виробництва. Сільськогосподарська нива була його справжнім захопленням, полем для цікавих агрономічних дослідів та експериментів. Так, намагаючись продемонструвати близьким та рідним свої вміння та навички, довести собі фахову спроможність самостійно вирішувати виробничі завдання, Артур перетворив присадибну ділянку батьків та сад на своєрідний дослідницький полігон, де проводив власні агротехнічні експерименти та досліді з рослинництва й плідництва. Так, наприклад, молодим агрономом був закладений цілий сад, в якому були посаджені алича, абрикоси, черешні, декілька сортів високопродуктивних яблунь, виноград. Беручи до уваги сучасні методи обрізки плодівих дерев, аграрій-початківець миттєво взявся до справи – кардинальним чином обрізав сад бабусі Лідії Опанасівни, яка від нової методики прийшла у розпач: «Що ти накоїв, онуче? Знищив садок!». «Давайте, бабусю, подивимося, що буде в восени». А в восени в саду був такий врожай, якого Лідія Опанасівна не пам'ятала за всі 40 років існування саду [2]. Земля щедро віддячила молодому садоводу. Перші успішні кроки в професії надихнули хлопця, заставили повірити у власні сили, продемонстрували значущість набутих знань, засвідчили правильність обраного професійного шляху. Знання-сила! І ця сила спонукала вперто йти вперед складними звивистими дорогами нелегкої професії агронома. Стало очевидним, що агрономія – це покликання його життя, його доля та, власне, майбутнє. В 2002 року, користуючись нагодою, юнак, склавши відповідні випробування з фізичної підготовки, поступив на військову кафедру Дніпропетровської металургійної академії, на базі якої навчалися студенти Дніпропетровського державного аграрного університету. З 30 осіб з Аграрного університету на ній проходило навчання тільки 4 агрономи, в складі яких був Артур. Спонукала навчатися на військовій кафедрі хлопця любов до механіки та наявність спеціальності з ремонту та експлуатації військової техніки. Так, захоплення дитинства перетворилося на нову військову професію – спеціаліста техніка з експлуатації та ремонту бойової техніки. Артур успішно навчався на військовій кафедрі, де отримав необхідні теоретичні та практичні знання, ознайомився з військовими статутами, організацією життя та структурою військових підрозділів. Після закінчення навчання, юнак урочисто склав військову присягу на вірність народу України й отримав офіцерське звання молодшого лейтенанта [1; 2].

Наприкінці 2005 року Артур розпочинає дослід-

ницьку роботу над дипломним проектом, який виконувався під керівництвом досвідченого науковця, доктора сільськогосподарських наук, професора Л.І. Храмцова. Виходячи з актуальних завдань сільськогосподарського виробництва та власних зацікавлень, молодий агроном обрав для наукових досліджень проблематику пов'язану з дослідженням порівняльної врожайності сортів сої. З цією метою він приїздить на Криничанську дослідну сільськогосподарську станцію, де займається спостереженням та експериментами на дослідному полі. Саме дані напрацювання, здійсненні впродовж низки польових сезонів, будуть ними покладені в основу його бакалаврської та магістерської дипломних робіт, які він захистив на «відмінно» [1]. Працюючи над дипломним проектом юнак на практиці продемонстрував своє вміння вільно оперувати здобутими в університеті знаннями, використовувати сучасні інновації при вирішенні складних проблем організації сільськогосподарського виробництва.

В 2006 році Артур Місків закінчив Дніпропетровський державний аграрний університет, здобувши фах агронома [1]. В цей період він замислюється над необхідністю здобуття другої вищої освіти, яка повинна відкрити нові професійні обрії, беручи до уваги реформацийні та економічні зміни, які переживала Україна в період з 2004-2006 рр. Увагу хлопця привернув Дніпропетровський регіональний інститут державного управління національної Академії при Президенті України. Так, влітку 2006 року Артур успішно складає вступні іспити на спеціальність «державне управління» та поступає до магістратури вишу. Розпочинається черговий етап нового студентського життя. Маючи за плечима досвід навчання в Дніпропетровському державному аграрному університеті, хлопець досить легко в березні 2008 року здобуває диплом зі спеціальності «державне управління» [2]. Тепер перед ним відкриваються нові перспективи та кар'єрні злети.

В червні 2008 року Артур Місків був прийнятий на роботу до Управління масових протокольних заходів Дніпропетровської обласної державної адміністрації, де обіймає відповідальну посаду спеціаліста. Розпочинається не легке життя державного службовця, який щоденно вирішує значну кількість організаційних питань протокольної служби, пов'язаної з підготовкою візитів вищих посадових осіб держави до Дніпропетровської області [2].

Вперта й сильна вдача, стійкість до стресів, вміння приймати нестандартні рішення, аналітичний розум, готовність до розв'язання складних управлінських проблем, непересічні орга-

нізаторські здібності та комунікабельність – дані риси сприяли швидкому кар'єрному зростанню хлопця в якості державного службовця. Керівництво по-справжньому оцінило здібного службовця. З часом Артур отримав підвищення – став головним спеціалістом Управління протокольних та масових заходів Дніпропетровської обласної державної адміністрації. Це був його перший успіх у професійній кар'єрі державного службовця, який став закономірним результатом плідної багатомісячної роботи. В цей період він активно бере участь в роботі Патронатної служби губернатора, які збагачують його новим управлінським досвідом, загартовують характер, навчають життєвій мудрості, вчать складному мистецтву управління людьми.

Прихід нових політичних сил до влади в 2010 році, що зумовила зміну внутрішньополітичного курсу країни, характеризувалася проведенням специфічної кадрової політики, сутність якої полягала у витісненні з державної служби представників опозиційних політичних сил, наповнення її своїми кадрами. Дана обставина унеможливила перебування в структурах державного управління молодого спеціаліста. В серпні 2011 році Артур був змушений залишити державну службу. Проте юнак не впав у розпач та депресію, усвідомлюючи той факт, що має за плечима корисний та конкурентоспроможний фах агронома.

Хлопець починає активно шукати роботу за спеціальністю, розсилаючи свої резюме до офісів провідних агрохолдингів, сільськогосподарських кампаній та підприємств Придніпровського регіону й України. Доля в черговий раз усміхнулася юнаку. Його резюме було розглянуто менеджерами компанії «Кернел-Трейд», що входить до групи кампаній «Кернел», які запропонували йому пройти місячне стажування. Молодого та амбітного агронома було направлено на підготовчий семінар до м. Умань Черкаської області [4]. Впродовж стажування Артуру Місківу вдалося продемонструвати свою високу обізнаність в сучасних агротехнічних інноваціях, зарекомендувати себе справжнім фахівцем, який добре розуміється на всіх особливостях технологічного процесу вирощування сільськогосподарських культур, добре знає технічну частину, умови організації праці, вміє приймати оптимальні рішення. Хлопець успішно захистив випускню роботу, яка відкрила йому шлях до нової посади, повернувши до професії агронома-практика.

З серпня 2011 року по серпень 2012 року Артур працює в компанії «Кернел-Трейд», займається розробкою технологічних карт вирощуван-

ня сільськогосподарських культур: цукрового буряку, кукурудзи, сої, озимої пшениці, соняшника, рапсу. Навесні 2012 року він переймається проблемами агротехнічного супроводу посівної кампанії в ООО «Аршица» Полтавська область, земельний фонд якої складав 10000 га. угідь. Паралельно впродовж літа 2012 року Артур консультує та займається агротехнічним супроводом сільськогосподарського виробництва кампанії ООО «Стіомі Холдинг», Хмельницька область [4]. Активно працюючи в господарстві, молодий агроном стикається з косністю управлінської структури кампанії, небажанням окремих менеджерів та агрономів впроваджувати у виробництво сучасні агротехнічні інновації, відсутністю необхідного розуміння щодо необхідності вдосконалення агротехнічних прийомів та технологій. На свій страх і ризик він проводить агрономічні досліді з вирощування озимої пшениці та рапсу, намагаючись емпіричним шляхом довести правоту своїх теоретичних узагальнень та спостережень. Практика підтвердила обґрунтованість висновків молодого агронома щодо необхідності впровадження вдосконалених методів агротехніки, раннього висіву сільськогосподарських культур. Врожайність зернових культур на експериментальних ділянках поля була в декілька разів вище ніж на звичайних. В черговий раз він успішно склав життєвий іспит на професійну придатність агронома.

В даний період, підсумовуючи набутий практичний досвід організації сільськогосподарського виробництва, аналізуючи певні здобутки в галузі розведення плодівих культур, Артур замислюється над написанням кандидатської дисертації з садівництва – стара пристрасть до науки давала про себе знати [2]. Саме на посаді агронома застали хлопця буремні події першої половини 2014 року, коли країна поринула у вир політичного протистояння. В серпні батькові Артура Валерію Тимофійовичу зателефонували з райвійськкомату, повідомивши про те, що хлопець повинен з'явитися за місцем приписки. Артур без вагань вирішує йти до райвійськкомату [2]. Відданість Батьківщині та честь офіцера були для нього не пустим звуком.

Наприкінці серпня-на початку вересня 2014 року розпочинається період військової служби в біографії молодого агронома. У відповідності до мобілізаційного плану Артур Місків був зарахований до 2 роти 40-го територіального батальйону «Кривбас» 17 танкової бригади на посаду заступника командира роти з технічної частини – однієї з ключових посад у будь-якому військових підрозділів. В обов'язки молодого

офіцера входила організація та проведення заходів з технічного обслуговування й ремонту військової техніки у ввіреному йому підрозділі [2]. В процесі служби хлопцеві довелося самостійно вирішити цілу низку поточних проблем, пов'язаних з ремонтом бойових машин, технічний стан який був далеким від ідеального. За свідченням самого офіцера часто-густо бракувало найелементарніших речей, починаючи від простого інструменту, закінчуючи генераторами, акумуляторами, запасними частинами. Проте, ініціативному юнаку вдалося частково розв'язати ці питання. Сільськогосподарське підприємство, в якому він працював напередодні призову, надало йому не тільки необхідне військово-спорядження, але й відповідну матеріально-технічну допомогу. Впродовж 45 днів, що провів молодший лейтенант Артур Місків на полігоні під містом Артемівськом, йому вдалося ціною надзвичайних зусиль поклагодити частину військової техніки підрозділу. На полігоні час летів швидко, оскільки служба займала весь час молодого офіцера. Згодом, після закінчення польових випробувань на полігоні, Артур повертається назад в місце розташування своєї військової частини. Командування високо оцінило внесок молодого офіцера в справу підвищення боєздатності військового підрозділу. Артур Місків 28 жовтня 2014 року отримав перше підвищення – чергове військово звання старшого лейтенанта. Одночасно йому була надана чергова відпустка терміном на десять днів [2].

Після закінчення відпустки хлопець повертається до частини. В середині грудня 2014 року у зв'язку з ускладненням загальної оперативної ситуації на Донбасі, командування вирішило направити підрозділ, де проходив службу Артур, в зону проведення Антитерористичної операції. Новим місцем дислокації 2 роти 40 мотопіхотного батальйону «Кривбас» стали позиції сектору «С» ЗСУ під містом Дебальцево Донецької області – однієї з найбільш небезпечних ділянок фронту, яка до ротації довгий час утримувалася військовими з 25-го батальйону «Київська Русь» [3].

Загітував Артура до відрядження на передову заступник командира батальйону з озброєння майор Олександр Вакулєнко, якому імпував дисциплінований та вправний старший лейтенант, який оперативно виконував його накази. З часом вони потоваришували. За спогадами бійців підрозділу майор ставився до Артура як до власного учня, успіхам якого він завжди щиро радів. Згодом, під час виконання бойового завдання з очищення околиць місця Дебальцево майор загине, прийнявши нерівний бій з

диверсійно-розвідувальною групою противника [3]. Так, війна поєднає долі військових побратимів...

Військовий підрозділ, який складався переважно з необстріляних мобілізованих солдат та офіцерів, відразу попав у зону активних бойових дій. Непідготовленість особового складу давалася взнаки, ускладнюючи організацію управління та бойового злагодження, створюючи об'єктивні труднощі та проблеми. Навчати військовій справі особовому складу 40 батальйону «Кривбас» довелося безпосередньо в локальних боях, які характеризувалися особливою запеклістю та надзвичайною інтенсивністю. Українським військовим складно було протистояти противнику, який мав значну тактичну перевагу у живій силі, був краще озброєний та екіпірований.

Військовий підрозділ, яким командував старший лейтенант А.Місків, займав на кордоні Луганської та Донецької областей поблизу селища Жовтнєве один з ключових пунктів оборони ЗСУ – укріплений пост «Мойша», який весь час перебував в епіцентрі збройного протистояння. Інтенсивний характер військових дій, брак елементарних речей для поточного ремонту військової техніки, що постійно виходила з ладу, складні природно-кліматичні умови зимової кампанії – всі ці чинники об'єктивно позначалися на рівні боєздатності підрозділу. Проте, молодий офіцер з гідністю витримав ці складні випробування, демонструючи особистим прикладом бійцям вірність військовому обов'язку, непохитну витримку та мужність. Не раз під час ремонту військової техніки офіцер обморожував руки, проте не залишав свого місця, намагаючись докласти всіх зусиль та зробити все можливе для того, щоб поклагодити та ввести в експлуатацію зламані БМП та «Урали», яких так бракувало для вивозу поранених та хворих бійців батальйону, підвозу боєприпасів та продовольства.

Наприкінці січня – на початку лютого 2015 року оперативна ситуація в місці дислокації 40 батальйону «Кривбас» значно погіршилася: почався період оборонних боїв, який характеризувався високою інтенсивністю вогню, масованими ударами по позиціях українських військ важкого озброєння противника, який намагався створити необхідні тактичні умови для оперативного оточення українського угруповування, постійними ударами розвідувально-диверсійних груп. Проте, чисельні атаки противника наштовхнулися на запеклий опір українських військових, які намагалися рішуче стояти на обороні відповідної ділянки фронту.

Зв'язуючись телефоном останній раз з рідни-

ми на початку лютого 2015 року, Артур сказав батькові: «Тато, ми – ні кроку назад!». Як вдалося з'ясувати рідним офіцера, загальна ситуація в військових підрозділах 40 мотопіхотного батальйону «Кривбас» в це час була надскладною. Блокпост «Мойша» опинився в оперативному оточенні. Противник вів по ньому дошкульний вогонь з мінометів, важкого озброєння й БМ-21 «Град», які нищили чисельні укріплення підрозділу. У бійців закінчувалися боєприпаси та харчі. Одночасно, батальйон отримав від противника ультиматум – здати позиції та вийти без зброї. Артур мужньо тримався до останнього, намагаючись не втрачати надії, зберігати спокій та бути мужнім. Пропозицію бойовиків щодо здачі в полон він для себе вважав неприйнятною, залишаючись вірним присязі.

Опитування колишніх однополчан Артура не дає можливості повністю реконструювати детально картину загибелі офіцера. За одними свідченнями хлопець загинув від поранення стрілецької зброї на опорному пункті, за іншими – від час ремонту техніки в ході вивезення тяжкопоранених 10 лютого 2015 року, за 2 дня до початку перемир'я.

Тіла загиблих військових вивозили Уралом... Бойовий побратим Артура, офіцер 40-го батальйону Віктора Коваленко в своєму щоденнику, який він вів під час дебальцевського котла, лаконічно описав даний епізод: «За збігом обставин, в тому покинутому УРАЛі в полі за Дебальцевим лежало тіло 32-річного старшого лейтенанта Артура Міського — учня майора Вакулєнка. Він дуже болісно переживав загибель Артура від кульових поранень в передостанній день перед оголошенням перемир'я. Кілька днів тіло Артура пролежало на морозі в нашому таборі, й якимось уночі при світлі ліхтариків та під звуками розривів мін ми з майором ходили з ним прощатися. Я не міг уявити, що буквально через 2 доби не стане і самого майора, й мені доведеться нести його понівечене окригавлене тіло на носилках до залізного павільйону та знову підніматися тими страшними сходами, щоб проститися ще з одним бойовим товаришем.» [3].

Понад місяць тіло Артура знаходилося у бойовиків в м. Луганську. Тільки після багатотижневих перемовин за участі посередників воно було відправлене на Батьківщину...

Поховали Артура в суботу, 14 березня 2015 року у його рідному селі Березнуватівка Солонянського району Дніпропетровської області. В останній путь старшого лейтенанта 40-го батальйону територіальної оборони Дніпропетровської області «Кривбас» проводжа-

УКД 355.4

Людмила ТАРАСЕНКО (Первомайськ)

ПАМ'ЯТАЄМО ВСІХ, ХТО ВОЮВАВ ТА ЗАГИНУВ ЗА ЄДИНУ УКРАЇНУ

Анотація. *В статті йдеться про героїв-бійців Анти-терористичної операції, які народилися в Миколаївській області, зокрема, в Первомайську та Первомайському районі, але ціною свого життя відстоювали суверенітет України в неоголошеній війні на Донбасі.*

Ключові слова: збройні сили РФ, війна, АТО, Донецький аеропорт, курган Савур – Могила, Іловайський котел, кіборги, орден Богдана Хмельницького, орден «За мужність».

У серпні 2014 року відбулося відкрите вторгнення регулярних підрозділів Збройних Сил Російської Федерації на територію України без оголошення війни. Внаслідок цієї агресії частини територій Донецької та Луганської областей опинилися під окупацією. Протягом всього періоду проведення АТО Російська Федерація постійно підтримувала дії бойовиків. Спочатку – через постачання озброєння та живої сили (навчених, екіпірованих та тренуваних найманців) та засилання розвідувально-диверсійних груп ГРУ, згодом – шляхом проведення артилерійських обстрілів підрозділів ЗСУ зі своєї території.

(Із документа, підготовленого Генеральним штабом Збройних Сил України спільно з Центральним науково-дослідним інститутом Збройних Сил України).

Протягом всіх років незалежності наша країна жодного разу не брала участі у бойових діях. Протистояння в Криму та неоголошена війна на сході України стали складним випробуванням для всіх нас. Більше трьох років триває війна, у боях якої вже полягло чимало героїв - військовослужбовців, правоохоронців та добровольців із усіх областей України, в тому числі, з Миколаївської.

Сьогодні немає необхідності говорити про те, скільки горя приносить війна. Вона калічить душу і тіло, вона несе смерті і втрати. Її жорстокість полягає в тому, що вона забирає молоді життя солдат, проходячи чорною смугою через тисячі родин, залишаючи дітей напівсиротами, молодих жінок – вдовами. Ще довго будуть литися сльози з наших очей, сльози нескінченного суму та величної гордості! І скільки ще проллється сліз посивілих від горя матерів,

ли близькі, рідні, друзі, однокурсники та односельці. Панахиду за спочилим воїном відслужив благочинний Солонянського району митрофорний протоієрей Микола Марчук. Панотцеві співслужили: голова капеланського відділу Дніпропетровської єпархії протоієрей Дмитро Поворотний, настоятель храму протоієрей Ярослав Малерик.

Указом Президента України № 436/2015 від 17 липня 2015 року, «за особисту мужність і високий професіоналізм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі», нагороджений орденом Богдана Хмельницького III ступеня (посмертно).

Старший лейтенант Артур Місків віддав своє життя, як герой. Він є для всіх нас прикладом у тому, яким має бути офіцер української армії і як треба боронити Україну. Вічна йому шана і світла пам'ять! Пам'ять про нього навічно вкарбується в наші серця як вірного сина своєї Батьківщини! Слава Україні!

Джерела та література:

- Архів Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету. Особова справа студента агрономічного факультету Місківа Артура Валерійовича. – Арк. 1-10.
- Мисник Е. Он сражался за Родину!/Е. Мисник// Наше місто. – 2015. – 20 березня 2015.
- Коваленко В. Дебальцевський щоденник. Майор Вакуленко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Society/131003>
- Мискив Артур. Анкета. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jobs.ua/minicv/view/737844/>.

жавного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі», нагороджений орденом Богдана Хмельницького III ступеня (помертно).

Завірюха Олександр Ігорович.

Дата та місце народження: 15 грудня 1992 р., с. Кам'яна Балка, Первомайський район, Миколаївська область.

Звання: Солдат.

Посада: Водій.

Підрозділ: 79-а окрема аеромобільна бригада
Дата та місце загибелі: 28 вересня 2014 р., Донецький аеропорт.

Обставини загибелі: Загинув 28 вересня 2014 р. від прямого влучення в БТР під час заняття бойових позицій по виконанню визначених завдань по охороні аеропорту «Донецьк» зі сторони вул. Путилівська Роща, м. Донецьк.

Указом Президента України № 270/2015 від 15 травня 2015 року, «за особисту мужність і високий професіоналізм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі», нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (помертно).

Нагороджений нагрудним знаком «За оборону Донецького аеропорту» (помертно).

Латій Микола Анатолійович

Дата та місце народження: 19 грудня 1985 р., сел. Новоолександрівка, Первомайський район, Миколаївська область.

Дата та місце загибелі: 22 січня 2016 р., с. Сизе, Станично-Луганський район, Луганська область.

Звання: Солдат.

Посада: Старший механік-водій.

Підрозділ: 28-а окрема механізована бригада.

Обставини загибелі: Загинув 22 січня 2016 р. під час виконання бойового завдання в районі с. Сизе, Станично-Луганський район, Луганська область.

Руснак Микола Ігорович

Дата та місце народження: 19 грудня 1983 р., с. Степківка, Первомайський район, Миколаївська область.

Дата та місце загибелі: 02 листопада 2014 р., с. Маріуполь, Донецька область.

Звання: солдат.

Посада: Кулеметник

Підрозділ: Одеський полк охорони громадського порядку, Південне АТО НГУ

Обставини загибелі: Загинув 2 листопада 2014 р. о 07:28 в мікрорайоні «Східний» міста Маріуполь на блокпосту по вул. Таганрозькій під час огляду цивільного позашляховика який

вибухнув. СБУ встановила, що для теракту було використано автомобіль місцевого мешканця без його відома. Машину, споряджену вибухівкою російськими фахівцями, супроводжував безпілотник. Коли машина під'їхала до блокпосту, терористи привели в дію вибуховий пристрій за допомогою мобільного телефону.

Указом Президента України № 109/2015 від 26 лютого 2015 року, «за особисту мужність і високий професіоналізм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України», нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (помертно).

Слободянюк Роман Олександрович.

Дата та місце народження: 12 січня 1990 р., м. Первомайськ, Миколаївська область.

Дата та місце загибелі: 29 серпня 2014 р., с. Червоносільське, Амвросіївський район, Донецька область.

Звання: Старший солдат.

Посада: Розвідник.

Підрозділ: 3-й окремий полк спеціального призначення.

Обставини загибелі: Загинув 29 серпня 2014 р. під час виходу з Іловайського котла т.зв. «Зеленим коридором» на дорозі поміж с. Многопілля – с. Червоносільське. 3 вересня 2014 р. тіло Слободянюка Р.О. разом з тілами 96 інших загиблих у т.зв. Іловайському котлі було привезено до дніпропетровського моргу. 16 жовтня 2014 р. тимчасово похований на Красногільському цвинтарі м. Дніпропетровська, як невідомий герой. Був упізнаний за тестами ДНК. Перепохований 21 січня 2015 р.

Указом Президента України № 436/2015 від 17 липня 2015 року, «за особисту мужність і високий професіоналізм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі», нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (помертно).

Янович Вадим Миколайович

Дата та місце народження: 28 січня 1979 р., м. Первомайськ, Миколаївська область.

Дата та місце загибелі: 8 серпня 2014 р., с. Дякове, Антрацитівський район, Луганська область.

Звання: Солдат.

Посада: Командир відділення.

Підрозділ: 79-а окрема аеромобільна бригада.

Обставини загибелі: Загинув 8 серпня 2014 р. в прикордонній зоні напередодні виходу підрозділів 79-ї бригади з оточення. Під час обстрілу снаряд розірвався біля машини, Вадим отримав осколкове поранення в шию.

Указом Президента України № 282/2015 від 23

травня 2015 року, «за особисту мужність і високий професіоналізм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі», нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (помертно).

Слеповський Роман Олександрович

Дата та місце народження: 8 серпня 1970 р.

Дата та місце загибелі: 20 січня 2016 р.

Звання: Солдат.

Посада: Старший оператор.

Підрозділ: 1129-й зенітний ракетний полк.

Обставини загибелі: Помер 20 січня 2016 р. під час несення служби в зоні проведення АТО.

Авдєєв Андрій Миколайович

Дата та місце народження: 18 січня 1984 р., м. Первомайськ, Миколаївська область.

Дата та місце загибелі: 21 січня 2016 р., м. Артемово, Торецька міська рада, Донецька область.

Звання: Солдат.

Посада: Гранатометник, проходив службу у військовій частині пп В-5509 (34 омпб ОК «Південь»);

Підрозділ: 34-й окремий мотопіхотний батальйон (57-а окрема мотопіхотна бригада).

Обставини загибелі: Помер 21 січня 2016 р. під час несення служби в районі м. Артемово, Торецька міська рада, Донецька область.

Первомайщина схиляє голови у жалобі за своїми земляками – вірними синами України. Герої не вмирають!

Джерела та література:

1. Книга пам'яті полеглих за Україну [Електронний ресурс] <http://memorybook.org.ua>

УКД 355.4

Петро ХОМИЧ (сміт. Маневичі, Волинська обл.)

ГЕРОЙ УКРАЇНИ АНДРІЙ СНІТКО «ХОМА» –УЧАСНИК ВІЙНИ НА ДОНБАСІ

Анотація. 18-річний полісянин, випускник Маневицької ЗОШ I-III ст. №1, студент 2 курсу фізкультурного факультету Східноєвропейського університету імені Лесі Українки, боєць добровольчого полку батальйону спеціального призначення «Азов» Андрій «Хома» Снітко, героїчно загинув 20 серпня 2014 року в бою за місто Іловайськ. Хлопець підірвався на гранаті, рятуючи побратимів.

Ключові слова: Андрій Снітко, Герой, Маневичі, Іловайськ, битва, Героїчно загинув.

Андрій Снітко народився 25 січня 1996 року у селі Гораймівка Маневицького району. Так сталося, що Андрію не довелося звідати батьківської уваги, оскільки його виховувала лише мати Галина Снітко, а коли хлопцеві було 11 років вона померла і він залишився круглим сиротою. За свідченням Гораймівського сільського голови Анатолія Снітка, який проживав по сусідству, Андрій був здібним, працьовитим хлопчиком, він найбільше боявся, щоб у сирітський будинок не потрапити. [1]

Після смерті матері, два місяці по тижню жив у котроїсь із тіток, деякий час проживав у хресної Світлани та в вчительки. Навесні 2007 року, коли у жителяки Маневич Раїси Халик старші прийомні діти повиростали, їй зателефонували із районної служби у справах дітей мовляв, є хлопчик–сирота – чи не хочете взяти? Тому то приїзд Раїси Миколаївни сприйняв як порятунк. У новій сім'ї Андрійко прожив сім років. Виріс із хлопчика у повнолітнього юнака. [2]

Про шкільні роки Андрія, Вікторія Бубнюк в своїх спогадах розповідає, що ...«Андрій був моїм однокласником, таким, знаєте, живчиком, завжди готовий посміхнутися, підтримати ... Я переглядала фотографії, практично на всіх він посміхається. Добре пам'ятаю кумедний випадок. Ще в молодших класах ми в школі прикрашали ялинку перед Новим роком. Андрій придумав, що ялинкова іграшка – це мікрофон, а він – журналіст. І ставив всім питання, як вони відзначать Новий рік і що подарують батькам». [3]

Вже у старших класах Андрій займався спортом (а до цього мав проблеми із бронхами, часто хворів). В ПТУ ходив «залізо тягати», як говорив матері. Важка атлетика привабила його. Зусиль багато докладав для свого фізичного роз-

Боєць батальйону спеціального призначення «Азов» з позивним ім'ям «Хома», маневичанин Андрій Снітко.

витку, а в 2013 році Андрій став студентом Інституту фізичної культури і здоров'я Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Провчився там до травня 2014 р. Про Андрія, як одноклассника розповіла в своїх спогадах Вікторія Кручковська ...«Він був невисокого зросту, світленький, виглядав молодшим від своїх років. Впевнений у собі, впертий, завжди був лідером. У компанії був веселим, любив жартувати, любив сміятися. Пам'ятаю, ми відзначали мій день народження з подружками, він був один хлопець серед дівчат, але прекрасно влився в нашу компанію: піклувався, жартував, уважно слухав наші дівчачі розмови, щось радив... Про те, що він сирота, я дізналася тільки після його загибелі, він ніколи про це не говорив. Може, соромився, а може, не хотів плакатися, поводитися, як справжній чоловік». [4]

Андрій брав участь у Революції гідності, а коли в Україну прийшла війна, кинув університет. У березні 2014-го, коли тільки-но почалася перша хвиля мобілізації, ходив у військкомат. Тоді йому, такому юному, сказали: «Хлопче, йди звідси», але він у Луцьку долучився до об'єднання «Чорні чоловічки», а потім ра-

зом із іншими влився у добровольчий батальйон «Азов» і проходив службу у батальйоні патрульної служби міліції особливого призначення «Азов». Упродовж липня-серпня 2014 року брав участь у бойових операціях визволення міста Маріуполя Донецької області.

Раїса Миколаївна прийомна мама Андрія, яка взяла опікунство над хлопчиком після того, як померла рідна мама яка виховувала Андрія одна, без батька, а коли хлопчина був в четвертому класі вона померла розповідає: ... «Він навчався в університеті, на фізкультурному, потім почався Майдан, він поїхав підтримати українців», «А коли прийшла війна в нашу країну, Андрійко ходив у військкомат, просився добровольцем. Одного разу мені зателефонував вже з полігону в Києві, сказав, що через три дні їде в зону АТО. Я плакала, просила цього не робити, говорила, що приїду і заберу його ... Він сказав: «Мамо, не приїжджай. Я повинен захищати мою країну, це мій обов'язок як громадянина України. Прости, що відразу тобі не сказав ... У мене залишилися його речі, вони ще зберігають запах мого сина». [5]

Наприкінці серпня 2014 року в Іловайську на Донеччині в оточенні опинилися кілька тисяч українських військових як із частин ЗСУ, так і з добровольчих батальйонів. «Іловайський котел» у наших літописах залишиться як величезна трагедія і водночас – приклад героїзму і самовіддачі тих людей, які, попрощавшись із життям, дивом повернулися додому живими. Трагедія особливо зачепила Волинь, адже в операції брала участь 51-а механізована бригада, в якій служили волинці, бійці спецрот «Світязь», а також чимало волинців у складі добровольчих батальйонів. Сотні бійців повернулися з Іловайська додому в домовинах, чимало поховані у безіменних могилах, а є й такі, які досі лежать в землі під Іловайськом. Сотні стали інвалідами, або отримали каліцтва. Сотні пережили пекло полону, багато хто – й досі в катівнях бойовиків. Досі Україна відчуває відгомін Іловайська, отримуючи цинкові труни після підтвердження аналізів ДНК-експертизи.

Згідно зі звітом Генштабу, до середини серпня ситуація дозволяла сподіватися на «завершення антитерористичної операції до середини вересня». Українські військові увійшли в Іловайськ 18 серпня. Вони змогли взяти під свій контроль більшу частину міста, однак після введення регулярних російських військ 23-24 серпня вже 28 серпня Іловайське угруповання опинилося в оточенні. [6]

З 21-го серпня, згідно з підписаним документом, Андрій мав іти на ротацию. Йому потрібно було залагодити справи в університеті: клас-

Відкрито меморіальну дошку біля школи №1 смт. Маневичі 25 січня 2015 року

Боєць батальйону «Азов» на столичному Євромайдані

ти сесію, щоб перевестись на другий курс. Андрій уже отримав дозвіл від свого командира, але коли почув, що готується нова операція зі звільнення вузлового пункту терористів - міста Іловайськ, сказав: «Я маю бути зі своїми хлопцями. Звільнимо це місто, тоді й поїду додому». Вирішальний у житті Андрія бій стався 20 серпня. До цього кілька діб добровольчі батальйони безуспішно намагалися звільнити Іловайськ і терпіли значні втрати. Відділення «Азова», до якого входив і Андрій, отримало завдання захопити певний сектор. Десяток бійців ділився на трійки. Передову трійку очолював 18-річний Хома. Він разом з двома побратимами, серед яких був і його товариш Сергій з позивним Со-крат, зачистили будинок і, просуваючись далі вулицею, настовхнулися на засідку. У бік бійців полетіли гранати. Одна з них впала прямо серед бійців. У цей момент Андрій, не задумуючись, ліг на неї грудьми. За мить пролунав вибух. Командир відділення з позивним Тан-

Квіти на могилу від названої мамі, котра тепер живе на вулиці, якій дано ім'я її сина.

Безстрашний юнак на плакаті полку «Азов» — як символ війни на Сході України.

цор пригадує, як під шквальним вогнем і градом гранат бійці «Азова» відтягнули героя у безпечне місце, але було вже пізно. Він помер, врятувавши від смерті двох інших бійців. [7] Про події того дня та про Андрія в своїх спогадах не оминув і комбат «Азову» Андрій Білецький... «Хома прийшов до нас на самому початку АТО, ми тоді ще були напівлегальним формуванням. Хороший, добрий хлопець, сирота, але на життя він ніколи не скаржився, не нив. Часто посміхався. У нас Хома подружився з Аксьоновим, один — із Західної України, другий — з Луганщини, вони завжди разом трималися, не

розлий вода. У тому бою за Іловайськ вони теж були разом у складі бойової п'ятірки...», «Вискочили на загін бойовиків, полетіла граната, сховатися не було ні часу, ні можливості. Хтось повинен був на гранату лягти, щоб врятувати товаришів. Ліг Хома, наймолодший в нашому батальйоні. Загинув відразу. У цьому ж бою загинув і його друг — Аксен. Вмирав у мене руках...», «якби не Хома, то вбило б відразу всю п'ятірку». «Це війна, але коли гинуть такі молоді хлопці, серце рветься». [8]

А найбільш правдиву історію про вчинок Андрія розповідає Сократ (Сергій Денисюк), з яким він познайомився в університеті, де разом навчались і разом прийняли рішення йти на фронт, в батальйон «Азов»: «Він завжди рвався в бій. Ми планували поїхати додому на ротацію, вирішити справи в університеті, знайти вільний час, але не поїхали, бо Хома хотів поїхати звільнити Іловайськ. Якби Хома не прикрив ту гранату, мені б не тільки поранило ногу. Якби не його вчинок, я б вже тут не сидів. Він врятував життя не тільки мені, а й багатьом хлопцям. Андрій говорив: поки не переможемо - додому не поїдемо. Він завжди жваво рвався в бій. Бій був для нього святом. Він радів перед боєм, казав: нарешті відвоюємо своє». [9]

Із героєм, який врятував життя своїм побратимам по зброї ціною власного, поліс'яни прощалися протягом двох днів у Луцьку та в Маневичах. Відспівали героя 23 серпня 2014 року у Луцьку в Свято-Троїцькому кафедральному соборі. Юного героя поховали у День Незалежності, 24 серпня 2014 року на малій батьківщині у селищі Маневичі, де він жив протягом останніх років. [10]

Меморіальну дошку на фасаді рідної школи де він навчався, на честь Героя України Андрія Снітка встановили через п'ять місяців 25 січня 2015 року, у день дев'ятнадцятиліття Андрія. Вшанувати пам'ять героя прийшли родичі, друзі, побратими і просто люди, не байдужі до долі країни. Виступаючи розповідали про того Андрія, якого вони знали. Радісним, допитливим, непосидючим, який через сирітство рано подорослішав, залишився він у пам'яті Миколи Давидюка, директора ЗОШ с. Гораймівка, де пройшло дитинство хлопця. Виступав бойовий побратим Хоми — Вадим Нашков, який розповів про героїчний вчинок Андрія та про тодішні події у Маріуполі. [11]

Серед людей, що мали слово були і представники влади, голова районної ради Людмила Веремчук, голова райдержадміністрації Андрій Линдюк звернулися до школярів з проханням пам'ятати про геройський вчинок Андрія Снітка, про те, що він загинув, аби ми жили під мир-

ним небом, щоб наші матері не проводжали на війну синів, а дівчата наречених. Прозвучала і ініціатива про перейменування вулиці, на якій знаходиться школа, та і саму школу в честь Андрія Снітка, Героя новітньої України. Начальник відділу освіти РДА Олександр Гаврилюк висловив щире вдячність матері Раїсі Халук за те, що виховала сина справжнім чоловіком, відданим патріотом України. [12]

Було сказано багато гарних, шанобливих та зворушливих слів, та найкращі слова сказав сам Хома. Класний керівник Андрія зберегла його шкільний зошит та зачитала вслух уривок з твору, написаний ним: «... я вважаю, що не можна бути пасивним, завжди треба щось оновлювати, йти вперед, бо без нового історія залишилась би на місці. Як висновок з цього можна сказати одне: Ми — Українці, тут жили наші предки і будуть жити наші діти. Не повинні ми забувати хто такі і якого ми роду, бо доля може зіграти злий жарт...». Брате, ти назавжди з нами в наших серцях!

Трохи більш як через рік, 15 жовтня 2015—го, на

могілі загиблого бійцю «Азова» — Андрію Снітку («Хомі») побратими відкрили пам'ятник. Після відкриття пам'ятника відбувся Марш пам'яті Андрія Снітка, а також нагороджування поранених бійців АТО. Також тоді, школу у Маневичах було названо його ім'ям, а у грудні і вулиця, де жив боєць, стала так називатися (стара Карла Маркса). [13]

26 березня 2016 року у Чернівцях 18-річному поліс'янину Андрію Снітку було посмертно присвоєно нагороду орден «Народний герой України». У соцмережі Фейсбук про цю подію написав боєць Азову Сергій Вашук... «Ми пишаємося тим, що в нашій державі є багато людей, які готові боротися за свій народ, Націю та майбутнє України! Ми пам'ятаємо кожного!». [14]

З того часу, як комбат Андрій Білецький написав перше звернення з клопотанням за Андрія, котрий мав псевдо Хома, минуло понад два роки. Лишень 21 листопада 2016 року згідно Указу Президента України Петра Порошенка №515/2016 «За особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та

територіальної цілісності України, самовіддане служіння Українському народу» Снітку Андрію Володимировичу – учаснику антитерористичної операції (помертно) було присвоєно звання Герой України з удостоєнням ордена «Золота Зірка». [15]

Після присвоєння Порошенко на своїй сторінці у фейсбуці написав: «З перших днів Революції Гідності Андрій Снітко брав активну участь в протестному русі. З початку збройної агресії Росії вступив добровольцем у батальйон «Азов». Протягом липня-серпня 2014 року виявив сміливість та мужність під час низки бойових операцій з визволення Маріуполя. 20 серпня 2014 року поблизу Іловайська під час зачистки території від терористів у напрямку групи була закинута ручна граната. Андрій, усвідомлюючи смертельну небезпеку членам групи, не вагаючись наклав своїм тілом гранату, чим врятував своїх побратимів від загибелі ціною свого власного життя. Герою було 18 років». [16]

А 6 грудня 2016 року під час церемонії вручення «Золотої зірки» рідним загиблих Андрію Снітку та Сергію Табалі Президент України Петро Порошенко сказав ... «Подвиги ваших сина Андрія та онука Сергія назавжди залишаться у народній пам'яті, у військовій історії України. Вони уособлюють незламний дух захисників укра-

їнської землі!» ... «Андрій Снітко наклав власним тілом російську гранату, рятуючи побратимів під Іловайськом. Сергій Табала героїчно загинув, відбиваючи штурм бойовиків, боронячи диспетчерську вежу Донецького аеропорту». Андрій багато чого не встиг, і покохати також, але понад усе любив свою землю, за яку віддав життя, героїчно загинувши у бою з російськими окупантами у місті Іловайськ на Донеччині. Подвиг юного поліссянина уже описані у книгах «Чорне Сонце» Василя Шкляра, та Анатолія Снітка «Він став Героєм у бою», а також в багатьох журналах та газетах.

Джерела та література:

1. Снітко Анатолій «Він став Героєм у бою», Луцьк: ВМА «Терен», 2016. – 40 с.
2. Снітко Анатолій «Він став Героєм у бою», Луцьк: ВМА «Терен», 2016. – 40 с.
3. Спогади Вікторії Бубнюк – однокласниці Андрія.
4. Спогади Вікторії Кручковської – одногрупниці Андрія.
5. Спогади прийомної мами Раїси Миколаївни.
6. Шкляр Василь, «Чорне Сонце» - Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2015. – 304 с.:іл..
7. Зубчук Катерина «Герой України Андрій Снітко наклав своїм тілом гранату, щоб врятувати побратимів». Незалежна громадсько-політична газета «Волинь», 6 грудня 2016 р., №136 (16 241). С. 1,6,7.
8. Спогади Андрія Білецького комбата «Азова».
9. Спогади Сократа (Сергія Денисюка) - найкращого друга.
10. Часопис Національної Гвардії України, січень 2017 р., Олександр Загородній «Душу поклав за друзів своїх». С.28-29.
11. Газета «Нова доба», «У свій 19-й день народження Андрій Снітко, увіковічений у меморіальній дошці, повернувся до рідної школи, 31 січня 2015 року.
12. Відомості, інфо, «У Маневичах відкрили меморіальну дошку на честь Героя», 29 січня – 4 лютого 2015 року №4(746).
13. Інформаційне агентство Волинські Новини, 15 жовтня 2015 р. Волиньпост 21 листопада 2016 року.
14. Газета «Сім'я і дім», 10 березня 2016 року, Василевська Влада «Учив колоратів співати гімн», №10(1003).
15. Газета «Нова доба», «Президент вручив «Золоту зірку» Героя України матері загиблого Героя Андрія Снітка», 8 грудня 2016 року.
16. Сторінка у Фейсбуці Президента України Петра Порошенка.

УДК 94:335] (477) «2014/2017»

Дмитро МАХТАРОВ (Київ)

ШЛЯХ ГОРДІЯ КІКТЕНКА «БАНГА»: ВІД ВБОЛІВАЛЬНИКА ФУТБОЛУ ДО ДОБРОВОЛЬЦЯ БАТАЛЬЙОНУ «ДОНБАС»

Анотація. Стаття присвячена шляху молодого футболіста-вболівальника, який був добровольцем під час війни на Сході України.

Ключові слова: Олександрія, ФК «Олександрія», футбол, ультрас, «Банг», «Донбас», Україна, Схід, конфлікт, антитерористична операція.

... лунає свисток арбітра і розпочинається одна з багатьох спортивних баталій між футболістами командами. Як завжди на трибунах величезна кількість людей, які вболівають за свою улюблену команду. Серед загального натовпу фанатів цієї спортивної гри слід виділити окрему групу вболівальників – футболістів-ультрас. Ці люди є найпалкішими та найактивнішими любителями гри своєї футбольної команди. Саме їм ми всі завдячуємо яскравому шоу з використанням символіки клубу, державних символів та піротехніки, що відбувається під час гри їхньої команди.

На широких просторах Центральної України є невеличке містечко Олександрія, що є рідним для однойменного футбольного клубу. Фанати ФК «Олександрія» завжди були яскравими представниками субкультури ультрас України. І одним з таких яскравих імен, що назавжди лишиться в серцях людей, є ім'я Гордія Кіктенка. Його завжди можна було побачити на секторі вболівальників олександрійської команди. Хлопець завжди виділявся своєю активністю та завзятістю під час гри своєї улюбленої команди.

І все було б як завжди – голи, кубки, перемоги та поразки, але все змінилося навесні 2014 року, коли на Сході нашої держави розпочалася антитерористична операція – неоголошена війна з внутрішніми та зовнішніми ворогами. Ще до війни Гордій став активним учасником місцевої Самооборони, мав чергування на олександрійському блокпосту. Гордій Кіктенко, як патріот України, як син своєї землі не зміг стояти осторонь конфлікту, що розгортався на Донбасі. «Банг» (саме цим позивним користувався Гордій) став кулеметником 2-го батальйону спеціального призначення НГУ «Донбас». За словами багатьох побратимів «Банг» за-

Кіктенко Гордій Олексійович («Банг»)

Солдат резерву Кіктенко Гордій в зоні проведення АТО.

Банер з фото «Банга» на секторі ультрас ФК «Олександрія».

Меморіальна дошка на фасаді школи Гордія Кіктенка в місті Олександрія.

Надгробок могили Кіктенка Гордія на військовому кладовищі міста Олександрія.

вжди відзначався в багатьох боях за населені пункти Донбасу. Він був не лише вправним бійцем підрозділу, а й вірним товаришем, людиною, на яку можна покластися в скрутну мить. Як відомо батальйон «Донбас» весною-літом 2014 року був в найгарячіших точках Сходу України, тож і сам Гордій приймав безпосередню участь в значній кількості зіткнень з супротивником.

На момент закінчення літа 2014 року сили України опинилися в щільному кільці проросійських терористів поблизу Іловайська і за певними домовленостями мали змогу покинути дані позиції. Але сталося все зовсім по-іншому: 29 серпня під час виходу так званим «зеленим коридором» українські бійці були атаковані щільним вогнем сепаратистів. Лише за один день Україна втратила величезну кількість своїх синів. Під час цього кровопролитного побоїща «Банг», намагаючись прикрити своїх побратимів відстрілювався зі свого кулемета. В критичний момент бою Гордій Кіктенко піднявшись у повний зріст вів вогонь в сторону проросійських терористів, але отримав несумісні з життям поранення. Тіло хлопця було вивезено 3-го вересня 2014 року до дніпропетровського моргу, де відбулась ідентифікація. Поховано молодого героя в рідній Олександрії на військовому кладовищі.

Гордій Кіктенко був сиротою, і виховувався своєю старенькою бабусею, для якої втрата онука стала важким ударом. В пам'ять про «Банга» на стіні школи, в якій він навчався, відкрито меморіальну дошку. Що стосується олександрійських ультрас, то вони кожного домашнього чи виїзного матчу використовують банер, на якому міститься фото їхнього товариша та Патріота України.

Джерела та література:

1. Книга пам'яті полеглих за Україну [Електронний ресурс] <http://memorybook.org.ua>

РОЗДІЛ VIII

Волонтерський рух

УДК 355:316.35

Юрій КАЛАГІН (Харків),
Олег БОЙКО (Харків)СПАДКОЄМНІСТЬ ЯК ОСНОВНИЙ ПРИНЦИП РОБОТИ
ГРУПИ ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА
В ЗОНІ ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

Анотація. Автор аналізує соціальну структуру, розподіл соціальних статусів та соціальних ролей у підрозділах. Особлива увага надається вивченню спадкоємності як основного принципу роботи підрозділів. У дослідженні використовуються метод моделювання, враховуються об'єктивні та суб'єктивні чинники реалізації спадкоємності, як закономірності у практичній діяльності. Наводяться приклади реальної роботи підрозділів цивільно-військового співробітництва. Мета статті: ознайомити наукову спільноту з результатами дослідження особливостей роботи підрозділів цивільно-військового співробітництва у ході проведення антитерористичної операції на сході нашої країни.

Ключові слова: Збройні Сили України, Антитерористична операція, система цивільно-військового співробітництва (ЦВС), спадкоємність.

На сході країни триває Антитерористична операція. Збройні Сили України, що приймають безпосередню участь в операції намагаються використовувати світовий досвід подолання ворога у сучасних умовах. Прикладом цього є створення системи цивільно-військового співробітництва (ЦВС) у Збройних Силах України. Метою діяльності підрозділів ЦВС є недопущення гуманітарної катастрофи у районах проведення антитерористичної операції, виникнення соціальної напруги на іншій території України, формування позитивної громадської думки щодо військової організації держави. Сьогодні підрозділи ЦВС виконують відповідні завдання у зоні проведення антитерористичної операції. Набутий підрозділами досвід роботи потребує глибокого аналізу, визначення найбільш ефективних практик. Систему ЦВС необхідно розглядати як соціальну систему що будується, функціонує та розвивається згідно з загальносистемними закономірностями. Теорія систем визначає спадкоємність, як одну з найважливіших закономірностей. Спадкоємність передбачає тісний зв'язок минулого, сучасного та майбутнього завдяки визначенню та передачі того, що сприяє розвитку системи. Спадкоємність виступає одною

з умов, що забезпечує еволюційний розвиток, тому врахування цієї закономірності у практичній діяльності сприяє забезпеченню ефективного функціонування системи.

Розглянемо приклад реалізації принципу спадкоємності у практичній діяльності групи ЦВС «Л». Для здійснення дослідження обираємо метод моделювання, що передбачає опис ідеальної моделі реалізації.

До об'єктивних чинників реалізації спадкоємності, як закономірності у практичній діяльності групи відноситься наявність суб'єкту та об'єкту взаємодії, місця для безпосередньої комунікації та часовий ресурс, що має група для здійснення передачі досвіду практичної роботи.

До суб'єктивних чинників реалізації спадкоємності як закономірності функціонування системи відноситься інформація про соціально-демографічні дані мешканців луганської області, переселенців з інших регіонів та їх потреби; а також дані про людей та організації, що мають ресурси для задоволення визначених потреб. Щодо об'єктивних чинників реалізації спадкоємності як закономірності у практичній діяльності групи ЦВС «Л», то управління ЦВС заздалегідь визначає суб'єктів так об'єктів взаємодії, тобто офіцерів та працівників чергової ротації. Але на перший погляд, часу для здійснення передачі досвіду практичної роботи немає, тому що офіцери та працівники попередньої та наступної ротації майже не зустрічаються, ротація здійснюється в один день. Керівник групи ЦВС «Л» полковник Савенко О.В. вирішує питання наступним чином: він дає доручення офіцеру з питань планування та забезпечення діяльності групи (позаштатному начальнику штабу групи) підполковнику Круць О.А. здійснити розподіл офіцерів, що прибули на чергову ротацію за напрямками роботи з урахуванням досвіду військової служби та особистісних якостей. Далі протягом часу між остаточною та наступною ротаціями починається безпосередня комунікація між офіцерами або працівниками. Саме вони виступають у ролі суб'єктів та об'єктів взаємодії. Пр. ЗСУ Венгеровська О.В.

відповідає за один з основних та складних напрямків роботи групи – інформаційно-аналітичний, за цим напрямком був закріплений полковник Калагін Ю. А, майже з першого дня роботи у групі пр. ЗСУ Венгеровська О.В. почала вводити його в курс справ, щодо створення сприятливого інформаційного поля для діяльності Збройних сил України в зоні проведення АТО. Тому не випадково була продовжена тісна співпраця з Луганським обласним краєзнавчим музеєм, розташованим у м. Старобільськ (директор Олеся Мілованова). Вже у жовтні 2016 року.

відбулася презентація сумісної роботи співробітників музею (Тетяни Коваленко, Маргарити Мартиненко) та офіцерів групи ЦВС. Робота була проведена в рамках тематичної експозиції: «Буремний Донбас: шлях до миру» відкритої у 2015 році для офіцерів ОТУ «Луганськ».

Щодо суб'єктивних чинників, тобто соціально-демографічних даних мешканців їх потреб; а також даних про людей та організації, що мають ресурси для задоволення визначених потреб, тобто інформація про волонтерів або установи різної форми власності, то вона накопичується у базі даних групи та відкрита для використання офіцерами групи.

Наприклад чергова ротація в групі здійснена у понеділок, напередодні майор Величанська О.О. отримала гуманітарний вантаж – одяг для малозабезпечених сімей, що має бути доставлений до населених пунктів: Новоайдар, Попасна, Станиця Луганська, Щастя але не мала можливості доставити за адресою у зв'язку з завершенням терміну службового відрядження. Офіцери чергової ротації у вівторок звернулися до бази даних групи, визначили адресу призначення вантажу та здійснили доставку. Таким чином спадкоємність як закономірність у практичній діяльності групи ЦВС «Л» реалізується майже всебічно, тому є високий результат – група визначається однією, з найкращих. Свідченням цього виступає нагорода начальника групи полковника Савенко О.В. почесною відзнакою «За розвиток регіону» від голови Луганської облдержадміністрації 2 серпня 2016 року. Приклад роботи групи в цьому напрямку необхідно використовувати іншим.

Джерела та література:

1. Концепція цивільно-військового співробітництва під час участі Збройних Сил України в міжнародних миротворчих операціях, затверджена наказом Міністра оборони України від 20.01.2009 № 15.
2. Цивільно-військове співробітництво за стандартами НАТО: навчальний посібник – К. : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2015. – 87 с.

УДК 355.394.(477.46)

Тетяна ГРИГОРЕНКО (Черкаси),
Владислав ГРИГОРЕНКО (Київ)

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ ЧЕРКАШАН НА ДОПОМОГУ УКРАЇНСЬКІЙ АРМІЇ ТА ДОБРОВОЛЬЧИМ БАТАЛЬЙОНАМ

Анотація. Дана стаття є продовженням дослідження та збору інформації про волонтерські центри, групи, організації та окремих волонтерів, що діють на Черкащині. Волонтерський рух на допомогу українській армії виник з початком військових дій на Донбасі й набув важливого значення не тільки в постачанні продуктів харчування, теплих речей та предметів першої необхідності. Волонтери виготовляють необхідне військове спорядження, плетуть маскувальні сітки, ремонтують техніку, на зібрані кошти закуповують оптику, тепловізори, безпілотники тощо.

Ключові слова: війна на Донбасі, волонтерський рух, допомога українській армії.

З початком збройного конфлікту на Донбасі в Україні виник стихійний волонтерський рух на допомогу Збройним силам України та добровольчим батальйонам. Черкащина не стала винятком, тому в краї налічується широка мережа волонтерських організацій, що надають допомогу нашим захисникам. Підрахувати точ-

ну кількість волонтерів неможливо, так як існує значна кількість волонтерів-одинаків, а також чимало волонтерських груп та об'єднань, які працюють незалежно від державних органів. Крім того, деякі з них, з початку війни вже ліквідувалися, а багато хто просто не афішує свою діяльність. Все ж вдалося зібрати відомості про багатьох волонтерів, що працюють на території Черкащини.

Майже три роки надає допомогу підрозділам Збройних сил України та добровольчим батальйонам волонтерська група «Поміч народу» («Помощь народа»), керівник Мусієнко Олександр Федорович, позивний «Полковник». Сам колишній військовий, з перших днів війни на Сході почав допомагати нашим захисникам, особисто возив волонтерські вантажі на передові позиції. Причому доїжджав до самих крайніх точок, на, так звані, «нулі» – нерідко бував на шахті «Бутівська», під Донецьким аеропортом, позиціях «Зеніт» та «Республіка Мост», у Пісках, Карловці, Опитному, Водяному та Авдіївці. Починав свою волонтерську роботу з допомоги батальйону територіальної оборони «Черкаси» (нині 14-й окремий мотопіхотний батальйон), який був сформований у 2014 р. на базі Черкаського обласного воєнного комісаріату й дислокувався в районі Волновахи. Волонтерам довелося збирати не тільки продукти й теплі речі, а й обмундирування, генератори, ліхтарі, будівельні матеріали, запчастини та робочі інструменти [10]. О. Ф. Мусієнко організовує збір допомоги разом з волонтерською групою Юлії Кулагіної «Смачна сотня», підприємцями авторинку Південно-Західного району та колективами дитячого садочка №72, черкаських шкіл № 26, 27, 28, 30, 32, шкіл с. Хутори, с. Чернявка, Капітонівка (Керівник волонтерської групи «Поміч народу» з учнями черкаської школи, які збирали волонтерку для бійців), комітету самоорганізації населення «Дніпровський», волонтерами з США Юлією Мурашко «UnitedHelpUkraine» (останні передали постільну білизну для госпіталю м. Красноармійськ), «Наш батальйон – Черкаські павучки» (маскувальні сітки), ГО «Спільна справа», та

багато інших небайдужих людей, підприємств та організацій [15].

Список підрозділів та частин, до яких довозив допомогу керівник волонтерської групи «Поміч народу» доповнюється з кожною поїздкою. Це батальйон «Айдар», прикордонники навчального центру «Оршанець», які дислокувалися в районі Волновахи, 93-а і 28-а окремі механізовані бригади, 90-й десантний батальйон, 128-а окрема гірсько-піхотна бригада, ДУК ПС, 79-а окрема аеромобільна бригада, медичний батальйон «Госпітальєри» та військовий госпіталь м. Красноармійськ [12].

Чималу волонтерську допомогу збирає та часто особисто відвозить громадська організація «Автомайдан-Черкаси» (голова Сергій Яковенко): «Активісти ГО «Автомайдан Черкаси», продовжують займатися волонтерською діяльністю, нещодавно повернулися із передової. Цього разу автомайданівці допомогли 1-ому окремому танковому батальйону під м. Волноваха Донецької області. Відвезено тепле взуття, одяг, продукти харчування, буржуйки, шоломофони для танкістів, захисні окуляри, термоси, термобілизна, підставки для горілок. Привезені автомайданівцями буржуйки обладнані бойлерами, що дозволить нагрівати воду для миття і хоч трохи допоможуть налагодити побут» [1].

Громадська організація займається збором допомоги серед мешканців Черкас, встановивши точки збору грошей та продуктів в супермаркетах міста. Розповідає голова ГО «Автомайдан-Черкаси» Сергій Яковенко. «Наші артилеристи просили передати величезну подяку черкашанам, які допомагали збирати для них продукти та речі. До нас приходили навіть бабусі, які приносили клунки теплої одягу або просили приїхати до них забрати десятки банок із «закатками». Стався навіть сюрприз – коли один житель Черкас зателефонував нам і повідомив, що під час «ревізії» знайшов у своєму гаражі якийсь невідомий йому предмет військового призначення. «Невідомим предметом» виявився цінний прилад – бусоль, без якої неможливо навести жодну артилерійську систему для стрільби із закритих вогневих позицій. Сьогодні ми шукаємо можливість забезпечити наших хлопців зимовою гумою R14 для ВАЗ 21110 [3]

Більшість волонтерів продовжують працювати за громадською чи особистою ініціативою. Нерідко волонтерські групи взаємодіють, допомагаючи один одному продуктами, транспортом чи пальним.

Так, скооперувавшись, черкаські активісти доправили до АТО два мікроавтобуси продуктів: «Подарунки, які отримала легендарна 128 гірсько-піхотна бригада, потрапили до АТО за-

Керівник волонтерської групи Поміч народу Мусієнко О. Ф. з учнями школи №28 та гостинцями від учнів.

«Автомайдан-Черкаси» разом з Мусієнко О. Ф. привезли волонтерську допомогу.

Емблема ВГ «Поміч народу»

Волонтери Центру Допомоги Армії (керівник – Оксана Циганок) привезли волонтерську допомогу на передову

Волонтери КСН Дніпровський

вдяки волонтерській групі «Поміч народу», ГО «Автомайдан-Черкаси», «Центру забезпечення військових в зоні АТО», КСН «Дніпровський», підприємцям автомобільного ринку у ПЗР, «Смачній сотні» і ТОВ «БОН БУАССОН БЕВЕРІДЖ». Два завантажені мікроавтобуси об'їхали Авдіївку, Водяне та шахту «Бутовка», на якій під час останніх візитів до АТО мікроавтобус «Автомайдану» було обстріляно ворожим снайпером» [14].

Особливе місце серед волонтерських організацій Черкас займають волонтери комітету самоорганізації населення (КСН) «Дніпровський» (голова комітету Любов Здравовенко).

КСН «Дніпровський» об'єднує переважно жінок похилого віку, які плетуть маскувальні сітки, налагодили виробництво перемеленого сала в тубах, спеціальної протизастудної суміші з імбиру, калини та лимонів. Сало в тубах – це вже восьмий напрямок виробництва допомоги для

військових в зоні бойових дій, яке освоїли волонтери «Дніпровського». Крім того, на базі КСН проводиться збір консервації, люди приносять теплі ковдри, рукавиці, шарфи і шкарпетки. Волонтерками комітету відшито більше 100 пар білизни. Всього за існування волонтерського центру було сплетено більше 120 маскувальних сіток. Крім допомоги атовцям, активістки разом із місцевим депутатом піклуються про переселенців. Речами й продуктами допомогли вже декільком родинам з дітьми [8].

На початку збройного конфлікту на Сході України волонтерські організації та окремі волонтери здійснювали свою діяльність незалежно від владних органів, використовуючи власні кошти та пожертви громадян. Пізніше частина волонтерських організацій почали діяти у співпраці з органами влади і з часом перетворилися у центри допомоги, що мають офіційний статус. Так, на базі Черкаської Самооборони Майдану у Черкасах був створений Центр забезпечення військових у зоні АТО, керівник Інесса Плащенкова. Волонтери Центру збирають кошти, продукти та необхідні речі для військових у супермаркетах, на початку своєї діяльності надсилали допомогу добровольчим батальйонам «Айдар», БТО «Черкаси» та іншим підрозділам безпосередньо на передову.

Офіційний статус має Центр Допомоги Армії. Його очолила громадська діячка, голова Громадської організації «БлокПост» Оксана Циганок. Центр надає допомогу черкаським військовим, збирає ресурси, кошти, відправляє на Схід амуніцію, також опікується пораненими і сім'ями загиблих. В Центрі не лише працюють волонтери, але й є місце для складських приміщень, де знаходиться одяг, військово-спорядження, продукти харчування. Звідси ж від'їжджають автобуси та вантажівки на Схід. Ще в липні 2015 року Центр допомоги армії передав на передову бійцям батальйону «Айдар» безпілотник, придбаний інвестором, який буде завод із виробництва побутової техніки «Saturn». З проханням про придбання сучасного безпілотника бійці звернулися безпосередньо до Центру допомоги армії [7].

Волонтерські групи, ініціативи та організації працюють не тільки в Черкасах, а й у багатьох містах і селах області. Ось лише деякі з них.

«Волонтери Канева». Організація виникла 2 березня 2015 р. Саме запис від цього числа був зроблений в журналі чергувань. За словами однієї з координаторів волонтерського об'єднання: «За два роки роботи було сплетено 116 маскувальних сіток, пошито 58 комплектів термобілизни, 16 маскувальних костюмів. В

2017 році почали робити маскувальний костюм «Кікімора» і вже сплели 5 штук. Скільки зроблено всього навіть складно порахувати. Це і сплетені шкарпетки, рукавички, пошита білизна, балаклави, бандани, «сидушки»-каремати, подушки. Допомогали чим могли: збирали сало для перекручування з часником, м'ясо для «тушкованки», закрутки, продукти харчування, робочий інструмент, теплий одяг та взуття, постільну білизну для медчастини. За зібрані гроші закупляли ліки, тактичні окуляри, берці, миючі засоби, лопати, цвяхи, саморізи, плівку. Самі навчилися робити «енергетичні батончики» з сухофруктів з медом» [5].

Один раз на місяць разом з колишніми воїнами волонтери відправляють на Схід транспорт укомплектований усім необхідним про що просили бійці. Мають «Волонтери Канева» багато замовлень на маскувальні сітки, то ж при нагоді готові сітки одразу відправляються на передову. Одним з напрямків роботи канівських волонтерів є допомога тимчасово переміщеним особам, що проживають у Каневі. Свою роботу скоординували з громадою міста-побратима Фірзен (Німеччина), тож двічі на рік звіти приходить гуманітарна допомога для переселенців з зони бойових дій. Слід відмітити, що до складу волонтерського центру входять і переселенці з Луганська, Донецька, Дебальцевого, Свердловська та інш. Окремий напрямок у благодійній діяльності «Волонтерів Канева» – це допомога учасникам АТО та підтримка їх сімей [4].

В місті Умань працюють волонтерські організації: «До Перемоги», «Разом», «Допомога армії» при громадській організації «Закон і справедливість», волонтерські осередки «За Україну», «Єднаймося», «Захисникам Вітчизни», Служба «Милосердя» Свято-Успенської парафії м. Умань. Всі вони організовують роботу по наданню допомоги військовослужбовцям в зоні АТО та їх родинам: Уманська міська громадсько-волонтерська організація «Разом» налагодила зв'язок з українською діаспорою в Іспанії, з групою «Тарагона», яка надає допомогу одягом, взуттям, предметами першої необхідності не тільки військовослужбовцям в зону АТО, а також їх родинам. Волонтерський центр «До Перемоги» відправляє адресні посилки, забезпечує бійців предметами першої необхідності, термобілизною, взуттям, одягом, військовою формою, ліхтариками, рюкзаками, тактичними рукавицями, продуктами харчування, чай, кавою, солодощами, ліками та вітамінами, пральним порошком. Центр допомоги армії при ГО «Закон і справедливість» виготовляє маскувальні костюми «кікімора», сітки, нашолюмки, пристосування для роз-

Волонтерська організація «Волонтери Канева»

Благодійний Фонд «Сила доброти». Керівник - Людмила Свистун з гостинцями приїхала до військових

мінування та зняття розтяжок різних моделей. Волонтерами ВГОІ «Союз Чорнобиль України» відправляються вантажі в зону АТО (продукти харчування, одяг, взуття, медикаменти, бензопили, сокири). Волонтери Центру волонтерського руху, що створений при Раді ветеранів війни і праці та 5 клубів ветеранів зібрали в зону АТО консервацію, одяг, сплетені власноруч теплі шкарпетки. Працівниками управління праці та соціального захисту населення придбано 80 матраців для військовослужбовців в/ч А 2012 на суму понад 10 тис.грн [9].

Черкаський Обласний Благодійний фонд «Сила доброти» (координатор Людмила Свистун). «З початком вторгнення агресора на територію нашої Держави благодійний фонд Сила Доброти прийняв рішення про надання допомоги до-

Волонтери КСН Дніпровський

бровольцям та солдатам які захищають нашу землю від окупантів, а також допомогати мирному населенню яке залишилося проживати в зоні проведення АТО. Волонтери та небайдужі люди почали збирати ліки, кошти, продукти, речі та все необхідне що потребують солдати та цивільні люди і відвозити на передову та в міста і селища які потрапляють під обстріли бойовиків та армії Росії» [11].

Волонтери фонду за три роки об'їздили майже всю прифронтову зону Луганської та Донецької областей. Побували в таких містах, як м. Попасна, м. Щастя, м. Старобільськ, м. Славянськ, м. Артемівськ, м. Майорськ (біля Горлівки), м. Авдіївка, м. Маріуполь, м. Гранітне, м. Волноваха, м. Широке, м. Мангуш [11]. Мирному населенню привозили ліки, речі, хліб та продуктові набори в смт. Миронівський, м. Авдіївка, м. Золоте довозили все необхідне і взимку, в мороз, та в літню спеку. На місцях волонтери фонду проводять різноманітні акції на підтримку воїнів АТО та їх сімей, допомагають дітям загинувших воїнів.

«Гельмязівська сотня» діє в с. Гельмязів Золотоніського району. Ще 30 серпня 2014 р. на сесії Гельмязівської сільської ради було прийняте рішення про допомогу односельцям, мобілізованим у першій хвилі мобілізації. Таких було семеро. Троє депутатів чергували з скриньками в базарні дні, а зібрані гроші передавали родичам солдатів для придбання бронежилетів, одягу та амуніції в зону АТО. Згодом кількість односельців на Сході України та їх потреби стали змінюватися, і волонтери розширили сферу своєї діяльності. Шукали, де вигідніше, оптом придбати спальні мішки, термобілизну, рукавиці, балаклави, купували все це за рахунок грошей, зібраних громадою. Одного разу депутати побачили по телевізору, як у Черкасах волонтери виготовляють сухі борщі. Спеціально поїхали до Черкас і вияснили всі тонкощі

цієї справи. Вирішили розпочати виготовлення таких борщів у Гельмязеві. Сушарки принесли односельці, а вакууматор придбали за спільні кошти. По селу зібрали овочі і розпочали виготовлення страви. Паралельно гельмязівські куховарки квасять капусту, а коли відправляють передачі, вдома печуть хліб, пиріжки.

«Найстаршою волонтеркою називають 72-річну Євдокію Макарівну Карпенко. Пригадують, як оперативно вона приготувала 5-літрове відро засмажки, запекла й натушувала в духовці сала – щоб солдатам передали все свіженьке й домашнє. Жодна з організацій, які працюють на території Гельмязова, не залишається осторонь волонтерських справ. Громадою робили і передавали на передову буржуйки та водогрійки. Підприємці допомагають грошима і транспортом. Кожен із жителів села щось віддає із свого двору. Аби тільки швидше в Україні запанував мир, і наші мужні чоловіки живими й здоровими повернулися додому. Пасічники приносять мед. Учні Гельмязівської школи провели великий збір макулатури, щоб виручені від цього кошти пішли на допомогу українській армії. Дві тонни вторсировини принесли у громадську волонтерську касу 2700 гривень. Також школярі організували благодійний ярмарок із продажу домашньої випічки – таким чином продавши товару на 2340 гривень. Гуманітарні вантажі від «Гельмязівської сотні» у зону АТО доставляють члени Золотоніської самооборони, волонтери з Черкас, місцевий підприємець Олексій Лісовий, на бусику якого написано, що це не просто машина, а «Летючий голландець». Їздила в зону АТО й безстрашна та енергійна Валентина Фіндюк. У неї весь час під рукою карта Донецької та Луганської областей, на якій позначено всі гарячі точки та місця, поблизу яких служать хлопці й чоловіки із сіл Золотоніщини. Вона веде своєрідний щоденник волонтерських справ. На окремій сторінці перелічено уже десять маршрутів, за якими рухалися продовольчі та інші вантажі із Гельмязова» [6].

Крім цього, в сільській раді постійно працює швейна машинка на якій шують особливі рукавиці на три пальці, устілки, балаклави, пенсіонери в'яжуть шкарпетки та шапки.

«Постійно, як на роботу, до нас приходять 23-є волонтерів, – розповідає організатор «Гельмязівської сотні» Юрій Валентинович Іщенко. – Проте усіх добродіїв-помічників – сотня, навіть не одна – бо немає в Гельмязові людини, яка хоч би чимось не допомогла українській армії. – Там – наші діти, вони справжні патріоти, з честю виконують свій обов'язок перед Батьківщиною, а тут – наш фронт, – кажуть жінки, які нічого не шкодують, аби тільки всі захисники на

Сході України були нагодовані, обігріті, захищені, живі й здорові повернулися додому» [6].

Неодноразово доставляли в зону бойових дій і волонтери з м. Христинівка: збирали продукти, амуніцію, медичні препарати, а ще наприкінці 2014 р. за кошти небайдужих христинівчан було придбано позашляховик, який волонтери доставили в зону АТО.

«В день Святого Миколая знову було придбано автомобіль, над яким майже місяць працювали справжні патріоти, активні учасники Майдану – Володимир Цапок, Юрій Семенюк, Віталій Митник. При цьому вони наголошують, що авто переобладнують методом народної толоки. Тут, в гаражі, без відповідних креслень і конструкцій, на ходу втілюють сміливі ідеї, вкладають душу в техніку, аби дати їй друге життя» [13].

Неодноразово передавали волонтери теплий одяг (бушлати, шкарпетки, рукавиці), продукти харчування, різну консервацію тощо. А з яловичини і свинини, що виділили дослідне господарство «Нива» (директор Лариса Мітіогло) та хлібна база (директор Олександр Передрій), зробили в автоклаві 1,5 тис. банок м'ясної консерви і доставили на передову [13].

У смт. Лисянка активну волонтерську роботу проводить громадське формування «Лисянська варта». Керівник штабу громадського формування Володимир Легкодох є координатором волонтерських груп, які доставляють гуманітарні вантажі безпосередньо в зону бойових дій.

«Головна потреба наших захисників, звичайно, це продукти харчування, до заготівлі яких підключилися в кожному селі і містечку району. Школярі плетуть маскувальні сітки, збирають кошти. Активно працюють юні волонтери в обох лисянських школах, Вотилиці, Дашуківці, Бужанці. В області розгорнули майстерні, де ремонтується пошкоджена в боях військова техніка. Але найбільшу радість солдатам в окопах доставляють не домашні продукти і теплі речі, а сама поява волонтерів – посланців з рідного краю, від яких хочуть почути останні новини, розпитати про рідних, друзів» [2].

Звичайно, що представлені у статті волонтерські організації лише невелика частка багатотисячної армії волонтерів, що допомагають нашим воїнам. Війна на Сході України триває вже три роки і, незважаючи на запевняння влади про забезпечення збройних сил усім необхідним, волонтери й досі відіграють досить важливу роль. Тому дослідження й збір матеріалів про волонтерський рух на Черкащині буде продовжено і висвітлено в майбутніх дописах і статтях, а також представлено в експозиції Черкаського обласного краєзнавчого музею.

Джерела та література:

1. «Автомайдан Черкаси» повернулись із передової. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <https://cherkasy24.info/849-avtomaydan-cherkasi-povernulis-z-peredovoyi.html>.
2. Війна очима волонтера [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://novadoba.com.ua/14416-viyna-ochyma-volontera.html>.
3. Волонтери відвезли черкаським артилеристам мікроавтобус подарунків. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://vikka.ua/novini/68951-volonteri-vidvezli-cherkaskim-artileristam-mikroavtobus-podarunkiv.htm>.
4. Волонтери допомагають воїнам АТО. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kaniv.net/news.php?p=50146>.
5. Волонтери Канева. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/groups/kanivolonteri/?fref=ts>.
6. Гельмязівська сотня: Як золотоніське селище перетворилось у великий волонтерський центр. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zolotonosha.ch.ua/2015/02/23/gel-myazivs-ka-sotnya-yak-zolotonis-ke-selyshhe-peretvorylos-los-u-vely-ky-j-volonters-ky-j-tsentr/>.
7. Із Черкас на Схід «вирушив» безпілотник. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://procherk.info/news/7-cherkassy/34530-iz-cherkas-na-shid-virushev-bezpilotnik>.
8. Мікрорайон «Дніпровський» поставив на конвеєр виготовлення необхідних речей для АТО. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://procherk.info/news/7-cherkassy/28901-mikrorajon-dniprovskij-postaviv-na-konveer-vigotovlennja-najbilsh-neobhidnih-rechey-dlja-ato>.
9. Подяка волонтерам. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://umanrada.gov.ua/index.php/novyny/item/7831-podiaka-volonteram>.
10. «Помощь народа» Волонтерская группа помощи украинской армии. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/pomich.narody/?fref=nl>.
11. Сила Доброти. Черкаський Обласний Благодійний фонд. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://in.ck.ua/ua/syla-dobroty> <http://in.ck.ua/ua/syla-dobroty>.
12. Соромно дивитися бійцям в очі, - черкаські волонтери, що возять допомогу на передову. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://provse.ck.ua/soromno-dyvitys-bijtsyam-v-ochi-cherkaski-volontery-yaki-vozyat-dopomogu-na-peredovu/>.
13. Христинівські волонтери відправили в зону АТО автомобіль. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://novadoba.com.ua/13574-khrystynivski-volontery-vidpravlyly-v-zonu-ato-avtomobil.html>.
14. Черкаські активісти доправили до АТО два мікроавтобуси продуктів. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://aktsent.com.ua/cherkasy/1230-cherkaski-aktyvisty-dopravlyly-do-ato-dva-mikroavtobusy-produktiv.html>.
15. Черкаські школярі допомагають бійцям АТО. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kray.ck.ua/suspilstvo/zvitjaga/item/13138-cherkaski-shkolyari-dopomagayut-bijtsyam-ato#.WMMGndSLTGg>.

УДК 94:335] (477) «2014/2017»

Оксана КОРНІЄНКО,
Ксенія ЛЯШЕНКО,
Ірина МОРОЗ (Київ)

ДІЯЛЬНІСТЬ УПРАВЛІННЯ ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В ЗОНІ АТО

Анотація. Для ефективної діяльності Збройних Сил України постає необхідність запровадження правової основи та механізму взаємодії військового керівництва всіх рівнів з державною владою та цивільним сектором, вищим військовим керівництвом було прийнято рішення про впровадження системи цивільно-військового співробітництва у Збройних Силах України. В статті розкрито зміст та функції діяльності управління ЦВС.

Ключові слова: цивільно-військове співробітництво, Збройні Сили України, функції управління, гуманітарні проекти.

Відповідаючи на загрози національній безпеці сьогодення та майбутнього Збройними Силами України було створено систему цивільно-військового співробітництва, що інтегрована в процес планування та застосування Збройних Сил, управління ними під час бойових дій та операцій, ліквідації збройного конфлікту та у ході відсічі збройній агресії, а також постконфліктного урегулювання та відновлення постраждалих регіонів.

Цивільно-військове співробітництво – це систематична, планомірна діяльність Збройних Сил України, інших військових формувань та правоохоронних органів по координації та взаємодії з органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, організаціями та громадянами у районах дислокації військових частин та підрозділів Збройних Сил України з метою формування позитивної громадської думки і забезпечення сприятливих умов для виконання Збройними Силами України покладених на них завдань та функцій шляхом надання допомоги цивільному населенню у вирішенні проблемних питань життєдіяльності з використанням військових та невійськових сил та засобів.

Цивільно-військове співробітництво Збройних Сил України виконує три основні функції: організація взаємодії, допомога місцевому населенню і допомога підрозділам Збройних сил. ЦВС у ЗС України було започатковано у травні 2014 року як пілотний проект. На той час у

зоні проведення АТО діяли дві групи ЦВС – на півдні Херсонської області та на заході Донецької області.

Дії ЗС України по звільненню територій Донецької та Луганської області, відсутність або дискредитація влади на місцях, виникнення передумов до гуманітарної катастрофи підштовхнули до прийняття рішення щодо збільшення кількості груп та урізноманітнення військових спеціальностей особового складу ЗС України, задіяних у роботі груп ЦВС та розширення діяльності на інші сектори зони АТО, впровадження груп ЦВС у склад окремих бригад ЗС України.

У 2015 році розпочалося впровадження системи ЦВС в межах загальної структури ЗС України відповідно до стандартів Північноатлантичного Альянсу.

Український СІМІС має ще додатково дві функції: сприяння Службі безпеки України з обміну полоненими та пошук і ексгумація тіл загиблих на окупованій території.

Система ЦВС ЗС України, яку очолює Управління цивільно-військового співробітництва ЗС України, включає в себе підрозділи ЦВС в органах військового управління (в видах ЗС України, оперативних командуваннях) та сили і засоби ЦВС в районі проведення АТО (ОТУ «Луганськ», ОТУ «Донецьк», ОТУ «Маріуполь»).

Основне призначення ЦВС ЗС України:

забезпечення підтримки діяльності військової частини ЗС України під час виконання ними завдань з боку цивільного населення, місцевих органів влади, міжнародних урядових і неурядових організацій, а також релігійних та інших організацій та агенцій; досягнення ефективного та збалансованого використання військових та невійськових ресурсів для досягнення поставлених завдань; формування позитивної громадської думки щодо діяльності ЗС України та заходів Уряду України щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України.

З метою забезпечення належного виконання

завдань за призначенням здійснюється систематична підготовка фахівців цивільно-військового співробітництва на базі Національного університету оборони України імені Івана Черняховського за участю іноземних інструкторів та громадських об'єднань.

1. Удосконалення нормативно-правової бази цивільно-військового співробітництва Збройних Сил України.

2. Проведення курсів цивільно-військового співробітництва з військовослужбовцями Збройних Сил України та іншим військовим формуванням, які залучаються до участі у антитерористичній операції на території Донецької та Луганської областей. Заняття проводяться за декількома основними напрямками: основи ЦВС в зоні проведення АТО; юридичні аспекти ЦВС; загальновійськова підготовка; протидія бойовому стресу; психологічна підготовка; тактична медицина; ведення переговорів; комунікативні навички.

3. Розробка та впровадження проектів з відновлення інфраструктури на території проведення антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях, зокрема були здійснені роботи по: відновленню газопостачання в Маріїнському районі (3100 метрів); дублювання електромережі в Красногорівці; дублювання електромережі Маріїнка-Новомиколаївка та ін.

4. Участь у гуманітарному розмінуванні. В

Надання медичної та гуманітарної допомоги цивільному населенню в зоні проведення антитерористичної операції.

Робота групи гуманітарного проекту Збройних Сил України «ЕВАКУАЦІЯ 200».

рамках проекту щодо мінної безпеки в районі проведення антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей виявлено та знешкоджено близько 1965 вибухонебезпечних предметів силами Державної служби з надзвичайних ситуацій України, групою гуманітарного розмінування «Halo Trust» у супроводі груп Цивільно-військового співробітництва Збройних Сил України.

5. Гуманітарний проект Збройних Сил України «Евакуація-200».

З початку вересня 2014 року у Збройних Силах України здійснюється заходи щодо пошуку зниклих безвісти, ексгумації та евакуації тіл загиблих військовослужбовців Збройних Сил України, інших військових формувань та правоохоронних органів в рамках гуманітарного проекту «Евакуація-200».

Зазначена діяльність регулюється Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2015 року № 998-р «Про заходи з увічнення пам'яті захисників України на період до 2020 року» (у частині, що стосується гуманітарного проекту «Евакуація 200»: підпункт 2 пункту 6: «забезпеченню проведення пошукових робіт з метою встановлення невідомих місць поховань та імен осіб, загиблих, померлих (зниклих безвісти) під час проведення антитерористичної операції, перепоховання їх останків»).

Метою зазначеної діяльності є повернення тіл загиблих до місць остаточного поховання, сприяння в організації їх вшанування та надання можливостей сім'ям загиблих отримати відповідний соціальний захист держави.

У Збройних Силах України відповідальним за організацію зазначеної діяльності є Управління цивільно-військового співробітництва Збройних Сил України.

В Управлінні цивільно-військового співробітництва Збройних Сил України створено відділ пошукової роботи, одним із завдань якого є по-

шук військовослужбовців Збройних Сил України, місце знаходження яких невідомо (які зникли безвісти в районі проведення АТО), співпраця з Головним слідчим управлінням Національної поліції України та Об'єднаним центром з координації пошуку, звільнення незаконно позбавлених волі осіб, заручників та встановлення місцезнаходження безвісти зниклих в районі проведення антитерористичної операції, іншими державними установами.

До складу гуманітарного проекту Збройних Сил України «Евакуація-200» залучаються:

- відділ пошукової роботи Управління цивільно-військового співробітництва Збройних Сил України;
- пошукові групи від Національного військово-історичного музею України;
- громадські організації та волонтери у рамках договору Міністерства Оборони України з ТОВ «АЛКЕМІЯ».

Пошукові групи забезпечені спеціалізованим автомобільним транспортом. За допомогою представництва Міжнародного Комітету Червоного Хреста в Україні пошукові групи отримують відповідну підготовку, забезпечуються необхідним спеціалізованим спорядженням та літературою. У рамках зазначеного проекту пошуковими групами цивільно-військового співробітництва евакуйовані з району проведення АТО за період з 03 вересня 2014 року по 14 листопада 2016 року: тіл (останків) загиблих військовослужбовців

Роботи з відновлення електро-, газо- та водопостачання на території проведення антитерористичної операції.

Інформаційна робота – роз'яснення ролі і завдань Збройних Сил України в районі проведення антитерористичної операції.

Збройних Сил України, правоохоронних органів та інших військових формувань – 1022 (із них з тимчасово невідконтрольної території – 229)

Довідково:

У 2014 році доставлено із зони проведення АТО – 205 тіл та фрагментів загиблих, 64 тіл та фрагментів загиблих були доставлені до бюро СМЕ м. Запоріжжя для проведення ідентифікації.

У 2015 році доставлено із зони проведення АТО до бюро СМЕ м. Дніпропетровськ – 487 тіл та фрагментів загиблих.

У 2016 році станом на 09.12.2016 року з району проведення АТО:

доставлено до відділень СМЕ – 330 тіл та фрагментів загиблих, у подальшому з них 175 – доставлені до місць остаточного поховання та передані родичам загиблих.

Сьогодні наша держава переживає нелегкі часи, тому дуже важливо, щоб народ України вірив та розумів, що кожен Захисник України, який загинув захищаючи її незалежність та суверенітет, буде мати ім'я та буде похований з усіма військовими почесностями.

6. *Участь у звільненні військовослужбовців Збройних Сил України та цивільних осіб, які незаконно утримувалися НЗФ.*

Спільно з представниками Служби безпеки України було звільнено з невідконтрольної території України 10 військовослужбовців Збройних Сил України та 4-х цивільних осіб України.

7. *Координація надання міжнародними гуманітарними організаціями допомоги цивільному населенню на території проведення антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях, а також з інформування місцевого населення та попередження випадків антиукраїнської пропаганди з метою дискредитації підрозділів Збройних Сил України.*

Джерела та література:

1. Діяльність Управління цивільно-військового співробітництва Збройних Сил України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cimic.com.ua/functions>
2. Таранець В., Нетесов П. Місія «Евакуація-200» – участь групи Національного військово-історичного музею України та волонтерських організацій у вивезенні тіл загиблих українських воїнів з зони АТО, вересень 2014 – листопад 2015 років / Анексія Автономної Республіки Крим і Війна на Донбасі. 2014 – 2015 рр. : зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук. військ.-істор. конф. – К., 2015. – С. 218-222.
3. Тинченко Я. Іловайськ. Екзгумація. Підсумки / Анексія Автономної Республіки Крим і Війна на Донбасі. 2014 – 2015 рр. : зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук. військ.-істор. конф. – К., 2015. – С. 175-180.
4. Пошук зниклих безвісти та загиблих | «ЕВАКУАЦІЯ 200» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cimic.com.ua/poisk>

УДК 94:335] (477) «2014/2015»

Олексій САЛІВОН (Київ)

ВНЕСОК ВОЛОНТЕРІВ У РОЗВИТОК ВІЙСЬКОВО-МЕДИЧНИХ КЛІНІЧНИХ ЦЕНТРІВ ПРОТЯГОМ ВІЙНИ НА СХОДІ УКРАЇНИ 2014 – 2016 РОКІВ

Анотація. В статті проаналізована роль волонтерського фактору у розвитку медичної служби ЗСУ та провідних військово-медичних закладів (ВМКЦ) зокрема, а також розглянуті проблемні питання військової медицини та волонтерства.

Ключові слова: волонтерство, медична служба ЗСУ, військово-медичні центри ЗСУ, НВМКЦ

Медична служба Збройних Сил України за часи свого існування пройшла ряд ключових етапів розвитку, реформування та удосконалення, але фактично більшість із запланованих заходів за об'єктивних та суб'єктивних причин очікуваних результатів не дали. Медична служба ЗСУ, як і загальний стан нинішньої медицини в Україні, мають досить слабкі темпи розвитку, та нажалюбезпечують потреби населення переважно на низькому рівні.

Проте, багато чому, в порівняно кращому стані ситуація у провідних закладах Міністерства оборони України у військово-медичних клінічних центрах (ВМКЦ), що відіграють роль провідної ланки в системі територіальних зон військово-медичної відповідальності[1]. З кінця 2006 року, після затвердження Міністром оборони України нової програми розвитку системи медичного забезпечення, серед таких:

ВМКЦ Західного регіону – у м. Львів;
ВМКЦ Центрального регіону – м. Вінниця;
ВМКЦ Південного регіону – м. Одеса;
ВМКЦ Північного регіону – м. Харків;
ВМКЦ Кримського регіону – м. Севастополь (з березня 2014 року втрачений у зв'язку з окупацією півострова);
Головний ВМКЦ (з 2015 Національний ВМКЦ) – м.Київ (як провідний заклад охорони здоров'я МО України традиційно найкращий по забезпеченню серед згаданих ВМКЦ як у до військовий час так і в період проведення АТО на сході України) – має відокремлену окрему систему відповідальності над деякими військовими гарнізонами Київської та Чернігівської областей.

Названі госпіталі на початок АТО на Сході України мали порівняно найкраще обладнання та медичне забезпечення серед військово-

медичних установ у своїх регіонах і мали змогу провадити лікування практично в усіх напрямках завдяки своїй багатопрофільності. Зрозуміло що робота військової медицини не обмежується стінами стаціонарних госпіталів, проте по роботі цих провідних медичних установ можна найкраще простежити вплив волонтерської допомоги у розвитку медичної служби ЗСУ.

Напревеликий жаль,початок активної фази АТО на Сході України засвідчив про неготовність українських військ до цих викликів. Багато років Україна була позбавлена загрози відкритого вторгнення з боку сусідніх держав, що прямо впливало на зниження вимог до власної армії, якості підготовки та забезпечення якої із-за цього знижувалася, як серед безпосередньо військових підрозділів так і спеціальних армійських служб. Це частково відзначилося і на військовій медицині України, із скороченням військових підрозділів, пропорційно скорочувались і невеликі медичні шпиталі. Найкраща ситуація таки залишалась у центральних шпиталях військового відомства, у яких попри загальну застарілу матеріальну базу, подекуди оновлювалось необхідне дороговартісне обладнання, про що більшості госпіталів нижчої ланки було годі й думати. Також певну роль для розвитку ВМКЦ відіграла можливість надання платних медичних послуг для бажаючих цивільних осіб, що давало можливість застосування зароблених коштів на свій розсуд.

Як провідні заклади охорони здоров'я оборонного відомства, ВМКЦ нерідко не оминалися увагою багатьох громадських організацій які матеріально допомагали ВМКЦ, теж саме відбувалось і за міжнародною співпрацею. А вже на початок антитерористичної операції ця допомога зросла у рази.

Нажалю, немає можливості проаналізувати усю волонтерську допомогу військовим госпіталям, особливо навесні та влітку 2014 року, що пов'язано з дуже непростю ситуацією у країні в той період. Увага суспільства, а відтак і ЗМІ, в той час була зосереджена на неприхованому вторгненню підрозділів армії Російської федерації у Криму та підтримуваної нею сепаратистському русі на півострові. Досить скоро, у більш

Схема розташування найбільших військових госпіталів України

агресивному варіанті почнеться і ближніх південних і східних регіонах України, тож волонтерська допомога українській армії, що зароджувалась у той же період часто оминалася увагою. Проте саме у той непростий період у Криму, коли російські військові та найманці разом з колобарантами блокували українські військові частини, у тому числі і госпіталі (так до прикладу були викрадені представники керівництва Сімферопольському військовому госпіталі і за втручання кримсько-татарських активістів їх зрештою відпустили), саме відтоді потроху починається стихійна допомога українських громадян власній армії, у тому числі військовим шпиталям. На той час, українські патріоти могли зарадити найпростішою допомогою, фактично речами та продуктами, доступ яких обмежувався агресивно-налаштованими людьми до військових частин, але і ця невелика підтримка включала в себе іншу набагато важливішу складову волонтерської допомоги – морально-психологічна підтримка українських військових, які були оточені російськи-

ми військовими та місцевими колобарантами, та ними ж подекуди навмисно позбавлялися зв'язку з материковою Україною. З початком активної фази антитерористичної фази вже на сході України стало зрозуміло, що конфлікт розгорнувся на якісно новий рівень на якому вже була необхідна потреба військово-медичних спеціалістів, почалось і налагодження системи медичної евакуація поранених українських військовослужбовців та добровольців. На теперішній час система лікувально-евакуаційних заходів медичного забезпечення АТО передбачає надання медичної допомоги в порядку само- та взаємодопомоги, у подальшому – в медичних підрозділах військових частин і з'єднань, у розгорнутих мобільних госпіталях (ВМГ), і зрештою у разі необхідності більш серйозної спеціалізованої допомоги поранений направлявся у ВМКЦ або подекуди військові госпіталі (ВГ). Під час проведення лікувально-евакуаційних заходів у АТО були сформовані першочергово два евакуаційних напрямки, з розгорнутими

на них етапами медичної евакуації: один, переважно із Луганської області, – на м. Харків (ВМКЦ Північного регіону); другий, переважно з Донецької області – на м.Дніпро (385 ВГ); пізніше, також буде сформований третій евакуаційний напрям – на м. Запоріжжя (450 ВГ). Після надання необхідної медичної допомоги та стабілізації стану поранених їх евакуювали до інших ВМКЦ, що необхідно було робити через обмежену кількість ліжок і постійне надходження поранених на початковому етапі АТО. Не варто забувати, щокрім військових мобільних госпіталів подекуди на паралельних рівнях медичного забезпечення діють центральні районні лікарні наближені до ОРДЛО, до того ж окрім ВМКЦ та ВГ найвагомішу допомогу з числа саме цивільних лікарень українським військовикам надає обласна клінічна лікарня імені І.І. Мечникова у м.Дніпрі. [3, 4] Усе це свідчить про працюючу потужну розгалужену систему військових та цивільних госпіталів, яка попри деякі проблеми на певних етапах вражає своєю роботою та результатами. Тим паче вражає і надана повсюдно волонтерська допомога, відсутність якої могла б дати зовсім іншу картину на будь-якому медичному етапі. Та цього разі простежимо її на рівні допомоги військових госпіталів та ВМКЦ.

Волонтерську допомогу для військових госпіталів можна розподілити за наступними категоріями:

- Фізична та морально-психологічна допомога для поранених (часто робота молодшого медичного персоналу, яка не потребує

- спеціальної медичної підготовки);
- Медичне забезпечення (ліки, витратне та інвентарне майно)
- Речове та продовольче забезпечення.
- Професійна лікарська допомога: як волонтери її виконували як правило представники приватних клінік з великих міст, а також велику роботу за цим напрямом проводили закордонні військові і цивільні лікарі у ході міжнародної гуманітарної допомоги. Найчастіше допомагали спеціалісти з стоматології, щелепно-лицевої та пластичної хірургії. Із зменшенням активних бойових дій у зоні АТО, дана допомогастала помітно обмеженішою. [7]

Сьогодні, навіть державні установи, у тому числі і військові госпіталі, що займаються наданням послуг намагаються широко освітлювати свою діяльність по наданню медичних послуг у тому числі і через ЗМІ. Лідером серед ВМКЦ вже багато років залишається Національний військово-медичний клінічний центр (НВМКЦ «ГВКГ»), не в останню чергу завдяки використанню можливостей Інтернету, тоді як багато з військових госпіталів навіть не мають власних сайтів. Завдяки такій відкритості, досить легко побачити і поновлюваний список допомогивід громадян та організацій за найважливішим напрямом для військових пацієнтів – з медичного забезпечення, що дає можливість проаналізувати волонтерські надходження до київського госпіталю за останніми роками, та побачити приблизну динаміку надання цієї допомоги для госпіталів загалом.

Надходження медичних засобів У Національний військово-медичний клінічний центр «ГВКГ» [6]

2014р	ліки	9 689 506,39	
	витратне	3 958 552,06	
	інвентарне	11 742 040,56	25390099,01
2015р	ліки	8 490 903,80	
	витратне	4 817 252,15	
	інвентарне	3 840 328,95	17148484,90
2016р	ліки	6 276 271,57	
	витратне	1 288 128,96	
	інвентарне	4 198 015,24	11762415,77
2017р (по червень)	ліки	2 642 546,14	
	витратне	1 307 398,88	
	інвентарне	4 318 726,77	8268671,79

* показано лише надходження з медичного забезпечення

Приклад волонтерства. Віктор збирає гроші на допомогу пораненим Київського військового госпіталю, продаючи патріотичні стрічки.

Аналізуючи графік за надходжень допомоги з медичного забезпечення можна побачити певний спад за кілька років війни в порівнянні з першим роком війни на сході України. Найпомітніше скоротилась допомога з надання необхідних ліків, що досить логічно, враховуючи що саме за цим напрямом надають допомогу окремі громадяни, загальний матеріальний добробут яких із зрозумілих причин значно знизився. Дещо краща ситуація, проте також істотним спадом у наданні допомоги за витратними матеріалами, це як і попередню позицію можна пояснити тією ж причиною, та слід і відзначити про зростаючі можливості медичної служби ЗСУ вже значно краще оснащується по цим напрямам. Найкраща ситуація по надходженню та оновленню інвентарного майна, не дивлячись на суттєве зниження надходжень після першого року знову спостерігається поступовий зріст, що пов'язується з більш вартісною допомогою окремих громадських та інших організацій що можуть собі дозволити надати дороговартісне медичне обладнання (що необхідне, але часто не покишені приватним особам які хочуть допомогти), також це пов'язано з допомогою інших країн, перелік яких і надхо-

дження поступово зростає.

Зі списку виділяються наступні джерела, звідки надавалась волонтерська допомога:

- Приватні особи;
- Громадські організації;
- Українські волонтерські організацій створені за роки війни;
- Українська діаспора (найчастіше з країн Європи та Північної Америки);
- Червоний Хрест;
- Закордонні державні та громадські організації.

Із багатьох зичних до українців країн які надавали допомогу за медичним забезпеченням перша двійка незмінна, як і у загальній гуманітарній допомозі, це США та Канада. Зокрема зі списків країн, від яких надійшла допомога до НВМКЦ можна виокремити наступні за кількістю наданої допомоги: США, Канада, Німеччина, Греція (що цікаво, зважаючи на непросту ситуацію у цій країні), Данія, Франція, Китай, Іспанія, Швейцарія. [6, 11]

Спілкуючись з волонтерами, які збирають кошти для госпіталів, можна подекуди узагальнити динаміку та проблемні питання їхньої діяльності. Вже на 2016-17 рік більшість з них відзначають спад допомоги українських громадян щонайменше вдвоє в порівнянні з першими роками. Водночас радять громадянам співпрацювати з перевіреними організаціями, що відкрито звітують за надану допомогу, або ж надавати матеріальну допомогу за призначенням особисто, враховуючи що шпиталі в основній своїй масі знаходяться зовсім не на передовій. Це необхідно для унеможливлення фінансування злодіїв-аферистів що повсякчас випрошують гроші на реальних поранених, зловживання довірою людей. [8]

З досвіду роботи військових аптекарів, можна почути за дещо інший цікавий приклад співпраці з госпітальними волонтерами. Ще до 2017 року в закупівлі медичних засобів у військових госпіталях і підрозділах проводились тендерні закупки медичних засобів. З цього року ці процедури офіційно проводяться через систему публічних закупівель ProZorro. Система ця здавалося б нехитра, відкритіша за попередню, проте у питанні часозатрат на її проведення цілком аналогічна своєму попереднику, що в умовах госпіталів воюючої країни виявилось величезним мінусом. Це не стосується ліків і засобів найширшого профілю, наявність яких постійно оновлюється і поповнюється на складах військових аптек шпиталів заздалегідь, але вже за необхідності придбання ліків за індивідуальною потребою це виливається у важку проблему, необхідні ліки можуть надійти

просто запізно. Наразі ж цей мінус у програші часу в таких випадках найчастіше компенсують волонтерські організації, які напругу закуповують за свій рахунок необхідні лікарські препарати вузького профілю для госпіталю.

Подекуди бувають і курйозні випадки у співпраці волонтерів з військовими медиками, що кілька разів переростали у своєрідні конфлікти. Найтиповішою причиною знову ж таки насправді слабка взаємодія між волонтерами з керівним складом госпіталів, та подекуди принаймні на перших етапах АТО, слабе розуміння волонтерами особливостей медичних потреб в розрізі з великим бажанням допомогти та зарадити. Закінчувалось це зрештою тим, що при черговому масовому етапному надходженні поранених до госпіталів, у ЗМІ деякі волонтери закликаючи допомагати пораненим, могли собі впевнено поширювати інформацію про повну відсутність резерву крові у госпіталі, відсутність найпростіших ліків, повну відсутність речей «приносьте люди з миру по нитці». Зрозуміло, що саме в той найтяжчий період для військових медиків, їм, ще й подекуди доводилось червоніти і виправдовуватись за недостовірні дані [9].

Деякі нагальні питання, що потребують вирішення не стосуються безпосередньо волонтерів, проте можливо також будуть остаточно вирішені за їх участю. До прикладу повертаючись до історичного шляху військової медицини ЗСУ, проглядається відсутність системного та подекуди адекватного стратегічного підходу до реформування системи медичного забезпечення, що призвели до створення кількох вертикалей управління у медичній службі ЗСУ (з 2011 року керівництво медичної служби ЗСУ розподілено між Військово-медичний департамент та Центральне військово-медичне управління ЗСУ, до того їх подекуди було і більше), без чіткого визначення їх функцій, а часто їх дублювання [1,2,5,8,10]. Це досить цікаво ілюструє ситуацію в ЗСУ: бракує медиків (солдатів) але не бракує командирів. Звісно за багато років ці дві структури змогли ужитися в даній дивній системі, практично розділивши сфери впливу (ВМКЦ та госпіталі під порядкуванням ВМД, та напрями тактичної медицини з відповідним технічним та ін. ресурсом при військових підрозділах за ЦВМУ ЗСУ). Недивлячись на те, що ситуація досить дивна, нелогічна, і що за роки ведення бойових дій увага до роботи медичної служби України лише посилюється, зрушень у побудові єдиної системи ж поки що немає. На щастя це не відгукується вкрай негативними наслідками, і подекуди справа може рятуватися знову таки ж волонтерами, які гідно вирі-

шують питання, якщо такі виникають на межах впливу ВМД та ЦВМУ та з певних причин залишені поза їх увагою.

Висновки:

1. Протягом війни на сході України, велику прогалину як у забезпеченні військ, так і військово-медичних підрозділів подолали завдяки комплексній допомозі багатьох волонтерських організацій.
2. Стан медичного забезпечення військово-медичних закладів на початок АТО потребував значної волонтерської допомоги для вирішення задач під надходження великої кількості поранених. Наразі допомога стала меншою, проте вона досі необхідна і є вагомим додатком забезпечення системи українських військових госпіталів. Що є свідченням слабкості держави, що вже три роки посередньо виконує свої функції.
3. За кілька років війни питання з фінансування та надходжень від волонтерів все гостріше постає питання звітності. Необхідно розробити нові загальні механізми для спостереження за надходженням матеріальної допомоги від волонтерів за призначенням, а також окремо на фінансування волонтерської діяльності, щоб унеможливити фінансування шахраїв.

Джерела та література:

1. Історія військової медицини / М.І. Бадюк, Л.М. Бадюк, Л.Д. Парашук / - К.: «МП Леся», 2016. – 304 с.
2. Історія військово-медичного департаменту, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vmd-mou.com.ua/history>
3. Медичне забезпечення збройних сил України в антитерористичній операції: досвід та напрями його удосконалення/ В.Л.Савицький, В.П.Майданюк, О.М. Власенко, В.І. Стрижеско, О.Ю.Булах // Військова медицина України. – 2015. – Том 15 – С.5-9
4. Матеріали доповіді О.Богомолець на парламентських слуханнях за темою «про військово-медичну доктрину України», 20.05.2015
5. Верба А.В. Роль і місце військової медицини в єдиному медичному просторі України
6. Медична благодійна допомога НВМКЦ «ГВКГ», [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gvkg.kiev.ua/index.php/blahodiina-dopomoga>
7. Канадські лікарі знову в операційних Київського військового шпиталю, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=NjLBn8T1Rk>
8. М.Олійник. Випробування срібною копійчиною, бетоном і здоровим глуздом, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chasipodii.net/article/16360/>
9. А.П.Казмірчук: «Співпраця волонтерських організацій з Національним військово-медичним клінічним центром не може будуватися на конфліктах», [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua/news/2016/02/09/general-major-anatoliy-kazmirchuk-spiivpraczaya-volonterskih-organizacij-z-nacionalnim-vijskovo-medichnim-klinichnim-centrom-ne-mozhe-buduvatisya-na-konfliktah--/>
10. Концептуальні підходи до побудови сучасної системи управління медичним забезпеченням у контексті реформування ЗСУ / А.В.Верба, П.М.Хорошун, В.І. Стрижеско, О.Ю.Булах, В.С.Гуляла // Військова медицина України. – 2016. – Том 16 – С.5-9
11. Міноборони оприлюднило дані про обсяги допомоги українській армії від країн-партнерів: у лідерах - США і Канада, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ua.censor.net.ua/news/397531/minoborony_oprylyudnylo_dani_pro_obsyagy_dopomogy_ukrayinskiyi_armiyi_vid_krayinpartneriv_u_liderah

Ананьїн Олег Валерійович – кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, старший офіцер управління аналізу ризиків Департаменту аналізу та оцінки інформації Адміністрації Державної прикордонної служби України (м. Київ)

Баран Леонід Михайлович – директор Департаменту аналізу та оцінки інформації Адміністрації Державної прикордонної служби України (м. Київ)

Башлай Віталій Михайлович – викладач кафедри соціально-економічних дисциплін Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (м. Харків)

Берестень Юрій Володимирович – кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії, соціології та історії Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету (м. Дніпро)

Бойко Олег Ігоревич – курсант Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба (м. Харків)

Бривко Микола Вікторович – науковий співробітник Національного історико-меморіального заповідника «Биківнянські могили» (Київ), член Національної спілки краєзнавців України, Української асоціації усної історії (м. Київ, м. Сніжне)

Веденєєв Дмитро Валерійович – доктор історичних наук, професор, полковник запасу (м. Київ)

Вилко Володимир Миколайович – кандидат історичних наук, доцент, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії (соціально-гуманітарних проблем) кафедри суспільних наук гуманітарного інституту Національного університету оборони України імені Івана Черняховського, полковник у відставці (м. Київ)

Гай-Нижник Павло Павлович – доктор історичних наук, завідувач відділу історичних студій Науково-дослідного інституту українознавства МОН України (м. Київ)

Гапеева Ольга Львівна – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, докторант Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, майор (м. Львів)

Горєлов Володимир Іванович – кандидат історичних наук (м. Київ)

Григоренко Владислав Анатолійович – студент II курсу магістратури факультету кібернетики Київського Національного університету ім. Т. Г. Шевченка (м. Київ)

Григоренко Тетяна Олександрівна – старший науковий співробітник відділу історії краю ХХ початку ХХІ століття Черкаського обласного краєзнавчого музею (м. Черкаси)

Грицюк Валерій Миколайович – кандидат історичних наук, доцент (м. Київ)

Дейко Анатолій Борисович – провідний науковий співробітник науково-методичного відділу впровадження технологій психологічної підготовки Науково-дослідного центру гуманітарних проблем Збройних Сил України (м. Київ)

Дем'янюк Олександр Йосипович – доктор історичних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи та моніторингу якості освіти Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти (м. Луцьк)

Дзьоба Максим Володимирович – курсант II курсу Інженерно-авіаційного факультету Харківського Національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба (м. Харків)

Євсєєв Ігор Григорович – науковий співробітник науково-дослідного центру воєнної історії Національного університету оборони України імені Івана Черняховського (м. Київ)

Єфімов Геннадій Васильович – кандидат наук з державного управління, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Наукового центру Сухопутних військ Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (м. Львів)

Заблоцький Володимир Петрович – капітан 1-го рангу у відставці (м. Київ)

Заболотнюк Володимир Іванович – провідний науковий співробітник Наукового центру Сухопутних військ Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (м. Львів)

Зінько Юрій Анатолійович – кандидат історичних наук, професор, декан факультету історії, етнології і права Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (м. Вінниця)

Казан Емілія Мар'янівна – здобувач кафедри гуманітарних наук Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (м. Львів)

Калагін Юрій Аркадійович – доктор соціологічних наук, професор кафедри психології та педагогіки Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба (м. Харків)

Кобзар Анатолій Олексійович – кандидат історичних наук, доцент кафедри гуманітарної та соціально-економічної підготовки факультету підготовки офіцерів запасу Національного університету імені Івана Черняховського (м. Київ)

Кокошко Федір Іванович – кандидат історичних наук, доцент кафедри економіки та права Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика (м. Миколаїв)

Копичко Наталія Миколаївна – старший офіцер медичної служби Командування Сухопутних військ Збройних Сил України, майор медичної служби

Корнієнко Оксана Анатоліївна – начальник наукового відділу інформаційно-музейної діяльності Національного військово-історичного музею України (м. Київ)

Кривизюк Леонід Петрович – кандидат історичних наук, доцент, провідний науковий співробітник науково-дослідного відділу (механізованих і танкових військ) Наукового центру Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, полковник у відставці (м. Львів)

Кротюк Василь Андрійович – кандидат філософських наук, доцент, начальник кафедри психології та педагогіки Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба (м. Харків)

Кукурудза Андрій Ростиславович – кандидат історичних наук, викладач Рівненського державного базового медичного коледжу. Учасник бойових дій, молодший сержант оперативного резерву Національної гвардії України (м. Рівне)

Кушко Ігор Сергійович – магістр історії, дослідник історії, викладач історії Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу (м. Вінниця)

Левик Богдан Степанович – доктор історичних наук, доцент кафедри історії України та етнокомунікацій Національного університету «Львівська політехніка» (м. Львів)

Ліщенко Віталій Миколайович – ад'юнкт кафедри тактики радіотехнічних військ факультету радіотехнічних військ протиповітряної оборони Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба (м. Харків)

Лупаренко Григорій Володимирович – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділом Державного політехнічного музею при Національного технічного університету України «КПІ» імені Ігоря Сікорського (м. Київ)

Ляшенко Ксенія Анатоліївна – старший науковий співробітник Національного військово-історичного музею України (м. Київ)

Махтаров Дмитро Олександрович – науковий співробітник Національного військово-історичного музею України (м. Київ)

Мінська Оксана Іванівна – екскурсовод відділу «Суботівський історичний музей» Національного історико-культурного заповідника «Чигирин» (с. Суботів, Чигиринський район, Черкаська область)

Мокоївець Валерій Іллч – старший науковий співробітник науково-дослідного відділу (механізованих і танкових військ) Наукового центру Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, полковник запасу (м. Львів)

Мороз Ірина Василівна – учений секретар Національного військово-історичного музею України (м. Київ)

Муравський Олег Іванович – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, вчений секретар Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (м. Львів)

Нашивочников Олександр Олександрович – кандидат історичних наук, начальник науково-дослідної лабораторії (проблем воєнної історії України) науково-дослідного центру воєнної історії Національного університету оборони України імені Івана Черняховського, капітан 2 рангу (м. Київ)

Нетьосов Павло Олександрович – молодший науковий співробітник філії Національного військово-історичного музею України – Меморіального комплексу «Пам'яті Героїв Крут», голова правління Міжнародної асоціації дослідників фортифікації «Цитадель» (м. Київ)

Нікітюк Олександр Володимирович – кандидат історичних наук, доцент, начальник кафедри загальновійськових дисциплін (з курсом мовної підготовки) Української військово-медичної академії, полковник (м. Київ)

Панфілов Олександр Юрійович – доктор філософських наук, професор кафедри філософії Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба (м. Харків)

Пасюк Ігор Миколайович – завідувач філії Національного військово-історичного музею України – Волинського регіонального музею українського війська та військової техніки (м. Луцьк)

Полторак Микола Федорович – кандидат військових наук, доцент, старший науковий співробітник центру

воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського (м. Київ)

Салівон Олексій Анатолійович – науковий співробітник Національного військово-історичного музею України (м. Київ)

Светляченко Оксана Володимирівна – науковий співробітник науково-експозиційного відділу Миколаївського обласного краєзнавчого музею (м. Миколаїв)

Сегеда Сергій Павлович – доктор історичних наук, начальник науково-дослідного центру військової історії Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, полковник (м. Київ)

Ситник Олександр Миколайович – доктор історичних наук, доцент, завідувач, професор кафедри історії Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (м. Мелітополь)

Скорич Лілія Василівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри гуманітарних наук Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (м. Львів)

Скрябін Олександр Леонідович – кандидат історичних наук, Науково-дослідний центр воєнної історії Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського (м. Київ)

Слободинський Дмитро Костянтинівич – кандидат історичних наук, начальник наукового відділу фондової роботи Національного військово-історичного музею України (м. Київ)

Слободяник Геннадій Іванович – доктор психологічних наук, методист, спеціаліст вищої категорії Дитячого оздоровчого екологічного центру м. Києва, випускник 8 курсів, з 10.03.15 по 28.04.16 начальник медичної служби 40 окремої арт бригади, майор медичної служби запасу (м Київ)

Слюсаренко Андрій Віталійович – кандидат історичних наук, доцент, заступник начальника з наукової роботи Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (м. Львів)

Стегніцький Роман – старший лейтенант, випускник історичного факультету ЛНУ ім. І.Франка (м. Львів)

Тарасенко Людмила Петрівна – науковий співробітник філії Національного військово-історичного музею України – Музею ракетних військ стратегічного призначення (м. Первомайськ)

Тимчук Володимир Юрійович – кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, старший викладач кафедри комплексів та приладів артилерійської розвідки факультету ракетних військ і артилерії Національної академії сухопутних військ імені Гетьмана Петра Сагайдачного (м. Львів)

Тимчук Олена Степанівна – інженер кафедри комплексів та приладів артилерійської розвідки факультету ракетних військ і артилерії Національної академії сухопутних військ імені Гетьмана Петра Сагайдачного (м. Львів)

Топальський Віктор Леонідович – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, начальник науково-дослідного відділу Науково-дослідного центру гуманітарних проблем Збройних Сил України (м. Київ)

Федоров Олександр Юрійович – науковий співробітник Наукового центру Сухопутних військ Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (м. Львів)

Филь Олександр Максимович – кандидат історичних наук, офіцер інформаційно-аналітичного управління Департаменту аналізу та оцінки інформації Адміністрації Державної прикордонної служби України (м. Київ)

Фігурний Юрій Степанович – кандидат історичних наук, завідувач відділу української етнології Науково-дослідного інституту українознавства Міністерства освіти і науки України (м. Київ)

Фролов Сергій Миколайович – начальник науково-дослідної лабораторії кафедри Військово-Морських Сил Національного університету оборони України (м. Київ)

Харук Андрій Іванович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри гуманітарних наук Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (м. Львів)

Хойнацька Людмила Михайлівна – кандидат історичних наук, доцент, професор кафедри гуманітарних та загально-правових дисциплін Інституту Управління державної охорони України Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ)

Хомич Петро Микитович – директор Маневицького краєзнавчого музею (смт. Маневичі, Волинська область)

Хорошилова Світлана Йосипівна – науковий співробітник секретаріату Вченої ради Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського (м. Київ)

Худов Геннадій Володимирович – доктор технічних наук, професор, начальник кафедри тактики радіотехнічних військ факультету радіотехнічних військ протиповітряної оборони Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, Заслужений діяч науки і техніки України (м. Харків)

Чекаленко Людмила Дмитрівна – професор, доктор політичних наук, завідувач кафедри зовнішньої політики і дипломатії Дипломатичної академії України Міністерства закордонних справ України (м. Київ)

Чичерська Олена Олександрівна – науковий співробітник філії Національного військово-історичного музею України – Волинського регіонального музею українського війська та військової техніки (м. Луцьк)

Ющенко Максим Володимирович – провідний інженер ДУ «Науковий центр аерокосмічних досліджень Землі» ІГН НАН України, дослідник фортифікації ГО «КИУР», учасник АТО (м. Київ)

РОЗДІЛ І. АНЕКСІЯ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ ЗБРОЙНИМИ СИЛАМИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

5

Олександр НАШИВОЧНИКОВ (Київ),
Світлана ХОРОШИЛОВА (Київ)
ПРИЧИНИ ОКУПАЦІЇ РОСІЙСЬКОЮ
ФЕДЕРАЦІЄЮ КРИМУ В 2014 РОЦІ

6

Ольга ГАПЕЄВА (Львів)
ПОДІЇ НА КРИМСЬКОМУ ПІВОСТРОВІ
ТА НА СХОДІ УКРАЇНИ У ДОСЛІДЖЕННЯХ
РОСІЙСЬКИХ ВЧЕНИХ (2014–2016 рр.)

9

**РОЗДІЛ ІІ. ПЕРЕБІГ ВІЙНИ НА ДОНБАСІ,
2014 – 2016 рр.**

12

Володимир ТИМЧУК,
Олена ТИМЧУК (Львів)
ВІДТВОРЕННЯ ЧАСТИНИ БОЙОВОГО ШЛЯХУ
РОЗВІДУВАЛЬНОЇ РОТИ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ
АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ І ВИСВІТЛЕННЯ
ДІЯЛЬНОСТІ КОМАНДИРА РОТИ КАПІТАНА
СТЕПАНА ВОРОБЦЯ (НА ОСНОВІ СПОГАДІВ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІДРОЗДІЛУ)

13

Максим ДЗЬОБА (Харків)
БІЙ ЗА ЯМПИЛЬ ОЧИМА УЧАСНИКА

19

Анатолій ДЕЙКО (Київ)
ДІЯЛЬНІСТЬ 169 НАВЧАЛЬНОГО ЦЕНТРУ
СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК ЗБРОЙНИХ СИЛ
УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ
АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

23

Роман СТЕГНІЦЬКИЙ (Львів)
ОРГАНІЗАЦІЯ ТА БОЙОВА ДІЯЛЬНІСТЬ
2-ї БАТАЛЬЙОННО-ТАКТИЧНОЇ ГРУПИ
51-ї ОКРЕМОЇ МЕХАНІЗОВАНОЇ БРИГАДИ
У СЕРПНІ 2014 РОКУ, СПОГАДИ УЧАСНИКА

28

Володимир ЗАБОЛОТНЮК,
Олександр ФЕДОРОВ (Львів)
ЗИМА 2014 – 2015 РОКІВ. СТОРІНКИ ГЕРОЇЧНОЇ
ОБОРОНИ ДОНЕЦЬКОГО АЕРОПОРТУ

34

Лілія СКОРИЧ (Львів)
ЗВЕДЕНИЙ ЗАГІН ПОВІТРЯНИХ СИЛ
ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ: БОЙОВИЙ ШЛЯХ,
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА
КОМПЛЕКТАЦІЇ (2014 – 2015 рр.)

39

Олег АНАНЬІН (Київ)
ОПЕРАТИВНО-ВІЙСЬКОВІ ВІДДІЛИ
ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ
«КРАМАТОРСЬК» ТА «ВЕЛИКА НОВОСІЛКА»
У 2014 – 2015 РОКАХ

42

Леонід БАРАН (Київ)
Олександр ФІЛЬ (Київ)
РОЗВИТОК ОБСТАНОВКИ В РАЙОНАХ
ПРОВЕДЕННЯ АТО ТА ДЕЯКІ РЕЗУЛЬТАТИ
ОПЕРАТИВНО-СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ
УКРАЇНИ У 2015 РОЦІ

50

Сергій ФРОЛОВ (Київ)
ФУНКЦІЇ СПІЛЬНОГО ЦЕНТРУ З КОНТРОЛЮ
ТА КООРДИНАЦІЇ ПИТАНЬ ПРИПИНЕННЯ
ВОГНЮ ТА СТАБІЛІЗАЦІЇ ЛІНІЇ
РОЗМЕЖУВАННЯ СТОРІН

54

Людмила ХОЙНАЦЬКА (Київ)
ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ
СИСТЕМИ КОНТРОЛЮ ЗА ПЕРЕМІЩЕННЯМ
ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ, ВАНТАЖОПОТОКІВ
ТА ОСІБ В ЗОНІ АТО У 2015 – 2016 РОКАХ

57

Олександр НІКІТЮК,
Геннадій СЛОБОДЯНИК,
Наталія КОПИЧКО (Київ)
ДІЯЛЬНІСТЬ ВОСЬМИХ КУРСІВ ПЕРЕПІДГОТОВКИ
ОФІЦЕРІВ МЕДИЧНОЇ СЛУЖБИ ЗАПАСУ
(СІЧЕНЬ–ВЕРЕСЕНЬ 2015 РОКУ)

60

Оксана КОРНІЄНКО (Київ)
КАПЕЛАНСЬКА СЛУЖБА В ЗБРОЙНИХ
СИЛАХ УКРАЇНИ

65

Павло ГАЙНИЖНИК (Київ)
ВІЙНА НА СХОДІ УКРАЇНИ: ПОЧАТОК
(ЧИ ВІДБУЛОСЯ ВТОРГНЕННЯ РОСІЙСЬКИХ
ЗБРОЙНИХ СИЛ І ВІЙСЬК СПЕЦІАЛЬНОГО
ПРИЗНАЧЕННЯ У ДОНБАСІ?)

73

Володимир ЗАБЛОЦЬКИЙ (Київ)
УКРАЇНСЬКИЙ СПЕЦНАЗ У ВІЙНІ З РОСІЄЮ

79

Микола БРИВКО (Київ Сніжне)
ШТУРМ САВУР-МОГИЛИ В СПОГАДАХ
УЧАСНИКІВ: МИНУЛЕ Й СЬОГОДЕННЯ

85

Андрій КУКУРУДЗА (Рівне)
УЧАСТЬ МЕШКАНЦІВ РІВНЕНЩИНИ
В ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ
НА СХОДІ УКРАЇНИ 2014 – 2016 рр.

89

Олена ЧИЧЕРСЬКА (Луцьк),
Ігор ПАСЮК (Луцьк)
ВОЛИНЯНИ – ГЕРОЇ УКРАЇНИ,
УЧАСНИКИ АТО

102

Леонід КРИВИЗЮК,
Валерій МОКОЇВЕЦЬ (Львів)
ДОБРОВОЛЬЧІ БАТАЛЬЙОНИ НА ЗАХИСТІ
ВІТЧИЗНИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ АТО

107

Юрій ЗІНЬКО,
Ігор КУШКО (Вінниця)
ВІЙСЬКОВІ БАТАЛЬЙОНИ УКРАЇНСЬКИХ
ДОБРОВОЛЬЦІВ ТА ЇХ РОЛЬ У БОРОТЬБІ
З РОСІЙСЬКОЮ АГРЕСІЄЮ
НА СХОДІ УКРАЇНИ

112

Дмитро СЛОБОДИНСЬКИЙ (Київ)
УКРАЇНСЬКІ ДОБРОВОЛЬЦІ – БІЙЦІ ГРУЗІЇ
ТА ІЧКЕРІЇ В ЗОНІ ПРОВЕДЕННЯ
АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

116

**РОЗДІЛ ІІІ. ПОВІТРЯНІ СИЛИ
ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ**

124

Андрій ХАРУК (Львів)
УЧАСТЬ АВІАЦІЇ У ВІДБИТТІ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ:
ПОГЛЯД ЗАРУБІЖНОЇ ФАХОВОЇ ПРЕСИ

126

Василь КРОТЮК,
Олександр ПАНФІЛОВ (Харків)
ПОВІТРЯНІ СИЛИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ
В АНТИТЕРОРИСТИЧНІЙ ОПЕРАЦІЇ:
ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ

130

**РОЗДІЛ ІV. «ГІБРИДНА ВІЙНА» ПРОТИ УКРАЇНИ,
ГЕОПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ**

135

Олександр СИТНИК (Мелітополь)
ГІБРИДНИЙ ХАРАКТЕР РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ
ВІЙНИ 2014 – 2017 РОКІВ ТА ПОШУК ЕФЕКТИВНИХ
ЗАСОБІВ ПРОТИДІЇ

136

Олег МУРАВСЬКИЙ (Львів)
НАСЛІДКИ ВІЙНИ НА ДОНБАСІ: СОЦІАЛЬНА
АДАПТАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ
ОСІБ У ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ

143

Людмила ЧЕКАЛЕНКО (Київ)
ВИКЛИКИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

147

Віталій БАШЛАЙ (Харків)
УСПІХ УКРАЇНИ – МИРНЕ МАЙБУТНЄ
ЄВРОПИ І СВІТУ

152

Федір КОКОШКО (Миколаїв)
МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ
ВІЙНИ НА СХОДІ УКРАЇНИ

155

Богдан ЛЕВИК (Львів)
ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ
УКРАЇНСЬКОРОСІЙСЬКОГО КОНФЛІКТУ
НА СХОДІ УКРАЇНИ 2014 – 2016 рр.

157

Юрій ФІГУРНИЙ (Київ)
РОСІЙСЬКА АГРЕСІЯ СУПРОТИ УКРАЇНЦІВ
ТА ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ ВІЙНИ
НА СХОДІ УКРАЇНИ У 2014 – 2017 рр.

162

Віктор ТОПАЛЬСЬКИЙ (Київ)
УКРАЇНСЬКА САТИРА ТА ГУМОРИ В ПЕРІОД
ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ
ОПЕРАЦІЇ (2014 – 2016 рр.)

167

Анатолій КОБЗАР (Київ)
ДО ВИТОКІВ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ
УКРАЇНИ: МОРАЛЬНІ АСПЕКТИ

172

РОЗДІЛ V. ОЗБРОЄННЯ ТА СПОРЯДЖЕННЯ

176

Григорій ЛУПАРЕНКО (Київ)
ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ДШК (ДШКМ)
В СУЧАСНИХ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТАХ

177

Емілія КАЗАН (Львів)
ЕВАКУАЦІЯ ПОРАНЕНИХ ПІД ЧАС БОЙОВИХ
ДІЙ НА ДОНБАСІ: ТЕХНІЧНИЙ АСПЕКТ

182

Геннадій ХУДОВ (Харків),
Віталій ЛІЩЕНКО (Харків)
СТВОРЕННЯ СКРИТОГО МАЛОВИСОТНОГО
РАДІОЛОКАЦІЙНОГО ПОЛЯ В УМОВАХ
ВЕДЕННЯ СУЧАСНИХ МЕРЕЖЕЦЕНТРИЧНИХ
ТА ГІБРИДНИХ ВІЙН

185

Максим ЮЩЕНКО (Київ)
ДО ІСТОРІЇ ФОРТИФІКАЦІЙНОГО
ОБЛАШТУВАННЯ ОБОРОННИХ РУБЕЖІВ
В ЗОНІ АТО: ПРОБЛЕМИ, НЕДОЛІКИ,
ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

190

РОЗДІЛ VI. ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ

200

Дмитро ВЕДЕНЄЄВ,
Сергій СЕГЕДА (Київ)
МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КОМПЛЕКСНОГО
ВІЙСЬКОВО-ІСТОРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
ПЕРЕБІГУ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ
НА СХОДІ УКРАЇНИ (2014 – 2016 рр.)

201

Валерій ГРИЦЮК,
Володимир ГОРЄЛОВ,
Олександр СКРЯБІН (Київ)
ЗБРОЙНИЙ КОНФЛІКТ НА СХОДІ УКРАЇНИ –
НАСЛІДОК АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

206

Андрій СЛЮСАРЕНКО,
Геннадій ЄФІМОВ (Львів)
ОРГАНІЗАЦІЯ ОХОРОНИ ТА ОБОРОНИ ТИЛОВОЇ
СМУГИ ДІЮЧИХ УГРУПОВАНЬ ВІЙСЬК (СИЛ) –
ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

209

Андрій СЛЮСАРЕНКО (Львів)
БОЙОВІ ДІЇ НА СХОДІ УКРАЇНИ ТА
РОЗБУДОВА СИЛ СПЕЦІАЛЬНИХ
ОПЕРАЦІЙ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

214

Володимир ВІЛКО (Київ) ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ: 2014 – 2017 РОКИ	218	Тетяна ГРИГОРЕНКО (Черкаси), Владислав ГРИГОРЕНКО (Київ) ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ ЧЕРКАЩАН НА ДОПОМОГУ УКРАЇНСЬКІЙ АРМІЇ ТА ДОБРОВОЛЬЧИМ БАТАЛЬЙОНАМ	266
Igor ЄВСЄЄВ, Микола ПОЛТОРАК (Київ) РОЗВИТОК ВІТЧИЗНЯНОЇ СИСТЕМИ ДОКУМЕНТІВ ОБОРОННОГО ПЛАНУВАННЯ У 2016 РОЦІ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	223	Оксана КОРНІЄНКО, Ксенія ЛЯШЕНКО, Ірина МОРОЗ (Київ) ДІЯЛЬНІСТЬ УПРАВЛІННЯ ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В ЗОНІ АТО	272
РОЗДІЛ VII. ПАМ'ЯТЬ	226	Олексій САЛІВОН (Київ) ВНЕСОК ВОЛОНТЕРІВ У РОЗВИТОК ВІЙСЬКОВО-МЕДИЧНИХ КЛІНІЧНИХ ЦЕНТРІВ ПРОТЯГОМ ВІЙНИ НА СХОДІ УКРАЇНИ 2014 – 2016 РОКІВ	277
Олександр ДЕМ'ЯНЮК (Луцьк) ВТРАТИ ВОЛИНСЬКОГО КРАЮ У ВІЙСЬКОВОМУ ПРОТИСТОЯННІ НА СХОДІ УКРАЇНИ У 2015 РОЦІ	227	АВТОРИ	282
Оксана СВЕТЛЯЧЕНКО (Миколаїв) БІОГРАФІЧНИЙ ПОРТРЕТ СТАРШОГО ЛЕЙТЕНАНТА 17-ї ОКРЕМОЇ ТАНКОВОЇ БРИГАДИ МАКАРЯНА ЄВГЕНА ВАЛЕРІЙОВИЧА (27.06.1986 – 30.07.2014)	231		
Ірина МОРОЗ (Київ) «ХТО, ЯКЩО НЕ Я?!!!» (пам'яті загиблого колеги Олександра Єрошенка)	238		
Оксана МІНСЬКА (с. Суботів, Черкаська область) ЗАХИСНИКИ ДОНЕЦЬКОГО АЕРОПОРТУ: ЗАГУБА ВОЛОДИМИР МИКОЛАЙОВИЧ	244		
Юрій БЕРЕСТЕНЬ (Дніпро) ВОНИ НЕ ПРОЙДУТЬ! (ПАМ'ЯТІ СТАРШОГО ЛЕЙТЕНАНТА АРТУРА МІСКІВА)	247		
Людмила ТАРАСЕНКО (Первомайськ) ПАМ'ЯТАЄМО ВСІХ, ХТО ВОЮВАВ ТА ЗАГИНУВ ЗА ЄДИНУ УКРАЇНУ	253		
Петро ХОМИЧ (смт. Маневичі, Волинська обл.) ГЕРОЙ УКРАЇНИ АНДРІЙ СНІТКО «ХОМА» – УЧАСНИК ВІЙНИ НА ДОНБАСІ	256		
Дмитро МАХТАРОВ (Київ) ШЛЯХ ГОРДІЯ КІКТЕНКА «БАНГА»: ВІД ВБОЛІВАЛЬНИКА ФУТБОЛУ ДО ДОБРОВОЛЬЦЯ БАТАЛЬЙОНУ «ДОНБАС»	261		
РОЗДІЛ VIII. ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ	263		
Юрій КАЛАГІН, Олег БОЙКО (Харків) СПАДКОЄМНІСТЬ ЯК ОСНОВНИЙ ПРИНЦИП РОБОТИ ГРУПИ ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В ЗОНІ ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ	264		

